

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Valentinas Kulevičius

**JŪRINĖS PRAEITIES KONSTRAVIMAS
PIETRYTINĖJE BALTIJOS JŪROS PAKRANTĖJE
(XIX A. VIDURYS–XX A. VIDURYS):
ISTORINIŲ ĮRODYMŲ KŪRIMAS IR SKLAIDA**

Mokslo daktaro disertacija

Humanitarinių mokslų sritis, istorijos ir archeologijos kryptis (H 005)

Klaipėda, 2025

Disertacija rengta 2019-2025 metais Klaipėdos universitete pagal 2019 m. vasario 22 d. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymu Nr. V-160 Vytauto Didžiojo universitetui su Klaipėdos universitetu suteiktą doktorantūros teisę.

Doktorantūros studijos finansuotos 2014–2020 metų Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos lėšomis, kurias, vykdydama konkursinės doktorantūros (NKPDOKT) paramos karjerai priemonę, administravo Lietuvos mokslo taryba (LMTLT). Projektas „Doktorantūros studijų plėtra“ (Nr. 09.3.3-ESFA-V-711-01-0001).

Mokslinis vadovas:

Dr. Vasilijus Safronovas (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005)

Mokslo daktaro disertacija ginama Vytauto Didžiojo universiteto ir Klaipėdos universiteto Istorijos ir archeologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas

Prof. dr. Vygantas Vareikis (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005)

Nariai:

Dr. Tomasz Błaszczak (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005)

Doc. dr. Vytautas Jokubauskas (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005)

Dr. Dangiras Mačiulis (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005)

Prof. dr. Saulius Pivoras (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005)

Mokslo daktaro disertacija bus ginama viešame Istorijos ir archeologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2025 m. rugsėjo 19 d. 13.00 val. Klaipėdos universiteto Stasio Vaitekūno auloje.

Adresas: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva.

Daktaro disertacija išsiųsta 2025 m. rugpjūčio 19 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Klaipėdos universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekose.

KLAIPĖDA UNIVERSITY

Valentinas Kulevičius

**BUILDING A MARITIME PAST ALONG
THE SOUTH-EASTERN BALTIC SEA COAST
(MID-19TH TO MID-20TH CENTURY):
THE DEVELOPMENT AND DISSEMINATION
OF HISTORICAL EVIDENCE**

Doctoral Dissertation

Humanities, History and Archaeology (H 005)

Klaipėda, 2025

Doctoral dissertation was prepared between 2019 and 2025 at Klaipėda University, within the doctoral program jointly administered by Vytautas Magnus University and Klaipėda University, based on the right to doctoral studies granted by Order No. V-160 of the Minister of Education, Science and Sport of the Republic of Lithuania on 22 February 2019.

Doctoral studies were funded by the Research Council of Lithuania (LMTLT) under the Operational Programme for European Union Structural Funds Investment for 2014–2020, as part of the Competitive Doctoral Studies Support for Career Development measure (NKPDOKT). Project: ‘Development of Doctoral Studies’ (No. 09.3.3-ESFA-V-711-01-0001).

Doctoral Advisor

Dr. Vasilijus Safronovas (Klaipėda University, Humanities, History and Archaeology – H 005)

The dissertation will be defended before the Joint Committee of History and Archaeology of Vytautas Magnus University and Klaipėda University:

Chairman

Prof. Dr. Vyngantas Vareikis (Klaipėda University, Humanities, History and Archaeology – H 005)

Members:

Dr. Tomasz Błaszczak (Vytautas Magnus University, Humanities, History and Archaeology – H 005)

Doc. Dr. Vytautas Jokubauskas (Klaipėda University, Humanities, History and Archaeology – H 005)

Dr. Dangiras Mačiulis (Lithuanian Institute of History, Humanities, History and Archaeology – H 005)

Prof. Dr. Saulius Pivoras (Vytautas Magnus University, Humanities, History and Archaeology – H 005)

The public defence of the dissertation will take place at a meeting of the Committee of History and Archaeology, held in the Stasys Vaitekūnas Hall at Klaipėda University, at 1:00 PM on 19 September 2025.

Address: 84 Herkaus Manto St., LT-92294 Klaipėda, Lithuania.

The dissertation was sent out on 19 August 2025.

The dissertation is available for review at the libraries of Klaipėda University and Vytautas Magnus University.

Turinys

IVADAS	7
1. KONTEKSTAS: TAUTINIAI ISTORINIAI PASAKOJIMAI	23
1.1. Latvių tautinis istorinis pasakojimas	25
1.2. Lietuvių tautinis istorinis pasakojimas	37
1.3. Lenkų tautinis istorinis pasakojimas	46
1.4. Vokiečių tautinis istorinis pasakojimas	51
1.5. Potencialas jūrinės istorijos motyvams kurti	58
1.5.1. Latvių atvejis	61
1.5.2. Lietuvių atvejis	63
1.5.3. Lenkų atvejis	65
1.5.4. Vokiečių atvejis	69
1.6. Pirmo skyriaus lyginamasis apibendrinimas	72
2. JŪRINIAI MOTYVAI ISTORINIUOSE NARATYVUOSE	75
2.1. „Nustūmimas nuo jūros“	75
2.2. „Valstybė nuo jūros iki jūros“	99
2.3. Kolonijinė tautos praeitis	113
2.4. Antro skyriaus lyginamasis apibendrinimas	140
3. MARINISTINIAI MOTYVAI ISTORIJOJE IR TAUTINĖ KULTŪRA	143
3.1. Latvių atvejis	143
3.2. Lietuvių atvejis	153
3.3. Lenkų atvejis	180
3.4. Vokiečių atvejis	189
3.5. Trečio skyriaus lyginamasis apibendrinimas	193
4. MARINISTINIAI MOTYVAI ISTORIJOJE IR POLITIKA	195
4.1. Latvių atvejis	195
4.2. Lietuvių atvejis	202
4.3. Lenkų atvejis	212
4.4. Vokiečių atvejis	222
4.5. Ketvirto skyriaus lyginamasis apibendrinimas	227

IŠVADOS	229
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	233
1. Šaltiniai	233
1.1. Nepublikuoti šaltiniai	233
1.2. Publikuoti šaltiniai	234
2. Literatūra	245
2.1. Tyrimai, tiriamoji publicistika	245
2.2. Enciklopedijos, vardynai, žinynai	258
APIE DISERTANTĄ	260
DOCTORAL DISSERTATION SUMMARY	261

Įvadas

Baltijos jūros regiono samprata nėra savaime suprantamas dalykas, kaip galėtų atrodyti, nes ne vieną dešimtmetį vyko diskusijos (ne vien istoriografinės) ir dėl šio istorinio regiono sampratos turinio, ir dėl jo kūrimo kriterijų. Kas leidžia apibrėžti, kur prasideda ir baigiasi Baltijos jūros regiono ribos? Kurie kriterijai geriausiai padėtų apibrėžti šį regioną: geografiniai, ekonominiai, kultūriniai, politiniai, konfesiniai, istoriniai ar dar kokie nors kiti? Priklausomai nuo konkretaus Baltijos jūros regiono kriterijaus ar kriterijų, kurie yra pasirenkami, skiriasi tai, kas (ne)įeina į Baltijos jūros regioną. Be to, šio regiono sampratų buvo daug ir jos nuolat kito, konkuravo, evoliucionavo. Priklausomai nuo to, kokie kriterijai pasirenkami apibrėžti Baltijos jūros regioną, vienos ar kitos valstybės gali būti įtrauktos arba neįtrauktos į konkrečią sampratą.

Dar viena takoskyra bandant apibrėžti šio regiono sampratą ir jos turinį galėtų būti nevienodas „entuziazmas dėl Baltijos“ (istorikės Marta'os Grzechnik terminas¹). Visuomenėse, gyvenančiose aplink Baltijos jūrą, priklausomybė šiam regionui suvokiama nevienodai, o jūra toli gražu ne visuomet buvo / yra šių visuomenių aktyvusis tapatybės dėmuo. „Jūrinių“ ir „kontinentinių“ visuomenių arba valstybių sąvokos paimtos iš klasikinės geopolitikos, kur jų santykis dažniausiai būdavo pateikiamas per kovos dėl viešpatavimo pasaulyje prizmę. Šiame kontekste jūrinėmis laikomos geografiškai salose

¹ Plg. GRZECHNIK, Marta. *Regional Histories and Historical Regions. The Concept of the Baltic Sea Region in Polish and Swedish Historiographies*. Frankfurt am Main, 2012.

ir (arba) pusiasaliuose įsikūrusios valstybės, kurios priverstos savo (geo)politinei galiai projektuoti naudoti jūrą, jos teikiamas galimybes bei išteklius, nes visos jų komunikacijos ir prekyba priklausomos nuo jūros. Šiuo aspektu žiūrint į Baltijos jūros regiono visuomenes, reikia pasakyti, kad daugelis jų dėl įvairių geografinių, socialinės, ekonominės, kultūrinės raidos ir kitų priežasčių nebuvo „jūrinės“, stokojo „gilių jūrinių tradicijų“. Taip įprasta manyti kalbant apie Lietuvą ar Lenkiją, ypač lyginant jas su Skandinavijos šalimis, kurios esą turi kur kas gilesnes ir nepertraukiamas laivybės bei jūreivystės tradicijas, išplėtotą jūrinę kultūrą. Dažnai teigiama, kad ankstyvą Skandinavijos visuomenių tapimą jūrinėmis nulėmė geografinės (iš dalies ir istorinės) aplinkybės.² Tačiau, pavyzdžiui, Henrikas Arnstadas teigia, kad ir Švedijoje 1891–1918 m. buvo konstruojama „kontinentinė“ nacionalinė tapatybė, o jūrinę tapatybę šioje šalyje pradėta plėtoti tik po 1918 m. Tą paskatino tuomet švedų kultūroje atsiradusios ir išpopuliarėjusios jūreivių dainos.³ Anot jo, pasirinkimas konstruoti „kontinentinės“ nacionalines tapatybes apskritai buvo būdingas ir kitoms besikuriančioms nacionalinėms bendruomenėms.⁴

Tai reikia vertinti turint galvoje, kad iki nacionalizmo epochos jūra daugiausia buvo aktuali pajūrio miestams, tiksliau, su prekyba, jūreivyste, laivininkyste ir uostais tiesiogiai susijusiems jų gyventojams arba valdovams, kurie kartais irgi kurdavo karo ir prekybos laivynus. Negana to, jūra dažniausiai nebuvo kaip nors kritiškai reflektuojama (netgi per jūrą reiškia karinė galia⁵). Tik nacionalizmo epochoje jūros reikšmės supratimą imta siekti perteikti ir diegti masinėms visuomenėms (iki tol ir nebuvo tam realių galimybių, pvz., gerai išplėtotos švietimo sistemos). Siekimas masinėms tautoms „parodyti“ jūros reikšmę (per švietimą, knygas, laikraščius, radiją, šventes, renginius, per įvairias organizacijas ir pan.) tapdavo sudėtinė tautokūros dalimi. Šis

² Pavyzdžiui, taip rašoma kalbant apie Kristijono IV laikų Danijos karalystę. Plg. BEL-LAMY, Martin. *Christian IV and his Navy. A Political and Administrative History of the Danish Navy, 1596–1648*. Boston, 2006, p. 9.

³ ARNSTAD, Henrik. Swedish sailor songs, popular culture and maritime national identities, 1918–1960. *International Journal of Maritime History*, 2023, Vol. 35, No. 4, pp. 589–621.

⁴ „Jūros pakrantėje esančios valstybės dažnai patiria konkurenciją tarp jūrinių ir sausumos nacionalinių tapatybių. Paprastai jūrinės tapatybės pralaimi šią kovą. Beveik visos tautinės valstybės teikia pirmenybę sausumos nacionalinėms tapatybėms, susijusioms su agrarinėmis tradicijomis, kaimo kultūra ir sodybomis, taip pat senomis pilimis, bažnyčiomis ir mūšio laukais. <...> Švedija nebuvo išimtis iš šio standartizuoto Europos sausumos nacionalizmo, kai XIX a. pabaigoje šalyje pagreitėjo nacionalinių tapatybių kūrimas. Ypač Dalamos regionas, esantis krašto gilumoje, tapo hegemoniniu švediškumo idealu.“ – Ibid., p. 594.

⁵ „<...> nuo Peloponeso ir Pūnų karų iki Napoleono karų epochos laivai ir karo laivynai dažnai vaidino svarbų vaidmenį, kartais netgi lemiamą. <...> senovės graikai aiškiai suvokė *telasokratijos* (jūros kontrolės) reikšmę. Nepaisant to, karo laivynai niekada nebuvo kokio nors didesnio teorinio traktato objektu. <...> Kalbant apie Sun Tzu ir Clausewitzą – didžiausius autorius iš visų, sprendžiant iš jų publikuotų darbų, galima susimąstyti, ar jie apskritai žinojo apie tokio dalyko kaip jūra egzistavimą.“ – CREVELD, Martin van. *A History of Strategy: From Sun Tzu to William S. Lind*. Helsinkis, 2015, p. 79.

veiksmas nebuvo savitiksliis ar aktualus tik su jūreivyste ir (ar) laivyba kaip nors tiesiogiai ar netiesiogiai susijusiems asmenims. Tikėta, kad jūros reikšmės suvokimas padės gerinti tautų ir valstybių ekonominę bei politinę būklę, užtikrinti saugumą ir klestėjimą, padės išspręsti socialines problemas ir t. t. Pastangas tą suvokimą didinti XIX a. pabaigoje reprezentavo naujas reiškinyis – masinės jūrinei propagandai angažuotos visuomeninės organizacijos, kurios, kaip tam tikros poveikio grupės, tuo metu jau egzistavo ne tik Vokietijos imperijoje, Prancūzijoje, JAV ar Britų imperijoje.⁶ Tai gi reikia suvokti, kad jūrinių valstybių kūrimo bei visuomenių „artinimo prie jūros“ procesai, šiek tiek dirbtini ir susidūrę su daugeliu sunkumų ir iššūkių, buvo būdingi ne vien Baltijos jūros regionui. Visur reikėjo didesnio ar mažesnio valdžios bei politinio ir kultūrinio elito pastangų paversti visuomenes jūrinėmis.⁷

Su tuo susijusioje vadinamojoje jūrinėje propagandoje galima rasti nemažai istorinių argumentų. Todėl ši disertacija grįsta prielaida, kad svarbų vaidmenį minėtuose procesuose vaidina tautinių istoriografijų atstovai. Į tautų santykio su jūra klausimą žvelgiant kaip į konstruojamą kultūrinį fenomeną, šią prielaidą siekiama patikrinti nagrinėjant keturis tautinių kultūrų ir (arba) valstybių atvejus. Visais atvejais šios kultūros aprėpė modernybės epochos visuomenės, kurios ne tik geografiškai, bet ir istoriškai, ekonomiškai bei politiškai buvo prie Baltijos jūros ir dalyvavo įvairiuose regione, kurį jūra vienijo, istoriniuose procesuose. Konkrečiai disertacijoje analizuojamos keturios nacionalizmo epochos tautinės kultūros (latvių, lietuvių, lenkų, vokiečių). Aiškinantis, koks buvo jų santykis su Baltijos jūra ir kaip prie šio santykio prisideda tautinės istoriografijos, susifokusuota į vieną iš tautinių kultūrų dedamųjų – modernybės epochoje plėtotus tautinius istorinius pasakojimus. Konkrečiai šioje disertacijoje tiriami nacionalinėse istoriografijose (tautiniuose istoriniuose naratyvuose) identifikuoti jūrinės istorijos motyvai. Išskiriami trys konkretūs motyvai – motyvas apie tautos kolonijinę praeitį, motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ ir motyvas apie tautos „nustūmimą nuo jūros“.

Latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių jūrinės praeities konstravimo procesai, aptariami šioje disertacijoje, lygintini, nors vyko skirtingu mastu ir intensyvumu. Jų tyrimas gali padėti atsakyti į įvairius modernių tautinių tapatybių konstravimo klausimus. Pavyzdžiui, iš kur atsirado ir kaip susiformavo konkrečių tautų savęs suvokimas kaip „jūrinių“ arba „žemyninių“? Kada šios sampratos atsirado ir kuo buvo grindžiamos? Koks buvo tautinių istoriografijų indėlis į šių sampratų sukūrimą ir įtvirtinimą? Kodėl politiškai

⁶ COHRS, Patrick O. *The New Atlantic Order. The Transformation of International Politics, 1860–1933*. Cambridge, 2022, pp. 79–80.

⁷ Šiame kontekste kiek prieštarinčiai atrodo Geoffrey'io Tillio mintis, kad „istorikai aiškiai skiria organišką jūrines galias (*organic seapowers*), kurios vystosi natūraliai (Britanija, Nyderlandai), ir dirbtines jūrų galias, atsiradusias dėl valdžios nurodymų (Petro I Rusijos karinis jūrų laivynas). Dažnai sakoma, kad pastarosios yra negiliai įsišaknijusios ir stokoja tęstinumo, o pirmosios laikomos pranašesnėmis.“ – TILL, Geoffrey. *Sea Power: A Guide for the Twenty-First Century*. London, 2004, p. 66.

buvo (ne)naudinga savo tautą reprezentuoti kaip (ne)jūrinę? Vieno atvejo (pvz., lietuviškojo) izoliuota analizė į šiuos klausimus neduoda tiek pagrįstų atsakymų, kaip visų keturių. Latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių atvejai tirti čia buvo pasirinkti, nes visi jie, kaip matysime, reprezentuoja gana tipinius atvejus to, kaip nacionalizmo epochoje sumasiškėjusioms tautoms, kurių atstovų dauguma buvo ne pirkliai ar jūreiviai, bet ūkininkai, bandyta kurti „jūrinės tradicijas“ ir vienokiu ar kitokiu santykiu su jūra grįstas tapatybes. Vienas būdų tą daryti buvo tautų jūrinės praeities konstravimas ir bandymai šios praeities konstruktus skleisti bei įtvirtinti nacionalizmo epochos tautinėse kultūrose.

Tokia tyrimo prieiga leidžia interpretuoti ir svarstyti „jūrinės valstybės“, „jūrinės visuomenės“, „jūrinio mentaliteto“ ir panašias sąvokas kaip tai, kas apibūdina ne savaimines duotybes, o kultūrinius konstruktus, kurie, nors buvo „pripildyti“ turinio praeityje, dažnai ir toliau veikia net šių dienų visuomenių nuostatas ir tapatybes.

Tyrimo problema. Nei istorikų bendruomenėje, nei visuomenėje nėra konsensuso bandant apibrėžti jūrinės ar kontinentinės valstybės / visuomenės identitetą. Nepaisant to, šiuo klausimu dažnai spekuliuojama, teigiant, kad latvių, lietuvių, lenkų, vokiečių visuomenės save laiko jūrinėmis arba kontinentinėmis. Tokių teiginių kilmė iki šiol nebuvo plačiau analizuojama. Disertacija šį kilmės klausimą siekia nagrinėti pasiūlydama analitinę prieigą, pagal kurią visuomenių laikymas jūrinėmis arba kontinentinėmis yra kultūriškai sukonstruotas nacionalizmo ideologijos produktas, o ne objektyviai egzistuojantis visuomenės bruožas ar savaiminė duotybė. Tokiai prieigai pagrįsti pasitelkiami keturi minėti, iš pirmo žvilgsnio skirtingi atvejai, kurie lyginami tarpusavyje.

Tyrimo naujumas ir aktualumas. Tam, ką sąlyginai galima vadinti tautų jūrinės praeities konstravimu, Baltijos jūros regione istorikai iki šiol yra skyrę fragmentišką dėmesį. Pavyzdžiui, Janas Rūgeris nagrinėjo, kaip Hanzos sąjungos praeitis pasitarnavo Vokietijos imperijos, kaip galybės, turinčios jūrinę kolonijinę praeitį, įvaizdžiui.⁸ Tyrinėta ir „valstybės nuo jūros iki jūros“ samprata lenkų mentaliniuose žemėlapiuose.⁹ Marta Grzechnik yra atlikusi lenkų santykio su jūra konstravimo Lenkijos istoriografijoje analizę tarpukariu.¹⁰ Jörgas Hackmannas dar anksčiau taip pat analizavo prieigos prie Baltijos jūros klausimą Lenkijos istoriografijoje.¹¹ Tačiau nei jis, nei kiti autoriai specialiai nėra

⁸ RÜGER, Jan. *The Great Naval Game. Britain and Germany in the Age of Empire*. Cambridge, 2007, pp. 154–159.

⁹ GRZECHNIK, Marta. Intermarium: the Baltic and the Black seas on the Polish mental maps in the interwar period. *Revista Română de Studii Baltice și Nordice / The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies*, 2014, Vol. 6, No. 1, pp. 81–96; TROEBST, Stefan. “Intermarium” and “Wedding to the Sea”: Politics of History and Mental Mapping in East Central Europe. *European Review of History*, 2003, Vol. 10, No. 2, pp. 293–321.

¹⁰ GRZECHNIK, Marta. *Regional Histories and Historical Regions. The Concept of the Baltic Sea Region in Polish and Swedish Historiographies*. Frankfurt am Main, 2012.

¹¹ HACKMANN, Jörg. „Zugang zum Meer“: Die Ostsee in der polnischen Historiografie. *NORDEUROPAforum Zeitschrift für Politik, Wirtschaft und Kultur*, 2/2004, 14. Jahrgang (7. der N.F.), S. 43–66.

tyrę jūrinės istorijos motyvų. Iš Lietuvos istorikų vienintelis Vasilijus Safronovas yra aptaręs lietuvių jūrinės praeities konstravimą.¹² O latvių jūrinės praeities konstravimas iki šiol visai nebuvo tyrinėtas. Kol kas ši tema analizuota tik šios disertacijos autoriaus, kuris apie tai rašė straipsnyje, pristatančiame dalį disertacijos tyrimų rezultatų.¹³

Taigi, kalbant apie tris konkrečius darbe analizuojamus motyvus, reikia pažymėti, kad istoriografija iki šiol buvo skyrusi dėmesio tik vokiečių tautos kolonijinės praeities konstravimui bei „valstybės nuo jūros iki jūros“ sampratos paplitimui lenkų nacionalinėje kultūroje. Motyvui apie „nustūmimą nuo jūros“ dėmesys nebuvo skirtas visai. Taip pat nebuvo tyrinėtas motyvo apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ panaudojimas lietuvių istoriografijoje. Visų trijų disertacijoje tiriamų motyvų paplitimas tautinėse istoriografijose daugeliu atveju net nebuvo užčiuoptas. Nenagrinėta ir šių motyvų kilmė.

Daugiau padaryta analizuojant šių motyvų sklaidą. Esama tyrimų, kurie jau atveria tam tikrus šio disertacijoje nagrinėjamo klausimo pažinimo aspektus. Pavyzdžiui, vokiškuoju¹⁴, lenkiškuoju¹⁵ ir lietuviškuoju¹⁶ atvejais yra tyrinėta jūrinės propagandos

¹² SAFRONOVAS, Vasilijus. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 139–141; SAFRONOVAS, Vasilijus. *Kampf um Identität. Die ideologische Auseinandersetzung in Memel/Klaipėda im 20. Jahrhundert*. Wiesbaden, 2015, S. 104–106; SAFRONOVAS, Vasilijus. *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriame regione: Prūsijos Lietuvos atvejis*. Vilnius, 2015, p. 209–210; SAFRONOVAS, Vasilijus. *The Creation of National Spaces in a Pluricultural Region. The Case of Prussian Lithuania*. Boston, 2016, pp. 299–300.

¹³ KULEVIČIUS, Valentinas. In Search for Alternatives to German Domination: the Construction of the Maritime Past in Latvian and Lithuanian national historiography. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 2024, No. 1 (121), pp. 64–93.

¹⁴ DEIST, Wilhelm. *Flottenpolitik und Flottenpropaganda. Das Nachrichtenbureau des Reichsmarineamtes 1897–1914*. Stuttgart, 1976; HERWIG, Holger H. *‘Luxury’ Fleet. The Imperial German Navy 1888–1918*. New York, 2014; RÜGER, J. *The Great Naval Game...*

¹⁵ RUTA, Adam. Jednodniowski Ligi Morskiej i Kolonialnej. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 2007, t. X, z. 2 (20), s. 285–297; FIKTUS, Paweł. Pojęcie „kolonii” oraz „kolonializmu” w dyskursie polityczno-prawnym Ligi Morskiej i Kolonialnej. In *Varia doctrinalia*. Red. Łukasz MACHAJ. Wrocław, 2012, s. 111–121; GOŃCZYŃSKI-JUSSIS, Filip. Wychowanie morskie w działalności i publicystyce Ligi Morskiej i Kolonialnej na przykładzie Lubelszczyzny. *Meritum*, 2014, t. VI, s. 89–101; HUNCZAK, Taras. Polish Colonial Ambitions in the Inter-War Period. *Slavic Review*, 1967, Vol. 26, No. 4, pp. 648–656; DĄBROWSKI, Przemysław. Geneza Ligi Morskiej i Kolonialnej w Wilnie – struktura prawna i działalność w okresie dwudziestolecia międzywojennego. *Studia prawno-ekonomiczne*, 2016, t. XCIX, s. 29–41; HACKMANN, Jörg. *Ostpreußen und Westpreußen in deutscher und polnischer Sicht. Landeshistorie als beziehungsgeschichtliches Problem*. Wiesbaden, 1996; GRZECHNIK, M. *Regional Histories and Historical Regions...*, pp. 31–68.

¹⁶ ADOMAVIČIUS, Romas. Lietuvos jūrininkų sąjunga 1923–1940 m. In *Jūreivystės raida Lietuvoje: mokslinės konferencijos medžiaga*. Klaipėda, 2003, p. 19–24; ADOMAVIČIUS, Romaldas; ADOMAVIČIUS, Romualdas. *Prie Lietuvos laivyno ištakų. Žmonės ir laivai*. Klaipėda, 2018.

sklaida ir šią propagandą skleidusios organizacijos. Šiuo klausimu tik latviškasis atvejis iki šiol nebuvo tyrinėtas. Jūrinės istorijos motyvų apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ ir apie „nustūmimą nuo jūros“ politinė panauda atskleista gerokai mažiau. Latviškuoju atveju nebuvo tyrinėta ir motyvo apie tautos kolonijinę praeitį politinė panauda.

Kalbant apie kontekstams skirtą istoriografiją, pirmiausia tenka konstatuoti, kad globalios marinistinės istorijos sintezėse, kuriose aprašomos ir analizuojamos tokios temos kaip, pavyzdžiui, jūros įtaka civilizacijos raidos procesams ir t. t.¹⁷, šios disertacijos tema nėra beveik nieko aktualaus. Nacionalizmo, tautokūros procesų, modernių nacionalinių valstybių atsiradimo ir t. t. problematikai įvairiais aspektais analizuoti skirta ištis daug mokslinės literatūros.¹⁸ Šiai disertacijai ypač svarbus lyginamasis Miroslavo Hrocho darbas¹⁹, skirtas „mažosioms“ Vidurio Rytų Europos tautoms, kuris bent iš dalies padeda geriau suprasti XIX a. vid.–XX a. vid. tautinius istorinius naratyvus ir jų atsiradimo aplinkybes. Tiesa, vokiškasis atvejis į teorinę M. Hrocho schemą neįeina. Tačiau tautokūros ir jūrinės tapatybės santykio problema tautiniuose istoriniuose naratyvuose dar nėra gerai ištirta, nors ir esama darbų, kuriuose galima rasti šio klausimo analizei svarbių dalykų.²⁰

Iš visų šiai disertacijai aktualių temų šiuolaikinėje istoriografijoje daugiausia tyrinėti tautiniai istoriniai naratyvai. Vis dėlto skirtingi atvejai yra ištirti netolygiai. Pavyzdžiui, vokiečių²¹,

¹⁷ PAINE, Lincoln. *The Sea and Civilization: A Maritime History of the World*. London, 2015; ABULAFIA, David. *The Boundless Sea: A Human History of the Oceans*. London, 2019.

¹⁸ Čia paminėtos tik kelios istoriografinės pozicijos: HOBBSAWM, Eric J. *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge, 1990; GELLNER, Ernest. *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius, 1996; ANDERSON, Benedict. *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius, 1999; SMITH, Anthony D. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius, 1994; HROCH, Miroslav. *Mažosios Europos tautos. Istorinė perspektyva*. Vilnius, 2012; STATKUS, Nortautas. *Etniškumas ir nacionalizmas: istorinis ir teorinis aspektas*. Vilnius, 2003; WANDYCZ, Piotr. *Laisvės kaina. Vidurio Rytų Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties*. Vilnius, 1997.

¹⁹ HROCH, M. *Mažosios Europos tautos...*

²⁰ TROEBST, S. Op. cit.; GRZECHNIK, M. *Intermarium...*, pp. 81–96; RÜGER, J. *The Great Naval Game...*, pp. 154–159.

²¹ *Nationalizing the Past. Historians as Nation Builders in Modern Europe*. Ed. by Stefan BERGER, Chris LORENZ. New York, 2010; BERGER, Stefan. *Building the Nation Among Visions of German Empire*. In *Nationalizing Empires*. Ed. by Stefan BERGER, Alexei MILLER. Budapest, 2015, pp. 247–308; MUHLACK, Ulrich. *German Enlightenment Historiography and the Rise of Historicism*. In *A Companion to Enlightenment Historiography*. Ed. by Sophie BOURGAULT, Robert SPARLING. Boston, 2013, pp. 249–305; *The Search for Normality. National Identity and Historical Consciousness in Germany Since 1800*. Ed. by Stefan BERGER. New York, Oxford, 2003; IGGERS, Georg G. *The German Conception of History. The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present*. Middletown, 1983; *The Oxford History of Historical Writing*. Vol. 4: 1800–1945. Ed. by Stuart MACINTYRE, Juan MAIGUASHCA, Attila PÓK. Oxford, 2011; BEISER, Frederick C. *The German Historicist Tradition*. Oxford,

lenkų²² ir lietuvių²³ tautiniai naratyvai tyrinėti išties išsamiai ir įvairiais aspektais, o latvių tautinis istorinis naratyvas sulaukė tik fragmentiško pačių latvių tyrėjų dėmesio²⁴ (jau nekalbant

2011; MIDDELL, Matthias. Germany. In *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession 1800–2005*. Ed. by Ilaria PORCIANI, Lutz RAPHAEL. London, 2010, pp. 159–166; LEERSEN, Joep. Hyphenated Germans and Romantic Nationalism. In *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*. Vol. 2. Ed. by Joep LEERSEN. Amsterdam, 2018, pp. 984–987; THER, Phillip. Deutsche Geschichte als imperiale Geschichte. Polen, slawophone Minderheiten und das Kaiserreich als kontinentales Empire. In *Das Kaiserreich transnational: Deutschland in der Welt 1871–1914*. Hrsg. von Sebastian CONRAD, Jürgen OSTERHAMMEL. Göttingen, 2006, S. 129–148; HACKMANN, J. Ostpreußen und Westpreußen...; ESKILDSSEN, Kasper Risbjerg. *Modern Historiography in the Making. The German Sense of the Past, 1700–1900*. London, 2022; BURLEIGH, Michael. *Germany turns Eastwards. A Study of Ostforschung in the Third Reich*. London, 2002; SAFRONOVAS, Vasilijus. Borusianistinio didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas Rytų Prūsijos provincijoje XIX–XX amžių sandūroje: atvejo analizė provincijos kontekste. In *Daugiareikšmės tapatybės tarpuerdvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX–XX amžiais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIII). Sud. Nijolė STRAKAUSKAITĖ, Vasilijus SAFRONOVAS, Lina MOTUZIENĖ. Klaipėda, 2011, p. 31–68.

²² GRABSKI, Andrzej Feliks. *Zarys historii historiografii polskiej*. Poznań, 2000; CENTKOWSKI, Jerzy; ZYGNER, Leszek. Poland. In *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession 1800–2005*. Ed. by Ilaria PORCIANI, Lutz RAPHAEL. London, 2010, pp. 156–159; ŹEZNÍK, Miloš. [Polish] History-writing. In *Encyclopedia of Romantic Nationalism...*, Vol. 2, pp. 1254–1256; *Nation and History: Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War*. Ed. by Peter BROCK, John D. STANLEY, Piotr J. WRÓBEL. Toronto, 2006.

²³ SAFRONOVAS, Vasilijus. Bandyamas formuoti alternatyvą: lietuviškojo didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas Prūsijos Lietuvoje XIX–XX amžių sandūroje. In *Daugiareikšmės tapatybės tarpuerdvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX–XX amžiais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIII). Sud. Vasilijus SAFRONOVAS, Nijolė STRAKAUSKAITĖ, Lina MOTUZIENĖ. Klaipėda, 2011, p. 69–103; SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis...*; SAFRONOVAS, V. *Nacionalinių erdvių konstravimas...*; STALIŪNAS, Darius. *Savas ar svetimas paveldas? 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuviška atminties vieta*. Vilnius, 2008; PETRAUSKAS, Rimvydas; STALIŪNAS, Darius; MAČIULIS, Dangiras. *Kas laimėjo Žalgirio mūšį? Istorinio paveldo dalybos Vidurio ir Rytų Europoje*. Vilnius, 2012; *Lietuvos erdvinės sampratos ilgaime XIX šimtetyje: straipsnių rinkinys*. Sud. Darius Staliūnas, Vilnius, 2015; GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*. Vilnius, 2017; KRUTULYS, Titas. *Istoriniai pasakojimai Lietuvos periodinėje spaudoje lietuvių kalba 1904–1944 m.* Vilnius, 2023.

²⁴ PLAKANS, Andrejs. Death and Transfiguration: Reflections on World War I and the Birth of the Latvian State. In *Latvia – A Work in Progress? 100 Years of State- and Nation-Building*. Ed. by David J. SMITH. Stuttgart, 2017, pp. 29–53; PLAKANS, Andrejs. Latvian Historiography. In *A Global Encyclopedia of Historical Writing*. Vol. II. Ed. by Daniel Robert WOLF. New York, London, 1998, pp. 545–546; MINTAURS, Mārtiņš. Perspectives of the Cultural History in Latvia: The 20th century and beyond. In *Culture History in Europe. Institutions – Themes – Perspectives*. Ed. by Jörg ROGGE. Wetzlar, 2011, pp. 91–123; PLAKANS, Andrejs. Looking Backward: The Eighteenth and Nineteenth

apie kitų šalių istorikus). Disertacijai aktuali nauja Detlefo Henningo knyga apie latvių istoriografijos istoriją pasirodė jau pabaigus rašyti disertacijos tekstą, todėl su ja nespėta susipažinti.²⁵ Toks analizių netolygumas būdingas ne vien tik tautinių istorinių naratyvų, bet ir kituose disertacijai aktualiuose tyrimuose.

Dar viena kontekstinė tema, aktuali disertacijai, yra kolonializmas ir kolonijinis diskursas. Kolonializmo tematika ir problematika pastaraisiais dešimtmečiais sulaukė didžiulio tyrėjų dėmesio.²⁶ Iš disertacijoje aptariamų keturių atvejų daugiausia dėmesio skiriama vokiškajam²⁷, gerokai mažiau – lenkiškajam²⁸. Kolonijinis diskursas iš dalies aktualus Latvijos istorijos tyrimuose. Lietuvoje ši tema neplėtojama, nes jai beveik nėra pagrindo.

Kitas istoriografinis kontekstas susijęs su bandymais tarpusavyje lyginti tris Baltijos šalis (Lietuvą, Latviją, Estiją)²⁹, tačiau tokio pobūdžio sintetiniuose darbuose jūrinės temos apskritai lieka beveik be dėmesio. Be to, juose šios trys šalys išskiriamos kaip XX a. susiformavęs geopolitinis regionas, kuris tarsi „atskiriamas“ nuo kitų Baltijos jūros regiono šalių.

Centuries in Inter-War Latvian Historiography. *Journal of Baltic Studies*, 1999, Vol. 30, No. 4, pp. 293–306; PLAKANS, Andrejs. *Historical Dictionary of Latvia*. Second Edition. Plymouth, 2008.

²⁵ HENNING, Detlef. *Geschichte der lettischen Geschichtsschreibung: vom 19. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Wiesbaden, 2025.

²⁶ Čia minimi tik patys aktualiausi disertacijai ir tiesiogiai susiję su joje analizuojamais klausimais: FITZPATRICK, Matthew. A Fall from Grace? National Unity and the Search for Naval Power and Colonial Possessions, 1848–1884. *German History*, 2007, Vol. 25, No. 2, pp. 135–161; FITZPATRICK, Matthew. *Liberal Imperialism in Germany. Expansionism and Nationalism 1848–1884*. New York, 2008; DEAN, Michael W. Imperial Ambitions: The Campaign for Czechoslovak Colonies on the Eve of the Paris Peace Conference. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 2022, Jhg. 71, Hf. 1, pp. 81–100; GIBSON, Catherine. *Geographies of Nationhood. Cartography, Science, and Society in the Russian Imperial Baltic*. Oxford, 2022.

²⁷ CONRAD, Sebastian. *German Colonialism. A Short History*. Cambridge, 2012; *German Colonialism in a Global Age*. Ed. by Bradley NARANCH, Geoff ELEY. Durham and London, 2014; *German Colonialism and National Identity*. Ed. by Michael PERRAUDIN, Jürgen ZIMMERER. New York, 2011; SCHMOKEL, Wolfe W. *Dream of Empire: German Colonialism, 1919–1945*. New Haven and London, 1964; *Das Kaiserreich transnational. Deutschland in der Welt 1871–1914*. Hrsg. von Sebastian CONRAD, Jürgen OSTERHAMMEL. Göttingen, 2006; FRÖHLICH, Michael. *Imperialismus. Deutsche Kolonial- und Weltpolitik 1880–1914*. München, 1994.

²⁸ KOWALSKI, Marek Arpad. *Dyskurs kolonialny w drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa, 2010; RUTA, A. Op. cit.; FIKTUS, P. Op. cit.; GOŃCZYŃSKI-JUSSIS, F. Op. cit.

²⁹ HIDDEN, John; SALMON, Patrick. *The Baltic Nations and Europe: Estonia, Latvia and Lithuania in the Twentieth Century*. London and New York, 1994; PLAKANS, Andrejs. *Glausta Baltijos valstybių istorija*. Vilnius, 2021; RAUCH, Georg von. *The Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania. The Years of Independence 1917–1940*. London, 1974.

Dar vienas iš dalies aktualus kontekstas – lietuvių³⁰, latvių³¹, lenkų³² ir vokiečių³³ autoriai yra aprašę savo jūrų uostus ir plėtotus karinius laivynus. Tačiau tai dažniausiai yra faktografiniai aprašomojo pobūdžio tyrimai, orientuoti į empirinių duomenų pristatymą. Juose paprastai koncentruojamasi į vieno atvejo pristatymą, o ne į lyginimą su kitomis Baltijos jūros regiono šalimis. Tai pasakytina ne tik apie Lietuvą. Šiuo atžvilgiu panaši situacija ir Latvijoje. Net ir vokiečių ar lenkų istoriografijų kontekste trūksta tyrimų, kurie būtų daugiau nei atvejo analizės. Toks tyrimas, pavyzdžiui, yra Donaldo Stokerio knyga³⁴, kuri atskirais aspektais (ypač faktografiniu) svarbi šiai disertacijai. Tačiau joje, kaip ir daugelyje tokio pobūdžio jūrinei istorijai skirtų leidinių, beveik neskiriama dėmesio kultūrologiniams aspektams.

³⁰ ŽAROMSKIS, Rimas. *Baltijos jūros uostai*. Vilnius, 2008; SURGAILIS, Gintautas. *Lietuvos karinis laivynas 1935–1940*. Vilnius, 2003; ADOMAVIČIUS, Romualdas. *Jūrinis savarankiškumas: Lietuvos prekybos laivyno kūrimosi istorija (1921–1940)*. Klaipėda, 2012; ADOMAVIČIUS, R.; ADOMAVIČIUS, R. Op. cit.; „Prezidentas Smetona“: apie Lietuvos karo laivą ir jo įgulą. Sud. Romaldas ADOMAVIČIUS, Romualdas ADOMAVIČIUS. Klaipėda, 2019; *Jūrininkų rengimas Lietuvoje jūreivystės istorijos retrospektyvoje*. Sud. Viktoras SENČILA. Klaipėda, 2008.

³¹ ŠTRAUHMANNIS, Jānis. *Latvijas ostas*. Rīga, 2000; *Latvijas jūrniecības vēsture 1850–1950: enciklopedija*. Red. Ilze BERNSONE. Rīgā, 1998; *Latviešu burinieki*. Sast. Ilze BERNSONE. Rīga, 1998; PRIEDĪTIS, Ērihs Ēriks. *Latvijas kara flote 1919–1940*. Rīga, 2002; MIKLĀVS, Aigars. *Jūrniecības izglītība Latvijā no 18. gs. II puses līdz mūsdienām*. Rīgā, 1999; POPE, Arvis. *Burinieku gadsimts Latvija. Pa latviešu jūrniecības vēstures lappusēm*. Rīga, 1989; ZALSTERS, Arturs Eižens. *Hercoga Jēkaba burinieki*. Rīga, 2002; BERNSONE, Ilze; BLÜMFELDS, Edgars; MIKLĀVS, Aigars. *Latvijas Republikas tirdzniecības flote un tās traģiskais liktenis 1940–1945*. Rīga, 1994.

³² MIELCZAREK, Ryszard. *Budowa portu handlowego w Gdyni w latach 1924–1939*. Gdańsk, 2001; BISKUP, Marian. *Gdańska flota kaperska w okresie wojny trzynastoletniej 1454–1466*. Gdańsk, 1953; KOCZOROWSKI, Eugeniusz. *Flota Polska w latach 1587–1632*. Warszawa, 1973; GÓRSKI, Tadeusz. *Polska Flota Wojenna 1939–1959 na tle flot europejskich*. Gdańsk, 2001; NEUMANN, Maciej. *Flota II Rzeczypospolitej i jej okręty*. Łomianki, 2013; BUDZBON, Przemysław. *The Polish Navy 1918–45. From the Polish-Soviet War to World War II*. Bloomsbury, 2022.

³³ SONDHHAUS, Lawrence. *Preparing for Weltpolitik: German Sea Power before the Tirpitz Era*. Annapolis, 1997; HERWIG, H. H. Op. cit.; PORTER, David. *The Kriegsmarine: facts, figures and data for the German navy, 1935–45*. London, 2018; BEKKER, C. D. *Swastika at sea: the struggle and destruction of the German Navy 1939–1945*. London, 1953; WOLZ, Nicolas. *From Imperial Splendour to Internment. The German Navy in the First World War*. Barnsley, 2015; KELLY, Patrick J. *Tirpitz and the Imperial German Navy*. Bloomington, 2011; LAMBI, Ivo Nikolai. *The Navy and German Power Politics, 1862–1914*. New York, 2020; *Deutsche Marinen im Wandel: vom Symbol nationaler Einheit zum Instrument internationaler Sicherheit*. Hrsg. von Werner RAHN. München, 2005.

³⁴ STOKER, Donald J. *Britain, France and the Naval Arms Trade in the Baltic 1919–1939. Grand Strategy and Failure*. London, 2003.

Taigi šiuolaikinės istoriografijos analizė suteikia pagrindą manyti, kad dauguma disertacijoje nagrinėjamų aspektų yra nauji – juos pažįstant iki šiol, yra dar kur kas daugiau nežinomų nei žinomų aspektų. Tai suteikia nišą naujam tyrimui. Be to, esami darbai dažniausiai skirti atskiriems nacionaliniams atvejams nagrinėti; lyginamojo aspekto juose trūksta. Daugeliu atvejų įvairios marinistinės temos tiriamos kaip vienos konkrečios tautos ir (ar) valstybės istorijos dalis (dažnai tiriant tik konkretų griežtai apibrėžtą laikotarpį arba konkrečią marinistinę temą, daugiausia dėmesio teikiant empiriniams faktams ir aprašomajam metodui) arba yra rašomos kaip globalios istorijos sintezės. Tad disertacijos naujumas pirmiausia grindžiamas tuo, kad joje (skirtingai nei ką tik aptartoje istoriografijoje) tiriamas keturių Baltijos jūros regiono tautų (latvių, lietuvių, lenkų, vokiečių) jūrinės praeities konstravimas diskurse ir nacionalizmo epochos tautinėse kultūrose.

„Jūrinės istorijos motyvai“ tautinėse istoriografijose kaip tautų jūrinės praeities konstravimo „instrumentas“ dar nebuvo tiriami. Tad darbas siūlo ir naują prieigą, leidžiančią visai kitaip nei ankstesnėje istoriografijoje interpretuoti keturių disertacijoje analizuojamų tautinių kultūrų santykio su jūra kūrimą, atskleidžiant jų panašumus ir skirtumus. Per istoriografijos istorijos ir idėjų istorijos tyrimo prieigas lyginti latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių nacionalinių istoriografijų bandymus konstruoti atitinkamų tautų jūrinę praeitį iki šiol nebūta. Tai, kas šioje disertacijoje sąlyginai vadinama „jūrinės istorijos motyvais“, taip pat yra nauja, kaip ir bandymai nustatyti šių motyvų paplitimą tiriamose nacionalinėse kultūrose ir jų politinės panaudos pasitelkimo klausimus.

Tyrimo aktualumą galima pagrįsti tuo, kad toks tyrimas leidžia geriau suprasti moderniųjų Baltijos jūros tautų santykio su jūra genezę. Čia analizuojama, kas, kaip ir kodėl nulėmė, kad latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių moderniosios tautinės kultūros į jūrą žiūrėjo skirtingai, nors priėjimą prie Baltijos jūros darbe nagrinėjamu laikotarpiu turėjo arba įgijo visos.

Tyrimo objektas – jūrinės praeities konstruktai latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių nacionalizmo epochos istoriniuose naratyvuose ir tautinėse kultūrose.

Tyrimo tikslas – ištirti, kaip ir kodėl buvo konstruojama tautų jūrinė praeitis latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių nacionalizmo epochos kultūrose pasitelkiant istorijos motyvus. Esminis klausimas – kodėl vienais atvejais tautinės kultūros interpretuodavo tautą kaip jūrinę, o kitais – kaip nejūrinę?

Tyrimo uždaviniai:

1) Aptarti latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių tautinius istorinius naratyvus, egzistavusius tautinių kultūrų kūrimosi ar formavimosi stadijoje (XIX–XX a. pr.). Šis uždavinys iškeltas siekiant nustatyti, kiek tautiniuose istorijos naratyvuose būta (ar nebūta) potencialo jūrinės istorijos motyvams kurti. Siekiama išsiaiškinti, kodėl ne visi istorijos faktai, kurie buvo žinomi tautinių istoriografijų atstovams, tapdavo jūrinės istorijos motyvais. Tikrinama prielaida, kad konkrečių istorijos faktų, tinkamų jūrinės istorijos motyvams kurti, atranka vyko priklausomai nuo konkretaus tautinio istorinio naratyvo struktūros ir ribų; kitaip tariant, galėjo atsirasti tik tie motyvai, kurie atitiko konkretaus

tautinio istorijos pasakojimo esmę ir tendencijas, o istorijos faktai, tautinės istoriografijos sukurti „kanono“ neatitikę, jūrinės istorijos motyvais tiesiog netapdavo.

2) Atlikti jūrinės istorijos motyvų, būdingų latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių tautiniams istorijos naratyvams, lyginamąją analizę. Šiuo uždaviniu yra siekiama ne tik nustatyti skirtingų motyvų turinio panašumus ir skirtumus, ištirti, kas tai lėmė. Juo siekiama ir išsiaiškinti, kodėl konkretūs motyvai buvo paplitę tik tam tikrose tautinėse istoriografijose.

3) Nustatyti, kiek šie motyvai buvo ar nebuvo integruoti į XIX a. ir XX a. pr. konstruotas latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių nacionalines kultūras, t. y. ar marinistiniai motyvai peržengė istorijos pasakojimo ribas ir ar pasklido atitinkamose visuomenėse plačiau. Ir jei taip, kas tai paskatino, kaip vyko šis procesas? Taip pat siekiama nustatyti, ar būta tokių atvejų, kada tam tikri motyvai likdavo tik konkrečios istoriografijos bruožu, platesnės visuomeninės sklaidos už istoriografijos ribų neįgaudami.

4) Nustatyti, ar jūrinės istorijos motyvai buvo naudojami politiniais tikslais bei išanalizuoti aplinkybes bei kontekstus, nulėmusius jų naudojimą (ir jo intensyvumą) arba nenaudojimą. Šis uždavinys iš esmės siekia atsakyti į klausimą, ar identifikuoti tieji motyvai buvo svarbūs politiniams aktoriams, o jei taip, tai kokie motyvai, kur konkrečiai bei kokiems tikslams buvo naudojami? Taip pat nustatyti, kas buvo bendra ar skirtinga šiai politinei panaudai visais keturiais aptariamais atvejais.

Tyrimo metodologija ir priegigos. Tyrime yra naudojami du pagrindiniai metodai: 1) viešojo diskurso analizės; 2) lyginamasis. Viešojo diskurso analizės metodas pasirinktas, kadangi jis labiausiai tinka norint identifikuoti poveikį, kuris buvo daromas formuojant tam tikras reikšmes komunikacijos aktų metu, o į visus disertacijoje naudotus ir analizuotus šaltinius žiūrėta per šią – poveikio darymo viešumai – prizmę. Lyginamojo metodo naudojimą lemia tyrimo tikslas, implikuojantis keturių atvejų sinchroninę analizę. Tyrimas taip pat pasitelkė kritinę istoriografijos analizę, šaltinių kritiką, sąvokų turinio analizės metodą ir kitus idėjų istorijos tyrimo metodus.³⁵

Pažymėtina, kad šis tyrimas yra keturių atvejų lyginamoji analizė, o ne vieno konkretaus atvejo analizė kontekste. Pasirinktas lyginamasis tipas, kuriame skiriama vienodai dėmesio visiems atvejams, jie lyginami pagal tuos pačius parametrus ir remiantis vienodais atskaitos taškais. Vienodai lyginamos ne tik šių keturių atvejų tautinės istoriografijos, bet ir jūrinės praeities konstravimas bei šio konstravimo politinės panaudos būdai. Pasirinktas sinchroninis lyginimo tipas, nes šiais keturiais atvejais

³⁵ „Idėjų istorija Vakaruose (ir ypač anglosaksų kraštuose) paprastai vadinama tai, ką mes labiau įpratę vadinti intelektualinio gyvenimo istorija. Ši Vakaruose savarankišku mokslu tapusi disciplina pagrįsta tuo elementariu pastebėjimu, kad idėjos, kaip tam tikri intelektualiniai dariniai, turi savo istoriją: jos keičia reikšmes, migruoja iš vieno diskurso į kitą, atlieka skirtingas socialines, kultūrines ar politines funkcijas. Idėjų istoriko uždavinys – idėjų transformacijų, jų vaidmens ir reikšmės pasikeitimų tyrinėjimas.“ – JOKUBAITIS, Alvydas. Pratarmė. Filosofas tarp modernybės ir postmodernizmo. In BERLIN, Isaiah. *Vienovė ir įvairovė: žvilgsniai į idėjų istoriją*. Vilnius, 1995, p. 10.

tiriamas konkretus apytiksliai apibrėžtas laikotarpis. Šis laikotarpis istoriografijoje išskiriamas kaip nacionalizmo epocha, iš kitų istorinių laikotarpių išsiskyrusi tam tikromis tendencijomis ir požymiais. Istoriniai motyvai buvo sukurti, plėtojami, skleidžiami ir įtvirtinti būtent šiuo laikotarpiu (nepaisant to, kad šie procesai buvo netolygūs ir vyko skirtingu greičiu, jų esmė ir „mechanizmas“ buvo labai panašūs šiais keturiais atvejais). Diachroninis lyginimo tipas tokiam tyrimui netiktų, nes jį būtų buvę prasminga taikyti tik tada, jeigu motyvai, tarkime, būtų egzistavę skirtingomis istorinėmis epochomis (Viduramžiais, Ankstyvaisiais naujaisiais laikais, Naujaisiais laikais).

Esminė tyrimo prieiga išplaukia iš nacionalizmo studijų lauko. XX a. antroje pusėje atsirado daugybė nacionalizmo tyrimų, kuriuos Anthony'is D. Smithas, kaip žinia, yra suskirstęs į tris pagrindines paradigmas: 1) perenialistinę (primordialistinę); 2) modernistinę (konstruktyvistinę), kuri atsirado devintajame dešimtmetyje kaip „iššūkis“ ar „atsvara“ iki tol dominavusiai perenialistinei nacionalizmo interpretacijai (pagrindiniai atstovai: Ernestas Gellneris³⁶, Ericas Hobsbawmas³⁷, Benedictas Andersonas³⁸); 3) etnosimbolistinę, kuri tarsi apjungė dvi ankstesnes paradigmas (Anthony'is D. Smithas³⁹). Darbe pirmiausia remiamasi antrąja paradigma, kuri nacionalizmą suvokia kaip industrinei epochai būdingą bendruomeniškumo palaikymo formą. Toks bendruomeniškumas kuriamas akumuliuojant ir skleidžiant įvairius tautinės kultūros išteklius.

Tyrimė taip pat remtasi naratologine prieiga.⁴⁰ Jos taikymą pirmiausia lėmė faktas, kad darbas analizuoja ir struktūruoja tautinius istorijos naratyvus: istoriografija čia analizuojama iš siužetinės perspektyvos, aiškinantis, koks buvo joje užkoduotų ir išskleistų istorijos motyvų turinys, atsiradimo aplinkybės, veikėjai, konkrečių autorių poveikis šiems motyvams. Be naratologinės prieigos jūrinės istorijos motyvų tirti nebūtų įmanoma, nes jie neegzistavo atskirai nuo tautinių istorinių naratyvų.

Metodai ir tiriamosios prieigos, taikomi darbe, jau buvo ne kartą sėkmingai išbandyti kituose kontekstuose. Tarp tokių darbų galima paminėti jau minėtą Marta'os Grzechnik knygą⁴¹, kuri parodė lyginamojo metodo taikymo panašios tematikos tyrimuose svarbą. Lietuvos istoriografijoje naratologinė prieiga neseniai buvo pritaikyta Tito Krutulio disertacijoje, kuri tyrė istorijos pasakojimo kūrimą lietuviškojoje spaudoje.⁴² Taigi galima teigti, kad šioje disertacijoje jungiami ir derinami jau išbandytų metodologijų įrankiai.

Chronologinės tyrimo ribos. Kadangi šioje disertacijoje analizuojami latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių diskursai bei nacionalizmo epochos tautinės kultūros, chronolo-

³⁶ GELLNER, Ernest. *Nations and Nationalism*. London, 1983.

³⁷ HOBSBAWM, E. J. Op. cit.

³⁸ ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities*. London, 1983.

³⁹ SMITH, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, 1986.

⁴⁰ Klasikinis darbas šia tema – WHITE, Hayden. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore, London, 1973.

⁴¹ GRZECHNIK, M. *Regional Histories and Historical Regions...*

⁴² KRUTULYS, T. Op. cit.

ginių ribų pradžia ir pabaiga gali būti įvardytas laikotarpis nuo XIX a. vidurio iki XX a. vidurio. Tačiau toks chronologinių ribų nurodymas gana sąlyginis, nes aptariamais atvejais jūrinės tapatybės kūrimas (kartu ir tautų jūrinės praeities konstravimas) prasidėjo skirtingu metu ir vyko nevienodu intensyvumu, be to, jų kontekstai ir aplinkybės taip pat skyrėsi. Pavyzdžiui, nors vokiečių jūrinės tapatybės konstravimas prasidėjo apie 1848–1849 m.⁴³, kolonializmo era Vokietijos imperijoje prasidėjo tik 1884 m. su pirmosios užjūrio kolonijos įgijimu.⁴⁴ Lietuvių nacionalinis judėjimas beveik tuo pat metu tik prasidėjo (su laikraščio „Ausra“ pasirodymu 1883 m., kaip svarbiu katalizatoriumi⁴⁵). Kita vertus, lietuvių nacionalinės istoriografijos pradininkas Simonas Daukantas apie lietuvių jūrinę praeitį rašė jau pirmoje XIX a. pusėje⁴⁶, t. y. beveik tuo pat metu ar net anksčiau negu vokiečiakalbiame diskurse buvo iškeltos būsimos Vokietijos kaip jūrinės ir kolonijinės valstybės kūrimo idėjos bei politiniai lozungai⁴⁷. Nors jūrinės tapatybės kūrimas prasidėjo skirtingu metu, prieš pat Antrąjį pasaulinį karą šis procesas jau buvo įsibėgėjęs netgi Lietuvoje⁴⁸ ir Lenkijoje⁴⁹, kurioms teko per gana trumpą laiką įveikti daug kliūčių ir nepalankių aplinkybių, kad visomis prasmėmis priartėtų prie jūros.

Dėl tautinių istoriografijų raidos specifikos į disertaciją kai kuriais atvejais įtraukiami ir tie šaltiniai, kurie nurodytas sąlygines ribas peržengia, pavyzdžiui, pasirodę Antrojo pasaulinio karo metais (arba netgi pirmaisiais metais po 1945 m.) ar pirmoje

⁴³ FITZPATRICK, M. *Liberal Imperialism...*, pp. 27–115; SONDHHAUS, L. Op. cit., pp. 19–45; *Deutsche Marinen im Wandel...*, S. 63–90.

⁴⁴ SMITH, Woodruff D. Colonialism and Colonial Empire. In *Imperial Germany. A Historical Companion*. Ed. by Roger CHICKERING. London, 1996, p. 430.

⁴⁵ STALIŪNAS, Darius. Lietuvos idėja „Aušroje“. *Archivum Lithuanicum*, 2013, t. 15, p. 271.

⁴⁶ Simono Daukanto veikale „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“, kuris buvo išspausdintas 1845 m., jau esama jūrinės istorijos motyvų ir lietuvių tautos jūrinės praeities konstravimo apraiškų. – DAUKANTAS, Simonas. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*. Vilnius, 1993, p. 68, 189, 194, 197, 198, 200, 202, 206, 209, 208, 214. S. Daukantai esant gyvam, iš visų jo istoriografinių darbų tik ši „kultūros istorijos knyga, parašyta „Istorijos Žemaitiškos“ pagrindu, ir tebuvo išleista.“ – BONČKUTĖ, Roma. Simono Daukanto istoriografijos „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ spausdinimo Prūsiose istorija. In *Kultūriniai saitai abipus Nemuno: Mažosios Lietuvos reikšmė Didžiajai Lietuvai spaudos draudimo metais (1864–1904)* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. X). Sud. Silva POCYTĖ, Rimantas SLIUŽINSKAS. Klaipėda, 2004, p. 40–47.

⁴⁷ Nepaisant to, kad 1848 m. Frankfurto parlamente (Vokietijos nacionaliniame susirinkime) politikai teigė, jog kolonijinis diskursas esą egzistavo „dar 20 metų iki Frankfurto parlamento“, pirmą kartą Vokietijos laivyno kūrimo idėjos ir lozungai politiniu lygmeniu buvo iškelti būtent ten. – FITZPATRICK, M. *Liberal Imperialism...*, p. 28.

⁴⁸ ADOMAVIČIUS, R.; ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 3.

⁴⁹ Tarpukariu Lenkijoje buvo įkurtas ir išplėtotas Gdynės uostas. Antrojo pasaulinio karo išvakarėse tai buvo didžiausias uostas Baltijos jūroje. Plg. GRZECHNIK, M. *Regional Histories and Historical Regions...*, p. 36. Taip pat buvo sukurtas karinis jūrų laivynas, o visuomeninės organizacijos „Lenkų jūrų ir kolonijinė lyga“ narių skaičius pasiekė beveik 1 mln. narių. – DEAN, M. W. Op. cit., p. 91.

XIX a. pusėje. Tai išimtis, nes dauguma šioje disertacijoje panaudotų šaltinių vis dėlto patenka į chronologines ribas. Šias išimtis lemia, viena vertus, tai, kad kai kurios tautinėms istoriografijoms būdingos istorijos rašymo tendencijos, nuomonės, teiginiai, argumentai ir t. t. išliko netgi pasikeitus geopolitinėms realybėms. Kita vertus, tautinių istoriografijų pradininkų darbai įvairiose visuomenėse pasirodydavo skirtingu metu ir neretai anksčiau, negu tautinė istoriografija tapdavo dominuojančia istorijos rašymo paradigma toje visuomenėje, t. y. nuo tautinės istoriografijos pradžios konkrečioje visuomenėje iki jos įsigalėjimo praeidavo šiek tiek laiko, o iki tol istorijos rašymą dar veikdavo paradigmos, kurios vyravo iki tautinės istoriografijos atsiradimo, ir tik po kurio laiko užleisdavo savo pozicijas tautinei istoriografijai.

Tyrimo fokusavimą į laikotarpį nuo XIX a. vidurio iki XX a. vidurio galima pagrįsti būtent tuo, kad tai buvo intensyviausios tautokūros, nacionalizmo ideologijos paplitimo ir įsitvirtinimo ne tik istoriografijoje, bet ir Europos visuomenėse laikotarpis. Būtent tuo metu buvo sukurti ir išplėtoti latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių tautiniai istoriniai naratyvai. Taip pat buvo sukurti, išplėtoti ir įtvirtinti bei paskleisti anapus istoriografijos (tautinėse kultūrose) jūrinės istorijos motyvai. Būtent šiuo laikotarpiu jūrinės istorijos motyvai buvo aktyviausiai pasitelkiami politinei panaudai. Visa tai prasidėjo dar imperinėje geopolitinėje realybėje (tvarkoje), kuri egzistavo iki Pirmojo pasaulinio karo, bet tęsėsi toliau ir tarpukariu. Pirmasis pasaulinis karas šių procesų nenutraukė, bet tapo jų katalizatoriumi ir pakėlė juos į naują lygmenį. Tautinių valstybių geopolitinė tikrovė tarpukariu tik pratęsė, transformavo ir įtvirtino tautines istoriografijas, todėl turėtų būti matoma kaip kitas to paties proceso etapas.

Tyrimo šaltiniai. Didelę dalį disertacijoje panaudotų šaltinių sudaro XIX a. vidurio–XX a. vidurio latvių, lietuvių, lenkų, vokiečių tautinė istoriografija. Tą lemia pati disertacijos specifika, nes tai yra būtent istoriografijos istorijos tyrimas. Tautinė istoriografija buvo pagrindinė priemonė tautų jūrinei praeičiai konstruoti bei jūrinės istorijos motyvams skleisti. Be to, istorikų darbai neretai buvo pasitelkiami konkrečios tautinės kultūros kūrimo ir politiniais tikslais. Pirmiausia analizuoti tie istorikų darbai, kurie padarė didžiausią įtaką konkrečių tautinių istorinių naratyvų formavimuisi ir raidai. Pirmenybė buvo teikiama bendro pobūdžio veikalams (pavyzdžiui, tautų ir (ar) valstybių istorijos sintezėms, istorijos vadovėliams). Identifikuojant ir apibūdinant jūrinės istorijos motyvus, nebuvo stengiamasi aprėpti visos atitinkamos tautinės istoriografijos; apsiribota svarbiausiais darbais, kuriuose būta didžiausios tikimybės aptikti jūrinės istorijos motyvų. Todėl pirmenybė teikta tiems darbams, kuriuose įvairiais aspektais buvo aptariamas tautų ir (ar) valstybių santykis su jūra praeityje.

Be istoriografijos, disertacijoje kaip šaltiniai naudoti ir įvairūs kiti šaltiniai, kuriais remiantis galima analizuoti jūrinės praeities konstravimą. Periodinė spauda kaip šaltinis naudota tais atvejais, kai reikėjo parodyti konkrečių jūrinės istorijos motyvų sklaidą anapus tautinių istoriografijų ribų bei atskleisti šių motyvų politinės panaudos atvejus. Tai buvo aktualu trečiajam ir ketvirtajam skyriams. Kiti šaltiniai (pavyzdžiui, žemėlapiai) kartais nau-

doti kaip papildoma pagrindžianti priemonė. Disertacijos šaltiniai buvo pasirinkti ir atrinkti pagal tai, kaip jie padėjo realizuoti disertacijoje išsikeltus tikslą ir uždavinius.

Darbo struktūra. Tyrimo pristatymo šiame darbe logika yra tokia: pirmiausia pradedama nuo jūrinės istorijos motyvų kontekstų (tautinės istoriografijos), tada pereinama prie pačių motyvų lyginamosios analizės ir tik paskui analizuojami jų perėmimo tautinėse kultūrose ir politinėse praktikose klausimai. Tai atsiskleidžia ir disertacijos struktūroje. Ją sudaro keturi skyriai. Pirmame skyriuje analizuojamas jūrinės istorijos motyvų siužetiniai rėmai – tautiniai istorijos pasakojimai. Antras skyrius nagrinėja konkrečius motyvus šiose keturiuose tautinėse istoriografijose. Tada pereinama prie visų trijų motyvų sklaidos keturiuose tautinėse kultūrose (trečias skyrius) ir jų politinės panaudos keturiuose aptariamuose atvejuose (ketvirtas skyrius) analizės. Tokia struktūra leidžia nuosekliai pristatyti disertacijos objektą – jūrinės istorijos motyvus – nuo motyvų atsiradimo iki jų paskleidimo ir įtvirtinimo visuomenėje.

Pagrindinės sąvokos. Pagrindines šioje disertacijoje vartojamas sąvokas lemia naratologinė prieiga. „Naratyvas“ ir „siužetas“ (bei jų tarpusavio sąsajos ir sąveika) yra suprantamos, aiškinamos ir apibrėžiamos taip: naratyvas – tai pats plačiausias pasakojimas, kuriame prasminiais saitais sujungiama daugybė individualių reiškinių ir siužetų; siužetas – tai tam tikra įvykių seka, vienas naratyvo elementas, kuris plėtoja vieną temą, yra daugiau nei pavienė reikšmė, bet mažiau nei visas naratyvas. Pavyzdžiui, lietuviškojo tautinio istorinio pasakojimo atveju atskiri siužetai yra lietuvių kovų su kryžiuočiais siužetas arba tautinio atgimimo siužetas. „Naratyvo“ sąvoka šiame darbe vartojama kartu su tokiais sinonimais kaip „tautinis istorinis naratyvas“ (sinonimiškai „tautinis istorinis pasakojimas“) arba tiesiog „istorinis naratyvas“.

Motyvas gali būti vieno ar kelių siužetų elementas. Jis nebūtinai mini nuoseklius įvykius, nes tas pats motyvas gali būti taikomas skirtingiems istoriniams laikotarpiams. Sąvoka „motyvas“ šiame darbe vartojama kaip „istorinis motyvas“, „jūrinės istorijos motyvas“. Jūrinės istorijos motyvų turinys dažniausiai pripildytas reiškinių, kurios teigia tautą iš esmės turėjus jūrinę praeitį ir jūrinių įgūdžių, bet tai praradus dėl įvairių nepalankių aplinkybių, negatyvių išorės veiksnių, kitų tautų įtakos ir t. t.⁵⁰ Iš dalies tai buvo tarsi raginimas keisti tokią tautų padėtį.

⁵⁰ Anot Monika's Baár, XIX a. „iš daugybės versijų, kurios dažnai varžėsi tarpusavyje, rado si didieji naratyvai, kanonizuoti kaip „tinkamos“ praeities interpretacijos. Istorikai suvokė savo tautos istoriją kaip kontinuumą, kuriame konfliktai ir susitaikymai, krizės ir triumfo akimirkos, šlovingos ir tragiškos epochos keitė viena kitas. Net jeigu šios monumentaliosios istorijos likdavo neišbaigtos, jų pasakojimai paprastai teleologiniu būdu vesdavo į galutinį tikslą, kurio vaidmenį dažnai atlikdavo nacionalinė nepriklausomybė, išlaisvinimas nuo svetimų galių ar tiesiog gerovė, civilizacija ar „progresas“. – BAÁR, Monika. *Historians and Nationalism. East-Central Europe in the Nineteenth Century*. Oxford, 2010, p. 224. Jūrinės istorijos motyvai įsikomponavo į šią pakilimų ir nuosmukių kaitos schemą.

I

Kontekstas: tautiniai istoriniai pasakojimai

Tautiniai istoriniai pasakojimai gali būti apibrėžti taip: „Struktūrine prasme į juos [didžiuosius istorinius pasakojimus – *aut. past.*] galima žiūrėti kaip į tam tikrą vidi- niais ryšiais susietų siužetų visumą. Tokiuose siužetuose yra įtvirtinamos konvencijos arba kanonai – prasmės, kurios tam tikru laiku tam tikroje vietoje egzistuojančioje ko- munikacijos terpėje yra hegemonizuotos, paverstos savaime suprantamomis, dėl kurių žmonės, bendraujantys šioje terpėje, turi sutarti ir kurios jiems neturi kelti abejonių.“⁵¹ Aurelijus Gieda teigia, kad skirtingų tautų istoriniams pasakojimams būdingi labai panašūs elementai ir paskirtis.⁵² Tačiau „tautinio istorinio pasakojimo“ sąvoka gali būti interpretuojama skirtingais būdais, t. y. 1) pasakojimas kaip metanaratyvas arba 2) pasakojimas kaip dinamiška struktūra. Istorinio pasakojimo kaip metanaratyvo są- vokos atsiradimui prielaidas sudarė postmodernizmo teorija. Visų pirma, šią sąvoką plėtojo Jeanas-François Lyotard’as.⁵³

Atsiradus šiai teorinei sąvokai, buvo pradėta atlikti akademinis tautinių istorinių pasakojimų kaip atskiro reiškinių tyrimus. Tautinis istorinis pasakojimas (arba na- ratyvas) suvokiamas kaip nacionalizmo ideologijos veikiamos tautinės istoriografi- jos kūrinys. Kadangi tautinių istorinių pasakojimų tema tiesiogiai susijusi su tautinės

⁵¹ SAFRONOVAS, V. Borusianistinio didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas..., p. 33.

⁵² GIEDA, A. Op. cit., p. 64.

⁵³ LYOTARD, Jean-François. *Postmodernus būvis. Ataskaita apie žinojimą*. Vilnius, 2010.

istoriografijos tema, norint pažinti tautinius istorinius naratyvus, pirmiausia būtina susipažinti su juos kūrusiomis tautinėmis istoriografijomis ir jų atsiradimo kontekstais bei aplinkybėmis.

Tautiniai istoriniai naratyvai tiriami identifikuojant juos sudarančius pagrindinius struktūrinius elementus, taip pat jų atsiradimo ir formavimosi aplinkybes bei kontekstus (tai padeda suprasti, kodėl konkretūs tautiniai istoriniai naratyvai buvo būtent tokie). Tautinės istoriografijos gana išsamiai analizuotos įvairiais aspektais, joms skirta nemažai įvairių tyrimų.⁵⁴ Nacionalinės istorijos Europoje autoriai apie naciją ir tautas rašė dar Viduramžiais ir Ankstyvaisiais naujaisiais laikais.⁵⁵ Nors reformacija davė impulsą nacionaliniams naratyvams atsirasti, vis dėlto patys tautiniai istoriniai naratyvai plačiau išplito tik XIX a., kai nacionalizmas juos padarė visuotiniu reiškiniu.⁵⁶ Romantinė istoriografija, nors ir susiformavo iš Apšvietos sekuliarios filosofinės istorijos tradicijos, tačiau oponavo Apšvietos universalizmui ir racionalizmui pabrėždama specifiškumą bei unikalumą ir siekdama atskleisti autentiškas nacionalinės tautos praeities trajektorijas.⁵⁷ Tačiau tautiniai istoriniai naratyvai formavosi tik XIX a., kai tautinė istoriografija tapo institucionalizuota. Šį procesą glaustai nusakė Aurelijus Gieda: „Modernėjančioje Europoje nacionalizmas tapo svarbiausiu sociopolitiniu ir sociokultūriniu istorijos institucionalizaciją ir profesionalizacijos genezę sąlygojusių veiksmu.“⁵⁸ Vis labiau profesionalėjant istoriniams tyrimams ir steigiant valstybės finansuojamus universitetus, augo atskirų valstybių ir vyriausybių galimybės daryti įtaką istoriniams naratyvams, stiprėjo tautokūros ir istoriografijos ryšiai, taip istorijos rašymas tapo egzistuojančią politinę sistemą ir jos atstovus legitimuojančiu dalyku.⁵⁹

⁵⁴ *Writing the Nation. A Global Perspective*. Ed. by Stefan BERGER. New York, 2007; *Writing national histories. Western Europe since 1800*. Ed. by Stefan BERGER, Mark DONOVAN, Kevin PASSMORE. London and New York, 1999; *Nationalizing the Past...; Atlas of European Historiography. The Making of a Profession 1800–2005*. Ed. by Ilaria PORCIANI, Lutz RAPHAEL. New York, 2010; BERGER, Stefan. *National Historiographies in Transnational Perspective: Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. *Storia della storiografia*, 2006, No. 50, pp. 3–26; *A Companion to Nineteenth-Century Europe 1789–1914*. Ed. by Stefan BERGER. Oxford, 2006; *Nationalizing Empires*. Ed. by Stefan BERGER, Alexei MILLER. Budapest, 2015; *Writing History. Theory & Practice*. Ed. by Stefan BERGER, Heiko FELDNER, Kevin PASSMORE. London, 2003. IGGERS, Georg G.; WANG, Q. Edward. *A Global History of Modern Historiography*. New York, 2013.

⁵⁵ BERGER, Stefan. The Power of National Pasts: Writing National History in Nineteenth- and Twentieth-Century Europe. In *Writing a Nation. A Global Perspective*. Ed. by Stefan BERGER. New York, 2007, p. 30.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 31.

⁵⁷ BAAR, Monika. History-writing. In *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*. Vol. 1. Ed. by Joep LEERSEN. Amsterdam, 2018, p. 122.

⁵⁸ GIEDA, A. *Op. cit.*, p. 57–58.

⁵⁹ BERGER, Stefan; DONOVAN, Mark; PASSMORE, Kevin. Apologies for the nation-state in Western Europe since 1800. In *Writing National Histories. Western Europe since 1800*.

Keturiuose pirmo disertacijos skyriaus poskyriuose tiriami latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių tautiniai istoriniai naratyvai. Tai daroma derinant šaltinių analizę ir šiuolaikinės istoriografijos duomenis. Keturiuose poskyriuose remiamasi bendrosiomis Latvijos, Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos istorijomis bei kitais istorijos šaltiniais ir (arba) istorijos vadovėliais, kurie padeda pristatyti pagrindinius atitinkamų tautinių istorinių naratyvų požymius. Tiriant šiuos naratyvus pateikiama interpretacija, kurioje koncentruojamasi į tai, kas yra svarbiausia tiriamam klausimui: kada, kokiomis sąlygomis formuojasi naratyvas, kas yra pagrindiniai autoriai ir kaip jis struktūruotas, t. y. kokios datos ar įvykiai yra kertiniai ir kokie siužetai jį sudaro.

Taip pat šiame skyriuje aiškinamasi, koks buvo potencialas motyvams kurti, t. y. kokie Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Vokietijos praeities įvykiai, faktai, reiškiniai, procesai ir pan. teoriškai galėjo būti, bet praktiškai nebūtinai buvo pasisavinti ir panaudoti kuriant motyvus. Latvijos istorija ir latvių tautinė istoriografija nėra visiškai tapatūs dalykai, tačiau jie tarpusavyje labai susiję. Taigi pirmo skyriaus pirmame poskyryje labiau koncentruojamasi būtent į latvių tautinę istoriografiją ir jos formuojamą tautinį istorinį naratyvą (jo atsiradimą, raidą ir pagrindinius požymius bei tendencijas).

1.1. Latvių tautinis istorinis pasakojimas

Latvių tautinis istorinis pasakojimas (kaip ir tautinė istoriografija apskritai) nėra sulaukęs daug tyrėjų dėmesio. Latvių istorikai išsamiai tyrė latvių nacionalinį judėjimą, bet ne tautinę istoriografiją ar tautinį istorinį naratyvą.⁶⁰ Vienas pirmųjų latvių tautinę istoriografiją analizavo Alfredas Bilmanis.⁶¹ Latvių tyrinėtojų darbuose latvių tautinės istoriografijos klausimai dažniausiai būdavo paliesti tik fragmentiškai, daugiausia kitų temų kontekste.⁶² Tai matyti ir Latvijos istorijos sintezėse, kuriose dėmesys latvių tautinei istoriografijai nėra didelis.⁶³ Šiuolaikinėje latvių tautinėje istoriografijoje, išskyrus Andrejs'o Plakans'o straipsnį⁶⁴, kuriame šiek tiek atkreipiamas žvilgsnis į latvių tautinio istorinio naratyvo formavimąsi, iki šiol nebuvo skirta

Ed. by Stefan BERGER, Mark DONOVAN, Kevin PASSMORE. London and New York, 1999, pp. 4–7.

⁶⁰ *Latvijas kultūras vēsture*. Red. Austra AVOTIŅA. Rīga, 2003, 150. lpp.; BUTULIS, Ilgvars; ZUNDA, Antonijs. *Latvijos istorija*. Vilnius, 2020, p. 60–63; ZELČE, Vita. The New Latvians. In *Latvia and Latvians: collection of scholarly articles*. Vol. II. Ed. by Jānis STRADINŠ. Rīga, 2018, pp. 347–376.

⁶¹ BILMANIS, Alfred. Latvia's Contribution to Historical Science. *American Slavic and East European Review*, 1945, Vol. 4, No. 3/4, pp. 163–173.

⁶² KENCIS, Toms. [Latvian] Mythology. In *Encyclopedia of Romantic Nationalism...*, Vol. 2, pp. 1160–1162.

⁶³ PLAKANS, Andrejs. *The Latvians. A Short History*. Stanford, 1995; BUTULIS, I.; ZUNDA, A. Op. cit.

⁶⁴ PLAKANS, A. Death and Transfiguration..., pp. 30–33.

daug dėmesio būtent latvių tautinio naratyvo problematikai ir raidai. Nors Mārtiņš'io Mintaurs'o straipsnis skirtas kultūros istorijos perspektyvoms Latvijoje XX a. analizuoti (jame nesiekta tirti būtent latvių tautinio istorinio naratyvo), vis dėlto jame nemažai dėmesio skirta ir latvių tautinei istoriografijai (šiek tiek ir Baltijos vokiečių istoriografijai).⁶⁵ Taip pat galima paminėti ir Andris'o Šnē trumpą Latvijos istoriografijos apžvalgą⁶⁶ bei Pero Bolino monografiją apie Latvijos universitetą 1919–1940 m., kurioje analizuojama ir latvių tautinė istoriografija.⁶⁷ Išsamiausiai latvių tautinę istoriografiją tyrinėjęs Andrejs Plakans pateikė ir latvių tautinės istoriografijos raidos periodizaciją.⁶⁸ A. Plakans'o straipsnyje apie XVIII–XIX a. interpretavimą tarpukario Latvijos istoriografijoje daug dėmesio skiriama tarpukario Latvijos tautinei istoriografijai ir jos raidai.⁶⁹ Tai yra vienas svarbiausių straipsnių šiam poskyriui, nes jame pateikiama pagrindinė informacija apie latvių tautinę istoriografiją ir jos raidą, kuri yra būtina norint pristatyti latvių tautinio istorinio naratyvo formavimosi aplinkybes ir kontekstus. Vis dėlto jame tiriamas ne pats latvių tautinis istorinis naratyvas, o latvių tautinė istoriografija. Ilgvars'o Misāns'o straipsnyje bendrais bruožais pristatomos šiuolaikinės Latvijos istoriografijos tendencijos ir problemos, tačiau tarpukario Latvijos tautinė istoriografija tik fragmentiškai paminima siekiant aptarti jos įtaką ir tęstinumą šiuolaikinės Latvijos istoriografijai.⁷⁰ Skyrelis apie latvių istoriografijos istoriją yra ir Evos-Claritos Onken knygoje.⁷¹

Esamoje istoriografijoje ištirta (nors neretai gana fragmentiškai) Baltijos vokiečių istoriografijos įtaka latvių tautinei istoriografijai (bei šios atsiradimo aplinkybės apskritai), pristatyti pagrindiniai ne tik latvių, bet ir Baltijos vokiečių istorikai ir įvertintas jų indėlis į latvių tautinę istoriografiją, išanalizuoti istorinis ir istoriografinis kontekstai, ištirta socialinių, politinių bei ekonominių veiksnių įtaka latvių tautinės istoriografijos pobūdžiui bei raidai, nustatyti tiek demokratinio, tiek autoritarinio laikotarpių istorijos politikos pagrindiniai požymiai bei aprašyta už šios politikos vykdymą atsakingų Latvijos valstybinių institucijų (archyvų, institutų ir t. t.) veikla, nustatyta apytikslė latvių istoriografijos periodizacija, suformuluoti latvių tautinį istorinį naratyvą bendrais bruožais apibūdinantys teiginiai. Tačiau dauguma šių pristatytų tyrimų buvo

⁶⁵ MINTAURS, M. Op. cit.

⁶⁶ ŠNĒ, Andris. Latvia. In *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession 1800–2005*. Ed. by Ilaria PORCIANI, Lutz RAPHAEL. New York, 2010, pp. 82–83.

⁶⁷ BOLIN, Per. *Between National and Academic Agendas: Ethnic Policies and 'National Disciplines' at the University of Latvia, 1919–1940*. Stockholm, 2012, pp. 219–293.

⁶⁸ PLAKANS, A. *Historical Dictionary of Latvia...*, p. 115.

⁶⁹ PLAKANS, A. Looking Backward...

⁷⁰ MISĀNS, Ilgvars. Akademische Geschichtsschreibung in Lettland zwischen Selbstbezogenheit, Politisierung und Verwestlichung. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 2013, Neue Folge, Bd. 61, Hf. 3, S. 373–378.

⁷¹ ONKEN, Eva-Clarita. *Demokratisierung der Geschichte in Lettland*. Hamburg, 2003, S. 125–151.

skirti būtent latvių tautinei istoriografijai, o ne jų tautiniam istoriniam naratyvui, nes iki šiol nebuvo tyrinėjami nei siužetai, nei pagrindinės datos ar įvykiai, kurie sudarė latvių tautinį istorinį naratyvą, nei paties naratyvo raida ar kaita, nei jo struktūra. Jūrinės istorijos motyvai bei potencialas jiems atsirasti šiame naratyve taip pat netyrinėti. Apibendrinant esamus tyrimus galima konstatuoti, kad nepaisant sąlyginai nedidelio latvių tautinio istorinio naratyvo ištirtumo, esama pakankamai istoriografinio įdirbio, kurio interpretavimas leidžia šiame poskyryje pristatyti pagrindinius latvių tautinės istoriografijos raidos (kartu ir latvių tautinio istorinio naratyvo) požymius.

Prielaidos rasti latvių tautiniam istoriniam naratyvui atsirado XIX a. keičiantis sociopolitinėms aplinkybėms buvusioje Livonijoje (tuometinėse Rusijos imperijos gubernijose). Didžiausią postūmį tam suteikė baudžios panaikinimas, latvių raštingumo padidėjimas, inteligentijos atsiradimas ir jos pasipriešinimas Baltijos vokiečių kultūriniam bei politiniam monopolui ir germanizacijai, Rusijos imperijos vykdyta politika. Vis dėlto pirmoji latvių nacionalinio judėjimo banga (jaunalatviai) iš pradžių nesukūrė latvių istoriografijos. Anot Andrejs'o Plakans'o, „į latvių tautinio atgimimo kvietimą latviams rašyti istoriją apie latvius liko neatsakyta iki pat amžių sandūros, kuomet pasirodė kelios latvių kalba parašytos istorijos (Jānis Krodznieks ir Kārlis Landers)“⁷². Bet tautinė istoriografija buvo išplėtotą tik tarpukariu. Latvių tautinis istorinis naratyvas atsirado kaip opozicija Baltijos vokiečių sukurtai latvių tautos ir Latvijos istorijos interpretacijai (ar netgi apskritai buvo jos priešingybė). Pagrindinės sąlygos, kurioms esant formavosi latvių tautinis istorinis naratyvas, buvo dvi: 1) Baltijos vokiečių kultūrinis bei intelektualinis monopolis ir latvių nacionalinio judėjimo bandymas jį įveikti; 2) Rusijos imperijos vykdoma politika (latvių veikėjai naudojo jos keliama įtampa tarp Rusijos imperijos ir Baltijos vokiečių). Vėliau latvių istorinio naratyvo raidai įtaką darė po 1918 m. Latvijos nepriklausomybės paskelbimo įvykusi istorijos mokslo institucionalizacija bei 1934–1940 m. Kārlis'o Ulmanis'o autoritarinio režimo vykdyta istorijos politika.

Norint suprasti latvių tautinio istorinio naratyvo formavimosi sąlygas svarbu atsižvelgti ir į Rusijos imperijos politikos skirtumus. Baltijos gubernijose carinė politika netiesiogiai skatino ir toleravo jaunalatvių judėjimą⁷³ kaip instrumentą Baltijos vokiečiams išstumti iš jų privilegijuotos padėties šiose gubernijose⁷⁴. Šiaurės Vakarų

⁷² PLAKANS, A. *Latvian Historiography...*, p. 545.

⁷³ Apie latvių nacionalinio judėjimo („Jaunalatvių“) kontekstą ir aplinkybes: *Latvijas kultūras vēsture...*, 150. lpp. Socialinius klausimus labiau akcentavo „Naujoji srovė“. Daugiau apie tai: BUTULIS, I.; ZUNDA, A. Op. cit., p. 60–63. Vita Zelče pateikia kiek kitokį požiūrį į latvių tautinį sąjūdį XIX amžiuje ir vėlesnį jo poveikį. Ji teigia, kad tautinio tapatumo formavimasis išsprendė socialinę krizę („anomiją“) ir palengvino latvių tautos prisitaikymą prie modernybės. Anot jos, tautinis identitetas pasiūlė kur kas daugiau erdvės gyventi ir dirbti, socialinį ir psichologinį komfortą, bendruomenės ir individualaus tobulėjimo galimybes. – ZELČE, V. *The New Latvians...*

⁷⁴ VANAGS, Pēteris. [Latvian] Political-historical developments. In *Encyclopedia of Romantic Nationalism...*, Vol. 2, p. 1156.

regione panaši politika skatino lietuvius priešintis lenkams, ten imperijos valdžia negalėjo panaudoti priešiško prieš vokiečius. Tačiau antivokiškumas buvo svarbus tautos kūrimo veiksnys tiek latvių, tiek lietuvių tautiniams judėjimams. Latvių antivokiškumui stipresnę įtaką turėjo socioekonominės ir sociopolitinės priežastys. Latvių tautinio judėjimo antivokiškumas buvo susijęs ne tik su istorinio, bet visų pirma socialinio teisingumo atkūrimo troškimu. Antivokiškumas buvo pasitelktas konstruojant modernios latvių tautos tapatybę⁷⁵ ir visų pirma pasireiškė siekiu sukurti atsvarą vokiečių kultūriniam dominavimui ir tik tada kaip tautą vienijantis veiksnys. Antivokiškumas gali būti interpretuojamas kaip bandymas pagerinti latvių padėtį. Tautiniame istoriniame pasakojime vokiečiai buvo latvių „priešas“, nes Viduramžiais jie juos užkariavo, „pajungė“, „kolonizavo“. Andrejs'o Plakans'o teigimu, „populiarus“ pasakojimas apie latvių praeitį, besikaupiantis pseudoistoriniuose latvių nacionalistų aktyvistų raštuose, kūrė ilgalaikę istoriją apie šimtmečius trukusias latvių tautos kančias, kurios normaliam istoriniam vystymuisi kelią užkirto XIII a. atkeliavę vokiečių pirkliai bei kryžiuočiai ir įsitvirtinę kaip regiono valdytojai.“⁷⁶

Iki Pirmojo pasaulinio karo latviai turėjo tik kelis istorikus, o jų požiūris į istorijos rašymą skyrėsi.⁷⁷ XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje latvių istorikai vadovavosi skirtingomis teorijomis ir metodologiniais bei ideologiniais požiūriais. Pasak Andrejs'o Plakans'o, šiuolaikinės latvių istoriografijos įkūrėju laikomas Jānis Krodznieks (1851–1924), XIX a. pabaigoje bandęs sukurti alternatyvą Baltijos vokiečių istori-

⁷⁵ Andrejs Plakans teigia, kad „tautinio atgimimo“ metu kai kurie žymūs latvių nacionalistai <...> matė, kad imperatoriškoji valdžia yra draugiška jų reikalams ir užmezgė ryšius su slavofilų judėjimu Rusijoje. Tačiau konservatyvus caro Aleksandro III (1881–1894) rusifikacijos politika, kuri tęsėsi ir paskutiniojo caro Nikolajaus II (1894–1917) laikais, įtikino daugumą Latvijos nacionalistų, kad autokratinė Rusijos valdžia yra toks pat jų „priešas“ kaip ir Baltijos vokiečiai“. – PLAKANS, A. *Historical Dictionary of Latvia*..., p. 9. Nors vokiečiai nebuvo vienintelis latvių nacionalinio judėjimo „priešas“, vis dėlto konstruojant modernią latvių tapatybę ir kuriant latvių tautinį istorinį naratyvą antivokiškumas vaidino svarbesnį vaidmenį negu anticarinė. Tai galima būtų aiškinti tuo, kad vokiškasis faktorius veikė latvių tautos istorinę raidą kur kas ilgiau ir stipriau negu Rusijos imperijos veiksnys; ir, matyt, buvo suvokiamas kaip labiau „negatyvus“ (didesnė blogybė).

⁷⁶ PLAKANS, A. *Death and Transfiguration*..., p. 30.

⁷⁷ Andrejs Plakans teigia, kad „Latvijos istoriografijos raida sutartinai skirstoma į (1) ilgąjį laikotarpį (maždaug XIX a.), kai Latvijos teritorijų tyrinėjimus ir rašymą apie juos daugiausia atliko ne latviai (Baltijos vokiečiai ir rusai); (2) trumpąjį periodą (maždaug nuo 1890-ųjų iki Pirmojo pasaulinio karo), per kurį ankstesnius aprašymus ginčijo nedidelis būrys Latvijos istorikų (pvz., Jānis Krodznieks), kai kurie iš jų (pvz., Kārlis Landers) naudodami iš marksizmo perimtą istorinio materializmo interpretaciją.“ – PLAKANS, A. *Historical Dictionary of Latvia*..., p. 115. „Iš latvių kalba parašytų istorijai skirtų darbų Landers'is išsiskyrė kaip labai populiarios Latvijos istorijos, išleistos trimis dalimis 1908–1909 m., autorius. Landers'io istorija, parašyta remiantis vien tik istoriniu materialistiniu požiūriu, buvo viena pirmųjų knygų apie Latvijos istoriją, kuri buvo parašyta latvio.“ – PLAKANS, A. *Historical Dictionary of Latvia*..., p. 142.

niam pasakojimui. Marksizmo įkvėptas Kārlis Landers (1883–1937) bandė pateikti alternatyvą tiek Baltijos vokiečių, tiek ankstyvajam latvių nacionalistiniam istoriniam diskursui.⁷⁸ Latvių tautinę istoriografiją (ypač pradiniam jos etape) stipriai paveikė Baltijos vokiečių istoriografijai būdingas romantizuotas požiūris į engiamą latvių tautą.⁷⁹ Jų tautinė istoriografija prieštaravo vokiškai šališkai latvių nacionalinės istorijos interpretacijai. Šia prasme latvių tautinė istoriografija buvo antivokiška.

Latviai jau XIX a. antroje pusėje priešinosi Baltijos vokiečių kultūrinei hegemonijai ir socialinėms privilegijoms.⁸⁰ Vis dėlto antivokiškumas Latvijos istoriografijoje labiausiai pasireiškė tarpukariu, kai buvo steigiamos valstybinės istorijos tyrimų bei švietimo institucijos. Latvių tautinėje istoriografijoje antivokiškas nusiteikimas pasireiškė tokiais siužetais: Livonijos ordino atvykimas į baltų žemes, Rygos įkūrimas ir Dauguvos žiočių užkariavimas, Vokiečių ordino karai su ikikrikščioniškomis baltų visuomenėmis (įskaitant senuosius prūsus ir lietuvius), Livonijos užkariavimas, priverstinis atsivertimas į krikščionybę, politinės laisvės praradimas, feodalizmo bei baudžiavos įvedimas ir Baltijos vokiečių dvarininkų priespaudos įtvirtinimas, socio-politinė ir socioekonominė vokiečių ir latvių tarpusavio atskirtis, latvių germanizacija, Latvijos kolonizacija, latvių tautinis atgimimas XIX a. Antivokiškumas Latvijos istoriografijoje priklausė nuo įvairių politinių aplinkybių. Po 1918 m. jis buvo „institucionalizuotas“, plitimas ypač suaktyvėjo po 1934 m. perversmo. Kārlis'o Ulmanis'o istorijos politika 1934–1940 m. tęsė ir sustiprino ankstesnes tendencijas, o kartu buvo ir reakcija į didėjančią Vokietijos grėsmę Latvijai (taip pat ir dėl jos įtakos vokiečiams Latvijoje). Antivokiškos nuotaikos buvo susijusios su Latvijos istorijos „sulatinimo“ politika, t. y. viso, kas vokiška, atmetimu ir siekiu žiūrėti į istoriją pro latvių prizmę („nacionalizmo ir tiesos dvasia“). Latvijoje antivokiškumas buvo labiau paplitęs nei Lietuvoje, todėl stipriau pasireiškė istoriografijoje ir istorijos politikoje.

Paradoksalu, kad Latvijos istorikai, nors Baltijos vokiečių požiūrį atmetė, turėjo remtis ne tik Baltijos vokiečių surinktais istoriniais šaltiniais, bet ir Baltijos vokiečių istorijos interpretacijomis, kurios į Latvijos istoriją žvelgė iš „kolonijinės“ privilegijuotos užkariautojų mažumos perspektyvos.⁸¹ Baltijos vokiečių istoriografijos įtaka

⁷⁸ PLAKANS, A. *Death and Transfiguration...*, p. 30.

⁷⁹ Andrejs Plakans teigia, kad „Merkelis 1796 m. parašė knygą „Die Letten“, kurioje išsamiai aprašė latvių baudžiavos blygybes, kaip jis jas matė, prisidėjo prie latvių kaip senovės tautos, turinčios nepaprastą praeitį, užkariautos XIII amžiuje ir dabartyje neteisingai subordinuotos Baltijos vokiečių valdytojams, sampratos atsiradimo.“ – PLAKANS, A. *Historical Dictionary of Latvia...*, p. 186. Anot Toms'o Ķencis'o, „Merkelis buvo pirmasis, kuris priminė idilišką aukso amžių, kuris buvo iki XIII a. Kryžiuočių ordino kryžiuočių atėjimo. <...> Merkelio raštai didžiausią įtaką padarė gerokai vėliau – XIX a. antrosios pusės jaunųjų latvių sluoksniams.“ – ĶENCIS, T. *Op. cit.*, p. 1161.

⁸⁰ VANAGS, P. *Op. cit.*, p. 1156.

⁸¹ Svarbiausi šaltinių rinkiniai – *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch* (Livonijos, Estijos ir Kuršo šaltinių knyga), sudaryta būrio mokslininkų, kuriam vadovavo Friedrichas von Bunge

latvių tautinei istoriografijai itin didelė (ypač ankstyvuoju jos formavimosi laikotarpiu, t. y. iki 1918 m.). Vėliau pasikeitė tos įtakos pobūdis. Latvių istorikai, siekdami kurti savo latviškas istorijos interpretacijas, 1) buvo priversti remtis Baltijos vokiečių XIX a. surinktais ir publikuotais istorijos šaltiniais; 2) net ir konstruodami savą latvių istorinį naratyvą turėjo polemizuoti su Baltijos vokiečių istoriografijos autoriais, tezėmis, interpretacijomis. Tam tikra prasme latvių tautinę istoriografiją galima laikyti savotiška antiteze Baltijos vokiečių istoriografijai. Latvių istorikai šiai Baltijos vokiečių „kolonijinei“ nuostatai priešinosi dviem būdais: 1) istoriografine latvių kaip „kolonizuotos“ tautos interpretacija ir 2) latvių kaip „kolonialistų“ interpretacija.⁸² Latvių autoriai siekė parodyti Latvijos istoriją iš „kolonizuotos“ latvių tautos perspektyvos, t. y. priešingai negu iš „kolonizatorių“ Baltijos vokiečių perspektyvos. Nors „kolonijinius“ dalykus latviai vertino neigiamai, o Baltijos vokiečiai – teigiamai, vienu aspektu ir latvių, ir Baltijos vokiečių nuomonės sutapo – dėl teigiamo Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų kunigaikščio Jokūbo Ketlerio laikais vertinimo. Skyrėsi tik požiūrio taškas: Baltijos vokiečiams tai buvo „jų“ („kolonizatorių“) istorija, latviams – irgi, bet dėl kitų priežasčių (nes latviai Kuršo kunigaikštystėje sudarė gyventojų daugumą ir esą kėlėsi į tas užjūrio kolonijas). Siekdamas iš esmės pakeisti latvių kaip neprivilegijuotos daugumos vaizdavimą latvių tautinis judėjimas bandė pakeisti jėgų pusiausvyrą taip, kad latviai taptų dominuojančia grupe ne tik statistiškai, bet ir politiškai, socialiai ir kultūriškai. Latvijos istorikų pastangos praeityje buvo sutelktos į „prarasto“ Latvijos valstybingumo paiešką.⁸³ Todėl Latvijos istorikai daugiausia dėmesio skyrė Kuršo kunigaikštystės kunigaikščio Jokūbo Ketlerio (1642–1682) valdymo laikotarpiui, kuriam valdant kunigaikštystė turėjo kolonijų Vakarų Afrikoje ir Karibų jūros regione.⁸⁴ Latvių antivokiškumas išreiškė norą iš esmės atmesti Baltijos

(15 tomų, išleistų nuo 1853 iki 1914 m.); *Monumenta Livoniae antiquae* (Senovės Livonijos paminklai), redaguota Karlo Eduardo Napierksy'io (penki tomai, pasirodę nuo 1835 m. iki 1847 m.) ir *Akten und Rezesse der livländischen Ständetage* (Livonijos luominių susirinkimų šaltiniai) trys tomai, publikuoti 1907–1938 m. Kai kurie autoriai teigia, kad „Šios Baltijos vokiečių surinktų šaltinių publikacijos išsaugojo savo svarbą latvių nacionalinei istorijai iki pat šių dienų.“ – BERGER, Stefan; CONRAD, Christoph. *The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*. Houndmills, 2015, p. 169.

⁸² BIRKERTS, Antons. *Latvijas vēstures hrestomātija*. Rīgā, 1920; ZĀLĪTE, Pēteris. *Vācu varas pastari Latvijā*. 1925, Rīgā, 361.–419. lpp.; ŠVĀBE, Arveds. *The Story of Latvia*. Stockholm, 1949, pp. 11–23.

⁸³ „Oficialiu lygmeniu aukščiau minėta nacionalizmo dvasia buvo aiškinama kaip istorikų pareiga demonstruoti latvių tautos tęstinumą, tarsi ji vyravo nuo XIII amžiaus, siekiant išlaikyti dabartinės autoritarinės Latvijos valstybės apskritai ir jos politinės sistemos legitimumą.“ – MINTAURS, M. Op. cit., p. 98.

⁸⁴ Mārtiņš'io Mintaur's'o teigimu, Kuršo kunigaikštystė tuo metu buvo mėgstama tyrimų tema, „tai buvo dar vienas būdas autoritariniam režimui įgyti savotišką istorinį pagrindimą pasitelkiant asociacijas su idealizuotu kunigaikščio Jokūbo Ketlerio (1610–1682) įvaizdžiu, lyginant su Ulmanis'o, kaip naujojo pater patriae, įvaizdžiu.“ Ibid., p. 98.

vokiečių Latvijos istorijos interpretaciją ir pateikti savo latvišką alternatyvą. Istorikai iš latvių perspektyvos rašė apie Vokiečių ordino Livonijos šakos istoriją, buvimo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Abiejų Tautų Respublikos, Švedijos karalystės ir Rusijos imperijos sudėtyje laikotarpius ir integravo juos į Latvijos istorijos naratyvą.⁸⁵ Taip buvo todėl, kad nesant „savojo“ valstybingumo reikėjo spręsti, ką daryti su „svetimomis“ valstybinėmis struktūromis, nes jų nebuvo įmanoma ignoruoti (netgi Livonijos ordino, kuris buvo „vokiška“ valstybinė struktūra). Latvijos istorikai taip pat daug dėmesio skyrė etnografijai, mitologijai, archeologijai, piliakalniams ir kt., t. y. laikotarpiui iki kryžiuočių atėjimo.⁸⁶

Jānis Krodznieks (1851–1924) buvo vienas iš nedaugelio latvių profesionalių istorikų iki Pirmojo pasaulinio karo. Vita Zelče pateikė šio istoriko biografijos ir profesinės veiklos faktų. J. Krodznieks'o dėmesio centre buvo latvių tautos istorija. Jis pabrėžė, jog Latvijos istorija yra ne tik Baltijos vokiečių užkariautojų, bet ir latvių istorija, tačiau pripažino, kad Latvijos istorija yra Baltijos istorijos dalis ir kad ją reikėtų studijuoti bei rašyti kartu su visos Baltijos istorija, aiškinantis įvykius ir jų priežastis. Latvijos istorijoje J. Krodznieks žinomas kaip pirmasis profesionalų išsilavinimą turintis latvių istorikas. Taip pat labai vertinamas J. Krodznieks'o indėlis kuriant Latvijos valstybinius archyvus ir nustatant jų veiklos principus.⁸⁷

Latvių kalba parašytų istorijos darbų istorijoje Kārlis Landers (1884–1937) išsiskyrė kaip labai populiarios Latvijos istorijos, publikuotos trimis dalimis 1908–1909 m., autorius. Daugiausia rašyta vien iš istorinio materializmo požiūrio taško Landers'o istorija buvo viena pirmųjų iš latvių rengtų visapusiškų knygų apie latvių istoriją.⁸⁸

⁸⁵ Pavyzdžiui, šio vadovėlio gale buvo pateiktas „Kuršo hercogų, Lietuvos-Lenkijos karalių (vyriausiųjų Vidžemės valdovų), Švedijos karalių (vyriausiųjų Vidžemės valdovų), Rusijos imperatorių (vyriausiųjų Vidžemės, Kuršo ir Latgalos valdovų)“ sąrašas. – ZEILFERTS, Teodors. *Trumpa Latvijos istorija*. Kaunas, 1927, p. 62–63. Kito vadovėlio chronologija irgi yra tipiškas Latvijos istorijos konstravimo integruojant į ją ir „nelatviškus“ laikotarpius pavyzdys: Priešistorė: 1. Akmens amžius 2. Bronzos amžius 3. Senasis geležies amžius 4. Ankstyvasis geležies amžius (visi keturi priešistorės laikotarpiai nurodyti 1000 m. pr. Kr. –1184 m. po Kr.). Istorija: 5. Latvijos kolonizacijos ir užkariavimo laikmetis (1184–1290 m.). 6. Ordino laikmetis (1290–1561 m.). 7. Lenkų laikmetis Vidžemėje ir Latgaloje (1561–1629 m.). 8. Švedų laikmetis Vidžemėje (1629–1710 m.). 9. Lenkų laikmetis Latgaloje (1629–1772 m.). 10. Hercogų laikmetis Kuržemėje (1561–1795 m.). 11. Rusų laikmetis, dalijamas į pirmąjį 1710–1818/1819 ir antrąjį 1818/1819–1917 laikotarpius. 12. Latvija kaip nepriklausoma valstybė. Įkūrimas. 1918. – BIRKERTS, Antons. *Latvijas vēsture*. Rīgā, 1926, 9. lp.

⁸⁶ GINTERS, Valdemārs. *Etnogrāfija*. Rīgā, 1939; ŠMITS, Pēteris. *Latviešu mītoloģija*. Rīgā, 1926; *Latviešu vēsture*. I sējums 1 dala. Red. Francis BALODIS, Augusts TENTELIS. Rīgā, 1938; BRASTINŠ, Ernests. *Latvijas pilskalni*. Rīgā, 1926.

⁸⁷ ZELČE, Vita. Jānis Krodznieks – Latvijas Republikas pirmā arhīva direktors. *Latvijas Arhīvi*, 2001, Nr. 2, 155. lp.

⁸⁸ PLAKANS, A. *Historical Dictionary of Latvia...*, p. 142.

Kārlis Landers atstovavo alternatyviai marksistinei ir istorijos materializmo paradigmą, bet Latvijos istoriografijos istorijai buvo svarbesnis todėl, kad parašė populiarią kelių tomų Latvijos istoriją.

Jānis Straubergs (1886–1952) neturėjo profesionalaus istoriko išsilavinimo, tačiau įgudusiai dirbo su archyvais. Atsižvelgiant į faktą, kad profesionalių latvių istorikų labai trūko, užpildė nišą tuo metu, kai latvių alkis istorijai, parašytai tautiečių, buvo aukščiausiam taške.⁸⁹

Arveds Švābe buvo vienas iš pačių svarbiausių tarpukario latvių istorikų, taip pat ir neužbaigtos 22 tomų Latvijos enciklopedijos („Latviesu konversācijas vārdnīca“), publikuotos Latvijoje trečiame dešimtmetyje, redaktorius.⁹⁰ Arveds Švābe apie istoriją rašė net būdamas išeivijoje.

Tokie buvo pagrindiniai latvių tautinės istoriografijos atstovai ir jų indėlis į jos raidą. Žinoma, to laikotarpio latvių istorikų buvo ir daugiau, čia paminėti tik patys svarbiausi. Atrankos kriterijumi buvo pasirinktas ne tik konkrečių autorių bendras indėlis į latvių istoriografijos atsiradimą ir (ar) raidą, bet ir jų tyrinėtose tematikos, t. y. pirmenybė buvo teikiama aptarimui tų autorių, kurių darbai padarė didžiausią įtaką latvių tautiniam istoriniam naratyvui ir jo raidai. Darant atranką buvo siekiama koncentruotis labiau į bendrąsias Latvijos istorijas, o ne į specializuotus archeologinius, etnografinius ir kt. leidinius.

1918 m. prasidėjo naujas latvių tautinio istorinio naratyvo raidos etapas, susijęs su Latvijos nepriklausomybės paskelbimu ir istorijos mokslo institucionalizacija, nes būtent tarpukariu buvo įkurti Latvijos valstybės archyvas (*Latvijas Valsts arhīvs*), Karo muziejus (*Kara muzejs*), Latvijos nacionalinis istorijos muziejus (*Latvijas Nacionālais vēstures muzejs*), Latvijos universitetas (*Latvijas Universitāte*) ir kt.⁹¹ Tai sudarė prielaidas latvių tautinę istoriografiją pakelti į naują ne tik kiekybinį, bet ir kokybinį lygmenį, taip pat įnešė naujų tendencijų į latvių tautinės istoriografijos raidą. Vis dėlto po 1918 m. vykę Latvijos valstybingumo kūrimo procesai lėmė esamo latvių istorinio naratyvo plėtojimą, o ne kokius nors paradigminius pokyčius. Išliko nuolatinė priešprieša Baltijos vokiečių istoriografijai ir bandymas kurti latvišką alternatyvą, „savo atskirą“ nuo Baltijos vokiečių istoriografiją (šis procesas valdant autoritariniam Kārlis'o Ulmanis'o režimui pasiekė kulminaciją 1936 m. įkūrus Latvijos istorijos institutą (*Latvijas vēstures institūts*)).⁹² Tai pasireiškė ne tik nuolatine polemika su Baltijos vokiečių istoriografija, bet ir siekiu visiškai sulatvinti Latvijos istorijos rašymą net ir instituciniu lygmeniu vadovaujantis 1936 m. iškeltu šūkiu – „Studijuoti praeitį nacionalizmo ir tiesos šviesoje“.⁹³

⁸⁹ Ibid., p. 241.

⁹⁰ Ibid., p. 283.

⁹¹ ŠNĒ, A. Op. cit., p. 82.

⁹² PLAKANS, A. Looking Backward..., pp. 298–303.

⁹³ ŠNĒ, A. Op. cit., p. 82.

Taigi bent jau XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje latvių tautinė istoriografija taip ir neišvengė Baltijos vokiečių įtakos, nors ir bandė nuo jos išsivaduoti. Latvių istorikai dar prieš K. Ulmanis'ui ateinant į valdžią ne tik siekė ieškoti naujų temų, užpildyti spragas, bet latvius parodyti kaip istorijos subjektus ir jų istorinę įtaką europiniame kontekste.⁹⁴ Tarpukario latvių istorikams (ypač K. Ulmanis'o valdymo laikotarpiu) tapo aktualios savo valstybingumo praeityje paieškos.⁹⁵ Šį keblų klausimą buvo galima spręsti įvairiais būdais: ieškant valstybingumo užuomazgų latvių genčių praeityje iki Vokiečių ordino atsikraustymo, bandyti tapatintis su LDK arba tokiomis struktūromis kaip Kuršo kunigaikštystė. Latvių istorikams buvo labai svarbi priešistorinė praeitis, todėl jie taip pat daug dėmesio skyrė etnografijai, mitologijai, archeologijai, piliakalniams ir pan., t. y. laikotarpiui iki Livonijos ordino atėjimo.⁹⁶ Trūkstant rašytinių istorinių šaltinių bendra su lietuviais baltiška ikikrikščioniška latvių praeitis leido bent iš dalies pretenduoti į ryšius su LDK istorija.⁹⁷ Dalis Latvijos istorijos tiesiogiai ar netiesiogiai pynėsi su Lietuvos istorija, daugiausia pagoniškuoju baltiškuoju laikotarpiu ir Ringaudo bei karaliaus Mindaugo laikais.⁹⁸ Kuršių genties istorija irgi buvo laikoma sava, latviška.

Latvių tautos istorija susijusi ir su kitų kaimyninių tautų bei (ar) valstybių istorijomis: Lenkijos, Vokietijos, Švedijos, Rusijos. Latviai savo istoriją pasakojo kaip užkariavimo ir pavergimo bei latvių tautos koegzistencijos su „svetimomis“ valstybinėmis struktūromis, kurios šimtmečiams bėgant keitėsi, istoriją. Skirtingų Latvijos regionų istorija ir raida taip pat buvo šios istorijos dalis. Latvių tautiniame istoriniame pasakojime į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) ir Abiejų Tautų Respublikos (ATR) laikotarpį buvo žiūrima panašiai kaip ir į kitus laikotarpius. Buvo bandoma jį įtraukti į Latvijos istoriją, tegu ir kaip „svetimą“. Todėl tai atsispindėjo latvių tautiniame istoriniame naratyve, kurį sudaro tokios datos ir kertiniai įvykiai: priešistorinis baltų genčių ikikrikščioniškas laikotarpis (iki XIII a.), vikingų ir kuršių laikotarpis (IX–XII a.),

⁹⁴ „1923 m. Tentelis paskelbė deklaraciją, kurioje svarstė „artimiausius Latvijos istorikų uždavinius“, reikalaudamas visapusiško požiūrio į istoriją, akcentuodamas temas, ypač susijusias su latviais ir jų istoriniu poveikiu Europos kontekste.“ – MINTAURS, M. Op. cit., p. 98.

⁹⁵ MINTAURS, M. Op. cit., p. 98.

⁹⁶ GINTERS, V. Op. cit.; ŠMITS, P. Op. cit.; *Latviešu vēsture...* 1938; BRASTINŠ, E. Op. cit.

⁹⁷ „Ryšys su Lietuva ir jos prestižine Viduramžių praeitimi akivaizdžiai patraukė jaunalatvius, susidūrusius su Latvijos istorijos rašytinių šaltinių stygiumi.“ – KENCIS, T. Op. cit., p. 1161. Tačiau netgi tarpukariu kartais pasitaikydavo bandymų ieškoti latvių istorijos sąsajų su LDK praeitimi. Pavyzdžiui, 1934 m. pasirodė knyga apie aisčių istoriją, kurioje daug dėmesio skirta LDK ir baltų vienybės idėjai. – BRAČS, Jūlijs; VEINBERGS, Fridrihs. *No aistu vēstures: aistu politiskās vēstures meti no valsts izcelšanās līdz mūsu laikiem* = *Iš aisčių istorijos: aisčių politinės istorijos bruožai nuo valstybės įsikūrimo ligi mūsų laikų*. Rīgā, 1934.

⁹⁸ ZEIFERTS, T. *Trumpa Latvijos istorija...*, p. 20–21.

Rygos įkūrimas 1201 m., kovos su vokiečiais XIII a., paskutinių baltų genčių pasipriešinimo nuslopinimas, krikščionybės įvedimas Livonijoje, baudžiava, Livonijos ordino valdymas Viduramžiais, Livonijos ordino žlugimas 1561 m., vasalinės Kuršo kunigaikštystės (pavaldžios LDK, vėliau – ATR) įkūrimas 1561 m., Livonijos karas (1558–1583 m.), Kuršo kunigaikštystės laikotarpis Ankstyvaisiais naujaisiais laikais (1561–1795 m.), Kuršo kunigaikščio Jokūbo Ketlerio valdymas (1642–1682 m.).

Reformacija ir latvių raštija bei tautinio atgimimo pradžia ir Apšvieta, latvių kultūros istorija tautiniame istoriniame pasakojime užima svarbią vietą. Dėmesio skiriama ne tik ATR, bet ir Švedijos karalystės valdymo laikotarpiui (kuris netgi buvo laikomas aukso amžiumi), taip pat įvairiems švedų valdymo aspektams, valstietijos ir dvarininkijos padėčiai ir t. t. Įtraukiami tokie įvykiai ir procesai kaip galutinis baudžiavos įsigalėjimas XVIII a., Šiaurės karas (1700–1721 m.), ATR padalijimai, latvių tautos istorija Rusijos imperijos valdžioje, baudžiavos panaikinimas 1817 ir 1819 m., kova su Baltijos vokiečiais ir Rusijos imperijos valdžia bei rusifikacija, Latvijos vardo ir valstybingumo idėjos atsiradimas, tautinis atgimimas (jaunalatviai ir naujoji srovė), 1905 m. revoliucija, Pirmasis pasaulinis karas (1914–1918 m.), Latvijos nepriklausomybės paskelbimas 1918-aisiais ir kovos dėl nepriklausomybės 1918–1920 m. Latvių tautinį istorinį naratyvą sudaro ikikrikščioniškas laikotarpis iki XIII a., kovos su vokiečiais, baudžiava, kovos su Baltijos vokiečiais ir Rusijos imperijos valdžia, tautinis atgimimas, nepriklausomybės kovos.

Galima išskirti kelis latvių tautinio istorinio naratyvo raidos etapus: 1) nuo XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios (sandūros) iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos (latvių tautinės istoriografijos pradžia); 2) nuo nepriklausomos Latvijos valstybės įkūrimo ir istorijos mokslo institucionalizacijos 1918–1919 m. iki 1934 m. Kārlis'o Ulmanis'o autoritarinio režimo pradžios (demokratinis laikotarpis, kokybiškai naujas Latvijos istorijos rašymo etapas); 3) 1934–1940 m. nuo K. Ulmanis'o režimo pradžios iki jo pabaigos ir pirmos sovietinės okupacijos bei Antrojo pasaulinio karo (šiuo laikotarpiu toliau vyko Latvijos istorijos mokslo institucionalizacija ir latvių nacionalizmo bei tautinės savimonės akcentavimas).

Latvių tautinį istorinį naratyvą leidžia pažinti bendrų Latvijos istorijos knygų ir istorijos vadovėlių analizė.⁹⁹ Šiame poskyryje šių šaltinių analizė derinama su šiuo-

⁹⁹ BIRKERTS, A. *Latvijas vēsture...*, 113.–116. lpp.; LANGE, Gerda. *Īsa Latvijas vēsture*. Rīgā, 1931, 48.–51. lpp.; POMMERS, Antonijs. *Latvijas vēsture*. Rīgā, 1930, 131.–137. lpp.; GRĪNS, Aleksandrs. *Latvijas vēsture pamatskolām*. Rīgā, 1939, 142.–149. lpp.; MIKELSONS, Reinholds. *Latvijas vēsture*. Rīgā, 1948, 53.–55. lpp.; RANCĀNS, Nikodems. *Latvijas Wēsture*. II daļa: 1118–1924. V. un VI. Pamatskūlu kl. kurss. Daugpilē, 1924, 117.–120. lpp.; ABERBERGS, Jānis. *Latvijas vēstures bilžu paskaidrojumi*. 1. sērija. Rīgā, 1924, 89.–92. lpp.; ZEIFERTS, Teodors. *Īsa Latvijas vēsture*. Rīgā, 1928, 28.–32. lpp.; ZĀLĪTIS, Frīdis. *Latvijas vēsture: skolām un pašmācībai*. Rīgā, 1932, 92.–103. lpp.; ŠVĀBE, Arveds. *Latvijas vēsture*. Rīgā, 1925, 193.–199. lpp.; ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia...* 1949, pp. 12–13.

laikinės latvių istoriografijos duomenimis, jie vieni kitus papildo ir patikslina. Latvių tautiniame istoriniame naratyve pagrindinis priešas buvo vokiečiai, o draugas – lietuviai. Chrestomatinis tarpukario latvių tautinės istoriografijos pavyzdys yra Peterio Z. Olinso knyga „*The Teutonic Knights in Latvia*“, kurioje koncentruotai atsispindi pagrindinės latvių tautinio istorinio naratyvo tendencijos: „600 metų trukęs latvių buvimas be politinės istorijos“, kolonizacija, baltų vienybės idėjos, polemika su vokiečių autoriais ir vokiečių „civilizacinės misijos“ Livonijoje neigimas, latvių pavergimas bei priespauda, antivokiškumas ir t. t.¹⁰⁰ Latvių tautiniam istoriniam naratyvui buvo būdingas antivokiškumas, dėmesys ikikrikščioniškam Latvijos laikotarpiui, baltų vienybės idėja, siekis išaukštinti latvių tautos istoriją ir ieškoti Latvijos valstybingumo praeityje, Livonijos ordino ir vėlesnių įvairių valstybinių struktūrų įtraukimas į Latvijos istoriją (nors ir kaip „svetimų“). Tarpukario Latvijos istorijos vadovėliuose jau buvo susiformavusi tokia latvių tautinio istorinio naratyvo struktūra, kurioje išskiriamos svarbiausios šalies istorijos temos: Latvijos priešistorė, senlatvių kultūra, latvių susidūrimas su vokiečiais ir Latvijos užkariavimas, Livonijos valdymo laikmetis, lenkų valdymas Vidžemėje ir Latgaloje, Švedų laikmetis Vidžemėje, Kuržemės hercogystė, XVIII a. šimtmetis Vidžemėje, didžiųjų agrarinių reformų laikmetis, tautiško atgimimo laikmetis, socialinio atgimimo ir kovų laikmetis, Latvijos nepriklausomybės paskelbimas. Bent jau taip dėliojamas istorinis pasakojimas viename vadovėlyje.¹⁰¹ Kunigaikščio Jokūbo Ketlerio valdymo metai (1642–1682) latvių istorikų buvo vertinami kaip palankus Latvijos istorijos laikotarpis (galbūt ne pats savaime, bet lyginant jį kitų Latvijos istorijos laikotarpių kontekste) – aukso amžius. Tokiam vertinimui latvių istoriografijoje susiformuoti buvo svarbus ir pats Kuršo kunigaikštystės kaip pusiau savarankiškos valstybės statusas, ir ganėtinai savarankiška Kuršo kunigaikštystės valdytojo Jokūbo Ketlerio vykdyta politika.

Kituose tarpukario latvių vadovėliuose ir knygose latvių tautinis istorinis pasakojimas buvo panašiai konstruojamas. A. Birkerts'o vadovėlio gale kaip priedas pridėtas žemėlapis, vaizduojantis latvių gentis. Atskirai jame pažymėti lyviai ir kuršiai, o šių teritorijai priskirtas ne tik Palangos ir Šventosios pajūrio ruožas, bet ir dalis Kuršių nerijos bei Klaipėdos krašto.¹⁰² Kitame to paties vadovėlio žemėlapyje vaizduojama Livonija („Livonijas karte līdz 1561 g.“).¹⁰³ F. Zālītis'o vadovėlyje kaip priedas pridėti net septyni skirtingi žemėlapiai, vaizduojantys Latvijos istoriją.¹⁰⁴ Remiantis šiais

¹⁰⁰ OLINS, Peter Z. *The Teutonic Knights in Latvia*. Riga, 1928, pp. 5, 6, 9, 10, 36, 38, 39–40, 45, 56, 57, 58, 62, 63, 71–72, 72–73, 73–74, 79–80, 81–82, 82–83, 84. Knyga pasirodė daktaro disertacijos, 1926 m. pateiktos Amerikos universitetui Vašingtone, pagrindu.

¹⁰¹ Satura rādītājs. In ZĀLĪTIS, F. Op. cit.

¹⁰² Letgalu un Zemgalu Kuršu um Libju zemes un valodas robežas ad 1250 g. In BIRKERTS, A. *Latvijas vēsture...*

¹⁰³ Livonijas karte līdz 1561 g. In BIRKERTS, A. *Latvijas vēsture...*

¹⁰⁴ ZĀLĪTIS, F. Op. cit.

žemėlapiams ir jų analize galima suformuluoti tokius teiginius: 1) žemėlapyje „Latvijas zemes un tautas ap 1250 gadu“ kaip kuršių (šiuo žemėlapyje suvokiamų kaip vienos iš latvių genčių) teritorijoje esančios žymimos ne tik Palanga, bet ir Klaipėda (Pilsēta), taip pat Kuršių nerija. Tai nebūtinai reiškė kokias nors teritorines pretenzijas, bet parodė latvių požiūrį į Latvijos praeitį; 2) „latviškų“ teritorijų (Kuržemės ir Latgalos) pažymėjimas Abiejų Tautų Respubliką vaizduojančiuose žemėlapiuose („Lietavas un Polijas robežu salīdzinājums tagad un 1772. gadā“) bei Kuržemės, Žiemgalos ir Uždauguvio pažymėjimas brūkšneliais žemėlapyje „Lielā Republika“ kaip esančias Abiejų Tautų Respublikos sudėtyje. Žemėlapyje „Lietava un Polija 20. gadusimtenā sākumā“ atskirai pažymėtos Kuržemės ir Latgalos teritorijos; 3) baltiškų teritorijų (ne tik lietuvių ir latvių, bet ir prūsų bei jotvingių) žymėjimas kaip „aisčių tautos“ teritorijų; 4) atskiras žemėlapis „Māras zemes karte līdz 1561 g.“ vaizduoja Livonijos teritoriją laikotarpiu iki 1561 m.; 5) žemėlapis, vaizduojantis Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę didžiausios jos teritorinio išsiplėtimo laikais („Lietava 15. gadusimtenī (1460. g.)“). Galima teigti, kad visi šie žemėlapiai atspindi latvių tautos istoriją jų tautiniame istoriniame naratyve tarpukariu. Vadovėlio tekstas, turinys ir žemėlapiai suderinti. Abiejų Tautų Respublikos laikotarpiui (XVI–XVIII a.) skirta maždaug ketvirtadalis leidinio turinio, gal todėl ATR vienaip ar kitaip vaizduoja net keli žemėlapiai. Vadovėlio žemėlapiai bent iš dalies susiję ir su latvių tautinio istorinio naratyvo konstravimu. Tikslinė žemėlapių auditorija buvo moksleiviai, todėl jiems turėjo būti maksimaliai aiškiai ir koncentruotai pateikta Latvijos istorija ir sudėti svarbiausi tautinio istorinio pasakojimo akcentai, o ne, pavyzdžiui, keliamos ir sprendžiamos istoriografinės problemos. Žemėlapiai galėjo būti nebent pagalbinė priemonė, skirta teiginiams pailustruoti.

Taigi tautinė istoriografija, tautinis istorinis naratyvas ir tautinė teritorija buvo tarpusavyje susiję dalykai. Latvių atveju turėjo būti lengviau nustatyti ir apibrėžti, kas yra latvių gyvenama teritorija ir kokias ribas turi turėti būsima Latvijos valstybė. Tačiau taip nebuvo, nes ir latviai susidūrė su tautinės teritorijos apibrėžimo problemomis. Nepaisant to (o gal kaip tik dėl to), kad latviai anksčiau nebuvo sukūrę savo valstybės, iškilo Latgalos priklausomybės dilema. Iki pat Latvijos valstybingumo paskelbimo 1918 m. nebuvo aišku, ar Latgala bus (ir ar apskritai turi būti) integrali latvių valstybės dalis. Pagrindinė šios dilemos priežastis buvo istoriniai ir konfesiniai skirtumai (nors būta ir kitų skirtumų, pavyzdžiui, kalbinių, etnografinių ir pan.). Latgala priklausė LDK (1561–1569 m.) ir ATR (1569–1772 m.), todėl buvo veikiamą lenkų kultūros, be to, joje, skirtingai negu kitose latvių gyvenamose teritorijose, dominavo katalikybė, o ne protestantizmas.¹⁰⁵ Kita problema, susijusi su latvių tautinės teritorijos apibrėžimu, buvo pretenzijos į Palangos ir Šventosios ruožą. Jis šimtmetį priklausė Kuršo gubernijai, be to, toje teritorijoje Viduramžiais gyveno kuršių gentis, kurią latviai laikė sava. Toks požiūris sudarė prielaidas potencialiam latvių iredentizmui,

¹⁰⁵ MALAHOVSKIS, Vladislavs. Faktoriai, formavę religinę (katalikiškąją) tapatybę: Latgalos pavyzdys istoriniame kontekste. *Logos*, 2017, t. 91, p. 132–133.

tačiau jis po Palangos ir Šventosios ruožo priklausomybės klausimo suregulavimo Lietuvos naudai niekada nebuvo perkeltas į politinį lygį. Vis dėlto net praėjus kelio-likai metų po šio klausimo išsprendimo, Palangos ir Šventosios ruožą, Kuršių neriją ir Klaipėdą latvių žemėlapiuose dar buvo galima pamatyti pažymėtus kaip kuršiškas teritorijas.¹⁰⁶ Latvių žemėlapiuose buvo bandoma parodyti „savą latvišką“ teritoriją, atskirai pažymėtą „svetimose“ istorinėse valstybinėse struktūrose. Kartu žemėlapiai turėjo atspindėti ir skirtingus Latvijos istorijos laikotarpius įvairiose valstybinėse struktūrose nuo baltų genčių XIII a. iki XX a. pradžios. Taigi ne vien tik latvių tautinėje historiografijoje, bet ir žemėlapiuose atsispindėjo jų tautinis istorinis naratyvas.

1.2. Lietuvių tautinis istorinis pasakojimas

Tiek lietuvių tautinė historiografija, tiek tautinis istorinis naratyvas pastaraisiais dešimtmečiais yra sulaukę išties nemažai tyrėjų dėmesio ir jau buvo nagrinėti įvairiais aspektais. Lietuvai ir Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei skirtos profesionaliosios (ikinacionalinės) historiografijos pradžią pirmoje XIX a. pusėje yra tyrusi Katarzyna Błachowska; ji taip pat rašė ir apie Teodoro Narbuto požiūrį į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją.¹⁰⁷ Lietuvių tautinį istorinį pasakojimą yra išsamiai tyręs Vasilijus Safronovas¹⁰⁸, taip pat Darius Staliūnas¹⁰⁹. Vienas produktyviausių lietuvių tautinio istorinio naratyvo tyrinėtojų yra Dangiras Mačiulis, šią temą analizavęs įvairiais aspektais, daugiausia dėmesio skyręs tarpukario laikotarpiui.¹¹⁰ Vos prieš keletą metų

¹⁰⁶ ŠVĀBE, Arveds. *Straumes un avoti*. Rīgā, 1938, 80.–81. lpp.

¹⁰⁷ BŁACHOWSKA, Katarzyna. *Wiele historii jednego państwa. Obraz dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1569 roku w ujęciu historyków polskich, rosyjskich, ukraińskich, litewskich i białoruskich w XIX wieku*. Warszawa 2009, s. 17–51, 90–115.

¹⁰⁸ SAFRONOVAS, V. Bandydas formuoti alternatyvą...; SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis...*; SAFRONOVAS, V. *Nacionalinių erdvių konstravimas...*

¹⁰⁹ STALIŪNAS, D. *Savas ar svetimas paveldas...*; PETRAUSKAS, R.; STALIŪNAS, D.; MAČIULIS, D. Op. cit.; MAČIULIS, Dangiras; STALIŪNAS, Darius. *Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės valstybės projekte (XIX a. pab.–1940 m.)*. Vilnius, 2015; *Lietuvos erdvinės sampratos...*

¹¹⁰ MAČIULIS, Dangiras. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius, 2005; BARONAS, Darius; MAČIULIS, Dangiras. *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*. Vilnius, 2010; MAČIULIS, Dangiras. *Tautinė mokykla: žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką*. Vilnius, 2017; MAČIULIS, Dangiras. Lietuvių nacionalinis judėjimas ir Tautos muziejaus kūrimas. In *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*. Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2013, p. 137–153; MAČIULIS, Dangiras. Kraštotyros muziejai ir kolektyvinė atmintis Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis*, 2013, t. 37, p. 249–272; MAČIULIS, Dangiras. Kražių skerdynės: nuo įvykio iki laisvės kovų simbolio. *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, 2013, t. 16, p. 25–47; MAČIULIS, Dangiras. Pasisavinant Mažąją Lietuvą. Vienijančios kolektyvinės atminties konstravimas Lietuvoje tarpukariu. In *Erdvių pasisavinimas Rytų*

buvo tyrinėtos 1795–1918 m. laikotarpio istorinio pasakojimo prieštaros tarpukario Lietuvos vadovėliuose.¹¹¹ Naujausiame lietuvių istorinio naratyvo tyrime Titas Krutulis analizavo istorinius pasakojimus Lietuvos periodinėje spaudoje lietuvių kalba 1904–1944 m.¹¹² Įvairiems lietuvių tautinio istorinio pasakojimo aspektams buvo skirta ir kolektyvinių monografijų (pavyzdžiui, apie Žalgirio mūšį¹¹³, atminties ir atminimo kultūrų transformacijas XX–XXI a.¹¹⁴). Lietuvos istoriografijos istoriją tyrinėjo Valdas Selenis¹¹⁵, Aurelijus Gieda¹¹⁶. Galima konstatuoti, kad nors lietuvių tautinis istorinis naratyvas (ypač atskiri jo elementai ir (ar) laikotarpiai) buvo tyrinėtas pakankamai, šis tyrimų laukas ir toliau sulaukia daug dėmesio. O štai lietuvių jūrinės praeities konstravimas lietuvių tautiniame istoriniame naratyve beveik netyrinėtas.

Lietuvių tautinis istorinis naratyvas formavosi XIX a., iš dalies ir pirmoje XX a. pusėje carinės okupacijos sąlygomis bei veikiant lietuvių nacionalizmui, lietuvių nacionaliniam judėjimui siekiant atskirti lietuviškumą nuo lenkiškumo. Tolesnei naratyvo raidai didelę įtaką padarė Lietuvos valstybės atkūrimas 1918 m. ir istorijos mokslo institucionalizacija. Nors Ankstyvaisiais naujaisiais laikais buvo įvairių veikalo, skirtų LDK istorijai (pavyzdžiui, Alberto Vijūko-Kojelavičiaus 1650 m. parašyta „Lietuvos istorija“, baigta 1569 m. Liublino unija ir Lenkijos bei Lietuvos valdovo, paskutinio Jogailaičio, Žygimanto Augusto mirtimi 1572 m.¹¹⁷), jų dar negalima laikyti lietuviškojo tautinio istorinio pasakojimo veikalais, be to, jie nebuvo parašyti lietuvių kalba.¹¹⁸ Todėl lietuvių tautinio istorinio naratyvo pradžios reikėtų ieškoti XIX a. Istorikas

Prūsijoje XX amžiuje (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIV). Sud. Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2012, p. 212–229; MAČIULIS, Dangiras. Atminties kultūros raiška Šiaulių miesto kraštovaizdyje. In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2011, p. 113–132; MAČIULIS, Dangiras. Laikinosios sostinės kolektyvinės atminties kraštovaizdis. In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo...*, p. 133–156; MAČIULIS, Dangiras. Apie dvi propagandines kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje. *Inter-studia humanitatis*, 2009, Nr. 9, p. 119–138.

¹¹¹ SAFRONOVAS, Vasilijus. Istorijos pasakojimo prieštaros Lietuvoje tarpukariu: 1795–1918 metų laikotarpis vadovėliuose. *Istorija*, 2021, t. 123 (3), p. 4–44; SAFRONOVAS, Vasilijus; KILINSKAS, Kęstutis; MAČULIS, Dangiras. *Išgyventoji istorija Lietuvoje tarpukariu: vaidmenys, patirtys, vadovėliniai pasakojimai ir atminimo politika*. Klaipėda, 2022.

¹¹² KRUTULYS, T. Op. cit.

¹¹³ PETRAUSKAS, R.; STALIŪNAS, D.; MAČIULIS, D. Op. cit.

¹¹⁴ *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2011.

¹¹⁵ SELENIS, Valdas. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*. Vilnius, 2007.

¹¹⁶ GIEDA, A. Op. cit.

¹¹⁷ VIJŪKAS-KOJELAVIČIUS, Albertas. *Lietuvos istorija*. Kaunas, 1989, p. 755–756.

¹¹⁸ „Kaip žinoma, XIX a. viduryje, dar iki susiformuojant moderniam lietuviškam istoriniam naratyvui, jau egzistavo lietuviška, kad ir ne lietuviakalbė istoriografija. Lietuviška ji buvo ne tik savo objekto – Lietuvos istorijos pasirinkimu, bet ir konceptualia prasme, t. y. siekiu

Simonas Daukantas (1793–1864) buvo lietuvių tautinės istoriografijos pradininkas, ilgam nubrėžęs jos raidos metmenis ir kryptį. Ši istoriografija ilgą laiką neperžengė S. Daukanto sukurtų rėmų. Ir net tai padarė kai kurie XX a. ketvirto dešimtmečio Lietuvos istorikai per daug nuo šių ribų nenukrypo. Svarbu pažymėti, kad šis naratyvas, nors ir buvo sukurtas ant pirmojo lietuvių kalba Lietuvos istoriją rašiusio S. Daukanto sukurtos paradigmos, laikui bėgant vis dėlto evoliucionavo (ypač tarpukariu).

Istoriko Vasilijaus Safronovo teigimu, S. Daukanto istoriniuose raštuose išdėstyta Lietuvos praeities koncepcija XIX a. aštuntame dešimtmetyje labiausiai tiko atsirančiam lietuvių nacionalizmui. S. Daukanto veikalų rankraščiai buvo prieinami aušrininkams (taip pat ir Maironiui), jie juose išdėstytais mintimis naudojosi lietuvių nacionalizmo programai sutvirtinti.¹¹⁹ Istorikas Aurelijus Gieda teigia, kad laikotarpiu nuo S. Daukanto iki Jono Mačiulio-Maironio (1862–1932) „platesni istorijos veikalai lietuvių kalba tebuvo retenybė“¹²⁰. A. Gieda XIX a. antros pusės Lietuvos istoriografiją ir bandymus telkti tautinį istorijos pasakojimą vadina *istoriografija be istorikų*, nes Lietuvoje istoriją ilgą laiką rašė įvairių specialybių ir profesijų žmonės, dažnai aktyvūs tautinio judėjimo veikėjai.¹²¹ Net tarpukariu Lietuvos istorikų nebuvo daugiau nei 60, tačiau tik 43 (71,6 proc.) iš jų priskirtini tikrųjų istorikų kategorijai. Tuo metu apie istoriją dar rašė ir visuomenininkai (kunigai, politikai, mokytojai ir kt.).¹²² Apie ją rašė ir teisininkai, ekonomistai bei kiti.¹²³ Atsižvelgiant į tai, nenuostabu, kad atitolimas nuo S. Daukanto sukurtos paradigmos išryškėjo tik XX a. ketvirtame dešimtmetyje.¹²⁴

S. Daukantas taip pat gali būti laikomas antivokiškumo pradininku lietuviakalbėje istoriografijoje. Iki jo nebuvo būtinybės kurti antivokiškų įvaizdžių. Pavyzdžiui, 1410 m. Žalgirio mūšis, svarbi senosios Lietuvos kultūros atminties vieta, XVII–

parengti ir propaguoti Lietuvos kaip atskiro istorinio subjekto vaizdinį. XIX a. viduryje buvo subrandinta atskira Lietuvos istorijos šaltinių programa, demonstravusi aiškų siekimą atskirti „mūsų“ (Lietuvos) istoriją nuo Lenkijos praeities.“ – PETRAUSKAS, R.; STALIŪNAS, D.; MAČIULIS, D. Op. cit., p. 49. Svarbiausi šios istoriografijos atstovai yra S. Daukanto amžininkas Teodoras Narbutas ir Juzefas Ignacas Kraševskis (abu apie senosios Lietuvos praeitį rašė lenkiškai).

¹¹⁹ Anot V. Safronovo, „tai, kad Daukanto biografija su jo nuopelnų įvardijimais pateko į pirmuosius „Auszros“ numerius, rodo jo didelę reikšmę aušrininkams. Lietuviškojo didžiojo istorinio pasakojimo reikšmių sistemos formavimosi pradžią reikėtų sieti su Simono Daukanto istoriniais raštais, o didžiausią įtaką Lietuvoje įtvirtinant ir paskleidžiant šią reikšmių sistemą padarė Maironis.“ – SAFRONOVAS, V. Bandymas formuoti alternatyvą..., p. 79.

¹²⁰ GIEDA, A. Op. cit., p. 53.

¹²¹ Ibid., p. 56–57.

¹²² SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija*..., p. 26.

¹²³ Ibid., p. 27.

¹²⁴ BUMBLAUSKAS, Alfredas. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos paveldo „dalybos“ ir „Litva / Lietuva“ distinkcijos konceptas. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“*. Red. Alfredas BUMBLAUSKAS, Grigorijus POTAŠENKO, Šarūnas LIEKIS. Vilnius, 2008, p. 24.

XVIII a. (ir ne tik Lietuvoje) buvo beveik užmirštas ir neaktualus. Tačiau nacionalizmo ideologija lėmė poreikį išaukštinti kai kuriuos seniai pamirštus praeities įvykius. Taigi Žalgirio mūšis buvo „iš naujo prisimintas“ kovų su Kryžiuočių ordinu kontekste kartu su kitais antivokiškais įvaizdžiais.¹²⁵ Antivokiškumas buvo nukreiptas prieš Vokiečių ordiną kaip aršų lietuvių priešą ir agresorių. Iš šiuolaikinių Lietuvos istorikų S. Daukantas pirmasis Ordiną pavaizdavo neigiamai (tiesa, ne be išimčių). Lietuvių tautinio judėjimo veikėjai Jonas Šliūpas (1861–1944) ir Jonas Basanavičius (1851–1927) vėliau perėmė jo idėjas (o kartu ir antivokiškumą) ir jas toliau plėtojo. Lietuvos istoriografija akcentavo šiuos antivokiškus siužetus: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vokiečių ordino santykius bei karus, Prūsijos užkariavimą, Žalgirio mūšį, Viduramžių politines kovas dėl Klaipėdos ir Žemaitijos, priėjimo prie Baltijos jūros netekimą, germanizaciją ir kolonizaciją.¹²⁶ 1923 m. Klaipėdai tapus Lietuvos dalimi lietuvių istorikai akcentavo istorinius vokiečių ir lietuvių santykius Klaipėdos krašte. Ordiną jie dažniausiai suvokė kaip išorinį priešą. Jis buvo tapatinamas su nuolatine vokiečių ekspansija Baltijos jūros regione nuo Viduramžių iki XX a.

Ši interpretacija apie vokiečių užkariautas teritorijas (šiek tiek panaši į latvių interpretaciją) tik iš dalies tiko lietuvių tautiniam judėjimui, nes Viduramžiais „vokiečiai“ užkariavo senąją Prūsiją, o ne Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Baltijos vokiečių baronai turėjo akademinį ir kultūrinį monopolį Rusijos imperijos Pabaltijo gubernijose. Šiaurės Vakarų Rusijos regione vokiečiai tokio monopolio neturėjo, tačiau jie valdė Rytų Prūsiją ir lietuviškai kalbančią jos dalį – Prūsų Lietuvą. Dėl poreikio įvertinti istorinius lietuvių ir vokiečių santykius Prūsijoje antivokiškumas taip pat buvo svarbus lietuvių tautiniam judėjimui, nors ir ne tiek, kiek latvių tautiniam judėjimui. Nors vokiečiai ir lietuviai Prūsų Lietuvoje šimtmečius gyveno vienas šalia kito, lietuvių nacionalizmas pradėjo akcentuoti, kad tai yra užkariautojų ir užkariautos tautos santykis. Lietuviakalbėse Rusijos imperijos teritorijose istoriniai vokiečių ir lietuvių santykiai suteikė mažiau priežasčių antivokiškumui.¹²⁷

Lietuvių tautinis judėjimas pirmiausia buvo antilenkiškas ir anticarinis, o tik po to – antivokiškas. Modernią lietuvių nacionalinę tapatybę padėjo kurti XIX a. (ypač žlugus 1863 m. sukilimui) prasidėjęs atsiribojimas nuo lenkų.¹²⁸ Nors lietuvių tautinis

¹²⁵ PETRAUSKAS, R.; STALIŪNAS, D.; MAČIULIS, D. Op. cit., p. 33–37.

¹²⁶ *Lietuvos istorija*. Red. Adolfas ŠAPOKA. Kaunas, 1936, p. 39–47, 599–633; SIDZIKAUSKAS, Vaclovas. *Savo jūros sargyboje*. Kaunas, 1936; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, Vanda. *Istorijos vadovėlis. Penktam ir šeštam pradžios mokyklos skyriui*. Kaunas, 1938, p. 57–70, 97–100, 167–169, 197–198.

¹²⁷ Plačiau apie vokiečių ir lietuvių istorinius santykius Lietuvoje: KAUBRYS, Saulius; TAMOŠAITIS, Mindaugas. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų: metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013, 17–31, 246–253.

¹²⁸ Jonas Šliūpas buvo vienas pirmųjų, kurie pradėjo šį atsiribojimą. Plačiau apie tai: „Lietuviai ir lenkai“ (1887): *Jono Šliūpo pozicija ir valstybingumo vizijos XIX a. pabaigoje*. Red. Arūnas VYŠNIAUSKAS. Vilnius, 2016.

judėjimas į lietuvių tautokūros procesą stengėsi įtraukti lenkiškai kalbančius lietuvių bajorus¹²⁹, lietuvių tautinis judėjimas nuo pat pradžių iškėlė labai aiškų tikslą atsiriboti nuo lenkų kultūros įtakos¹³⁰. Šio proceso esmę glaustai apibūdino istorikas Alvydas Nikžentaitis: „Formuojantis moderniajai lietuvių tautai, reikėjo rasti skirtumus tarp lietuvių ir lenkų.“¹³¹ Skirtingos ateities Lietuvos ir Lenkijos valstybių vizijos (lietuviai neįsivaizdavo sąjungos su Lenkija, o lenkai neįsivaizdavo būsimos Lenkijos be Lietuvos) dar labiau prisidėjo prie šios atskirties gilinimo.¹³² Šie fundamentalūs požiūrių skirtumai prisidėjo prie vadinamojo „Vilniaus klausimo“ atsiradimo.¹³³ Antilenkiškos lietuvių nacionalinio judėjimo ideologinės nuostatos virto ir politinėmis nuostatomis, kurios neapsiribojo vien tik istoriografija, bet persikėlė į teorinį ir praktinį politinį lygį. Tokiu būdu ne tik istoriografija tapo politizuota, bet ir politikai pagrįsti buvo ieškoma istorinių argumentų ir pavyzdžių. Istorikas Darius Staliūnas mano, kad vis dėlto būta bandymų apeliuoti į LDK istorinį tęstinumą.¹³⁴ O ATR paveldas lietuviams tapo „svetimu“ dėl antilenkiškų lietuvių nacionalinio judėjimo veikėjų nuostatų.¹³⁵ Kas istorijoje buvo „sava“, o kas – „svetima“, buvo sprendžiama remiantis kalbiniu kriterijumi.¹³⁶ Toks istorinio naratyvo konstravimo būdas prisidėjo prie to, kad per

¹²⁹ MASTIANICA, Olga. *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*. Vilnius, 2016.

¹³⁰ „Kuriant modernųjį lietuvišką istorinį naratyvą, lietuvių nacionalizmo lyderiams reikėjo prisidėti prie tautinio identiteto, paremto pirmiausia etnolingvistiniu kriterijumi, kūrimo, ir šiuo atveju svarbiausias ir sunkiausias uždavinys buvo atsiriboti nuo lenkų bei lenkiškumo.“ – PETRAUSKAS, R.; STALIŪNAS, D.; MAČIULIS, D. Op. cit., p. 57.

¹³¹ NIKŽENTAITIS, Alvydas. Jogailos įvaizdis lietuvių visuomenėje. In *Nacionalizmas ir emocijos (Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.)* (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 17). Red. Vladas SIRUTAVIČIUS, Darius STALIŪNAS. Vilnius, 2001, p. 63.

¹³² NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Vytauto ir Jogailos įvaizdis Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse*. Vilnius, 2002, p. 9.

¹³³ MAČIULIS, D.; STALIŪNAS, D. Op. cit.

¹³⁴ „Nors lietuvių nacionalizmo programa nenumatė valstybės pagal 1772 m. turėtas sienas kūrimo, tačiau buvo nuolat apeliuojama į istorinį tęstinumą, skelbiantis LDK teisių perėmėjais. Nuoseklus buvo lietuvių inteligentijos siekis į „savą“ „tautinę teritoriją“ įtraukti Vilnių buvo susijęs su noru įrodyti, kad ir lietuviai yra istorinė tauta.“ – STALIŪNAS, Darius. Pabaigos žodis. In *Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX šimtmetyje*. Sud. Darius STALIŪNAS. Vilnius, 2015, p. 306.

¹³⁵ „Priešinimasis lenkiškumui bei lenkiškos (o tiksliau bajoriškosios) kultūros atmetimas buvo esminis modernaus lietuviškumo, lietuvių nacionalinio identiteto formavimosi pagrindas.“ – [SIRUTAVIČIUS, Vladas; STALIŪNAS, Darius.] Pratarinė. In *Nacionalizmas ir emocijos...*, p. 8.

¹³⁶ „Lietuvos istorija buvo suvokiama kaip lietuvių, t. y. lietuviškai kalbančių žmonių, istorija, todėl tik ankstyvoji LDK istorija iki Vytauto laikų (1350–1430) ar iki Liublino unijos (1569) buvo traktuojama kaip „sava“, nes ją sukūrė ir valdė lietuviai. Vėlesnė LDK istorija – jau lenkų paveldo dalis.“ – STALIŪNAS, D. *Savas ar svetimas paveldas...*, p. 28.

XIX a. įsitvirtino Ankstyvųjų naujųjų laikų Lietuvos istorijos kaip „svetimos“ vaizdinys, nors tai nebuvo vienintelė tam palanki aplinkybė.

Tačiau norint konstruoti tautinę praeitį ir nacionalinę teritoriją, lietuvių tautiniam judėjimui reikėjo ne tik antilenkiškų, bet ir antivokiškų nuostatų.¹³⁷ Jos buvo svarbios teritorinių pretenzijų į Klaipėdą ir į Prūsų Lietuvą pagrindimui. XIX a. latviai turėjo geografinę priėjimą prie jūros ir uostų, o lietuviai (išskyrus Klaipėdos, Palangos ir Šventosios apylinkių gyventojus) tokio priėjimo neturėjo. Lietuvių nacionaliniame judėjime teritorinių pretenzijų Vokietijai atsirado dėl noro etnografiniu pagrindu suvienyti Prūsų Lietuvą (lietuviškai kalbančias Rytų Prūsijos dalis) ir Didžiąją Lietuvą (carinės Rusijos lietuviškai kalbančias dalis).¹³⁸ Šis siekis buvo būdingas lietuvių tautinio judėjimo aktyvistams, susibūrusiems apie laikraštį „Ausra“ (1883–1886), nes šiame leidinyje jau buvo keliama lietuvių vienybės idėja.¹³⁹ Kad pasiektų šį tikslą, istorinėmis temomis rašę lietuvių autoriai turėjo sukurti antivokiškas praeities interpretacijas. Siekiant atskirti Prūsijos lietuvius nuo vokiečių šie buvo pradėti vaizduoti neigiamai – kaip užkariautojai, germanizatoriai, lietuvių žudikai, grobikai.¹⁴⁰

Tarpukario Lietuvos istorijos ir geografijos vadovėliai reprezentuoja lietuvių tautinį istorinį pasakojimą. Jais remiantis šiame poskyryje bus trumpai pristatomas pasakojimas ir jo pagrindiniai požymiai.¹⁴¹ Lietuvių pasakojimas pradedamas nuo aiškių

¹³⁷ Daugiau apie lietuvių tautinės teritorijos konstravimą: STALIŪNAS, Darius. The Pre-1914 Creation of Lithuanian „National Territory“. In *Spatial Concepts of Lithuania in the Long Nineteenth Century*. Ed. by Darius STALIŪNAS. Boston, 2016, pp. 189–238.

¹³⁸ SAFRONOVAS, Vasilijus. Apie istorinio regiono virsmą vaizduotės regionu. Mažosios Lietuvos pavyzdys. *Istorija*, 2012, t. 86, p. 66–80.

¹³⁹ ANON. Isz Lietuvos. *Ausra*, 1883, Nr. 8–10, p. 289–290; VĖBRA, Rimantas. *Lietuvių tautinis atgimimas XIX amžiuje*. Kaunas, 1992, p. 93–94; STALIŪNAS, D. Lietuvos idėja..., p. 277–279.

¹⁴⁰ Daugiau apie tai: SAFRONOVAS, V. *The Creation of National Spaces...*, pp. 173–185.

¹⁴¹ ŠALČIUVIENĖ-GUSTAITYTĖ, Antanina. *Pradedamoji geografija*. Kaunas, 1924; 2-oji papildyta ir pataisyta laida: Kaunas, 1927 (disertacijoje cituojama 1924 m. laida); BARONIENĖ, Elena. *Geografijos pradžia*. 2-oji laida. Kaunas, 1934; NORKUS, Jonas. *Istorijos vadovėlis. V ir VI pradžios mokyklos skyriams*. Kaunas, 1936; ŠINKŪNAS, Peliksas. *Europa. Geografijos vadovėlis progimnazijai ir gimnazijai*. IV leidimas. Kaunas, 1938; ŠINKŪNAS, Peliksas. *Geografijos vadovėlis IV-am skyriui ir I-mai klasei*. Kaunas, 1934; ŠINKŪNAS, Peliksas. *Krašto mokslo vadovėlis (istorijos pradžiamokslis)*. Kaunas, 1928; ŠINKŪNAS, Peliksas. *Krašto mokslo vadovėlis (istorijos pradžiamokslis)*. Kaunas, 1932; ŠINKŪNAS, Peliksas. *Lietuva. Geografijos vadovėlis V sk. ir privengiam. gimnazijos klasei*. Kaunas, 1938; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Istorijos vadovėlis...*; BIRŽIŠKA, Mykolas. *Lietuvos geografija (Vidurinėms mokykloms vadovėlis)*. Vilnius, 1918; SMETONA, Antanas. *Geografijos pradžia. Parašyta sekant A. Kruber'į, S. Grigorjev'ą, A. Barkov'ą ir S. Čefranov'ą*. Vilnius, 1915; GABRYS, Juozas. *Geografijos vadovėlis, skiriamas Lietuvos mokyklai*. [Vilnius,] 1910; МЕЧ, С. П. *Trumpas žemės aprašymas: pirmieji geografijos uždaviniai su apsakymėliais ir kitais pasiskaitymais* [vadovėlis]. Vilnius, 1906; MAIRONIS [Jonas Mačiulis]. *Lietuvos istorija su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu*. Petropolis, 1906.

genčių ir Antikos autorių. Paminima indoeuropietiška lietuvių ir (arba) aisčių genčių kilmė, nemažai dėmesio skiriama ikikrikščioniškai „senovės lietuvių“ protėvių kultūrai, piliakalniams ir t. t., baltų gentims ir jų istorijai. Pabrėžiamas prūsų, latvių ir kt. giminingumas lietuviams (pavyzdžiui, P. Šinkūno istorijos vadovėlyje rašoma: „Tiek gyvenusių ir žuvusių, tiek ir dabar tebegyvenančių tautų – *lietuvių, latvių, prūsų – jotvingių ir sėlių* kadaise, senų senovėje, būta vienos tautos ir kalbėta viena kalba. Tik tai su laiku tos tautos susiskaidyta į atskiras tautas. Kad visų suminėtų tautų būta vienos tautos, tai rodo jų visų kalbų panašumas.“¹⁴² Šis P. Šinkūno teiginys iliustruojamas ir žemėlapiu (panašių galima aptikti latvių vadovėliuose).¹⁴³

Lietuvių tautinis istorinis pasakojimas dalijamas į pagonybės ir krikščionybės laikotarpius. Jame veikia ne vien tik lietuviai ir žemaičiai (nors jiems skiriama daugiausia dėmesio), bet ir prūsų, latvių gentys, kuršiai ir kt. Jame susipina pagoniškasis ir krikščioniškasis, tautiškasis ir valstybinis aspektai. Šiame naratyve kaip priešai nurodomi lenkai, vokiečiai, rusai. Lietuviškojo tautinio istorinio naratyvo struktūros pagrindiniai elementai, aplink kuriuos buvo konstruojamos kitos temos, tokie: kovos su Vokiečių ordinu, LDK įkūrimas ir plėtra, kulminacija (Vytauto ir Jogailos laikai), Žalgirio mūšis, Vytauto mirtis, vėliau kaip nuosmukis įvardijamas laikotarpis (siejamas su 1569 m. Liublino unija), apie kurį daugiau pradėta rašyti tik nuo XX a. ketvirto dešimtmečio vidurio.

Vienas svarbiausių lietuvių tautinio istorinio pasakojimo siužetų, kuriam skiriama daugiausia dėmesio, yra 200 metų trukusios kovos su kryžiuočiais ir kalavijuočiais ir (arba) „vokiečiais“, kurios užbaigiamos 1422 m. Melno taika – taip pat svarbiu atskaitos tašku šiame pasakojime. Labiausiai sureikšminami Vytauto laikai ir 1410 m. Žalgirio mūšis. Laikotarpis iki 1569 m. Liublino unijos irgi svarbus ir jam skiriama daugiau dėmesio, o laikotarpiui po Liublino unijos buvo skiriama mažiau dėmesio. Iš esmės lietuvių tautinis istorinis pasakojimas yra kontinentinės tautos ir valstybės pasakojimas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, kuri net jeigu ir buvo jūrinė, tai nebent pagonybės laikais, bet dėl „vokiečių“ (ir (arba) didžiųjų kunigaikščių vykdytos kontinentinės Rytų užkariavimo politikos) prarado jūrines tradicijas ir tapo kontinentine. Naratyvui būdingas baltiškumo susidūrimas su slaviškumu ir germaniškumu, kuris pristatomas kaip kovos (ir (arba) kitokios sąveikos) su kitomis valstybinėmis struktūromis pralaimėjimas ir nutautėjimas. Dominuoja „kontinentinis“ karinis ir politinis naratyvas, rytų plotų užkariavimas ir vėlesnis jų praradimas bei santykių su lenkais problematika (pradedant nuo 1385 m. Krėvos unijos). Po 1569 m. Liublino unijos pasakojime iškeliama LDK valstybingumo tradicijos ir etnografinės lietuvių tautos priešprieša. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Jogailaičių ir Gediminaičių istorija yra pagrindinė ašis, apie kurią konstruojama lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės istorija. Tai yra tipiška „karų ir karalių istorija“. Lietuvių tautiniam istoriniam naratyvui būdingas griežtas chronologinis

¹⁴² ŠINKŪNAS, P. *Krašto mokslo vadovėlis...* 1928, p. 35–36.

¹⁴³ Ibid., p. 38.

skirstymas didžiųjų kunigaikščių valdymo laikotarpiais, Lietuvos didieji kunigaikščiai ir jų vykdyta politika vadovėliuose aprašomi atskirai ir gana išsamiai. Sureikšminami LDK laikotarpio kunigaikščiai; ATR valdovams skiriama kur kas mažiau dėmesio; jiems ir jų vykdytai politikai taip pat skiriami atskiri skyriai vadovėliuose. Vis dėlto pastebima tendencija rašyti istoriją iki Vytauto Didžiojo mirties 1430 m. arba iki 1569 m. Liublino unijos, o kitiems laikotarpiams skirti gerokai mažiau dėmesio.¹⁴⁴ Lietuvių tautiniam istoriniam pasakojimui būdingas „aukso amžiaus mitas“.

Pagrindinis lietuvių tautinio istorinio naratyvo autorius buvo istorikas Simonas Daukantas. Kitas ankstyvuojų lietuvių tautinio istorinio naratyvo formavimosi etapu svarbus istorikas buvo Teodoras Narbutas. Vis dėlto jo įtaka tolesnei lietuvių istoriografijos ir tautinio istorinio pasakojimo raidai buvo gerokai mažesnė negu S. Daukanto. Kiti XIX a. apie Lietuvos istoriją rašę lietuvių autoriai (Maironis, Konstancija Skirmuntaitė, Jonas Šliūpas) iš esmės liko S. Daukanto sukurtoje paradigmoje. Tik prasidėjus istorijos mokslo profesionalizacijos ir institucionalizacijos tarpukario Lietuvoje procesams situacija ėmė iš esmės keistis, tačiau ne iš karto.¹⁴⁵ Kitas svarbus lietuvių tautinio istorinio naratyvo autorius, rašęs dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, buvo Antanas Alekna. Anot Valdo Selenio, Zenonas Ivinskis išskyrė septynis „tuometinės kritiškos postromantinės Lietuvos istoriografijos“ atstovus – Joną Totoraitį, Joną Yčą, Igną Jonyną, Antaną Alekną, Petrą Klimą, Augustiną Voldemarą ir Juozą Purickį.¹⁴⁶ Taip pat svarbūs tarpukario Lietuvos istorikai buvo Adolfas Šapoka ir Ivanas Lappo, kurių įtaka lietuvių tautinio istorinio pasakojimo raidai (atsigręžimas į ATR laikotarpį) labiau pasireiškė tik XX a. nuo ketvirtro dešimtmečio vidurio. Kiti svarbūs autoriai buvo Povilas Štuopis, Jonas Matusas, Vincas Trumpa, Zenonas Ivinskis, Juozas Jakštas, Konstantinas Jablonskis, Konstantinas Avižonis.¹⁴⁷

Lietuvių tautinį istorinį naratyvą sudarė šios kartinės datos ar įvykiai: 1260 m. Durbės, 1236 m. Saulės ir 1410 m. Žalgirio mūšiai – apie juos buvo konstruojamas karinis „kontinentinis“ istorinis politinis pasakojimas. Į jį buvo įtraukiami 1399 m. Vorsklos, 1435 m. Pabaisko, 1514 m. Oršos, 1605 m. Salaspilio ir kiti svarbiausi mūšiai, bet kuo jie buvo labiau chronologiškai nutolę nuo Vytauto laikų, tuo mažiau „atsiminti“. Geriausiai šį pasakojimą reprezentuojantis istoriografinis kūrinys yra A. Šapokos redaguota „Lietuvos istorija“¹⁴⁸, tačiau ją lygindami su S. Daukanto „Lietuvos istori-

¹⁴⁴ „Lietuvių istorinis pasakojimas XIX a. formavosi pagal tipišką kitoms nedominuojantioms Vidurio ir Rytų Europos tautinėms grupėms būdingą istorinę schemą: kadaise buvusi stipri ir galinga tauta, kuri dėl įvairių sąlygų, pirmiausia – išorės jėgų poveikio, nusilpo, „užmigo“, kol galų gale atėjo „atgimimo“ arba „prabudimo“ epocha. Lietuvišku Lietuvos istorijos laikotarpiu buvo laikoma LDK istorija iki Vytauto mirties (1430) ar iki Liublino unijos (1569).“ – PETRAUSKAS, R.; STALIŪNAS, D.; MAČIULIS, D. Op. cit., p. 57.

¹⁴⁵ SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija...*, p. 7.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Ibid., p. 12–14.

¹⁴⁸ *Lietuvos istorija...* Red. A. ŠAPOKA.

ja“, matome reikšmingų skirtumų ir poslinkių, liudijančių apie šio pasakojimo kaitą. A. Šapokos redaguotoje „Lietuvos istorijoje“ jau matome gerokai daugiau dėmesio „povytautiniam“ Lietuvos istorijos laikotarpiui.¹⁴⁹ Tautos ir valstybės istorija daugiau ar mažiau sutampa Viduramžiais, o „povytautiniais“ laikais ir ypač po 1569 m. Liublino unijos tarsi pasidalija į du skirtingus, bet susijusius reiškinius. ATR istorija – Lietuvos valstybės, bet ne lietuvių tautos. Vis dėlto jos nėra visiškai atsisakoma, kai kurie ATR istorijos elementai paliekami. Valstybės nuosmukis, teritorijų netekimas, karai, badas, maras, bajorijos savivalė ir t. t. priskiriami „povytautiniam“ laikotarpiui (ypač po 1569 m. Liublino unijos), tačiau jiems vis dėlto irgi skiriama nemažai dėmesio. Laikotarpis po Liublino unijos vertinamas daugiausia neigiamai, kartais netgi teigiama, kad Lietuva tuo metu buvo netekusi savo savarankiškumo. Visos negerovės, pralaimėjimai, praradimai lietuvių tautiniame istoriniame pasakojime daugiausia buvo siejami būtent su šiuo laikotarpiu ir aiškinami kaip unijos su Lenkija pasekmės. Bajorija šiame pasakojime vertinama neigiamai, kaltinama dėl valstybės žlugimo.

Kiti svarbūs įvykiai ir datos bei laikotarpiai, pateikiami lietuvių tautiniame istoriniame pasakojime, yra šie: 1385 m. Krėvos unija, 1387 m. Lietuvos krikštas, 1430 m. Vytauto mirtis, 1569 m. Liublino unija, Švitrigailos ir Žygimanto kovos dėl LDK sosto, „povytautinis“ valstybės nuosmukis, pastangos išlaikyti LDK savarankiškumą, baudžios įvedimas ir kiti socialiniai, ekonominiai pokyčiai, reformacija ir kontre-reformacija, karai su Švedija ir Maskva, ATR padalijimai, Napoleono karų laikotarpis, baudžios panaikinimas, 1830 m. ir 1863 m. sukilimai, tautinis atgimimas. Pagal lietuvių tautinį istorijos naratyvą, LDK istorijos interpretaciją galima apibendrinti kaip beveik nuolatinį kilimą iki Vytauto Didžiojo mirties 1430 m. ir, galima sakyti, nuolatinį nuosmukį po jo mirties (abu procesai vyko šimtus metų). Daugiausia tai yra politinė ir karinė valstybės „kovos dėl laisvės“ istorija. Ekonominiam ir kultūriniam bei religiniam gyvenimui taip pat skiriama dėmesio, tik mažiau.¹⁵⁰ Galima išskirti kaip atskirą, bet susijusį pasakojimą apie Mažąją (Prūsų) Lietuvą.¹⁵¹ Jame skiriama dėmesio ir Mažosios (Prūsų) Lietuvos lietuvių gyvenimui (ypač XVII–XVIII a.).¹⁵² Apibendrinant galima teigti, kad lietuvių tautinis istorinis pasakojimas pateikiamas kaip nuolatinių lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės kovų istorija, kurios kulminacija yra „valstybės nuo jūros iki jūros“ sukūrimas, o po jo laukė nuosmukis ir žlugimas bei atgimimas.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Pavyzdžiui, viename vadovėlyje naujesiems amžiams ir Europos kultūros atgimimui yra skiriami šeši puslapiai, o apie Reformaciją Prūsijoje ir kunigaikščio Albrechto politiką – penki puslapiai. – DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Istorijos vadovėlis...*, p. 111–117; 130–135.

¹⁵¹ Plačiau apie tai rašoma čia: SAFRONOVAS, V. Bandyamas formuoti alternatyvą...

¹⁵² DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Istorijos vadovėlis...*, p. 167–169.

1.3. Lenkų tautinis istorinis pasakojimas

Lenkijos istoriografijos istoriją (įskaitant ir tautinę istoriografiją) išsamiai tyrė Andrzejus F. Grabskis.¹⁵³ Pagrindiniai lenkų tautinės istoriografijos raidos požymiai, institucionalizacija ir profesionalizacija bei istoriografinės mokyklos buvo trumpai pristatyti Jerzy'io Centkowskio ir Leszeko Zygnierio straipsnyje.¹⁵⁴ Lenkų tautinės istoriografijos genezė Romantizmo epochoje ir šios istoriografijos politiniai kontekstai buvo analizuojami Milošo Řezníko straipsnyje.¹⁵⁵ Joachimo Lelewelio Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos istorijos koncepciją bei Lenkijos istoriografijos idėjas ir mitus, susijusius su Lenkija, Rusija ir LDK, tyrinėjo Katarzyna Błachowska.¹⁵⁶ Pagrindiniai lenkų tautinės istoriografijos atstovai (daugiausia prisidėję prie šios istoriografijos kūrimo ir raidos), gyvenę laikotarpiu nuo Apšvietos iki Antrojo pasaulinio karo, irgi jau buvo išsamiai tyrinėti.¹⁵⁷ George'o Sanfordo knygoje pateikiama šiek tiek faktografinės informacijos apie kai kuriuos XIX–XX a. Lenkijos istorikus.¹⁵⁸ Marta'os Mackiewicz straipsnyje analizuojama Jogailaičių idėja lenkų istoriografijoje XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje.¹⁵⁹ Buvo tyrinėtos ir tokios temos kaip Rytų (Gdansko) Pomeranijos ir Rytų Prūsijos istoriografijos istorija tarpukariu.¹⁶⁰ Ewa'os Domanskos straipsnyje analizuojami lenkų tautiniai istoriniai mitai ir jų genezė (kaip ir kodėl pasitelkiant konkrečius tautinius mitus buvo konstruojama lenkų tautos istorija).¹⁶¹ Patrice'as M. Dabrowskis analizavo modernios Lenkijos kūrimą per atmintinų įvykių minėjimus.¹⁶² Lenkų tautinė istoriografija ir jos raida fragmentiškai buvo aptarta Antonio Maczako straipsnyje.¹⁶³

¹⁵³ GRABSKI, A. F. Op. cit.

¹⁵⁴ CENTKOWSKI, J.; ZYGNER, L. Op. cit., pp. 156–159.

¹⁵⁵ ŘEZNÍK, M. Op. cit., pp. 1254–1256.

¹⁵⁶ BŁACHOWSKA, K. Op. cit., s. 116–165, 242–333.

¹⁵⁷ *Nation and History...*

¹⁵⁸ SANFORD, George. *Historical Dictionary of Poland*. 2nd edition. Lanham, MD, Oxford, 2003.

¹⁵⁹ MACKIEWICZ, Marta. Uwagi nad ideą jagiellońską w historiografii polskiej przełomu XIX i XX wieku. *Folia Iuridica Wratislaviensis*, 2014, vol. 3 (2), s. 9–24.

¹⁶⁰ *Dzieje historiografii Pomorza Gdańskiego i Prus Wschodnich 1920–1939 (1944). Kierunki, ośrodki, najwybitniejsi przedstawiciele*. Red. Andrzej TOMCZAK. Toruń, 1992. Plg. HACKMANN, J. *Ostpreußen und Westpreußen...*

¹⁶¹ DOMAŃSKA, Ewa. (Re)creative Myths and Constructed History: The Case of Poland. In *Myth and Memory: in the Construction of Community. Historical Patterns in Europe and Beyond*. Ed. by Bo STRÁTH. Bruxelles, Bern, Berlin, Frankfurt/M., New York, Wien, 2000, pp. 249–262.

¹⁶² DABROWSKI, Patrice M. *Commemorations and the Shaping of Modern Poland*. Bloomington and Indianapolis, 2004.

¹⁶³ MACZAK, Antoni. National Traditions in the Historiography of the State: the Case of Poland. In *Visions sur le développement des États européens. Théories et historiographies de l'État moderne. Actes du colloque de Rome (18–31 mars 1990)* (Publications de l'École française de Rome, 171). Éd. par Wim BLOCKMANS, Jean-Philippe GENET. Rome, 1993, pp. 235–248.

Lenkų tautinis istorinis naratyvas formavosi ATR padalijimų nulemtomis tautinės priespaudos, rusifikacijos, germanizacijos, „kultŭrkampf“o, lenkų emigracijos į Vakarų Europą, cenzūros ir represijų bei kitų nepalankių aplinkybių sąlygomis. Geresnė politinė ir kultūrinė situacija buvo tik Austrijos imperijoje, nes jai po ATR padalijimų atitekusiose teritorijose veikė autonomija. Lenkų tautinės istoriografijos pradžią (ar, tiksliau, ištakas) galima sieti su Apšvietos laikotarpiu (XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia) – paskutiniaisiais ATR egzistavimo metais. Galima sutikti su nuomone, kad Adomas Naruševičius (Adam Naruszewicz), daugiatomės „Lenkų tautos istorijos“ (*Historia narodu polskiego*), parašytos 1776–1779 m., autorius, pagrįstai laikomas „lenkų istoriografijos tėvu“, o ATR padalijimai nesustabdė Lenkijos istoriografijos raidos.¹⁶⁴ Lenkų tautinis istorinis naratyvas formavosi iš esmės visą XIX a., kai keitėsi dominuojančios istoriografinės tendencijos (Apšvietą pakeitė romantizmas, šį vėliau pakeitė pozityvizmas), kūrėsi skirtingos istoriografijos mokyklos. Chronologiškai galima sąlyginai išskirti dvi pagrindines XIX a. lenkų tautinės istoriografijos kryptis (etapus) – romantizmą (būdingesni pirmajam XIX a. pusei) ir pozityvizmą (būdingesni antrajam XIX a. pusei). Itin didelę įtaką lenkų tautinei istoriografijai turėjo idėjų, konceptų ir netgi metodų perėmimas iš Vakarų Europos (ypač Vokietijos ir Prancūzijos), o antroje XIX a. pusėje nauja istorijos mokslų kaip akademinės disciplinos raida sutapo su institucionalizacija ir profesionalizacija, įskaitant dviejų pagrindinių istoriografijos mokyklų Varšuvoje ir Krokuvoje įsteigimu.¹⁶⁵ Po trečiojo ATR padalijimo lenkų tautinėje istoriografijoje buvo koncentruojamasi į ATR žlugimo priežastis ir prielaidas. Ši tendencija dominavo lenkų istorinėse interpretacijose ir naratyvuose visą XIX a. (ir netgi ilgiau).¹⁶⁶ Tačiau istorikų vertinimai buvo labai skirtingi. Pavyzdžiui, Krokuvos mokykla (kurios atstovai buvo Walerianas Kalinka, Michał Bobrzyński, Stanisław Smolka) griežtai vertino Lenkijos praeitį ir propagavo teoriją, kad lenkai patys buvo atsakingi už savo šalies žlugimą. Jai oponavo Varšuvos mokykla, kurios atstovai (Tadeusz Korzonas, Władysław Smoleński) dėl valstybės žlugimo kaltino agresyvias kaimynines valstybes.¹⁶⁷

Lenkų tautinio istorinio naratyvo formavimuisi įtaką darė ir tai, kad lenkų istorikai veikė trijų imperijų, pasidalijusių ATR (Rusijos, Prūsijos, Austrijos), okupacijos sąlygomis, taip pat ir išeivijoje. Tai prisidėjo prie to, kad lenkų tautiniame istoriniame naratyve nebuvo vienos ilgą laiką dominuojančios paradigmos. Prie to prisidėjo ir skirtingu metu pasireiškusios įvairios politinės, ekonominės, socialinės bei kitos idėjos ir ideologijos, kurios darė įtaką lenkų tautinei istoriografijai. Atsiradus naujoms tendencijoms ir sociopolitiniams pokyčiams tai atsispindėdavo ir istoriografijoje. Lenkijos istoriją skirtingos lenkų istoriografinės mokyklos aiškino nevienodai, būta didelių skirtumų (įskaitant ir dėl politinių pažiūrų atsiradusius skirtingus vertinimus).

¹⁶⁴ CENTKOWSKI, J.; ZYGNER, L. Op. cit., p. 156.

¹⁶⁵ ŖEZŖÍK, M. Op. cit., pp. 1254–1255.

¹⁶⁶ Ibid., p. 1255.

¹⁶⁷ CENTKOWSKI, J.; ZYGNER, L. Op. cit., p. 157.

Ir nors tarp lenkų istorikų nebuvo bendros istoriografinės paradigmos, vis dėlto buvo tam tikri esminiai požymiai, kurie leidžia apibūdinti lenkų tautinį istorinį naratyvą.

Lenkų tautiniam istoriniam naratyvui įtaką darė šie veiksniai ir idėjos: lenkų nacionalizmas, siekis atkurti ATR ir dominuoti šioje atkurtoje valstybėje, problematiški santykiai su kaimyninėmis tautomis (lietuviais, baltarusiais, ukrainiečiais), jas sten-giantis „globoti“, asimiliuoti, paversti lenkų nacijos dalimi, šių tautų subjektiškumo nematymas (tai atsispindėjo ir istoriografijoje bei geopolitiniuose siekiuose). Lenkų tautinio istorinio naratyvo formavimuisi didelę įtaką turėjo geopolitinė Lenkijos kaip „valstybės nuo jūros iki jūros“ idėja (jogailaičių idėja), būdinga lenkų tautinei istoriografijai. Naratyvui būdingos „lenkų kultūros“, lenkų „civilizacinės misijos“, krikščionybės sklaidos idėjos, mesianizmas, imperializmas, prometėjizmas, anticarizmas, antirusiškumas, antivokiškumas. Vėlesnei naratyvo raidai įtaką darė Józefo Piłsudskio federalizmo ir jam oponuojančio Romano Dmowskio idėjos. Lenkų tautiniame istoriniame naratyve kaip priešai buvo suvokiami rusai ir vokiečiai, o kaip draugai – Vidurio Rytų Europos tautos (pirmiausia lietuviai). Tačiau, nors ATR atkūrimas buvo projektuojamas įtraukiant buvusias LDK teritorijas, dažnai nebuvo suvokiamas senosios Lietuvos politinis ir istorinis subjektiškumas – tai buvo būdinga ir lenkų istoriografijai.¹⁶⁸ LDK istorija buvo integrali lenkų tautinio istorinio pasakojimo dalis, intensyviai tyrinėjama lenkų tautinės istoriografijos atstovų (pavyzdžiui, J. Lelewelio).¹⁶⁹

Kaip teigia M. Baár, „Lelewelis neabejotinai buvo įtakingiausias XIX a. Lenkijos istorikas, padaręs ilgalaikę įtaką Lenkijos mokslui.“¹⁷⁰ Svarbiausius jo biografijos faktus ji yra trumpai aptarusi.¹⁷¹ Joachimas Lelewelis knygoje „Historia polska do końca panowania Stefana Batorego“ Viduramžių ir Ankstyvųjų naujųjų laikų Lenkijos istoriją (iki Stepono Batoro laikų) suskirstė į keturis laikotarpius: 1) užkariavimo, 2) susiskaldymo, 3) klestėjimo, 4) nuosmukio.¹⁷² Kitoje J. Lelewelio knygoje „Dzieje Polski“ fragmentiškai yra paminimi Pamarys, Gdanskas, Baltijos jūra, Žygimanto III laivynas ir t. t. Šie dalykai integruoti į knygos pasakojimą, jie nėra atskirai išskirti.¹⁷³ To paties autoriaus Lenkijos atlase esančiuose dviejuose žemėlapiuose (8 – „Polska na Jana Alberta roku 1500“ ir 9 – „Polska za Zygmunta Augusta roku 1572“), tiesa, gana abstrakčiuose, XVI a. Lenkija ir Lietuva akivaizdžiai vaizduojamos kaip valstybė „nuo jūros iki jūros“.¹⁷⁴

¹⁶⁸ MASTIANICA, Olga; STALIŪNAS, Darius. „Lietuva – tai Lenkijos tęsinys“: teritorinis Lietuvos vaizdinys lenkiškajame diskurse. In *Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX šimtmetyje*. Sud. Darius STALIŪNAS. Vilnius, 2015, p. 196.

¹⁶⁹ LELEWEL, Joachim. *Dzieje Litwy i Rusi aż do unii z Polską w Lublinie 1569 zawartej*. Poznań, 1844.

¹⁷⁰ BAÁR, M. *Historians and Nationalism...*, p. 25.

¹⁷¹ Ibid., pp. 19–25.

¹⁷² LELEWEL, Joachim. *Historia Polska do końca panowania Stefana Batorego*. Poznań, 1863, s. 679–680.

¹⁷³ LELEWEL, Joachim. *Dzieje Polski*. Warszawa, 1829.

¹⁷⁴ LELEWEL, Joachim. *Atlas do dziejów polskich z dwunastu krajobrazów*. Warszawa, 1829, s. 8–9.

Priešistorinė istorija ir archeologiniai laikai bei ikikrikščioniškasis laikotarpis lenkams nebuvo tiek svarbūs, kiek latviams ir lietuviams, nors tam skiriama šiek tiek dėmesio. Geras pavyzdys čia galėtų būti Władysława Smoleńskiego knyga, kurioje slavų istorijai skiriama vos 11 iš 596 puslapių (pirmas knygos skyrius), o Lenkijos istorija pasakoti pradedama nuo „lenkų monarchinės valstybės formavimosi“ lenkų kunigaikščio Mieszko I (960–992) laikais.¹⁷⁵ Tai yra „karų ir karalių“ istorija, kurioje pasakojimas konstruojamas apie valstybės valdovus bei jų valdymą daugiausia dėmesio skiriant Lenkijos valstybės politiniams įvykiams.¹⁷⁶ Nors atkreipiamas dėmesys ir į kitas temas, politinė Lenkijos istorija vis tiek vyrauja pasakojime.¹⁷⁷

Lenkų tautinio istorinio naratyvo struktūros pagrindą sudaro Lenkijos karalystės istorija nuo pat jos įkūrimo ir Lenkijos krikšto, Jogailaičių dinastijos bei LDK ir ATR istorija iki pat jų žlugimo, XIX a. įvykių (Napoleono karų, 1831 m. ir 1863 m. sukilimų). Tai labiau Lenkijos valstybės negu lenkų tautos istorija, nors kalbama ir apie tautos istoriją. Buvo būdinga kitas tautas ir valstybes įtraukti į lenkų naratyvą, bet lenkams suteikti politškai ir kultūriškai dominuojančią poziciją. Lenkų tautiniame istoriniame naratyve labiausiai savinamasi Lenkijos karalystės, Jogailaičių dinastijos bei ATR ir LDK istorija. Lenkų tautiniam istoriniam pasakojimui nėra būdingas griežtas istorijos skirstymas į „savą“ ir į „svetimą“, nes buvo keliamas tikslas įtraukti viską, kas nors šiek tiek susiję su lenkų tautos ir Lenkijos valstybės istorija.

Lenkų tautinio istorinio naratyvo struktūra yra tokia: slavų tautų istorija Ankstyvaisiais viduramžiais, lenkų kunigaikščiai ir jų kunigaikštystės, jų tarpusavio kovos; Lenkijos patekimas į Vakarų lotyniškosios krikščioniškosios civilizacijos įtakos erdvę buvo vienas svarbiausių atskaitos taškų lenkų tautiniame istoriniame naratyve; kovos su Šv. Romos imperija, Lenkijos santykiai su Vengrija, Čekija ir kitomis Vidurio Rytų Europos valstybėmis Viduramžiais; Lenkijos valstybės suvienijimas ir vėlesnis jos suskilimas; lenkų krikštas, labai svarbu ir pirmoji krikščioniška lenkų valstybė bei Piastų dinastija. Kiti svarbūs įvykiai yra kovos su prūsais ir mozūrų kunigaikščio Konrado inicijuotas kryžiuočių Ordino pakvietimas kovai su prūsais, Prūsijos užkariavimas ir lenkų nustumimas nuo jūros, 1308 m. Gdansko užgrobimas. Modernusis lenkų nacionalizmas (ypač vadinamųjų endekų) netapatino lenkiškumo vien tik su etnografinėmis sampratomis.¹⁷⁸ Lenkai siekė pasisavinti net ir tą istoriją, kuri buvo daugiau nei vien tik etnografinės lenkų tautos istorija, taip pat tą, kuri apėmė kitų istoriniais ryšiais susijusių tautų ir valstybių praeitį bei buvo susijusi su Lenkijos istorija.¹⁷⁹ Tokiu būdu LDK istorija tapo ir Lenkijos istorijos dalimi lenkų tautiniame istoriniame naratyve. Ypač tai tinka tiems

¹⁷⁵ SMOLEŃSKI, Władysław. *Dzieje narodu polskiego*. Kraków, 1919, s. 1–11, 12.

¹⁷⁶ Ibid., s. 594–595.

¹⁷⁷ BOBRZYŃSKI, Michał. *Dzieje Polski w zarysie*. T. 1–2. Warszawa, 1887–1890.

¹⁷⁸ PORTER, Brian A. Who Is a Pole and Where is Poland? Territory and Nation in the Rhetoric of Polish National Democracy before 1905. *Slavic Review*, 1992, Vol. 51, No. 4, pp. 639–653.

¹⁷⁹ LELEWEL, J. *Dzieje Litwy i Rusi...*

įvykiams ir faktams, kurie buvo susiję tiek su Lietuva, tiek su Lenkijos istorija: 1410 m. Žalgirio mūšis, Jogailos vaidmuo Lenkijos istorijoje, Vytauto vaidmuo Lenkijos istorijoje, Jogailaičių idėja, dinastinės jungtys ir unijos su Lietuva.

Lenkų tautinį istorinį naratyvą sudaro šios kertinės datos ar įvykiai: Lenkijos įkūrimas ir krikštas 966 m., Gdansko praradimas 1309 m., 1410 m. Žalgirio mūšis, Trylikametis karas (1454–1466) ir 1466 m. Torunės taika. Daug dėmsio skiriama jungtinės valstybės atsiradimui, iškilimui ir žlugimui. Daugiausia akcentuojami šie faktai, įvykiai ir procesai: 1385 m. ir 1569 m. unijos su Lietuva, kovos su kryžiuočiais (vokiečiais) ir Maskva bei totoriais, taip pat su Osmanų imperija, Livonijos karas bei visi karai su švedais (įskaitant ir Šiaurės karą 1700–1721 m.) buvo labai svarbi lenkų tautinio istorinio naratyvo dalis. Atskirai verta išskirti XVII a. vid. švedų ir rusų tvaną (1655–1660 m.). Nebuvo pamirštami ir karai dėl Smolensko, su kazokais, maištai (rokošai), konfederacijos ir t. t., Abiejų Tautų Respublikos aukso amžiaus laikai, pirmasis ir antrasis Chotino mūšiai 1621 m ir 1673 m. bei Vienos apgultis 1683 m., ATR padalijimai, Napoleono karai, sukilimai (1794 m., 1830–1831 m., 1863–1864 m.), Lenkijos nepriklausomybės atkūrimas 1918 m. Daugiau dėmesio skiriama tarptautiniam kontekstui (pasakojant Lenkijos istorijos įvykius parodoma platesnė jų panorama). Krikščionybė ir krikščionybės sklaida (Lietuvos krikštas), Lenkijos karalystės kaip skleidžiančios krikščionybę bei vykdančios „civilizacinę misiją“, taip pat ATR vaizdavimas kaip krikščionybės (katalikybės) forposto taip pat yra svarbūs lenkų tautinio istorijos naratyvo aspektai.

Lenkų tautinį istorinį pasakojimą sudaro tokie siužetai: Viduramžių Lenkijos valstybės teritorinis formavimasis, kovos su vokiečiais, kovos su totoriais (Krymo chanatu, totoriais, Osmanų imperija ir t. t.), kovos su Švedija (o iš esmės Vazų dinastinės kovos) dėl dominavimo Baltijos jūroje, kovos su Maskva, lenkų kovos dėl laisvės pradedant 1794 m. sukilimu ir lenkų tarnavimu Napoleono kariuomenėje ir baigiant 1831 m. bei 1864 m. sukilimais, Pirmojo pasaulinio karo lenkų legionais ir 1918 m. nepriklausomybės kovomis.

Pagrindiniai lenkų tautinės istoriografijos autoriai: Adam Naruszewicz (1733–1796), Joachim Lelewel (1786–1861), Józef Szujski (1835–1882), Bolesław Limanowski (1835–1935), Tadeusz Wojciechowski (1838–1919), Tadeusz Korzon (1839–1918), Michał Bobrzyński (1849–1935), Władysław Smoleński (1851–1926), Stanisław Smolka (1854–1924), Aleksander Brückner (1854–1924), Oswald Balzer (1858–1933), Szymon Askenazy (1865–1935), Wacław Tokarz (1873–1937), Franciszek Bujak (1875–1953), Stanisław Kutrzeba (1876–1946), Adam Skalkowski (1877–1951), Władysław Konopczyński (1880–1952), Natalia Gąsiorowska-Grabowska (1881–1964), Marcelli Handelsman (1882–1945), Marian Kukiel (1885–1973), Stanisław Kot (1885–1975), Oskar Halecki (1891–1973), Adam Próchnik (1892–1942).¹⁸⁰ Būtent šie istorikai darė didžiausią įtaką lenkų tautinio istorinio naratyvo formavimuisi XIX–XX a.

¹⁸⁰ Pagrindinių lenkų tautinės istoriografijos autorių sąrašas buvo sudarytas pagal šią knygą: *Nation and History...*

Apibendrinant galima teigti, kad lenkų tautiniame istoriniame pasakojime vyrauja politinės ir karinės kovos istorija, įvairių teritorijų gavimas ir praradimas, Lenkijos valstybingumo atsiradimas, „valstybės nuo jūros iki jūros“ sukūrimas, vėliau įvykęs nuosmukis ir šios valstybės žlugimas.

1.4. Vokiečių tautinis istorinis pasakojimas

Vokiečių istoriografijai ir jos raidai XIX–XX a. skirtų šiuolaikinių istorikų darbų yra itin daug. Iš jų bene svarbiausius nuveikė Georgas Gersonas Iggersas.¹⁸¹ Stefano Bergerio knygoje, nors ji nėra skirta vien vokiečių atvejui, pateikiama biografinė informacija apie svarbiausius Vokietijos istorikus, taip pat daug faktografinės ir kontekstinės medžiagos, susijusios su vokiečių tautine istoriografija bei jos raida.¹⁸² Tačiau šioje knygoje nebuvo specialiai tyrinėtas vokiečių tautinis naratyvas, nes joje analizuojama Europos istoriografijos raida apskritai. Matthiaso Middello straipsnyje buvo išsamiai tyrinėta vokiečių istoriografijos institucionalizacija ir profesionalizacija bei vokiečių istoriografijos indėlis į Europos istoriografijos raidą.¹⁸³ Joepo Leersseno straipsnyje analizuojamas vokiečių istorinis kontekstas, bet ne tautinis istorinis naratyvas.¹⁸⁴ Phillipa Therio straipsnyje nagrinėjama Vokietijos kaip „kontinentinės“ imperijos interpretavimo problematika ir kolonijiniai diskursai bei politika, vykdyta tautinių mažumų atžvilgiu. Šie straipsniai analizuojami kontekstai yra būtini norint suprasti vokiečių tautinio istorinio naratyvo socialinius, politinius ir kultūrinius kontekstus.¹⁸⁵ J. Hackmannas rašė apie Vakarų ir Rytų Prūsijos istorijos vertinimus vokiečių ir lenkų istoriografijose bei šių tautų santykių problematikos kontekste nuo Ordino laikų iki pat Antrojo pasaulinio karo.¹⁸⁶ Kasperas Risbjergas Eskildsenas tyrė vokiečių istoriografijos kaip atskiros modernios mokslo disciplinos atsiradimą ir institucionalizaciją.¹⁸⁷ Vokietijos istoriografijos „Rytų tyrimų“ (arba „Ostforschung“) politizavimas Trečiojo reicho laikotarpiu jau buvo išsamiai tyrinėtas istoriografijoje.¹⁸⁸ Aktualiausias šiam poskyriui buvo Vasilijaus Safronovo straipsnis, nes jame išsamiai analizuojamas būtent

¹⁸¹ *Nationalizing the Past...*; BERGER, S. Op. cit., pp. 247–308; MUHLACK, U. Op. cit., pp. 249–305; BENTLEY, Michael. *Modern Historiography. An Introduction*. London, 2005; *The Search for Normality...*; IGGERS, G. G. *The German Conception...*; *The Oxford History of Historical Writing...*

¹⁸² BERGER, S.; CONRAD, C. Op. cit.

¹⁸³ MIDDELL, M. Op. cit.

¹⁸⁴ LEERSSEN, J. Op. cit., , pp. 984–987.

¹⁸⁵ THER, Ph. Op. cit.

¹⁸⁶ HACKMANN, J. *Ostpreußen und Westpreußen...*

¹⁸⁷ ESKILDSSEN, K. R. Op. cit., pp. 89, 105, 108–109.

¹⁸⁸ BURLEIGH, M. Op. cit.

vokiečių tautinis istorinis naratyvas, jo atsiradimo aplinkybės, sąlygos, kontekstas, pagrindiniai autoriai ir turinys (naratyvą sudarantys datos ir įvykiai, kertiniai siužetai).¹⁸⁹

Nors vokiečių tautinis istorinis naratyvas formavosi visą XIX a., tik nuo jo vidurio įmanoma įžvelgti aiškius šio naratyvo kontūrus. Galima pritarti V. Safronovo nuomonei, kad pirmoje XIX a. pusėje dar neegzistavo vienas vokiečių tautinis istorinis pasakojimas, nes tuo metu daugelis iki Vokietijos imperijos įkūrimo 1871 m. egzistavusių valstybinių darinių turėjo savo istorinius pasakojimus (arba bent jau būta prielaidų jiems atsirasti), tačiau jų turinys buvo skirtas etatistinės pasaulėžiūros legitimacijai, o ne visų vokiečių vienybės siekiamybei.¹⁹⁰ Vokiečių tautinis istorinis naratyvas jau buvo susiformavęs dar iki Vokietijos imperijos sukūrimo 1871 m. Istorinis pasakojimas buvo pagrįstas Prūsijos vokiečių misijos mitu, kuris per kelis XIX a. vidurio dešimtmečius buvo įtvirtintas istoriografijoje ir tapo borusianistinio didžiojo istorinio pasakojimo pagrindu.¹⁹¹ V. Safronovas Prūsijos vokiečių misijos mitą apibrėžia taip: „Prūsijoje istorikai, daugelis kurių patys dalyvavo politinėje veikloje, ėmė derinti etatistinę pasaulėžiūrą su esminiu vokiečių nacionalizmo keltu vokiečių vienybės siekiu, pradėdami formuoti idėją, kad būtent Prūsija yra ta galybė, kuri turi misiją suvienyti Vokietiją. Maža to, būtinę įgyvendinti šią misiją dabartyje jie ėmė grįsti istoriniais siužetais, turėjusiais parodyti, kad šią savo misiją Prūsija suvokė ir bandė realizuoti ir praeityje.“¹⁹² Borusianizmo idėjos įtvirtinimas antros XIX a. pusės istoriografijoje buvo susijęs su bandymu suderinti etatistinę ir nacionalistinę pasaulėžiūras, o pasakojimas buvo išplėstas nuo Prūsijos iki visos Vokietijos. Jame pagrindinis veikėjas vis dar tebuvo Hohenzollernų dinastija, o ne vokiečių nacija. 1871 m. susikūrus Vokietijos imperijai borusianizmas tapo oficialia imperijos ideologija.¹⁹³ Taigi Prūsijos vokiečių misijos mitas buvo pagrindinė vokiečių tautinį istorinį pasakojimą struktūruojanti ašis, apie kurią buvo konstruojamas šis pasakojimas. Šis mitas leido apjungti skirtingų vokiškų valstybinių struktūrų praeitį į vientisą pasakojimą, be jo šias skirtingas praeitis būtų buvę sudėtinga integruoti.

Vokiečių tautinis istorinis naratyvas formavosi Vokietijos imperijos suvienijimo sąlygomis. Jų nacionalizmas beveik visą XIX a. siekė kultūrinių ir politinių ribų supapildymo taip tiesiogiai prisidėdamas prie vokiečių tautinės istoriografijos ir tautinio istorinio naratyvo atsiradimo bei raidos. „Netgi įvairių vokiečių valstybių sostinės (Berlynas, Hanoveris, Kaselis, Štutgartas, Miunchenas ir t. t.) sudarė bendro vokiečių *Kulturnation* kultūrinio gyvenimo tinklą.“¹⁹⁴ Šis bendro vokiečių identiteto suvokimas, peržengiantis netgi politinius nesutarimus, išprovokuotus Prūsijos iškilimo, pa-

¹⁸⁹ SAFRONOVAS, V. Borusianistinio didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas...

¹⁹⁰ Ibid., p. 36–38.

¹⁹¹ Ibid., p. 39.

¹⁹² Ibid., p. 37.

¹⁹³ Ibid., p. 39.

¹⁹⁴ LEERSEN, J. Op. cit., p. 984.

darė įmanomą bendrą vokiečių nacionalizmą.¹⁹⁵ Visų vokiečių suvienijimas į jungtinę valstybę arba atkurtą *Reichą* buvo fundamentalus vokiečių nacionalizmo elementas.¹⁹⁶ Vokiečių tautiniame istoriniame naratyve Vokiečių ordino valstybės istorija ir jos vertinimas bei interpretavimas buvo viena svarbiausių istoriografijos problemų. Skirtingose epochose Vokiečių ordinas buvo suvokiamas ir vertinamas skirtingai.¹⁹⁷ XIX a. atsirado prielaidų teigiamam Vokiečių ordino vertinimui vokiečių tautiniame istoriniame naratyve. V. Safronovo teigimu, pozityvus Vokiečių ordino vertinimas Rytų Prūsijoje buvo įtvirtintas Johannes Voigto pastangomis, o vėliau dar išpopuliarintas Heinricho von Treitschke'ės.¹⁹⁸ Vis dėlto ne tik Prūsijos, bet ir Šv. Romos imperijos praeitis buvo svarbi konstruojant vokiečių tautinį istorinį naratyvą.

S. Berger pastebėjo, kad globalūs mainai ir sąveikos nulėmė vokiečių tautos konstravimą, o ji buvo reikšmingai formuojama per imperiją. Tai nebuvo tautinės valstybės pavertimas imperija, tai buvo labiau vokiečių tautos konstravimas per imperijos nacionalizavimą.¹⁹⁹ Tiek imperinės institucijos ir jų vykdoma imperinė tapatybės politika (siekis sukurti bendrą imperinę vokiečių tapatybę ir ją pakeisti ankstesnes regionines tapatybes), tiek istoriografijoje buvę bandymai pasisavinti Šv. Romos imperijos praeitį darė didelę įtaką vokiečių tautiniam istoriniam pasakojimui. Istorija tapo įrankiu siekiant sukurti ryšį ir tęstinumo regimybę tarp Šv. Romos imperijos bei Vokietijos reicho ir (arba) tarp Prūsijos valstybės bei vėlesnių „vokiškų“ valstybinių struktūrų.

Habsburgų dinastijos ir Austrijos imperijos istorija buvo kiek mažiau aktuali vokiečių tautiniam istoriniam pasakojimui (dėl skirtingų konfesijų ir geopolitinės ar geostrateginės konkurencijos) dėl įtakos „vokiškose“ žemėse ir todėl, kad kai buvo kuriamas vokiečių tautinis istorinis pasakojimas, Austrija-Vengrija liko už Vokietijos imperijos suvienijimo ribų, nors šią valstybę valdė „vokiška“ ar, tiksliau, vokiečiai (kalbė dinastija).²⁰⁰ Į Austrijos-Vengrijos imperiją, nors ji buvo Vokietijos imperijos sąjungininkė Pirmajame pasauliniame kare, vis dėlto buvo žiūrima rezervuotai, nes: 1) šią valstybę valdė Habsburgų dinastija, kuri istoriškai buvo konkuruojanti su Prūsijos Hohenzollernais; 2) Habsburgai buvo katalikiška dinastija, o Hohenzollernai kalvinistai, 3) Austrijos-Vengrijos valstybėje buvo gausu „slaviško elemento“ ir buvo bijoma, kad jis užgoš vokiškumą.

Potencialūs vokiečių „sąjungininkai“ šiame vokiečių tautiniame istoriniame naratyve galėjo būti visi skandinavai (pangermanizmo idėjų kontekste kaip „bendros

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Plačiau apie skirtingus Vokiečių ordino ir jo vertinimus vokiečių bei lenkų santykių kontekste: PETRAUSKAS, R.; STALIŪNAS, D.; MAČIULIS, D. Op. cit., p. 41–42.

¹⁹⁸ SAFRONOVAS, V. Bandydas formuoti alternatyvą..., p. 84.

¹⁹⁹ BERGER, S. Op. cit., p. 249.

²⁰⁰ Apie Austrijos imperijos nesėkmės vienijant „vokiškas“ žemes priežastis: SCHULZE, Hagen. *The Course of German Nationalism. From Frederick the Great to Bismarck, 1763–1867*. Cambridge, 1991, pp. 77–81.

germaniškos kilmės“ tautos). Pangermanizmo ideologija buvo bandymas maksimaliai ir radikalai išplėsti vokiečių tautos istorijos ir geografijos ribų suvokimą. XIX a. vokiečių tautiniam istoriniam naratyvui būdingas savęs tapatinimas su Prūsijos kuni-gaikštystės ir karalystės valstybingumo tradicija, „didžiosios“ ir „mažosios“ Vokietijos idėjų konkurencija, pangermanizmas, siekis suvienyti vokiečių žemes ir vokiečius, gyvenančius Centrinėje Europoje. Vokiečių tautiniame istoriniame naratyve svarbus tiek valstybingumo, tiek tautiškumo ieškojimas praeityje. Nepaisant bandymų pasisavinti Hanzos sąjungos istoriją ir vaizduoti ją kaip vokišką ir „jūrinę“, vokiečių tautinis istorinis pasakojimas vis dėlto buvo labiau „kontinentinės“ valstybės pasakojimas, t. y. politinė „karų ir karalių“ istorija su užkariavimais ir kovomis sausumoje. Jūra Vokietijos istorijoje nebuvo tokia svarbi, kaip buvo bandoma ją sureikšminti vėlesnių laikų (XIX a. vid.–XX a. pirmos pusės) historiografijoje.²⁰¹

Vokiečių tautiniam istoriniam naratyvui didelę įtaką darė kolonijinis diskursas. Su juo susijęs Rytų mitas veikė tiek modernios vokiečių nacionalinės tapatybės formavimosi, tiek tautokūros procesus, tiek ir vokiečių tautinį istorinį pasakojimą bei istoriografiją. Su diskursu buvo susiję ir daugybė vokiečių istoriografijos siužetų (ypač Vokiečių ordino). Vėjas Gabrielius Liulevičius akcentavo itin didelę šio mito reikšmę Vokietijos istorijos procesuose Naujausiais laikais ir teigė, kad šis mitas padėjo apibrėžti vokiečių tautinę tapatybę (kartais apibrėžti ją iš naujo), bei parodė neaiškia Vokietijos padėtį tarp Vakarų ir Rytų.²⁰² „Vokiečių civilizacinės misijos Rytų Europoje idėja buvo labai sena ir efektyviausiai buvo naudojama apibrėžiant vokiškumą. Idėja tarnavo nacionalinio centro integracijos imperijos viduje tikslui po 1871 m.“²⁰³ Vokiečių tautiniame istoriniame naratyve atsispindėjo ekspansionistinės tendencijos, būdingos Vokietijos imperijos užsienio politikai. Vakaruose didžiausiu priešu buvo laikomi prancūzai, o Rytuose – lenkai (tiksliau, slavai apskritai). Vidaus politikoje Bismarcko laikais Reicho priešais buvo paskelbti lenkakalbiai ir katalikai bei socialistai. Todėl nenuostabu, kad vokiečių tautinis istorinis naratyvas buvo konstruojamas kaip protestantiškas, antilenkiškas (antislaviškas) ir antiprancūziškas. XIX a. pabaigoje priešišškai imta žiūrėti į Britų ir Rusijos imperijas.

Iš karto po Pirmojo pasaulinio karo pastebimas didesnis Vokietijos istorijos mokslo politizavimas ir revizionistinių tendencijų įsigalėjimas. Tai buvo susiję su ilgalaikiais geostrateginiais tikslais – pasienio teritorijų, gyvenamų vokiečiakalbių „atsiėmimu“ bei palaipsniniu Vokietijos kaip didžiosios valstybės statuso susigrąžinimu. Tam buvo pasitelkiami įvairūs argumentai ir interpretacijos (ne visada moksliniai, kartais tiesiog šališki ir propagandiniai ar net pseudomoksliniai, bet norintys sudaryti moksliškumo

²⁰¹ Apie bandymus pasisavinti ir sureikšminti Hanzos sąjungą ir jos istoriją: RÜGER, J. *The Great Naval Game...*, pp. 154–159.

²⁰² LIULEVICIUS, Vėjas Gabriel. *The German Myth of the East: 1800 to the Present*. Oxford, 2009.

²⁰³ BERGER, S. Op. cit., pp. 306–307.

regimybę), buvo iš naujo peržiūrimi istorijos mokslo teiginiai iš laikotarpio iki Pirmojo pasaulinio karo ir dalies jų atsisakoma. Atėjus nacių režimui, vokiečių tautiniame istoriniame naratyve, viena vertus, įvyko tam tikrų pasikeitimų, susijusių su istorinių vaizdinių panaudojimu nacių propagandai bei su jų reikšmėmis; kita vertus, nepaisant keleto pokyčių, galima išžvelgti kai kurių istorinių siužetų elementų tam tikrą tęstinumą iš Veimaro respublikos ar netgi Vokietijos imperijos laikotarpio.

Anot V. Safronovo, trys būdingiausi borusianistinio didžiojo istorinio pasakojimo siužetai buvo tokie: „1) siužetas, akcentavęs pozityvų ir lemiamą Hohenzollernų dinastijos ir atskirų jos atstovų vaidmenį Brandenburgo-Prūsijos-Vokietijos istorijoje; 2) siužetas, akcentavęs Prūsijos karaliaus Vilhelmo I, ministro pirmininko Otto von Bismarcko ir karvedžių vaidmenį vienijant Vokietiją ir vaizdavęs Prūsijos suvienytą Vokietiją kaip Šv. Romos imperijos paveldėtoją ir tradicijos perėmėją; 3) siužetas, vaizdavęs XIX a. pr. Prūsijos reformas, išsivadavimo iš Napoleono okupacijos karą, Prūsijos vykdytą politiką ir galiausiai vadinamuosius suvienijimo karus kaip nuoseklų Prūsijos ėjimą nacionalinės valstybės sukūrimo linkme.“²⁰⁴

Vokiečių tautinį istorinį naratyvą sudaro šios kertinės datos ir įvykiai: vokiečių istorinis pasakojimas dažniausiai pradedamas nuo vadinamųjų indogermanų, vėliau į jį įtraukiamos germanų gentys ir jų istorija, tautų kraustymosi laikotarpis, barbarų (germanų) kovos su Romos imperija, 9 m. po Kr. germanų pergalė prieš Romos legionus Hermannu mūšyje, Romos imperijos žlugimas, gotų invazija į Romos imperiją, Frankų imperija (jos istorija nuo atsiradimo iki padalijimo į tris dalis 843 m. Verdeno sutartimi), kartais netgi būna įtraukta ir normanų bei skandinavų (vikingų) istorija, daug dėmesio skiriama Šv. Romos imperijai ir jos istorijai. Frydricho II Barbarosos mirtis (1250 m.) žymėjo šios imperijos galios zenitą ir prasidėjusio nuosmukio pradžią. Otonas I ir kiti Šv. Romos imperijos imperatoriai interpretuojami kaip „savi“ ir „vokiški“ valdovai (Dietrichas Schäferis savo Vokietijos istorijos sintezėje „*Deutsche Geschichte*“ juos aprašo netgi atskiruose poskyriuose).²⁰⁵ Kita naratyvo kryptis labiau susijusi su Baltijos jūros regionu²⁰⁶, t. y. jame aprašomi kryžiuočiai ir kalavijuočiai, Prūsijos užkariavimas ir istorija²⁰⁷, Prūsija ir Livonija, Hanzos sąjunga²⁰⁸, „vokiškumo“ ekspansija į rytus arba vadinamasis „*Drang nach Osten*“ (Viduramžių

²⁰⁴ SAFRONOVAS, V. Borusianistinio didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas..., p. 60.

²⁰⁵ SCHÄFER, Dietrich. *Deutsche Geschichte*. Bd. 1: *Mittelalter*. Jena, 1922, S. 8–10.

²⁰⁶ MASCHKE, Erich. *Das Germanische Meer. Geschichte des Ostseeraums*. Berlin, Stuttgart, 1935.

²⁰⁷ VOIGT, Johannes. *Geschichte Preußens: von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. 9 Bände. Königsberg, 1827–1839.

²⁰⁸ DAENELL, Ernst. *Die Blütezeit der deutschen Hanse. Hansische Geschichte von der zweiten Hälfte des 14. bis zum letzten Viertel des 15. Jahrhunderts*. 2 Bände. Berlin, 1905; SCHULZ, Friedrich. *Die Hanse und England von Eduards III. bis auf Heinrichs VIII. Zeit*. Berlin, 1911; DENICKE, Harry. *Von der deutschen Hansa. Eine historische Skizze*. Berlin, 1884.

kolonizacija ir t. t.), kunigaikštis Albrechtas, reformacija ir Prūsijos sekuliarizacija, Prūsijos kunigaikštystės ir karalystės istorija (Prūsijos paskelbimas karalyste 1701 m. buvo svarbi data), Hohenzollernų dinastijos istorija²⁰⁹ ir Brandenburgas, 1806 m. įvykęs Šv. Romos imperijos žlugimas, Napoleono karai, 1813–1815 m. išsivadavimo karas ir t. t. Daug dėmesio vokiečių tautiniame istoriniame pasakojime skiriama būtent Viduramžių laikotarpiui²¹⁰, Viduramžių kolonijinei ekspansijai į slavų, o vėliau ir į baltų žemes. Praeityje buvo daug skirtingų vokiečių imperijų, teritorijų, valstybių, miestų ir t. t. (kartais netgi konkuruojančių tarpusavyje ir mažai ką bendra turinčių), bet apie juos visus pasakojama kaip apie „vokiškus“.²¹¹ Į vokiečių tautinį istorinį pasakojimą pateko ir vokiečių kultūra, civilizacija, veržimasis į Rytus „civilizuoti barbarų“ ir „nešti krikščionybę“, kryžiaus žygiai (vadinamieji „reisai“), kryžiuočius remianti popiežių politika ir t. t. Didieji kurfiurstai ir jų vykdyta politika (Frydrichas I, Frydrichas II, Frydrichas III ir kt.)²¹², protestantizmo reikšmė (Liuteris, reformacija ir kontrreformacija)²¹³, Trisdešimtmetis karas, 1656 m. Labguvos sutartis (pagal kurią Švedijos karalius didžiojo kurfiursto naudai atsisakė Prūsijos hercogystės ir Varmijos priklausomybės Švedijai) ir 1657 m. Vėluvos sutartis, kuria Lenkijos karalius atsisakė leno teisių į Prūsijos hercogystę didžiojo kurfiursto naudai²¹⁴, Septynmetis karas²¹⁵ ir kiti Ankstyvųjų laikų (XVI–XVIII a.) įvykiai bei procesai vokiečių tautiniame istoriniame pasakojime yra labai svarbūs, nes tam skiriama labai daug dėmesio (pagal santykinės temų proporcijas).²¹⁶ Atskirai išskiriami laikotarpiai nuo Vestfalijos taikos

²⁰⁹ HINTZE, Otto. *Die Hohenzollern und ihr Werk. Fünfhundert Jahre vaterländischer Geschichte*. Berlin, 1915.

²¹⁰ LUDEN, Heinrich. *Allgemeine Geschichte der Völker und Staaten des Mittelalters*. Jena, 1824.

²¹¹ Pavyzdžiui, Vokietijos imperijos tapatinimas su Hanzos sąjungos istorija buvo gana problematiškas, nes „Hanzos sąjunga nebuvo nei valstybė, nei tauta, nei liaudis, bet buvo prekybinis įvairių miestų, esančių prie Baltijos ir Šiaurės jūrų, aljansas. Šis aljansas buvo viršnacionalinis. Jį sudarė miestai, kurie buvo įsikūrę skirtingose kunigaikštystėse arba buvo jų apsupti; miestai, kurių nejungė nei bendras kultūrinis ar kalbinis fonas, nei tapatus tautinis charakteris ar misija. Juos jungė bendras prekybinis ir komercinis interesas. Negana to, Hanzos sąjunga niekada neturėjo lengvų ryšių su kunigaikščiais, karaliais ir imperatoriais, „vokiečiais“ ar ne, kurie buvo įtakingi Šiaurės Europoje. Anot vokiečių istoriko Theodoro Lindnerio (kuris, kaip ir kiti jo amžininkai, bandė „atgaivinti“ Hanzos sąjungos praeitį ir pritaikyti ją prie to meto Vokietijos imperijos politinių ir kultūrinių reikmių), Hanzos sąjunga netgi niekada nebuvo viduramžiškos Šv. Romos imperijos dalimi.“ – RÜGER, J. *The Great Naval Game...*, p. 157.

²¹² RANKE, Leopold. *Friedrich der Große. Friedrich Wilhelm IV. Zwei Biographien*. Leipzig, 1878.

²¹³ RANKE, Leopold. *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*. 6 Bände. Berlin, 1839–1847.

²¹⁴ SAFRONOVAS, V. Borusianistinio didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas..., p. 49–50.

²¹⁵ SCHÄFER, Arnold. *Geschichte des siebenjährigen Krieges*. 3 Bände. Berlin, 1867–1874.

²¹⁶ SCHÄFER, Dietrich. *Deutsche Geschichte*. Bd. 2: *Neuzeit*. Jena, 1919, S. 5–6.

iki Vienos kongreso. Aptariama Vokietijos istorija XIX a.²¹⁷ (Vokietijos susivienijimo laikotarpis, taip pat 1864 m. karas su Danija, 1866 m. Prūsijos ir Austrijos karas, 1870–1871 m. vokiečių ir prancūzų karas bei reicho sukūrimas).

Pagrindiniai vokiečių tautinės istoriografijos autoriai: Johann Gottfried Herder, Gustav Adolf Stenzel, Leopold von Ranke, Karl von Rotteck, Heinrich Luden, Ludwig Häusser, Johann Gustav Droysen, Heinrich von Sybel, Heinrich von Treitschke, Karl Friedrich Pauli, Ludwig von Bacsko, August von Kotzebue, Johannes Voigt, Friedrich Meinecke (1862–1954), Dietrich Schäfer (1845–1929), Walther Stein (1864–1920), Theodor Lindner (1843–1919). Būtent šie istorikai darė didžiausią įtaką vokiečių tautinio istorinio naratyvo formavimuisi pirmoje XIX–XX a. pusėje.

Baltijos vokiečiai vokiečių tautokūroje iki Pirmojo pasaulinio karo nedalyvavo, o ir per Pirmąjį pasaulinį karą jie liko „kitokie“ vokiečiai. Net ir kai vokiečių naratyvas susiformavo ant prūsiškojo naratyvo pamatų, daugelį kitų vokiečiakalbiams skirtų naratyvų, pavyzdžiui, Baltijos vokiečių, jis paliko už ribų, neįtraukė jų. Baltijos vokiečių istoriografija (ir tapatybė) yra atskiras dalykas, kurio ryšiai su likusia Vokietija diskutuoti (Baltijos vokiečių tema Vokietijoje aktualizavosi tik Pirmojo pasaulinio karo metais, iki to laiko buvo mažai tarpusavio ryšių tarp šių bendruomenių), o jeigu jų buvo, tai labiau kultūrinio ir intelektualinio pobūdžio. J. Leersseno teigimu, Baltijos vokiečių dvasininkijos ir išsilavinusios vidurinės klasės intelektualinė ir kultūrinė orientacija gravitavo į Karaliaučiaus ir jo universiteto, t. y. Prūsijos pusę, o Livonijos ir Kuršo vokiečių žemvaldžių aristokratija buvo visiškai integruota į Rusijos imperijos diduomenę.²¹⁸ Maža to, įvairių Vokietijos kunigaikštysčių ir miestų istorijos bei identitetai (pavyzdžiui, vadinamųjų Hanzos miestų – Brėmeno uostamiesčio²¹⁹) buvo skirtingi (dėl konfesinių, dinastinių ir kitų priežasčių). Todėl galima teigti, kad šiame poskyryje vokiečių tautinis istorinis naratyvas suprantamas kaip rezultatas pastangų konstruoti bendrą vokiškumą ir Vokietijos valstybingumą nepaisant regioninių skirtumų bei konkrečių teritorinių ribų ir politinės teritorijų priklausomybės, tam pasiitelkiant tuometinę vokiečių tautinę istoriografiją ir jos įdirbį. Apibendrinant galima teigti, kad Prūsijos istorija (tiksliau, borusianistinis istorinis pasakojimas) XIX a. tapo vokiečių tautinio istorinio naratyvo pagrindu.

²¹⁷ TREITSCHKE, Heinrich. *Deutsche Geschichte im neunzehnten Jahrhundert*. 5 Teile. Leipzig, 1879–1894.

²¹⁸ LEERSSEN, J. Op. cit., pp. 984–985.

²¹⁹ Brėmeno uostamiestis pasižymėjo „kitokia“ „hanzietiška“ tapatybe, kuri skyrėsi nuo kitų vokiečiakalbių miestų ir teritorijų tapatybių. Plačiau apie tai: MAISCHAK, Lars. *German Merchants in the Nineteenth-Century Atlantic*. Cambridge, 2013. Toks „vokiškų“ politinių darinių partikuliarizmas buvo vienas didžiausių iššūkių konstruojant vokiškąjį tautinį istorinį pasakojimą.

1.5. Potencialas jūrinės istorijos motyvams kurti

Istorikų siekis parodyti savo atstovaujamas tautas kaip jūrinės arba, priešingai, kaip praradusias savo jūrinius įgūdžius buvo labai svarbus ne tik tautokūros procesų kontekste, bet ir siekiamas tapti jūrinėmis tautomis bei sukurti jūrinės valstybes. Todėl tik sąlyginai galima kalbėti apie Latvijos, Lietuvos, Lenkijos ar Vokietijos valstybes, nes per šimtmečius šios valstybinės struktūros patyrė daugybę pokyčių ir transformacijų, be to, jos turėjo daugybę problemų dėl tęstinumo ir tradicijų (ne)perimamumo. Nėgana to, jų visų istorija tarpusavyje buvo labai susijusi įvairiais ryšiais. Pagrindinis (tačiau ne vienintelis) istorinis veiksnys, istoriškai lėmęs glaudžias šio regiono tarpusavio sąsajas, yra Vokiečių ordinų invazija į šį regioną XIII a. Būtent šis įvykis ištiesiems šimtmečiams nulėmė latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių tautų raidą bei likimą. Tačiau jis nubrėžė tam tikrus tautinių istorinių naratyvų kontūrus bei ribas. Nei tautokūros, nei jūrinės praeities konstravimo problematika šiame regione negalėjo būti svarstoma apeinant XIII a. geopolitinius pokyčius (vokiečių ekspansiją) šiame regione. Todėl neatsitiktinai šis pokytis tapo pagrindiniu atramos tašku konstruojant lietuvių ir latvių tautinius istorinius naratyvus ir iš esmės nulėmė nemažą dalį jų turinio bei struktūros. Lenkų ir vokiečių atvejais tai pasireiškė mažesniu mastu nei latvių ir lietuvių atvejais. Reikia pabrėžti, kad jūrinės istorijos motyvai dažniausiai neegzistavo patys savaime, jie priklausė dar ir nuo to, kaip buvo konstruojami konkretūs tautiniai istoriniai naratyvai. Šie, viena vertus, suteikė pagrindą jūrinės istorijos motyvams atsirasti, kita vertus, tam tikra prasme juos tarsi apribojo, netiesiogiai nubrėždami tam tikras ribas. Tai gali paaiškinti, kodėl jūrinės istorijos motyvai buvo būtent tokie, o ne kokie nors kitokie.

Jūrinės istorijos motyvams konstruoti buvo naudojami įvairūs faktai, tačiau ne visada aišku, kodėl vieni ar kiti būdavo pasitelkiami dažniau arba rečiau, nors tai galima sieti su tautiniu istoriniu pasakojimu bei nacionalinės istoriografijos tendencijomis ir (arba) įvairiais politiniais bei socialiniais procesais. Jūros reikšmė tautiniuose istoriniuose pasakojimuose skyrėsi: vienuose jūra labiau sureikšminama negu kituose. Jūros sureikšminimas tapo aktualus vykstant įvairioms XIX a. politinėms, socialinėms, ekonominėms, ideologinėms ir technologinėms transformacijoms. Modernios tautos siekė kurti modernias jūrinės valstybes, todėl atsirado būtinybė aktyviau kurti ir skleisti jūrinės istorijos motyvus dėl įvairių priežasčių: edukacijos, mokslo, bandymo diegti tam tikras idėjas visuomenei, siekti politinių bei ekonominių tikslų ir t. t. Lietuviai galėjo naudoti baltų genčių ir LDK, ATR, latviai – baltų genčių, lenkai – slavų genčių, Lenkijos karalystės ir ATR, vokiečiai – germanų genčių, Šv. Romos imperijos, Vokiečių ordino, Hanzos sąjungos, Livonijos, Prūsijos kunigaikštystės, Prūsijos karalystės paveldą. Dalis šio paveldo buvo bendra kelioms tautoms (pavyzdžiui, LDK ir ATR paveldas). Kiek to paveldo buvo ir koks jis buvo, nulėmė tai, kiek jo buvo naudojama motyvams kurti ir, žinoma, kaip. Paveldo kiekis galėjo lemti poreikį panaudo-

ti savą ar savintis svetimą paveldą motyvams kurti arba ieškoti kokių nors kitų sprendimų. Pavyzdžiui, baltų laivybos faktai galėjo būti aktualūs ir lietuviams, ir latviams. Tačiau Kuršo kunigaikštystės kolonijos buvo aktualios latviams, bet ne lietuviams, nors tai buvo bendras ATR paveldas. Lietuva, Latvija, Lenkija ir Vokietija dalijosi bendra istorija, kurią galima apibūdinti kaip Baltijos jūros regiono istoriją (visos šios šalys geografiškai turėjo priėjimą prie Baltijos jūros, tačiau nebūtinai jį turėjo politiškai ir (ar) ekonomiškai). Šių šalių istorija buvo tarpusavyje susijusi (ypač Viduramžių laikotarpiu). Ją taip pat galima bent iš dalies apibūdinti ir kaip Vidurio Rytų Europos regiono istoriją. Šie istoriniai regionai turi tam tikrų sąsajų ir pinasi tarpusavyje, nors nėra visiškai tapatūs. Vis dėlto galima kalbėti ir apie atskiras kiekvienos iš šių keturių tautų ir (arba) valstybių istorijas.

Ta pati Baltijos jūros regiono istorija (ypač Viduramžių ir Ankstyvųjų naujųjų laikų) buvo pasitelkiama motyvams plėtoti, tačiau pateikiant ją iš skirtingų perspektyvų, akcentuojant skirtingus dalykus, kurie tuo metu buvo aktualūs tautiniams istoriniams pasakojimams. Kai kurie Baltijos jūros regiono istorijos faktai buvo „nacionalizuojami“ (pavyzdžiui, Vokiečių ordino kovos su lietuviais ir lenkais), tačiau tokių faktų, kaip, pavyzdžiui, Švedijos ir Danijos kovos dėl Baltijos jūros, ne visada buvo įmanoma „nacionalizuoti“. Galėta pateikti požiūrį į juos iš savo nacionalinės perspektyvos, tačiau ne visada buvo įmanoma pasisavinti tokius faktus, kurių neįstengta nors ir netiesiogiai susieti su nacionalinių valstybių siekiais save tapatinti su įvairiomis praeities struktūromis, kurios praeityje veikė Baltijos jūros regione. Baltijos jūros regiono istorijoje buvo ne tiek jau ir daug politinių, ekonominių, karinių ir kitų struktūrų, su kuriomis naujoms nacionalinėms valstybėms būtų įmanoma save tapatinti. Keletas jų: Hanzos sąjunga, Vokiečių ordinas, Kuršo kunigaikštystė, Švedijos imperija, Danijos karalystė, LDK, Lenkijos karalystė, Abiejų Tautų Respublika, Livonija, Prūsijos kunigaikštystė (vėliau – karalystė).

Tačiau kai kurių tokių struktūrų, pavyzdžiui, Abiejų Tautų Respublikos, sąsajų su jūra ieškojimas kartais būdavo problematiškas net jų amžininkams.²²⁰ Todėl ieškoti ir surasti tikrų ar tariamų sąsajų su jūra praeityje nacionalinių istorinių pasakojimų kūrėjams nebuvo lengva užduotis. Jie susidurdavo su ne mažiau kaip dviem pagrindinėmis problemomis: 1) kaip pasisavinti konkrečią praeities struktūrą; 2) kaip ją panaudoti tautos jūrinės praeities konstravimui. Antroji problema buvo sunkesnė ir svarbesnė. Trūkstant tiesioginių sąsajų su jūra praeities struktūrose (pavyzdžiui, galingų jūrinių laivynų ir t. t.), jo buvo ieškoma netiesiogiai, kaip antai bandant atrasti įvairių valdovų vykdytos (arba planuotos vykdyti, bet neįgyvendintos arba tik iš dalies įgyvendintos) jūrinės politikos požymius. Sąsajų su jūra trūkumą neretai buvo bandoma kompensuoti aprašant ir (arba) analizuojant regioninį tarptautinį kontekstą, pavyzdžiui, aprašant „kovas dėl Baltijos jūros“, XIII–XIX a. ir t. t.

²²⁰ Apie lenkų bajorijos negatyvų požiūrį į jūrą (ar net „jūros baimę“) Ankstyvaisiais naujaisiais laikais rašoma čia: TROEBST, S. Op. cit., pp. 308–310.

Motyvams kurti pagrindą galėjo būti bet kokie svarbūs Baltijos jūros regiono įvykiai, kurie buvo susiję su keliomis šalimis vienu metu. Geras to pavyzdys galėtų būti „kovų dėl Baltijos jūros“ istorija (ypač konkrečių karų, kurie apėmė visą regioną – Livonijos, Šiaurės ir t. t.). Šiuose keturiuose diskursuose kartais buvo naudojami tie patys faktai, įvykiai ar procesai, tačiau jie buvo pateikiami iš savo nacionalinės perspektyvos. Pavyzdžiui, „vokiškos“ Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorija galėjo būti pasakojama tiek iš latvių, tiek iš vokiečių perspektyvos. Kai kurie faktai kartais tapdavo motyvų kūrimo pagrindu net kelioms šalims, kaip antai, Erichas Maschke teigia, kad Žygimanto II laikais „buvo sukurtas kaperių laivynas po Lenkijos vėliava“.²²¹ Neretai vokiečių tautiniame istoriniame pasakojime būdavo naudojami tie patys faktai kaip ir, pavyzdžiui, lietuvių ar lenkų tautiniuose istoriniuose naratyvuose (Jogailos tapimas Lenkijos karaliumi, 1410 m. Žalgirio mūšis, 1422 m. Melno taika, 1466 m. Torunės taika, 1525 m. Prūsijos tapimas Lenkijos vasale, Livonijos pasidavimas Žygimantui Augustui 1561 m.), tačiau pateikiant juos iš vokiečių perspektyvos.²²² Kaip rašyta viename leidinyje tarpukariu, lenkai vėl svajoja apie ketvirtadalį Europos „nuo Baltijos jūros iki Juodosios jūros“.²²³ Tai rodo, kad motyvų autoriams kitų šalių motyvai irgi buvo žinomi.

Nors šios keturios tautos pretendavo į bent iš dalies bendrą istorinį (taip pat ir į jūrinį) paveldą (LDK, ATR, Hanzos sąjungos, Vokiečių ordino ir t. t.), tai nereiškia, kad visais atvejais jis joms visoms buvo bendras. Bet kartais galėjo būti bendras dviem ar trimis. Tokie reiškiniai kaip vokiečių kolonizacija palietė visas keturias tautas. Tačiau skyrėsi šių praeities reiškinių matymas ir interpretavimas pro tautinių judėjimų ir istoriografijų prizmę. Lenkų tautinio judėjimo variantas buvo labiau „valstybinis“ negu „tautinis“. Lietuviams buvo būdingas balansavimas tarp „tautinių“ (etnografinių) ir „valstybinių“ (senosios LDK tradicijos) idėjų. Vokiečiai bandė integruoti ir „vokiškumą“, ir „vokiškų“ valstybinių struktūrų istoriją. Daugiatautė Baltijos jūros ir Vidurio Rytų Europos regionų miestų, teritorijų ir valstybių istorija, trukusi ištisus šimtmečius, sukėlė keblumų bandant ją pasisavinti ir griežtai atskirti tai, kas toje istorijoje yra sava, o kas svetima. Su tuo susidūrė šios keturios tautos, nes tai buvo bendra viso šio regiono nacionalizmo problema.

Kai kuriais atvejais motyvai ir naratyvai, nors jie buvo skirtingi, turėjo daug ką bendra, t. y. jie buvo sukurti ant to paties istorinio pagrindo. Motyvams kurti galėjo būti panaudoti ir kitų valstybių faktai (ypač kaimyninių), kurios kaip nors tarpusavyje sąveikavo jūrinėje sferoje, pavyzdžiui, nustūmė nuo jūros. Štai apie Hanzos sąjungą galėjo rašyti (pateikdami iš savo tautinių istoriografijų perspektyvos) ir lietuviai, ir lenkai, nors tai labiau su vokiečių istorija susijęs faktas. Vokiečiams Hanza ir Ordinas

²²¹ MASCHKE, E. Op. cit., S. 21–22.

²²² P.vz., HENNING, Fritz; THIES, Johann. *Völkerringen im Ostseeraum*. Leipzig, 1939, S. 82–83.

²²³ Ibid., S. 100.

yra „kolonialistai“, „jūrininkai“, „prekybininkai“ ir t. t., o lietuviams ir lenkams – „nustūmėjai nuo jūros“. Vokiečių ordino teritorinė ekspansija Baltijos jūros pakrantėse kai kuriems vokiečių autoriams kartais atrodė kaip „pozityvus“ dalykas, „civilizacijos nešimas“ ir t. t., o latvių, lietuvių ir lenkų autoriams – kaip užkariavimas, kurio negatyvios pasekmės šioms tautoms yra jaučiamos net ir praėjus šimtmečiams. Taigi buvo naudojami tie patys faktai, tačiau į juos buvo žiūrima iš skirtingų tuometinės istoriografijos ir nacionalinių požiūrių perspektyvos. Ne visi „jūriniai“ istoriniai faktai vienodai tiko istoriniams motyvams kurti, nes jie neegzistavo atskirai nuo tautinių istorinių naratyvų.

1.5.1. Latvių atvejis

Latvių tautiniame istoriniame naratyve teoriškai turėjo būti daug potencialo jūrinės istorijos motyvams kurti. Tačiau remiantis latvių tautinio naratyvo analize, atlikta 1.1 poskyryje, galima teigti, kad latviams iškilo praeities „savumo“ ir „svetimumo“ problema, nes latvių istorikai siekė ieškoti „savos latviškos“ praeities, o į „nelatviškus“ savo istorijos laikotarpius žiūrėjo atsargiai, t. y. jeigu buvo kokio nors potencialo kurti jūrinės istorijos motyvus, bet jis buvo susijęs su „svetimu“ laikotarpiu, kuris buvo vertinamas neigiamai, tokiu atveju potencialas motyvui kurti nebuvo naudojamas. Todėl nėra jokio atsitiktinumo, kad latvių istorikai kūrė motyvus apie Kuršo kunigaikštystę ir jos užjūrio kolonijas kunigaikščio Jokūbo Ketlerio laikais, nes tai buvo suvokiamas kaip „latviškas“ ir „savas“ Latvijos istorijos laikotarpis, be to, buvo susijęs su gausiais jūrinės istorijos faktais, kuriuos buvo galima nesunkiai panaudoti motyvams kurti. Tai, kad latviai nei Viduramžiais, nei Ankstyvaisiais naujaisiais laikais nesukūrė savo valstybės, gerokai apsunkino jūrinės istorijos motyvų kūrimą, nes susiaurino potencialą, kuris galėjo būti tinkamas motyvams kurti. Tų Latvijos istorijos laikotarpių, kurie latvių tautiniame istoriniame naratyve buvo laikomi „svetimais“, potencialo jūriniams motyvams kurti galimybės buvo mažos, mat tautinių istorinių naratyvų logika ir struktūra reikalavo ne tiesiog „bet kokių“ jūrinės istorijos faktų, o būtent konkrečiai tokių faktų, kurie darniai įsikomponuotų į konkretų tautinį istorinį pasakojimą ir jam neprieštarautų. Pavyzdžiui, net jeigu Livonijos valstybę gal ir būtų buvę galima teoriškai bandyti pavaizduoti kaip „jūrinę“, tačiau jos niekaip nebuvo įmanoma vaizduoti kaip „latviškos“. Tai būtų buvęs pernelyg didelis pritempimas, kuris griautų vidinę latvių istorinio pasakojimo logiką. Kadangi latviai nesuvokė savęs kaip „nustumtos nuo jūros“ tautos, todėl nesukūrė motyvo apie „nustūmimą nuo jūros“. Be to, latvių istorikai negalėjo kurti motyvo apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, nes latviai praeityje nesukūrė jokios valstybės (juo labiau tokios, kuri būtų buvusi „nuo jūros iki jūros“). Buvo galima nebent bandyti „pasisavinti“ LDK kaip „valstybės nuo jūros iki jūros“ praeitį teigiant, kad tai buvo aiškių valstybė. Tačiau tokie bandymai buvo nebent retos pavienių autorių interpretacijos, kurioms, kad atsirastų, įtaką

neabejotinai darė lietuvių ir (arba) lenkų istoriografijos, kuriose motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo labiausiai paplitęs.²²⁴ Todėl tas retas pavienių autorių interpretacijas reikėtų vertinti kaip kultūrinį transferą, o ne kaip savarankišką latvių jūrinės istorijos motyvą. Tokiais atvejais buvo rašoma ne, tarkim, apie Latviją (ar bent Livoniją), bet apie LDK ir (arba) ATR kaip „valstybę nuo jūros iki jūros“.²²⁵ Taigi latvių tautiniame istoriniame naratyve tiesiog nebuvo jokio pagrindo kurti motyvų apie „valstybę nuo jūros iki jūros“. Jeigu toks potencialas ir buvo, tai nebent tik teorinis. Latvių istorinio pasakojimo struktūra tiesiog nebuvo tinkama šiam motyvui kurti. Jų tautiniame istoriniame naratyve buvo svarbi baltų genčių praeitis iki Ordino ekspansijos rytinėje Baltijos jūros pakrantėje. Todėl kuršių genties praeityje Viduramžių laikotarpiu galėjo slypėti daug potencialo jūrinės istorijos motyvams formuoti. Tačiau kuršių genties praeitis nebuvo tinkama kurti nei motyvui apie „nustūmimą nuo jūros“, nei motyvui apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, nei motyvui apie tautos kolonijinę praeitį. Daug potencialo jūrinės istorijos motyvams kurti slypėjo Kuršo kunigaikštystės užjūrio kolonijų kunigaikščio Jokūbo Ketlerio laikais temoje. Tikrai nėra jokio atsitiktinumo, kad būtent šis potencialas neliko vien tik potencialu, o buvo sėkmingai realizuotas. Tam pasitarnavo ne tik Baltijos vokiečių istoriografija (kuri darė didelę įtaką ankstyvajai latvių tautinei istoriografijai), kuriai buvo būdingas „kolonijinis“ diskursas, bet ir XIX a. latvių visuomenei būdingas „kolonijinis“ diskursas, veikęs ir latvių tautinei istoriografijai. Kuršo kunigaikštystė buvo suvokiama kaip integrali Latvijos istorijos dalis. Be to, Kuršo kunigaikštystės užjūrio kolonijos buvo bene vienintelis istorinis epizodas, leidęs latvius pavaizduoti kaip „kolonialistų“ (o ne vien tik kaip „kolonizuotą“) tautą. Taip pat Kuršo kunigaikštystė buvo suvokiama kaip pusiau suvereni jūrinė Latvijos protovalstybė.²²⁶ Tokia interpretacija negalėjo būti taiko-

²²⁴ BRAČS, J.; VEINBERGS, F. Op. cit., 154. lp.

²²⁵ OLINS, P. Z. Op. cit., p. 57.

²²⁶ Kaip rašė Arveds Švābe, „vakarinė [Latvijos] dalis suformavo Kuržemės kunigaikštystę, nominaliai priklausomą nuo Lenkijos. Ši kunigaikštystė turėjo didžiulį savo istoriją. Valdant kunigaikščiui Jokūbui (1632–1682), kunigaikštystė išgyveno savo klestėjimą, praktiškai būdama nepriklausoma valstybe. Kas turi dominuoti Baltijos jūroje? Per tą laiką Kuršo kunigaikštystė tapo viena iš pagrindinių Europos jūrų galių, siūlanti rimtą konkurenciją Olandijai ir Britanijai. Kunigaikščio laivyną sudarė 44 karo laivai, 15 neginkluotų laivų ir 60 prekybinių laivų; tais laikais nemaža jūrų galia, kaip Švedija turėjo tik 30 laivų, o Danija – 20. Kunigaikštį įkvėpė merkantilizmo doktrinos ir jo valstybė klestėjo. Jis pastatė 70 gamyklų, įsigijo rūdos kasyklas Norvegijoje ir dvi kolonijas – Gambiją Afrikoje ir Tobagą Vakarų Indijoje. Tačiau 1664 m. jos buvo perduotos Anglijai. Kuršo kunigaikštystės prekybinis laivynas kaip ir karinis laivynas skleidė Latvijos šlovę toli ir plačiai.“ – ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia and Her Neighbours*. Edinburgh, 1946, p. 10. Arveds Švābe Kuršo kunigaikštystei suteikė didžiulę reikšmę: „Vadinamųjų Livonijos karų metu Vakarų Latvija tapo nepriklausoma kunigaikštyste (Kuršo hercogyste), kuri, veikianti merkantilizmo doktriną, išsivystė į didelės svarbos kolonijinę ir jūrų galią, tačiau po Didžiojo Šiaurės karo pateko į Rusijos įtakos sferą.“ – ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia...* 1949, p. 15.

ma jokiai kitai „latviškai“ teritorijai arba jokiam kitam Latvijos istorijos laikotarpiui (ypač kuriam nors iš laikomų „svetimais“). Net ir „sava“ kuršių genties jūrinė praeitis vis dėlto neleido teigti apie kuršių jūrinę valstybę. Kadangi jūrinės valstybės pirmoje XIX–XX a. pusėje buvo suvokiamos kaip „prestižinės“, jų ištakų buvo ieškoma (jeigu įmanoma) ir praeityje, o ne vien tik abstrakčių „jūreivystės įgūdžių“.²²⁷

1.5.2. Lietuvių atvejis

„Nustūmimas nuo jūros“ buvo labiausiai paplitęs motyvas lietuvių tautinėje istoriografijoje, ir tai nebuvo atsitiktinumas, nes šis motyvas idealiai atitiko Simono Daukanto sukurtą paradigmą, kuri vėliau tapo lietuvių tautinio istorinio naratyvo pagrindu. Šis motyvas idealiai atitiko lietuvių istorinio pasakojimo struktūrą. Motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo tarsi viso lietuvių istorinio pasakojimo kvintesencija. Gerokai supaprastinant ją galima apibūdinti taip: lietuvių tauta vokiečių buvo nustumta nuo jūros, todėl jos kunigaikščiai buvo priversti vykdyti ekspansiją į rytus ir sukurti kontinentinę „valstybę nuo jūros iki jūros“, kuri pasiekė savo galios zenitą po 1410 m. laimėto Žalgirio mūšio, o mirus Vytautui Didžiajam vėliau patyrė nuosmukį ir žlugo. Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ taip pat labai tiko lietuvių tautinio istorinio naratyvo struktūrai, nes buvo suderinamas su tendencija rašyti LDK istoriją kaip „karų ir karalių istoriją“ – nuolat karinėmis ir diplomatinėmis priemonėmis valstybės ekspansijos politiką vykdančių Lietuvos didžiųjų kunigaikščių istoriją. „Valstybė nuo jūros iki jūros“ buvo ne tik valstybės galios zenito nusakymas, bet ir svarbi takoskyra, lietuvių tautinį istorinį pasakojimą simboliškai padalijusi į dvi dalis: LDK kunigaikščių aukso amžių iki Vytauto Didžiojo mirties ir į nuosmukį po jo mirties. Motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo suderinamas su tendencija rašyti lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės istoriją kaip nuolatinių kovų su išorės priešais istoriją, nes bent dalis šių kovų buvo interpretuojamos kaip kovos dėl priėjimo prie jūros. Kadangi priėjimo prie jūros praradimas lietuvių tautinėje istoriografijoje jau nuo pat S. Daukanto laikų buvo suvokiamas kaip turėjęs itin didelę neigatyvią įtaką lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės istorijai, motyvui apie „nustūmimą nuo jūros“ atsirasti lietuvių tautiniame naratyve buvo daug potencialo.²²⁸ Pagal tai, kaip buvo konstruojamas lietuvių tautinis istorinis naratyvas, iš visų motyvų būtent motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ labiausiai įsikomponavo į šį istorinį pasakojimą, nes buvo susijęs su kitais šio pasakojimo elementais. Motyvas apie „valstybę nuo jūros

²²⁷ XIX–XX a. pradžioje šalies karo (kaip ir prekybos) laivynai (kaip ir patys laivai) buvo suprantami kaip nacionalinio progreso ir prestižo simbolis (t. y. kuo didesnis laivynas – tuo daugiau prestižo). – PAINE, L. Op. cit., pp. 39, 695.

²²⁸ Jau Simono Daukanto veikaluose motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo gana dažnas: DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. T. I. Sud. Vytautas MERKYS. Vilnius, 1976, p. 479, 628–630; T. II. Sud. Vytautas MERKYS. Vilnius, 1976, p. 206–207, 246, 248, 321–322, 395, 546; DAUKANTAS, Simonas. *Istorija Žemaitiška*. T. I. Vilnius, 1995, p. 434–435, 480, 519–520; T. II. Vilnius, 1995, p. 10–11.

iki jūros“ buvo tinkamas iš esmės tik Algirdo ir Vytauto laikams apibūdinti, o motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ tiko visam kovų su Vokiečių ordinu laikotarpiui (o kartais ir netgi vėlesniems laikams) apibūdinti. Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo tinkamas iš esmės daugiausia tik valstybės galios zenitui apibūdinti, o motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo tinkamas ir pralaimėjimams, neišnaudotoms progoms ar galimybėms bei jų sukeltiems nuosmukiams apibūdinti.

Motyvu apie tautos kolonijinę praeitį kurti lietuvių tautiniame istoriniame pasakojime visiškai nebuvo jokio potencialo pirmiausia dėl to, kad lietuvių autoriai savęs nesuvokė nei kaip kolonizatorių, nei kaip kolonizuotos tautos (skirtingai negu latvių autoriai). Lietuvių tautinei istoriografijai tiesiog nebuvo būdingas kolonijinis diskursas. Teoriškai potencialas kurti tokius motyvus galėjo rasti iš to, kad LDK vykdė ekspansiją į rytus. Tačiau šie užkariavimai niekada nebuvo įvardijami kaip „kolonijų įgijimas“ ar kaip nors panašiai. Ši ekspansija buvo suvokiama kaip užkariavimas, teritorijų įgijimas, bet ne kaip kolonijų įsteigimas.²²⁹ Be to, lietuvių tautinėje istoriografijoje lietuviai niekada nebuvo vaizduojami kaip kolonistai. Greičiau priešingai – lietuviai buvo vaizduojami kaip karinis ir politinis elitas, atėjęs į rytus kaip užkariautojai, bet laikui bėgant pats asimiliavęsis su vietiniais gyventojais slavais ir praradęs savo lietuviškąją tautinę tapatybę bei lietuvių kalbą.²³⁰ LDK užkariavimai nebuvo interpretuojami per metropolijos ir kolonijų sąveikos prizmę. Be to, skirtingai negu latviai, lietuviai savęs nesuvokė kaip kolonizuotos tautos, nes Viduramžiais sukūrė valstybę. Kadangi lietuvių istoriografijai ATR istorija iki XX a. ketvirto dešimtmečio vidurio buvo „svetima“, todėl ir Kuršo kunigaikštystės kolonijų istorija kunigaikščio Jokūbo Ketlerio laikais taip pat buvo suvokiama kaip „svetima“, nes tai nebuvo LDK aukso amžiaus laikai. ATR laikotarpio atmetimas neleido panaudoti ir kitokio potencialo motyvams kurti. Pavyzdžiui, lietuvių autoriai galėjo rašyti apie 1609 m. Salacgrivos ir 1627 m. Olivos jūrų mūšius, bet kažkodėl to nedarė, nors šie mūšiai turėjo būti jiems žinomi. Tarpukario spaudoje buvo tik vienas straipsnis, kuriame minėti ir aprašyti abu šie mūšiai.²³¹ Taigi toks potencialas buvo tik grynai teorinis, kuris praktiškai negalėjo būti panaudotas dėl lietuvių tautinio istorinio naratyvo struktūros ir suvokimo apie tai, kas yra „sava“ ir kas yra „svetima“. Tam įtakos turėjo ir tendencija nesureikšminti ATR laikotarpio bei jį vaizduoti kaip „neigiamą“, „nuosmukio“, „žlugimo“ ir t. t. laikotarpį.²³² Lietuvių tautinėje istoriografijoje Kuršo kunigaikštystės

²²⁹ Zenonas Norkus teigia, kad „LDK prisijungti rytų slavų kraštai tikrai nevadintini kolonijomis (toks pavadinimas labiau tinka užjūrio valdoms), bet jie buvo imperijos periferija.“ – NORKUS, Zenonas. *Nepasiskelbusioji imperija*. Vilnius, 2009, p. 50.

²³⁰ PAKŠTAS, Kazys. *Baltijos respublikų politinė geografinė problema, nagrinėjamos atsižvelgiant į Baltijos tautų likimą*. Kaunas, 1929, p. 128–130.

²³¹ R., A. Iš Lietuvos karo laivyno praeities. *Karys*, 1927-11-24/30, Nr. 47 (443), p. 436.

²³² Anot A. Nikžentaičio, laikotarpis po Vytauto Didžiojo mirties 1430 m. apskritai nebuvo laikomas Lietuvos istorijos dalimi; šios nuostatos buvo atsisakyta tik nuo XX a. trečiojo dešimtmečio pradžios. – NIKŽENTAITIS, A. *Vytauto ir Jogailos įvaizdis...*, p. 10.

ir jos kolonijų istorija apskritai nebuvo suvokiama kaip integrali LDK istorijos dalis. Todėl Lietuvių istorikams nebuvo jokio pagrindo vaizduoti lietuvius kaip kokia nors forma dalyvavusius globaliuose Ankstyvųjų naujųjų laikų kolonizacijos procesuose.

1.5.3. Lenkų atvejis

Šio poskyrio tikslas yra analizuoti marinistinių elementų potencialą lenkų istoriniame pasakojime. Po trečiojo ATR padalijimo įvyko dideli lenkų istoriografijos ir visuomenės bei politinės minties pokyčiai. Būtent tada atsirado prielaidos kurti ir skleisti jūrinės istorijos motyvus. XIX a. vykstant visuomenės transformacijoms bei keičiantis istorijos rašymo paradigmoms atsirado poreikis permąstyti tautos santykį su jūra praityje. Lenkijos atveju santykio su jūra permąstymo pradininku galima laikyti istoriką Joachimą Lelewelį, kuris „tautinių sukilimų epochoje ėmėsi Lenkijos ryšių su jūra atnaujinimo problemos“ bei laikė Gdanską „senovės lenkų žeme“.²³³ J. Lelewelis kreipė lenkų politinį mąstymą link Gdansko ir „pamirštos“ Rytų Prūsijos (jis Rytprūsių ir Lenkijos istorinių ryšių bei jų tęstinumo klausimą lenkų tautinėje istoriografijoje iškėlė vienas pirmųjų).²³⁴ J. Lelewelis dar 1821 m. parašė knygą apie senovės kartaginiečių ir graikų atradimus Atlanto vandenyne (tai leidžia teigti, kad šis istorikas suprato jūros reikšmę tautų istorijoje).²³⁵ Šį teiginį paremia ir tai, kad Adamą Mickevičių savo kūryboje naudoti Baltijos jūros motyvus įkvėpė J. Lelewelio geografijos istorijos įtaka.²³⁶ J. Lelewelio darbuose taip pat jau esama jūrinės istorijos motyvų apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ – šį istoriką galima laikyti jų pradininku lenkų tautinėje istoriografijoje.²³⁷ Lenkijos valstybės atkūrimo projektas, prie kurio dirbo

²³³ DOPIERAŁA, Bogdan. *Wokół polityki morskiej drugiej Rzeczypospolitej*. Poznań, 1978, s. 14–15.

²³⁴ Ibid. Plačiau apie Rytprūsių ir Lenkijos ryšių problematiką po trečiojo ATR padalijimo lenkų tautinio atgimimo kontekste: WRZESIŃSKI, Wojciech. *Prusy Wschodnie w polskiej myśli politycznej 1864–1945*. Olsztyn, 1994, s. 12–14.

²³⁵ LELEWEL, Joachim. *Odkrycia Karthagów i Greków na Oceanie Atlanckim*. Warszawa, 1821.

²³⁶ ZAWADZKA, Danuta. Bałtyk Mickiewicza – literatura i geografia. *Slupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska*, 2010, Nr. 8, s. 229.

²³⁷ „Lenkija, išsidėsčiusi didžiuliame žemės plote, vien lygumose, tik iš vienos pusės saugoma Karpatų kalnų, iš kitų pusių atvira, ieškojo neaiškių sienų negyvenamose stepėse rytuose. Drąsioji kavalerija ten rado didelę erdvę kovai. Jai buvo pajungti rusėnai ir vokiečiai prie Baltijos. Ji gana plačiai priėjo prie Baltijos ir Juodosios jūrų, bet ne visur tiesiogiai.“ – LELEWEL, Joachim. *Historiczna parallela Hiszpanii z Polską w wieku XVI, XVII, XVIII* [1820]. Warszawa, 1831, s. 10. „Algirdui tapus didžiuoju kunigaikščiu, jis priverė visus Rusios ir Lietuvos kunigaikščius jam paklusti. Didelė jo valstybė nuo Baltijos iki Juodosios jūros atvėrė prieš jį kovų areną prie Pskovo ir Maskvos, su kryžiuočiais, Lenkija ir totoriais.“ – LELEWEL, J. *Dzieje Litwi i Rusi...*, s. 118. „Niekuomet Lietuvos valstybė nebuvo tokia didelė kaip Vytauto valdymo laikais. Nuo Pskovo ir Didžiojo Novgorodo

lenkų nacionalinis judėjimas po trečiojo padalijimo, paskatino jūrą grąžinti į bajorų, žemvaldžių, dvasininkų, buržuazijos mentalinį žemėlapi, o XIX a. pabaigoje „Jogai-laičių“ Lenkijos „nuo Juodosios iki Baltijos jūros“ programa tapo bendru vardikliu plačiame visuomenės ir politikos spektre.²³⁸ Požiūris į jūrą iš labai neigiamo į labai teigiamą lenkų nacionaliniame judėjime pasikeitė XIX–XX a. sandūroje.²³⁹ Visa tai sudarė prielaidas lenkų jūrinę praeitį konstruoti, taigi ir istoriniams motyvams kurti.

Po Pirmojo pasaulinio karo prasidėjo naujas lenkų istoriografijos etapas, kuriame didesnis akcentas teko lenkų bei vokiečių santykiams ir Lenkijos teritorinėms problemoms bei pretenzijoms. Šiame kontekste labai svarbus Jörge Hackmanno straipsnis, padedantis geriau suprasti XX a. Lenkijos istoriografijos bandymus integruoti Lenkijos istoriją į Baltijos jūros regiono istoriją.²⁴⁰

Teoriškai motyvams kurti galėjo būti naudojami germanų ir slavų kovos dėl Baltijos jūros, pakrančių kontrolės, priėjimo prie jūros bei kiti panašūs epizodai.²⁴¹ Danų ir lenkų kovos Ankstyvaisiais viduramžiais dėl pajūrio teritorijų buvo tinkamos kaip pagrindas motyvui apie „nustūmimą nuo jūros“.²⁴² Piastų Lenkija galėjo būti interpretuojama kaip valstybė, kurios valdovai suvokė jūros reikšmę (ar net vykdė jūrinę politiką), siekė įtraukti į savo valstybės sudėtį Pamario teritoriją.²⁴³ Kovos su Vokiečių ordinu, ekonominio ir politinio lenkų „nustūmimo nuo jūros“ pagrindas buvo panašus kaip lietuvių „nustūmimo nuo jūros“ motyvo. Nors šiuo atveju buvo daug panašumų su Lietuva dėl istorinės bendros patirties, bet yra ir skirtumų. Motyvams kurti tiko ir Mozūrijos kunigaikščio Konrado inicijuotas kryžiuočių kvietimas padėti nukariauti prūsų gentis²⁴⁴, taip pat ir 1308 m. kryžiuočių įvykdytas Gdanskos uostamiesčio užgrobimas²⁴⁵, lenkų ir kryžiuočių kovos su prūsais ir t. t. Kovos dėl teritorijų prie jūros

valdų šiaurėje siena ėjo į rytus iki Tverės ir Možaisko, o tarp Tulos ir Kalugos kirtusi Okos upė, tęsėsi į pietus Sulos ir Dniepro pakrantėmis iki pat Juodosios jūros.“ – LELEWEL, J. *Historia Polska...*, s. 291.

²³⁸ TROEBST, S. Op. cit., p. 310.

²³⁹ DOPIERAŁA, B. Op. cit., s. 14; TROEBST, S. Op. cit., p. 313.

²⁴⁰ HACKMANN, J. „Zugang zum Meer“..., S. 43–66.

²⁴¹ GÓRSKI, Karol. *Pomorze wczoraj i dziś*. Lwów, 1934, s. 10–11; RYBCZYŃSKI, Mieczysław. *Wisła pomorska*. Toruń, 1934, s. 6–7; SEMKOWICZ, W. [Review of: AUBIN, Hermann. The geographical factor in the history of German-Polish relations. Munich, 1934.] *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 1, s. 121–122.

²⁴² SMOLEŃSKI'S, Vladislovas. *Lenkų tautos istorija*. Kaunas, 1925, p. 28–29; KONOPCZYŃSKI, Władysław. Poland and Sweden. *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 1, p. 21; RYBCZYŃSKI, M. Op. cit., s. 6–7.

²⁴³ WIDAJEWICZ, Józef. The Western Slavs on the Baltic. *Baltic Countries*, 1935, Vol. 2, No. 1, pp. 11–12; SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 33; SEMKOWICZ, W. Op. cit., s. 121–122.

²⁴⁴ SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 43; KOCZY, Leon. The Baltic Policy of the Teutonic Order. *Baltic Countries*, 1936, Vol. 2, No. 2, p. 150; RYBCZYŃSKI, M. Op. cit., s. 6–7.

²⁴⁵ MAKOWSKI, J. [Review of: ZUNDELEWICZ, J. *Les rapports antre la Pologne et la Ville Libre de Dantzig*. Paris, 1935.] *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 1, p. 134; NIE-

galėjo suteikti daug potencialo įvairiems motyvams kurti. Kaip pagrindas motyvams apie „nustūmimą nuo jūros“ kurti labiausiai tiko kryžiuočių įvykdytas Vyslos upės žiočių ir žemupio užgrobimas.²⁴⁶ Teoriškai galėjo būti (bet nebūtinai buvo) rašoma apie Hanzos sąjungos ir kitų „vokiškų“ valstybinių ir (ar) kitokių struktūrų įvykdytą ekonominę Lenkijos karalystės „nustūmimą nuo jūros“.²⁴⁷ Nors Lenkijos karalystės istorijoje buvo itin nedaug jūrų mūšių, jie teoriškai galėjo būti naudoti kaip pagrindas įvairiems motyvams kurti. Ypač tam tiko pergalės. Pavyzdžiui, lenkų ir jų sąjungininkų (prieš Vokiečių ordiną sukilusių Prūsijos miestų) samdytų kaperių laimėtas laivų mūšis prieš kryžiuočius Trylikamečio karo metu. Taip pat tam tiko ir lenkų pergalė prieš švedus 1627 m. Olivos mūšyje.²⁴⁸ Gdansko kaperiai, nors ir buvo vienas nedaugelio Ankstyvųjų naujųjų laikų Lenkijos karalystės jūrinių epizodų, motyvams kurti tiko tik iš dalies. Kur kas labiau tam tiko laisvojo Gdansko miesto vaizdavimas kaip struktūros, kuri esą „nustūmė Lenkiją nuo jūros“ (ypač ekonomiškai). Apskritai visa Gdansko istorija (ypač jo ir Lenkijos tarpusavio santykiai ir jų dinamika – bandymai įvesti muitus, pažaboti Gdanską ir t. t.) galėjo būti naudojama kaip įvairių motyvų kūrimo pagrindas, nors formaliai tai buvo laisvasis miestas, o ne Lenkijos karalystės dalis. Motyvams kurti galėjo tikti beveik viskas, kas buvo bent kiek susiję su Lenkijos istorija (net ir su LDK istorija). Todėl Livonijos ir Prūsijos teritorijų istorija taip pat yra bent iš dalies kartais įtraukiama į jūrinės istorijos motyvų kūrimą. Dalis istorinių faktų, kurie teoriškai galėjo būti naudojami istoriniams motyvams kurti, iš dalies buvo bendri su Lietuvos istorija. Tačiau net ir tie patys bendros istorijos faktai dažnai buvo pristatomi iš skirtingų perspektyvų. Lenkai teoriškai galėjo kurti motyvus apie Gdanską ir Pamarį, o lietuviai – apie Rygą, Karaliaučių, Klaipėdą, Prūsiją. Lietuvių tautiniame naratyve buvo svarbu 1422 m. Melno taika, o lenkams – 1466 m. Torunės taika (lenkams buvo gerokai svarbesnė 1466 m. Torunės taika negu lietuviams, nors šie irgi galėjo kurti motyvus apie ją). Trylikametis karas (1454–1466 m.) lenkams buvo labai svarbus, o lietuviams ne, nes jie jame nedalyvavo. Tai yra geras pavyzdys, kaip

SIOŁOWSKI, Andrzej. Pał Włodkowic of Brudzeń. *Baltic Countries*, 1936, Vol. 2, No. 2, p. 253; GÓRSKI, Karol. The Monastic States on the Coasts of the Baltic. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, p. 48.

²⁴⁶ KOCZY, L. Op. cit., p. 151; ROSE, William J. The Vistula Basin as a Cultural Unit. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, pp. 92–93; GÓRSKI, K. The Monastic States..., p. 48.

²⁴⁷ WILDER, Jan A. The Economic Decline of East Prussia. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, p. 2; SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 314; GOLDMANN, S. [Review of: HERLEN, H. H. *Die Getreidewirtschaft Polens*. Berlin, 1936.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, p. 160.

²⁴⁸ BODNIAK, S. [Review of: VOGEL, Walther. 'Poland as Sea Power and Maritime Trading State'. *Germany and Poland*, 1934, pp. 109–119.] *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 2, p. 272; ZEEH, Erik. The Struggle for Poland's Prussian Ports during the Reign of Gustavus Adolphus. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1938, Vol. 4, No. 3, p. 319.

tas pats bendros istorijos faktas, tinkamas motyvams kurti, skirtinguose istoriniuose pasakojimuose yra nevienodai interpretuojamas.

Lenkijos istorijoje „nustūmimas nuo jūros“ 1308 m. ir 1772 m. bei „sugrįžimas prie jūros“ 1466 m. ir 1920 m. buvo itin tinkamos istorinės datos istoriniams motyvams apie „nustūmimą nuo jūros“ kurti.²⁴⁹ Jūrų komisijos 1568 m. įkūrimas, įvykdytas Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto, galėjo būti pasitelkiamas kaip jūrinės politikos faktas. Bet kokie kiti Jogailaičių (ir (arba) kitų ATR karalių – ypač Vazų dinastijos) priimti įvairūs sprendimai irgi galėjo būti panaudojami, pavyzdžiui, motyvams apie jūrinę politiką (arba apie jūros reikšmės supratimą) kurti. Vazų dinastijos politika, Augusto II politika ir Šiaurės karas galėjo teoriškai irgi būti tam tinkami.²⁵⁰ 1605 m. Salaspilio (Kircholmo) mūšis, 1609 m. Salacgryvos mūšis buvo tinkami kaip „kovų dėl Baltijos jūros“ dalis. Taip pat XVI–XVIII a. karai kaip „kovos dėl Baltijos jūros“ (ypač Livonijos ir Šiaurės karai, dinastinis Vazų konfliktas su Švedija²⁵¹, karai dėl Livonijos su Maskvos kunigaikštyste), kovos dėl Baltijos jūros, dėl „jūros laisvės“ ir t. t.²⁵² Trys ATR padalijimai (ypač pirmasis 1772 m.) galėjo būti vaizduojamas kaip „Lenkijos priėjimo prie jūros netekimas“. Motyvams plėtoti teoriškai tiko bet kokie Lenkijos istorijoje vykę bandymai kurti karo ir (arba) prekybos laivyną, taip pat Gdansko kaperiai ir bet kokie kiti Baltijos jūros kaperiai, pavaldūs LDK, Lenkijai ar ATR²⁵³, Prūsijos priklausomybės nuo Lenkijos ar ATR klausimas, Prūsijos kunigaikštystės siekiai išsivaduoti iš priklausomybės ir 1660 m. Olivos taika bei ankstesnės sutartys, Švedų laikinai (1629–1635 m.) vykdyta Prūsijos uostų kontrolė bei Prūsijos ir Švedijos vykdyta muitų politika XVII–XVIII a. Baltijos jūros regione ATR atžvilgiu.²⁵⁴ Danų įvykdytas Abiejų Tautų Respublikos karinio laivyno sunaikinimas, danų ir švedų nenoras, kad Abiejų Tautų Respublika sukurtų savo karinį laivyną. Anglų bandymai Šventojoje įsikurti ir vykdyti prekybą XVII a. Nesėkmingi Abiejų Tautų Respublikos bandymai ieškoti išėjimo į jūrą per Šventąją ir

²⁴⁹ KONOPCZYŃSKI, W. Poland and Sweden..., p. 20; RYBCZYŃSKI, M. Op. cit., s. 6–7; DUNIN-MARCINKIEWICZ, Z. *Polska i jej dostęp do morza: w świetle historycznym, etnograficznym i gospodarczym*. Warszawa, 1931, s. 5.

²⁵⁰ SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 220; KONOPCZYŃSKI, W. Poland and Sweden..., p. 25; PIWARSKI, Kazimierz. Lithuanian Participation in Poland's Baltic policies, 1650–1700. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 2, pp. 219–226.

²⁵¹ ZEEH, E. Op. cit., p. 315; BOWMAN, F. J. [Review of: *Sveriges krig, 1611–1632*. Vols. I–II. Stockholm, 1936.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1938, Vol. 4, No. 2, p. 258; KONOPCZYŃSKI, W. Poland and Sweden..., p. 26.

²⁵² GÓRSKI, K. *Pomorze...*, s. 122–123.

²⁵³ BODNIAK, S. Op. cit., p. 272; ZEEH, E. Op. cit., p. 316; MAŁOWIST, Marian. Baltic Affairs in the Sixteenth and Seventeenth Centuries in the Light of Historical Literature. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 3, p. 422.

²⁵⁴ SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 314; TYSZKOWSKI, K. [Review: Gustavus Adolphus in present-day German historiography.] *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 1, p. 119; WILDER, J. A. Op. cit., p. 1.

atstatyti uostą XVIII a. Lietuvių ir lenkų bajorijos (Radvilų, Chodkevičių ir t. t.) pavieniai jūriniai siūlymai Seimuose (pavyzdžiui, kurti Abiejų Tautų Respublikos karo laivyną) ir t. t.²⁵⁵

Motyvams apie kolonijinę tautos praeitį Lenkijoje nebuvo jokio pagrindo kurti (nebent Kuršo kunigaikštystė ir jos kolonijos, tačiau tai nebuvo naudojama). Motyvams apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ ir apie „nustūmimą nuo jūros“ galėjo būti naudojami bet kokie Lenkijos valstybės politinės istorijos faktai (karalių sprendimai, teritorijos plėtra, karai ir t. t.) nuo valstybės įsikūrimo pradžios iki Ankstyvųjų naujųjų laikų, kurie buvo interpretuojami kaip Lenkijos (vėliau – Abiejų Tautų Respublikos) jūrinė politika; taip pat faktai, kurie buvo susiję su tam tikrų pajūrio teritorijų patekimu į Lenkijos valstybės sudėtį arba priešingai – su šių pajūrio teritorijų netekimu. Taip pat tiko ir bet kokie faktai, kurie suteikė pagrindą kurti motyvus apie „valstybę nuo jūros iki jūros“: 1385 m. Krėvos unija, 1569 m. Liublino unija ir t. t. Lenkijos ekonominis pakilimas XV–XVI a., užsienio prekyba ir eksportas, galimybės ir apribojimai tą prekybą vykdyti (pavyzdžiui, per Klaipėdą, Karaliaučių, Gdanską ir t. t.). Konkretūs jūriniai sprendimai (arba bent jau jų svarstymai, planai, ketinimai, kaip antai Abiejų Tautų Respublikos Seime): laivyno, uostų, įstatymų, mokymo įstaigų kūrimas ir t. t.

Apibendrinant galima teigti, kad motyvams kurti galėjo tikti bet kokie istoriniai faktai, susiję su lenkų kunigaikščių, Piastų Lenkijos, Lenkijos karalystės ir (arba) Abiejų Tautų Respublikos (ir netgi LDK) aktyviu dalyvavimu Baltijos jūros regiono istorijoje (kartais jie būdavo interpretuojami kaip „jūrinė politika“). Vis dėlto, kaip ir kitais aptariamais atvejais, ne visi istoriniai faktai buvo panaudoti motyvams kurti (ar netgi apskritai negalėjo būti panaudoti dėl lenkų tautinio istorinio naratyvo specifikos; motyvų (ne)plėtojimas priklausė nuo to, kas buvo laikoma „sava“ ir „svetima“ bei nuo lenkų tautinio istorinio naratyvo struktūros).

1.5.4. Vokiečių atvejis

Vokiečių tautiniame istoriniame naratyve potencialas jūrinės istorijos motyvams kurti buvo ganėtinai didelis. Jiems kurti galėjo būti panaudota daug įvairių dalykų, pavyzdžiui: germanų genčių praeitis, kartais net vikingų ir Skandinavijos istorija, Livonijos jūriniai ryšiai ir susisiekimas su vokiškomis žemėmis Viduramžiais ir Hanzos sąjunga, bet koks jūrinis ir upinis bei prekybinis, karinis ir politinis aktyvumas Vokietijos upėse, Baltijos ir Šiaurės jūrose visais istoriniais laikais (Šv. Romos imperijos, Vokiečių ordino, Prūsijos kunigaikštystės, Prūsijos karalystės), miestai ir ypač uostamiesčiai, kuriuose Viduramžiais buvo paplitusi vokiečių kalba ir vokiečių kultūros įtaka, Liubeko, Kulmo ir kitų miestų teisių plėtra, laisvųjų miestų istorija, „vokiškų“ miestų, uostų, ekonominių ir politinių struktūrų istorija. Galėjo būti kuriami motyvai

²⁵⁵ RADZIWIŁŁ, Krzysztof. *Sprawy wojenne i polityczne 1621–1632*. Paryž, 1859, s. 484–485.

apie senovės germanų laivybą, taip pat apie germanų ir slavų priešpriešą, apie tai, kad germanai esą yra „jūrinės“, o slavai – „kontinentinės“ tautos. Taip pat motyvams kurti buvo tinkamos Vokiečių ordino kovos dėl Pamaro su pagoniais lietuviais ir prūsais. Dar galėjo būti kuriami motyvai apie Prūsijos ir (arba) Šv. Romos imperijos kovas su švedais dėl Baltijos jūros.

Motyvams kurti tiko ir bet kokios kovos su Lenkija (pavyzdžiui, Otono II, vokiečių Ordino ir t. t.), taip pat Šv. Romos imperijos ekspansija į rytus, krikščionybės sklaida Viduramžiais, kryžiaus žygiai į Baltijos jūros kraštus, taip pat ir su lenkais, kovos su slavais apskritai. Kovos dėl Palangos ir Šventosios ruožo su žemaičiais ir lietuviais bei abiejų Ordino šakų susijungimas 1237 m. irgi galėjo būti pagrindu motyvams kurti. Kurfiurstų vykdyta teritorinės ekspansijos politika XVII–XVIII a. Potencialo motyvams kurti taip pat turėjo naujų miestų, tokių, kaip, pavyzdžiui, Ryga, įkūrimas, Vokiečių ordino 1410 m. pralaimėtas Žalgirio mūšis, taip pat Trylikametis karas, reformacija (Prūsijoje, Livonijoje ir apskritai Europoje), Albrechto Brandenburgiečio vykdyta politika (pasidavimas Lenkijai ir Ordino prūsiškosios dalies sekuliarizacija 1525 m.), Hanzos sąjungos žlugimas, taip pat įvairūs karai (Trylikametis, Livonijos, Trisdešimtmetis, Šiaurės ir t. t.) ir taikos sutartys (Melno, Torunės, Vestfalijos, Olivos ir t. t.). Motyvams kurti galėjo būti naudojami bendri Baltijos jūros regiono istorijos faktai, pavyzdžiui, tokie kaip Livonijos (1558–1583 m.) arba Šiaurės karas (1700–1721 m.) – parodant juos iš „vokiškos“ perspektyvos, kiek tai buvo susiję su „vokiškomis“ struktūromis (arba bandant susieti su jomis). Vien knygų pavadinimai kartais galėjo atskleisti tam tikrą požiūrį, pavyzdžiui, „Die deutsche Hanse“ jau nurodo į Hanzos sąjungos istorijos pasisavinimą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad vokiečiųkalbėje historiografijoje aprašomi ne vien tik tiesiogiai su „vokišku“ (Hanzos sąjungos ar Vokiečių ordino) jūriniu aktyvumu susiję dalykai (kaip antai Livonijos kolonizacija), bet ir tokie dalykai, kurie nebūtinai yra tiesiogiai susiję, pavyzdžiui, kaip vikingai, Skandinavijos (ypač Danijos ir Švedijos) istorija (politinė, karinė, ekonominė, jūrinis aktyvumas ir t. t.), Viduramžių Anglija ir netgi Šiaurės jūra. Motyvams kurti galėjo būti naudojama Hanzos sąjungos įtaka Skandinavijos valstybių politikai, 1397 m. Kalmaro unija, Švedijos ekspansija, įvairūs Baltijos jūros regiono dinastiniai konfliktai, dinastijų susijungimai ir t. t., teritorijų praradimai bei prijungimai (ypač esančių prie jūros), vokiečių jūrinės (ir (arba) Baltijos jūros) politikos (ne)buvimas, bet kokie faktai apie karinį jūrų laivyną. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad egzistavo vokiečių laivybos, prekybos ir kolonizacijos tarpusavio ryšys Viduramžių laikų Baltijos jūros tematikoje rašant apie kolonijinę tautos praeitį.²⁵⁶

Hanzos sąjungos praeitis buvo esminis pagrindas Vokietijos istorijoje motyvams kurti, nes visi kiti jos praeities istoriniai faktai ir įvykiai dažniausiai nebuvo itin susiję su

²⁵⁶ HUBATSCH, Walther. *Im Bannkreis der Ostsee. Grundriß einer Geschichte der Ostseeländer in ihren gegenseitigen Beziehungen*. Marburg, 1948, S. 33.

intensyviu jūros eksploatavimu, laivyba, jūrų mūšiais ir pan., todėl motyvams kurti tiko mažiau arba iš viso netiko. Dauguma „vokiškų“ motyvų apie tautos kolonijinę praeitį buvo susiję būtent su Hanzos sąjungos istorija. Hanzos sąjungos miestai įvardijami kaip „deutsche Hansestädte“.²⁵⁷ Būtent todėl labiausiai jūrinės istorijos motyvų kūrimo atžvilgiu naudojami buvo Hanzos sąjunga, Vokiečių ordinas ir Viduramžių laikotarpis, kuris labiausiai iš visų Vokietijos istorinių laikotarpių buvo sureikšminamas kaip „jūrinis“.

XIX a. antros pusės Vokietijos politinis kontekstas ir diskursas buvo palankus motyvams apie kolonijas kurti.²⁵⁸ Buvo daug potencialo motyvams apie Vokiečių ordino kolonizaciją Prūsijoje ir Livonijoje kurti, taip pat apie Rytų kolonizaciją Viduramžiais, vykdytą Šv. Romos imperijos. Kolonizacijos motyvas turėjo daugiausia potencialo, todėl jis buvo intensyviai naudojamas. „Vokiečių Hanza turėjo tai pirma didžiausiu mastu išvystyta ir jos meistriškumas yra skolingas jos šimtus metų truncančiai politinei padėčiai kaip Baltijos jūros galia.“²⁵⁹ „XII amžiuje vokiečių Hanzos miestai ir ordino valstybė laimėjo dominuojamą padėtį [Baltijos jūros regione – *aut. past.*].“²⁶⁰ Kolonizacija ir jos reikšmė Vokietijos valstybės istorijai kartais buvo gana išsamiai aprašoma: „<...> Galima aptarti tik didžiulio vokiečių tautos kolonizacijos laimėjimo kontekste, kuris išplėtė vokiečių tautos plotą už Elbės ir Salės iki Rygos ir Revelio rytuose, o pietryčiuose iki Zyberbiurgeno.“²⁶¹ „<...> šiandieninės Vokietijos valstybės pagrindas sudarytas iš vokiečių kolonijų – Berlyno, Breslau, Leipcigo, Dresdeno – tai yra aišku, už ką kolonijinis drąsiems mūsų Viduramžių protėviams turėtume būti dėkingi. Jei atsižvelgsime į vieną faktą, kad iš labai didelių dabartinės Vokietijos imperijos miestų keturi yra Vokietijos kolonijinėje žemėje: Berlynas, Breslau, Leipcigas, Dresdenas – tai aiškiai parodo, už ką esame skolingi mūsų viduramžių protėviams dėl kolonijinės drąsos. <...> Iš vokiečių kolonijų pagrindo išaugo, tada toliau išėjo labiausiai nepastebima pradžia, bet net apkarpyta, to pagrindas kolonijinės žemės Brandenburgo-Prūsijos valstybės, ir iš jų vėl nauja Vokietijos valstybė.“²⁶² Aiškiai įvardijama, kad Livonija – tai Viduramžių vokiečių „kolonijinė sritis“: „Didysis karas mūsų Vokietijos valstybę vėl vedė ją į siaurės – siaurės rytų Viduramžių kolonijinės sritis senojoje Livonijoje.“²⁶³

„Valstybės nuo jūros iki jūros“ motyvui potencialo teoriškai buvo – Šv. Romos imperija plytėjo ne tik tarp Šiaurės ir Baltijos jūrų; pietuose jos valdos Viduramžiais siekė Viduržemio, Ligūrijos, Tirėnų ir Adrijos jūras. Tokiam motyvui atsirasti palankias

²⁵⁷ Ibid., S. 34.

²⁵⁸ Plačiau šis kontekstas yra analizuojamas čia: FITZPATRICK, M. A Fall...

²⁵⁹ VOGEL, M. Die politisch-geographische Bedeutung der Ostsee. *Die Ostsee. Deutsche Zeitschrift für Wirtschaft und Kultur der Ostseeländer*, 10. April 1918, S. 8.

²⁶⁰ Ibid., S. 7.

²⁶¹ RORIG. Die geistigen Beziehungen des Baltenlandes zum deutschen Mutterlande. *Die Ostsee. Deutsche Zeitschrift für Wirtschaft und Kultur der Ostseeländer*, 25. April 1918, S. 34.

²⁶² Ibid.

²⁶³ Ibid., S. 36.

sąlygas teoriškai sudarė ir pangermanizmo ideologija. Vis dėlto toks motyvas istorinėje literatūroje nepasitaikydavo net kaip pavienių autorių interpretacija.

Kitas motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ pasitaikydavo nebent išskirtiniais atvejais, pavyzdžiui, Waltheris Hubatschas rašė, kad „Olivos taika reiškė dar vieną slavų nustūmimą nuo Baltijos jūros“.²⁶⁴ Šiam motyvui potencialo šiek tiek buvo, nes vokiečius buvo galima vaizduoti tiek kaip „slavų nustumtus nuo jūros“ (Žalgirio mūšio ir Trylikamečio karo pralaimėjimo politinės pasekmės Vokiečių ordinui ir teritoriniai praradimai), tiek kaip „nustūmusius slavus nuo jūros“ (Vokiečių ordino ekspansija bei pirmasis ATR padalijimas). ATR padalijimai (ypač 1772 m.) kaip „priėjimo prie jūros (at)gavimas“ buvo ypač tinkamas tokiam motyvui atsirasti.

Apibendrinant galima teigti, kad nors vokiečių tautinio istorinio naratyvo struktūra buvo palanki jūrinės istorijos motyvams kurti, vis dėlto buvo sukurtas tik motyvas apie kolonijinę tautos praeitį, nes buvo tam tinkamiausias ne tik dėl politinės panaudos galimybių, bet ir dėl didžiausių sąsajų su „vokiškais“ jūrinės istorijos faktais. Bandant interpretuoti vokiečių kalbes žemes kaip „valstybę nuo jūros iki jūros“ būtų buvę pernelyg problematiška, mat dauguma šių teritorijų buvo toli nuo jūros. Be to, jos niekada nesudarė vientiso politinio vieneto, kuriam ilgesnį laiką būtų buvusios pavaldžios dauguma vokiškai kalbančių teritorijų. Nei motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, nei apie „nustūmimą nuo jūros“ nesudarė tokių galimybių pavaizduoti vokiečių istorijoje buvus bendrą kultūrinę erdvę, kurioje klestėjo laivyba ir prekyba kaip motyvas apie vokiečių tautos kolonijinę praeitį. Motyvas apie kolonijinę tautos praeitį leido integruoti į vokiečių tautinį istorinį motyvą įvairius jūrinės istorijos faktus, kurie kitu atveju galėtų atrodyti atsitiktiniai ir neturintys jokio tarpusavio ryšio ir (ar) tęstinumo.

1.6. Pirmo skyriaus lyginamasis apibendrinimas

Jūrinės istorijos motyvai („nustūmimas nuo jūros“, „valstybė nuo jūros iki jūros“, tautos kolonijinė praeitis) buvo integrali lietuvių, latvių, lenkų ir vokiečių tautinių istorinių pasakojimų dalis. Konkrečių motyvų (ne)buvimas lietuvių, latvių, lenkų ir vokiečių tautiniuose istoriniuose naratyvuose priklausė nuo to, kiek motyvas turėjo galimybę būti integruotas į naratyvą ir suderinamas su kitais jį sudarančiais struktūriniais elementais. Šis ryšys yra koreliacinis visais keturiais atvejais.

Latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių tautiniuose istoriniuose naratyvuose jų kūrimosi ar formavimosi stadijoje (XIX–XX a. pr.) buvo daug potencialo jūrinės istorijos motyvams kurti. Visais keturiais atvejais motyvams plėtoti istorikai naudojo istorinius faktus, susijusius su lietuvių, latvių, lenkų ir vokiečių laivyba, jūreivyste, uostais, teritorijų prie jūros gavimu ir (arba) praradimu, kolonizacijos procesais ar tiesiog bet

²⁶⁴ HUBATSCH, W. Op. cit., S. 54.

kokia kita jūrine veikla. Dažniausiai motyvams plėtoti buvo naudojami Viduramžių ir Ankstyvųjų naujųjų laikų laikotarpių istoriniai faktai. Pagrindu motyvams kurti kartais tapdavo netgi tie patys istoriniai faktai, tačiau skirtinguose tautiniuose istoriniuose naratyvuose jie dažniausiai buvo pateikiami, interpretuojami ir vertinami skirtingai.

Nors šių keturių tautų istorijoje buvo nemažai potencialo įvairiems jūriniams motyvams kurti, vis dėlto ne visi jūrinės istorijos faktai tapdavo jūrinės istorijos motyvų pagrindu. Faktų, kurie buvo naudojami motyvams plėtoti, vertinimo skirtumus nulėmė nacionalizmo ideologija. Nesant užtektinai motyvams plėtoti tinkamų istorinių faktų (ir (arba) istorinių šaltinių) šalies ir (ar) tautos istorijoje, neretai jų buvo bandoma ieškoti visoje Baltijos jūros regiono istorijoje. Motyvus plėtojusiems autoriams buvo būdingas siekis „nacionalizuoti“ (padalyti į „savą“ ir „svetimą“) iš esmės bendrą (daugiatautę ir susipynusią tarpusavyje) Baltijos jūros regiono istorinę praeitį. Tačiau nepaisant skirtingų konkrečių tautinių istoriografijų prioritetų, ką istorijoje reikėtų laikyti „savu“, o ką – „svetimu“, šios keturios istoriografijos tautos jūrinės praeities konstravimo užduotį sprendė gana panašiai. Konkretaus motyvo plėtojimą ir eksploatavimą galėjo nulemti ne tik galimybės tą motyvą „atrasti“ ar sukurti, bet ir galimybė jį aktualizuoti politiškai dėl vieno ar kitų priežasčių.

Jūrinės istorijos motyvų analizė atskleidžia ne tik tautinių istoriografijų konstruotą požiūrį į „jūrinę praeitį“, bet ir tai, kaip pasitelkiant jūrinės istorijos motyvus buvo formuojama moderni tautinė tapatybė. Konkretaus jūrinės istorijos motyvo vieta konkrečiame tautiniame istoriniame naratyve parodo, kaip buvo pasirenkama kurti santykį su jūra. Lietuvių ir lenkų istorikams motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ ir apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo susiję su tautos aktyvios jūrinės komunikacijos stoka (arba tokios komunikacijos praradimu, įvykusi praeityje). Latvių ir vokiečių autoriams motyvas apie tautos jūrinę kolonijinę praeitį buvo susijęs su tautos aktyvia jūrine komunikacija praeityje.

II

Jūriniai motyvai istoriniuose naratyvuose

Pirmame disertacijos skyriuje buvo išanalizuoti latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių tautinių istoriografijų nuo XIX a. vidurio iki XX a. vidurio sukurti tautiniai istoriniai naratyvai atskleidžiant pagrindinius jų bruožus. Tai buvo padaryta siekiant išsiaiškinti, kiek juose buvo pagrindo plėtoti visus tris disertacijoje analizuojamus motyvus. Antrajame skyriuje yra atliekama konkrečių motyvų analizė konkrečiose tautinėse istoriografijose siekiant nustatyti, kodėl vienos tautinės istoriografijos jie buvo paplitę, o kitose – net neegzistavo. Teigiama, kad kiekvieno motyvo (ne)buvimas konkrečiose istoriografijose tiesiogiai priklausė nuo to, ar konkretaus tautinio istorinio naratyvo struktūra buvo palanki konkrečiam motyvui atsirasti ir būti plėtojamam.

2.1. „Nustūmimas nuo jūros“

Motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo būdingas lietuvių ir lenkų tautinėms istoriografijoms, bet beveik visiškai nebūdingas latvių ir vokiečių tautinėms istoriografijoms. Vokiečių tautinėje istoriografijoje pavyko aptikti tik vieną autoriaus interpretaciją apie „nustūmimą nuo jūros“.²⁶⁵ Tas pats motyvas, pavyzdžiui, „nustūmimas nuo jūros“, galėjo cirkuliuoti skirtinguose tautiniuose pasakojimuose, tačiau juose būti perteikiamas iš skirtingos perspektyvos, pavyzdžiui, lenkus kryžiuočiai „nustūmė

²⁶⁵ HUBATSCH, W. Op. cit., S. 54.

nuo jūros“, o vokiečiai „nustūmė slavus nuo jūros“ arba buvo „nustumti slavų“ (verta pažymėti, kad vokiečių atveju tai buvo pavienių autorių interpretacijos). Latvių istoriografijoje kažkas panašaus į motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“ pasitaikydavo nebent kaip itin reta pavienių autorių interpretacija, tikriausiai paveikta lietuvių ir lenkų autorių. Pavyzdžiui, šioje citatoje susipina tiek lietuvių, tiek lenkų, tiek latvių tautinių istoriografijų požiūris į istoriją: joje rašoma ir apie Žemaitijos atgavimą Lietuvai, ir apie Lenkijos išėjimą prie jūros, ir apie „aisčių nacionalinės teritorijos atgavimą“.²⁶⁶ Kitame motyve, viena vertus, rašoma tai, kas būdinga lenkų jūrinės istorijos motyvui apie Abiejų Tautų Respublikos padalijimus (ypač apie pirmąjį – 1772 m.) kaip apie „Lenkijos nustūmimą nuo jūros“; kita vertus, pajūrio teritorijos, dėl kurių vyko kova tarp ATR ir Prūsijos, šiame motyve yra įvardijamos kaip „aisčių nacionalinė teritorija“ (kas labiau atspindi lietuviškojo ir latvių istorinio naratyvo požiūrio taškus).²⁶⁷ Ši citata yra dar vienas pavyzdys, kaip kelių tautų istoriniams naratyvams būdingi motyvai galėjo tarpusavyje persipinti. Galima rasti ir motyvų, kurie buvo identiški lenkų analogams.²⁶⁸ Tai vienas iš pavyzdžių, kai vienos istoriografijos motyvą perimdavo kitos šalies autoriai. Kartais latvių istorikų darbuose pasitaikydavo faktas apie vadinamąjį „žiemgalių uostą“.²⁶⁹ Šis faktas iš dalies yra panašus į lietuviškoje istoriografijoje kartais minimus faktus apie įvairių baltų uostų blokadą ir prekybinius draudimus XIII a. ir netgi iš dalies su jais pinasi. Latvių jūrinės istorijos faktas apie „žiemgalių uostą“ yra arčiausiai to, ką būtų galima laikyti „nustūmimo nuo jūros“ motyvu, nors tai ir nėra tapatu.

Kaip bendras vardiklis, vienijantis šiuos motyvus, galėtų būti įvardytas kovų su vokiečiais procesas. Tai dar kartą parodo, kad šio regiono kaimyninių šalių (Latvijos,

²⁶⁶ „Po to sekė Jogailos ir Vytauto bendras vadovavimas Tanenbergo mūšiui. Ordinui pralaimėjus, Lietuva atgavo pažadėtą Žemaitiją. Kazimiero laikais Lenkija su Lietuvos pagalba prasiveržė kelią į jūrą, gavo Vyslos žiotis, bet Ordinas buvo priverstas savo pagrindinį miestą perkelti į Karaliaučių. 16 šimtmetyje Ordinas Prūsijoje buvo sunaikintas. Prūsija pasidavė lenkams. Tik po to atėjo istorinis momentas: Rygos pilies didžiojoje salėje, kurioje paskutinis ordino magistras savo baltą riterio apsiaustą atidavė Lietuvos atstovams ir metė kelią, prisiekė ištikimybę ir būti valdiniu prisiekė Jogailos sūnaus anūkui. Tai nutraukė vokiečių „kelį į rytus“. Aisčių nacionalinė teritorija buvo visa atgauta be likučio. Latviai už savo egzistenciją dėkingi lietuvių ir lenkų sąjungai ir pergalei prie Tanenbergo.“ – BRAČS, J.; VEINBERGS, F. Op. cit., 155. lp.

²⁶⁷ „Prūsijos praradimas turėjo tolesnių pasekmių ateityje. Tai sugriovė valstybės anksčiau turėtas natūralias / gamtines ribas / sienas, užtvėrdama jūros pakrantę. Dalis aisčių nacionalinės teritorijos ir vėl atsidadė vokiečių valdžioje. Vokiečių siekis suvienyti Prūsiją su vokiečių žemėmis į vientisą teritoriją reikalavo pašalinti Dancigo koridorių, kuris buvo tarpe. Po 100 metų Prūsija dėl šio koridoriaus buvo Respublikos padalijimų iniciatorius.“ – Ibid., 176. lp.

²⁶⁸ „Pirmasis valstybės apiplėšimas 1772 m., kada padalytas visas kraštas, tame tarpe ir išėjimas į jūrą ties Dancigu.“ – Ibid., 184. lp.

²⁶⁹ ZĀLĪTIS, F. Op. cit., 30., 36. lp.

Lietuvos, Lenkijos, Vokietijos) bendra istorija buvo tiek persipynusi, kad tai atsispindėdavo ir motyvuose. Tai, kad latviai ir vokiečiai neplėtojo istorinių motyvų apie nustūmimą nuo jūros, gali būti aiškinama tuo, kad jie tiesiog neturėjo tam pagrindo. Be to, tiek latviai, tiek vokiečiai turėjo gana ilgą geografinį priėjimą prie jūros (Latvijos pakrantės ilgis tarpukariu buvo apie 500 km), skirtingai negu lietuviai ar lenkai, kurie visą „ilgąjį XIX amžių“ (nuo trečiojo ATR padalijimo iki Pirmojo pasaulinio karo) buvo politiškai ir ekonomiškai atskirti nuo jūros. Be to, nei latviai, nei vokiečiai neturėjo jokių (arba beveik jokių) teritorinių pretenzijų dėl priėjimo prie jūros, kurias reikėtų grįsti istoriniais argumentais (išskyrus lietuvių pretenzijas latviams dėl Palangos ir Šventosios ruožo po Pirmojo pasaulinio karo bei danų ir vokiečių nesutarimus dėl Šlėzvingo-Holšteino kunigaikštystės XIX a. viduryje). Todėl latvių ir vokiečių situacija būtent šiuo klausimu buvo visiškai kitokia negu lietuvių ar lenkų.

Nors „latvių gentys“ ir buvo Vokiečių ordino užkariautos XIII a., latvių tautinėje historiografijoje jos nebuvo interpretuojamos kaip nustumtos nuo jūros nei geografiškai, nei ekonomiškai. Skirtingai negu latviai, lietuviai tuo pačiu Viduramžių laikotarpiu buvo sukūrę valstybę, todėl buvo pagrindo kalbėti ne tik apie lietuvių tautos (ar, kaip buvo rašoma tarpukario tekstuose, „lietuvių giminių“), bet ir Lietuvos valstybės nustūmimą nuo jūros. Šis motyvas lietuvių ir lenkų atveju aiškiai buvo susijęs su teritorinėmis pretenzijomis ir kova dėl tam tikrų konkrečių pajūrio teritorijų. Latviams tai nebuvo tiek aktualu, nes jų „tautinės teritorijos“ ribos buvo gana aiškios, ir tautokūros procesuose išsikristalizavo į tokią teritoriją, kuri daugiau ar mažiau sutapo su Rusijos imperijos dalies „Pabaltijo“ gubernijų (Kurlandijos / Kuršo ir Liflandijos / Vidžemės) administracinėmis ribomis. Net ir latvių politikų pretenzijos į Palangos ir Šventosios ruožą 1919–1921 m. laikotarpiu buvo grindžiamos būtent iš šios būsimos Latvijos valstybės (ar tiesiog latvių gyvenamos etnografinės teritorijos) sampratos kylančiais argumentais.²⁷⁰ Todėl galima teigti, kad motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ labai gerai parodo, kad istoriniai motyvai tautiniuose istoriniuose naratyvuose buvo susiję ne tik su tautinės teritorijos apibrėžimu, teritorinėmis pretenzijomis, modernizacija, nacionalizmu, istorijos mokslo ir historiografijos problemomis bei mokslu apskritai (etnografija, archeologija ir t. t.). „Nustūmimo nuo jūros“ motyvas buvo susijęs ir su geografiniais argumentais bei geografijos mokslu apskritai. Upių žiočių kontrolė buvo svarbus ne tik geografinis, bet ir ekonominis šalies integralumo argumentas.²⁷¹

Motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ galėjo turėti labai įvairias formas, tačiau jo turinys buvo iš esmės gana panašus netgi to paties tautinio istorinio naratyvo

²⁷⁰ Plačiau apie lietuvių ir latvių ginčą dėl Palangos ir jame naudotus argumentus: BUTKUS, Zenonas. Lietuvos ginčas su Latvija dėl Šventosios ir Palangos (1918–1921 m.). In *Ėlija. Šventāja. Šventoji: paribio ženklai*. Red. Audronė KAUKIENĖ. Klaipėda, 2007, p. 8–20.

²⁷¹ SIDZIKAUSKAS, V. *Savo jūros sargyboje...*, p. 18; SIDZIKAUSKAS, Vaclovas. *Klaipėdos krašto ūkis seniau ir dabar*. Kaunas, 1935, p. 19; RIMKA, Albinas. *Lietuvos ūkis. Statistikos tyrinėjimai*. Antrasis leidimas. Kaunas, 1922, p. 102.

kontekste. Tačiau lyginant lietuviškąjį motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“ su lenkų motyvu apie „nustūmimą nuo jūros“, galima išvelgti ir tam tikrų skirtumų. Vis dėlto, nepaisant skirtumų, šie motyvai buvo ganėtinai panašūs savo esme. Jie buvo tiesiogiai susiję su tam tikrų pajūrio teritorijų, praeityje priklausiusių konkrečiai tautai ir (arba) valstybei, kontrole ir jos praradimu (dažnai – ir atgavimu). Dažnai (bet ne visada) šio motyvo turinys yra susijęs su įvairiais kariniais konfliktais ir t. t., tačiau taip pat neretai galėjo būti susijęs ir su praeities politinėmis bei ekonominėmis aplinkybėmis. „Nustūmimas nuo jūros“ galėjo būti susijęs ne vien tik su priėjimo prie jūros, bet ir upių žiočių kontrolės netekimu (lietuvių atveju – Nemuno²⁷², lenkų – Vyslos²⁷³). „Nustūmimas nuo jūros“ dažniausiai nebūdavo vaizduojamas kaip vienkartinis istorinis įvykis ar faktas, tai buvo vaizduojamas kaip šimtmečius besitęsiantis priėjimo prie jūros karinio, politinio, ekonominio ar netgi socialinio ir mentalinio praradimo ir atgavimo procesas. Jūra galėjo būti „prarandama“ ir „atgaunama“ daugiau nei vieną kartą. Apie viena kitos motyvus skirtingų tautinių istoriografijų autoriai galėjo žinoti.

„Nustūmimas nuo jūros“ buvo vartojamas įvairiuose siužetiniuose, naratyviniuose kontekstuose. Šis motyvas lietuvių ir lenkų tautiniuose istoriniuose naratyvuose dažnai pasitaikydavo pretenzijų į tam tikras pajūrio teritorijas kontekstuose²⁷⁴, pasakojimuose apie įvairias praeities kovas dėl priėjimo prie jūros²⁷⁵, pasakojimuose apie konkrečius tautos ir (ar) valstybės istorijos įvykius ir (ar) procesus (kurie buvo susiję su jūra, uostais, laivyba, prekyba, muitais ir t. t.)²⁷⁶, vertinant praeities valdovų vykdytą užsienio politiką per santykio su jūra prizmę (t. y. koks buvo jų požiūris į jūrą, ar jie suprato jūros reikšmę, ar jie vykdė jūrinę politiką, o jei taip – tai kokią, ar ta jūrinę politiką buvo sėkminga ir t. t.)²⁷⁷, svarstymuose apie tikras ir tariamas tautos ir (ar)

²⁷² REMEIKA, Jonas. *Lietuvos praeities vaizdai*. Kaunas, 1939, p. 144; MATUSAS, Jonas. *Lietuvių kultūra senais laikais (iki 16-to amžiaus)*. Kaunas, 1939, p. 10; RIMKA, A. *Lietuvos ūkis...*, p. 17–18.

²⁷³ SMOLEŃSKI, Jerzy. Coastal Barriers of the Baltic. *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 1, p. 50; RYBCZYŃSKI, M. Op. cit., s. 6–7; ANCEL, Jacques. The Political Geography of the East Baltic. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, p. 52.

²⁷⁴ SIDZIKAUSKAS, V. *Savo jūros sargyboje...*, p. 18; SUŽIEDELIS, Simas. *Vytautas Didysis ir jo žygiai*. Kaunas, 1935, p. 137; RIMKA, A. *Lietuvos ūkis...* p. 17–18; RYBCZYŃSKI, M. Op. cit., s. 57; GÓRSKI, K. *Pomorze...*, s. 10–11; ANCEL, J. Op. cit., p. 54.

²⁷⁵ *Jogaila*. Red. Adolfas ŠAPOKA. Kaunas, 1935, p. 89–90; MATUSAS, J. *Lietuvių kultūra...*, p. 10; REMEIKA, J. Op. cit., p. 138–140; RYBCZYŃSKI, M. Op. cit., s. 6–7; WIDAJEWICZ, J. The Western Slavs..., pp. 11–12; SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 33.

²⁷⁶ REMEIKA, J. Op. cit., p. 102; IVINSKIS, Zenonas. Lietuvos prekybiniai santykiai su užsieniu XVI amžiuje ir jų vaidmuo ano meto Europos prekyboje. *Praeitis*, [1940] 1992, t. 3, p. 107; TRUMPA, Vincas. Nauja medžiaga Štumdorfo deryboms. *Praeitis*, [1940] 1992, t. 3, p. 209; SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 314; KONOPCZYŃSKI, W. Poland and Sweden..., p. 26; WILDER, J. A. Op. cit., p. 2.

²⁷⁷ REMEIKA, J. Op. cit., p. 129–130; JANULAITIS, Augustinas. *Lietuvos visuomenės ir teisės istorija*. Tilžė, 1920, p. 186; NORKUS, Jonas. *Visuotinė istorija vidurinei moky-*

valstybės „istorines klaidas“ (arba nepanaudotas galimybes ir progas), bandant paaiškinti tautos ir (ar) valstybės dabartinę situaciją (kaip priėjimo prie jūros praradimas neigiamai paveikė tautos ir (ar) valstybės likimą).²⁷⁸

Istorikas Simonas Daukantas laikytinas jūrinės istorijos motyvų lietuvių istoriniame pasakojime pradininku.²⁷⁹ Jis neabejojo, kad lietuviai (žemaičiai) buvo jūrinė tauta, bet dėl nustūmimo nuo jūros prarado savo jūrinius įgūdžius (visų pirma galimybę prekiauti ir susisiekti su kitais kraštais).²⁸⁰ S. Daukantas uostams, upių žiočių kontrolei ir prekybai skyrė nemažai dėmesio, netgi laikė juos itin reikšmingais.²⁸¹ Galima pagrįstai teigti apie šiam istorikui būdingą jūros reikšmės gerą ir visapusišką suvokimą (nors labiau „teorinį“, negu „praktinį“). S. Daukantas galėjo iki šio supratimo prieiti savarankiškai arba perimti iš kitur. Jį galima laikyti bene pirmuoju lietuviakalbėje istoriografijoje, akcentavusiu jūros reikšmę tautos ir valstybės istorijos procesuose (ne tik trumpalaikėje, bet ir ilgalaikėje perspektyvoje) ir bandžiusiu ją perteikti savo tautiečiams, kurie XIX a. dar buvo visiškai atskirti nuo jūros. Šia prasme tai modernus autorius, kuris ne tik konstatavo istorinius faktus, bet ir juos aiškino. S. Daukanto plėtojami motyvai neabejotinai prisidėjo prie modernaus lietuvių mentalitete esančio santykio su jūra ar požiūrio į jūrą (ypač praeityje). Tai galima interpretuoti tiek kaip bandymą lietuvių tautai „priminti“ jos jūrinę praeitį, tiek kaip numanomą programą ateičiai (kuria vėliau plėtojo ir įgyvendino vėlesni S. Daukanto sekėjai).

Dėl jūrinės lietuvių praeities S. Daukantas neabejoja, tačiau (skirtingai negu T. Narbutas, kuriam jūrinė lietuvių tautos praeitis tikriausiai buvo tiek savaime suprantama, kad jis nematė reikalo šio klausimo išsamiau nušviesti nei vienu trumpu puslapiu²⁸²) pateikia konkrečių pavyzdžių ir argumentų, juos organiškai įpindamas į savo konstruojamą

klai. Kaunas, 1927, p. 273; GÓRSKI, K. *Pomorze...*, s. 5–6; RYBCZYŃSKI, M. Op. cit., s. 6–7; ZEEH, E. Op. cit., p. 315.

²⁷⁸ REMEIKA, J. Op. cit., p. 129–130; TARVYDAS, Stanislovas. *Geopolitika* [1939]. In *Lietuvos geopolitika*. Sud. Stasys VAITEKŪNAS. Vilnius, 1991, p. 269; MAIRONIS. Op. cit., p. 150; ROSTKOWSKI, Feliks. *Zadania Polski na Atlantyku*. Toruń, 1933, s. 3–5; DE MONFORT, H. [Review of: VITOLS, Hugo. *La mer Baltique et les Etats baltes*. Paris 1935.] *Baltic Countries*, 1936, Vol. 2, No. 2, p. 321; KOCZY, L. Op. cit., p. 161.

²⁷⁹ DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. I, p. 60–61, 67, 68, 396, 479, 615, 615–616, 617–618, 621–622, 623, 628–630, 632, 635, 638–639, 640, 641, 642–644, 648; T. II, p. 119–120, 206–207, 226–227, 246, 247, 248, 258, 265–266, 321–322, 395, 463, 538–539, 546, 660, 677–678, 684, 694–695, 703–704, 705; DAUKANTAS, S. *Istorija Žemaitiška...*, t. I, p. 97, 124–125, 126, 172–173, 187, 292–293, 309–310, 373, 421, 434–435, 480, 519–520, 523–524, 507–508, 542, 588, 568, 660–661; T. II, p. 10–11, 113, 134, 144, 152, 236–237, 382, 400.

²⁸⁰ DAUKANTAS, Simonas. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių [1845]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. I, p. 628–630; DAUKANTAS, Simonas. Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos. Antra dalis [1850]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. II, p. 395, 546.

²⁸¹ DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. I, p. 628–630, 632, 635.

²⁸² NARBUTAS, Teodoras. *Lietuvių tautos istorija* [1838]. T. 3. [Iž. parašė] Reda GRIKŠAITĖ. Vilnius, 1994, p. 400–401.

pasakojimą. Jūriniai aspektai nėra savitiksliai ar atsitiktiniai, jie turi prasmę, reikšmę ir savo vietą S. Daukanto naratyve; jie yra susiję su kitomis jo pasaulėžiūros idėjomis ir nuostatomis. Jūriniai Daukanto aspektai tik patvirtina ir papildo bendrą šių įtakų poveiklį ir parodo, kad jūrinės istorijos motyvai nėra atsitiktiniai, o kaip tik nuoseklūs. Politinis lietuvių savarankiškumas S. Daukanto mąstyme negalėjo būti atskirtas nuo jų ekonominio savarankiškumo. O tai jau yra modernios tautos sampratos apraiškos. Jūros reikšmės supratimas yra moderni idėja, nebūdinga Viduramžiams. Jūrinės istorijos motyvai irgi nėra atsitiktiniai, jie nėra tiesiog literatūrinės išraiškos priemonės. Jų gausa neleidžia abejoti, kad jie buvo sukurti ir naudojami su vienokiomis ar kitokiomis intencijomis. Jie nebuvo izoliuoti nuo likusio teksto ir jo idėjų, prasminiais ryšiais jie buvo sujungti su kitais Daukanto naratyvo aspektais ir sudarė integralią jo pasakojimo konstrukcijos dalį. Motyvų gausa ir įvairovė Daukanto tekstuose pabrėžia jūros reikšmę lietuvių tautos praeityje. Jeigu jų būtų mažai ir jie būtų tik atsitiktiniai, tokia išvada būtų negalima.

Kitą pasakojimo elementą – neigiamą Vokiečių ordino vaizdavimą S. Daukantas perėmė iš Johano Gottfriedo Herderio (1744–1803), autoriaus, antroje XVIII a. pusėje veikusio Karaliaučiuje, Rygoje, Veimare ir kitose vokiškai kalbančiose šalyse. Jo keturių tomų veikale „Filosofijos idėjos žmonijos istorijai“ (*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 1784–1791), išleistame Veimaro laikotarpiu, yra skyrius „Suomiai, latviai ir prūsai“, kuriame kalbama apie lapių, suomių, ingrų, estų ir lyvių likimus. Pasak Herderio, karingi vokiečiai juos nustūmė į šiaurę. „Baltijos jūros žmonių likimas paprastai yra liūdnas istorijos puslapis žmonijos“, – rašė jis.²⁸³ Herderis taip pat neigiamai atsiliepė apie Vokiečių ordino veiklą Baltijos regione ir jo karus su senaisiais prūsais.²⁸⁴ Kalbant apie idėjas apie jūros ir prekybos naudą, čia galime atpažinti ir Herderio įtaką S. Daukantui, bet šiuo atveju labiau tikėtina, kad jis yra įkvėpimo šaltinis. S. Daukantas interpretavo Herderio idėjas apie jūros ir prekybos naudą savaip, kuriant originalius lietuviškus jūrinės istorijos elementus. Herderis tik užsiminė apie lietuvių ir kitas baltų tautas, nukentėjusias nuo vokiečių valdžios, tačiau Daukantui jo požiūris tapo atspirties tašku.²⁸⁵

Herderis nebuvo vienintelis vokiečiakalbės historiografijos autorius, turėjęs įtakos Daukantui. Tyrėjai taip pat pripažįsta Prūsijos istoriko Johanneso Voigto (1786–1863) įtaką jam. Svarbiausias Johanneso Voigto darbas – devynių tomų „Prūsijos istorija“ – Daukantui suteikė su jūra susijusių vaizdų rezervuarą, kurį jis naudojo vaizduodamas jūros svarbą senovės prūsų ir lietuvių gyvenime.²⁸⁶ Voigto įtaka bent iš dalies galima paaiškinti, kodėl Daukanto motyvai buvo būtent tokie, kokie buvo.

²⁸³ HERDER, Johann Gottfried. *Idėjos žmonijos istorijos filosofijai*. T. 2. Vilnius, 2021, p. 274–275.

²⁸⁴ *Ibid.*, p. 276–277, 471–472.

²⁸⁵ *Ibid.*

²⁸⁶ „Galima pastebėti, kad GP [*Geschichte Preußens – aut. past.*] teikė Daukantui su jūra susijusių vaizdinių raišką. GP pabrėžta jūros svarba prūsų ir lietuvių gyvenimui turėjo

S. Daukantas mokėjo ne mažiau kaip 7 kalbas: lietuvių, latvių, lenkų, rusų, vokiečių, prancūzų, lotynų.²⁸⁷ Vadinas, jis teoriškai ir praktiškai galėjo skaityti šiomis kalbomis ne tik to meto ar ankstesnę istoriografiją, bet ir šaltinius. Yra žinoma, kad S. Daukantas mėgo antikinius autorius (ir antikinę kultūrą apskritai) ir kad jie jo veikalams darė itin didelę įtaką.²⁸⁸ Vienas iš šaltinių, iš kurių šis istorikas teoriškai galėjo pasisemti suvokimo apie jūros reikšmę (pavyzdžiui, tautų istorijai), galėjo būti antikinių autorių kūryba. Yra žinoma, kad apie jūros įtaką tautoms ir jų charakteriui, likimui, rašė dar antikos autoriai. Saulius Pivoras teigia, kad „Vertindamas prekybos vaidmenį Daukantas rėmėsi ir asmenine patirtimi – jis pats gyveno dideliuose miestuose – uostuose (Rygoje, Peterburge) ir jo istoriografijoje matyti žavėjimasis miestais (ypač prie jūros) ar miesteliais kaip amatų ir prekybos centrais.“²⁸⁹ Daukanto pažintis su tuometiniu latvių kontekstu: latvių kalbos išmokimas ir kontaktas su latvių visuomenės veikėjais galėjo padaryti didelę įtaką; anot Sauliaus Pivoro, „Simono Daukanto gyvenimo Rygoje laikotarpis buvo reikšmingas Daukanto visuomeninėms ir politinėms pažiūroms bei veiklos nuostatoms galutinai subręsti.“²⁹⁰ Simonas Daukantas lietuvių ir prūsų bendrumo idėją, grįstą kalbiniais argumentais, galėjo perimti iš Teodoro Lepnerio.²⁹¹ Daukanto darbuose konstruojama senovės lietuvių jūrinė praeitis buvo daugiausia susijusi būtent su prūsais, kuriuos Daukantas laikė ta pačia tauta kaip ir lietuviai. Suvokimo apie jūros reikšmę prūsams ir Prūsijai Daukantas galėjo semtis iš Mato Pretorijaus.²⁹² Vytautas Merkys nurodo Matą Pretorijų prie autorių, dariusių Daukantui įtaką²⁹⁴, o pats Daukantas ne kartą buvo nurodęs išnašas į du Mato

Daukantui poveikio. Remdamasis GP, jis sukūrė Lietuvos kaip jūrų valstybės vaizdinį.“ – BONČKUTĖ, Roma. Johannes Voigto *Geschichte Preußens* (1827–1839) nuorodos Simono Daukanto veikale *BUDA Senowęs-Lėtuwių Kalnienū ir Zámajtiū* (1845). *Archivum Lithuanicum*, 2021, t. 23, p. 269–298, p. 275.

²⁸⁷ SPEIČYTĖ, Brigita. Daukantas. In *Šaltiniai.info* [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-22]. Prieitis per internetą: <<http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1041>>.

²⁸⁸ PIVORAS, Saulius. *Virtus Litwana. Politinė mintis Simono Daukanto istoriografijoje*. Kaunas, 2022, p. 8, 12–13.

²⁸⁹ Ibid., p. 104.

²⁹⁰ PIVORAS, Saulius. Baltvokiečių švietėjų poveikis lietuvių žadintojui Simonui Daukantui. *Senoji Lietuvos literatūra*, 2019, kn. 48, p. 88.

²⁹¹ LEPNERIS, Teodoras. *Prūsų lietuvis* [1744]. Parengė Vilija GERULAITIENĖ. Vilnius, 2011, p. 201.

²⁹² PRETORIJUS, Matas. *Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla*. T. 2. Sud. Ingė LUKŠAITĖ. Vilnius, 2004, p. 403.

²⁹³ Ibid., p. 407.

²⁹⁴ „Lietuviškų šaltinių Daukantas tuomet žinojo mažai. <...> Lietuviškus metraščius jam kompensavo vėlyva Motiejaus Strijkovskio kronika, Teodoro Lepnerio Mažosios Lietuvos aprašymai, Motiejaus Pretorijaus prūsų ir lietuvių praeities tyrinėjimai bei garsioji Alberto Vijūko-Kojalavičiaus „Lietuvos istorija“.“ – MERKYS, Vytautas. Simono Daukanto „Istorija žemaitiška“. In DAUKANTAS, Simonas. *Istorija Žemaitiška*. T. 1. Vilnius, 1995, p. 7.

Pretorijaus darbus.²⁹⁵ Daukanto biografijos faktų ir darbų visuma leidžia teigti, kad S. Daukantas gerai suprato jūros reikšmę.

Neatsitiktinai S. Daukantas rašė apie Palangos ir Šventosios ruožą, nes tai buvo pajūris, priklausęs LDK visą jos egzistavimo laikotarpį, nors istoriko laikais administraciškai jau buvo atskirtas nuo buvusių LDK teritorijų. Bet ir Viduramžių baltų genčių gyvenamą teritoriją jis laikė „sava“, tik „vokiečių užgulta“. Prūsus ir latvius bei kitas baltų gentis jis laikė ta pačia tauta (lietuviais).²⁹⁶ S. Daukantas jau konstruoja nacionalinę teritoriją arba bent jau braižo jos kontūrus (nebūtinai sąmoningai, nes politinės aplinkybės dar neleidžia svarstyti apie tokius dalykus). Net jeigu tai daro tik bandydamas apibrėžti tik istorinės lietuvių tautos teritoriją, bet nebūtinai dabarties ar ateities numanomą teritoriją. S. Daukantas, nors, anot Justino Dementavičiaus, gali būti perskaitomas ir interpretuojamas kaip politiškas autorius, vargu, ar būtų pagrįsta kalbėti apie kokius nors politinius S. Daukanto reikalavimus.²⁹⁷ Tam tuo metu tiesiog nebuvo jokių nei sociopolitinių, nei geopolitinių ar ekonominių aplinkybių (tą galima argumentuoti ir S. Daukanto biografijos faktais ir jo gyvenimo aplinkos kultūriniais ir politiniais kontekstais). Vienas iš motyvų kūrimo tikslų (bet nei vienintelis, nei svarbiausias) buvo „tautinės teritorijos“ apibrėžimas, bet nebūtinai politinis, o dažnai ir istorinis, tarsi atsakant į klausimą „Kur gyveno senovės lietuviai ir (arba) kur buvo senoji Lietuvos valstybė?“.

Įvairių empirinių įrodymų teiginiui, kad Simonas Daukantas gerai suprato jūros reikšmę Lietuvos istorijos procesuose ir bandė ją perteikti kitiems, yra pakankamai.

²⁹⁵ Daukantas pateikė išnašas į Mato Pretorijaus „Orbis Gothicus, [liber 1], Oliva, 1688.“ ir „Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubuhne, 1690, (rankraštis, nuorašas – MAB, f. 129, b. 1338–1339).“ – DAUKANTAS, S. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių [1845]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. 1, p. 420, 733. „Yra žinomi 5 rankraščiai ar jo fragmentai: 1) švarraštis (išlikęs pirmasis jo tomas, 1–7 knygos, saugomas Vilniaus universiteto muziejuje), 2) viso švarraščio nuorašas, padarytas 18 a. pabaigoje ir rastas Laukstyčių pilyje 1945 12–1946 (saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje), 3) rankraščio juodraštis (10–17 knygos, saugomas Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Gdanske), 4) 13-tos knygos nuorašas ir 5) 18-tos knygos nuorašas (abu nuorašai saugomi Berlyno valstybinės Prūsijos paveldo ir Humboldtų universiteto bibliotekose). Iš rankraščio originalo ir 18 a. nuorašo Vilniuje išleisti penki kūrinių tomai (9 knygos).“ – LUKŠAITĖ, Ingė. Matas Pretorijus. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2022-08-23]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/matas-pretorijus/>>. Kaip konkrečiai Daukantas galėjo gauti priejimą prie Mato Pretorijaus veikalo, nepavyko nustatyti. Galbūt Daukantui galėjo būti prieinami šio veikalo nuorašai, pavyzdžiui, per Igną Onacevičių, kuris dirbo Karaliaučiuje? Arba jis galbūt citavo šį autorių iš darbų, kuriuose buvo remiamasi Pretorijaus veikalais.

²⁹⁶ MERKYS, Vytautas. Simonas Daukantas ir jo raštai. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. I, p. 18.

²⁹⁷ Simono Daukanto (ne)politiškumo problematikai aptarti Justinas Dementavičius yra parašęs atskirą skyrių: DEMENTAVIČIUS, Justinas. *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*. Vilnius, 2015, p. 40–72.

Apsvarsčius alternatyvas, yra įmanomi abu variantai: tiek savarankiško lietuviškų motyvų sukūrimo, tiek jų perėmimo ir adaptavimo iš kitų šaltinių lietuviškam tautiniam istoriniam pasakojimui. Tačiau Daukantas aklaui nesekė kitų autorių darbais, o pats stengėsi konstruoti savo unikalų lietuviškąjį istorinį pasakojimą. Net jeigu motyvai ir buvo perimti iš kažkur kitur, jie buvo Daukanto perinterpretuoti savaip. Net jeigu S. Daukantas ir gavo iš kažkur inspiraciją lietuviškiems motyvams kurti ar netgi juos perėmė, vis dėlto tikėtina, kad jis juos ne tiesiog nukopijavo, bet kūrybiškai adaptavo Lietuvos atvejui, todėl šia prasme tai vis tiek yra originali S. Daukanto kūryba. Šioje citatoje S. Daukantas nurodo konkrečius Viduramžiais „vokiečių“ užimtus „lietuviškus“ „jūrinius“ miestus.²⁹⁸ S. Daukanto citata apie dirbtinį lietuvių tautos socioekonominės būklės pabloginimą Viduramžiais susieja praeitį ir dabartį.²⁹⁹ Kaip ir kitiems XIX a. Europos moderniems nacionaliniams istorikams, S. Daukantui yra labai būdingas siekis susieti praeitį su dabartimi, tokiu būdu bandant dabartį paaiškinti praeities įvykiais ir (ar) procesais.³⁰⁰ Tai yra būdinga ir kitiems moderniems istorikams (ypač Vidurio Rytų Europos).³⁰¹ Tai apskritai yra būdinga tautiniams istoriniams naratyvams. Viena iš istorinių motyvų funkcijų yra sieti praeitį su dabartimi.

²⁹⁸ „Vieni patys netikėliai ir liuosi, susiedai – krikščionys, bet vienas antram vergaująs, atskiesti nuo jūros, nebgalintys nieko begauti nuo svetimų kraštų nei beparduoti į svetimas šalis, kaipogi revas ir įtakas upių Islos, Pragaro, Nemuno, Ventos, Daugavos, Lielupės ir Gaujos vokiečiai užgulė ir teni pilis Rygos, Ventspilio, Klaipėdos, Karaliaučiaus, Elbingo sau įkūrė; lietuviai kalnėnai, žemaičiai ir parusėnai, ką parduoti norėdami, turėjo vokiečiams atduoti už tą, ką vokiečiai davė, kartais pusvelčiui, kad tuo tarpu vokiečiai už tą patį daiktą svetimiems pardavė daug brangiau. Žemaičiai vos pačioj Palangoj begalėjo patys pirkti nuo svetimų ir patys parduoti svetimiems. Bet sunku buvo jiems grumtis su tuo smaku, kuriam, vieną makaulę nurentus, trys, keturios ataugo į vietą, kaipogi, vieną būrį vokiečių išmušus, tuojau atėjo į vietą pirmojo du arba trys būriai.“ – DAUKANTAS, Simonas. Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių. [1822]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. II, p. 321–322.

²⁹⁹ „Užgynė lietuviams ir žemaičiams perkrikštams ne vien miestuose gyventi, bet karčemininkais ir gaspadninkais būti, todėl Rygoj, Liepojoj, Klaipėdoj ir Karaliaučijū nė vieno lietuvio nei žemaičio prekėjo ar dailidės iki šios dienos nėra, kaip tiktai vieni prašaleičiai vokiečiai, kaipogi lietuviai ir žemaičiai, gyvendami miestuose, galėtų įturtėti ir akylais žmonėmis tapti. Todėl didysis mistras Foichtvangelas taip parėdė, jog jie nieko nežinotų ir nemokėtų, tiktai kaimuose gyvendami žemę artų ir sėtų, vokiečius miestuose penėtų ir jiems vergautų.“ – DAUKANTAS, Simonas. Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos. Antra dalis [1850]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. II, p. 395.

³⁰⁰ „Daukantas suteikė mažesnę reikšmę tęstinumui tarp ankstyvųjų modernių laikų Lenkijos ir Lietuvos valstybės ir nukaldino ryšį tarp Viduramžių Didžiosios Kunigaikštystės eros ir amžininkų lietuvių, numatydamas Lietuvos nepriklausomybę“. – BAÁR, M. *Historians and Nationalism...*, p. 253.

³⁰¹ „<...> formos požiūriu svarbiausi elementai (su nuolatinėmis kovomis, nepriklausomybės karais, revoliucijomis, vidaus ir išorės priešų įvardijimu, tautinio unikalumo paieška) ir paskirtis (patriotiškai orientuotos visuomenės kūrimas), kurią VRE (ir ne tik šio regiono) istoriografijų pradininkai teikė savo tautų istorijoms, buvo stebėtinai panašūs. Be to, VRE

Roma Bončkutė teigia, kad „Daukantas iš Kojalavičiaus istorijos perėmė ne tik darbo struktūrą, bet ir turinio bei raiškos dalykus.“³⁰² Tačiau Albertas Vijūkas-Kojalavičius nerašė apie „nustūmimą nuo jūros“, vadinas, Daukantas tikrai galėjo pats sukurti istorinius motyvus. Teodoras Narbutas taip pat nerašė apie „nustūmimą nuo jūros“, nors jis buvo S. Daukanto, kuris rašė apie lietuvių „nustūmimą nuo jūros“, amžininkas ir su juo susirašinėjo bei dalijosi idėjomis ir šaltiniais.³⁰³ Tačiau Teodoras Narbutas net neabejojo, kad senovės lietuviai turėjo jūreivystės įgūdžius; matyt todėl, kad tai jam buvo „savaime suprantama“, šiai temai aprašyti skyrė vos pusantro puslapio ir jos plačiau neplėtojo.³⁰⁴ S. Daukantas, nors ir remdamasis Viduramžių metraščiais, nutolsta nuo to, kaip istorinį pasakojimą konstruoja A. Vijūkas-Kojalavičius ar T. Narbutas (kurie savo pasakojimą irgi grindžia istoriniais šaltiniais). S. Daukantas kuria modernų pasakojimą, grįstą tuometinėmis idėjomis, o ne bando „tęsti“ viduramžišką metraščių tradiciją kaip darė tam tikra prasme paskutinis jos „atstovas“ Lietuvos istoriografijoje T. Narbutas. Todėl nenuostabu, kad ir S. Daukanto požiūris į jūrą yra visai kitoks, iš esmės naujas. Nauja yra vien jau tai, kad S. Daukantas apskritai pastebi jūros reikšmę lietuvių tautos ir (ar) Lietuvos valstybės istorijoje, ko neišvengė joks ankstesnis autorius, rašęs apie Lietuvos istoriją nei anksčiau, nei jo gyvenamais laikais.

Motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“ yra tiesiogiai susijęs su nacionalizmu, tautokūra ir teritorinėmis pretenzijomis bei „tautinės teritorijos“ samprata (tiek Viduramžiais, tiek Ankstyvaisiais naujaisiais laikais teritorijos priklausė ne tautoms, o valdovams ir jų dinastijoms bei valstybėms). Kol dar nebuvo šių dalykų, nebuvo ir rašoma apie „nustūmimą nuo jūros“ ankstesnėse Lietuvos istorijose, parašytose iki modernybės ir XIX a. vidurio. Pavyzdžiui, Juzefas Ignacas Kraševskis savo knygoje „Lietuva“ skyreliui „Baltija. Vandenys“ skyrė vos keturis puslapius, o lietuvių ir jūros santykio

istorijos buvo stipriai susipynusios tarpusavyje (pvz., lenkų ir lietuvių, vokiečių ir čekų, vengrų ir rumunų), todėl, nacionalizmo amžiuje ieškant neabejotino savitumo ir unikalumo, kai kurie konfliktai ir ilgalaikiai ginčai buvo tiesiog užprogramuoti. Tautinėms istorijoms reikėjo surasti atramas tautoms praeityje, o dabarties įtampos ir praeities konfliktai buvo tam sėkmingai panaudojami.“ – GIEDA, A. Op. cit., p. 64.

³⁰² BONČKUTĖ, Roma. Alberto Vijūko-Kojalavičiaus veikalo *Historia Lituana* recepcija Simono Daukanto darbe *Istorija Žemaitiška. Senoji Lietuvos literatūra*, 2009, kn. 27, p. 375.

³⁰³ Reda Griškaitė teigia, kad „Du iškiliausi Lietuvos romantinės istoriografijos atstovai – Simonas Daukantas ir Teodoras Narbutas (*Narbutt*, 1784–1864) – pradėjo susirašinėti tada, kai abu jau buvo nuėję ilgą savarankišką gyvenimo kelią. Daukantas jau buvo parašęs ne vieną istorinį, etnografinį ir lingvistinį darbą, Narbutas – pilną šlovę kaip daugiatomės *Lietuvių tautos istorijos* (toliau – *LTI*) autorius. 1842 metais, jų pažinties (beje, taip ir likusios tik epistoline) pradžioje, Daukantui buvo keturiasdešimt devyneri, Narbutui – penkiasdešimt aštuoneri.“ – *Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*. Sud. Reda GRIŠKAITĖ. Vilnius, 1996, p. 11. Šie faktai paaiškina, kodėl šie autoriai neperėmė (ir net negalėjo perimti) vienas iš kito nei motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“, nei kitų samprotavimų apie lietuvių tautos jūrinę praeitį.

³⁰⁴ NARBUTAS, T. Op. cit., p. 400–401.

tema šis autorius knygoje kitose vietose atsitiktinai pamini nebent tik fragmentiškus faktus, kurie dažniausiai (nors ne visada) būna susiję su upėmis, o ne jūra.³⁰⁵ Motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“ labiau reikėtų sieti su „didlietuviška“, o ne „mažlietuviška“ kultūrine tradicija, nes Prūsijos lietuviai beveik nedalyvavo plėtodami bendrą lietuvių istorinį naratyvą (išskyrus, pavyzdžiui, tokias išimtis kaip Martynas Jankus).³⁰⁶ Pavyzdžiui, Vydūnas gerai suprato upių žiočių reikšmę baltų gyvenamose teritorijose, tačiau, atrodo, kad nerašė apie „nustūmimą nuo jūros“, nors ir rašė apie vokiečių Ordino įvykdytą upių žiočių užgrobimą.³⁰⁷ Tai gali būti aiškinama ir geografiniais bei istoriniais skirtumais: mažlietuviai, skirtingai, negu didlietuviai, nebuvo nustumti nuo jūros.

Ir, nors S. Daukantas padėjo pamatus lietuviškajam motyvui apie „nustūmimą nuo jūros“, lietuvių autoriai šį motyvą pateikdavo kiek skirtingai. Iš pradžių, pavyzdžiui, Maironis, tęsė daukantiškąjį pasakojimą nuo jo pernelyg nenutoldamas³⁰⁸; vėliau kiti autoriai įnešė tam tikrų korekcijų. „Podaukantiniai“ istoriniai motyvai apie nustūmimą nuo jūros lietuviškojoje istoriografijoje buvo išsamesni, grindžiami įvairesniais argumentais ir t. t., nors jie daugeliu atvejų tęsia daukantiškąjį istorijos pasakojimą savo esme pernelyg nuo jo nenutoldami.³⁰⁹ Pats argumentacijos pobūdis ir akcentai

³⁰⁵ KRAŠEVSKIS, Juzefas Ignacas. *Lietuva. Senovės istorija, teisė, kalba, tikėjimas, papročiai, dainos, priežodžiai, padavimai ir t. t.* [1847–1850]. Vilnius, 2022, p. 43–47.

³⁰⁶ SAFRONOVAS, V. Bandyamas formuoti alternatyvą...

³⁰⁷ Pavyzdžiui, Vydūnas rašė: „Pietvakariuose buvo trys vietos, iš kurių Ordinas pradėjo užkariavimus. Pirmoji vieta – būsimosios Torunės apylinkės prie Vyslos, Kulmo žemė – tai pirmasis mūsų laukas, ir čia Ordinas laimėjo. Kitą mūsų Ordinas parinko ten, kur Vysla skyla į atšakas. Ir galiausiai pabandė iš Aistmarių įlankos įsitvirtinti rytinėje pakrantėje. Ordinas žengė į žemyną iš vandenų. Labai apgalvotai.“ – VYDŪNAS [Vilius Storosta]. *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių* [1932]. Vilnius, 2001, p. 258, 256–267.

³⁰⁸ MAIRONIS. Op. cit., p. 23, 39–40, 47.

³⁰⁹ Lietuviškajame tautiniame istoriniame naratyve egzistavo nuomonių skirtumai, todėl autoriai „nustūmimą nuo jūros“ traktavo gana įvairiai. Plg. Jogaila... 1935, p. 89–90; MATUSAS, J. *Lietuvių kultūra...*, p. 10; REMEIKA, J. Op. cit., p. 99, 102, 129–130, 131–132, 138–140, 142, 144; IVINSKIS, Z. Lietuvos prekybiniai santykiai..., p. 102, 107, 114, 115, 125; TRUMPA, V. Op. cit., p. 208, 209; RIMKA, A. *Lietuvos ūkis...*, p. 17–18, 102; RIMKA, Albinas. *Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais*. Kaunas, 1925, p. 42–43, 44, 46, 47, 48, 56, 60–61; ALEKNA, Antanas. *Lietuvos istorija*. Antroji pataisytoji ir padidintoji laida. Kaunas, 1918, p. 46; JANULAITIS, A. Op. cit., p. 186; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, Vanda. *Lietuvos istorija. Vadovėlis gimnazijoms*. Kaunas, 1935, p. 72; PAKŠTAS, Kazys. Baltijos respublikų politinė geografiija [1929]. In *Lietuvos geopolitika...*, p. 184; TARVYDAS, S. Op. cit., p. 269, 298, 392, 400; NORKUS, J. *Istorijos vadovėlis...* 1936, p. 91–92, 147, 160; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Istorijos vadovėlis...*, p. 99–100, 139–140; ALEKNA, Antanas. *Lietuvos istorija*. Šeštas trumpesnis pataisytas leidimas. Kaunas, 1934, p. 7, 15, 25, 29, 32–33, 60; KLIMAITIS, Pranas. *Lietuvos istorija. Vadovėlis pradedamoms mokykloms*. Vilnius, 1912, p. 15; KLIMAITIS, Pranas. *Lietuvos istorija. Vadovėlis pradedamosioms mokykloms*. Penktasis leidimas. Kaunas, 1921, p. 11; ALEKNA, Antanas. *Lietuvos istorija*. Praplatintoji laida. Kaunas, 1919, p. 83; NORKUS, Jonas. *Istorijos vado-*

(o kartais ir pats motyvų turinys) liko iš dalies panašus kaip ir S. Daukanto darbuose. Motyvuose rašoma apie Vokiečių ordino įvykdytą upių žiočių užgrobimą ar kontrolę, kovas dėl Žemaitijos ar Palangos ir Šventosios ruožo ir t. t.³¹⁰

Vis dėlto kai kuriuose motyvuose (jų yra vos keli) kartais galima įžvelgti didesnę dėmesį „povytautiniam“ laikotarpiui³¹¹: juose parodomos „neišnaudotos“ alternatyvos ir galimybės įveikti „nustūmimą nuo jūros“ (dažniausiai susijusios su Jogailaičių vykdyta politika)³¹²; kartais užsimenama ir apie ATR kovas dėl priėjimo prie jūros³¹³. Modernia-me lietuvių tautiniame istorijos naratyve galima sąlyginai išskirti tris laikotarpius, apie kuriuos plėtotas skirtinguose siužetuose tas pats „nustūmimo nuo jūros“ motyvas. Pir-mas – baltų genčių (ypač prūsų) laikotarpis Vokiečių ordino užkariavimų metu; antras – Viduramžiai (Lietuvos valstybės kovų su Vokiečių ordinu laikotarpis XIII–XV a.); tre-čias (rečiausiai pasitaikantis) – ATR laikotarpis (Ankstyvieji naujieji laikai). Riba tarp pirmų dviejų laikotarpių motyvuose ne visada aiški, nes jie dažnai persidengdavo tar-pusavyje, todėl sunku tiksliai pasakyti, kada pasibaigė vienas etapas ir kada prasidėjo kitas. Lietuviškoje komunikacinėje erdvėje motyvai apie nustūmimą nuo jūros istorinia-me naratyve yra gana fragmentiški; tai gali būti vos pora sakinių ar pastraipa knygoje.

„Nustūmimas nuo jūros“ buvo apibūdinamas ne tik kaip geografinis-teritorinis reišk-inys, bet ir kaip turintis didelę ekonominę, politinę, geopolitinę, gal net kultūrinę ir (ar) civilizacinę reikšmę. Lietuviškų „nustūmimo nuo jūros“ motyvų centre dažniausiai atsidurdavo Palangos ir Šventosios pajūrio ruožas ir (ar) Klaipėdos miestas su apylinkė-mis.³¹⁴ Kova dėl šių pajūrio teritorijų, vykusį XIII–XV a., sudarė šių motyvų esmę. Di-džioji šių motyvų dalis yra susijusi su laikotarpiu iki Vytauto Didžiojo mirties 1430 m. ir (arba) 1422 m. Melno taika. Vėlesni Lietuvos istorijos laikotarpiai (XVI–XVIII a.) neturėjo tiek daug istorinių faktų, kurie būtų tikę „nustūmimo nuo jūros“ motyvams kurti. Kartais (tiesa, gerokai rečiau) „nustūmimas nuo jūros“ nurodomas kaip įvykęs XIX a. ar 1819 m.³¹⁵ Laikotarpis po 1422 m. (kaip ir pati Melno taika ir jos aplinky-

vėlis. *V ir VI pradžios mokyklos skyr.* III–ji laida. Kaunas, 1939, p. 172; NORKUS, J. *Visuo-tinė istorija...* 1927, p. 273; NORKUS, Jonas. *Visuotinė istorija vidurinei mokyklai*. II-sis pataisytas leidimas. Kaunas, 1928, p. 280–281; ŠLEŽAS, Paulius; ČIŽIŪNAS, Vaclovas. *Lietuvos istorija ketvirtam pradžios mokyklos skyriui*. Kaunas, 1936, p. 96; ŠLEŽAS, Pau-lius; ČIŽIŪNAS, Vaclovas. *Lietuvos istorija penktam pradžios mokyklos skyriui*. Kaunas, 1936, p. 92; MAIRONIS. Op. cit., p. 101, 150; SMETONA, Antanas. Nustatymas Lietuvos sienų su Latvija. *Švietimo darbas*, 1921, Nr. 5–6, p. 39, 42, 45; SUŽIEDELIS, S. Op. cit., p. 8–10, 54, 89–90, 94–95, 113, 130–131, 137; SIDZIKAUSKAS, V. *Klaipėdos krašto ūkis...*, p. 3, 5, 11, 12–13, 15, 19; SIDZIKAUSKAS, V. *Savo jūros sargyboje...*, p. 18.

³¹⁰ Lietuvos istorija... Red. A. ŠAPOKA, p. 30, 57–58, 95, 166.

³¹¹ REMEIKA, J. Op. cit., p. 129–130.

³¹² Ibid.

³¹³ TRUMPA, V. Op. cit., p. 208.

³¹⁴ REMEIKA, J. Op. cit., p. 10, 138–140.

³¹⁵ NARSUTIS, E. Žvilgsnis aplink Lietuvą. Istorinės sąlygos, veikusios Žemaitiją, atstu-miant nuo Baltijos jūros. *Vakarai*, 1936-12-04, Nr. 282, p. 3.

bės) buvo aiškinamas įvairiai. Lietuvių autoriai jame išvėlgė skirtingus dalykus (pavyzdžiui, vieniems Melno taika reiškė visišką „nustūmimą nuo jūros šimtmečiams“³¹⁶, o kitiems – nors dalies išėjimo prie jūros atgavimą³¹⁷). Vieni autoriai kaltino Vokiečių ordiną dėl lietuvių nustūmimo nuo jūros, o kiti – tikras ar tariamas LDK ir (ar) ATR valdovų „klaidas“ ir „kontinentalinę“ politiką.³¹⁸ Tokių teiginių cirkuliavimą veikė tam tikra specifika – Vokietijos konfliktas su tarpukario Lietuva dėl Klaipėdos krašto, suintensyvėjęs XX a. ketvirtio dešimtmečio antroje pusėje. Pavyzdžiui, Daukanto laikais pagrindo aktyviau cirkuliuoti tokiems teiginiams dar nebuvo, nes tuo metu dar nebuvo nei „Klaipėdos klausimo“, nei tarpukario Lietuvos. Be to, tarpukario Lietuvoje Kazio Pakšto dėka populiarėjančios geopolitikos idėjos darė įtaką spaudoje pasirodančių publikacijų interpretacijoms; tuometinės dabarties politinės aktualijos ir modernios sampratos buvo projektuojamos į Viduramžius „kaltinant“ LDK valdovus (ypač Vytautą Didįjį) dėl „nustūmimo nuo jūros“.³¹⁹ Skirtingai vertinama „povytautinė“ era: vieniems ji reiškė bent iš dalies atgautą priėjimą prie jūros (siejamą ir su Jogailaičių dinastija)³²⁰, kitiems – šimtmečius trukusį „nustūmimą nuo jūros“³²².

Bandymai neleisti susijungti Vokiečių ordino Prūsijos ir Livonijos šakoms taip pat gali būti laikomi susijusiais su „nustūmimo nuo jūros“ istoriniu motyvu, nors ne visada tai būdavo tiesiogiai įvardijama kaip „nustūmimas nuo jūros“ (ar kaip nors panašiai).³²³ Šis istorinis motyvas buvo susijęs su 1410 m. Žalgirio mūšio pergale ir Lietuvos karų su Vokiečių ordinu pabaiga, kurios rezultatai buvo įtvirtinti 1422 m. Torunės taikos sutartimi.³²⁴ Kovos dėl Palangos ir Šventosios ruožo dažnai buvo motyvų

³¹⁶ ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1918, p. 46.

³¹⁷ BENDORAVIČIUS, Antanas. Mūsų pajūris geografiškuoju žvilgsniu. *Mūsų pajūris*, 1935, Nr. 5, p. 4; PRYŠMANTAS, Vladas. Lietuvių kovos už savo jūrą istorijos raidoje. *Vairas*, 1938-05-31, Nr. 10, p. 604.

³¹⁸ LUKAŠEVIČIUS, A. Lietuvos laivininkystės politika ir savojo laivyno klausimas. *Ekonomika*, 1936, Nr. 2 (6), p. 113.

³¹⁹ Istorikas Zenonas Ivinskis kritikavo tokį požiūrį, teigdamas, kad „Didieji Lietuvos kunigaikščiai per maža vertinę priėjimą prie jūros, visai be apgalvojimo atidavę vokiečiams lietuvių bei jų giminių gyvenamą Baltijos pakraštį, Nemuno žiotis ir Klaipėdą. 1422 metų Melno taika, galutinai nustačiusi Lietuvos sieną su Prūsais, išlikusią be atmainų iki 1919 metų, esą buvęs greitas aktas, kuriuo Vytautas su Jogaila vienu plunksnos pabraukimu, be pastangų, vakarinėje savo valstybės dalyje kryžiuočiams užleidę Lietuvai tokias nepatogias ribas, neišmintingai padalydami pajūrį. Tai ne kartą spaudoje iškelti ar daugiau žodžių girdėti šiandieninės kritikos balsai ir pageidavimai anieks viduramžių politikams.“ – IVINSKIS, Zenonas. Lietuvos vakarų sienos bei Klaipėdos klausimas Vytauto laikais. *Naujoji Romuva*, 1933-04-16, Nr. 120, p. 371.

³²⁰ G., J. Politinė kova dėl Baltijos. *Vairas*, 1939-07-06, Nr. 27, p. 508.

³²¹ REMEIKA, J. Op. cit., p. 129–130.

³²² SUŽIEDĖLIUS, S. Op. cit., p. 137.

³²³ ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1918, p. 41–42.

³²⁴ Ibid., p. 46.

apie „nustūmimą nuo jūros“ centre, nors šis motyvas galėjo būti susijęs ir su kitais Lietuvos istorijos epizodais, pavyzdžiui, senovės lietuvių (ir jiems giminingų) genčių nustūmimu nuo jūros, t. y. konkrečių jiems priskiriamų uostų (pavyzdžiui, S. Daukanto atveju).

Jūrinės istorijos motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ ir apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ lietuviškajame tautiniame istoriniame naratyve buvo paplitę neatsitiktinai, nes jie idealiai tiko lietuviškojo tautinio naratyvo struktūrai. Abiejuose jūrinės istorijos motyvuose pagrindinis dėmesys tenka LDK laikams (arba Viduramžiams), Vytauto Didžiojo valdymo laikotarpiui kaip Lietuvos aukso amžiui. Neatsitiktinai šiuose jūrinės istorijos motyvuose ankstyvieji naujieji laikai yra minimi gerokai rečiau negu Viduramžiai. Tai galima aiškinti tarpukario lietuviškosios tautinės istoriografijos rezervuotu požiūriu į Ankstyvuosius naujuosius laikus, kuris iš dalies pradėjo keistis nebent tik XX a. ketvirto dešimtmečio antroje pusėje. Abu šie jūrinės istorijos motyvai idealiai tiko lietuviškajai tautinei istoriografijai, nes juos labai nesunkiai galima buvo susieti su kitais lietuviškajame tautiniame istoriniame pasakojime egzistuojančiais elementais, įvykiais, asmenybėmis, simboliais ir t. t. tokiu būdu juos darniai integruojant į tautinį istorinį pasakojimą. Pats jūrinės istorijos motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ kartais labai priminė tarsi sutrumpintą viso lietuviškojo tautinio istorinio naratyvo versiją. Tai buvo tarsi bandymas paaiškinti visą lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės senąją istoriją per vieną konkretų aspektą – lietuvių tautos ir valstybės santykį su jūra. Sunku pasakyti, kada tiksliai lietuviški jūrinės istorijos motyvai įsitvirtino lietuviškajame tautiniame istoriniame naratyve, tačiau galima teigti, kad tai nutiko tarpukario laikotarpiu.

Motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“ lenkų tautiniame istoriniame naratyve taip pat yra nemažai.³²⁵ Modernaus lenkų istorinio naratyvo motyvas apie „nustūmimą nuo

³²⁵ Kaip ir lietuviškajame tautiniame istoriniame naratyve, lenkų naratyve taip pat egzistavo nuomonių skirtumai, todėl skirtingi autoriai „nustūmimą nuo jūros“ traktavo gana įvairiai. Plg. LELEWEL, J. *Dzieje Polski...*; LELEWEL, J. *Dzieje Litwy i Rusi...*; LELEWEL, J. *Historia Polska...*; SZUJSKI, Józef. *Historia polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście*. Warszawa, 1880; SZUJSKI, Józef. *Opowiadania i roztrząsania historyczne (pisanie w latach 1875–1880)*. Warszawa, 1882; BOBRZYŃSKI, M. Op. cit.; SZUJSKI, Józef. *Dzieje Polski*. T. 1–4. Lwów, 1862–1866; KONECZNY, Feliks. *Dzieje Polski za Piastów*. Kraków, 1902; KONECZNY, Feliks. *Dzieje Polski za Jagiellonów*. Kraków, 1903; SZELAŃGOWSKI, Adam. *Walka o Bałtyk (1544–1621)*. Lwów, 1904; SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit.; ASKENAZY, Szymon. *Gdańsk a Polska*. Warszawa, 1919; JANOWSKI, Aleksander. *Nad polskim morzem*. Warszawa, 1919; FEDOROWICZ, Zygmunt. *Czem jest Gdańsk dla Polski?* Warszawa, 1920; REINSTEIN, Franciszek. *Polskie morze*. Warszawa, 1920; SZELAŃGOWSKI, Adam. *Walka o Bałtyk*. Wydanie drugie, przejrzone i uzupełnione. Lwów-Poznań, 1921; CZOŁOWSKI, Aleksander. *Marynarka w Polsce. Szkic historyczny*. Lwów-Warszawa-Kraków, 1922; PAWŁOWSKI, Stanisław; JAKUBSKI, Antoni; FISCHER, Adam. *Z polskiego brzegu: przyroda i lud*. Lwów-Warszawa, 1923; SŁAWSKI, Stanisław. *Dostęp Polski do morza o interesy Prus Wschodnich*. Gdańsk, 1925; ZAKRZEWSKI, Stanisław. *Bolesław Chrobry Wielki*. Lwów-Warszawa-Kraków, 1925;

jūros“ pasirodo trijuose skirtinguose siužetuose: 1) Lenkijos teritorinis formavimasis; 2) Lenkijos kovos su Vokiečių ordinu; 3) Lenkijos kovos su Švedija arba Vazų dinastinės kovos dėl dominavimo Baltijos jūroje. Pirmasis: 1) X a. – 1308 m. (Lenkijos valstybės atsiradimas ir priėjimo prie jūros turėjimas Piastų dinastijos laikais iki teritorijų prie jūros bei Gdansko miesto praradimo); antrasis: 2) nuo 1308 m. iki XV a. (Viduramžių Lenkijos priėjimo prie jūros praradimas, kovos su Vokiečių ordinu ir priėjimo prie jūros atgavimas valdant Jogailaičių dinastijai – t. y. Trylikametis karas); trečiasis: 3) XVI–XVIII a. (laisvojo Gdansko miesto vykdyta Vyslos upės ir kartu Lenkijos prekybos kontrolė, Abiejų Tautų Respublikos kovos su Švedija dėl viešpatavimo Baltijos jūroje ir Abiejų Tautų Respublikos padalijimas (ypač pirmasis 1772 m. padalijimas, kurio metu Lenkija neteko priėjimo prie jūros). Moderniame lenkų tautiniame istorijos naratyve buvo kuriami motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“, kurie buvo susiję su tais laikotarpiais, kai Lenkijos valstybė netekdavo priėjimo prie jūros. Dauguma istorinių faktų, kurių pagrindu buvo kuriami lenkų „nustūmimo nuo jūros“ motyvai,

SMOLEŃSKI, Jerzy. *Morze i Pomorze*. Poznań, 1932; HUBERT, Witold. *Morze Polskie*. Warszawa, 1926; KRÓLIŃSKA, Janina. *Nasze morze*. Lwów-Warszawa-Kraków, 1926; BAGIŃSKI, Henryk. *Zagadnienie dostępu Polski do morza*. Warszawa, 1927; FRANKIEWICZ, Czesław. *Historja Pomorza w zarysie*. Toruń, 1927; KRAWCZYŃSKI, Stanisław. *Polska a Bałtyk*. Warszawa, 1928; SOBIESKI, Wacław. *Walka o Pomorze*. Poznań-Warszawa-Wilno-Lublin, 1928; *Obrona Pomorza: praca zbiorowa*. Red. Józef BOROWIK. Toruń, 1930; *Frontem do morza i Pomorza: materiał dla urządzających obchody, akademje, odczyty, pogadanki szkolne i t.p. w czasie „Miesiąca Pomorza” (od 16.XI.–16.XII.1930 r.)*. Poznań, 1930; SIEDLECKI, Michał. *Wpływ morza na psychikę narodową*. Warszawa, 1930; SOBIESKI, Wacław. *Der Kampf um die Ostsee: von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*. Leipzig, 1933; STELMACHOWSKA, Bożena. *Rok obrzędowy na Pomorzu*. Toruń, 1933; WIDAJEWICZ, Józef. *Słowianie zachodni na Bałtyku*. Toruń, 1933; GINDRICH, Władysław. *O Polsce na morzu*. Warszawa, 1933; *Od morza na ocean, od wybrzeża do kolonji: dzieje – myśli – fakty*. Warszawa, 1934; TAUBE, Karol; SOCHA, Michał. *Frontem do morza*. Warszawa, 1934; RYBCZYŃSKI, M. Op. cit.; KRZYWIEC, Benedykt Andrzej. *Polska polityka wojenno-morska*. Warszawa, 1934; GÓRSKI, K. *Pomorze...; Gospodarcze znaczenie morza dla Polski*. Oprac. K. SIECZKOWSKI, S. ZIEBA. Kraków, 1934; *Dostęp do morza – Zagadnienie pomorskie – Wspólnota bałtycka: IV sprawozdanie Dyrekcji I. B. przedłożone Komisjom Naukowym i Walnemu Zgromadzeniu w dniach 21–22 czerwca 1935 r.* Toruń, 1936; *Poland and the Sea*. Warsaw, 1936; *Światopogląd morski*. Red. Józef BOROWIK. Toruń, 1936; KOCZY, L. Op. cit., pp. 149–177; CHUDZIŃSKI, Henryk. *Droga do morza: studium komunikacyjno-polityczne*. Gdynia, 1937; *Gdynia i morze*. Gdynia, [1938]; GINSBERT, Julian. *Czy Bałtyk jest morzem zamkniętym?* Warszawa, 1938; *Okręty wojenne na strażach dróg morskich (do użytku młodzieży na „Dni Morza” 1938 r.)*. Warszawa, 1938; *Jak Polska pracuje na morzu i dlaczego żąda dostępu do kolonii*. [s.l.], 1939; LEWANDOWSKI, Janusz. *Morze źródłem potęgi Rzeczypospolitej*. Warszawa, 1939; BAGIŃSKI, Henryk. *Polska i Bałtyk: zagadnienie dostępu Polski do morza*. London, 1942; BAGIŃSKI, Henryk. *Wolność Polski na morzu*. Kirkcaldy-Fifeshire, 1942; MILENUSZKIN, Walenty Zygmunt. *Przepisy drogi na morzu*. Londyn, 1942.

buvo susiję su Lenkijos karalystės politinėmis ir karinėmis kovomis su Vokiečių ordinu dėl priėjimo prie jūros. Šiuo atžvilgiu jie yra panašūs į lietuviškus „nustūmimo nuo jūros“ motyvus. Modernaus lenkų istorinio naratyvo motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“ galima apibendrinti kaip seką įvykių ir (ar) procesų, vykusių šimtus metų, kurių metu priėjimas prie jūros buvo „prarandamas“ ir vėl „atgaunamas“.³²⁶ Lenkų autoriai neturėjo vieno kurio nors tautinės istoriografijos autoriteto, kuris būtų turėjęs tokią įtaką visai lenkų tautinei istoriografijai (kurią kitiems autoriams būtų reikėję „įveikti“, polemizuoti ir t. t.). Maža to, lenkų istoriografija jau XIX a. turėjo ne mažiau kaip kelias skirtingas „mokyklas“. Adamas Szelągowski yra vienas pirmųjų lenkų autorių, conceptualiai atskleidusių jūros reikšmę Lenkijos istorijoje; jo knygoje galima rasti samprotavimų apie Jogailaičių jūrinę politiką, Gdanską, kovas dėl Baltijos jūros ir t. t.³²⁷ Tačiau lenkų motyvai, nors ir buvo šiek tiek įvairesni nei lietuvių, taip pat buvo itin priklausomi nuo lenkų tautinio istorinio naratyvo struktūros ir jo turinio. Toliau šiame poskyryje tarpusavyje lyginami lietuvių ir lenkų atvejai.

Konkretūs motyvų ir kontekstų panašumai ir skirtumai lyginant juos skirtinguose tautiniuose istoriniuose naratyvuose bei jų egzistavimo priežastys yra aptariami toliau šiame poskyryje. Esminis motyvų ir kontekstų panašumas buvo vokiečių suvokimas kaip priešo, nustūmusio lietuvius ir lenkus nuo jūros. Esminis skirtumas buvo tas, kad lietuviškajame tautiniame istoriniame naratyve lietuviai buvo interpretuojami kaip nustumti nuo jūros ir atgavę priėjimą prie jūros vieną kartą, o lenkų tautiniame istoriniame naratyve lenkai buvo interpretuojami kaip nustumti nuo jūros ir atgavę priėjimą prie jūros kelis kartus. Kitas skirtumas buvo susijęs su tuo, kaip konkretūs lietuvių ir lenkų autoriai interpretavo ATR laikotarpį (lietuviams priėjimo prie jūros praradimas dažniausiai asocijavosi su 1422 m. Melno taika, o LDK laikotarpio po 1569 m. Liublino unijos jie dažniausiai neinterpretavo kaip pasižymėjusio intensyvia jūrine politika; o lenkai bandė išvelgti ATR jūrinės politikos požymių ir kovą dėl Baltijos jūros netgi XV–XVIII a.). Motyvų ir kontekstų panašumus ir skirtumus skirtinguose tautiniuose naratyvuose nulėmė du pagrindiniai dalykai: 1) konkrečių tautinių istorinių naratyvų struktūra ir turinys bei 2) skirtingi (arba kaip tik tie patys) istoriniai faktai, kuriais remiantis buvo konstruojami konkretūs jūrinės istorijos motyvai ir tautiniai istoriniai naratyvai. Ten, kur tautiniai istoriniai naratyvai buvo panašūs, panašūs buvo ir motyvai, o ten, kur jie skyrėsi, motyvai irgi buvo skirtingi. Tačiau labai skirtingas yra

³²⁶ Būdinga citata: „Kova ten, prasidėjusi XIII ir XIV amžių sandūroje, baigėsi tik 1466 m. taika, sudaryta Torunėje, pagal kurią Lenkijai liko Gdansko Pamarys, vakarinė Prūsija ir Varmija. Šita padėtis išliko iki pirmojo Lenkijos padalijimo 1772 m. su trumpa pertrauka švedų karų laikotarpiu. Taigi kova dėl Baltijos rutuliojosi per visą Lenkijos valstybės egzistavimo laiką, beje, įvairiu intensyvumu. To priežastis yra faktas, kad nuo pat istorijos pradžių Vysla yra Lenkijai vienintelis patogus kelias, jungiantis derlingas žemes, Vidurio ir Rytų Europą su likusiu pasauliu.“ – RYBCZYŃSKI, M. Op. cit., s. 6–7.

³²⁷ SZELAŃGOWSKI, A. *Walka o Bałtyk...* 1904, s. 80–85, 88–93.

Abiejų Tautų Respublikos laikotarpio vertinimas. Lietuvių moderniame tautiniame istoriniame naratyve šio laikotarpio pagrindu dažniausiai beveik nėra motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“. Lenkų moderniame tautiniame istoriniame naratyve šis motyvas transformavosi į kovų dėl Baltijos jūros motyvą. Tiek lietuvių, tiek lenkų autoriai dėl įvairių priežasčių rašė apie vokiečių įvykdytą „nustūmimą nuo jūros“ Viduramžiais, tačiau lietuviai kūrė kur kas mažiau motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“, susietų su ATR laikotarpiu negu lenkai, kurie kūrė kur kas daugiau motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“, susietų su ATR laikotarpiu. Tai galima paaiškinti tuo, kad Viduramžiais tiek lietuvių, tiek lenkų autorių buvo interpretuojami kaip „savas“ laikotarpis (tai yra panašumas), o ATR laikotarpį lietuviai laikė „svetimu“, skirtingai negu lenkai, kurie jį laikė „savu“ (tai yra skirtumas). Lenkų komunikacinėje erdvėje Ankstyviesiems naujesiems laikams (t. y. ATR laikotarpiui) buvo skiriama kur kas daugiau dėmesio. Pavyzdžiui, knygoje kartais skiriamas atskiras skyrius (ar net keli) apie „nustūmimą nuo jūros“, „kovas dėl Baltijos jūros“ ir t. t. Kai kuriais atvejais net visa knyga yra skiriama „Lenkijos priėjimo prie jūros klausimo problematikai“ nagrinėti.³²⁸ „Nustūmimo nuo jūros“ (arba „kovų dėl jūros“) siužetai lenkų istoriografijoje buvo labiau „specializuoti“. Juose aiškiau išskiriami politiniai, ekonominiai, kariniai, tarptautinės politikos ir t. t. aspektai. Egzistavo netgi sąvoka „kova dėl Baltijos jūros laisvės“ („Walka o wolnosc Baltyku“), skirta Livonijos ir Šiaurės karams apibūdinti.³²⁹ Karai Baltijos jūroje (pradedant Livonijos ir baigiant Šiaurės karu) buvo aprašomi ir analizuojami įvairiais aspektais; lenkų istoriografijoje XVI–XVII a. procesams Baltijos jūroje buvo skiriamas didelis dėmesys.³³⁰ Lietuvių motyvuose to arba nėra arba jeigu ir yra, tai tik labai fragmentiškai. Lenkų autorių atveju buvo panašiai – jokių esminių transformacijų lenkų motyvuose apie „nustūmimą nuo jūros“ nepavyko išvelgti.

„Nustūmimo nuo jūros“ motyvas lietuviškajame tautiniame istoriniame naratyve pasirodo trijuose skirtinguose siužetuose: 1) vokiečių kovos su baltų gentimis bei Prūsijos ir Livonijos užkariavimas; 2) LDK kovos su Vokiečių ordinu; 3) 1422 m. Melno taikos kontekstai ir „povytautinis“ laikotarpis (ankstyvieji naujieji laikai – ATR laikotarpis). „Nustūmimo nuo jūros“ motyvas lenkų tautiniame istoriniame naratyve pasirodo trijuose skirtinguose siužetuose: 1) Lenkijos teritorinis formavimasis; 2) Lenkijos kovos su Vokiečių ordinu; 3) Lenkijos kovos su Švedija arba Vazų dinastinės kovos dėl dominavimo Baltijos jūroje. „Nustūmimo nuo jūros“ motyvui buvo labiau tinkami tie laikotarpiai, kurie XIX–XX a. lietuvių ir lenkų istoriografijose buvo traktuojami kaip pasižymėję intensyviomis kovomis dėl pajūrio teritorijų kontrolės (tam labai tiko

³²⁸ BAGIŃSKI, H. *Polska i Baltyk...*

³²⁹ GÓRSKI, K. *Pomorze wczoraj i dziś...*, s. 122–123.

³³⁰ SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 160, 220, 314; KONOPCZYŃSKI, W. Poland and Sweden..., pp. 24–25, 26; TYSZKOWSKI, K. Op. cit., p. 119; ZEEH, E. Op. cit., p. 316; BOWMAN, F. J. Op. cit., p. 258; MAŁOWIST, M. Op. cit., p. 422; PIWARSKI, K. Lithuanian Participation...

Viduramžių laikotarpis). Mažiau tinkami buvo tie laikotarpiai, kuriuose konfliktai dėl teritorijų apimdavo ir bent laikinai nusistovėdavo *status quo*, įtvirtintas taikos sutartimis. Pavyzdžiui, 1422 m. Melno taika arba 1466 m. antroji Torunės sutartimi, arba 1660 m. Olivos taika. Tačiau laikotarpių pasirinkimas ir (ar) sureikšminimas priklausė ne vien tik nuo įvairių istorinių faktų, tinkamų motyvams apie „nustūmimą nuo jūros“ kurti, egzistavimo ar trūkumo.

Motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo integrali tiek lietuvių, tiek lenkų modernaus tautinio istorinio naratyvo dalis. Dėl šios priežasties jie buvo bent iš dalies priklausomi nuo jo konteksto (pavyzdžiui, nuo požiūrio į Abiejų Tautų Respublikos laikotarpį). Ši aplinkybė taip pat gali paaiškinti, kodėl buvo pasirenkami vieni ar kiti laikotarpiai konstruojant motyvus apie „nustūmimą nuo jūros“. Vieni ar kiti istoriniai laikotarpiai buvo pasirenkami ne vien tik todėl, kad juose buvo motyvams apie „nustūmimą nuo jūros“ konstruoti tinkamų istorinių faktų, bet ir dėl kitų priežasčių. Panašus buvo pats „nustūmimo nuo jūros“ faktas, įvykęs Viduramžiais panašiu laiku, ir bendras priešas – Vokiečių ordinas. Lygintinai tarpusavyje šiuos motyvus daro ir bendras beveik nuolatinės, šimtmečius trunkančios politinės ir (arba) karinės kovos dėl priėjimo prie jūros momentas. Šis momentas yra būdingas abiejų tautų moderniojo tautinio istorinio pasakojimo motyvams apie „nustūmimą nuo jūros“. Lenkų „nustūmimo nuo jūros“ motyvuose neretai minimas Gdanskas: „Gdanskas kėlė Lenkijai didelių problemų išsiverždamas iš Lenkijos karaliaus globos, pasiglemždamas jūrų prekybą.“³³¹ Jogailaičių dinastijos vykdyta politika (pavyzdžiui, 1385 m. Krėvos unija) lenkų tautinėje istoriografijoje galėjo būti aiškinama kaip Lenkijos siekis atgauti priėjimą prie jūros su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pagalba.³³² Karai su Vokiečių ordinu (ne tik 1410 m.) irgi galėjo būti aiškinami iš būtent tokios perspektyvos – kaip siekis „nustūmti nuo jūros“ (vokiečių perspektyva) arba „atgauti priėjimą prie jūros“ (lenkų perspektyva).

Vytautas ir Jogaila (atitinkamai lietuvių ir lenkų tautiniuose istoriniuose naratyvuose) kartais buvo reprezentuojami kaip valdovai, kurie vienaip ar kitaip formavo lietuvių ir lenkų santykį su jūra Viduramžiais (arba bent jau sukūrė tam pagrindą). Abu buvo suprantami kaip kovoję dėl Lietuvos ir Lenkijos priėjimo prie jūros atgavimo.³³³ Jogaila šiuo klausimu yra vertinamas kaip „sėkmingesnis“ tiek lenkų, tiek lietuvių istoriografijoje tarpukariu, o dėl Vytauto vertinimai lietuviškoje istoriografijoje išsiskiria: vieniems apie istoriją rašiusiems autoriams jis yra „atgavęs“ jūrą (Palangos ir

³³¹ MAKŁOWICZ, J. *O znaczeniu morza dla Polski*. Poznań, 1930, s. 5–6.

³³² NIESIOŁOWSKI, A. Op. cit., p. 253; BAGIŃSKI, H. *Zagadnienie dostępu Polski do morza...*, s. 53.

³³³ „<...> minint Jogailos mirties metines, iškilo obeliskas karaliui Jogailai, kuris, kaip rašyta paminklo fundaciniame akte, atgaivino lenkų išėjimo prie jūros idėją, gynė „amžinas lenkų ir mozūrų teises į Pamarį ir Mozūrijos žemę“.“ – PETRAUSKAS, R.; STALIŪNAS, D.; MAČIULIS, D. Op. cit., p. 79–80.

Šventosios ruožą)³³⁴, o kitiems priešingai – „praradęs“ jūrą (Klaipėdą ir (ar) Ordinui po 1422 m. Melno taikos likusias Prūsijos teritorijas).³³⁵ Svarbus ir Kazimiero Jogailaičio vaidmuo, kuris kartais vertinamas kaip valdovas, kuris dar labiau išplėtė Lenkijos Karalystės priėjimą prie jūros Trylikamečio karo metu, pasibaigusiu Lenkijos karalystei itin palankia 1466 m. Torunės taikos sutartimi.³³⁶ Motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ daugiausia buvo susiję su baltų genčių (ypač prūsų bei kuršių) laikotarpiu Vokiečių ordino užkariavimų metu; Viduramžių laikotarpiu iki maždaug XV a. (Lietuvos atveju nuo XIII a.³³⁷, Lenkijos – nuo XIV a.³³⁸), ir gerokai rečiau pasitaikydavę motyvai, susiję su ankstyvųjų naujųjų laikų laikotarpiu (ATR). Lenkų autoriai kur kas aktyviau negu lietuvių autoriai naudojo motyvus, susijusius su Abiejų Tautų Respublikos laikotarpiu (XVI–XVIII a.).³³⁹ Lietuvių ir lenkų moderniuose tautiniuose naratyvuose esantys motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ yra ganėtinai panašūs, nors ir turi tam tikrų skirtumų.

Lietuviai netenka priėjimo prie jūros tik kartą XIII a., bet ilgam laikui, o atgauna 1923 m.³⁴⁰ Lenkai savo kuriamame tautiniame istoriniame naratyve jūros netenka ir jūrą atgauna kelis kartus. Netenka: 1308 m. ir 1772 m., o atgauna 1466 m. ir 1920 m. Tiek lietuvių, tiek lenkų tekstuose kartais buvo užsimenama apie „jūros neįvertinimą“, „jūros reikšmės nesupratimą“ ir t. t.³⁴¹ Tai buvo susiję su pajūrio teritorijų integravimo į Lietuvos ir Lenkijos valstybės iššūkiais ir didėjančia Vokietijos geopolitine grėsme bei teritorinėmis pretenzijomis Lietuvai ir Lenkijai XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad tokie teiginiai pasirodydavo tų autorių tekstuose, kurie vienaip ar kitaip buvo susiję su istorijos tyrimais (pavyzdžiui, rytų Prūsijos, istorinės geografijos ir t. t.) arba tiesiog populiarino jūrines idėjas. Jų

³³⁴ ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1934, p. 32–33.

³³⁵ REMEIKA, J. Op. cit., p. 144; SUŽIEDELIS, S. Op. cit., p. 130–131; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Istorijos vadovėlis...*, p. 99–100.

³³⁶ MAIRONIS. Op. cit., p. 150; SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 95.

³³⁷ *Jogaila...* 1935, p. 89–90; REMEIKA, J. Op. cit., p. 138–140; SUŽIEDELIS, S. Op. cit., p. 8–10.

³³⁸ KONOPCZYŃSKI, W. Poland and Sweden..., p. 19; MAKOWSKI, J. [Review of: ZUNDELEWICZ, J. *Les rapports...*], p. 134; KOCZY, L. Op. cit., p. 161.

³³⁹ TYSZKOWSKI, K. Op. cit., p. 119; SZELĄGOWSKI, A. *Walka o Bałtyk...* 1904; DE MONFORT, H. Op. cit., p. 321.

³⁴⁰ SUŽIEDELIS, S. Op. cit., p. 137; SIDZIKAUSKAS, V. *Klaipėdos krašto ūkis...*, p. 5; SIDZIKAUSKAS, V. *Savo jūros sargyboje...*

³⁴¹ LUKAŠEVIČIUS, A. Op. cit., p. 113; PRYŠMANTAS, V. Lietuvių kovos..., p. 606; BAKŪNAS, Vladas. Lietuva vėl grįžo prie jūros. Nepriklausomos Lietuvos jūrinės veiklos bruožai. *Vakarai*, 1938-02-13, Nr. 38 (644), p. 1; MAKŁOWICZ, J. Op. cit., s. 5–6; PIWARSKI, Kazimierz. [Review of: *Etienne Batory, roi de Pologne, prince de Transylvanie*. Published by the Polish Academy of Sciences and Letters and the Hungarian Academy of Sciences. Cracow, 1935.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 2, p. 346; GÓRSKI, K. *Pomorze...*, s. 5–6.

nuomone, nepakankamas dėmesys jūrai esą tiesiogiai ar netiesiogiai privedė prie praeityje įvykusio „nustūmimo prie jūros“ ir šios priežasties nulemtos valstybės ir (ar) tautos nuosmukio ir vėlesnio žlugimo. S. Daukantai „nustūmimas nuo jūros“ visų pirma yra ekonominis reiškiny (nors jo „nustūmimo nuo jūros“ sampratoje yra svarbūs ir kiti negatyvus lietuvių tautai ir (ar) Lietuvos valstybei šio reiškinio aspektai: karinis, politinis, logistinis, socialinis ir t. t.).³⁴² Jūra buvo suprantama kaip potencialus valstybėms ir tautoms ekonominės (ir kitokios) galios šaltinis bei prielaida ekspansijai ar tiesiog intensyvesniam komunikavimui su kitomis šalimis ir visu pasauliu. „Nustūmimas nuo jūros“ buvo suvokiamas kaip įvairių galimybių (politinių, ekonominių, kultūrinių, socialinių ir t. t.), kurias suteikia jūra, praradimas. Šis praradimas esą įvykęs dėl kitų tautų ekspansijos; lietuvių ir lenkų atveju „nustūmimas nuo jūros įvyko“ dėl „vokiečių“ (kurie šiame kontekste gali būti suprantami labai plačiai – kaip kryžiuočių ir kalavijuočių ordina, Hanzos sąjunga, vokiečiųkalbiai miestai, Šventoji vokiečių tautos Romos imperija, Prūsijos kunigaikštystė, Prūsijos karalystė ir t. t.) kaltės.

Kas šiame motyve buvo įvardijami kaip „nustumti nuo jūros“ ir kas juos nustūmė? S. Daukantai nuo jūros (ne tik nuo Klaipėdos ir Šventosios – Palangos ruožo, bet ir nuo Rygos iki Karaliaučiaus ir (arba) tiesiog nuo Daukanto įvardytų upių žiočių) nustumti buvo senovės lietuviai (t. y. įvairios baltų gentys, giminingos lietuviams) ir (arba) žemaičiai, o Antanui Smetonai – „lietuviai ir jų gimines“: prūsai, kuršiai ir t. t.³⁴³ Taigi pasak A. Smetonos, nuo jūros nustumti buvo: 1) *Lietuviai*; 2) *lietuviai, latviai* ir *prūsai*; 3) *mūsų giminiečiai prūsai*. Taigi atsakymas į klausimą „kas buvo nustumtas nuo jūros“ laikui bėgant kito ir galėjo būti atsakomas įvairiai. Nustumti nuo jūros galėjo būti tiek lietuviai ir žemaičiai, tiek prūsų gentys, tiek LDK. Kas nustūmė nuo jūros? Į šį klausimą buvo atsakoma taip pat įvairiai kaip ir į klausimą „Kas buvo nustumti nuo jūros?“. Nuo jūros lietuvių ir lenkus nustūmė „germanai“, „vokiečiai“, „kryžiuočiai“, „kalavijuočiai“, „Vokiečių ordinas“, Hanzos sąjunga. Lietuvių autoriai rečiau negu lenkų autoriai teigė, kad nuo jūros nustūmė Prūsijos kunigaikštystė ir (ar)

³⁴² DAUKANTAS, S. *Būdas senovės lietuvių...* 1993, p. 198, 197; DAUKANTAS, Simonas. Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje [1850]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. II, p. 246.

³⁴³ „Nuo Baltijos jūros ligi Juodųjų marių ėjo senovėje Lietuvos Imperija. Kad ji tokia buvo, mes didžiuojamės. *Lietuviai* [paryškinta kursyvu – *aut. past.*] gynė pajūrius, bet neįveikė išsaugoti savo teisės jūroje, neįstengė sukurti nei savo laivyno, nei sudaryti savo laisvos prekybos. Kad tatau jiems nepavyko, tai gal dėl to dingo jų didžiulė Imperija ir vos išliko pati tauta, suskaldyta ir nukamuota. <...> Iš neatmenamo meto, kurio joks raštas nėra užrašęs, *lietuviai, latviai* ir *prūsai* [paryškinta kursyvu – *aut. past.*] yra insikūrę Baltijos pajūryje. <...> Žuvo nelygioje kovoje *mūsų giminiečiai prūsai* [paryškinta kursyvu – *aut. past.*] ir užleido savo tėvų žemę žiauriesiems atėjūnams; tik neilgas jūros pakraštys, tekės atgimusiai Lietuvai, buvo atlaikytas mūsų senovės didžiųjų karžygių.“ – SMETONA, Antanas. Jūros diena. In SMETONA, Antanas. *Pasakyta parašyta* [1935]. Kaunas, 1992, p. 297–298.

Prūsijos karalystė bei Brandenburgas. Kartais kaip lenkus ar Lenkijos karalystę, ATR nustūmę nuo jūros yra įvardijami danai ir švedai. Nustūmimas buvo ir „racionalus“ (apskaičiuojamas kaip konkretūs ekonominiai ir politiniai veiksniai), ir „metafizinis“ (kaip jūrinių įgūdžių netekimas bei neigiama įtaka tautiniam mentalitetui ir t. t.). Nustūmimas nuo jūros kaip esminis veiksnys Lietuvos valstybės ir lietuvių tautos istorijoje, pakeitęs jos eigą į blogą (čia yra daug panašumų su lenkų atveju). Todėl šis motyvas buvo įtrauktas į tautinį istorinį naratyvą. „Nustūmimas nuo jūros“ buvo susijęs su sugrįžimu prie jūros, kuris reiškė ne tik tam tikrų konkrečių teritorijų (at)gavimą, bet ir „istorinių klaidų“ ištaisymą (pagal Stanislovą Tarvydą – „geopolitinių klaidų“³⁴⁴). Tai buvo laike susieti įvykiai praeities su dabarties.

Istorinis motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ galėjo pasireikšti įvairiai. Juodosios jūros pakrantės užvaldymas Algirdo ir Vytauto laikais buvo dažnai akcentuojamas lietuviškoje historiografijoje, tačiau Juodosios jūros pakrantės praradimas nesulaukė tokio didelio dėmesio; matyt todėl, kad tai kartais buvo laikoma Lenkijos istorijos dalimi (t. y. ne „sava“, o „svetima“).³⁴⁵ „Nustūmimo nuo jūros“ jūrinės istorijos motyvas buvo būdingas ne vien tik rašant apie savo šalies istoriją; kartais Lenkijos „nustūmimo nuo jūros“ istorinis motyvas atsirasdavo Lietuvos istorikų tekstuose³⁴⁶, o Lietuvos (prūsų, Klaipėdos ir t. t.) „nustūmimo nuo jūros“ istorinis motyvas atsirasdavo Lenkijos istorikų tekstuose.³⁴⁷ Tokie atvejai nėra labai dažni, tačiau jie rodo, kad šis istorinis motyvas buvo būdingas tiek lietuvių, tiek lenkų historiografijose; lenkai ir lietuviai ne tik savo, bet ir vieni kitų šalis galėjo suvokti kaip „nustumtas nuo jūros“.³⁴⁸ Tai įrodo kultūrinį transferą.³⁴⁹ Istoriniai motyvai galėjo būti susiję ne vien tik su Lietuva ir jos

³⁴⁴ TARVYDAS, S. Op. cit., p. 329–300.

³⁴⁵ „Be to Lenkijai kilo naujas pavojus iš turkų pusės. Turkai tuomet turėjo jau užėmę Besarabiją ir netolimuosius Juodosios jūros pakraščius, turkų valdžioje esantį Krymą totoriai dažnai užpuldinėdavo Lenkiją.“ – ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1918, p. 83.

³⁴⁶ RIMKA, A. *Lietuvos prekybos santykiai...*, p. 48; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1934, p. 15; SUŽIEDELIS, S. Op. cit., p. 54.

³⁴⁷ KOCZY, L. Op. cit., pp. 150–151, 162; MÜNCH, H. [Review of: HEYNIKE, H. *Entwicklung der ostpreussischen Städte, eine wirtschaftshistorische Untersuchung*. Königsberg, 1931; FUHRMANN, K. H. *Gründung und Grundriss der Stadt des Deutschen Ritterordens in Preussen*. Diss. Berlin, [1932]; WITT, E. *Friedland als ostpreussische Kolonialstadt des Mittelalters, ein Beitrag zur ostdeutschen Haus- und Stadt-Forschung*. Königsberg, 1932.] *Baltic Countries*, 1936, Vol. 2, No. 2, p. 288.

³⁴⁸ „Lenkija buvo netekusi savo žemių žiemuose palei Vyslos įtaką ir tuo atstumta nuo jūros. Tas žemes buvo užėmęs Vokiečių ordinas. Pasikvietus sau karalių Lietuvos kunigaikštį, galima buvo tikėtis su Lietuvos pagalba atgauti tas žemes delto, kad Lietuva irgi vedė nuolat kovą su ordinu. Taigi bendri vienos ir kitos tautos reikalai tą valandą stūmė Lietuvą ir Lenkiją prie susijungimo.“ – ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1918, p. 35–36.

³⁴⁹ „Humanitarinių mokslų fakultetas, iš naujo nusistatydamas 1924 metais reguliamą, nužiūrėjo savo studentams istorininkams privalomą Lenkų istorijos kursą; vadinasi, Lietuvos Universitete pasikartos, kol pasikeis reguliamas, kas dveji metai paskaitos, pratybos ir

nustūmimu nuo jūros. Lietuviškoje historiografijoje egzistavo ir Maskvos priėjimo ir nustūmimo nuo jūros klausimas. Dažniausiai tai buvo siejama su XVI a. įvykusio Livonijos karo laikotarpiu.³⁵⁰ Buvo teigiama, kad Lietuva neleido Maskvai gauti priėjimo prie jūros ir tokiu būdu ją nustūmė nuo jūros.

Įdomus ir atskiros aptarimo vertas yra vokiečių istoriko Josefo Pfitznerio (1901–1945) veikalas „Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas“, kuris 1930 m. buvo iš vokiečių kalbos išverstas į lietuvių kalbą ir pasirodė Lietuvoje. Šis veikalas įdomus tuo, kad jame esama ne tik istorinių motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“, bet ir samprotavimų, susijusių su jūros reikšme lietuvių tautai ir LDK. Jame užčiuopti netgi tam tikri Vytauto jūrinės politikos kontūrai, taip pat aptariami ir Vytauto politikos Juodosios jūros atžvilgiu požymiai. Knygos autorius manė, kad Vytautas gerai suprato jūros reikšmę (arba bent jau savo veikale sukonstravo tokį historiografinį Vytauto Didžiojo įvaizdį – kaip politiką, kuris gerai suprato jūros reikšmę). Nepriklausomai nuo to, ar istorinis Vytautas iš tikrųjų suprato jūros reikšmę, pati autoriaus interpretacija, nors ir grįsta gausia literatūra (šaltiniais ir historiografija) ir jos kritiška analize, buvo paveikta įtakingų autoriaus gyvenamojo laikotarpio idėjų. Pavyzdžiui, Jozefas Pfitzneris savo knygos dalyje „Tyrimai ir metodai“ mini geopolitiką F. Ratzelį, iš kurio, tikėtina, kad perėmė jūros reikšmės supratimą tautų istorijoje.³⁵¹ Taigi šiuo konkrečiu atveju jūros reikšmės supratimas galėjo būti tiesiog historiografinė autoriaus gyvenamo laikotarpio idėjų projekcija į aprašomą praeities laikotarpį, daranti įtaką praeities interpretacijoms. Tai buvo būdinga ir kitiems to laikotarpio autoriams.³⁵² Tačiau įdomu tai, kad J. Pfitznerio samprotavimai apie „nustūmimą nuo jūros“ ir kai kurios įžvalgos apie jūros reikšmės svarbą yra iš dalies panašūs į kitų tarpukario Lietuvos autorių mintis.³⁵³ J. Pfitzneris nurodo, kad rėmėsi kai kuriais lietuvių autorių

tam tikri kvotimai iš Lenkų istorijos. Mūsų jaunesnioji karta yra beveik atpratusi nuo lenkų kalbos, ir kadangi be knygų neįmanomas istorijos mokymas, tai ir teko išsiversti į lietuvių kalbą prof. V. Smolensko istorija. Be to, g. vertėjas ir Knygų Leidimo Komisija, atlikdami tą darbą, numatė, kad, be studentų, pasinaudos jų darbu ir platesnė mūsų visuomenė. Nepaisant nelemtos Lenkų politikos, kuri vis dar tebenervina ir net užgaulioja mūsų tautą, mokslo srity neprivalo būti tautinių vaidų, ir mes turime susipažinti su lenkų tautos senove, kai stengiamės pažinti savąją istoriją, nes senovėje, net per keletą amžių, mūsų tauta buvo susijusi su lenkų gyvenimu ir kultūra.“ – YČAS, Jonas. Redakatoriaus žodis. In SMOLEŃSKI’S, V. Op. cit., p. I. Šią knygą skaitė ne tik jaunoji Lietuvos istorikų karta, bet ir visuomenė (kuriai knyga irgi buvo skirta), o joje buvo daug istorinių motyvų apie Lenkijos „nustūmimą nuo jūros“. Tai buvo vienas iš būdų, kaip vyko kultūrinis transferas.

³⁵⁰ ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1918, p. 80–81.

³⁵¹ PFICNERIS, Jozefas. *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas* [1930]. Vilnius, 1989, p. 22.

³⁵² BOOCKMANN, Hartmut. *Vokiečių ordinas. Dvylika jo istorijos skyrių*. Vilnius, 2003, p. 117–118.

³⁵³ PFICNERIS, J. Op. cit., p. 169–170.

darbais (tiesa, jis sako, kad ne visi darbai jam buvo pasiekiami).³⁵⁴ Taigi autoriaus interpretacijai galėjo bent kažkiek įtaką daryti ir lietuvių autorių darbai. Autorius prie savo interpretacijų galėjo prieiti ir visiškai nepriklausomai nuo lietuvių autorių interpretacijų (arba jam įtaką darė kiti veiksniai). Jeigu J. Pfitzneriui darė įtaką lietuvių (ir (arba) lenkų) autoriai, tai galėtų būti pavyzdys, kaip konkrečiai tarp skirtingų tautų plito jūrinės istorijos motyvai ir su jais susijusios interpretacijos, sudarančios jų kontekstą. Šis autorius fragmentiškai užsimena ne tik apie lietuvių, bet ir lenkų jūrinės politikos klausimus.³⁵⁵ J. Pfitzneris rašė ne tik apie Baltijos, bet ir apie Juodosios jūros reikšmę Vytauto vykdomoje politikoje.³⁵⁶ Tačiau šio autoriaus minčių panašumas gali reikšti nebūtinai patirtą konkrečią įtaką iš lietuvių istoriografijos, o tiesiog reprezentuoti tendencijas, kurios apskritai buvo būdingos tarpukario istoriografijai. Viena iš jų – tuo metu populiarus geopolitikos mokslas, per kurio prizmę tarpukario autoriai (ne vien tik istorikai) bandė žvelgti į tautų praeitį ir ieškoti jos pakilimų ir nuosmukių priežasčių jūros reikšmės (ne)suvokime.

Motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“ lietuvių ir lenkų tautiniuose istoriniuose naratyvuose nuo XIX a. vidurio iki XX a. vidurio patyrė tam tikrą kaitą. Didžiausią įtaką šios kaitos atsiradimui turėjo Lietuvos ir Lenkijos nacionalinių valstybių sukūrimas po Pirmojo pasaulinio karo. Valstybių sukūrimas pakeitė motyvo kontekstus suteikdamas naujų reikšmių. Jeigu iki Pirmojo pasaulinio karo nuo jūros buvo nustumta *tauta*, tai po karo nuo jūros buvo nustumta *valstybė*. Tai nereiškia, kad XIX a. nebuvo rašoma ir apie tautos, ir apie valstybės „nustūmimą nuo jūros“, tiesiog modernių tautinių valstybių sukūrimas skatino rašyti valstybių ir jų interesų istoriją. Pavyzdžiui, S. Daukantas pirmoje XIX a. pusėje rašė apie „senovės lietuvių“ „nustūmimą nuo jūros“ dar iki LDK įkūrimo. O tarpukario Lietuvos autoriai daugiau dėmesio skyrė ir LDK istorijai (nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio vidurio – ir ATR istorijai). Lietuvių autoriai pabrėžė tęstinumą tarp praeities ir tuometinės dabarties, todėl buvo įprasta ieškoti tuometinės tarpukario Lietuvos problemų (konkrečiai – Klaipėdos krašto klausimo, jūrinio mentaliteto stokos ir t. t.) ištakų LDK istorijoje. Lietuvių tautiniame istoriniame naratyve tarpukariu pagrindinis akcentas buvo skiriamas ne baltų genčių, o didžiųjų kunigaikščių laikotarpiui, nes tuo metu LDK ne tik jau buvo sukurta, bet ir pasiekusi savo galios zenitą. Tai buvo svarbu tautinei tapatybei ir tautinio pasididžiavimo jausmui stiprinti. Todėl neatsitiktinai būtent tarpukariu atsiranda įvairių motyvų apie 1422 m. Melno taikos sutartį, o spaudoje netgi kyla savotiška polemika dėl šios sutarties vertinimo. XIX a., lietuvių autoriai, viena vertus, akcentuoja LDK istoriją, kita vertus, jiems svarbu ir lietuvių tautos istorija, kurią norima atsieti nuo ATR paveldo. O lenkų autoriams svarbiau ne lenkų tautos, o Lenkijos valstybės istorija. Tarpukariu lenkų autoriams tampa dar labiau svarbios Gdanskio ir Pamario temos bei

³⁵⁴ Ibid., p. 30, 32.

³⁵⁵ Ibid., p. 34, 35–36, 45, 180–181, 196–197, 253–254.

³⁵⁶ Ibid., p. 196–197, 202, 218–219, 291.

apskritai Lenkijos priėjimo prie jūros klausimas, kovos dėl Baltijos jūros ir t. t. Pavyzdžiui, pirmoje XIX a. pusėje Joachimo Lelewelio darbuose į jūros veiksnį Lenkijos istorijoje dar tik pradedama atkreipti dėmesį (pavyzdžiui, į Rytų Prūsijos ir Gdanskio klausimą), bet tai dar tikrai nėra tiek išplėtotą kiek buvo išplėtotą gerokai vėliau, t. y. tarpukario Lenkijos istoriografijoje. Svarbu paminėti, kad tiek lietuvių, tiek lenkų motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ tarpukariu buvo kur kas labiau išplėtoti ir įvairresni negu XIX a. Taip buvo ne tik dėl to, kad daugiau autorių ėmėsi rašyti šiomis temomis, bet ir todėl, kad istorijos rašymas tapo institucionalizuotas ir labiau tinkamas politinei panaudai. Prie motyvų įvairovės ir sudėtingėjimo prisidėjo ir istorijos mokslo raida bei skirtingos nuomonės, polemika su vokiečių istoriografija ir t. t.

Apibendrinant galima teigti, kad „nustūmimas nuo jūros“ yra istorinis motyvas, kurio esmė – pasakojimas apie tautos praeityje turėtą, bet dėl įvairių priežasčių prarastą priėjimą prie jūros. „Nustūmimas nuo jūros“ galėjo būti vaizduojamas kaip procesas, kurio metu priėjimas prie jūros buvo prarandamas ir vėl atgaunamas vieną ar net kelis kartus. Priėjimo prie jūros praradimas dažniausiai būdavo aiškinamas kaip nutikęs dėl šių priežasčių: 1) tauta ir (ar) valstybė nesuprato jūros reikšmės, todėl prarado priėjimą prie jūros; 2) tauta ir (ar) valstybė patyrė ilgalaikę kitų priešiškų tautų karinę, politinę ir (ar) ekonominę ekspansiją, todėl neatlaikė spaudimo ir prarado priėjimą prie jūros. Šie du pagrindiniai aiškinimai dažniausiai susipindavo tarpusavyje ir papildydavo vienas kitą. Kartais (bet ne visada) būdavo pateikiami teiginiai apie tai, kad tauta esą turėjo jūreivystės įgūdžius, bet juos prarado dėl kitų tautų ekspansijos ir jos sukulto nustūmimo nuo jūros. Įvardijimai kas ir ką nustūmė nuo jūros galėjo būti gana įvairūs (ar kartais netgi ganėtinai abstraktūs). „Nustūmimą nuo jūros“ galima laikyti tarsi glausta konkrečiau tautinio istorinio naratyvo versija, kurioje per jūros praradimo prizmę aiškinamos tautos ir (ar) valstybės nuosmukio (ar net žlugimo) giluminės priežastys. Motyve dažniausiai yra supaprastintai apibūdinami sudėtingi ekonominiai, politiniai, geopolitiniai, kultūriniai bei kiti procesai, kurie vyko ganėtinai ilgą laiką tarpą (dažniausiai – šimtmečius). „Nustūmimas nuo jūros“ galėjo būti susijęs su tam tikra konkrečia teritorija ar regionu (ir dažniausiai iš tikrųjų būdavo susietas), bet nebūtinai. Kartais tai tiesiog būdavo abstraktus „nustūmimas nuo jūros“ arba „nustūmimas nuo Baltijos jūros“, „pajūrio“ ir t. t. Svarbus, bet nebūtinai visuose tokio pobūdžio siužetuose pasitaikantis požymis yra bandymas parodyti įvairių praeities ir dabarties procesų tiesiogines sąsajas ir tęstinumą. „Nustūmimas nuo jūros“ vaizduojamas kaip šimtmečius trunkanti kova dėl konkrečios pajūrio teritorijos arba tiesiog priėjimo prie jūros. Kartais kaip šios kovos objektas buvo įvardijami konkretūs uostai, upių žiotys ar per šimtmečius susiformavę istoriniai – geografiniai regionai. Motyvo turinį galėjo sudaryti labai įvairūs jūrinės istorijos faktai. Šie faktai galėjo būti interpretuojami ir „dėliojami“ irgi labai įvairiai. Skirtingų autorių interpretacijose priėjimo prie jūros praradimo priežastys galėjo būti aiškinamos labai įvairiai. Šiems istoriniams motyvams dažnai buvo būdingi pasvarstymai apie tikrą ar tariamą tautos

jūrinę praeitį, jūrinį ar kontinentinį tautos mentalitetą bei jo atsiradimo priežastis. Taip pat kartais būdingi ir pasvarstymai apie jūros reikšmę tautos ir (ar) valstybės praeičiai bei dabarčiai ir ateičiai.

2.2. „Valstybė nuo jūros iki jūros“

„Valstybės nuo jūros iki jūros“ motyvas buvo būdingas lietuvių ir lenkų tautiniams istoriniams naratyvams. Latvių ir vokiečių tautiniams istoriniams naratyvams šis motyvas nebuvo būdingas. Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo vartojamas įvairiuose siužetiniuose ir naratyviniuose kontekstuose. Lietuvių tautiniame istoriniame naratyve šis motyvas dažniausiai buvo vartojamas rašant apie LDK laikus (ypač apie kunigaikščių Algirdo ir Vytauto Didžiojo valdymo laikotarpį) ir reprezentavo didžiausios lietuvių karinės ir (ar) politinės galios zenitą, po kurio netrukus sekė lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės nuosmukis. Lenkų tautiniame naratyve „valstybė nuo jūros iki jūros“ nėra suprantama kaip griežtai vien tik Lenkijos karalystė, bet kaip jungtinė Lietuvos ir Lenkijos valstybė Jogailaičių valdymo laikotarpiu. Istorinis motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ gali būti apibūdintas tiek kaip geografinis, tiek kaip politinis, tiek kaip istorinis, tiek kaip geopolitinis (tiek pats savaime, tiek priklausomai nuo konteksto, kuriame buvo naudojamas). Šis motyvas galėjo reprezentuoti tiek didžiausią valstybės teritorinį išsiplėtimą erdvėje (lietuvių atveju), tiek tam tikras (geo)politines užsienio politikos idėjas (Lenkijos atvejis). Šio motyvo esmė – nuoroda į valstybės dydį. Lenkijos atveju motyvas reprezentavo sąjungos su Lietuva idėją (nes be sąjungos su Lietuva Lenkija nebuvo ir negalėjo būti reprezentuojama kaip „valstybė nuo jūros iki jūros“). Nors jūra šiame istoriniame motyve yra svarbi, tačiau ji tarsi „įrėmina“ konkrečiose geografinėse ribose didelę plotu kontinentinę valstybę, bet nepadaro jos jūrine.

Šis istorinis motyvas dažniausiai nenurodo į konkretų praeityje vykusį (ar galėjusį vykti) jūrinį aktyvumą (uostus, laivynus ir t. t.). Jis yra labiau susijęs su kadaise praeityje turėtu, bet neišnaudotu didelės valstybinės galios potencialu ir neįsitvirtinimu prie jūros. Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ – tai sausumos teritorijos įvardijimas, kuriam jūra suvokiama labiau kaip valstybės geografinės ribos, tarsi „uždarančios“ ją tam tikrame sausumos plote. Dvi geografiškai viena nuo kitos nutolusios jūros – Baltijos ir Juodoji – reprezentuoja simbolinius geografinius taškus, kurie reiškia ne jūros reikšmės supratimą tautoje ir valstybėje ar tokio supratimo konstravimą jį projektuojant į praeitį, bet tiesiog didelės valstybės ribų pabaigą. Jūra jame yra suprantama kaip ribojantis, tarsi „įrėminantis“ valstybę gamtinėje ir geografinėje erdvėje veiksnys, bei kaip riba, stabdanti veikimą, ekspansiją ir ekonominius bei politinius interesus. Sprendžiant iš to, kaip ir kokiuose (kon)tekstuose pasirodo šis motyvas, nei lietuviškajame, nei lenkų diskurse konkrečiai šiame motyve jūra nebuvo suprantama kaip galimybė, skatinanti ekonominį,

(geo)politinį bei karinį veikimą. Įprastai šiame motyve tiesiog būdavo konstatuojama, kad „valstybė buvo nuo jūros iki jūros“, tačiau toliau nebūdavo akcentuojama tikra ar menama ar numanoma veikla pačioje *jūroje*. Šis motyvas nėra siejamas su žvejyba, prekyba, laivyba ir jūreivyste ir t. t., kuri vyko ar galėjo vykti Baltijos ir (ar) Juodojoje jūroje. Tai tiesiog deklaratyvus didžiausių praeityje valstybės teritorijos ribų fakto konstatavimas, juo nesiekiant teigti jokių jūrinių aspiracijų ar bent nurodyti apie galimą bet kokią senovės lietuvių ar lenkų jūrinę veiklą praeityje. Kitaip tariant, šis motyvas yra ne tiek apie jūrą, kiek apie kitus dalykus: galią, teritorijos kontrolę, aukso amžių ir t. t.

Svarbu yra tai, kad nei Albertas Kojalavičius-Vijūkas, nei Teodoras Narbutas dar nekūrė motyvų apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, bet Simonas Daukantas ir vėlesni autoriai jau darė tai. Kintanti geografijos mokslo samprata irgi galėjo prie to prisidėti, nes vargu ar kas nors Viduramžiais metraščių laikais labai gerai suprato geografiją. Geografija tampa svarbi tik XVIII–XIX a., kai ji ne tik tampa mokslinė disciplina, bet ir tampa politizuota (tiek politikų, tiek istorikų).³⁵⁷ Istorikas S. Daukantas gali būti laikomas pirmuoju (arba, tiksliau, bent jau vienu iš pirmųjų) lietuviškojo diskurso autoriumi, kuris į lietuviškojo tautinio istorinio naratyvo vartoseną įtraukė motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“. Šis motyvas buvo sugalvotas lietuvių autorių, o ne perimtas iš lenkų, nes galima atsekti jo kilmę. S. Daukanto tekstuose esama trijų vietų, kuriose atpažįstamas motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ arba bent jau jo užuomazga.^{358, 359, 360} Šios trys S. Daukanto citatos gana panašios tuo, kad jose

³⁵⁷ Įvairūs geografijos mokslo ir politikos sąsajų aspektai aptarti čia: PETRONIS, Vytautas. *Constructing Lithuania: Ethnic Mapping in Tsarist Russia, ca. 1800–1914*. Stockholm, 2007; SEE-GEL, Steven. *Mapping Europe's Borderlands: Russian Cartography in the Age of Empire*. Chicago and London, 2012; HANSEN, Jason D. *Mapping the Germans: Statistical Science, Cartography, and the Visualization of the German Nation, 1848–1914*. Oxford, 2015; GÓRNY, Maciej. *Kreślące ojczyzn. Geografowie i granice międzywojennej Europy*. Warszawa, 2017.

³⁵⁸ „Taip pergalės Vytauto ne vien pačioj šiaurėj ir vakaruose, bet ir rytuose sklyduro. Kas aprašys tos galdynės galybę Lietuvos, kurios rubežius nuo Žemaičių jūros iki Juodosios jūros ir Dunojaus upės tęsės, nuo saulėtekio upės Donas ir Ugra buvo Lietuvos rubežiais, nuo vakarų buvo rubežius Lietuvos anapus Drohičino ir Belsko. Viso to pasviečio Vilnius buvo buveine. Nebuvo nei stipresnės, nei garsesnės, nei karingesnės ūkės toj galdynėj, kaip lietuvių tauta; kaipogi ne veltui ciesaorius, iškildamas į bažnyčios surinkimą į Konstancos miestą, Vytautui paliko saugoti visą krikščionybę nuo antpuolių netikėlių.“ – DAUKANTAS, Simonas. Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje [1850]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. II, p. 684.

³⁵⁹ „Pertekęs Vytautas garbės, lobių ir galybės, tapęs garsingų visame pasaulyj ir pirmuoju karvedžiu savo amžiaus, valdymieru ir rykiu, kurio valdžia prasidėjo nuo Žemaičių jūros, o bengės Juodojoj jūroj, nuo upės Bugo iki upės Dono ir Ugros, kaip viršiau minavojau, nieko nestokojo – nei didybės, nei godos, vienos tiktai karūnos jam bereikėjo, kurios, sulaukus Jogailai vaikų, nuo lenkų nebsivylė begauti; todėl norėjo Lietuvos ypatinga karūna apsimaui ir, to dėjęsis, sukvietė daugybes svetimų viešpačių į puotą, į kurią ir pats ciesaorius su žmona pasiėmė ateiti.“ – Ibid., p. 694–695.

³⁶⁰ „Taip visų garsingasis karvedys ir rėdytojas savo amžiuje paliko labai plačią Lietuvą, kurios rubežiai – nuo saulėlydžio upė Bugas, nuo pietų – Juodoji jūra, nuo saulėtekio – upi

yra rašoma apie Vytauto Didžiojo laikotarpio valdymo pabaigą ir Lietuvos valstybės (kartu ir lietuvių tautos) galios zenitą. S. Daukanto konstruojamame Lietuvos istorijos pasakojime „valstybė nuo jūros iki jūros“ yra didingiausias ir kartu paskutinis senosios Lietuvos valstybės epizodas. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad valstybės teritorija yra simboliškai įreminama erdvėje ne tik kaip esanti tarp dviejų jūrų (Juodosios ir „Žemaičių“, t. y. Baltijos), bet ir tarp skirtingų upių. Analizuojant šio motyvo raidą, galima pastebėti, kad jis kartais yra naudojamas ne tik Vytauto, bet ir Algirdo laikams apibūdinti. Vis dėlto dažniausiai šis motyvas yra naudojamas rašant būtent apie Vytauto laikus ir simboliškai reprezentuoja būtent juos. S. Daukantas idėją apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ perėmė iš XVI a. iš senosios LDK raštijos tradicijos autorius Mykolas Lietuvio, kuris rašė lotynų kalba.³⁶¹ Mykolas Lietuvis gyveno XVI a. (apie 1490–1560) ir parašė veikalą „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“. S. Daukanto darbuose yra nurodoma, kad jis žinojo šį Mykolo Lietuvio veikalą.³⁶² Būtent iš šio veikalo jis perėmė šį motyvą. Visais trimis atvejais kai S. Daukantas savo darbuose panaudojo motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, jis Baltijos jūrai įvardyti naudojo pavadinimą „Žemaičių jūra“.³⁶³ M. Lietuvis taip pat Baltijos jūrą vadino „Žemaičių jūra“. Tai yra papildomas argumentas, kad S. Daukantas perėmė motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ būtent iš M. Lietuvio.

Istorinį motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ reikėtų suprasti ne kaip tikslų senosios Lietuvos valstybės geografinių valstybės ribų apibrėžimą, bet labiau kaip

Donas ir Ugra, pili Viazma ir Možaiskas, nuo šiaurės – Žemaičių jūra. Tankiai totoriams davė chanus; viešpačiai bulgarų, valakų ir moldavionų jo klausė; lygia dalia didieji kunigaikščiai Maskvos, Tverės ir kunigaikščiai Riazanės ieškojo jo bendrybos ir globos. Karaliai danų ir žuvėdų, ciesoriai Saulėtekio, arba grekonų, turkų, ir teutonų jo bendrybos meilavo.“ – Ibid., p. 703–704.

³⁶¹ „Atskirų rusų pilių viršininkais buvo vadinamieji baskakai; juos išvijo mūsų protėviai italai, kurie vėliau vadinosi litalais, o dar vėliau gavo lietuvių vardą. Po to savo įgimta drąsa išplėšę iš totorių arba baskakų, vergijos rusų gimines, kraštus ir piliis, jie savo valdžią išplėtė nuo Žemaičių jūros, vadinamos Baltijos jūra, ligi Juodųjų jūrų, kur yra Boristeno žiotys, ir ligi antrosios romėnų kolonijos – Valachijos. Jie užėmė Volynės, Podolės, Kijevo, Seversko žemes, stepes ligi Taurikos sienų ir Tovano brastos per Boristena ir žemes šiaurės link ligi Maskovijos sostinei artimiausios Možaisko pilies, išskyrus pačią pilį, taip pat Viazmą, Dorogobužą, Belą, Toropečą, Lukus, Pskovą, Naugardą ir visas kitas piliis ir žemes šiaurės jū. Tuo būdu praplėtę savo karingumu valdomąsias žemes, jie išgavo savo kunigaikščiui Mindaugui, priėmusiam šventą krikštą, karūną ir karaliaus vardą.“ – LIETUVIS, Mykolas. *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius* [1615]. Vilnius, 1966, p. 51.

³⁶² S. Daukantas savo veikalo „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ vienoje išnašoje rašo, kad: „Mykolas (Michalon) Lietuvis taipogi parašė istoriją Lietuvos, bet prapuolė, o tik tai nuolauža jos paliko: „Michalonis Litvani, De moribus Tartarorum, Litvanorum et Moschorum, fragmina X, Basileae, 1615“. – DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. I, p. 38.

³⁶³ DAUKANTAS, Simonas. Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje [1850]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. II, p. 684, 694–695, 703–704.

simbolinę šios valstybės galios išraišką, kuri yra perteikiama per maksimalų šios valstybės teritorinių ribų nusakymą. Manytina, kad svarbu ne tik ir galbūt ne tiek pačios konkrečios ribos ar tikslus jų įvardijimas, bet noras parodyti didelius Vytauto laikų Lietuvos valstybės kontroliuojamus plotus. Lietuviškasis motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ negalėjo būti perimtas iš lenkų diskurso, nes šiai versijai pagrįsti nėra jokių faktų, įrodymų ir argumentų. Labiau tikėtina, kad motyvas susiformavo lietuviškojoje historiografijoje savarankiškai (tam įtakos turėjo ir senoji LDK rašytinė tradicija).³⁶⁴ Šios versijos argumentacija ką tik jau buvo pateikta šiame skyriuje analizuojant šį motyvą S. Daukanto darbuose. Kaip netiesioginis argumentas teiginiui, kad lietuvių ir lenkų motyvai apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo du skirtingi atvejai, kurie atsirado ir formavosi savarankiškai, yra šių motyvų turinio analizė; šie motyvai tiesiog nėra tapatūs. Lietuviškasis motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo naudojamas išskirtinai tik kontekstuose, susijusiuose su LDK didžiųjų kunigaikščių aukso amžiaus laikotarpiu – Algirdo ir Vytauto valdymo laikais. Lietuviškasis motyvo variantas niekada nebuvo naudojamas rašant apie „povytautinius“ (juo labiau – apie ATR) laikus ir dažniausiai pasitaikydavo Vytauto Didžiojo valdomos LDK galios zenito aprašymo kontekstuose, pavyzdžiui: „Niekados Lietuva nebuvo nei didesnė, nei rimtesnė, kaip kad Vytautas ją valdė, vyras stropus, buklus ir valdžios geidžias, tuoįtimpos ir mažne visados kariavęs.“³⁶⁵ Lietuviškajame motyve „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo išskirtinai tik „nuo Baltijos iki Juodosios jūros“. Lietuvių motyvas visada buvo tik apie LDK ir niekada nebūdavo apie Lenkiją (skirtingai negu lenkų atvejis, kuriame kartais buvo rašoma ir apie LDK). Net jeigu lietuvių autoriai ir perėmė šio motyvo formą iš lenkų autorių, tai turinį jam suteikė visai kitokį – atmetantį ATR paveldą.

Motyvas buvo susijęs su aukščiausios Vytauto ir Lietuvos pasiektos galybės vaizdiniu: „Didžiais savo darbais Vytautas suteikė Lietuvai tokią galybę ir garbę, kokios nei pirmiau, nei paskui mums regėti neteko. Amžinieji lietuvių priešai priversti buvo galvas nulenkti, o tolymųjų šalių viešpačiai rūpinosi Vytauto prielankumą ingyti, vadinami jį Lietuvos karaliumi. Pro milžiniškąjį Vytauto asmenį ir plačią Lietuvos vals-

³⁶⁴ Motyvo apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ atsiradimui Daukanto darbuose turėjo įtaką ne vien tik jau aptartas Mykolo Lietuvio veikalas, bet ir kitų LDK senosios raštijos atstovų darbai: „XVI–XVII a. sandūroje autorinėse LDK kronikose buvo sukurtas jos didingos praeities vaizdinys. Tiek Strijkovskio, tiek Guagninio veikaluose LDK pavaizduota kaip stiprus politinis vienetas, respublika, turėjusi talentingų valdovų, turtingą ir savitą kultūrą. Abiejų kronikos buvo svarbiausios XIX a. istorikams dėl jose panaudotos, tuo metu jau neprieinamos, medžiagos. Didelę teritoriją apėmusio ir skirtingų etnosų gyvenamo regiono apibūdinimas Guagninio ir Strijkovskio kronikose atitiko Daukanto LDK istorijos sampratą, todėl abiejų autorių darbuose jis rado jo požiūrį atitinkančių koncepcijų.“ – BONČKUTĖ, Roma. Aleksandro Guagninio ir Motiejaus Strijkovskio kronikos – Simono Daukanto šaltiniai. *Archivum Lithuanicum*, 2023, t. 25, p. 189–190.

³⁶⁵ DAUKANTAS, Simonas. Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje [1850]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. II, p. 616–617.

tybę, nusitęsusią nuo marių lig marių, beveik nei pastebėti nebuvo galima silpnadvasio Jogailos su jo Lenkija.³⁶⁶ Šis istorinis motyvas simbolizavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės ir karinės (ir netgi ekonominės) galios zenitą, kurį pasiekus vėliau prasidėjo nuosmukis (iš karto po Vytauto Didžiojo mirties 1430 m.). Taip šis istorinis motyvas buvo susietas su lietuviškojo aukso amžiaus mitu. „Vytautas buvo netikėtai žymiausias Lietuvių tautos didvyris, bet žymi ypata ir viso pasaulio istorijoje. Lietuva prie jo buvo pasiekusi galybės, kokios ligšiol dar nebuvo regėjusi. Vytauto mokykloje išaugo nemažas skaičius lietuvių diduomenės, kuri paskui dalyvaudama Lietuvos valdyje stengėsi vesti kraštą Vytauto pramintais savystovybės keliais.“³⁶⁷

Citata iš Antano Smetonos straipsnio (straipsnio autorius nerodytas, bet Aleksandras Merkelis jį priskiria A. Smetonai): „Nepriklausomos, savarankiškos Lietuvos geisti mes turime teisės ir tautų liuosybės vardu. Mes turime vilties, jog tas mūsų geismas pagaliau bus patenkintas, nes doros dėsniai bei teisė turėtų gauti viršų ant valstybių pajėgos. Del to pat yra suprantama, jog negali grįžti senovės Lietuva nuo Baltijos ligi Juodųjų jurių. Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė, buvusi kitados mūsų protėvių sudaryta, bėra mums brangus istorijos atsiminimas. Šiandien mes norime Lietuvos tomis ribomis, kuriose iš senų senovės gyvena lietuvių giminė.“³⁶⁸ Šis traktuotė, pasirodžiusi 1917 m. „Lietuvos aidas“ vedamajame straipsnyje skatina kelti klausimą, ar istorinis motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ jau buvo paplitęs lietuvių visuomenėje dar iki 1918 m.? Labiausiai būtų pagrįsta manyti, kad šis jūrinės istorijos motyvas, sukurtas S. Daukanto, lietuvių visuomenėje paplito ir įsitvirtino per Daukantą skaičiusius ir (ar) juo sekusius autorius: Konstanciją Skirmuntt³⁶⁹ ir Maironį³⁷⁰ bei galbūt kitus autorius (jie naudojo jūrinės istorijos motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, o S. Daukanto įtaka jiems buvo akivaizdi).

Istoriniame motyve „nuo jūros iki jūros“ dažniausiai buvo turima omenyje, kad nuo Baltijos iki Juodosios jūros. Nors istorinis motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ yra būdingas lietuviškajai tautinei istoriografijai (kartu ir lietuviškajam tautiniam istoriniam naratyvui), vis dėlto jo ištakų turbūt galima būtų ieškoti ir atrasti ankstesniuose laikuose nei XIX ar XX a.³⁷¹ Svarbu ir tai, kad šis istorinis motyvas

³⁶⁶ KLIMAITIS, P. *Lietuvos istorija...* 1912, p. 91.

³⁶⁷ ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1918, p. 50.

³⁶⁸ Pirmutinis žodis. *Lietuvos aidas*, 1917-09-06, Nr. 1, p. 1.

³⁶⁹ SKIRMUNT, Konstancija. *Istorija Lietuvos trumpai apsakytą*. New York, 1887, p. 76, 99–100.

³⁷⁰ ZANAVYKAS, Stanyslovas [Jonas Mačiulis]. *Apsakymai apie Lietuvos praeigą* [1886]. Tilžė, 1891, p. 10; MAIRONIS. Op. cit., p. 86, 100, 122.

³⁷¹ Dar tarpukariu vokiečių istorikas Josefas Pfizneris yra pastebėjęs, kad „Vytauto pasisekimus nusakanti formulė: „Nuo jūrų iki jūrų“ iškyla aukščiau, plg. A. Guagnini. *Sarmatiae Europea que descriptio*, išl. Pistorius veik. *Polonicae historiae corpus* I (1591), 40.“ Šis teiginys yra pateiktas jo knygos vertime – PFICNERIS, J. Op. cit., p. 218, nuoroda 2. Patikrinus šį teiginį nurodytoje pirminio šaltinio vietoje iš tikrųjų pavyko aptikti formuluotę,

nuo pat pradžių buvo susijęs su Vytauto Didžiojo valdymo laikotarpiu. Vis dėlto, nepaisant to, šio istorinio motyvo įtvirtinimas lietuviškojoje tautinėje istoriografijoje ir lietuviškajame tautiniame istoriniame naratyve turėtų būti siejamas su XIX a. pabaiga–XX a. pradžia ir tarpukariu. Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ paplito lietuviškajame diskurse ne vėliau kaip tarpukariu. Tarpukariu šis motyvas jau buvo tapęs plačiai Lietuvos visuomenėje paplitusia „vadovėline tiesa“.³⁷² Šis pavyzdys gerai pailiustruoja šiuolaikinės istoriografijos teiginį, kad besiformuojančioms tautinėms istoriografijoms įtaką darė ir ankstesnių epochų rašytinės tradicijos, t. y. kad tautinės istoriografijos galėjo perimti tam tikrus elementus iš ankstesnių laikotarpių darbų ir savaip juos pritaikyti bei interpretuoti.

Sociologo Zenono Norkaus teigimu, prisiminimai apie „Lietuvą nuo Baltijos iki Juodosios jūros“ buvo itin populiarūs prieškario Lietuvos bei pokario emigracijos istorinėje sąmonėje. Nors Lietuvos Respublikos politikai, diplomatai ir teisininkai LDK

kuri teoriškai galėjo suteikti pagrindą jūrinės istorijos motyvui apie „valstybę nuo jūros iki jūros“: „Lietuva rytuose ribojasi su Rusia, Moskovijos kunigaikščio provincija, vakaruose su Palenke, Mazovija, Lenkija ir Prūsija, <...> šiaurėje ji ribojasi su Livonija ir Žemaitija, o pietuose su Podolės, Voluinės ir Rusios sritimis. Be to, Lietuva yra didžiulė šalis, apimanti daug kunigaikštysčių, regionų ir provincijų, vadinamų skirtingais vardais, o didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais ji driekėsi ilgu ruožu nuo Juodosios jūros, Taurijos Chersoneso iki Baltijos jūros, sienų su Kuršu, Livonija ir Prūsija.“ („Lituania ab Oriente Russiae, Moschouiae Duci subiectae, contermina est, ab Occidente Podlassiae, Masouiae, Poloniaeq;, & Prussiae, nonihil in Septentrionem reflectendo adhæret, à Septentrione Liunionae, Samogitiæque, à Meridie Podoliae, Woliniæque Russiae regionibus adiacet. Porrò Lituania regio est amplissima, plirimos Ducatus regionesque & prouincias diuersis nominibus appellatas, suo nomine complectens, & Vitoldi Magni Ducis, temporibus à Ponto Euxino, Tauricaque Chersoneso ad sinum usque maris Baltici, pelagumque Curlandiæ, Liuones, & Prutenos versus fines suos longo tractu extendebat.“) – GVAGNINI, Alexandri. *Sarmatiae Evropeae descriptio*. Spira, 1581, p. 57.

³⁷² REMEIKA, J. Op. cit., p. 84, 145; SUŽIEDELIS, S. Op. cit., p. 16, 30, 82, 145, 146, 168; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Lietuvos istorija...*, p. 69, 83–84; PAKŠTAS, K. Baltijos respublikų politinė geografiija... 1991, p. 183; TARVYDAS, S. Op. cit., p. 270, 318–319; ŠALČIUVIENĖ-GUSTAITYTĖ, A. Op. cit., p. 54, 55; NORKUS, J. *Istorijos vadovėlis...* 1936, p. 106; ŠINKŪNAS, P. *Krašto mokslo vadovėlis...* 1928, p. 71, 73; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Istorijos vadovėlis...*, p. 96, 119; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1934, p. 18, 19; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1919, p. 45; ALEKNA, Antanas. *Lietuvos istorijos pradžiamokslis*. Kaunas, 1925, p. 14; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1918, p. 25–26, 35–36, 41–42, 46, 50, 80–81, 83, 100; GENIUŠAS, Juozas. *Lietuvos istorijos vadovėlis pradžios mokyklų IV skyriui*. Kaunas, 1937, p. 50–51, 77; GERUTIS [Mečislovas Vasiliauskas]. *Rūtelė. Geografija ir istorija IV pradžios mokyklos skyriui*. IV dalies II knygos. II-sis pataisytas ir naujai programai pritaikytas leidimas. Kaunas-Marijampolė, 1937, p. 182; MATULAITIS, Stasys. *Lietuvių tautos istorija*. Voronežas, 1918, p. 35; ŠLEŽAS, P.; ČIŽIŪNAS, V. *Lietuvos istorija ketvirtam pradžios mokyklos skyriui...*, p. 79; TRINKŪNAS, Jonas. *Spindulėlis. Skaitymai, gamta, istorija ir geografiija. IV-jam pradžios mokyklos skyriui*. Kaunas, 1937, p. 350, 373.

tradiciją visada prisimindavo, tačiau Vytauto Didžiojo laikų reminiscencijos buvo skirtos jaunimo „tautiško ugdymo“ pedagoginėms reikmėms, o ne kokiai nors užsienio politikos programai pagrįsti.³⁷³

Poskyriui itin aktualus yra Antano Smetonos liudijimas apie Jono Mačiulio-Maironio knygos apie Lietuvos istoriją³⁷⁴ pasirodymą ir jos poveikį skaitytojams: „Didelė naujiena buvo, kai *Zanaviko Lietuvos istorija* [buvo parašyta kursyvu tekste – aut. past.] pasirodė. Iš jos kaimo jaunimas gavo patirti, kad Lietuva buvusi kitados didelė valstybė, galinga, kaip Rusija. Gražios būta mūsų senovės, kaip kokios pasakos!.. <...> Rusija tokia galinga, o Lietuvos vardas – vien atsiminimas, istorijon inrašytas. Mūsų ponai bajorai, paniekinę savo protėvių kalbą, kalba lenkiškai ir dūsauja Lenkijos, o mūsų ūkininkai, vargų prislėgti, ir žinoti nežinojo, kad yra buvusi Lietuvos valstybė.“³⁷⁵ Šioje knygoje jau buvo jūrinės istorijos motyvų apie „valstybę nuo jūros iki jūros“³⁷⁶, o vėlesniame 1906 m. šios knygos papildytame leidime – ir istorinių motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“.³⁷⁷ Iš šios citatos galima suprasti, kokį didelį poveikį lietuvių visuomenei turėjo šios knygos pasirodymas. Jos pasirodymo momentu buvo paveikesnis būtent „valstybės nuo jūros iki jūros“ jūrinės istorijos motyvas, nes jis buvo susietas su senosios Lietuvos valstybės galios zenitu, kas tuo metu buvo labai paveiku skaitytojui. Aurelijus Gieda teigia, kad „<...> nuo Daukanto iki Maironio platesni istorijos veikalai lietuvių kalba buvo dar retenybė“³⁷⁸. Tai paaiškina tokį didelį poveikio mastą.

Teoriškai buvo galima kurti motyvus apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ ir siėti juos su Švitrigailos, Žygimanto Kęstutaičio ar Kazimiero Jogailaičio valdymo laikotarpiais, bet to nebuvo daroma. Matyt todėl, kad nepaisant turimos didelės teritorijos, šis laikotarpis nebuvo laikomas tokiu didingu kaip Vytauto Didžiojo.³⁷⁹ LDK prarado priėjimą prie Juodosios jūros tik XV a. pabaigoje, todėl teoriškai motyvai

³⁷³ NORKUS, Z. Op. cit., p. 66.

³⁷⁴ ZANAVYKAS, S. Op. cit.

³⁷⁵ SMETONA, Antanas. Gražioji pasaka – tikroji teisybė. In SMETONA, A. *Pasakyta parašyta...*, p. 16.

³⁷⁶ ZANAVYKAS, S. Op. cit., p. 10.

³⁷⁷ MAIRONIS. Op. cit., p. 23, 39–40, 47, 101, 150.

³⁷⁸ GIEDA, A. Op. cit., p. 53.

³⁷⁹ „6. Kazimiero viešpatavimas buvo ramus, bet Lietuvai nelaimingas [paryškinta tekste – aut. past.]. Kazimieras labai ilgai viešpatavo — apie 52 metus. Nuolat gyvendamas Krokuvoje, jis, vis dėlto, gana dažnai atsilankydavo Lietuvoje ir net mirė Gardine. Jis labai Lietuvą mylėjo ir gražiai lietuviškai kalbėjo. Jam beviešpataujant, Lietuva atsilsėjo nuo karų, gyventojai galėjo ramiai gyventi ir savo darbą dirbti; praturtėjo miestai, atsirado daugiau amatininkų ir pirklių. Goštautui pavyko atgauti dar prie Vytauto lenkų pagrobta Palenkė. Tuo būdu Lietuvos žemės plotai dar labiau išaugo. Tačiau Kazimiero viešpatavimas Lietuvai nebuvo laimingas; liko daug nesutvarkytų reikalų, o Lietuvos kaimynai labai sustiprėjo. Pablogo santykiai su totoriais, kurie pasidavė galingajai Turkijai arba, susidėję su Maskva, ėmė varginti Lietuvos žemes. Kazimierui mirus Lietuva silpnėja ir mažėja.“ – DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Lietuvos istorija...*, p. 83–84.

apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ galėjo būti kuriami ir rašant apie laikotarpį po Vytauto Didžiojo mirties. Tai galima sieti ir su tuo, kad daugelis kitų lietuvių jūrinės istorijos motyvų taip pat buvo susiję daugiausia būtent su LDK laikotarpiu iki Vytauto Didžiojo mirties. Lietuviams motyvas „valstybė nuo jūros iki jūros“ buvo didžiųjų kunigaikščių Algirdo ir Vytauto laikų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės galios simbolis.³⁸⁰ Tai buvo susiję daugeliu atvejų būtent su Vytauto kultu, kuris atgimė tarpukario Lietuvoje.³⁸¹ Lietuviškasis motyvo variantas nepatyrė tokios dinamiškos evoliucijos kaip lenkiškasis. Vis dėlto lietuviškajame motyvo variante tarpukariu nors ir retai, galima aptikti tarsi balansavimą tarp LDK tradicijos laikant ją sava, bet kartu ir pabrėžiant, kad dabar atėjo kiti laikai³⁸²; ko dar nebuvo lietuviškuose motyvuose iki

³⁸⁰ Tai galima įrodyti tuo, kad šis motyvas dažniausiai pasirodo siužetiniuose kontekstuose, kurie yra susiję būtent su Algirdo ir Vytauto laikais. Pavyzdžiui: „Taip Algirdas savo valdžioje sujungė daugumą vakarų ir pietų Rusijos kraštų. Lietuvos valstybė traukėsi prie Algirdo nuo Baltijos iki Juodosios jūros.“ – ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1934, p. 19; „Algirdui viešpataujant Lietuvos valstybė tapo didžiausia Europos Rytų valstybe. Ji buvo išplitusi nuo Baltijos iki Juodųjų jūrų, nuo Nemuno iki netoli Maskvos esančio Možaisko miesto.“ – GENIUŠAS, J. Op. cit., p. 50–51; „Paziurėję ant plėčiančių Lietuvos rubezių Algirdui wieszpataujant, matome, jog ta walsztija tada buwo daug toli didesne negu prie Gedimino. Lietuwa tada atsieke czukurą sawo galingumo. Wołynija, Ukraina, Padolija ir Rytine Rusija tape jos skrycziais, o per tą Lietuvos rubeziai buwo atsispyrę ant dwieju mariu, Baltijos ir Juodosios.“ – SKIRMUNT, K. *Istorija Lietuwas...*, p. 76. „Lietuvos valstybė, kuriai jis paaukojo geriausias savo jėgas bei išmintį, buvo tikrai didelė ir galinga. Jos sienos ėjo nuo šiaurės Baltijos iki pietinių Juodųjų marių. Tai sudarė apie milijoną ketvirtainių kilometrų, nes apėmė ne tik tai Lietuvą, bet ir didžiausius Rusijos plotus. Trys žymios mūsų laikų sostinės – Varšuwa, Ryga ir Maskwa – buwo prie pat Lietuvos valstybės sienų, o plačiai išsišakojusios Nemuno ir Dniepro upės vingiavo per Vytauto valdomus kraštus. Ne wienas kitas didysis Lietuvos kunigaikštis niekada nebuwo jų tiek daug valdęs. Neveltui Wytautas išdidžiai gyrėsi kryžiuočių magistrui: „Štai kokia didelė yra mano valstybė!“ Tai buwo, iš tikro, didžiausio Lietuvos įsigalėjimo laikai.“ – SUŽIEDELIS, S. Op. cit., p. 145; „Wytautas Didysis aukštai iškėlė Lietuvos garbę ir galybę. Jam wieszpataujant Lietuvos valstybės ribos labai išsiplėtė. Lietuwa buwo wiena iš didesnių Europos valstybių. Lietuvos sritys plytėjo nuo Baltijos iki Juodųjų jūrų, nuo Nemuno iki Maskvos kunigaikštystės ribų (žiūr. žemėlapi). Vytauto Didžiojo wieszpatawimo laikotarpis yra garsingiausias Lietuvos istorijos straipsnis.“ – GENIUŠAS, J. Op. cit., p. 77; „Anuo metu Lietuvos sienos ėjo nuo Baltijos jūros pro Daugpilį ir pro Maskwą iki Riazanės, nuo čia – į pietus iki Juodosios jūros, o nuo jos – Dniestro upe pro Lietuvos Brastą dabartine Lietuvos Wokietijos siena iki Palangos. Tais laikais Lietuvos plotas užėmė apie 1.000.000 km². Lietuwa buwo pačių didžiųjų Europos valstybių eilėje, o Wytautas – žymiausias tų laikų waldovas. Vytauto garbę ir didybę anais laikais net tolimieji Europos kraštai pažinojo ir wertino.“ – ŠLEŽAS, P.; ČIŽIŪNAS, V. *Lietuvos istorija ketvirtam pradžios mokyklos skyriui...*, p. 79.

³⁸¹ VILIŪNAS, Giedrius. Vytauto Didžiojo kultas tarpukario Lietuvoje. In *Nacionalizmas ir emocijos (Lietuwa ir Lenkija XIX–XX a.)* (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 17). Red. Vladas SIRUTAVIČIUS, Darius STALIŪNAS. Vilnius, 2001, p. 68–102.

³⁸² MERKELIS, Aleksandras. *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. New York, 1964, p. 388–389; Pirmutinis žodis. *Lietuvos aidas*, 1917-09-06, Nr. 1,

Pirmojo pasaulinio karo. Lietuviškojoje historiografijoje „valstybė nuo jūros iki jūros“ buvo vertinama itin teigiamai, ir tik vienintelis J. Kraševskis panaudodamas šį motyvą išsako „pesimistinį“ „valstybės nuo jūros iki jūros“ vertinimą.³⁸³

Motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ egzistavo ir lenkų tautinėje istoriografijoje.³⁸⁴ „Valstybės nuo jūros iki jūros“ įvaizdis joje tradiciškai buvo siejamas su Jogailaičių dinastija.³⁸⁵ Jis nebuvo toks paplitęs kaip „nustūmimo nuo jūros“ motyvą, nuorodų į kurį labai daug tokių institucijų kaip Jūrų ir kolonijinės lygos³⁸⁶ arba Baltijos instituto leidiniuose³⁸⁷, kur motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ sutinkamas kur kas rečiau³⁸⁸.

Kaip minėta, XIX a. lenkų istorikas Joachimasis Lelewelis jau rašė apie Lietuvą kaip „valstybę nuo jūros iki jūros“ didžiojo kunigaikščio Algirdo laikais.³⁸⁹ Bet didžiausią plėtojimosi postūmį jis įgijo per vadinamąjį tarpjūrio (*intermarium* arba *międzymorze*) idėją. Prie jos turinio sukūrimo pirmiausia prisidėjo Adamas Jerzy'is Czartoryskis – Abiejų Tautų Respublikos veikėjas (taip pat J. Lelewelio amžininkas), kuris siekė atkurti ATR. Czartoryskis nebuvo vienas iš lenkų istorinio pasakojimo kūrėjų ir nenaudojo istorinio motyvo apie „valstybę nuo jūros iki jūros“. Nepaisant to, minėtai tarpjūrio idėjai jis suteikė (geo)politinį ir ideologinį turinį. Nors Adamas Jerzy'is

p. 1; SMETONA, Antanas. Vasario 16 d. minint. In SMETONA, A. *Pasakyta parašyta...*, p. 158–159; SMETONA, Antanas. Rugsėjo 8 diena – Tautos šventė. In *Ibid.*, p. 162; SMETONA, Antanas. Politinės gairės (gruodžio 15 d.). In *Ibid.*, p. 329.

³⁸³ „Visi tie tolimi užkariavimai ir žygiai įrašyti istorijoje kaip drąsos ir galybės pėdsakai. Bet gerai pagalvoję apie tai, nežvelgiame to didžiulio sienų išplėtimo nuo jūrų iki jūrų kaip ko nors džiugaus. Paprastai tai yra žlugimo ženklas, kai tikėdama savo jėgomis kokia tauta pradeda pernelyg plačiai grobti gretimus kraštus, be saiko plečia savo valdžią mokėdama savimi. Toks išsiliejimas paprastai įvyksta prieš subyrėjimo ir žlugimo akimirką.“ – KRAŠEVSKIS, J. I. Op. cit., p. 640.

³⁸⁴ LELEWEL, J. *Historiczna parallela...*, s. 10; LELEWEL, J. *Dzieje Litwi i Rusi...*, s. 118; LELEWEL, J. *Historia Polska...*, s. 291; SKIRMUNT, Konstancja. *Idea jagiellońska – a polityka kresowa*. Wilno, 1925, s. 8–9; SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 11, 80; SOBIESKI, Wacław. *Historia Polski*. Kraków, [1931], s. 111–112, 112, 224; Editorial policy. *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 1, [no page number]; Editorial policy. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, [no page number]; DE MONTFORT, H. [Review of: ROMERIS, M. 'The Baltic Entente and Regional Solidarity.' *The Organization of Peace*, Bulletins Nos. 5, 6 and 7, 1936, pp. 483–503.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, p. 150.

³⁸⁵ BUKOWIECKA, Zofia. *Jak Polska za Jagiellonów urosła od morza do morza. Opowiadania*. Warszawa, 1909; SKIRMUNT, K. *Idea jagiellońska...*, s. 8–9.

³⁸⁶ *Od morza do ocean. Od wybrzeża do kolonji. Dzieje – myśli – fakty*. Warszawa, 1934.

³⁸⁷ *Dostęp do morza...*

³⁸⁸ SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 11, 80; Editorial policy. *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 1, [no page number]; Editorial policy. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, [no page number]; DE MONTFORT, H. Op. cit., p. 150.

³⁸⁹ LELEWEL, J. *Dzieje Litwi i Rusi...*, s. 118. Žr. citatą 260 nuorodoje.

Czartoryskis nebuvo vienintelis lenkų politikas tuo metu svarstęs panašias politines idėjas ir strategijas, *intermarium* arba *międzymorze* idėja dažniausiai yra siejama su jo vardu.³⁹⁰ Jis atkreipė dėmesį į tai, kad ankstesni autoriai (diplomatai ir publicistai), nagrinėję diplomatijos teorines problemas, didžiausią dėmesį skyrė geografinėi valstybių padėčiai („natūralioms riboms“), o ne tautoms (t. y. „nesuvokė pagrindinio tautybės principo“).³⁹¹ Czartoryskis pabandė sureikšminti tautinį veiksnių ir panaudoti jį ATR atkūrimo tikslams, jis siekė suburti pavergtas Vidurio Rytų Europos tautas kaip atsvarą Rusijos imperijos ekspansijai, sukurti plačią valstybių konfederaciją ir padedamas Britų imperijos panaudoti Rusijos imperijos užkariautas tautas prieš pačią Rusijos imperiją. Vis dėlto tai savo esme turėjo būti kontinentinių valstybių projektas, kuriame jūros reikšmė niekaip nebuvo ne tik sureikšminama, bet ir apskritai minima. Jame tautinis principas turėjo pakeisti imperinį principą ir tapti naujos Europos politinės tvarkos pagrindu. Lenkija buvo laikoma svarbiu politiniu veiksmu.³⁹²

Kadangi Lenkijos karalystė niekada neapėmė plotų „nuo jūros iki jūros“, tarpjūrio interpretacija buvo įmanoma tik traktuojant visą Jogailaičių dinastijos valdomų valstybių federacijos plotą kaip erdvę „nuo jūros iki jūros“, kuriai pradžią davė 1385 m. Krėvos unija. Ši unija tarp LDK ir Lenkijos, anot lenkų istorikų, esą sudarė vieną

³⁹⁰ „Lenkų autoriai *Międzymorze* sampratos ištakų rado dar Viduramžių Lenkijos valdovų ir valstybės veikėjų politikoje. Didžiausia sėkmė skatinant visos erdvės integraciją jie laikė vadinamosios Jogailaičių koncepcijos įgyvendinimą, dėl kurios viena dinastija XV a. apjungė keturias šalis – Lenkiją, Vengriją, Čekiją ir Lietuvą. Taigi, *Międzymorze* atveju turime reikalą su ilgalaikė idėja, kuri buvo pagrįsta minėtąją erdvę veikusiais geopolitiniais veiksniais“. Tą esą rodo faktas, kad „XIX a. viduryje lenkų grafas Czartoryskis pristatė Vidurio Europos tautų federacinės sąjungos, siekiančios Kaukazą ir nukreiptos prieš Rusiją, planą. Šio plano įgyvendinimas, jo nuomone, būtų padėjęs sukurti Lenkijos valstybę kaip regioninę galią.“ Tuo pačiu pažymima, kad „Šiuolaikinės *Międzymorze* sampratos ištakų galima ieškoti laikotarpiu iškart po Pirmojo pasaulinio karo.“ – IŠTOK, Robert; KOZIAK, Tomáš. *Międzymorze as a Polish Geopolitical Concept*. *Folia geographica*, 2009, Vol. 14, pp. 89–90. Plg. NAŁĘCZ, Daria. The Evolution and Implementation of the Intermarium Strategy in Poland: A Historical Perspective. In *The Intermarium as the Polish-Ukrainian Linchpin of Baltic Black Sea Cooperation*. Ed. by Ostap KUSHNIR. Newcastle upon Tyne, 2019, p. 1.

³⁹¹ CZARTORYSKI, Adam. *Essai sur la Diplomatie*. Paris, Marseille, 1830, p. 222–223.

³⁹² „Kitą Lenkijos ir Lietuvos bendros valstybės atkūrimo idėjos variantą daug anksčiau, 1832–1861 m., t. y. tarp Lapkričio ir Sausio sukilimų, rėmė kunigaikštis Adomas Jerzy'is Czartoryskis, politinis veikėjas konservatyviojo „Hôtel Lambert“ Paryžiuje priešakyje. Czartoryskio projektas numatė atkurti bendrą lenkų ir lietuvių valstybę, kuri federaciniais saitais būtų susieta su Čekija, Slovakija, Vengrija, Rumunija ir visais pietų slavais. Kunigaikštis tikėjosi Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ir Turkijos vyriausybių paramos. Tautų pavasario metu (1848–1849 m.) kurį laiką atrodė įmanoma įgyvendinti šią idėją. Tačiau Vakarų paramos trūkumas, vokiečių nacionalizmo augimas ir Vengrijos konfliktai su Slovakija, Čekija ir Rumunija sutrukdė šį planą įgyvendinti.“ – JURKOWSKA, Monika. Kulturowe i polityczne aspekty mitu Międzymorza. In *Odessa i Morze Czarne jako przestrzeń literacka*. Red. Jarosław ŁAWSKI, Natalia MALIUTINA. Białystok-Odessa, 2018, s. 431.

nedalomą politinį vienetą. Krėvos unijos aktas lenkų istorikų taip buvo traktuojamas kelis šimtmečius dar iki tol, kai šis motyvas ėmė cirkuliuoti. Lenkų *intermarium* koncepcija buvo siejama ir su kitu Jogailaičių paveldu, kadangi Jogailaičiai 1440–1444 m. ir 1490–1526 m. valdė ir Vengriją, kurios sudėtinė dalis buvo Kroatija, išeinanti į Adrijos jūrą. Tai leido teigti, kad Jogailaičiai (lygu Lenkija) valdė erdvę „nuo jūros iki jūros“ (ypač turint omenyje, kad Lenkija LDK ir ATR laikė Lenkijos istorijos dalimi). Anot V. Safronovo, „<...> gerai žinomas Lietuvos įvaizdis „nuo jūros iki jūros“, tikėtina, buvo perimtas iš lenkiškosios *intermarium* koncepcijos“³⁹³. Idėjos iš tiesų panašios savo forma, bet turinys vis dėlto skyrėsi, nors jo esmė panaši.

Tiek lietuvių, tiek lenkų atvejais šis motyvas reiškė nuorodą į senovėje turėtą didelę ir galingą valstybę, kuri dėl praeityje padarytų klaidų buvo prarasta. To meto (XIX a.) istorijos samprata buvo susijusi su valstybių ir tautų istorijos įvykių priežastčių ir pasekmių paieška ir aiškinimu (gal net dėsningumų ieškojimu), bandant suvokti ir nekartoti praeityje padarytų klaidų. Skirtingai negu lietuviams, lenkams šis motyvas galėjo būti susijęs ir su teritorinėmis bei politinėmis pretenzijomis (t. y. siekiu atkurti Abiejų Tautų Respubliką 1772 m. sienose). Šis motyvas buvo susijęs su istorine, bet ne etnografinė tuometinės Lenkijos samprata. Ši samprata buvo būdinga J. Piłsudskiui ir vadinamajai Jogailaičių idėjai. R. Dmowskiui ir jo aplinkai būdinga Piastų Lenkijos idėja nebuvo susijusi su „valstybės nuo jūros iki jūros“ samprata. Piastų Lenkijos koncepcija siekė sukcentruoti dėmesį į etnografinę Lenkiją, esančią prie Baltijos jūros. R. Dmowskiui pagrindinis priešas buvo vokiečiai, esantys Lenkijos vakaruose, o J. Piłsudskiui – Rusijos imperija, esanti rytuose.³⁹⁴ Tai diktavo skirtingas ekspansijos kryptis. Šios koncepcijos išryškėjo Pirmojo pasaulinio karo metu. Praktinėje tarpukario Lenkijos politikoje galima aptikti abiejų šių teorijų įtaką.

Lenkų motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo naudojamas rašant tiek apie LDK, tiek apie ATR, traktuojant tai kaip integralią Lenkijos istorijos dalį. Lenkų motyvo variantas buvo naudojamas rašant ne tik apie Algirdo ir Vytauto, bet ir apie „povytautinius“ laikus. Lenkų motyve „valstybė nuo jūros iki jūros“ buvo suprantama kaip ne vien tik „nuo Baltijos iki Juodosios jūros“, bet kartais ir kaip besitęsianti iki pat Adrijos jūros. Bendra Lietuvos ir Lenkijos istorinė praeitis, patirtis ir paveldas buvo tinkami šio motyvo atsiradimui. Buvo dar vienas svarbus skirtumas: lietuviškasis variantas buvo orientuotas išskirtinai tik į praeitį, o lenkiškasis – ne tik į praeitį, bet ir į tuometinę dabartį bei į ateities geopolitines ar net geostrategines projekcijas.

Lenkų motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ patyrė intensyvesnę dinamiką negu lietuviškasis analogas. Jeigu J. Lelewelis motyvą taikė tik praeičiai aprašyti³⁹⁵,

³⁹³ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis...*, p. 141.

³⁹⁴ Plačiau apie R. Dmowskio ir J. Piłsudskio (geo)politines būsimos Lenkijos valstybės koncepcijas ir jų skirtumus: TROEBST, S. Op. cit., pp. 293–321.

³⁹⁵ LELEWEL, J. *Historyczna parallela...*, s. 10; LELEWEL, J. *Dzieje Litwi i Rusi...*, s. 118; LELEWEL, J. *Historya Polska...*, s. 291.

tai tarpukariu motyvas ne tik tapo labiau politizuotu, bet ir kartais būdavo tarsi „sudabartintas“ (susietas su tuometinės dabarties politiniais ir geopolitiniais Lenkijos užsienio politikos siekiais).³⁹⁶ Vis dėlto net ir tarpukariu pasitaikydavo nepolitizuotų šio motyvo variantų, skirtų tik aprašyti praeičiai.³⁹⁷ Lenkų motyvas turėjo įvairesnių variantų negu lietuvių ir evoliucionuodamas labiau nutolo nuo savo pirminio varianto.

Lyginant aptartus lietuvių ir lenkų motyvus, lietuvių atveju istorinis motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ nesiekė nusakyti etnografinių dabarties teritorinių ribų, o lenkų atveju jis nurodė pretenziją į 1772 m. sienas ir į buvusias LDK ir ATR teritorijas, o tarpukariu ir į Lenkijos valstybės užsienio politikos projektus ir (arba) vizijas. Jo centre – ne tik Vytauto laikų LDK galybė, bet ir jungtinės Lietuvos ir Lenkijos valstybės galybė. Visgi esama ir bendrų akcentų, pavyzdžiui, abiem atvejais yra akcentuojamas valstybės dydis ir plotas, erdvė. Lietuvių atveju tai yra Lietuvos valstybė, o lenkų – Lenkija arba vienokia ar kitokia jungtinė Lenkijos ir Lietuvos valstybė.

Tam pačiam motyvui lietuviai ir lenkai suteikdavo kiek kitokias prasmes. Motyvo esmė – trumpai nusakyti praeities valstybės didžiausią teritorinį išsiplėtimą akcentuojant ne tik didelį valstybės plotą, bet ir tai, kad ji turėjo priėjimą prie dviejų jūrų. „Nuo Baltijos jūros ligi Juodųjų marių ėjo senovėje Lietuvos imperija.“³⁹⁸ Tačiau vertinant pagal tai, kur ir kaip buvo naudojamas šis motyvas ir koks buvo jo turinys, šis motyvas labiau išreiškia kontinentinės negu jūrinės valstybės įvaizdį. „Valstybė nuo jūros iki jūros“ turėjo ir „didaktinę“ prasmę, t. y. valstybės ir tautos „klaidų nekartojimo“ siekį. Tai buvo ne vien tik skambus vaizdingas posakis, bet ir istorinis argumentas. Skirtingai negu Lietuvoje, kurioje ši idėja neturėjo didesnių politinių pretenzijų ir kalbėjo labiau tik apie praeitį, Lenkijoje ši idėja turėjo ir praeities, ir dabarties, ir ateities, ir politinį aspektus. Istoriniame motyve apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, esančiame lietuvių tautiniame istoriniame naratyve, viso tarpukario metu nepavyko išvelgti jokios didesnės raidos ar kaitos; šis motyvas išliko statiškas ir laikui bėgant praktiškai nesikeitė.³⁹⁹ Matyt, pokyčiams nebuvo jokių prielaidų. Paprastai tiek lietuvių, tiek

³⁹⁶ Editorial policy. *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 1, [no page number]; Editorial policy. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, [no page number]; DE MONTFORT, H. Op. cit., p. 150; SKIRMUNTT, K. *Idea jagiellońska...*, s. 8–9.

³⁹⁷ SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 80; SOBIESKI, W. *Historja Polski...*, s. 111–112, 224.

³⁹⁸ SMETONA, A. *Pasakyta parašyta...*, p. 297.

³⁹⁹ KRAŠEVSKIS, J. I. Op. cit., p. 640. ZANAVYKAS, S. Op. cit., p. 10, 11; SKIRMUNTT, K. *Istorija Lietuvos...*, p. 76, 99–100; MAIRONIS. Op. cit., p. 86, 100, 122; ALEKNA, Antanas. *Lietuvos istorija*. Kaunas, 1911, p. 17–18; KLIMAITIS, P. *Lietuvos istorija...* 1912, p. 91; Pirmutinis žodis. *Lietuvos aidas*, 1917-09-06, Nr. 1, p. 1; MATULAITIS, S. Op. cit., p. 35; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1918, p. 25–26, 35–36, 41–42, 46, 50, 80–81, 83, 100; MILAŠIUS, Oskaras. Lenkija ir Lietuva. [originalas paskelbtas *L'Affranchi*, 1918, Nr. 3]. *Hieronimus.lt* [interaktyvus], [žiūrėta 2022-10-04]. Prieitis per internetą: <<https://hieronymus.lt/oskaras-milasius-straipsniai/>>; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1919, p. 45, 103; ŠALČIUVIENĖ-GUSTAITYTĖ, A. Op. cit., p. 54, 55; ALEKNA, A. *Lietuvos istorijos*

lenkų atvejais omenyje buvo turima valstybė nuo Baltijos iki Juodosios jūros. Lietuvių atveju tiek šio motyvo forma, tiek turinys skirtingų autorių tekstuose tarpukariu buvo beveik identiški. Lenkų atveju šio motyvo tiek forma, tiek turinys buvo gerokai įvairesni. Be to, skirtingai negu lietuvių, lenkų atveju tai nebuvo vien tik priminimas apie didingą tautos ir (ar) valstybės praeitį.

Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ Lietuvoje, skirtingai negu Lenkijoje, nebuvo susijęs su kuria nors konkrečia „tautinės“ politinės minties srove. Lenkijoje *intermarium* buvo ne tiek istoriografinis motyvas, kiek politinė koncepcija, kuri turėjo aiškų turinį. Kitas skirtumas yra susijęs su šio motyvo „laikiškumu“. Lietuvoje šis motyvas kalba tik apie tolimą istorinę praeitį, o Lenkijoje šis motyvas yra aktualizuojamas kaip politinė dabarties ir ateities vizija. Lietuvoje „valstybė nuo jūros iki jūros“ buvo suprantama tik kaip LDK, o Lenkijoje – ne vien tik kaip Lenkijos karalystė, bet ir kaip Vidurio Rytų Europos regionas (kurį būtų galima tapatinti su buvusios Abiejų Tautų Respublikos teritorijomis). Lietuvos atveju motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ nebuvo naudojamas teritorinėms pretenzijoms į pajūrio teritorijas ir uostus pagrįsti. Lenkijos atveju tai galėjo tapti pretenzijų ne tik į buvusią LDK teritoriją, bet ir į Rytprūsius pagrindu. Esminė to paties motyvo panašumų tautiniuose lietuvių ir lenkų istoriniuose naratyvuose priežastis yra bendra istorinė LDK, Lenkijos ir ATR praeitis. Esminė to paties motyvo skirtumų tautiniuose lietuvių ir lenkų istoriniuose naratyvuose priežastis yra skirtingas požiūris į LDK ir ATR istoriją ir paveldą. Taip pat motyvų skirtumus lietuvių ir lenkų tautiniuose istoriniuose naratyvuose galėjo nulemti ir pasirinkimai sureikšminti (arba kaip tik ignoruoti) skirtingus istorinius laikotarpius. Kiek LDK ir ATR paveldą lietuviai laikė „svetimu“, tiek lenkai laikė „savu“, nes „pasisavino“ tai, ko atsisakė lietuviai – aukštesniojo bajorijos kultūrinio ir politinio paveldo.⁴⁰⁰ Tuo metu lietuviams LDK ir ypač ATR paveldas yra tiek svetimi, kad ne tik nebandoma jų pagrindu atkurti valstybės, bet ir šis paveldas apskritai yra

pradžiamokslis..., p. 14; ŠINKŪNAS, P. *Krašto mokslo vadovėlis...*, p. 71, 73; PAKŠTAS, K. Baltijos respublikų politinė geografinė... 1991, p. 183; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1934, p. 18, 19; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Lietuvos istorija...*, p. 69, 83–84; SUŽIEDELIS, S. Op. cit., p. 16, 30, 82, 145, 146, 168; SMETONA, Antanas. Vytauto Didžiojo metai. In SMETONA, A. *Pasakyta parašyta...*, p. 157; SMETONA, Antanas. Vasario 16 d. minint. In *Ibid.*, p. 158–159; SMETONA, Antanas. Rugsėjo 8 diena – Tautos šventė. In *Ibid.*, p. 162; SMETONA, Antanas. Vytautiškai. In *Ibid.*, p. 163; SMETONA, Antanas. Dubingiuose. In *Ibid.*, p. 289; SMETONA, Antanas. Politinės gairės (gruodžio 15 d.). In *Ibid.*, p. 329; SMETONA, Antanas. Auklėjimo pagrindas – teisingumas. In *Ibid.*, p. 340; NORKUS, J. *Istorijos vadovėlis...*, p. 106; ŠLEŽAS, P.; ČIŽIŪNAS, V. *Lietuvos istorija ketvirtam pradžios mokyklos skyriui...*, p. 79; GENIUŠAS, J. Op. cit., p. 50–51, 77; GERUTIS. Op. cit., p. 182; TRINKŪNAS, J. Op. cit., p. 350, 373; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Istorijos vadovėlis...*, p. 96, 119; REMEIKA, J. Op. cit., p. 84, 145; TARVYDAS, S. Op. cit., p. 318–319; MERKELIS, A. Op. cit., p. 388–389.

⁴⁰⁰ BUMBLAUSKAS, Alfredas. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštija ir jos tradicija*. Vilnius, 2010, p. 219.

pašalinamas iš lietuvių istorinės ir kultūrinės atminties, teigiant, kad šis paveldas esą yra „svetimas“, „lenkiškas“, „nelietuviškas“ ir t. t.⁴⁰¹ Naujai lietuvių kuriama valstybė yra pirmoji Lietuvos Respublika, kurios santykis netgi su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija ir paveldu (jau nekalbant apie Abiejų Tautų Respublikos) yra gana sudėtingas ir problematiškas.⁴⁰² Lietuviai balansavo tarp LDK tradicijos tęstinumo ir jos neigimo; negalima teigti, kad buvo vien tik ieškoma šio tęstinumo ar vien tik norima nuo jo atsiriboti.⁴⁰³ Įvairiuose lietuviškuose istoriniuose motyvuose ir jų naudojimo kontekstuose galima įžvelgti abi šias tendencijas, kartais pirmąją, kartais – antrąją. Tai būdinga ir lietuviškajam tautiniam istoriniam naratyvui apskritai. Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo žinomas ne vien tik lietuviams ir lenkams. Kadangi autoriai galėjo žinoti apie kitų tautinių kultūrų diskursuose esančius motyvus, tai galėjo ir perimti. Nėra aišku, kaip ir kodėl šis motyvas tapo žinomas ir užsienio autoriams. Jie galėjo būti susipažinę su lietuviška moksline istorine literatūra, iš kurios ir perėmė šį motyvą. Motyvas apie valstybę (šiuo atveju – ATR) tarp Baltijos ir Juodosios jūros buvo skirtas tiesiog nusakyti milžiniškam šios valstybės teritorijos dydžiui; šis latvių knygoje atsitiktinai kaip pavienė autoriaus interpretacija atsidūręs istorinis siužetas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ artimesnis lenkų negu lietuvių jo variantui.⁴⁰⁴ Tai argumentuoti galima tuo, kad jame yra rašoma ne apie LDK, bet apie Respubliką. Kaip jau buvo minėta, lietuvių autoriai šį motyvą dažniausiai naudodavo rašydami apie Vytauto Didžiojo laikus (kartais ir Algirdo), bet ne apie Abiejų Tau-

⁴⁰¹ „Atsikurianti moderni Lietuvos valstybė ir tauta XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje susidūrė su atsiribojimo nuo Lenkijos problemomis. Modernusis lietuviškumas iš dalies buvo pagrįstas antilenkiškumu, tai atsispindėjo ir kuriamoje tautinėje ideologijoje.“ – NIKŽENTAITIS, A. *Vytauto ir Jogailos įvaizdis...*, p. 53.

⁴⁰² „Faktiškai iki pat 3-iojo dešimtmečio pradžios „Lietuvos istorijų“ autoriai iš viso vengė aptarinėti įvykius po Vytauto mirties 1430 m. ir vėlesnio laikotarpio nelaikė Lietuvos istorijos dalimi. Vėliau šios nuostatos buvo atsakyta, tačiau dominuojančia tema nuo 1430 m. iki pat Lenkijos ir Lietuvos Respublikos žlugimo buvo lietuvių kova dėl savo valstybingumo.“ – Ibid., p. 10.

⁴⁰³ „Taigi nuo XX a. antrojo dešimtmečio prasidėjusiose kovose, visų pirma dėl Vilniaus, buvo kovojama ne tik dėl konkrečių teritorijų, tačiau ir dėl istorinės abiejų tautų praeities, neišvengiamai turėjo prasidėti ir istorinių tradicijų dalybos. Dėl Liublino unijos vertinimų abiejose visuomenėse greitai buvo pasiektas konsensus: Liublinas išliko tik Lenkijos respublikos istorinėje tradicijoje.“ – Ibid., p. 101.

⁴⁰⁴ „Federacinė valstybė, kuri įsteigta Liubline lietuvių ir lenkų – „Respublika“ – milžiniška savo apimtimi. Ateinančio šimtmečio pradžioje – Rusijos „sumaišties laikais“ – ji atgavo taip pat ankstesnes Lietuvos žemes – Smolensko ir Černihovo sritis. Visi ankstesni istoriniai klausimai buvo išspręsti – vokiečių kryžiuočių palikuonys buvo palaužti – visa Baltijos jūros pakrantė nuo Vyslos iki Pernavos priklausė Respublikai, žemės, už kurias šimtą metų kovojo Lietuva su Maskva, buvo išlaikytos ir Smolensko – Dniepro baseino vartai – ir vėl pasodinti Lietuvos gubernatoriai. Visas žemės plotas (apie milijonas kvadratinų kilometrų) tarp Baltijos jūros, Karpatų, Juodosios jūros, Vokietijos ir Rusijos buvo sudarytas ir suvienytas apie vieną valstybę – didelę Respubliką.“ – BRAČS, J.; VEINBERGS, F. Op. cit., 154. lp.

tų Respublikos laikus. Vokiečių istorikas Josefas Pfizneris rašė: „Vytautas, panašiai kaip Lietuvos herbo vytis, šuoliais lėkė nuo Baltijos jūros krantų iki Dono ir Juodosios jūros, <...>.“⁴⁰⁵ Latvių ir vokiečių autorių darbuose motyvas pasitaikė kaip reta pavienių autorių interpretacija. Abiem atvejais motyvuose matyti lenkų ir (arba) lietuvių istoriografijos įtaka.

Apibendrinant galima teigti, kad lietuvių ir lenkų motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ tiesiog nebuvo tapatūs nei savo turiniu, nei savo kontekstais, kuriuose buvo vartojami. Jie pasirodydavo šiek tiek skirtinguose siužetuose: lietuvių – išskirtinai LDK didžiųjų kunigaikščių Algirdo ir Vytauto laikų siužetuose, o lenkų – Jogailaičių dinastijos aukso amžiaus (XV–XVI a.) laikotarpio siužetuose (nors ne vien tik). Be to, šie motyvai buvo sukurti nepriklausomai vienas nuo kito; jų evoliucionavimas taip pat nebuvo vienodas (lietuviškasis atvejis buvo labiau statiškas ir jeigu ir keitėsi – tai tik nedaug, o lenkų atvejis kito labiau). Abu motyvai daugiausia buvo naudojami tarpukariu, nors atsirado dar XIX a. Abu buvo susiję su aukso amžiaus mitais ir didžiausios lietuvių ir lenkų tautų sukurtų valstybių pasiektos karinės, politinės ar net geopolitinės galios zenitu, kuris buvo nusakomas didelių kontroliuojamų teritorijų geografinių ribų, kurias žymėjo Baltijos ir Juodoji jūros bei kartais įvairios didesnės upės. Lietuviškasis buvo vartojamas rašant išskirtinai tik apie LDK praeitį, o lenkų motyvas buvo susijęs ne vien tik su LDK ir ATR praeitimi, bet taip pat galėjo būti „sudabartinamas“ ar netgi projektuojamas į ateitį.

2.3. Kolonijinė tautos praeitis

Motyvas apie „tautos kolonijinę praeitį“ buvo būdingas vokiečių ir latvių tautinėms istoriografijoms, bet visiškai nebūdingas lietuvių ir lenkų tautinėms istoriografijoms. Tas pats motyvas galėjo cirkuliuoti skirtinguose tautiniuose istoriniuose pasakojimuose, tačiau juose būti perteikiamas iš skirtingos perspektyvos, pavyzdžiui, vokiečiai buvo vaizduojami kaip „kolonizatoriai“, o latviai ir kaip „kolonizuota“, ir kaip „kolonizatorių“ tauta. Latvių istorikai plėtojo istorinį motyvą apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas Karibų jūros regione (Tobage) ir Afrikoje (Gambijoje), o vokiečių istorikai plėtojo istorinius motyvus apie Viduramžių „kolonijas“ Livonijoje ir Prūsijoje, taip pat apie Hanzos sąjungą.

Kodėl šis motyvas nebuvo būdingas lietuviams ar lenkams? Esminė priežastis – nei Lenkija, nei Lietuva savo kontinentinės plėtros nelaikė kolonijine veikla. Zenonas Norkus teigia, kad „LDK prisijungti rytų slavų kraštai tikrai nevadintini kolonijomis (toks pavadinimas labiau tinka užjūrio valdoms), bet jie buvo imperijos periferija.“⁴⁰⁶ Lietuvos didžiųjų kunigaikščių pavergtas teritorijas vadinti kolonijomis nebuvo jokio pagrindo. Būtent ši aplinkybė paaiškina, kodėl lietuvių tautinėje istoriografijoje nebuvo plačiau paplitęs (ar iš viso neegzistavo) istorinis motyvas apie tautos kolonijinę

⁴⁰⁵ PFIZNERIS, J. Op. cit., p. 295.

⁴⁰⁶ NORKUS, Z. Op. cit., p. 50.

praeitį. Nei tarpukario, nei šiuolaikinėje historiografijoje LDK užkariautos rytinės teritorijos niekur nėra vadinamos kolonijomis. Lietuvių ir lenkų autoriai neplėtojo motyvo apie tautos kolonijinę praeitį taip pat ir dėl istorinių faktų, tinkamų tokiems motyvams plėtoti, stokos šių tautų praeityje.

Motyvo apie tautos kolonijinę praeitį tiek forma, tiek turinys galėjo būti labai skirtingi. Tačiau jo esmė buvo gana abstrakti: bet kokia tautos „kolonijinė“ veikla – tiek „užjūrio“ kolonijų steigimas, tiek sausumos teritorijų kolonizacija. Kartais – tiesiog dalyvavimas (išitraukimas) į kolonijinius ankstyvųjų naujųjų laikų globalius kolonijinius procesus (kolonijų salų pirkimas ir t. t.). Arba tiesiog buvimas kolonijine valstybe ar nors turėjimas su tuo ką nors bendra. Galėjo būti naudojamas pakankamai įvairiuose skirtinguose siužetiniuose, naratyviniuose kontekstuose (tiek Viduramžių, tiek Ankstyvųjų naujųjų laikų kontekstuose). Tai galėjo būti tiek karinė, tiek ekonominė, tiek politinė veikla. Kolonizacija galėjo būti netgi vaizduojama kaip „kultūros nešimas“ ar „civilizacijos nešimas“. Nors motyvai buvo gana skirtingi ir jų kontekstai taip pat buvo gana skirtingi, jie buvo panašūs tuo, kad juose buvo rašoma apie kolonijas ir kolonijinę tautos patirtį. Svarbiausias skirtumas visų pirma buvo nevienodos galimybės rašyti apie kolonijinę tautos praeitį ir skirtingas kolonijinės praeities sureikšminimas. Skirtumų buvo gerokai daugiau negu panašumų, o juos paaiškinti padeda skirtingų tautinių istorinių naratyvų skirtingos ypatybės. Mažos tautos ir didelės valstybės kolonijiniai istoriniai motyvai neabejotinai turėjo skirtis, ir tam buvo įvairių objektyvių priežasčių, pavyzdžiui, politinės panaudos galimybės. Mažos tautos nesiekė užjūrio kolonijų, o siekė tik autonomijos arba nepriklausomos valstybės etnografinėse teritorijose. Didelės tautos save vaizdavo kaip „kolonizatorių“, o mažos – kaip „kolonizuotas“. Šiame poskyryje kolonijos yra suprantamos labiau kaip „užjūrio“ kolonijos, nors vokiečių atveju galima kalbėti ir apie užjūrio, ir apie sausumos kolonijas.

Latvių ir vokiečių motyvai apie tautos kolonijinę praeitį iš esmės skyrėsi; jų siužetiniai ir naratyviniai kontekstai buvo visiškai skirtingi. Latvių motyvas su Kuršo kunigaikštystės kolonijomis buvo susijęs su Ankstyvaisiais naujaisiais laikais, o vokiečių – su Viduramžių kontekstais. Kuršo kunigaikštystės kolonijos buvo naudojamos kaip latvių tautinio istorinio naratyvo integrali dalis. Latviams, ir vokiečiams Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorija atrodė „sava“, nors į ją jie žvelgė iš visiškai skirtingų perspektyvų ir matė skirtingus dalykus. Baltijos vokiečių autoriai gerokai daugiau rašė apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas negu Vokietijos imperijos autoriai (jiems ši tema buvo mažiau aktuali ir periferinė).⁴⁰⁷ To priežastys, prielaidos

⁴⁰⁷ RICHTER, Alexander von. *Geschichte der dem russischen Kaiserthum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen bis zur Zeit ihrer Vereinigung mit demselben*. Theil II: *Die Ostseelande in ihrer provinziellen Entwicklung*. 3. Band. *Kurland unter den Herzögen 1562–1795*. Riga, 1858, S. 64–85; ARBUSOW, Leonid. *Grundriß der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. 2. Aufl. Mitau, 1890, S. 161–165; SERAPHIM, Ernst; SERAPHIM, August. *Geschichte Liv-, Est-, und Kurlands: von der „Aufsegelung“ des Landes bis zur Einverleibung*

bei kontekstai jau buvo aptarti pirmo disertacijos skyriaus 1.4 poskyryje „Vokiečių tautinis istorinis pasakojimas“. Tokia padėtis buvo nulemta vokiečių tautinio istorinio naratyvo struktūros ir jo raidos. Baltijos vokiečiai ir jų istorija liko už šio naratyvo ribų. Vis dėlto Kuršo kunigaikštystė ir jos kolonijos dar nebuvo tiriamos kaip istorinis motyvas latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių tautiniuose istoriniuose naratyvuose. Kol kas šia tema (apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas kaip istorinį motyvą latvių tautiniame naratyve) yra tik vienas straipsnis, parengtas šios disertacijos autoriaus kaip dalies disertacijos rezultatų pristatymas.⁴⁰⁸

Anksčiau nei XIX a. jūrinės istorijos motyvai negalėjo atsirasti, nes dar XVIII a. Prūsijos karalystė buvo kontinentinė valstybė (ir netgi jos valdovai laikė Prūsiją kontinentine valstybe⁴⁰⁹), be to, bendras Europos ir pasaulio istoriografijos mokslo lygis dar nebuvo pasiekęs to, kas buvo pasiekta XIX a. Nacionalinė istoriografija net Vokietijoje tuo metu dar neegzistavo arba buvo dar tik pradiniuose savo raidos etapuose. Vokiečių jūrinės istorijos motyvai buvo susiję su kolonijomis, nes jie buvo susiję tiesiogiai su XIX a. Vokietijos užsienio ir vidaus politika, jos tikslais bei poreikiais. Jūrinės istorijos motyvai apie tautos jūrinę kolonijinę praeitį idealiai atitiko šalies politinį ir kitus kontekstus, todėl neatsitiktinai jie buvo būtent tokie. Iš tikrųjų modernus kolonializmas buvo naujas reiškiny Vokietijos istorijoje, nes pirmoji Vokietijos kolonija buvo įgyta tik 1884 m.⁴¹⁰, tačiau ieškant praeityje kolonializmo įrodymų buvo nueita

in das russische Reich. 2. Band. Reval, 1896, S. 518–553; SERAPHIM, Ernst; SERAPHIM, August. *Livländische Geschichte: von der „Aufseglung“ des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich*. 3. Band: *Die Geschichte des Herzogtums Kurland*. 2. Aufl. Reval, 1904, S. 99–139; ENGELHARDT, Alexis von. *Die deutschen Ostseeprovinzen Rußlands. Ihre politische und wirtschaftliche Entwicklung*. München, 1916, S. 30–33; SCHIEMANN, Theodor. Herzog Jakob von Kurland. In *Das Baltenbuch: die baltischen Provinzen und ihre deutsche Kultur*. Hrsg. von Paul ROHRBACH. Dachau, 1916, S. 16–19; Im Hafen von Libau. In STRUCK, Hermann; EULENBERG, Herbert. *Skizzen aus Litauen, Weissrussland und Kurland*. Berlin, 1916, [o. N.]; TORNIUS, Valerian. *Das Land der Deutschherren und der Hansa im Osten: Bilder aus den deutschen und russischen Ostseeprovinzen in Vergangenheit und Gegenwart*. Berlin, 1917, S. 14; ARBUSOW, Leonid. *Grundriß der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. 4. Aufl. Riga, 1918, S. 234–246; TORNIUS, Valerian. *Die Baltischen Provinzen*. 3. Aufl. Leipzig und Berlin, 1918, S. 49–50. Iš šiuolaikinių autorių tyrusių Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas verta paminėti naujausius Johno Freemano darbus: FREEMAN, John. *The Duchy of Courland's Colonial Networks and Encounters from the Baltic to Atlantic: 1638–1698*. PhD thesis. Cambridge, 2021; FREEMAN, John. *The struggle for neutrality: An examination of the Duchy of Courland in the Baltic and Atlantic, 1642–1698*. *Atlantic Studies*, 2023, Vol. 20, No. 1, pp. 2–32.

⁴⁰⁸ Plg. KULEVIČIUS, V. In Search for Alternatives...

⁴⁰⁹ 1768 m. testamente „Frydrichas [Frydrichas II – aut. past.] nusivylęs konstatavo, kad anksčiau į užjūrį nukeliavusios galingos Vakarų valstybės „užėmė geras vietas. Šiaip ar taip, Prūsija yra sausumos didvalstybė, jai nereikia jokio laivyno, tik geros kariuomenės.“ – KERAUTRET, Michel. *Prūsijos istorija*. Vilnius, 2018, p. 135.

⁴¹⁰ SMITH, W. D. Op. cit., p. 430.

taip toli į praeitį, kad kolonializmo įrodymų buvo ieškoma ir atrandama Viduramžiais (Hanzos sąjungoje, užkariavus Prūsiją ir Livoniją ir t. t.), t. y. tuo laikotarpiu, kai nebuvo ne tik modernaus kolonializmo, bet net ir Amerikos žemynas dar nebuvo žinomas tuometiniams europiečiams. Jūrinės istorijos motyvai apie tautos kolonijinę praeitį turėjo tarsi apjungti praeitį su dabartimi ir brėžti ateities trajektorijas. Šia prasme tai buvo tarsi mažesnė vokiečių tautinio istorinio naratyvo versija, kai visa tautos istorija bandoma pateikti ir paaiškinti vienu konkrečiu istoriniu motyvu. Prasminiais ryšiais šis jūrinės istorijos motyvas buvo sujungtas su kai kuriais kitais vokiečių tautinio istorinio pasakojimo elementais.

Istorikų reikšmė tautokūros procesams buvo neabejotina, todėl galima teigti, kad siekiant konstruoti tautos praeitį kaip kolonijinę praeitį, istorikų darbuose esantys jūrinės istorijos motyvai apie tautos kolonijinę praeitį buvo ne mažiau paveikūs negu konkretūs kolonijinės imperialistinės užsienio politikos sprendimai. Politikų sprendimai galėjo sukelti visuomenės ir (ar) kitų politikų bei interesų grupių pritarimą ar nepritimą, tačiau tautinės istoriografijos siūlomoms idėjos visuomenė dėl įvairių priežasčių kai kuriais atvejais galėjo būti imlesnė negu, pavyzdžiui, netgi politinei retorikai. Politikų nuomonės ir sprendimai galėjo greitai keistis (kaip ir visuomenės nuomonė), bet valstybinių švietimo institucijų diegiami istoriniai motyvai turėjo ilgalaikį poveikį formuojant tautos istorinę savimonę ir mentalitetą bei dabarties ir pasaulio suvokimą. Vokietija XIX a. turėjo geriausią Europoje akademinės istorijos mokslo tradiciją ir ji galėjo pasitarnavo kaip jūrinės istorijos motyvų sklaidos būdas. Nors Johann Gottfried von Herder Vokiečių ordiną dar vertino neigiamai, svarbu yra tai, kad jis aprašė ne tik vokiečių ekspansiją Baltijos jūros regione, bet ir jos sukeltus padarinius vietinėms šio regiono tautoms.⁴¹¹ Nors Herderis dar nevartojo tokių terminų kaip „kolonija“, „kolonizatoriai“ ir t. t. (juo labiau nevartojo šių terminų teigiama prasme), tačiau jis rašė apie Baltijos jūros regiono tautų pavergimą (kurį vertino itin neigiamai). Tai teoriškai galėjo tapti pagrindu vėlesniems svarstymams apie vokiečių kolonijinę praeitį. Kol Vokiečių ordinas buvo vertinamas neigiamai, tol motyvas apie tautos kolonijinę praeitį dar neturėjo galimybių atsirasti; tai tapo įmanoma tik iš esmės pasikeitus Vokiečių ordino vertinimui. Iki tol vyko kitas procesas – Prūsijos valstybės sureikšminimas Vokietijos istorijoje, kai Prūsijos istorija buvo tarsi „integruota“ į platesnius Vokietijos istorijos kontekstus. Čia pasižymėjo Johannas Gustavas Droysenas (1808–1884)⁴¹² ir Johannesas Voigtas (1786–1863).⁴¹³ Tai buvo tarsi „tarpinė grandis“

⁴¹¹ HERDER, J. G. Op. cit., p. 274–277; 471–472.

⁴¹² DROYSSEN, Johann Gustav. *Geschichte der preußischen Politik*. 14 Theile. Berlin, 1855–1886. Šis istorikas buvo žinomas tiek dėl savo politinės veiklos, tiek dėl svaraus indėlio į naująją vokiečių istoriografiją; daugiausia dėmesio jis skyrė Prūsijos istorijai.

⁴¹³ VOIGT, J. Op. cit. Johanno Voigto (1786–1863) parašyta „Prūsijos istorija“ buvo vienas svarbiausių to laikotarpio Prūsijos istorijai skirtų veikalų Vokietijoje, padariusių didelę įtaką šios valstybės istorijos reikšmės Vokietijos istorijos kontekste suvokimui.

vokiečių tautinėje istoriografijoje pamažu keičiantis suvokimui apie Prūsijos reikšmę Vokietijos istorijoje.

Herderio požiūrio į Baltijos jūros regiono istoriją priešingybė buvo Heinrichas von Treitschke, kuris Vokiečių ordiną jau vertino teigiamai ir netgi pateikė jo veiklos vertinimą kaip „kolonijinį“.⁴¹⁴ Hartmutas Boockmannas teigia, kad XIX a. pabaigoje pozityvų Vokiečių ordino vertinimą reiškė ne tik Treitschke.⁴¹⁵ Vadinasi, tai nebuvo pavienio autoriaus interpretacija. Anot Treitschke'ės, „Prūsija buvo visos Vokietijos kolonija“, tačiau ir kitas vokiečių Viduramžiais užkariautas Baltijos jūros pakrantės teritorijas jis įvardija kaip „kolonijų grandinę, supančią Baltijos jūrą“.⁴¹⁶ Šis pokytis buvo susijęs su vokiečių nacionalizmo plitimu ir pirmoje XIX a. pusėje pasikeitusiu Vokiečių ordino vertinimu.⁴¹⁷ Motyvai apie vokiečių kolonijinę praeitį nepasirodydavo atskirai nuo kitų siužetinių ir naratyvinių kontekstų. Jie pasirodydavo kartu su „Drang nach Osten“, vokiečių „civilizacinės misijos“, „kultūros nešimo“, užkariavimo, ekspansijos ir kitomis temomis su kuriomis buvo tiesiogiai susieti. F. W. Bartholdo knygoje pateikiamas vokiečių tautinei istoriografijai būdingas pavyzdys, kokiuose siužetiniuose ir naratyviniuose kontekstuose pasirodydavo motyvas apie tautos kolonijinę praeitį: „Hanzos darbas yra baltų kolonizacija, tik su jų, pamaldžių pirklių pagalba buvo įkurti Vokiečių špitolės riteriai, kurie galėjo išplėsti savo valstybę Prūsijoje.“⁴¹⁸ Platesnis motyvo siužetinis kontekstas plėtojamas tolesniuose puslapiuose; juose Hanzos kolonizacija yra integrali platesnių „vokiečių“ užkariavimų Baltijos jūros pietrytinėje pakrantėje Viduramžiais kontekstų dalis.⁴¹⁹ Treitschke'ę galima laikyti motyvo apie vokiečių tautos kolonijinę praeitį pradininku vokiečių istoriografijoje. Vokiečių kolonizacija buvo pristatoma kaip išskirtinai „pozityvus“ reiškinys (bent jau žvelgiant iš vokiečių perspektyvos). Tačiau Treitschke buvo svarbus ne tik tuo, kad plėtojo šį motyvą, bet ir tuo, kad aktyviai jį skleidė ne tik istoriografijoje, bet ir visuomenėje.⁴²⁰ Heinrichas von Treitschke (1834–1896), kūręs ir eksploatavęs

⁴¹⁴ Originalas: TREITSCHKE, Heinrich. Das deutsche Ordensland Preußen. *Preußische Jahrbücher*, 1862, Bd. 10, S. 95–151. Disertacijoje cituojama pagal vėliau perspausdintą variantą: TREITSCHKE, Heinrich. *Das deutsche Ordensland Preussen*. Leipzig, 1915, S. 5, 13, 26, 75, 81, 87, 96.

⁴¹⁵ BOOCKMANN, H. Op. cit., p. 205.

⁴¹⁶ TREITSCHKE, H. *Das deutsche Ordensland...*, S. 13, 26.

⁴¹⁷ Plačiau apie Vokiečių ordiną XIX–XX a. istoriografijoje ir jo vertinimų kaitą: BOOCKMANN, H. Op. cit., p. 198–215.

⁴¹⁸ BARTHOLD, Friedrich Wilhelm. *Die Geschichte der deutschen Hanse* [1851]. Bd. 1. Neue Ausgabe. Magdeburg, Leipzig, 1909, S. 12.

⁴¹⁹ Ibid., S. 12–17.

⁴²⁰ Pasak Hartmuto Boockmanno, Heinricho von Treitschke'ės esė „Das deutsche Ordensland Preussen“, kuri pirmą kartą pasirodė 1862 m. ir vėliau buvo daug kartų perleista, didžiąja dalimi suformavo vokišką Vokiečių ordino vertinimą. – BOOCKMANN, H. Op. cit., p. 205–206.

šiuos motyvus, buvo labai įtakingas vokiečių tautinės istoriografijos atstovas ir daugybei savo mokinių padarė didelę įtaką.⁴²¹ Jis buvo itin politiškai angažuotas istorikas (netgi vertinant jo gyvento laikotarpio kontekste), tačiau jo indėlis į vokiečių tautinę istoriografiją ir vokiečių tautinį istorinį naratyvą buvo itin didelis. Jo rašinys „Das deutsche Ordensland Preußen“, pasirodęs 1862 m. padarė itin didelę įtaką formuojant nacionalistinę Vokietijos istorijos sampratą ir iškeliant Vokiečių Ordino ir (ar) Prūsijos vaidmenį ir reikšmę Vokietijos istorijos procesuose.⁴²²

Kadangi jūrinės istorijos motyvus apie kolonijinę tautos praeitį eksploatavo bent keli žymesni vokiečių autoriai, jo negalima laikyti vien pavienių autorių interpretacija. Nesant „tikrų“ vokiškų kolonijų Ankstyvaisiais naujaisiais laikais (jau nekalbant apie kokią nors kolonijinę politiką), teko jų ieškoti praeityje ir bandyti „pasisavinti“ tai, kas buvo atrasta, – iš pradžių Prūsiją ir Livoniją, o vėliau – ir Hanzos sąjungos praeitį. Tai buvo grynai politinė interpretacija, skirta tuometinių Prūsijos pagrindu besikuriančios Vokietijos imperijos politinių poreikių patenkinimui ir ekspansijos pateisinimui. Vėlesni autoriai toliau plėtojo Treitschke'ės idėjas, tačiau jie labiau buvo linkę sureikšminti Hanzos sąjungos kaip vokiečių kolonizatorių reikšmę. Tokia buvo motyvo evoliucija. Treitschke'ės laikais užjūrio kolonijos (nepaisant jau ne vieną dešimtmetį egzistavusio kolonijinio diskurso) dėl Bismarko skepticizmo kolonijų įgijimo klausimu, dar nebuvo tiek aktualios (kaip ir tautos kolonijinė praeitis), kiek tapo aktualios kaizerio Vilhelmo II laikais, kai radikalai keitėsi Vokietijos imperijos užsienio politikos kryptis.

Dietrichas Schäferis (1845–1929) buvo istorikas, kuris „modifikavo“ motyvą apie tautos kolonijinę praeitį sureikšmindamas nebe Prūsiją ir Livoniją, o Hanzos sąjungos istoriją.⁴²³ Vienas pagrindinių Vokietijos jūrinės praeities konstruotojų istorikas D. Schäferis netgi priklausė jūrine propaganda užsiimančiai organizacijai, tačiau toks

⁴²¹ Anot S. Bergerio, „Treitschke buvo įtakingas publicistas ir universiteto dėstytojas.“ „Admirolas von Tirpitzas (1849–1930), varomoji vokiečių mūšio laivyno sukūrimo jėga, Friedrichas von Bernhardi (1849–1930), Prūsijos generolas ir karo istorikas, geriausiai žinomas dėl savo negailestingo karo propagavimo, ir Heinrichas Classas (1868–1953), ultranacionalistas Pangermanų lygos lyderis, buvo tarp labiausiai jam atsidavusių mokinių. Treitschke'ės įtaka platesnei Vokietijos viešosios nuomonės daliai negali būti pervertinta. Tarp jo įžymių mokinių buvo ne tik įtakingi imperatoriškosios Vokietijos visuomenės veikėjai, bet ir kai kurie žinomiausi naujos kartos istorikai, įskaitant Hansą Delbrücką (1848–1929), Otto'ą Hintze'ę (1861–1940), Maxą Lenzą (1850–1932), Erichą Marcksą (1861–1938) ir Friedrichą Meinecke'ę (1862–1954). Jie ne visi dalijosi nei jo politiniais, nei moksliniais polinkiais, tačiau Treitschke'ės įtaka jiems parodo jo pagrindinę vietą istorijos moksluose.“ – BERGER, S.; CONRAD, C. Op. cit., p. 143.

⁴²² TREITSCHKE, H. *Das deutsche Ordensland...*

⁴²³ SCHÄFER, Dietrich. *Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark: hansische Geschichte bis 1376*. Jena, 1879; SCHÄFER, Dietrich. *Die Hanse und ihre Handelspolitik*. Jena, 1885; SCHÄFER, Dietrich. *Die Hanse*. Bielefeld u.a., 1903; SCHÄFER, Dietrich. *Die deutsche Hanse*. 2., verb. Aufl. Bielefeld u.a., 1914.

įsitraukimas į politinius procesus apskritai buvo būdingas to meto Vokietijos imperijos akademiniams sluoksniams.⁴²⁴ D. Schäferis ne tik parašė įvairių itin aktualių darbų, ir netgi buvo įtakingojo Heinricho von Treitschke'ės mokinys.⁴²⁵ Savo reikšmę D. Schäferis yra raktinė figūra ne tik modifikuojant motyvą apie tautos kolonijinę praeitį, bet ir įtvirtinant jį vokiečių tautinėje istoriografijoje bei paskleidžiant visuomenėje. Ypač iškalbingas yra vienos D. Schäferio knygos, skirtos Hanzos sąjungos istorijai, turinys.⁴²⁶

Kitas vokiečių autorius, rašęs apie Hanzos istoriją, buvo Waltheris Steinas (1864–1920).⁴²⁷ Apie Hanzos sąjungą rašiusių ir tokiu būdu jos reikšmę vokiečių tautiniame istoriniame naratyve įtvirtinusių vokiečių autorių buvo ir daugiau. Keletas jų: Theodor Lindner (1843–1919)⁴²⁸, Ernst Robert Daenell (1872–1921)⁴²⁹, Harry Denicke⁴³⁰, Friedrich Schulz (1886–1914)⁴³¹.

Kodėl iš pradžių kolonijinė tautos praeitis buvo konstruojama pasinaudojant Prūsija ir Livonija, o tik po to Hanzos sąjunga? Nes iš pradžių buvo Prūsijos borusianistinis mitas, kuris veikė vokiečių tautinę istoriografiją, kuris buvo aktualus vienijant Vokietiją Prūsijos pagrindu.⁴³² Iki Vokietijos suvienijimo rašiusiems istorikams Prūsija ir Livonija buvo labiau tinkama kolonijinei praeičiai konstruoti, ir tik suvienijus Vokietiją pasikeičia politiniai kontekstai, darantys įtaką vokiečių tautinei istoriografijai, todėl prasideda vadinamasis „Hanzos renesansas“, kuris tiesiogiai paveikė istorikų veikalus ir istorijos rašymo tendencijas. Hanzos sąjungos praeitis pagrindiniu plėtojama tautos kolonijinės praeities motyvu tapo Tirpitzo ir kaizerio Vilhelmo II laikais; šiuos procesus jau išanalizavo Janas Rūgeris.⁴³³ Suvienijus Vokietiją aktualesnė tampa Hanzos kolonijinė jūrinė praeitis, nes anksčiau nesuvienytai Vokietijai labiau aktuali buvo tik Baltijos jūros regiono istorija, o suvienytai Vokietijai – jau ir Šiaurės jūros regiono

⁴²⁴ „Tarp Alldeutscher Verband narių buvo istorikai Georg von Below, Karl Lamprecht, Dietrich Schäfer ir kartais net Max Weber.“ – FRÖHLICH, M. *Imperialismus...*, S. 84.

⁴²⁵ WESTFALEN, Hagen. Der Professor II – Exkurs: Heinrich von Treitschke. *Geschichten aus der deutschen Provinz*. 1. April 2016 [interaktyvus], [žiūrėta 2025-02-14]. Prieitis per internetą: <<https://deutshegeschichteblog.wordpress.com/2016/04/01/der-professor-ii-exkurs-heinrich-von-treitschke/>>.

⁴²⁶ SCHÄFER, D. *Die Hansestädte...*, S. IX–XV.

⁴²⁷ STEIN, Walther. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Hanse bis um die Mitte des fünfzehnten Jahrhunderts*. Giessen, 1900; STEIN, Walther. *Die Hanse und England: ein hansisch-englischer Seekrieg im 15. Jahrhundert*. Leipzig, 1905.

⁴²⁸ LINDNER, Theodor. *Die deutsche Hanse. Ihre Geschichte und Bedeutung; für das deutsche Volk dargestellt*. Leipzig, 1899. Vėliau pasirodė dar kelios šio darbo laidos – 4-oji 1911 m.

⁴²⁹ DAENELL, E. *Die Blütezeit...*

⁴³⁰ DENICKE, H. *Von der deutschen Hansa...*; DENICKE, Harry. *Die Hansestädte, Dänemark und Norwegen von 1369 bis 1376*. Halle, 1880.

⁴³¹ SCHULZ, F. Op. cit.

⁴³² SAFRONOVAS, V. Borusianistinio didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas...

⁴³³ RÜGER, J. *The Great Naval Game...*, pp. 154–159.

istorija (kadangi Hanzos sąjunga veikė ne tik Baltijos, bet ir Šiaurės jūrose, skirtingai negu Prūsija ir Livonija arba Vokiečių ordinas, kuris veikė iš esmės tik Baltijos jūroje). Tai buvo susiję su tuo, kad istorikai dalyvavo politiniuose procesuose darydami jiems įtaką, o besikeičiantys politiniai kontekstai irgi veikė istorikus.⁴³⁴ Vokiečių istorikai, palaikę Prūsijos vokiškosios misijos idėją, svariai prisidėjo prie Vokietijos suvienijimo Prūsijos pagrindu.⁴³⁵ Vėliau istorikai aptarnavo Vokietijos imperijos interesus ir konstravo Vokietijos jūrinę praeitį tokią, kokios reikėjo to meto Vokietijos imperijos politinei konjunktūrai, tai paaiškina, kodėl keitėsi dominuojanti interpretacija ir kodėl motyvai apie Hanzos sąjungą tapo aktualesni nei prieš Vokietijos imperijos paskelbimą. Akademinei bendruomenė (ne vien tik istorikai) vadinamieji „270 laivyno profesorių“ nuo 1897 iki 1906 m. aktyviai dirbo siekdami padidinti vokiečių paramą galingo karinio jūrų laivyno kūrimui.⁴³⁶ Tačiau tai nereiškia, kad nebeliko kolonijinių motyvų apie Prūsiją ir Livoniją. Tai reiškia, kad motyvas apie kolonijinę tautos praeitį transformavosi – atsirado naujas jo variantas.

Tarpukariu motyvas jau buvo nusistovėjęs; tiek 1918 m.⁴³⁷, tiek 1939 m.⁴³⁸ apie kolonijinę tautos praeitį rašoma panašiai. Motyvai apie tautos kolonijinę praeitį beveik nesikeitė; tiek 1935 m.⁴³⁹ (jau po Hitlerio atėjimo į valdžią), tiek Antrojo pasaulinio karo metais 1943 m. apie vokiečių kolonizaciją (ir Vokiečių ordino istoriją) buvo rašoma panašiai.⁴⁴⁰ Galima pritarti nuomonei: „Kiek tiesmukai galima pasakyti, kad nuo XIX a. vidurio iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos Vokiečių ordinas Vokietijoje buvo vertinamas panašiai, kaip Treitschke'ės darbuose.“⁴⁴¹ Net ir nacionalsocialistų atėjimas iš esmės nepakeitė Vokiečių ordino vertinimo – jie nuolat bandė panaudoti Vokiečių ordino istoriją nacionalsocializmo tikslams.⁴⁴²

⁴³⁴ BERGER, S.; DONOVAN, M.; PASSMORE, K. Op. cit., pp. 4–7.

⁴³⁵ SAFRONOVAS, V. Borusianistinio didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas..., p. 36–39.

⁴³⁶ HERWIG, H. H. Op. cit., pp. 2, 40.

⁴³⁷ Plg. RORIG. Die geistigen Beziehungen des Baltenlandes zum deutschen Mutterlande. *Die Ostsee. Deutsche Zeitschrift für Wirtschaft und Kultur der Ostseeländer*, 25. April 1918, S. 34, 35, 36.

⁴³⁸ „Vokiečių rytų kolonizacijos kryptį seka Baltijos kraštų kolonizacija per vokiečius. Ji buvo įvykdyta beveik išskirtinai jūros keliu, kuriuo buvo užimtas ir Liubekas.“ Kai kurie Rytų kolonizacijos įvykiai, pavyzdžiui, Liubeko miesto įkūrimas 1143 m., buvo laikomi „reikšmingais įvykiais ir Baltijos jūros politikoje“. Kalavijuočių ordinas vienoje vietoje įvardytas kaip „pirmoji užjūrio kolonija“. – HENNING, F.; THIES, J. Op. cit., S. 63, 73, 74, 80.

⁴³⁹ KROLLMANN, Christian. *Der deutsche Orden in Preußen*. Elbing, 1935.

⁴⁴⁰ HERING, Ernst. *Der deutsche Ritterorden*. Leipzig, 1943, S. 195.

⁴⁴¹ BOOCKMANN, H. Op. cit., p. 205.

⁴⁴² Ibid., p. 209.

Plėtodami motyvą apie tautos kolonijinę praeitį, vokiečiakalbiai autoriai⁴⁴³ neap-
siribojo vien tik Prūsijos ir Livonijos teritorijomis. Jie jį suvokė platesniame „Rytų“
kolonizacijos arba „Drang nach Osten“ kontekste. Vokiečių tautinėje historiografijoje
buvo labiau populiarios Viduramžių Hanzos sąjungos istorijos bei Prūsijos ir Livonijos
kolonizacijos temos. Išimtis buvo Baltijos vokiečių historiografija, kurioje tam tikras
dėmesys buvos skiriamas ir vėlesnį laikotarpį apėmusiai Kuršo kunigaikštystės ir jos
kolonijų istorijai kunigaikščio Jokūbo Ketlerio laikais.⁴⁴⁴ Baltijos vokiečių autoriai,
skirtingai negu Prūsijos autoriai, dar nuo 1833 m. (kuomet Karlo Wilhelmo Cruse'ės

⁴⁴³ SARTORIUS, Georg. *Geschichte des hanseatischen Bundes*. 3 Theile. Göttingen, 1802–1808; SARTORIUS, Georg Friedrich. *Urkundliche Geschichte des Ursprunges der deutschen Hanse*. Hrsg. von J. M. LAPPENBERG. 2 Bände. Hamburg, 1830; BARTHOLD, Friedrich Wilhelm. *Die Geschichte der deutschen Hanse* [1851]. Bd. 2. Neue Ausgabe. Magdeburg, Leipzig, 1909; HANDELMANN, Heinrich. *Die letzten Zeiten hansischer Übermacht im skandinavischen Norden*. Kiel, 1853; SCHÄFER, D. *Die Hansestädte...*; FABRI, Friedrich. *Bedarf Deutschland der Colonien? Eine politisch-ökonomische Betrachtung*. Gotha, 1879; SCHÄFER, D. *Die Hanse und ihre Handelspolitik...*; FABRI, Friedrich. *Fünf Jahre deutscher Kolonialpolitik*. Gotha, 1889; SCHÄFER, Dietrich. *Deutschland zur See. Eine historisch-politische Betrachtung*. Jena, 1897; STEIN, W. *Beiträge...*; LINDNER, T. Op. cit.; DENICKE, H. *Die Hansestädte...*; HASSERT, Kurt. *Deutschlands Kolonien. Erwerbungs- und Entwicklungsgeschichte, Landes- und Volkskunde und wirtschaftliche Bedeutung unserer Schutzgebiete*. Leipzig, 1899; DAENELL, E. *Die Blütezeit...*; *Beiträge zur Kolonialpolitik und Kolonialwirtschaft*, 1899–1903; NEUDECK, Georg; SCHRÖDER, Heinrich. *Das kleine Buch von der Marine. Ein Handbuch alles Wissenswerten über die deutsche Flotte, nebst vergleichender Darstellung der Seestreitkräfte des Auslandes*. Kiel und Leipzig, 1902; HÜNEMÖRDER, Friedrich. *Deutsche Marine- und Kolonialgeschichte im Rahmen einer Geschichte der Seefahrt und des Seekrieges*. Kiel, 1903; SCHÄFER, D. *Die Hanse...* 1903; STEIN, W. *Die Hanse...*; SCHULZ, F. Op. cit.; DENICKE, H. *Von der deutschen Hansa...*; KIESSELBACH, G. Arnold. *Die wirtschaftlichen Grundlagen der deutschen Hanse und die Handelsstellung Hamburgs bis in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts*. Berlin, 1907; DEHN, Paul. *Von deutscher Kolonial und Weltpolitik*. Berlin, 1907; *Das Überseeische Deutschland. Die deutschen Kolonien in Wort und Bild*. Bd. 1. Bearb. von Franz HUTTER. 2 Aufl. Stuttgart, Berlin, Leipzig, 1911; *Deutschland als Kolonialmacht. Dreißig Jahre deutsche Kolonialgeschichte*. Berlin, 1914; VEIT, Valentin. *Kolonialgeschichte der Neuzeit*. Tübingen, 1915; VOGEL, Walther. *Kurze Geschichte der Deutschen Hanse*. München und Leipzig, 1915; LAHAINE, Ludwig. *Die Hanse und Holland von 1474 bis 1525*. München und Leipzig, 1918; MASS, Konrad. *Die Deutsche Hanse*. Jena, 1926.

⁴⁴⁴ CRUSE, Karl Wilhelm. *Curland unter den Herzögen*. Bd. 1. Mitau, 1833, S. 136–191; RICHTER, A. Op. cit., S. 64–85; ARBUSOW, L. *Grundriß...* 1890, S. 161–165; SERAPHIM, E.; SERAPHIM, A. *Geschichte...*, S. 518–553; SERAPHIM, E.; SERAPHIM, A. *Livländische Geschichte...*, S. 99–139; ENGELHARDT, A. Op. cit., S. 30–33; SCHIEMANN, T. Op. cit., S. 16–19; Im Hafen von Libau. In STRUCK, H.; EULENBERG, H. Op. cit.; TORNIUS, V. *Das Land der Deutschherren...*, S. 14; ARBUSOW, L. *Grundriß...*, S. 234–246; TORNIUS, V. *Die Baltischen Provinzen...*, S. 49–50.

knygoje pirmą kartą pasirodė motyvas apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas)⁴⁴⁵, visą XIX a. ir net Pirmojo pasaulinio karo metu plėtojo motyvus apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas. Jie pasirodydavo siužetuose apie Kuršo kunigaikštystės istoriją ir Livonijos kolonizaciją, vokiečių civilizacinę misiją, „Drang nach Osten“ ir t. t. Vokietijoje ši tema tuo metu rasdavosi nebent pavienių autorių darbuose (tačiau tik tarpukariu, o ne XIX a.).⁴⁴⁶

Baltijos vokiečiai su Vokietijos vokiečiais dalijosi bendru kultūriniu ir intelektualiniu, bet ne politiniu kontekstais.⁴⁴⁷ Tai paaiškina, kodėl nors kolonijų motyvai buvo skirtingi (Baltijos vokiečiai rašė apie Kuršo kolonijas, o Vokietijos imperijos vokiečiai – apie Prūsiją ir Livoniją), siužetiniai kontekstai, kuriuose šie motyvai pasirodydavo, nemaža dalimi buvo bendri: vokiečių „civilizacinė misija“, „Drang nach Osten“, Rytų kolonizavimas, Baltijos jūros pietrytinės pakrantės užkariavimas Viduramžiais (kovos su baltais ir slavais) ir t. t. Nedidelės ir laikinos Kuršo kunigaikščio kolonijos, matyt, nebuvo „pakankamai didingos“ Vokietijos imperijai (be to, beveik nieko bendro neturėjo su Prūsija, kurios pagrindu buvo konstruojama Vokietijos imperijos praeitis apskritai ir jūrinė tautos praeitis); skirtingai negu Prūsijos ir Livonijos, kurias galima buvo laikyti netgi „pirmosiomis kolonijomis“. Kuršo kolonijos tuo metu būtų buvusios tik kelios nedidelės iš daugelio kitų valstybių didesnių kolonijų Ankstyvaisiais naujaisiais laikais, o Prūsija ir Livonija – „pirmosios Viduramžių Europos kolonijos“ (taigi, gerokai daugiau prestižo). Kalavijuočių ordinas vienoje vietoje netgi įvardytas kaip „pirma valstybė, įgijusi pirmą užjūrio koloniją“.⁴⁴⁸

Vokietijos Viduramžių istorija buvo kur kas palankesnė jūrinės istorijos motyvams apie tautos kolonijinę praeitį kurti, negu Ankstyvųjų naujųjų laikų istorija. Ankstyvųjų naujųjų laikų kolonizacijos procesų kontekste Kuršo kunigaikštystės kolonijos galėjo tarsi nublankti palyginus su kitų tautų to meto kolonizacijos pasiekimais, o akcentuojant Viduramžius vokiečių kolonizacijos pasiekimai kaip tik priešingai – turėjo atrodyti išpūdingai (kaip pirmosios Europoje kolonijinės tautos Viduramžiais). Buvo ir kita svarbi priežastis. Vokiečių istorikai akcentavo Viduramžius labiau, nes

⁴⁴⁵ CRUSE, K. W. Op. cit., S. 136–191.

⁴⁴⁶ Kuršo kunigaikštystė ir jos kolonijos kunigaikščio Jokūbo Ketlerio laikų galėjo būti ir buvo naudojamos kaip pagrindas motyvams kurti: „Jis turėjo leidimą kasti Jokūbo kanalą ir kaip pirmas vokiečių princas turėjo užjūrio kolonijų Vestindijoje ir Vakarų Afrikoje.“ – *Volk und Reich. Politische Monatshefte*, 1937, 13. Jg., Hf. 8., S. 523. Ne tik Ordino, bet ir Kuršo kunigaikštystės istorijos epizodai tapo pagrindu motyvams kurti. Pavyzdžiui, minimas Gotthardo Kettlerio laikais (1561 m.) įvykęs „Baltijos provincijų padalinimas tarp švedų ir lenkų į šiaurinę ir pietinę dalis“, taip pat užsimenama apie Kuršo kolonijų Tobage ir Gambijoje įsigijimą (kaip Kuršo nuopelnas įvardijama tai, kad tai buvo viena pirmųjų valstybių, kuri įsigijo kolonijų). – HENNING, F.; THIES, J. Op. cit., S. 25.

⁴⁴⁷ LEERSSEN, J. Op. cit., pp. 984–985.

⁴⁴⁸ HENNING, F.; THIES, J. Op. cit., S. 74.

Viduramžiams vokiečių tautinėje istoriografijoje buvo skiriama daugiau dėmesio⁴⁴⁹, skirtingai negu Ankstyviesiems naujesiems laikams, kurie buvo interpretuojami kaip susiskaldymo, nuosmukio laikai (išskyrus Hohenzollernų Prūsijos galios augimą kaip „vienintelę džiuginančią temą“).⁴⁵⁰ Prūsiją ir Livoniją bei Hanzos sąjungą buvo galima susieti tarpusavyje ir „suvokietinti“, nes jos egzistavo Viduramžiais ir buvo dominuojamos vokiečių, o XVII a. Kuršo kolonijos buvo jau kita istorija, kuri sunkiai siejosi su Viduramžių kolonizacija. Tokie motyvų skirtumai. Nors, kaip buvo aptarta pirmame disertacijos skyriuje apie vokiečių tautinį istorinį naratyvą, Baltijos vokiečių istoriografija buvo periferinė ir nedarė įtakos bendram vokiečių naratyvui jam formuojantis, o šio skyriaus kontekste yra svarbi, nes būtent joje buvo motyvų apie kolonijinę tautos praeitį ir jie buvo šiek tiek kitokie, nors ir dalijosi bendrais siužetais, istoriografiniais kontekstais, idėjomis ir diskursais kolonijiniais su likusia vokiečių istoriografija, nes nors ir nebuvo politiškai vienoje valstybėje, tačiau priklausė vienai kultūrinei ir intelektualinei vokiečiakalbei erdvei. Tai nebuvo du visiškai atskiri motyvai, nes: 1) abu buvo apie tautos kolonijinę praeitį; 2) abu priklausė vokiečių istoriografijai; 3) abu pasirodydavo panašiuose siužetuose ir kontekstuose. Tiksliau juos būtų vadinti motyvo apie tautos kolonijinę praeitį dviem variantais. Baltijos vokiečių istoriografija daug rašė apie kolonijinę praeitį, bet ne tik Kuršo kunigaikštystės kolonijų. Baltijos vokiečiai Viduramžių Livoniją taip pat laikė vokiečių kolonija.⁴⁵¹ Nors ir buvo skirtumų, Baltijos vokiečių istoriografija dalijosi bendru kultūriniu ir intelektualiniu kontekstu su likusia vokiečiakalbe istoriografija. Tad kolonijinis diskursas ir kolonijiniai motyvai Baltijos vokiečiams taip pat buvo aktualūs.

Latvių tautiniame istoriniame naratyve išsiskyrė tik vienas jūrinės istorijos motyvas: nuoroda į latvių tautos kolonijinę patirtį. Šio motyvo turinys daugumos Latvijos istorikų darbuose buvo panašus: jie atpasakojo svarbiausius Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystės bei jos kolonijų istorijos faktus valdant kunigaikščiui Jokūbui Ketleriui. Motyvuose paprastai būdavo pristatomi kunigaikščio pasiekimai, daugiausia dėmesio skiriant jo sėkmingai ir aktyviai ūkinei veiklai. Beveik visada buvo minimos ne tik

⁴⁴⁹ Pavyzdžiui, daug dėmesio buvo skiriama Šv. Romos imperijai ir jos istorijai. Frydricho II Barbarosos mirtis (1250 m.) žymėjo šios imperijos galios zenitą ir prasidėjusio nuosmukio pradžią. Otonas I ir kiti Šv. Romos imperijos imperatoriai interpretuojami kaip „savi“ ir „vokiški“ valdovai. Dietrichas Schäferis savo Vokietijos istorijos sintezėje juos aprašo netgi atskiruose poskyriuose. – SCHÄFER, D. *Deutsche Geschichte...* Bd. 1, S. 8–10. Tai yra tipiškas viduramžių laikotarpio svarbos Vokietijos ir vokiečių tautos istorijoje sureikšminimo pavyzdys vokiškojoje tautinėje istoriografijoje.

⁴⁵⁰ „Kaip ironizuodamas pažymi Axelis Gotthardas, L. Häusserio veikale po 1648 m. Vestfalijos taikos, kuri borusianistiniame didžiajame pasakojime virto Šv. Romos imperijos galios žlugimo simboliu, Vokietijos istorijoje beliko viena džiuginanti tema – Brandenburgo ir Prūsijos valstybės galios augimas.“ – SAFRONOVAS, V. Borusianistinio didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas..., p. 38.

⁴⁵¹ ARBUSOW, L. *Grundriß...* 1890, S. 48.

laivų statyklos, bet ir didelis kunigaikščio karinis ir prekybinis laivynas. Visa tai buvo pristatyta kaip neatsiejama Kuržemės ir Latvijos istorijos dalis.⁴⁵² Galima pagrįstai teigti, kad Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorija tarpukariu jau buvo tapusi integralia latvių tautinio istorinio naratyvo dalimi. Apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas buvo rašomos atskiros knygos⁴⁵³, o bendrose Latvijos istorijose Kuršo kunigaikštystei ir (arba) jos kolonijoms beveik visada buvo skiriami atskiri poskyriai ar net skyriai.⁴⁵⁴ Kuršo kunigaikštystės istorija dažniausiai buvo konstruojama gana panašiai, remiantis daugeliu atvejų ta pačia pagrindine faktografija. Pristatant Kuršo kunigaikštystės istoriją dažniausiai buvo aprašomas jos atsiradimas, suklestėjimas ir nuosmukis visa tai atskleidžiant per Kuršo kunigaikščių valdymo prizmę (jų priimtus sprendimus, santykius su vietos diduomene bei Abiejų Tautų Respublika ir t. t.). Beveik visada atskiras ir gana nemažas dėmesys buvo skiriamas Kuršo kunigaikštystės kolonijoms ir kunigaikščio Jokūbo vykdomai sėkmingai ekonominei veiklai. Motyvo, pasitaikančio skirtinguose siužetuose (daugiausia tai siužetai apie Kuršo kunigaikštystės istoriją XVII a. valdant kunigaikščiui Jokūbui Ketleriui) gausa tarpukario latvių istoriografijoje neleidžia abejoti motyvo apie kolonijinę tautos praeitį egzistavimu. Taip pat nėra įmanoma jo aiškinti kaip nors kitaip – pavyzdžiui, tiesiog tik kaip paprasto atsitiktinai pasitaikančio Latvijos istorijos faktų konstatavimo. Šis motyvas skirtinguose siužetuose galėjo atsirasti dėl įvairių priežasčių ir galėjo atlikti įvairias funkcijas. Latvijos „valstybingumo stoka praeityje“ galėjo būti kompensuojama per Kuršo kunigaikštystės kaip latvių „protovalstybės“ įvaizdžiu. Latvijos istorikų siekis įžvelgti senojoje latvių praeityje valstybingumą galėjo būti įgyvendinamas ne vien tik

⁴⁵² SVENNE, Oto. *Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām*. Rīgā, 1925, 43.–44. lpp.; VENTMALNIEKS, A. [Ādolfs Ģērsons]. *Latvijas vēsture*. Valmierā-Cēsis, 1923, 128.–130. lpp.; ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia and Her Neighbours...*, pp. 10–11; BUNDURS, Žanis. *Senās latvju kolonijas Gambija Tobago* [1934]. Rīga, 1992; UPELNIEKS, Kristaps. *Kurzemes kuģniecība un kolonijas XVII g. simtenī*. Liepājā, 1930; JUŠKEVIČS, Jānis. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzēmē*. Rīgā, 1931; JUŠKĒVIČS, Jānis. *Kurzemes hercogi un viņu laikmets*. Rīgā, 1935; BIRKERTS, A. *Latvijas vēsture...*, 113.–116. lpp.; LANGE, G. Op. cit., 48.–51. lpp.; POMMERS, A. Op. cit., 131.–137. lpp.; GRĪNS, A. Op. cit., 142.–149. lpp.; MIKELSONS, R. Op. cit., 53.–55. lpp.; RANCĀNS, N. Op. cit., 117.–120. lpp.; ABERBERGS, J. Op. cit., 89.–92. lpp.; ZEIFERTS, T. *Īsa Latvijas vēsture...*, 28.–32. lpp.; ZĀLĪTIS, F. Op. cit., 92.–103. lpp.; ŠVĀBE, A. *Latvijas vēsture...*, 193.–199. lpp.; ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia...* 1949, pp. 12–13.

⁴⁵³ UPELNIEKS, K. Op. cit.; JUŠKEVIČS, J. *Hercoga Jēkaba laikmets...*; BUNDURS, Ž. Op. cit.; JUŠKĒVIČS, J. *Kurzemes hercogi...*

⁴⁵⁴ BIRKERTS, A. *Latvijas vēsture...*, 113.–116. lpp.; LANGE, G. Op. cit., 48.–51. lpp.; POMMERS, A. Op. cit., 131.–137. lpp.; GRĪNS, A. Op. cit., 142.–149. lpp.; MIKELSONS, R. Op. cit., 53.–55. lpp.; RANCĀNS, N. Op. cit., 117.–120. lpp.; ABERBERGS, J. Op. cit., 89.–92. lpp.; ZEIFERTS, T. *Īsa Latvijas vēsture...*, 28.–32. lpp.; ZĀLĪTIS, F. Op. cit., 92.–103. lpp.; ŠVĀBE, A. *Latvijas vēsture...*, 193.–199. lpp.; ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia...* 1949, pp. 12–13.

per XIII a. istorijos įvykius (hipotetines latvių genčių „valstybėles“), bet ir per XVII a. Kuršo kunigaikštystės istoriją. Kolonijos yra kitas ne mažiau svarbus aspektas, turėjęs parodyti latvių kolonijinę praeitį ir kartu latvių tautos išitraukimą į įvairius europinius procesus (pavyzdžiui, kolonizaciją) praeityje. Kitaip tariant, šio motyvo pasirodymas ir įtvirtinimas latvių istoriografijoje nebuvo atsitiktinis, o atliko tam tikras funkcijas.

Latvijos istorikai rašė atskiras knygas apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas⁴⁵⁵, o bendrosiose Latvijos istorijose Kuršo kunigaikštystei ir (arba) jos kolonijoms beveik visada skirdavo atskirus poskyrius ar net skyrius⁴⁵⁶. Laikyti tai politiniu užsakyму, sieti šio jūrinės istorijos motyvo atsiradimą latvių tautinėje istoriografijoje su Latvijos autoritarinio vadovo Kārlis'o Ulmanis'o istorijos politika nėra jokio pagrindo. Šis jūrinės istorijos motyvas egzistavo dar gerokai prieš K. Ulmanis'ui ateinant į valdžią.⁴⁵⁷ Kārlis Ulmanis savo istorijos politikoje beveik nekūrė nieko naujo, bet tik išplėtojo ir įtvirtino tam tikrus jau egzistavusius pasakojimus. Vadinas, šio istorinio motyvo atsiradimo priežasčių reikėtų ieškoti kitur, nes jis latvių tautiniame istoriniame pasakojime egzistavo ir anksčiau. Čia tenka atkreipti dėmesį į Baltijos vokiečių istoriografiją, kuriai latvių istoriografija nors ir formavo antitezę⁴⁵⁸, bet be jos įdirbio (pavyzdžiui, be Baltijos vokiečių surinktų ir publikuotų daugiatomių istorijos šaltinių rinkinių) egzistuoti negalėjo. Tai ypač pasakytina apie ankstyvąją Latvijos istoriografijos fazę. Latvijos istorikai iš Baltijos vokiečių autorių taip pat perėmė jūrinės istorijos motyvą apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas valdant kunigaikščiui Jokūbui Ketleriui, taip pat apie Kuršo kunigaikštystės karinį ir prekybinį laivyną ir pramoninę veiklą. Jie perėmė ir teigiamą šios veiklos vertinimą – interpretaciją (bent iš dalies).

⁴⁵⁵ UPELNIEKS, K. Op. cit.; JUŠKEVIČS, J. *Hercoga Jēkaba laikmets...*; BUNDURS, Ž. Op. cit.; JUŠKĒVIČS, J. *Kurzemes hercogi...*

⁴⁵⁶ BIRKERTS, A. *Latvijas vēsture...*, 113.–116. lpp.; LANGE, G. Op. cit., 48.–51. lpp.; POMMERS, A. Op. cit., 131.–137. lpp.; GRĪNS, A. Op. cit., 142.–149. lpp.; MIKELSONS, R. Op. cit., 53.–55. lpp.; RANCĀNS, N. Op. cit., 117.–120. lpp.; ABERBERGS, J. Op. cit., 89.–92. lpp.; ZEIFERTS, T. *Īsa Latvijas vēsture...*, 28.–32. lpp.; ZĀLĪTIS, F. Op. cit., 92.–103. lpp.; ŠVĀBE, A. *Latvijas vēsture...*, 193.–199. lpp.; ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia...* 1949, pp. 12–13.

⁴⁵⁷ Kaip rodo tarpukario Latvijos istorikų darbų, kuriuose galima aptikti jūrinės istorijos motyvą apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas, išleidimo datas, didžioji dalis jų pasirodė dar parlamentarizmo laikotarpiu (iki 1934 m.): UPELNIEKS, K. Op. cit.; JUŠKĒVIČS, J. *Hercoga Jēkaba laikmets...*; BUNDURS, Ž. Op. cit.; JUŠKĒVIČS, J. *Kurzemes hercogi...*; BIRKERTS, A. *Latvijas vēsture...*, 113.–116. lpp.; LANGE, G. Op. cit., 48.–51. lpp.; POMMERS, A. Op. cit., 131.–137. lpp.; GRĪNS, A. Op. cit., 142.–149. lpp.; RANCĀNS, N. Op. cit., 117.–120. lpp.; ABERBERGS, J. Op. cit., 89.–92. lpp.; ZEIFERTS, T. *Īsa Latvijas vēsture...*, 28.–32. lpp.; ZĀLĪTIS, F. Op. cit., 92.–103. lpp.

⁴⁵⁸ Kaip teigia Mārtiņš Mintaurs, „latvių tautinė istoriografija, iškilusi Latvijos Respublikoje tarpukariu (1918–1940), pozicionavo save kaip aiškiai priešingą Baltijos vokiečių istoriografijai daugeliu aspektų, įskaitant ir kultūros istorijos temas.“ – MINTAURS, M. Op. cit., p. 92.

Modifikuota buvo tik tai, kad apie visa pasakota iš etninių latvių perspektyvos. Perėmimo argumentą pirmiausia pagrindžia tai, kad Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istoriją savo turiniu bei forma labai panašiai aprašė tiek latvių, tiek Baltijos vokiečių autoriai. Kalbant apie faktus, latvių istorikai nieko naujo nepasakė; be to, tiek Baltijos vokiečių, tiek latvių istorikai teigiamai vertino Kuršo kunigaikščio kolonijinę veiklą. Baltijos vokiečių istoriografijoje šis jūrinės istorijos motyvas atsirado anksčiau.⁴⁵⁹ Vienas pirmųjų autorių, latvių kalba parašiusių apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas prieš Pirmąjį pasaulinį karą, buvo Kārlis Landersas.⁴⁶⁰ Jo knygoje matome nuorodą⁴⁶¹, į Karlo Wilhelmo Cruse'ės dviejų tomų knygą „Curland unter den Herzögen“, kurios pirmame tome, išleistame 1833 m., taip pat yra skyrius, skirtas konkrečiai kunigaikščio Jokūbo Ketlerio valdymo laikotarpiui (1642–1682).⁴⁶²

Šio motyvo įsitvirtinimas latvių istoriografijoje tarpukariu gali būti paaiškinamas antivokiškumu. Ryškiausiai antivokiškas nusiteikimas Latvijos istoriografijoje pasireiškė tarpukariu, kai buvo steigiamos valstybinės istorinio švietimo institucijos. Latvijos istoriografijoje antivokiškumą palaikė šie siužetai: Livonijos kalavijuočių riterių atvykimas į baltų žemes, Rygos įkūrimas ir Dauguvos žiočių užkariavimas, kryžiuočių ordino karai su ikikrikščioniškosiomis baltų visuomenėmis (įskaitant senuosius prūsus ir lietuvius), Livonijos užkariavimas, prievartinis atvertimas į krikščionybę, politinės laisvės praradimas, feodalizmo, baudžiavos ir Baltijos vokiečių dvarininkų sprespaudos įvedimas ir įtvirtinimas, socialinė-politinė ir socialinė-ekonominė vokiečių ir latvių atskirtis, latvių germanizacija, Latvijos kolonizacija, tautinis latvių atgimimas XIX a. ir kt.

Simbolinis bandymas sukurti atsvarą vokiečių įtakai šiuo atveju pasireiškė taip pat ir Kuršo kunigaikštystės praeities perinterpretavimu arba pasisavinimu. Kaip ir kodėl taip atsitiko, parodo šie argumentai: 1) Kuršas buvo „latviškiausia“ (arba bent jau tinkamiausia tokiai reprezentacijai) buvusios Livonijos konfederacijos teritorija (katalikų ir lenkų-lietuvių įtakos paveikta Latgala nebuvo tam tinkama). Maža to, Viduramžiais, prieš atvykstant kryžiuočiams, ten gyvenę kuršiai Baltijos jūroje garsėjo savo laivybos ir jūreivystės įgūdžiais. Taigi epizodas su Jokūbo Ketlerio kolonijomis atliko tarsi simbolinį „tilto“ vaidmenį Latvijos istorijoje tarp Viduramžių ir XX a. 2) Kuršo kunigaikštystė buvo pusiau suvereni teritorija, rodanti atskiros „Latvijos“

⁴⁵⁹ RICHTER, A. Op. cit., S. 64–85; ARBUSOW, L. *Grundriß...* 1890, S. 161–165; SERAPHIM, E.; SERAPHIM, A. *Geschichte...*, S. 518–553; SERAPHIM, E.; SERAPHIM, A. *Livländische Geschichte...*, S. 99–139; ENGELHARDT, A. Op. cit., S. 30–33; SCHIEMANN, T. Op. cit., S. 16–19; Im Hafen von Libau. In STRUCK, H.; EULENBERG, H. Op. cit.; TORNIUS, V. *Das Land der Deutschherren...*, S. 14; ARBUSOW, L. *Grundriß...* 1918, S. 234–246; TORNIUS, V. *Die Baltischen Provinzen...*, S. 49–50.

⁴⁶⁰ LANDERS, Kārlis. *Latwijas Wehsture. Kultur-wehsturiski apzerejumi*. Otrā dala. Peterburgā, 1908, 65.–72. lpp.

⁴⁶¹ Ibid., 64. lp.

⁴⁶² CRUSE, K. W. Op. cit., S. 136–191.

valstybės egzistavimą; 3) faktas, kad Kuršo kunigaikštystė turėjo kolonijų Vakarų Afrikoje ir Karibuose galėjo atremti latvių kaip kolonizuotos tautos stereotipą, teigdami, kad patys latviai buvo kolonialistai. Tai buvo ypač svarbu, nes XIX a. pabaigoje Baltijos vokiečių intelektualai, kalbėdami apie vietos istoriją ir savo tautinį identitetą, teigiamai aiškino sąvokas „kolonija“ ir „kolonijinis“ suteikdami joms teigiamą prasmę; latvių tautinio judėjimo atstovai vartojo šias sąvokas su neigiamomis prasmėmis siekdami socialinės ir politinės savo tautos emancipacijos. 4) Kuršo kunigaikštystė, anot kai kurių latvių istorikų, buvo tikra jūrinė valstybė su savo kariniais ir prekybiniais laivais bei kolonijomis.⁴⁶³ 5) Kuršo kunigaikštystė sudarė prekybos sutartis su Prancūzija, Portugalija, Ispanija ir Anglija bei neutralumo sutartis su Švedija, Anglija ir Maskvos kunigaikštyste.⁴⁶⁴ Kunigaikščio Jokūbo Ketlerio politika buvo vertinama kaip bandymas išnaudoti įtampą tarp Abiejų Tautų Respublikos ir Švedijos interesų ir pristatyti Kuršo kunigaikštystę kaip lygiavertę didžiųjų Europos istorinių procesų dalyvę. 6) Kuršo kunigaikštystė buvo protestantiška, su kunigaikščio Jokūbo Ketlerio pramonine ir ūkine veikla bei prekyba, todėl buvo pavyzdys tarpukario Latvijos visuomenei. Vienintelė smulkmena, trukdžiusi bandant „pasisavinti“ Kuržemės kunigaikštystės istoriją, buvo tai, kad Kuršą valdė vokiškai kalbantis baronas kunigaikštis Jokūbas Ketleris. Tačiau kai kuriems Kārlis'ui Ulmanis'ui artimiems inteligentams nei kunigaikščio vokiška kilmė, nei tai, kad latviai jo valdose turėjo baudžiauninkų statusą nesutrukdė K. Ulmanis'į sulygenti su XVII a. Kuržemės kunigaikščiu Jokūbu Ketleriu.⁴⁶⁵ Tarpukariu tai nebuvo didelė kliūtis, nes visada buvo galima remtis tuo,

⁴⁶³ Kaip teigia latvių istorikas Arveds Švābe: „Baltijoje iškilo nauja galia su imperialistiniais tikslais – Lenkija. Latvijos rytinė dalis tapo Lenkijos provincija, o tuo metu vakarinė dalis buvo paversta Kuršo kunigaikštyste, nominaliai priklausoma nuo Lenkijos. Kunigaikštystė turi savo istoriją, kuria galima didžiuotis. Valdant kunigaikščiui Jokūbui (1632–1682), kunigaikštystė patyrė savo suklestėjimą praktiškai būdama nepriklausoma galia. Tuo metu Kuršo kunigaikštystė tapo viena iš pagrindinių to meto Europos jūrinių valstybių, sudariusią rimtą konkurenciją Olandijai ir Britanijai. Kunigaikščio laivyną sudarė 44 karo laivai, 15 neginkluotų laivų ir 60 prekybinių laivų; tiems laikams tai buvo reikšminga jūrinė valstybė, kai Švedija turėjo tik 30 laivų ir Danija 20. Kunigaikštis buvo įkvėptas merkantilizmo doktrinų ir jo valstybė klestėjo. Jis pastatė 70 gamyklų, įsigijo rūdos kasyklų Norvegijoje ir dvi kolonijas – Gambiją Afrikoje ir Tobago Vakarų Indijoje. 1664 m. visa tai atiteko Anglijai. Kuršo prekybinis laivynas taip pat kaip ir karinis laivynas propagavo Latvijos šlovę toli ir plačiai.“ – ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia and Her Neighbours...*, p. 10. A. Švābe suteikė Kuršo kunigaikštystei didelę reikšmę: „Vadinamuosiuose Livonijos karuose vakarų Latvija tapo nepriklausoma kunigaikštyste (Kuršo kunigaikštyste), kuri merkantilizmo doktrinos įtakoje tapo reikšminga kolonijine ir jūrine valstybe, bet, kuri, vis dėlto po didžiojo Šiaurės karo pateko į Rusijos įtakos sferą.“ – ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia...* 1949, p. 15.

⁴⁶⁴ ĢĒRMANIS, Uldis. *Latviešu tautas piedzīvojumi*. 2. izd. Stockholm, 1974, 145.–147. lpp.

⁴⁶⁵ HANOVŠ, Deniss; TĒRAUDKALNS, Valdis. *Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā 1934–1940*. Rīga, 2012, 59. lp.

kad etniniai latviai XVII a. sudarė didžiąją Kuržemės gyventojų dalį.⁴⁶⁶ Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorija buvo gera atsvara įvairiems vokiečių istoriografijos teiginiams. Vidžemės (o tuo labiau Latgalos) istorija nebuvo tokia tinkama. Visa tai buvo susiję su latvių istorikų siekiu sukurti alternatyvą baltų vokiečių siūlomam Latvijos istorijos aiškinimo „monopoliui“. Taip latvius stengiasi parodyti kaip aktyvius istorijos veikėjus ir jų praeityje išvelgti nepriklausomos latvių valstybės egzistavimo elementus. Latvių autorių rašymas apie latvių kolonijas Kuršo kunigaikštystės kunigaikščio Jokūbo Ketlerio laikais buvo tiesiogiai susijęs su požiūriu į latvius kaip į „kolonizuotą“ tautą įveika.

Šis motyvas buvo gana svarbus, nes jį galima aptikti turbūt beveik kiekviename tarpukario Latvijos istorijos vadovėlyje. Šiam motyvui paprastai buvo skiriami net keli vadovėlio puslapiai. Pavyzdžiui, viename 1932 m. latvių istorijos vadovėlyje beveik 4 puslapiai (trys su puse) iš 219 puslapių yra skirti Kuršo kunigaikštystės kolonijų istorijai.⁴⁶⁷ Tai yra apie 1,5–2 % viso vadovėlio teksto. Kitur ši proporcija irgi buvo gana panaši. Šiuose puslapiuose gana išsamiai ir smulkiai yra pateikiami pagrindiniai Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų klestėjimo laikų istoriniai faktai. Šio motyvo forma ir turinys įsitvirtino ir nusistovėjo tarpukario laikotarpiu, kuomet Latvijos istorijos mokslas tapo institucionalizuotas valstybiniu lygmeniu ir imta leisti daug skirtingų vadovėlių mokykloms. Nors motyvas buvo perimtas iš Baltijos vokiečių istoriografijos, šis motyvas buvo pritaikytas latvių tautinio naratyvo reikmėms arba tiesiog paverstas jeigu ne latvių tautos, tai bent jau Latvijos istorijos dalimi.

Tai buvo bene vienintelis kolonijinis motyvas, kurį buvo galima atrasti (ar sukurti) Latvijos istorijoje. Todėl jam buvo skiriama tiek daug dėmesio. Kitas paaiškinimas galėtų būti toks: Kuršo kunigaikštystė apskritai buvo svarbi Latvijos istorijos ir latvių tapatybės dalis. Vis dėlto svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad Kuršo kunigaikštystės kolonijų istorija latvių autorių knygose dažnai yra išskiriama į atskirą poskyrį platesniame skyriuje apie Kuršo kunigaikštystės istoriją.

Norint pabrėžti tautos kolonijinę praeitį, latvių atveju nebuvo daug variantų: buvo galima rašyti apie vokiečių vykdytą Livonijos kolonizavimo procesą Viduramžiais arba apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas. Tautiniam latvių istoriniam naratyvui dėl įvairių priežasčių kur kas labiau tiko antrasis variantas. Priežasčių buvo keletas: 1) tai

⁴⁶⁶ Lietuvių žurnalistas Justas Paleckis savo apybraižoje apie tarpukario Latviją rašė, kad: „Kuržemės hercogystės valdyme latviai neturėjo įtakos. Tačiau priimant tezę, kad valstybės pobūdį nusako ne valdovo tautybė, ne valdantysis luomas, bet daugumą sudaranti tauta, dabar imama žiūrėti į Kuržemę kaip į latvių tautinę valstybę. Latvių istorikas doc. Stepermanis [matyt, turimas omenyje Marģers Stepermanis – *aut. past.*] sako: „Svarbiausi luomai hercogystėje valstiečiai ir dvarininkai – apie 500.000 latvių valstiečių ir apie 130 dvarininkų šeimų. Ir miestelėnų tarpe daug latvių, pav., Jelgavoj apie 2000 latvių. Toks gyventojų pasiskirstymas tautiniu atžvilgiu rodo, kad Kuržemės hercogystė buvo nacionalinė, latviška valstybė.“ – PALECKIS, Justas. *Latvija*. Kaunas, 1938, p. 60.

⁴⁶⁷ ZĀLĪTIS, F. Op. cit., 96.–99. lpp.

buvo motyvas, susijęs su laivyba; 2) tai buvo motyvas, tiesiogiai susijęs su „tikromis“ užjūrio kolonijomis; 3) šis motyvas buvo susijęs su įvykiais ir procesais, vykusiais „latviškoje“ teritorijoje – Kuršo kunigaikštystėje. Istorinio motyvo „latviškumą“ buvo galima argumentuoti etnine Kuršo kunigaikštystės gyventojų sudėtimi ir (arba) tuo, kad dalis latvių tautybės vietinių gyventojų buvo vienaip ar kitaip įtraukti į įvairią kunigaikščio Jokūbo kolonijinę ir pramoninę veiklą.⁴⁶⁸ Istorinių motyvų latvių tautiniame istoriniame naratyve teoriškai galėjo būti kuriama ir daugiau, tačiau būtent kolonijinis motyvas buvo tik vienintelis šis. Tai buvo bene geriausiai išplėtotas ir dažniausiai naudojamas istorinis motyvas iš visų latvių istorinių motyvų.

Palyginti su kolonijine praeitimi, kitus jūrinės istorijos motyvus latvių istorikai minėjo retai. Išimtis yra Robertas Malvessas, kuris savo straipsniuose apie jūrininkystės ir laivybos ištakas nuo vikingų amžiaus iki XIII a. pabaigos aprašė „latvių“, „kuršių“ ir „estų“ jūrininkų įtaką ekonominiams ir politiniams santykiams Rytų Baltijos jūroje. Nors jo straipsniai buvo publikuoti nacių okupacijos metais (kai Baltijos istorijos „vokiečių faktorių“ visi turėjo aiškinti atsargiai), Malvessas bandė pristatyti „didvyrišką nacionalinės laivybos ir jūreivystės istoriją“ nuo IX iki XI a. vidurio.⁴⁶⁹

Nors latvių tautiniame istoriniame naratyve kolonijiniai istoriniai motyvai dažniausiai buvo kuriami apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas⁴⁷⁰ (tik pateikiant jas iš latvių, o ne Baltijos vokiečių perspektyvos), esama paminėjimų ir apie senąją Livonijos, Latvijos ar latvių istoriją kaip apie vokiečių vykdytos kolonizacijos šiame regione

⁴⁶⁸ Apie istoriografinės kontroversijos dėl Kuršo kunigaikštystės kolonistų etninės kilmės ir kitais su Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorijos klausimais plačiau rašoma čia: SOOMAN, Imbi; McFARLANE, Jesma; TĒRAUDKALNS, Valdis; DONECKER, Stefan. From the Port of Ventspils to Great Courland Bay: The Curonian Colony on Tobago in Past and Present. *Journal of Baltic Studies*, 2013, Vol. 44, No. 4, pp. 503–526.

⁴⁶⁹ Roberts Malvess (1905–1982), nuo 1937 m. dirbęs moksliniu bendradarbiu Latvijos istorijos institute, 1942 m. žurnale „Izglītības Mēnešraksts“ paskelbė keletą straipsnių. Šios publikacijos buvo pagrįstos tyrimais, kuriuos Malvess buvo atlikęs dar iki 1940 m.: MALVESS, Roberts. Latvijas senās ostas. Studijas Latvijas vēsturiskā ģeogrāfijā. *Izglītības Mēnešraksts*, 1942, Nr. 3, 69.–71. lpp.; MALVESS, Roberts. Cīņa Daugavas ūdensceļā dēļ 13. gadsimtā. *Izglītības Mēnešraksts*, 1942, Nr. 6, 165.–167. lpp.; MALVESS, Roberts. Baltijas senā jūras flote. *Izglītības Mēnešraksts*, 1942, Nr. 7, 196.–197. lpp.; MALVESS, Roberts. Baltijas kuģniecības sākumi. *Izglītības Mēnešraksts*, 1942, Nr. 9, 256.–260. lpp.; Nr. 10, 292.–295. lpp.; Nr. 11, 323.–325. lpp.; Nr. 12, 354.–357. lpp.

⁴⁷⁰ SVENNE, O. Op. cit., 43.–44. lpp.; VENTMALNIEKS, A. Op. cit., 128.–130. lpp.; ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia and Her Neighbours...*, pp. 10–11; UPELNIEKS, K. Op. cit.; JUŠKĒVIČS, J. *Hercoga Jēkaba laikmets...*; BUNDURS, Ž. Op. cit.; JUŠKĒVIČS, J. *Kurzemes hercogi...*; BIRKERTS, A. *Latvijas vēsture...*, 113.–116. lpp.; LANGE, G. Op. cit., 48.–51. lpp.; POMMERS, A. Op. cit., 131.–137. lpp.; GRĪNS, A. Op. cit., 142.–149. lpp.; MIKELSONS, R. Op. cit., 53.–55. lpp.; RANCĀNS, N. Op. cit., 117.–120. lpp.; ABERBERGS, J. Op. cit., 89.–92. lpp.; ZEIFERTS, T. *Īsa Latvijas vēsture...*, 28.–32. lpp.; ZĀLĪTIS, F. Op. cit., 92.–103. lpp.; ŠVĀBE, A. *Latvijas vēsture...*, 193.–199. lpp.; ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia...* 1949, pp. 12–13.

periodą: „Dabartinė riba tarp Latvijos ir Lietuvos ir Vokietijos nustatyta kryžiuočių 13 šimtmetyje. Latvių visuomenė sunkiai suvokia tai, kad šios sienos anksčiau visiškai nebuvo. Vokiečių tyrinėtojai, aprašydami savo kolonijas praeityje, parodo tai Livonijos istorijoje. <...> Toliau pasakojimas koncentruojasi apie vokiečių ėjimą plėsti savo kolonijos. Tai yra Latvijos istorija.“⁴⁷¹ Taigi latviai save suvokė kaip pavergtą ir kolonizacijos paveiktą tautą, o vokiečius – kaip kolonizatorius. Toks suvokimas apie tautų tarpusavio santykius praeityje (ypač Viduramžiais) nebuvo išskirtinis. Tokį požiūrį galima aptikti ir kitų Vidurio Rytų Europos tautų tautiniuose istoriniuose naratyvuose. Livonijos kolonizacija suvokiama platesniame „Drang nach Osten“ kontekste, kaip šio proceso dalis: „Latvijos užkariavimas akivaizdžiai yra kaip atskiras šio plataus visuotinio judėjimo momentas, kurio paskutinė banga taip pat pasiekė Baltijos jūros rytinę pakrantę.“⁴⁷² Kolonizacija ir germanizacija, „Drang nach Osten“ buvo suvokiami kaip susiję procesai.⁴⁷³ Palangos ir Šventosios ruožo išlikimo LDK sudėtyje istorija buvo svarbi latvių tautiniame istoriniame naratyve, tačiau jame turėjo kiek kitokias reikšmes. Svarbiausia šios teritorijos išlaikymo Lietuvos sudėtyje reikšmė latvių tautiniame naratyve buvo ta, kad lietuviai, išlaikydami šį pajūrio ruožą, neleido susijungti dviem Ordino šakoms ir tokiu būdu gerokai paspartinti kolonizacijos ir germanizacijos procesą Livonijoje.⁴⁷⁴ Taigi latviai kūrė motyvus apie vokiečių (ne) įvykusią kolonizaciją Livonijoje. Rašydami savo istoriją tarpukariu latviai save suvokė kaip tautą, kuri buvo kolonizuojama Viduramžiais.

Latvių tautinėje istoriografijoje motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ ir apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ nebuvo būdingi ir dažniausiai pasitaikydavo nebent tik kaip pavienių autorių interpretacijos. Pavyzdžiui, viename latviško teksto fragmente yra su-

⁴⁷¹ BRAČS, J.; VEINBERGS, F. Op. cit., 13. lp.

⁴⁷² ZĀLĪTIS, F. Op. cit., 27. lp.

⁴⁷³ „Kas paskatino vokiečius su tokia energija „veržtis“ į rytus? Istorikai atkreipia dėmesį į Vokietijos to laiko žemės (agrarinės) sąlygas, t. y. žemės trūkumą, dėl kurių vokiečių valstietis veržėsi išvykti ir ieškoti savo svetimose naujose gimtinėse. Dėl šios priežasties įvyko dabartinės Vidurio ir Rytų Vokietijos kolonizacija ir germanizacija. Į Latviją vokiečius paskatino ateiti be to keletas kitų aplinkybių. Kaip tokia sąlyga, akivaizdu, pirmiausia buvo prekybos interesai. <...> Po to, kada vokiečiai sužlugdė slavų uostą, jo vietoje prie Baltijos jūros įkurtas savo uostas Liubekas, kuris pradėjo tiesioginius prekybos ryšius su rytais – Rusija ir Latvija. Ir tai, su XII šimtmečio antros pusės pradžios Dauguvos žiotis vis dažniau aplankydamo vokiečių prekybiniai laivai.“ – Ibid., 27.–28. lpp.

⁴⁷⁴ „Pastarieji maždaug tuo metu jau buvo susivieniję ir įkūrę Lietuvos valstybę, kuri tuo metu pasiekė didelę galią ir užėmė plačią teritoriją. Lietuviai latvių tautos istorijoje suvaidino svarbų vaidmenį tuo, kad sulaukė vokiečių „veržimasi į rytus“. Ji buvo įsispraudusi kaip kyls tarp Livonijos ir Prūsijos ordinų žemių sutrukdydama abiejų ordinų dalių atšakų susivienijimui ir tuo susilpnindama jų galią. Be to, užkirsdama kelią, Lietuva neleido į Latviją patekti dideliems kiekams vokiečių kolonistų valstiečių masių, vadinasi, apsaugojo latvius nuo germanizacijos. Lietuva buvo beveik nuolatinių kovų su Vokiečių ordinu padėtyje. Ši kova dažnai įtraukdavo taip pat Livonijos valstybę, ypač ordiną.“ – Ibid., 45. lp.

sipynės motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ ir apie latvius kaip kolonizuotą tautą; abu motyvai šiuo atveju vienas kitą papildo.⁴⁷⁵ Tokie dalykai gali būti paaiškinami lietuviškosios tautinės istoriografijos įtaka. Taigi motyvas apie „tautos kolonijinę praeitį“ nebūtinai reiškė vien tik XVI–XVIII a. vykusius kolonijinius procesus. Pavyzdžiui, latvių atveju tai galėjo būti ne vien tik Kuršo kunigaikštystės kolonijų epizodai, bet ir pačių latvių suvokimas savęs kaip tautos, kuri Viduramžiais patyrė vokiečių kolonizaciją Livonijoje, kurią sustabdė tik lietuvių pastangos išsaugoti Palangos ir Šventosios ruožą bei Vokiečių ordino sutriuškinimas 1410 m. Žalgirio mūšyje. Anksčiau pateiktos Jūlijs Bračs ir Fridrihs'o Veinbergs'o citatos pavyzdys rodo, kad skirtingų šalių istoriniai motyvai kai kuriais atvejais galėjo persipinti tarpusavyje dėl bendros istorinės praeities.

Apibendrinant galima teigti, kad latvių tautiniame istoriniame naratyve egzistavo ir buvo tarpukariu įtvirtinti dvejopi istoriniai kolonijiniai motyvai: 1) vokiečių kolonizacijos proceso Livonijoje, vykusio Viduramžiais įvairūs aspektai (dažnai aptariami per „Drang nach Osten“ idėjos ir per ekonominę prizmes); ir 2) Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorijos kunigaikščio Jokūbo Ketlerio valdymo laikotarpiu (1642–1682 m.).⁴⁷⁶ Antons'o Birkerts'o „Latvijas vēstures hrestomātija“ (1920) knyga yra skirta vokiečių kolonizacijos procesams Latvijos istorijoje aptarti.⁴⁷⁷ Pēterio Zālīte's 1925 m. knygos „Vācu varas pastari Latvijā“ skyrius „Vacu kolonizācijas plans Latvija, Lietuva un Igaunija“ padeda susipažinti su latvių požiūriu į kolonizaciją ir jos istoriniais kontekstais.⁴⁷⁸ Latvių tautiniame istoriniame naratyve buvo pabrėžiamas baudžiavos faktas, teigiant, kad vokiečių kolonizacija pavergė latvių tautą ir sustabdė jos raidą. Šiame kontekste tampa nesunku paaiškinti, kodėl Kuršo kunigaikštystė latvių tautiniame istoriniame naratyve yra vaizduojama ne tik kaip „sava“, bet dar ir kaip „pusiau nepriklausoma“ valstybė. Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorija leido pavaizduoti latvius ne vien tik kaip pavergtos tautos (istorijos objekto) bet ir kaip istorijos procesuose dalyvaujančios tautos (istorijos subjekto) istoriją. A. Švābe apibūdina ankstesnį „kolonijinį“ požiūrį į Baltijos jūros regioną, kuris neigė jo gyventojų istorinį

⁴⁷⁵ „Įskaitant Žemaitiją, vokiečių ranka buvo kritusi ant ¾ aisčių gyvenamų žemių, nepertraukiamu ruožu nuo Vyslos iki Estijos, skiriama tik nedidelio likučio salos – lietuvių krašto prie jūros. Jeigu lietuvių genties genialūs valdovai nebūtų sukūrę milžiniškos valstybės ir prijungę Rytų Europos tautų masės savo valdymui, tuomet dabar nebūtų nei lietuvių, nei latvių. Vokiečių kolonijinė valstybė būtų vientisa ir vokiečių tauta būtų pasmaugusi užkariautą mūsų protėvių žemę, semdama veržimuisi rezervus iš Vokietijos. Dabar atvirkščiai – Vytautas ir Jogaila su karine galia sutriuškino Ordiną. Žemaitija pasiliko kaip pleištas vokiečių žemės, suskaldydama tas dvi dalis. Vokiečių valstiečiams palaipsniui nebeliko kelio į Latviją. Tai Vytauto ir Jogailos darbas išsaugojo Latviją nuo kolonizacijos. Vėliau lietuviai ir lenkai visiškai sunaikino vokiečių valdžią ir atgavo jūros pakrantę. Prūsija ir Livonija prijungta prie Lietuvos ir Lenkijos suvienytos valstybės.“ – BRAČS, J.; VEINBERGS, F. Op. cit., 94.–95. lpp.

⁴⁷⁶ Žr. nuorodą 466.

⁴⁷⁷ BIRKERTS, A. *Latvijas vēstures hrestomātija...*

⁴⁷⁸ ZĀLĪTE, P. Op. cit., 361.–419. lpp.

subjektiškumą.⁴⁷⁹ Todėl tarpukariu latviams tokia svarbi tapo Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorija, nes jiems davė galimybę joje išvystyti istorinį subjektiškumą. Žvelgdami į Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijų istoriją suteikė galimybę latviams didžiuoti savo praeitimi. Neatsitiktinai A. Švābe Kuršo kunigaikštystę įvardija ne vien tik kaip pusiau nepriklausomą valstybę, bet netgi kaip „vieną iš pagrindinių to meto Europos jūrinių valstybių“.⁴⁸⁰ Latviai konstruodami savo tautinį istorinį naratyvą buvo priversti naudoti „svetimas“ valstybines struktūras, buvusias ankstesniais laikais tuometinėje Latvijos teritorijoje. Kuršo kunigaikštystės kolonijų egzistavimo istorinis faktas buvo turbūt vienintelis Latvijos istorijos epizodas, kurį buvo galima panaudoti motyvams apie kolonijinę tautos praeitį kurti. Apibendrinant galima teigti, kad motyvai apie Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istoriją tarpukariu Latvijoje buvo institucionalizuoti kaip latvių tautinio naratyvo integrali dalis.

Jūrinės istorijos motyvų apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas negalima aiškinti tuo, kad tarpukario Latvijos istorikai tą darė (galėjo daryti) Kārlis'o Ulmanis'o užsakyму pagal jo suformuluotas Latvijos istorijos politikos gaires, nes šis jūrinės istorijos motyvas latvių tautinėje istoriografijoje jau egzistavo dar iki Kārlis'o Ulmanis'o atėjimo į valdžią 1934 m.⁴⁸¹ Maža to, galima konstatuoti, kad šis motyvas ne tik jau egzistavo, bet ir jau buvo paplitęs latvių istoriografijoje dar parlamentarizmo laikotarpiu. Motyvas apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas tarpukario Latvijos visuomenėje buvo paplitęs tiek, kad buvo tapęs savaime suprantama vadovėline tiesa. Ir tą rodo ne tik vadovėliai, bet ir kiti šaltiniai, kaip, pavyzdžiui, po Antrojo pasaulinio karo išeivijoje pasirodžiusios latvių istorijos knygos.⁴⁸² Jose Kuršo kunigaikštystė yra „savaime suprantama“ ir integrali tautinės latvių istoriografijos (kartu ir latvių tautinio istorinio naratyvo) dalis. Jų autoriai gyveno ir dirbo dar tarpukario Latvijoje, taigi, remiantis jų darbais galima svarstyti apie jūrinės istorijos motyvų įsitvirtinimą (paplitimą) latvių visuomenėje. Latvių tautinis mentalitetas ir tautiniai istoriniai pasakojimai rodo, kad Kuršo kunigaikštystės kolonijų motyvas buvo giliai įsišaknijęs latvių tautos mentalitete ir istoriografijoje.

Nors latvių istorinių knygų sąlyginai buvo nedaug, beveik visose šis motyvas atpažįstamas (turimos omenyje bendrosios Latvijos istorijos ir vadovėliai). Vis dėlto tai

⁴⁷⁹ „Pernelyg dažnai Baltijos istorija buvo rašoma kaip skyriai apie didžiųjų galių kolonijinę ekspansiją į Baltijos regioną. Labai mažai buvo sakoma apie estus, latvius ir lietuvius gyventojus, kurie gyveno šiose šalyse, bet daug dėmesio skiriama Vokiečių ordino riteriams, Lenkijos ar Švedijos karaliams, Rusijos carams ir jų valdytojams. Paprastas žmogus nebuvo laikomas istoriją kuriančiu faktoriumi; jis buvo tik didelės masės dalimi. Nuo XIII a. pabaigos Estijos ir Latvijos politika buvo sprendžiama svetimųjų ir abiejų šių tautų istorija nuo to laiko yra panaši.“ – ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia and Her Neighbours...*, p. 12.

⁴⁸⁰ ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia and Her Neighbours...*, p. 10.

⁴⁸¹ Žr. nuorodą 457.

⁴⁸² Pavyzdžiui: ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia...* 1949; ŠVĀBE, A. *The Story of Latvia and Her Neighbours...*; ĢĒRMANIS, Uldis. *Latvių tautos nutikimai*. Kaunas, 1998.

nebuvo vienintelis latvių „kolonijinis“ istorinis aspektas, mat latvių autoriai (bent dalis jų) savo šalies istoriją suvokė kaip vokiečių kolonizuotos šalies istoriją. Tai ryškiau pirmuosiuose latvių kalba XIX ir XX a. sandūroje parašytuose istorijos darbuose (pavyzdžiui, Jānis'o Krodzinieks'o ir Kārlis'o Landers'o), kuriuose latviai vaizduoti „kaip kolonizuota ir pavergta tauta.“⁴⁸³

Tačiau šis aspektas ne visada plėtotas siejant jį su jūrine istorija. Išimtimi galėtų būti laikomi latvių istoriografijos teiginiai, kad jei ne lietuvių apgintas Palangos ir Švento-sios ruožas, latviai Viduramžiais būtų buvę visiškai kolonizuoti vokiečių, o sėkminga lietuvių gynyba šiame ruože sudarė „pleišną“, kuris sustabdė vokiečių kolonizaciją.⁴⁸⁴ Taigi šio ruožo gynybos svarbą, kurią lietuviškoje istoriografijoje bene pirmasis iškėlė Simonas Daukantas, latvių istoriografija taip pat pripažino, tačiau pateikė ją iš savo perspektyvos (kaip sutrukdžiusią vokiečiams kolonizuoti ir asimiliuoti latvius).

Kuršo kunigaikštystė (nepaisant to, kad nominaliai buvo tik Abiejų Tautų Respublikos vasalinė kunigaikštystė) ne tik laviravo tarp didžiųjų to meto Europos galių ir kaimynų, bet ir aktyviai bei sėkmingai įsitraukė į Europos užjūrio kolonijinę prekybą ir siekė sau naudos. Tai atitiko latvių tautiniams istorikams tarpukariu keliamą uždavinį parodyti latvių tautą kaip įsitraukusią į Europos istorijos procesus.⁴⁸⁵ Todėl būtent šis motyvas tapo latvių tautinio istorinio naratyvo integralia dalimi, nes buvo suderinamas su kitais naratyvo elementais.

Egzistavo objektyvios priežastys bei aplinkybės, kodėl lietuviškojoje istoriografijoje Kuršo kunigaikštystės kolonijų tema nebuvo aktualizuota ar netgi iš viso neegzistavo: 1) Kuršo kunigaikštystė nebuvo suvokiama kaip „lietuviška“ ar bent „sava“; 2) nors formaliai Kuršo kunigaikštystė buvo Abiejų Tautų Respublikos vasalas, būtent šis laikotarpis – tiek Abiejų Tautų Respublikos, tiek Ankstyvieji naujieji laikai apskritai, nebuvo suvokiama kaip „savi“ (ypač palyginus su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Viduramžių laikotarpiu). Labai tikėtina, kad būtent dėl šios priežasties Kuršo kunigaikštystė, kaip šio laikotarpio dalis, nesulaukė jokio didesnio dėmesio kaip istorinė struktūra, kurią būtų galima bandyti pasisavinti.; 3) nebuvo beveik jokių galimybių Kuršo kunigaikštystės kolonijų fenomeną pavaizduoti kaip „savą“, „lietuvišką“ ir t. t.

Tai greičiausiai buvo nulemta dviejų pagrindinių aplinkybių: 1) Kuršo kunigaikštystę valdė „vokiška“ (taigi, todėl ir „svetima“) dinastija; 2) mažai sąsajų (arba beveik nebuvo) su lietuviška kultūra, lietuviakalbiais gyventojais ir t. t. Kuršo kolonijų kūrimosi procesuose lietuviai lyg ir nedalyvavo (arba tai bent jau nėra fiksuota nei tarpukario, nei šiuolaikinėje Lietuvos istoriografijoje).

⁴⁸³ PLAKANS, A. *Latvian Historiography...*, p. 545.

⁴⁸⁴ BRAČS, J.; VEINBERGS, F. *Op. cit.*, 94.–95. lpp.

⁴⁸⁵ Valdo Selenio teigimu, „tarpukario Latvijoje daugeliui to meto latvių istorikų Latvijos istorija nuo XIII iki XIX a. buvo nesutinkama latvių ir vokiečių kova ir pagrindinis istorijos darbų motyvas – ieškoti įrodymų, kad latviai Europos istorijoje taip pat suvaidino savo vaidmenį“. – SELENIS, Valdas. *Istorizmas ir lietuvių tautinio savitumo problema. Logos*, 2016, Nr. 89, p. 47.

Todėl apibendrinant tai, kas buvo ką tik teigiama apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas, galima teigti, kad šio istorinio motyvo neegzistavimą lietuviškajame tautiniame istoriniame pasakojime nulėmė ne tik objektyvių „lietuviškų“ faktų, kuriais remiantis būtų galima pasisavinti Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istoriją, stoka, bet ir gana griežtos tuometinės tautinės historiografinės nuostatos, tiek chronologiškai, tiek tematiškai „atmetančios“ net potencialią šio motyvo atsiradimo lietuviškajame diskurse galimybę. Be to, svarbu ir tai, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė niekada nebuvo jūrinė kolonijinė valstybė. Kaip motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ ir „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo susiję su teoriniais ir praktiniais politiniais tikslais ir praktikomis, lygiai taip pat buvo su šiais dalykais susijęs ir istorinis motyvas apie kolonijinę tautos praeitį vokiečių tautiniame istoriniame naratyve.

Idomu tai, kad S. Daukantas rašo ne tik apie kuršius, prūsus ar Palangos ir Šventosios ruožą bei Rygą, Klaipėdą ir Karaliaučių. Jis trumpai užsimena ir apie Kuršo kunigaikščio jūrinę ekonominę veiklą XVII a. kaip apie teigiamą dalyką. Todėl S. Daukantą galima laikyti ne tik „nustūmimo nuo jūros“ ir „valstybės nuo jūros iki jūros“ istorinių motyvų lietuviškajame tautiniame istoriniame naratyve autoriumi (ar net apskritai pradininku), bet ir autoriumi, kuris sukūrė motyvo apie tautos kolonijinę praeitį užuomazgą. Tai yra: 1) motyvas apie Kuršo kunigaikščio kolonijas⁴⁸⁶ ir 2) motyvas apie lietuvių bajorijos išitraukimą į kolonijinę prekybinę veiklą (tegu ir netiesiogiai, kaip žaliavų tiekėjus ir prabangos prekių vartotojus besiformuojančioje globalioje ekonominėje konjunktūroje).⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ „Žemaičiai dar vėl norėjo savo Šventosios įtaką arba Palangą, kurią žuvėdai buvo sugriovę, atnaujinti ir minavonei savo nuo jų išsiliuosavimo tenai naują pilį, vadinamą Marijoninę pilį (Janmarienburg), įkurti, ant ko metuose 1688 sueime gavo ir priviliją. Atentį metą anglai buvo įkūrę tenai prekės draugybą. Tuo pačiu laiku iš Kauno dar išleido už rubežiaus paties midaus už pusantro milijono auksinų į dvarus popiežiaus, ispanų ir anglų. Toje pačioj gadynėj ta dar minavotina notis nutiko Lietuvos tautoj, jog daugybė lietuviško svieto išsidangino į Ameriką, nesgi viršiau minavojau, jog didžturčiai Lietuvoj svietą vergė, kur-sai, vengdamas nuo tos vergybės, muko į Kuršą, kuriame kunigaikščiai didžiai išmintingai rėdės ir savo valsčiuose žmonių nei baudžiovomis, nei didžiomis donimis nesunkino; nuo to radusis tenai didžiai daugybei svieto, kunigaikštis Jokūbas nupirko salą, Tobagu vadinamą, nuo ispanų karaliaus ir tenai išleido atėjūnus naujukynui įkurti ir tuo pačiu prekybą praplatinti, kurį naujukyną paskui anglai išgriovė, o likusįjį svietą išvedė į Naujorką; ir taip lietuvių giminės yra jau ir Amerikos svieto.“ – DAUKANTAS, S. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių [1845]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. I, p. 642–644.

⁴⁸⁷ „Dar metuose 1561, pasidavus Padauguvio vokiečiams į lietuvių globą, jų prekyba per jūrą dar didinos taip, jog Lietuvos ūkės rėda ketėjo jau laivynę Žemaičių jūroj įkurti, nesgi nuo Narvos upės lig pat mažne Oderio upės į valdžią visas pašalys Žemaičių jūros vėl pagrižo lietuvių, kaip pirm 300 metų buvo buvęs; todėl prekyba per Žemaičių jūrą pasididino: kai-pogi leido tenai linus, javus, kanapes, kailius, mėsą, sviestą, medų, vašką, gintarus, apynius, pelenus ir laivams medžiagą į Anglų ir Olanderių žemę, o nuo tenai gabeno sau skaninius ir gražinius.“ „Visiems išlepusiems pinigų reikėjo, o jų niekur negalėjo gauti, todėl kirtino

Kitas šaltinis buvo parašytas 1846 m., tačiau pirmą kartą publikuotas knygoje „Vertimai ir sekimai“ tik 1984 m. – S. Daukanto grožinės literatūros kūrinys – „Rubinaičio Peliūzės nuotyčiai“, kuris buvo grožinės literatūros kūrinio „Robinzonas Kruzas“ pritaikymas lietuviškai auditorijai.⁴⁸⁸ Šis pritaikymas buvo atliktas sekant Joachimo Heinricho Campe'ės „Robinson der Jüngere“ („Robinzonas jaunesnysis“, 1779) versija, kuri tuo metu buvo populiaresnė net už originalą.⁴⁸⁹ „Rubinaičio Peliūzės nuotykiuose“ svarbu ne tik Klaipėdos, Palangos, „Alanderių kepurės“ (t. y. Olando kepurės), „Šventosios įtakos“ paminėjimai⁴⁹⁰, bet ir pats „jūrinis“ ir „kolonijinis“ pasakojimo siužetas bei tekste minimos įvairios marinistinės detalės („Kraštas, kurį buvo palikęs, gaisro mažyn vien jo akyse, dar galėjo galūnes pušų ant Birutės kalnu regėti, kurias tenai tyčiomis laiko dėl neklydimo laivų.“)⁴⁹¹, kiek daugiau nei vieno puslapio apimties kranto teisės aprašymas⁴⁹² ir t. t., Karaliaučiaus uosto paminėjimas, uostų ir laivų veikla, laivų sudužimai, geografinės žinios ir t. t. Kol kas lietuviškoje istoriografijoje yra tik du moksliniai straipsniai, kuriuose buvo atkreiptas dėmesys į S. Daukanto veikalų „kolonijinius“ aspektus, tačiau kiek iš kitos perspektyvos ir kituose kontekstuose, nei daroma šiame poskyryje.^{493, 494}

giras, angis nuo bočių probočių šventovėmis vadinamas, ir leido į svetimus kraštus vienus medžius laivų medžiagai, kitus čia pat giriose degino į pelenus, kuriuos pardavojo per jūrą į stiklinyčias, pirkdami atkakliai svetimas mieles savo kailiniams rauginti. Užvis atradus ke-tvirtąją dalį pasaulio – Ameriką, kad visos tautos, gyvenančios pajūriuose, pametinos arti ir sėti ėjo tenai aukso sidabro rinkti, todėl reikėjo ne vien laivams medžiagą iš Lietuvos pirkti, bet ir pačią duoną nuo tenai imti. Ir taip lietuviams, kalnėnams ir žemaičiams, reikėjo, kruviną prakaitą braukiant, duoną ir mitalą tiekti, kaipogi Lietuvos didžturčiai nebsikankino lig šiol mokamomis donimis, bet, norėdami javų gausą didinti, pradėjo svieta vergti lažais, arba baudžiavomis, liepdami jiems laukus platinti ir medes skinti, per tą išbaidė iš savo girių brangesnius žvėris, bitės kas metą po medes ėmė možėti; to dar negana buvo, kirsdami girias, atdarė kelius nuo visų pusių į savo ūkę, o į girių vietą ne vien neikūrė pilių, kuriose galėję būt nuo neprietelių gintis, bet ir senųjų nebtaisė, nesgi pinigų, kuriuos gavo už savo prekes, kleidė, kaip viršiau minavojau, ant lepumų ir lėbausenos.“ – Ibid., p. 635, 638–639, 639.

⁴⁸⁸ DAUKANTAS, Simonas. *Vertimai ir sekimai* [1846]. Vilnius, 1984, p. 209–459.

⁴⁸⁹ LAMANAUSKAITĖ GERIGUIS, Lina. Discovering the Lithuanian Reinscription of *Robinson Crusoe*: A Literary Construct of Nineteenth Century Cultural, Political and Historical Discourses in Lithuania. *Lituanus*, 2008, Vol. 54, No. 4, pp. 61–75.

⁴⁹⁰ DAUKANTAS, S. *Vertimai ir sekimai...*, p. 457.

⁴⁹¹ Ibid., p. 218.

⁴⁹² Ibid., p. 398–399.

⁴⁹³ PIVORAS, Saulius. Politinės mąstysenos tradicijos Simono Daukanto istoriografijoje: respublikonizmas ir verslumas. *Darbai ir dienos*, 2018, t. 70, p. 89–111. S. Pivoras teigia, kad „apskritai pažymėtina, kad toks literatūrinis herojus kaip Robinzonas Kruzas, vadinasi, ir jį sekant sukurtas personažas (Rubinaitis Peliūzė) savaime yra komercialistinės tradicijos herojus, nes jo nuotykių kontekstą sudaro jūrininkystės ir jūrinės prekybos bei kolonizacijos procesai. Išsikūręs negyvenamoje saloje Robinzonas pats tampa kolonizatoriumi.“ – Ibid., p. 98.

⁴⁹⁴ LAMANAUSKAITĖ GERIGUIS, L. Op. cit.

Manytina, kad įvairios „jūrinės“ detalės (ypač „lietuviškos“) ten nėra atsitiktinės, kaip ir paties kūrinio pasirinkimas ir knygos siužeto (per)konstravimas. Tačiau ši knygelė yra tik papildomas argumentas. Gerokai daugiau argumentų ir pavyzdžių galima rasti S. Daukanto istoriniuose veikaluose, kuriuose lietuvių tautos praeities jūrinė panorama atskleidžiama yra gana plačiai ir galbūt apskritai pirmą kartą istoriografijoje (bent jau lietuviškojoje). S. Daukantas didelę reikšmę teikia būtent ekonominei (nors ne vien tik ekonominei) jūros reikšmei. Jūra Daukantui yra tautos gerovės ir turtų šaltinis, kurio netekę lietuviai ilgai patyrė nuosmukį ir prarado valstybingumą. S. Daukantas rašė, kad „žemaičiai nenori nuo jūros atstoti, kaip nuo lango šviesos“, taip pabrėždamas jūros reikšmę.⁴⁹⁵

S. Daukanto kolonijiniai motyvai vėlesniais laikais neprigijo ir nebuvo išplėtoti lietuviškojoje istoriografijoje (skirtingai negu motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ ir apie „valstybę nuo jūros iki jūros“) dėl tam tikrų priežasčių: neigiamų lietuviškosios istoriografijos nuostatų XVI–XVIII a. Ankstyvųjų naujųjų laikų laikotarpio atžvilgiu, nerašymu apie kolonijinius dalykus apskritai (arba rašymu apsiribojant nebent tik bendriausiomis tezėmis vadovėliuose aprašant pasaulinės istorijos procesus), koncentravimasis tik į senosios Lietuvos valstybės istoriją tarsi ignoruojant globalią istoriją (tokios teorinės – metodologinės prieigos dar net ir nebuvo tarpukariu, nes dominavo istorizmas ir nacionalizmas, o metodologinis lūžis istorijos moksle įvyko ir (arba) įsitvirtino tik po Antrojo pasaulinio karo), arba aprašant naujuosius laikus tik labai fragmentiškai ir tik per Baltijos jūros regiono prizmę.

Nors motyvai apie tautos kolonijinę praeitį praktiškai neturėjo jokių (arba beveik jokių) priedaidų nei atsirasti, nei prigyti lietuviškajame tautiniame istoriniame naratyve, vis dėlto S. Daukanto rašytiniame pavelde galima įžvelgti tam tikrų užuomazgų šio motyvo atsiradimui. S. Daukantas vienoje vietoje trumpai paminėjo Kuršo kunigaikštystės koloniją Tobago saloje ir Naujojo Pasaulio apgyvendinimą lietuviais.⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ DAUKANTAS, Simonas. Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių [1822]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. I, p. 411.

⁴⁹⁶ „Tuo tarpu prekyba vis gaišo kas dieną didžiau, o pilys iro, būdamos tuščios, noris metuose 1668 sueime buvo ketę pilis globoti, bet, pasibengus seimus, niekas tuo nebsirūpino. Žemaičiai dar vėl norėjo savo Šventosios įtaką arba Palangą, kurią žuvėdai buvo sugriovę, atnaujinti ir minavonei savo nuo jų išsiliuosavimo tenai naują pilį, vadinamą Marijoninę pilį (Janmarienburg), įkurti, ant ko metuose 1688 sueime gavo ir privilegiją. Atentį metų anglai buvo įkūrę tenai prekės draugybą. Tuo pačiu laiku iš Kauno dar išleido už rubežiaus paties midaus už pusantro milijono auksinų į dvarus popiežiaus, ispanų ir anglų. Toje pačioj gadyneį ta dar minavotina notis nutiko Lietuvos tautoj, jog daugybė lietuviško svieto išsidangino į Ameriką, nesgi viršiau minavojau, jog didžturčiai Lietuvoj svietą vergė, kur-sai, vengdamas nuo tos vergybės, muko į Kuršą, kuriame kunigaikščiai didžiai išmintingai rėdės ir savo valsčiuose žmonių nei baudžiamomis, nei didžiomis donimis nesunkino; nuo to radusis tenai didžiai daugybei svieto, kunigaikštis Jokūbas nupirko salą, Tobagu vadinamą, nuo ispanų karaliaus ir tenai išleido atėjūnus naujukynui įkurti ir tuo pačiu prekybą praplatinti, kurį naujukyną paskui anglai išgriovė, o likusįjį svietą išvedė į Naujorką; ir

Tačiau šis motyvas vėliau nebuvo plėtojamas, nes tam tiesiog nebuvo palankių aplinkybių. Motyvai apie kolonijinę tautos praeitį buvo būdingi latviams ir vokiečiams. Lietuviams ir lenkams šis motyvas nebuvo būdingas. Teoriškai šį motyvą galėjo kurti ir plėtoti lietuviai, tačiau jie to nedarė. Arčiausiai prie šio motyvo sukūrimo buvo priartėjęs S. Daukantas, tačiau vėliau jis nebuvo nei plėtojamas, nei eksploatuojamas. Tam tiesiog nebuvo palankių aplinkybių ir kitų prielaidų. Tokio istorinio motyvo (skirtingai negu motyvo apie „nustūmimą nuo jūros“) nebuvo galima panaudoti politiškai.

Nors tarpukario Lenkijoje egzistavo kolonijinis diskursas, jis buvo susijęs su planingos emigracijos ir kolonizacijos idėjomis, tačiau nebuvo susijęs su lenkų tautos kolonijine praeitimi. Teoriškai lenkai galėjo irgi kaip ir latviai naudoti Kuršo kolonijų motyvą, pasinaudodami Abiejų Tautų Respublikos vasaliniais ryšiais su Kuršo kunigaikštyste. Catherine’a Gibson teigia, kad Kuršo kunigaikštystės kolonijos buvo įtvirtintos šiuolaikiniame nacionaliniame diskurse Latvijoje, ir, mažesniu lygmeniu taip pat Lenkijoje kaip Ankstyvųjų naujųjų laikų kolonijinė praeitis.⁴⁹⁷ Tačiau šioje C. Gibson citatoje nieko nerašoma apie požiūrį į Kuršo kunigaikštystės kolonijų „savumą“ ar „svetimumą“ tarpukario Lenkijos tautinėje istoriografijoje. Lenkų *Wikipedijoje* Kuršo kunigaikštystės kolonijos yra vadinamos „Nowa Kurlandia“ ir iš tikrųjų aprašomos kaip „sava“ integrali ATR istorijos dalis.⁴⁹⁸ Nors Kuršo kunigaikštystės kolonijų „pasisavinimui“ buvo daug pagrindo, nes Kuršo kunigaikštystė buvo ATR vasalas, lenkų tautinėje istoriografijoje toks motyvas neegzistavo, nors jam atsirasti buvo visos galimybės. Tai nereiškia, kad Kuršo kunigaikštystė lenkų tautiniame istoriniame naratyve nebuvo laikoma „sava“, tiesiog nebuvo plėtojamas ir eksploatuojamas toks motyvas. Tokio motyvo nenaudojo nei Joachimas Lelewelis⁴⁹⁹, nei Michalas Bobrzyński⁵⁰⁰, kolonijoms neskirta dėmesio nei „Baltic and Scandinavian Countries“ leidinyje (išskyrus vieną išimtį – straipsnį apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas⁵⁰¹),

taip lietuvių giminės yra jau ir Amerikos svieto.“ – DAUKANTAS, S. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių [1845]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. I, p. 642–644.

⁴⁹⁷ „Vadovaujant hercogui Jakobui von Kettleriui, Kuršo hercogystė išsiderėjo teises į dvi užjūrio kolonijas Karibų jūros regione – Tobago ir Sent Andruso salas (vėliau pervadintas Džeimso sala), taip pat kelias saleles ir sklypus prie Gambijos upės žiočių Vakarų Afrikoje. Šios užjūrio teritorijos šiuolaikiniame nacionaliniame Latvijos – kiek mažiau ir Lenkijos – diskurse buvo įrėmintos kaip ankstyvoji modernioji kolonijinė praeitis.“ – GIBSON, C. *Geographies of Nationhood...*, pp. 167–168.

⁴⁹⁸ „Nowa Kurlandia – kolonia Kurlandii (księstwa będącego lennem Rzeczypospolitej Obojga Narodów, położonego na terenie obecnej Łotwy) na wyspie Tobago w archipelagu Małych Antyli. Z tego powodu czasami Nowa Kurlandia nazywana jest *kolonią Polski*.“ – Nowa Kurlandia. *Wikipedia.org* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-08-15]. Prietis per internetą: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Nowa_Kurlandia>.

⁴⁹⁹ LELEWEL, J. *Dzieje Polski...*

⁵⁰⁰ BOBRZYŃSKI, M. Op. cit., t. II.

⁵⁰¹ Plg. WOLLEBAEK, Alf. Tobago and Kuronian Colonization. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1938, Vol. 4, No. 3, pp. 391–392.

nei leidinyje „Morze“ (jame lenkų tautos kolonijinė praeitis buvo suprantama ir konstruojama visai kitaip, ne per Kuršo kunigaikštystės kolonijų istorijos prizmę, o per lenkų kilmės istorines asmenybes, dalyvavusias globaliuose užjūrio kolonizacijos procesuose Ankstyvaisiais naujaisiais laikais), nei kitur (pavyzdžiui, Baltijos instituto bei Jūrų ir kolonijinės lygos leidiniuose motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“ yra daug, o apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas nerašoma). Ir tai yra keista, nes Lenkijoje tarpukariu egzistavo kolonijinis diskursas (tiesa, jis egzistavo anapus tautinės istoriografijos).⁵⁰² Tik Władysława Konopczyńskiego 1936 m. knygoje yra sakiny, kad „<...> kai mūsų vasalinis Kuršas, vadovaujant kunigaikščiui Jokūbui, turėjo 44 karo laivus, Lenkija išlaikė 15–18 tūkst. kariuomenę už maždaug 7–8 mln. – ir nė vieno laivo“.⁵⁰³ Taigi, nors į pačią Kuršo kunigaikštystę buvo žiūrima kaip į „savą“ ATR dalį, jokio motyvo šiuo pagrindu nebuvo sukurta ar juo labiau eksploatuojama ar bent jau kaip nors akcentuojama.

Jeigu lenkų tautinės istoriografijos atstovų darbuose ir pasitaikydavo motyvų apie tautos kolonijinę praeitį, tai buvo nebent retos atsitiktinės pavienių autorių interpretacijos. Pavyzdžiui, Vladislavo Smolenskio knygoje lenkai vienos vietose buvo paminimi kaip susidūrę su vokiečių kolonizacija⁵⁰⁴, o kitose paminimi kaip „kolonizatoriai“⁵⁰⁵. Tačiau svarbu paminėti, kad tai niekaip nebuvo susiję su užjūrio

⁵⁰² Plačiau apie tai: KOWALSKI, M. A. Op. cit.

⁵⁰³ KONOPCZYŃSKI, Władysław. *Dzieje Polski nowożytnej*. T. 2: 1648–1795. Warszawa, 1936, s. 136.

⁵⁰⁴ „Kunigaikščiai, o taip pat, šiems leidžiant, dvasiniai bei pasauliniai ponai, įvesdami savo dvaruose vokiškąją teisę, padidinti čyžių pajamoms, teikiamaisiais patogumais vilioje viliodavo į Lenkus svetimšalius. Lenkų valstybė, buvusi lig šiol etnografijos atžvilgiu viena, gavo dabar naują darbštų ir energingą gaivalą, savo kultūra daug aukštesnę už vietinius gyventojus, naudingą ekonomijai, bet pavojingą tautiniu atžvilgiu. Vokiečių kolonizacija buvo savotiško pavidalo naujas germanizmo užplūdimas, kuris ūmu laiku suvaidino svarbų politikos vaidmenį.“ – SMOLEŃSKI’S, V. Op. cit., s. 51. „Be kolonizacijos ir žeminių lenkų naikinimo, Prūsų valdžia ir vokiečių žmones per mokyklą.“ – Ibid., p. 395.

⁵⁰⁵ „Kazimieras vienijo užkariautuosius kraštus su Lenkais ir kolonizacijos pagalba. Teikdamas vokiškąją teisę, pritraukė į Rusus nausėdų, kurie skleidė čionai vakarų civilizaciją.“ – Ibid., p. 66. „Kazimieras apdovanodavo kunigiją ir vienuolynus žemėmis bei pelnu, leisdavo jiems perkelti sodžius iš lenkiškosios teisės į vokiškąją, savomis lėšomis statydino bažnyčias. Įkūrė nemažą naujų miestų, daugybę jų pakėlė, apdovanojęs vokiškąją teise. Rūpindamasis išplėsti šalyje amatus ir pramonę, jis steigė savo įkurtuose miestuose amatininkams sankrovų ir alaus varyklų; norėdamas palengvinti prekybą, daugino prekymečių bei mūgių, saugojo pirklus nuo užpuldinėjančių plėšikų. Kolonizavimo keliu yra įkūręs daugybę sodžių vokiškąją teise, pastatęs juose lėptiūvių bei malūnų, gynė valstiečius nuo galingesniųjų klasių.“ – Ibid., p. 68–69. „Mažųjų lenkų ponus, unijos kūrėjus, apdovanojo milžiniškais žemės plotais Rusuose. Į jų dvarus, į Raudonuosius Rusus, Valuinę ir Padoelę, ėmė traukti iš Lenkų naukuriai, kurie, kurdami sodžius bei miestus, kėlė žemės ūkį bei pramonę. Kolonizavimas tapo viena visų vyriausia priemone morališkai prijungti Rusų žemės prie lotynų civilizacijos.“ – Ibid., p. 80. „Totoriai, siaubdami rusų gyvenamas

kolonijomis ir labiau panašu į tik atsitiktinius „kolonijinių“ istorinių faktų paminėjimus negu į sąmoningą tautos kolonijinės praeities konstravimą. Panašiai buvo ir su kitais lenkų tautinės istoriografijos atstovais.

Vis dėlto lenkų tautinėje istoriografijoje kartais fragmentiškai pasirodydavo „kolonijinių“ motyvų, kurie buvo susiję su lenkų tautos ir (ar) Lenkijos valstybės istorija, tačiau svarbu pabrėžti, kad jie nebuvo „jūriniai“. Dažniausiai tai buvo „kontinentiniai“ motyvai, vaizdavę vokiečių kolonizaciją arba lenkus kaip kolonizaciją vykdžiusią ir (arba) patyrusią tautą.⁵⁰⁶ Tačiau tai tebuvo tik retai pasitaikančios pavienių autorių interpretacijos.

Apibendrinant galima teigti, kad tarpukario Lenkijos visuomenėje kolonijos buvo nauja tema, tačiau nepaisant bandymų šią temą įtraukti į lenkų diskursą, jūrinės istorijos motyvams apie tautos kolonijinę praeitį kurti tiesiog nebuvo pagrindo, nes lenkų tautos praeitis pačių lenkų nebuvo suvokiama kaip kolonijinė – netgi priešingai. Būtina paminėti, kad tarpukario Lenkijos viešajame diskurse jūriniai, migracijos ir kolonijiniai klausimai buvo susiję ir dažnai svarstomi kartu. Tačiau daugeliu atvejų

žemes, kliudė stiprėti jose kolonizacijai; gaspadoriai, užuot gynę nuo turkų, pridirbdavo Lenkams vargų, čia susidėdami su jų neprieteliais, čia įsiverždami į Raudonuosius Rusus bei Padolę.“ – Ibid., p. 108. „Ypačiai didžiareikšmiu dalyku laikė glaudesnę Prūsų bei Lietuvos uniją su Lenkais. Lygus Prūsų gyventojų dalyvavimas atliekant prievoles palengvintų šlėktoms išspręsti daugelį visuomenės keblumų; įvedimas Lietuvoje Lenkų įstaigų atidarytų rytų plotus jų kolonizacijai, kuriai lig šiol kliuvo tam tikri įstatymai bei piliečių laisvių skirtumas.“ – Ibid., p. 115. „Lietuvai susivienijus su Lenkais, Ukraina buvo vieni tyrai (stepai), neturį nuolatinį gyventojų, ūkininkų. Dar XVI-jo šimtmečio pradžioje trys Ukrainos pilys – Baras, Braclovas ir Kijevas – yra buvusios paskutinėmis pasienio apsigynimo vietomis, už kurių neapmatomose tyrumose bastydavosi klajūnai totoriai ir ganėsi bandos laukinių arklių. Tai buvo plotai, kurių faktinę valdymą turėjo nuspręsti gyventojų įkurdinimas ir jų sutvarkymas. Tyrų gyventojais nausėdžiais yra buvę „kazokai“. Tuo totorių žodžiu buvo vadinami laisvi žmonės, neturį nei žemės, nei pastogės. Karaliaus pilių – Kijevo, Baltosios Cerkvės, Kaniovo, Čerkasų ir kt. – seniūnai priiminėdavo įvairių rūšių valkatas – lenkus, vengrus, valakus, rusus – ir valstiečius, ir šlėktas; kurdindavo juos tyrumose ir naudodavosi jais kare su užpuldinėjančiais totoriais. Ateivių pagalba lenkų kolonizacija su arklų bei kardu ėjo vis gilyn ir gilyn į tyrumas.“ – Ibid., p. 129.

⁵⁰⁶ SMOLEŃSKI'S, V. Op. cit., p. 51, 66, 68–69, 80, 108, 115, 129, 395; SMOLEŃSKI, J. Coastal Barriers..., p. 50; ŁOWMIAŃSKI, Henryk. The Ancient Prussians. *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 2, pp. 147, 165–166; KOCZY, L. Op. cit., pp. 149–150; MÜNCH, H. Op. cit., p. 288; GORZUCHOWSKI, S. [Review of: RIEMANN, Erhard. *Ostpreussisches Volkstum um die ermländische Nordostgrenze*. Königsberg, 1937.] *Baltic Countries*, 1938, Vol. 4, No. 3, p. 418; TYMIENIECKI, K. [Review of: AUBIN, Hermann. „Der deutsche Osten bis zum Ende des Ordensstaates“ & MASCHKE, Erich. „Der deutsche Osten vom Ende des Ordensstaates bis zum Weltkrieg“. In *Der deutsche Osten, seine Geschichte, sein Wesen und seine Aufgabe*. Berlin 1936.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 2, p. 356; DYBOSKI, R. [Review of: ROSE, William J. *The Drama of Upper Silesia*. London, 1936.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 2, p. 380.

jie nėra susiję su praeitimi ar jos reprezentacijomis, o labiau su tuometine dabartimi ir ateities vizijomis bei planais. Todėl galima pagrįstai teigti, kad istoriniai motyvai apie tautos kolonijinę praeitį tarpukario Lenkijoje ne tik nebuvo skleidžiami, bet ir apskritai neegzistavo, nes jiems tiesiog nebuvo pagrindo.

2.4. Antro skyriaus lyginamasis apibendrinimas

Egzistavo tiesioginis koreliacinis ryšys tarp to, kokie motyvai buvo plėtojami ir kaip buvo pasirenkama konstruoti tautos jūrinę praeitį konkrečiose tautinėse istoriografijose. Taigi motyvas apie tautos kolonijinę praeitį buvo susijęs su jos kaip „jūrinės“ konstravimu praeityje. O motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ ir „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo susiję su pasirinkimu konstruoti tautos praeitį kaip „kontinentinę“. Jūrinės istorijos motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ ir „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo būdingi lietuvių ir lenkų tautiniams istoriniams naratyvams. O latvių ir vokiečių tautiniuose istoriniuose naratyvuose jie neatsiskleidė. Jiems buvo būdingas motyvas apie tautos kolonijinę praeitį. Tačiau jis nebuvo būdingas lietuvių ir lenkų tautiniams istoriniams naratyvams, mat save laikė „kontinentinėmis“ tautomis. O latviai ir vokiečiai tautiniuose istoriniuose naratyvuose save laikė „jūrinėmis“ tautomis.

Savo praeitį kaip „jūrinę“ konstravo tos visuomenės, kurioms buvo būdingas kolonijinis diskursas (latvių ir vokiečių). Šios visuomenės taip pat visą laiką turėjo priėjimą prie jūros. Savo praeitį kaip „kontinentinę“ konstravo tos visuomenės, kurioms nebuvo būdingas kolonijinis diskursas (lietuvių ir lenkų). Jos buvo praradusios priėjimą prie jūros. Pavienės autorių interpretacijos, kuriose buvo naudojami konkrečiam tautiniam istoriniam naratyvui nebūdingi motyvai, nors kartais ir pasitaikydavo istoriografijoje, buvo reta išimtis. Šios išimtys tik patvirtina koreliaciją tarp motyvų ir tautinių istorinių naratyvų struktūros. Vis dėlto motyvai nebuvo vienas nuo kito izoliuoti: skirtingų tautinių istoriografijų atstovai žinojo apie motyvus, paplitusius kitose tautinėse istoriografijose. Tai rodo, kad vyko kultūrinis transferas. Vis dėlto net ir tie patys motyvai, egzistavę skirtingose tautinėse istoriografijose, nebuvo tapatūs savo turiniu, kilme ir naudojimu kontekstais (nors ir turėjo panašumų).

Lietuvių ir lenkų motyvai, nepaisant tautinių istoriografijų nulemtų skirtumų ir niuansų, buvo itin panašūs daugeliu atžvilgių. Juos vienijo antivokiškumas, siekis pagrįsti teritorines pretenzijas bei daugelis kitų tarpusavyje susijusių teiginių ir argumentų, kurie sudarė šio motyvo turinį bei siužetinius ir naratyvinius kontekstus. Lietuvių motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ galėjo daryti įtaką lenkiško motyvo variantams ir atvirkščiai. Taigi lenkai ir lietuviai tikrai žinojo apie vieni kitų „nustūmimo nuo jūros“ motyvus ir galėjo perimti juos ir (ar) modifikuoti. Tačiau nors kultūrinis transferas buvo įmanomas, negalima teigti, kad „nustūmimą nuo jūros“ lietuviai perėmė iš lenkų arba atvirkščiai. Motyvo apie „nustūmimą nuo jūros“ kontekstas buvo tie-

siogiai susijęs su lietuvių ir lenkų tautinėse istoriografijose esančiomis refleksijomis, kuriose lietuviai ir lenkai buvo suvokiami kaip tautos, kurios esą stokojo jūreivystės įgūdžių dėl pracityje prarasto priėjimo prie Baltijos jūros.

Lietuvių tautinėje istoriografijoje jūrinės istorijos motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ dažniausiai buvo vartojamas XIII–XV a. baltų genčių (visų pirma prūsų, kuršių ir sembų) ir (ar) LDK kovų su vokiečiais (kurie galėjo būti įvardijami įvairiai – kryžiuočiais, kalavijuočiais, Vokiečių ordinu ir t. t.) siužetiniuose ir naratyviniuose kontekstuose. Lenkų tautinėje istoriografijoje jūrinės istorijos motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ dažniausiai buvo vartojamas XIV–XVIII a. įvairių slavų genčių, Viduramžiais gyvenusių prie Baltijos jūros ir (ar) Lenkijos karalystės kovų su Vokiečių ordinu siužetiniuose ir naratyviniuose kontekstuose. Tiek lietuvių, tiek lenkų atveju motyvus apie „nustūmimą nuo jūros“ vienijo tai, kad jie buvo susiję su Viduramžių laikotarpiu ir turėjo daug panašumų. Abiem atvejais „nustūmimas nuo jūros“ buvo vaizduojamas kaip šimtmečius trukusi kova dėl priėjimo prie jūros, *dominium maris baltici* ir t. t. Esminis panašumas tas, kad „nustūmimą nuo jūros“ įvykdė vokiečiai (Vokiečių ordinas) ir kad tai turėjo neigiamų pasekmių abiejų tautų ir valstybių likimams. Esminis skirtumas tas, kad lietuviai prarado priėjimą prie jūros (1422 m. Melno taika) ir atgavo (1923 m. Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos) tik vieną kartą. Lenkai prarado (1309 m. Gdanskio miesto užgrobimas, įvykdytas kryžiuočių, ir 1772 m. pirmasis ATR padalijimas) ir atgavo (1466 m. Torunės taikos metu ir 1920 m.) priėjimą prie jūros du kartus. Šiuos panašumus galima paaiškinti bendra istorine tautų praeitimi ir patirtimi (ypač Viduramžiais), o skirtumus – skirtingu lietuvių ir lenkų tautinių istoriografijų požiūriu į ATR laikotarpį (lietuvių istorikai vertino ATR kaip „svetimą“, o lenkų istorikai – kaip „savą“).

Nors jūrinės istorijos motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ egzistavo lietuvių ir lenkų tautinėse istoriografijose, tai nebuvo tapatūs motyvai. Atlikta analizė leidžia teigti, kad abu motyvai buvo panašūs nebent tik forma, o jų esmė ir turinys buvo ganėtinai skirtingi. Skyrėsi ir šių motyvų siužetiniai bei naratyviniai kontekstai. Taip pat pavyko įrodyti ir tai, kad šie motyvai atsirado nepriklausomai vienas nuo kito bei turėjo savitą raidą. Abu motyvai pradėjo plisti dar XIX a., tačiau jų ištakos skirtingos. Būtina pabrėžti tai, kad lietuvių siužeto variantas buvo nukreiptas išimtinai į praeities reminiscencijas ir neturėjo savyje jokių projekcijų į tuometinę dabartį ar ateitį bei sąsajų su Lietuvos užsienio politika. Tuo iš esmės skyrėsi nuo lenkų varianto, kuris labiau buvo nukreiptas į tuometinę dabartį ir ateitį bei Lenkijos užsienio politiką. Skyrėsi netgi praeities interpretacija: lietuvių autoriams „valstybė nuo jūros iki jūros“ – išimtinai tik LDK (didžiųjų kunigaikščių Algirdo ir Vytauto laikų), o lenkams – tai dinastiniais ir unijiniais ryšiais susieta bendra Lietuvos ir Lenkijos (ir ne tik) politinė, kultūrinė, geografinė, geopolitinė erdvė, kuri buvo valdoma Jogailaičių dinastijos nuo 1385 m. Krėvos unijos (taip pat ir Abiejų Tautų Respublikos laikai lenkų motyvuose buvo apibūdinami kaip „valstybės nuo jūros iki jūros“). Šiuos skirtumus bent iš dalies

nulėmė lietuvių ir lenkų tautinių istoriografijų požiūriai į ATR laikotarpį (lietuvių istorikai ATR vertino kaip svetimą, o lenkų istorikai – kaip savą).

Jūrinės istorijos motyvas apie tautos kolonijinę praeitį egzistavo ir latvių, ir vokiečių tautinėse istoriografijose, tačiau jis nebuvo tapatus. Nors vokiečių istorikai vokiečius interpretavo kaip „kolonizatorių“ tautą, o latvių istorikai latvius interpretavo ir kaip „kolonizuotą“, ir kaip „kolonizatorių“ tautą, abu šiuos motyvus vienijo tai, kad jie egzistavo istoriografijose, kurioms buvo būdingas (nors ir skirtingai interpretuojamas) kolonijinis diskursas. Latvių istorikai kolonijiniams motyvams plėtoti rinkosi Ankstyvuosius naujuosius laikus, o vokiečių istorikai – Viduramžius, taigi nebuvo kuriami motyvai apie tuos laikotarpius, kurie tokiems motyvams kurti nesuteikė jokio pagrindo. O lietuvių istoriografijai nei kolonijinis diskursas, nei motyvai apie tautos jūrinę kolonijinę praeitį visiškai nebuvo būdingi. Lenkų istoriografijoje motyvų apie tautos kolonijinę praeitį pasitaikydavo retai ir nebent tik kaip pavienių autorių interpretacijos, nors tarpukario Lenkijos visuomenėje ir egzistavo kolonijinis diskursas. Lyginant su „nustūmimu nuo jūros“ arba „valstybe nuo jūros iki jūros“, motyvas apie tautos kolonijinę praeitį nurodė į praeityje esą neabejotinai egzistavusią jūrinę patirtį. Šiuo atžvilgiu motyvas apie tautos kolonijinę praeitį skyrėsi nuo kitų dviejų motyvų tuo, kad padėjo konstruoti tautos jūrinę praeitį ir modernią tautinę tapatybę kaip jūrinę nepalikdamas tiek vietos abejonėms dėl to, ar tauta buvo jūrinė. Motyvo apie tautos kolonijinę praeitį (ne)buvimą tautinėse istoriografijose nulėmė ne tik kolonijinio diskurso (ne)buvimas konkrečiose tautinėse istoriografijose, bet ir skirtingos tautų galimybės įsitraukti į globalius XIX a. kolonijinius procesus. Motyvų nebuvimą lietuvių ir lenkų tautinėse istoriografijose taip pat iš dalies nulėmė ir poreikio vaizduoti savo tautos praeitį kaip kolonijinę tiek „pozityvia“ (kaip „kolonizatorių“), tiek „negatyvia“ (kaip „kolonizuotos“ tautos) nebuvimas. Kad nėra šio motyvo, taip pat nulėmė ir „kolonijinių“ faktų stoka.

III

Marinistiniai motyvai istorijoje ir tautinė kultūra

Trečias disertacijos skyrius kelia klausimą, kiek istorikų sukurti bei plėtojami istoriniai motyvai cirkuliavo už istorinio diskurso ribų (išskyrus politiką, kuri lieka ketvirtam skyriui). Jūrinė propaganda yra tik viena iš nedaugelio sričių, nagrinėjamų šiame skyriuje. Šio skyriaus funkcija yra parodyti valstybinių institucijų, visuomeninių asociacijų, vadovėlių (ne vien istorinių) autorių ir kitų aktorių vaidmenį skleidžiant tai, kas buvo aptarta antrame disertacijos skyriuje. Kitaip tariant, jūrinės istorijos motyvų sklaidos aktoriai, sklaidos priemonės ir sklaida yra šio skyriaus objektas. Kaip rodo keturi disertacijos atvejai, tautinei kultūrai formuotis savos tautinės valstybės egzistavimas buvo svarbus, bet ne būtinas veiksnys. Šiame skyriuje yra analizuojami jau nebe patys motyvai ar tautinės istoriografijos, o tai, kas ir kodėl bei kokiomis priemonėmis juos skleidė ir kiek tai buvo sėkminga.

3.1. Latvių atvejis

Svarstant apie jūrinės istorijos motyvų sklaidos organizacijas, sklaidos priemonės ir sklaidą už istoriografijos ribų latvių tautinėje kultūroje, pirmiausia krinta į akis faktas kad motyvas apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas tarpukariu Latvijoje buvo paplitęs tiek, kad buvo tapęs savaime suprantama vadovėline tiesa ir integralia latvių tautinės kultūros dalimi. Remiantis šio motyvo paplitimu latvių istoriografijoje tarpukariu

(aptartoje antrame disertacijos skyriuje) galima teigti, kad latvių visuomenę buvo stipriai bandoma paveikti ar angažuoti šiuo motyvu. Kiti jūrinės istorijos motyvai (apie „nustūmimą nuo jūros“ ir apie „valstybę nuo jūros iki jūros“) nebuvo plačiai pasklidę, o jeigu ir pasitaikydavo, tai nebent tik kaip pavienių autorių interpretacijos.

Apie įvairius Latvijos jūrinės istorijos faktus esama nemažai faktografinių bei enciklopedinių leidinių, analizuojančių įvairius atskirus specializuotus klausimus ir temas.⁵⁰⁷ Tačiau esamoje istoriografijoje dar nebuvo tyrinėtas jūrinės istorijos motyvų kūrimo ir sklaidos fenomenas. Todėl iki šiol nebuvo aišku, ar latvių autoriai kūrė ir skleidė jūrinės istorijos motyvus (jei taip, tai kokius). Latvijos jūrinių organizacijų veikla tarpukariu mažai arba beveik netyrinėta (skirtingai nei, pavyzdžiui, Krišjānio Valdemāro gyvenimo laikotarpis, kuris yra sulaukęs išties nemažai latvių istorikų dėmesio). Didžioji dalis enciklopediniuose leidiniuose apie Latvijos istoriją ir (ar) Latvijos jūreivystės bei laivybos istoriją esančios informacijos yra skirta arba antroje XIX a. pusėje vykdytai Krišjānio Valdemāro jūrinei veiklai ir jo įsteigtoms jūreivystės mokykloms, arba Latvijos karinio ir prekybinio laivynų (tarpukariu ir ne tik) istorijai, taip pat Latvijos uostams ir latvių jūrinei ekonominei veiklai apskritai.⁵⁰⁸ Jūrinėms tarpukario Latvijos organizacijoms ten nėra skiriama beveik jokio dėmesio. Kaip išimtį galima paminėti vieną enciklopediją, kurioje buvo pateikiama fragmentiškų faktografinių duomenų apie kai kurias latvių jūrines organizacijas ir jų leidinius.⁵⁰⁹ Vis dėlto svarbu pažymėti, kad tarpukario Latvijoje tiesiog nebuvo tokios būtinybės būtent jūrinėms organizacijoms skleisti jūrinės istorijos motyvus, nes dar antroje XIX a. pusėje (iki Pirmojo pasaulinio karo) jau buvo padėti pagrindai ne tik latvių jūreivystės ir laivininkystės įgūdžiams, bet ir jūriniam mentalitetui susiformuoti. O tie motyvai, kurie buvo skleidžiami, plito ne tiek per jūrines organizacijas, kiek per Latvijos valstybinę švietimo sistemą ir istorikus. Vis dėlto prie šio motyvo sklaidos šiek tiek prisidėjo ir latvių jūrinės organizacijos.

Krišjānis Valdemārs buvo pradininkas jūrinės istorijos motyvo, kurį iš dalies galima įvardyti kaip motyvą apie „dėl baudžios 600 metų trukusį latvių nustūmimą nuo jūros“.⁵¹⁰ Tai buvo susiję su latvių tautinio istorinio naratyvo teiginiu, kad „latviai

⁵⁰⁷ *Latvijas jūrniecības vēsture 1850–1950...; Latviešu burinieki...; Admirālis Teodors Spāde*. Sast. Mārtiņš BISTERS, Juris CIGANOVŠ. Rīga, 2002; PRIEDĪTIS, Ē. Ē. Op. cit.; MIKLĀVS, A. Op. cit.; POPE, A. Op. cit.; ZALSTERS, A. E. Op. cit.; BERNSONE, I.; BLŪMFELDS, E.; MIKLĀVS, A. Op. cit.; ŠIMANIS, Gints. *Krišjānis Valdemārs. Apgaismības centieni*. Rīga, 2005; ŠTRAUHMĀNIS, J. Op. cit.

⁵⁰⁸ *Latvijas jūrniecības vēsture 1850–1950...; ŠTRAUHMĀNIS, J. Op. cit.; Latviešu burinieki...; Admirālis Teodors Spāde...; PRIEDĪTIS, Ē. Ē. Op. cit.; POPE, A. Op. cit.; ZALSTERS, A. E. Op. cit.; MIKLĀVS, A. Op. cit.*

⁵⁰⁹ *Latvijas jūrniecības vēsture 1850–1950...*, 212., 213., 227., 228., 234., 235., 236., 238., 256. lpp.

⁵¹⁰ „Daugiau nei tikėtina, išties patvirtinta, kad latviai, lyviai ir estai tolimoje praeityje pasižymėjo kaip kompetentingi jūrininkai (senieji Baltijos jūros vakarų ir pietų miestų archyvai

600 metų neturėjo politinės istorijos“.⁵¹¹ Kai šis motyvas buvo naudotas spaudoje, joje būta ir nuorodų į K. Valdemars'ą.⁵¹²

Sąlygos motyvui plisti iš pradžių nebuvo palankios. Latvių jūrinė spauda patyrė didelių sunkumų (pertrūkį, sukeltą Pirmojo pasaulinio karo), kuris tęsėsi netgi praėjus nuo karo pabaigos ne vieneriems metams.⁵¹³ Galima konstatuoti faktą, kad buvo latvių

norėtų sukaupiti svarbios informacijos apie tai). Be to, per 600 baudžiosios metų minėtiems žmonėms nebuvo įmanoma atsiduoti jūros gyvenimui. Trumpas laikas nuo baudžiosios panaikinimo dar buvo visiškai netinkamas pažadinti tam senam, užmirštam (dar gyvam tik legendose) potraukį jūrinei veiklai. Tik dabar atrodo, kad artėja palankus momentas, kai mūsų provincijose gali klestėti palankią padėtį pasaulyje atitinkanti ir todėl milžiniška jūrinė prekyba. Tam pritaria: didžiulė šalis, kuri sparčiai, politiškai ir netrukus ir komerciškai vystosi, geležinkeliais sujungta su mūsų uostamiesčiais, be ribojančių muitinės barjerų rytuose, šalis, kurios jungtis su jūra natūraliai priklauso nuo mūsų pakrančių.“ – WOL-DEMAR, Christian. *Ueber die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen, nebst Notizen und Aphorismen in Bezug auf die industriellen, intellectuellen und statistischen Verhältnisse der Letten und Esten und der drei baltischen Provinzen überhaupt*. Dorpat, 1857, S. 108.

⁵¹¹ „Su paskutiniu degančių žemgalių pilių žiburiu užgeso tautos laisvė, ir šešis vėlesnius šimtmečius Letai neturėjo jokios politinės istorijos. Jų provincijos tapo Švenčiausiosios Mergelės Marijos žemės dalimi, kur nauji šeimininkai, svetimi jų mentalitetui ir priešiški jų kultūrai, atsikratė jų gyvybės ir turto.“ – OLINS, P. Z. Op. cit., p. 45.

⁵¹² „Niekas nenuginčys ypatingos spausdinto žodžio svarbos. Kultūringose šalyse tai geriausia propagandos priemonė, kuri gerai įrengtoje organizacijoje skverbiasi visur, tiek į turtingųjų, tiek į vargšų gretas. Jis išreiškia tam tikras idėjas, įtikina santūrius ir nejučiomis sužavė didžiules mases. Bet ką jau kalbėti apie mūsų tėvynės laivybos idėjas? Kokia ji buvo anksčiau ir kokia yra dabar? Pirmasis sistemingo mūsų laivybos reklamavimo pradininkas yra mūsų nepamirštas laivybos tėvas Krišjānis Valdemārs. Jau Tirbate, studijuodamas ekonomiką, jis praėjusio amžiaus šeštojo dešimtmečio viduryje pradėjo rašyti žurnale „Inland“ apie latvių ir estų galimybes jūrininkystėje. Vėliau šie straipsniai buvo išspausdinti atskira brošiūra pavadinimu „Ueber die Heranziehung der Esten und Letten zum Seewesen“, 1857 m (Apie estų ir latvių pritraukimą į jūrininkystę.) Be to, Valdemārs daug rašė apie laivybą rusų, vokiečių, latvių ir estų laikraščiuose ir žurnaluose („Peterburgo laikraštis“, „Mājas Viesī“, „St. Petersburger Zeitung“, „Moskauer Deutsche Zeitung“). – MEINERTS, K. Mūsu kuģniecības literatūra. *Kuģniecības gada grāmata*, 1929, 4. gads, 17.–21. lpp.

⁵¹³ „Prieš karą latviai turėjo savo jūrinį savaitinį laikraštį „Jūrnieks“, jūreivių kalendorių, išėjo nemažai jūrinių straipsnių. Karas viską nukirto tarsi kirviu. Nuovargis jūrinėje literatūroje karaliavo ir po karo, ir tebevyrauja dabar. Kaip tai neatrodo keista tuo metu, kai jis buvo organizuojamas. Kai Latvijos valstybė Latvijoje organizavo jūrų administravimo įstaigas, iškylus klausimui, kurį reikėtų aptarti, spaudoje apie jūrinius reikalus beveik nepasigirdo, neva po karo jūrevystės nebūtų. Visą šį laiką tikrai nieko nei patys jūreiviai, nei laivų savininkai nepasisakė? Krišjānis Valdemārs kalbėjo apie jūrininkystę, kai latviai dar neturėjo jūrininkystės, kai ji nevaicino jokio vaidmens mūsų ekonominiame gyvenime. Valdemārs davė nurodymus, kaip statyti naują jūrininkystę. Rezultatai visiems gerai žinomi – kažkiek Latvijos jūrininkystė išaugo per metus. Arba argi dabar dirva jūrininkystei

jūrinių organizacijų, ir kad jos skleidė jūrinės istorijos motyvus (nors ir sąlyginai nedideliu intensyvumu). Latviška jūrinė organizacija, leidusi spaudos leidinius, kuriuose (tiek prieš Pirmąjį pasaulinį karą, tiek po jo) naudotas jūrinės istorijos motyvas apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas, buvo „K. Valdemāra jūrniecības un zvejniecības nodala, Rīgas Latviešu biedrības“ (iki Pirmojo pasaulinio karo vadinosi „Rīgas Latviešu biedrības K. Valdemāra jūrniecības nodala“). Ji leido laikraštį „Jūrnieks“ (1904–1916, 1929–1940 m.).⁵¹⁴ Be to, paminėtina „Krišjāņa Valdemāra Rīgas jūrskola“, kuri, nors ir nebuvo humanitarinio profilio, bet ugdė jūrininkus, leido „Kuģniecības gada grāmata“ (1925–1931 m.).⁵¹⁵ Šiame leidinyje taip pat būta jūrinės istorijos motyvų apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas kunigaikščio Jokūbo Ketlerio laikais.

Dar 1907 metais laikraštyje „Jūrnieks“ matome vieną pirmųjų latvių jūrinėje spaudoje jūrinės istorijos motyvo apie tautos kolonijinę praeitį panaudojimo atvejį.⁵¹⁶ Šį jūrinį savaitraštį „Jūrnieks“ 1906 m. pradėjo leisti ir redaguoti „Mūsų pilkasis laivybės tėvas Ansis Bandrevičs, kuris yra vienas iš atgimimo epochos darbuotojų Krišjāņo Valdemāro bendražygis, bet po K. Valdemāro mirties buvo ryškiausias jo idėjų reiškėjas. <...> Lygiagrečiai su minėtais darbais jis publikavo daugybę kitų straipsnių apie gabenimą tiek brošiūrų, tiek knygų pavidalu.“⁵¹⁷

Tarpukario Latvijos jūrinėje spaudoje jūrinės istorijos motyvas apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas kunigaikščio Jokūbo Ketlerio laikais skleistas labiau, nors ir ne itin dažnai.⁵¹⁸ Šis motyvas po vieną kartą pasitaikė trijuose skirtinguose jūriniuose leidiniuose: „Jūrnieks“, „Jūrnieku Vēstnesis“, „Kuģniecības gada grāmata“. Viena-me straipsnyje buvo rašoma apie Venstpilio uostą ir Kuršo kunigaikštystės kolonijas Jokūbo Ketlerio laikais.⁵¹⁹ Pirmos XX a. pusės latvių jūriniuose spaudos leidiniuo-

nėra daug vaisingesnė ir daug labiau pasirengusi nei karo metu? Dabar viskas priklausė nuo mūsų. Kodėl Latvija jūrinėje srityje negali būti panaši į Norvegiją? Mūsų sąlygos geresnės, turime platų hinterlandą, kurio Norvegija neturi. Ieškokime turtų jūroje. Daugiau dėmesio reikėtų skirti siuntimui, tačiau dažniausiai tai galima padaryti per spaudą.“ – Ievads. *Kuģniecības gada grāmata*, 1930/31, 5. gads, 5.–6. lpp.

⁵¹⁴ KRAJEVSKA, B.; SEIPULAĀNE, L. K. Valdemāra jūrniecības un zvejniecības nodala. In *Latvijas jūrniecības vēsture 1850–1950...*, 236. lp.

⁵¹⁵ BERNSONE, I. Krišjāņa Valdemāra kuģu vadītāju un mehāniķu skola. In *Latvijas jūrniecības vēsture 1850–1950...*, 234. lp.

⁵¹⁶ BUTULS, Ādams. Wehstule latweeschu kugneekem un juhrmalneekem. *Jūrnieks*, 1907-07-04, Nr. 27, 2. lp.

⁵¹⁷ MALVESS, A. Mūsu kuģniecības celmlauža Anša Bandreviča 80. dzimšanas diena. *Kuģniecības gada grāmata*, 1930/31, 5. gads, 158.–160. lpp.

⁵¹⁸ BĪRINŠ, Lidijs. Kuģniecība Kurzemes hercoga Jēkaba laikmetā. *Jūrnieks*, 1939-06-01, Nr. 6, 239.–242. lpp.; Cpt. V. Piezīmes par Latvijas jūrniecības vēsturi. *Jūrnieku Vēstnesis*, 1931-04-01, Nr. 3–4, 5.–6. lpp.; MALVESS, A. Latviešu tirdzniecības sakari un kuģniecības attīstība. *Kuģniecības gada grāmata*, 1927, 2. gads, 22.–28. lpp.

⁵¹⁹ DINŠBERGS, K. Ventspils ostas pagātne. *Kuģniecības gada grāmata*, 1927, 2. gads, 73.–76. lpp.

se neatsitiktinai labai daug buvo rašoma apie Krišjānio Valdemāro jūrinę veiklą pagerbiant jo nuopelnus, nes jis buvo laikomas latvių tautinio atgimimo pradininku.⁵²⁰ Latvių jūrinė praeitis tarpukario Latvijos jūrinėje spaudoje labiausiai buvo siejama su K. Valdemāro pastangomis. Ankstesni laikotarpiai šioje spaudoje buvo įvardijami kaip 600 metų trukęs apribojimas latviams pilnavertiškai dalyvauti jūrinėje veikloje. Tokių pavyzdžių tarpukario Latvijos jūrinėje spaudoje buvo ne vienas.^{521, 522}

Geriausiai latvių jūrinės praeities konstravimą atskleidžia dviejų dalių straipsnis apie Latvijos jūreivystės istoriją, kuriame yra išskiriami keturi etapai (nuo seniausių laikų iki XIX a.); jame irgi yra teigiama, kad „latviai 600 metų neturėjo galimybės plaukioti jūra, bet neprarado jūreivystės įgūdžių“.^{523, 524} Šioje latvių jūrinės praeities interpretacijoje buvo manoma, kad natūrali latvių laivybos ir jūreivystės raida XIII a. buvo sutrukdyta vokiečių, bet latviai išsaugojo jūreivystės įgūdžius.⁵²⁵ Roberts'as

⁵²⁰ „Krišjānis Valdemārs pirmiausia žinomas kaip Latvijos ir Estijos jūrų ir laivybos kūrėjas, taip pat visos senosios didžiosios Rusijos jūrininkystės įkūrėjas ir propaguotojas. Bet jo vaidmuo yra daug platesnis latvių tautos istorijoje. Jis apskritai sukūrė naują erą – tautinio pabudimo erą, be kurios neišsivaizduojamos latvių tautos išsivadavimo pastangos, todėl ir laisvos Latvijos valstybės įkūrimas.“ – Krišjāņa Valdemāra kuģu vadītāju un mēchaniku skolas desmit gadu pastāvēšanas svētku akts 1930. g. 29. novembrī. *Kuģniecības gada grāmata*, 1930/31, 5. gads, 7.–8. lpp.

⁵²¹ „Antrasis mūsu laivybos etapas prasidėjo tik panaikinus baudžiavą, tai yra XIX a. pradžioje. Maždaug 1820 m. latviai ir estai iš viso neturėjo laivų, nors jie gyveno tose pačiose pajūrio pakrantėse kaip ir prieš 600 metų, kai jų protėviai jūroje jautėsi tokie galingi. Dar visas pusšimtis šimtmečio turėjo praeiti, kol latviai ir estai pateko į laivus. Senovės jūreivių dvasia juose buvo ne mirusi, o dingusi lėšų, dar liko sunkieji dvarai, kurie iš latvių išsiurbė paskutines kapeikas. Žinoma, tokiomis sąlygomis nebuvo įmanoma net prieiti prie valčių, o ką jau kalbėti apie laivus. Jau 1840 m. palei Vidžemės pakrantę yra registruota tik 40, bet Kuržemės pakrantėje tik 20 valčių, nuo 20–30. Šios valtyys buvo pirmieji mūsų jūrininkai laivai, kuriais užsidirbdavo rinkdami kapeikas po kapeikos vėliau tolimųjų reisų buriuotojai.“ – MALVESS, A. Latviešu tirdzniecības sakari..., 28. lpp.

⁵²² „Sėkmingiausiai dirbo Ainašių ir Mangalių jūreivystės mokyklos. 1864–1896 m. Ainašių jūrų mokykloje mokėsi 2604 mokiniai, iš jų 219 išlaikė kapitono egzaminą, o 516 – šturmano egzaminą. Mangalų jūreivystės mokyklą 1877–1904 m. lankė 1740 m jūreivių, egzaminus išlaikė 198 kapitonai ir 460 vairininkų. A. Bandrevičs surinko statistiką apie mūsų kapitonus ir 1901 m. ją spausdino jūrininkų kalendoriai, įvardydamie kiekvieną kapitoną, baigusį jūreivystės mokyklą dabartinėje Latvijos teritorijoje. Sąrašė yra apie 1000 latvių tolimųjų reisų kapitonų. <...> Paaikškėjo, kad latvių protėvių dvasia nėra mirusi. Tikėjimas savo jėgomis išliko, nepaisant to, kad ištisus 600 šimtų metų vokiečiai juos saugojo nuo jūros.“ – MALVESS, A. Latviešu tirdzniecības sakari..., 29.–30. lpp.

⁵²³ Cpt. V. Piezīmes par Latvijas jūrniecības vēsturi. *Jūrnieku Vēstnesis*, 1931-04-01, Nr. 3–4, 5.–6. lpp.

⁵²⁴ Ibid., Nr. 5, 7.–8. lpp.

⁵²⁵ „Jei latvių ir estų laivybos nebūtų sustabdę svetimšaliai užkariautojai, tuomet tikriausiai Kr. Valdemaras būtų pamatęs Dauguvą pilną latvių laivų, kaip ir Indriķis latvis rašė apie 1210 m., kai po jūros mūšio prie Kolkos rago kuršių ir estų laivynai apgulė Dauguvgrivą,

Malvessas parašė straipsnį apie latvių laivybą tautų kraustymosi laikotarpiu; tai reiškia, kad latvių jūrinė praeitis buvo konstruojama ne vien tik per Kuršo kunigaikštystės kolonijų ir jos karinių bei prekybinių laivynų prizmę.⁵²⁶ Latvių jūrinė praeitis buvo suprantama kaip dalykas, kuris egzistavo praityje ir kurį reikia sugrąžinti dabartyje.⁵²⁷

XIX–XX a. pradžios žemėlapiai irgi gali būti interpretuojami ir kaip latvių tautinės kultūros kūrimo įrankis. Ar latvių žemėlapiuose buvo sąsajų su istoriniu motyvu apie tautos kolonijinę praeitį? Palangos ir Šventosios pajūrio ruožas buvo svarbus tuo, kad latvių žemėlapiuose buvo vaizduojamas kaip integrali Latvijos dalis; taip buvo ne tik XIX a. pabaigoje, bet (kai kuriais atskirais atvejais) net ir tarpukariu.⁵²⁸ Tačiau vargu ar galima tai laikyti motyvu apie „nustūmimą nuo jūros“ perkėlimu į latvių tautinę kultūrą, nes istoriografijoje latviai savęs nevaizdavo nei kaip „nustumtos nuo jūros“, nei kaip ką nors „nustūmusios nuo jūros“ tautos. Todėl pagrįstai galima teigti, kad latvių žemėlapiuose kartais pasitaikantis Palangos ir Šventosios ruožo vaizdavimas kaip administraciniu ir politiniu (ar kokiu nors kitoku, pavyzdžiui, etnografiniu) požiūriu priklausančio Latvijai nėra niekaip susijęs su motyvu apie „nustūmimą nuo jūros“, nes tokio motyvo latvių tautinėje istoriografijoje tiesiog nebuvo. Vis dėlto latvių kartografijos istorija buvo susijusi su kitu motyvu – motyvu apie latvių tautos kolonijinę praeitį.

Latviškų žemėlapių kūrimo kontekstą lėmė kolonijinis diskursas ir nacionalizmas (tautinės teritorijos kūrimas): „Siliņš's veiklos kuriant „Latvijos“ žemėlapius, buvo dalis platesnių XIX a. pabaigos procesų, kai Vidurio ir Rytų Europos geografai ėmėsi

nes visa jūra buvo pilna jų laivų, kaip debesų. Jei šios Valdemaro tipo jūreivystės mokyklos nebūtų sukurtos, latviai tikriausiai vis dar neturėtų nei jūreivių, nei laivų. Tik dėl šių mokyklų latviai sugebėjo per trumpą laiką sukurti prekybinį laivyną.“ – MALVESS, A. Latviešu tirdzniecības sakari..., 30. lpp.

⁵²⁶ MALVESS, Roberts. Latviešu kuģniecība tautu staigāšanas laikmetā. (Apm. 400.–800. g.). *Jūrmieks*, 1939-11-01, Nr. 11, 543.–545. lpp.

⁵²⁷ „Mūsų laivybą turi gilų ir toli siekiantį pagrindą, tai yra daugiau nei 1000 metų istorija. Nėra teisingumo tiems vokiečių istorikams, kurie sako, kad 1158 metais vokiečiai pirmieji užantspaudavo Baltijos šalis. Istorija rodo, kad jie buvo vieni paskutiniųjų, atvykusių į mūsų tėvynę. Net tada, kai vokiečiai dar nebuvo pasiekę Baltijos jūros pakrantėse, kuriose tuo metu dar gyveno įvairios kitos tautos, mūsų protėvių laivai skaldė Baltijos jūros bangas. Kad jie yra jūroje jautėsi saugūs ir žinojo apie savo galią į tai, kad Danijos bažnyčiose per pamaldas meldėsi: „Dieve gelbėk mus iš kuršių ir estų“. Pabandykime sugrąžinti savo protėvių šlovę jūroje, ir tiek duos palaiminimą ne tik patiems jūreiviams, bet ir mūsų tėvynei už Latviją.“ – MALVESS, A. Latviešu tirdzniecības sakari..., 36. lpp.

⁵²⁸ Pavyzdžiui: SILIŅŠ, Matīss. *Latwijaskarte*. Rīga, 1889 [interaktyvus], [žiūrėta 2025-01-27]. Prieitis per internetą: <https://lv.m.wikipedia.org/wiki/Att%C4%93ls:1889._gada_Latvijas_karte.png>; *Latvijas karte*. Rīga, 1921. [interaktyvus], [žiūrėta 2025-01-27]. Prieitis per internetą: <https://lv.wikipedia.org/wiki/Att%C4%93ls:Latvijas_karte_J._Roze_1921.jpg>. Arveds'o Švabe'ės 1938 m. knygoje yra žemėlapis „Senā Kursā 13. g. s.“ (įklijuotas tarp 80 ir 81 knygos puslapio), kuriame Palanga (esanti Mėguvos žemėje), Klaipėda su apylinkėmis ir Kuršių Nerija (esančios Pilsoto žemėje) yra pavaizduotos kaip kuršių genties teritorijos. – ŠVĀBE, A. *Straumes un avoti...*, 80.–81. lpp.

kartografijos, kad apibūdintų įvairioms etnolingvistinėms grupėms „priklausančius“ regionus ir naudojo geografines žinias įrodinėjimams dėl natūralių sienų ir vidinės šių teritorijų vienybės.“⁵²⁹ Iki pat XIX a. apskritai nebuvo nacionalinės kartografijos.⁵³⁰ Todėl iki pat XIX a. pabaigos nebuvo latviškų žemėlapių, o jeigu kokių nors žemėlapių ir būdavo, tai dažniausiai buvo Baltijos vokiečių ir (arba) Rusijos imperijos pareigūnų sukurti žemėlapiai. Tačiau šiuose žemėlapiuose „nebuvo“ nei latvių, nei Latvijos, nes tie žemėlapiai nebuvo skirti būtent latvių skaitytojams. 1890 m. profesionalios latvių kartografijos pradininkas Matīss Siliņš skundėsi, „kad trūksta aukštos kokybės kartografinės medžiagos prieinamos latvių skaitytojams; be to, „iki dabar mes turėjome išsiversti su mūsų tėvynės vokiškais ar rusiškais žemėlapiais, kurie nebuvo labai gerai žinomi latviams: vietovardžiai parašyti užsienio kalba.“⁵³¹ Anot Catherine'os Gibson, jaunų Tartu universiteto studentų grupė – Krišjānis Valdemārs⁵³², Krišjānis Barons ir Juris Alunāns XIX a. šešto dešimtmečio pabaigoje buvo geografijos vadovėlių ir mokyklinių atlasų latvių kalba leidybos pradininkai.⁵³³ Po dvejų metų (1861 m.) buvo publikuotas pirmasis latvių mokyklinis geografijos atlasas, plačiai priskiriamas Ernestui Dinsbergui (Dünsberg).⁵³⁴ Tačiau būtent Matīso Siliņšo sukurtuose žemėlapiuose įvyko paradigminis lūžis latvių gyvenamos teritorijos kartografiniame vaizdavime: „Plečiant latvių geografinės vaizduotės sritį, Siliņš'io *Azijos žemėlapis* sutrikdė ankstesnius kartografinius naratyvus kurie daugiausia vaizdavo etninius latvius kaip kolonizuotą tautą, gyvenančią arba po vokiečių, lenkų arba rusų jungu nuo keturiolikto amžiaus. <...> estai ir latviai istoriškai buvo kartografuojami pro Baltijos vokiečių ir rusų kolonijinį žvilgsnį kaip „vietiniai“ ir „egzotiniai“ gyventojai.“⁵³⁵ Taigi Matīss Šilinš šią situaciją pakeitė, sukeitęs vietomis kolonijinį diskursą: latviai pirmą kartą pavaizduoti žemėlapiuose nebe kaip „kolonizuota“, o kaip „kolonijinė“ ar „kolonizatorių“ tauta. Nors tokių „kolonijinių“ žemėlapių buvo nedaug (apie latvių kolonijas „anapus“ Latvijos), tačiau jau vien tik pats naujų (vaizduojančių latvių perspektyvą) Latvijos teritorijos žemėlapių buvimo faktas neigė kolonizatorių darbotvarkes (mat konstravo tautinę teritoriją ir skleidė latvių tautinio atgimimo idėjas).

⁵²⁹ GIBSON, Catherine. Mapping Latvija. Matīss Siliņš and Latvian Cartographic Publishing in the 1890s. In *Defining Latvia. Recent Explorations in History, Culture, and Politics*. Ed. by Michael LOADER, Siobhán HEARNE, Matthew KOTT. Budapest, 2022, p. 61.

⁵³⁰ Plačiau apie Vidurio Rytų Europos kartografijos ir tautokūros ryšius bei tautinės teritorijos konstravimą: SEEGEL, S. Op. cit.

⁵³¹ GIBSON, C. Mapping Latvija..., p. 39.

⁵³² BARONS, Krišjānis. *Lantkahrte no latweeschu semmes*. Tērbata, Jelgava, 1859 [interaktyvus], [žiūrėta 2025-01-26]. Prieitis per internetą: <<http://dom.lndb.lv/data/obj/34423.html>>.

⁵³³ GIBSON, C. Mapping Latvija..., pp. 42–43.

⁵³⁴ Ibid., p. 43. *Atlas ar septiņpacmit lantkahrtehm*. Jelgavā, Tehrpātā, 1861 [interaktyvus], [žiūrėta 2025-01-26]. Prieitis per internetą: <<http://dom.lndb.lv/data/obj/34452.html>>.

⁵³⁵ GIBSON, C. *Geographies of Nationhood...*, p. 172.

Šiame kontekste motyvą apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas iš dalies galima interpretuoti kaip Baltijos vokiečių, rusų ir lenkų „kolonializmo“ įveikos priemonę. XIX–XX a. sandūroje intensyviai vyko kolonizacijos ir globalizacijos procesai, todėl latvių veikėjams, tokiems kaip M. Silinš, atsirado siekis pabrėžti latvių tautos įsitraukimą į globalius procesus, tokius kaip migracija, ir tokiu būdu pavaizduoti, kad latviai irgi yra moderni visuomenė. „Vizualizuojant etninių latvių paplitimą visame pasaulyje, Silinš komplikavo galios santykį tarp kolonizatorių ir kolonizuotų tautų. <...> Latvių gyvenviečių Sibire ir užjūrio „kolonijų“ šiaurės ir pietų Amerikoje įrašymas žemėlapyje buvo naudojamas Silinš'io kaip būdas pavaizduoti latvius kaip pažangią modernią naciją, istorijos veikėją ir nepaneigiamą per jos absoliutų globalų buvimą.“⁵³⁶ „Erdvinė vaizduotė įgalinta kolonializmo ir migracijos, iš naujo apibrėžė latvių teritorijos idėją.“⁵³⁷ Taigi vykstant modernizacijos ir tautokūros procesams latvių visuomenė „perkonstruoja“ savęs suvokimą kaip modernios „kolonizatorių“ tautos, o ne vien tik kaip „kolonizuotos“ tautos. Planingos emigracijos idėjos latvių visuomenėje nebuvo, tačiau latviai emigravo į kitas šalis ir žemynus.⁵³⁸ „Silinš'io vartota sąvoka „kolonijos“ nurodė į latviškai kalbančiuosius, kurie skirtingu metu emigravo iš Pabaltijo gubernijų ir įkūrė gyvenvietes.“⁵³⁹ Šie faktai netiesiogiai paaiškina jūrinės istorijos motyvo apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas egzistavimą, populiarumą ir paplitimą latvių visuomenėje anapus latvių tautinės istoriografijos.

Neseniai paminėti faktai yra trūkstama jungiamoji grandis, atskleidžianti ir paaiškinanti platesnį šio motyvo kontekstą. Visa tai paaiškina ir kodėl toks motyvas apskritai atsirado ir buvo paplitęs latvių visuomenėje (kolonijinis diskursas ir jo įveika, emigracija ir t. t). Latvių visuomenę buvo stipriai bandoma paveikti ar angažuoti šiuo motyvu. Jūrinės istorijos motyvas apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas buvo skleidžiamas ne atsitiktinai, o būtent todėl, kad buvo ganėtinai paveikus ir potencialiai reprezentavo tam tikras latvių visuomenės tapatybės nuostatas, į kurias buvo apeliuojama siekiant konstruoti ar nors paveikti jų tautos ir valstybės praeities supratimą.

Galima teigti, kad jūrinės istorijos motyvai apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas tarpukario Latvijos visuomenėje buvo paplitę tiek, kad jau buvo tapę savaime suprantamomis vadovėlinėmis tiesomis. Apie tai netiesiogiai galima spręsti ir iš to, kad šie jūrinės istorijos motyvai tarpukario Latvijoje buvo paplitę ir parlamentarizmo, ir autoritarizmo laikotarpiais. Atskiras dėmesys, kurio gana daug buvo skiriama Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorijai tiek latvių istorijos vadovėliuose, tiek istoriniuose veikaluose (jau aptartuose antrajame disertacijos skyriuje), leidžia teigti, kad visuomenę vis dėlto buvo gana stipriai bandoma angažuoti šiuo jūrinės istorijos motyvu tarpukariu siekiant jį įtvirtinti (ir iš esmės sėkmingai įtvirtinant) ne tik latvių

⁵³⁶ Ibid., p. 173.

⁵³⁷ Ibid., p. 173.

⁵³⁸ Plačiau apie latvių emigraciją ir jos kryptis: Ibid., p. 168–172.

⁵³⁹ Ibid., p. 168.

tautiniame istoriniame naratyve, bet ir latvių visuomenėje (ir tautinėje kultūroje). Pavyzdžiui, šis motyvas visuomenėje buvo skleidžiamas naudojantis latvių jūreivystės ekspozicijomis („Latvijas kuģniecības izstādes“). 1939 m. „Parodos istorinė dalis apėmė latvių laivybos priešistorę, kunigaikščio Jokūbo Ketlerio laikų (1642–1682 m.) laivybą, Latvijos laivybą antroje XIX a. pusėje. Su abiem parodos dalimis susipažino 20 tūkstančių lankytojų.“⁵⁴⁰

Nors dėl Krišjānio Valdemāro pastangų buvusioje Livonijos teritorijoje atsirado galimybės vykdyti jūrinę veiklą, tačiau tuo metu dar nebuvo nei profesionalių latvių istorikų, nei tautinės latvių istoriografijos, todėl nebuvo jokių galimybių plėtoti jokių jūrinės istorijos motyvų (bent jau iki XIX a. pabaigos–XX a. pradžios). Tokios galimybės atsirado tik tarpukariu. Tai paaiškina tokią „ankstyvą“ jūrinės veiklos Latvijoje pradžią ir sėkmingumą (lyginant su Lietuva ir Lenkija) bet kartu ir sąlyginai nedidelį jūrinės istorijos motyvų kūrimą ir eksploatavimą. Krišjānis Valdemārs buvo realistas ir pragmatikas, todėl siekė minimalių taktinių pasiekiamų latvių tautinio judėjimo tikslų ir mažiau dėmesio skyrė ilgalaikiai strategijai.⁵⁴¹ Būtent tokia kontekste reiktų matyti ir jo iniciatyva atsiradusias Rusijos imperijos jūreivystės mokyklas.

Jeigu Latvijoje jūrinės istorijos motyvai buvo plėtojami ir skleidžiami kur kas mažiau negu Lietuvoje, Lenkijoje ir Vokietijoje, tai galima aiškinti tuo, kad latvių jūrinė veikla ne tik prasidėjo anksčiau, bet ir buvo gerokai aktyvesnė ir nuoseklesnė negu Lietuvoje ir Lenkijoje. Tuo gali būti aiškinama ir jūrinės propagandos ir jūrinių visuomeninių organizacijų tarpukario Latvijoje „stoka“ – nesant būtinybės keisti šalies gyventojų mentaliteto iš „kontinentinio“ į „jūrinį“ nebuvo ir poreikio aktyviai kurti ir skleisti jūrinę propagandą. Vis dėlto tai nereiškia, kad Latvijoje nevyko tapimo jūrine valstybe procesas, tiesiog jis vyko kitaip (nuosekliau ir sėkmingiau). Sąlyginai neintensyvus jūrinės istorijos motyvų plėtojimas ir skleidimas latvių visuomenėje gali būti aiškinamas tuo, kad latvių visuomenėje tarpukariu jūrinis mentalitetas jau buvo būdingas ir jo nereikėjo kurti ar papildomai stiprinti.⁵⁴² Latviams jūrinis mentalitetas

⁵⁴⁰ CEKULS, A. Latvijas kuģniecības izstādes. In *Latvijas jūrniecības vēsture 1850–1950...*, 237. lp.

⁵⁴¹ PIVORAS, Saulius. *Lietuvių ir latvių pilietinės savimonės raida*. Kaunas, 2000, p. 119–120.

⁵⁴² „Modernios latvių tautos jūrų laivininkystės tradicijų ištakos siejamos su publicisto ir politiko Krišjānio Valdemaro (1825–1891 m.) vardu ir jo paskatinta latvių „žemdirbių“ visuomenės įtraukimo į jūrinį verslą programa. Per jūreivystės mokyklų tinklą ir skatinamą vietos laivadirbystę rytinėje Baltijos jūros pakrantėje XIX a. antroje pusėje išsiplėtojo profesionalių latvių jūrininkų ir laivų statytojų kultūra. Prasidedant Pirmajam pasauliniam karui, 1914 m., Rusijos imperijos Liflandijos gubernijos uostuose buvo registruoti 333 jūrų prekybos burlaiviai ir garlaiviai. Po karo, 1920 m., Latvijai priklausė 45 laivai. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, 1914 m. pradžioje, su Latvijos vėliava plaukiojo 103 (96*) laivai. <...> Nuo 1924 m. Latvijoje iš valstybės biudžeto laivynas kasmet būdavo subsidijuojamas 1 mln. Latų suma, šalyje palankiai buvo sutvarkyti laivininkystės rėmimo ir paskolų gavimo įstatymai.“ – ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 15.

tiesiog buvo labiau būdingas istoriškai; tai buvo integrali jų kultūros, ekonomikos ir istorijos dalis. Klausio Richterio teigimu, tarpukariu Estija ir Latvija (skirtingai negu Lenkija ir Lietuva) buvo laikomos jūrinėmis valstybėmis su jūrinėmis tradicijomis ir gyventojais, turinčiais jūreivystės įgūdžių.⁵⁴³ Vis dėlto tarpukario Latvijos jūrinėje spaudoje būta ir kitokių nuomonių. Pavyzdžiui, viename straipsnyje yra teigiama, kad „apie laivybą mažai galvojama mūsų visuomenėje, vyriausybėje, taip pat Saeimoje“.⁵⁴⁴

Latvių kaip jūrinės tautos raida turėjo palankesnes aplinkybes negu lietuvių ir lenkų ar net vokiečių. Latvių tautos „sujūrinimo“ procesas vyko per Krišjānio Valdemāro įkurtas jūreivystės mokyklas, o ne per jūrines visuomenines organizacijas kaip kad buvo Lietuvoje, Lenkijoje ir Vokietijoje. Latvių tapimas jūrine tauta ir Latvijos tapimas jūrine valstybe nebuvo tiek daug susijęs su jūrinės istorijos motyvų kūrimu ir sklaida kiek tai buvo susiję kitose šalyse: Lietuvoje, Lenkijoje ir Vokietijoje. Tarpukariu Latvijoje jūrinis mentalitetas istorijos vadovėliuose ir istorikų tekstuose buvo bandomas ne tiek kurti, kiek įtvirtinti. Latviams nuo pat pradžių buvo labiau būdingas „praktinis“ negu „teorinis“ jūrinės valstybės kūrimo aspektas. Latviai tarpukariu tęsė jūrinės valstybės kūrimą Krišjānio Valdemāro idėjų ir veiklos nubrėžta kryptimi, taigi jau turėdami nemažą įdirbį. Todėl jūrinės istorijos motyvų kūrimas ir skleidimas latviams nebuvo toks aktualus, kaip kitoms regiono tautoms. Atsižvelgus į šiame poskyryje pateiktus faktus bei argumentus, paaiškėja, kodėl latvių tautinėje kultūroje skleistas iš esmės tik vienas jūrinės istorijos motyvas apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas.

Šio motyvų apraiškų randame ir Latvijos laivų pavadinimuose. Iš 103 Latvijos prekybinio laivyno laivų tarpukariu dviejų pavadinimai buvo tiesiogiai susiję su Kuršo kunigaikštyste ir jos kolonijomis; tai buvo „Hercogs Jēkabs“ ir „Tobago“.⁵⁴⁵ Tačiau Latvijos karinių jūrų pajėgų laivų pavadinimai („Virsaitis“, „Vesturs“, „Imanta“, „Ronis“, „Spidola“⁵⁴⁶) su Kuršo kunigaikštystės kunigaikščio Jokūbo Ketlerio valdymo laikotarpiu nebuvo niekaip susiję.

Apibendrinant galima teigti, kad latvių jūrinės istorijos motyvas apie tautos kolonijinę praeitį (konkrečiai – apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas valdant kunigaikščiui

⁵⁴³ RICHTER, Klaus. *Fragmentation in East Central Europe. Poland and the Baltics, 1915–1929*. Oxford, 2020, p. 245.

⁵⁴⁴ „Iki šiol iš visų sektorių laivyba buvo sulaukusi mažiausiai dėmesio, nors ji galėtų mūsų ekonominiame gyvenime užimti antrą vietą iškart po žemės ūkio. Mažai apie ją galvojama mūsų visuomenėje, vyriausybėje ir taip pat Saeimoje. Jei vienas kitas ir pasakė garsesnę žodį, jo negirdėti. Mūsų laivyba valdantiejiems dar nėra pakankamai pažįstama. Netgi žinomi autoritetai mūsų ekonomikos klausimais teigia, kad labai rizikinga investuoti kapitalą į tokį baisų dalyką kaip laivą, ir tikriausiai taip į laivybą žiūri visos mūsų vyriausybės apskritai.“ – MALVESS, A. *Latviešu tirdzniecības sakari...*, 34. lpp.

⁵⁴⁵ *Latvijas jūrniecības vēsture 1850–1950...*, 22.–23. lpp.

⁵⁴⁶ STOKER, Donald J. *Undermining the Cordon Sanitaire: Naval Arms Sales and Anglo-French Competition in Latvia, 1924–1925. Journal of Baltic Studies*, 1997, Vol. 28, No. 2, p. 175.

Jokūbui Ketleriui (1642–1682 m.)) vis dėlto buvo skleidžiamas už istoriografijos ribų ir paplitęs latvių tautinėje kultūroje. Tačiau tarpukario Latvijos jūrinių organizacijų spaudos leidiniuose buvo bandymų konstruoti latvių tautos jūrinę praeitį (ne vien tik kolonijinę, bet ir apskritai). Šis motyvas dažnai pasirodydavo būtent tokiuose latvių jūrinės praeities konstravimo kontekstuose. Pats motyvas, nors ir buvo naudojamas pirmoje XX a. pusėje, pasitaikydavo retai.

3.2. Lietuvių atvejis

Lietuvių visuomenėje, kaip minėta, jūrinės istorijos motyvų pradžia matoma Simono Daukanto darbuose. Nesunku pastebėti, kad jis jūrai lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės istorijoje teikė nemažą reikšmę, todėl pateikė argumentų ir pavyzdžių apie lietuvių santykius su jūra ir jos (ypač priėjimo netekimo) poveikį lietuvių tautai (jos charakteriui, mentalitetui ir likimui, dvasinei bei materialinei būklei), t. y. istorikas ne tik tiesiog konstatavo „jūrinius“ istorinius faktus, bet juos aiškino ir interpretavo.

Tačiau ilgą laiką didelė S. Daukanto veikalų dalis nebuvo žinoma plačiajai lietuvių visuomenei, todėl jo įtaka sklido per tuos lietuvių nacionalinio judėjimo dalyvius, kurie turėjo prieigą prie jo rankraščių. Tarp tokių galima nurodyti Joną Šliūpą (1861–1944), bet taip pat Maironį (1862–1932) ar Konstanciją Skirmuntt (1851–1934), kurių Lietuvos istorijoms itin didelę įtaką darė daukantiškoji istorijos samprata. Labiausiai S. Daukanto jūrinės istorijos motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ paplito būtent per Maironio „Lietuvos istorijos“ kelis leidimus (1891 ir 1906), kuriuose istoriko įtaka yra itin didelė. Saulius Pivoras, remdamasis Romos Bončkutės straipsniu, teigia, kad „Maironio rašytos Lietuvos istorijos atraminis tekstas buvo būtent Daukanto „Būdas“, nors perrašant atskirus jo fragmentus šaltinis dažnai nebuvo nurodomas.“⁵⁴⁷ Romos Bončkutės teigimu, „<...> Maironio istorijos populiarumas reiškė, kad Daukanto koncepcijos ir kalba XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje plito per poeto tekstus.“⁵⁴⁸ Saulius Pivoras teigia, kad Daukantas buvo vienas iš Šliūpo federalistinių lietuvių ir latvių politinės sąjungos idėjų šaltinių.⁵⁴⁹ J. Šliūpas iš Daukanto perėmė ne tik lietuvių ir latvių vienybės idėją bei tam tikras „tautinės teritorijos“ sampratos užuomazgas, bet ir jūros reikšmės suvokimą lietuvių praeityje.

S. Daukantas sukūrė istorinį motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“ dar tada, kai lietuviai nekėlė jokių teritorinių pretenzijų ir tuo metu dar nebandė apibrėžti savo „tautinės teritorijos“ ribų. Šį motyvą aktyviai naudojo vėlesni autoriai, kurių dalis

⁵⁴⁷ PIVORAS, S. *Virtus Lituana...*, p. 69. Plačiau apie Daukanto „Būdo“ įtaką Maironio istorijai: BONČKUTĖ, Roma. Simono Daukanto *Būdo* recepcija Maironio *Apsakymuose apie Lietuvos praeitį* (1891). *Archivum Lituanicum*, 2019, t. 21, p. 165–192.

⁵⁴⁸ BONČKUTĖ, R. Simono Daukanto *Būdo* recepcija..., p. 188.

⁵⁴⁹ PIVORAS, S. *Virtus Lituana...*, p. 116.

neabejotinai buvo susipažinę su S. Daukanto darbais, kurie perėmė motyvą apie „nustūmimą iš jūros“ būtent iš šio istoriko. Dar XIX a. pabaigoje (1893 m.) motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ jau plito anapus tuometinės dar negausios lietuvių tautinės istoriografijos ribų (motyvas pasirodė Amerikos lietuvių atsišaukime (?), skirtame lietuviams, gyvenantiems Lietuvoje): „Musų tėvų tėvai, kada laikėsi vienybės ir viens už kitą kaip zyds už zydą ėjo, tai ant viso svieta galingiausiais pastojo, turėjo po savo valdžia visą plotą žemės nu Judųjų iki Baltųjų marių, vardas Lietuvos, musu tėvynės tada buvo visur garbinamas. Kodėl-gi mes tų musų boczių vaikai negalėtumėme taip pat sątaikoje ir vienybėje gyventi?“⁵⁵⁰ Kuo daugiau atsirado lietuviškai rašiusių autorių ir lietuviškų tekstų, tuo daugiau plito ir jūrinės istorijos motyvai. Jūrinės istorijos motyvai egzistavo dar iki jūrinės periodinės spaudos atsiradimo tarpukario Lietuvoje, todėl galima teigti, kad ne jūrinė spauda įvedė į apyvertą šiuos jūrinės istorijos motyvus, nors ir prisidėjo prie jų sklaidos ir įtvirtinimo Lietuvos visuomenėje. Labiausiai tikėtinas jų kilmės šaltinis yra lietuvių tautinė istoriografija.

Tarpukariu lietuviškieji jūrinės istorijos motyvai jau įsitvirtinę lietuvių tautiniame istoriniame naratyve: įvairius šio motyvo variantus buvo galima sutikti ne tik lietuviškoje periodinėje spaudoje ar istorikų (ir ne tik istorikų, bet, ir, pavyzdžiui, geografų ar kitų sričių specialistų) darbuose, bet ir istorijos vadovėliuose, skirtuose mokykloms.⁵⁵¹ Būtent dėl šios priežasties jie jau plačiai plito Lietuvos visuomenėje. Kaip rodo tarpukario Lietuvos spaudoje egzistavusi polemika, šie motyvai kartais galėjo atsirasti spontaniškai ir netgi galbūt konkuruoti tarpusavyje (Vytautas vykdė jūrinę politiką ar ne, lietuviai buvo kontinentine tauta ar ne ir t. t.). Įdomu tai, kad netgi vyko polemika, iš dalies susijusi su lietuviškaisiais motyvais (dėl to, ar Vytautas suprato jūros reikšmę Lietuvai ar ne).⁵⁵² Istorikas Zenonas Ivinskis šioje polemikoje ginčijosi su geografu Kaziu Pakštu, kuris labai intensyviai ir sąmoningai platino motyvus anapus lietuvių tautinės istoriografijos.

⁵⁵⁰ AMERIKOS LIETUVIAI. Mieli Broliai, Kurie brangioje tėvynėje gyvendami turite nesztiti sunkų jungą svetimtauczių! [atsišaukimas, 1893]. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-06]. Prieitis per internetą: <<https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0002006256>>.

⁵⁵¹ NORKUS, J. *Istorijos vadovėlis...* 1936, p. 91–92; KLIMAITIS, P. *Lietuvos istorija...* 1912, p. 15; ŠLEŽAS, P.; ČIŽIŪNAS, V. *Lietuvos istorija penktam pradžios mokyklos skyriui...*, p. 92.

⁵⁵² „Didieji Lietuvos kunigaikščiai per maža vertinę priėjimą prie jūros, visai be apgalvojimo atidavę vokiečiams lietuvių bei jų giminių gyvenamą Baltijos pakraštį, Nemuno žiotis ir Klaipėdą. 1422 metų Melno taika, galutinai nustačiusi Lietuvos sieną su Prūsais, išlikusią be atmainų iki 1919 metų, esą buvęs greitas aktas, kuriuo Vytautas su Jogaila vienu plunksnos pabraukimu, be pastangų, vakarinėje savo valstybės dalyje kryžiuočiams užleidę Lietuvai tokias nepatogias ribas, neišmintingai padalydami pajūrį. Tai ne kartą spaudoje iškelti ar daugiau žodžiu girdėti šiandieninės kritikos balsai ir pageidavimai aniams viduramžių politikams.“ – IVINSKIS, Z. *Lietuvos vakarų sienos...* 1933-04-16, p. 371.

Motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“ pasirodydavo platesniuose siužetiniuose kontekstuose: svarstymuose apie tautos jūrinę praeitį, jūrinės politikos (ne)buvimą, jūros reikšmės (ne)supratimą, senovės lietuvių laivybą ir t. t. Šis motyvas neretai pasirodydavo kartu tame pačiame tekste su kitais motyvais, nes jie buvo tarpusavyje glaudžiai susiję. Lietuvoje motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo naudojamas visų ideologinių srovių atstovų, nesuteikiant jam kokios nors ypatingos politinės ir (ar) ideologinės prasmės.⁵⁵³

Jūrinės istorijos motyvai Lietuvoje buvo kryptingai ir koordinuotai skleidžiami įvairių visuomeninių ir jūrinių organizacijų, kurios prisidėjo prie istorinių motyvų sklaidos ir įtvirtinimo tarpukario Lietuvos visuomenėje. Kokios tai buvo organizacijos? Svarbiausia buvo Lietuvos jūrininkų sąjunga, bet taip pat buvo svarbi ir Lietuvos moterų sąjunga tautiniam laivynui remti (nuo 1936 m. pakeitė pavadinimą ir pasivadino Lietuvos moterų tautiniam laivynui remti draugija⁵⁵⁴).

Lietuvių visuomenė buvo sudaryta daugiausia iš žemdirbių, o jūrinių profesijų atstovų buvo labai mažai. Lietuvių kilmės jūrininkų tiek iki Pirmojo pasaulinio karo, tiek tarpukariu buvo nedaug. „Į nepriklausomybę paskelbusią Lietuvą iš Rusijos sugrįžo arba atbėgo nemažai carinės imperijos karo ir prekybos laivynuose tarnavusių aukštesniojo rango jūrininkų, kuriuos, įsisiautėjus revoliucijai, negailestingai persekiojo į valdžią atėję bolševikai. Buvę jūrininkai pirmieji Lietuvoje ėmėsi rimtesnių žygių skatinti visuomenės susidomėjimą jūros reikalais, aiškinti, kad savas langas į jūrą turi didžiulę reikšmę šalies ekonominiam ir kultūriniam gyvenimui.“⁵⁵⁵ Šie

⁵⁵³ Šis motyvas eksploatuotas skirtinguose lietuviškos spaudos leidiniuose, pavyzdžiui: RAULINAITIS, V. Karaliaus Mindaugo Universitetas Klaipėdoje. *Vakarai*, 1936-11-15, Nr. 267, p. 3; NARSUTIS, E. Op. cit., p. 3; BAKŪNAS, V. Op. cit., p. 1; ŠLEŽAS, P. Lietuva ir Lenkija. Jų santykiai nuo seniausių laikų ligi šių dienų. *Naujoji Romuva*, 1938-05-01, Nr. 17 (379), p. 401; Čekai ir Lietuva. *Lietuva*, 1921-10-26, Nr. 241 (769), p. 1; Niekados! *Lietuva*, 1927-12-03, Nr. 274 (2657), p. 1; N-TIS, M. Valingai ateitin. *Jaunoji Lietuva*, 1937, Nr. 6–7, p. 306; ŠT.-VISVYDAS, D. Laisvės varpams gaudžiant. *Jaunoji Lietuva*, 1938, Nr. 2, p. 50; PRYŠMANTAS, Vladas. Jūrų reikšmė. *Klaipėdos žinios*, 1925-08-02, Nr. 176 (452), p. 4. VASILIAUSKAS, A. Nepriklausomybės keliu. *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 2 (155), p. 195. Jie priklausė arba valstybės institucijoms, arba skirtingoms ideologinėms srovėms, arba iš viso netapatino savęs su jokia tuometine ideologine srove. Motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ taip pat galima aptikti Lietuvos jūrininkų sąjungos leidinyje „Jūra“ (vėliau pervadintame „Mūsų Jūra“). – Planingu darbu į jūrą. *Mūsų jūra*, 1939, Nr. 5–6, p. 147; Jūreiviška dvasia skverbiasi ir į senąjį Vilnių. *Mūsų jūra*, 1940, Nr. 4 (11), p. 119.

⁵⁵⁴ BUTKUS, Venantas. Jūreivystės populiarinimas Lietuvoje tarpukariu. In *Jūrininkų rengimas Lietuvoje jūreivystės istorijos retrospektyvoje*. Sud. Viktoras SENČILA. Klaipėda, 2008, p. 93.

⁵⁵⁵ BUTKUS, Venantas. Jūrininkų skyrius prie Kauno aukštesniosios technikos mokyklos 1923–1925 metais. Praktika suomių burlaiviuose. In *Jūrininkų rengimas Lietuvoje jūreivystės istorijos retrospektyvoje*. Sud. Viktoras SENČILA. Klaipėda, 2008, p. 95.

jūrininkai 1923 m. Kaune įkūrė Lietuvos jūrininkų sąjungą. „LJS kurta kaip nepolitinė organizacija.“⁵⁵⁶ Nors LJS buvo nedidelė grupė žmonių, kurios įtaka buvo ribota, ji vis dėlto buvo, nes tai buvo visuomeninė organizacija nuo pat įkūrimo ir veiklos pradžios, kuri siekė atkreipti valdžios ir visuomenės dėmesį į Lietuvos jūreivystės ir laivybės klausimus juos nuolat keldama į viešumą. Taigi organizacija darė spaudimą valdžiai „iš apačios“ siekdama aktyvesnio valdžios išitraukimo ir kartu šviesdama visuomenę.⁵⁵⁷ LJS buvo nors ir ne vienintelė, bet pagrindinė ir nuosekliausia jūrinių idėjų propaguotoja ir jūrinės propagandos skleidėja.

„Korporacija „Jūra“ bendradarbiavo ir su kitomis tuometinėje Lietuvoje veikusiomis visuomeninėmis jūrinėmis organizacijomis: Lietuvos jūrininkų sąjunga (įsteigta Kaune 1923 m.), Lietuvos moterų sąjunga tautiniam laivynui remti (įkurta Kaune 1923 m.), Lietuvos jūrų skautų organizacija.“⁵⁵⁸ Nors nėra konkrečių duomenų apie tai, ar korporacija „Jūra“ skleidė jūrinės istorijos motyvus, vis dėlto iš jos veiklos galima spręsti, kad ši organizacija taip pat galėjo prisidėti prie motyvų sklaidos visuomenėje.⁵⁵⁹

Taigi jūrinės propagandos skleidimu dažniausiai buvo suinteresuoti asmenys ir jų grupės, kurie buvo vienaip ar kitaip susiję su jūra; vis dėlto jūrinės propagandos skleidimu užsiėmė nebūtinai vien tik su jūra tiesiogiai ar netiesiogiai susiję asmenys ar organizacijos.⁵⁶⁰ Lietuviškos organizacijos, kurios skleidė jūrinę propagandą (o kartu ir jūrinės

⁵⁵⁶ ADOMAVIČIUS, R. Lietuvos jūrininkų sąjunga..., p. 20.

⁵⁵⁷ „Vertinant LJS veiklą tarpukariu, reikėtų pabrėžti, kad ši organizacija veikė ne tik kaip besirūpinanti savo narių interesais profesinė sąjunga, bet ir kaip siekiantis įvesti atsikūrusią Lietuvą į jūrinių šalių gretas valstybiškai mąstančių bendraminčių sambūris. Neabejotinai LJS nuopelnai jūrinės propagandos srityse, jos memorandumai ir renginiai nuolat primindavo šalies vyriausybei savo laivyno steigimo būtinybę.“ – Ibid., p. 24.

⁵⁵⁸ SMAILY, Vytautas. Lietuvos kaip nepriklausomos jūrų valstybės formavimasis 1990–2000 m. In *Jūreivystės raida Lietuvoje...*, p. 48.

⁵⁵⁹ „Puoselėjant jūrinę idėją, ypač pasižymėjo Lietuvos studentija. 1938 m. Kauno Vytauto Didžiojo universitete buvo įkurta Lietuvių studentų korporacija „Jūra“, vėliau išplėtojusi savo veiklą ir Vilniaus universitete. Korporacija aktyviai propagavo jūrų valstybės ir Lietuvos laivyno kūrimo idėją, jaunimui rengė įvairias priemones, siekdama jį jūreivystės klausimais, bendradarbiavo su jūrininkais, populiarino vandens sportą ir buriavimą.“ – Ibid.

⁵⁶⁰ „Jūrinės valstybės kūrimui daug nusipelnė Lietuvos studentija. 1938 m. Vytauto Didžiojo universitete buvo įregistruota Lietuvių Studentų Korporacija „Jūra“. Pagrindinis jos tikslas buvo Lietuvos įsitvirtinimas jūroje, jūrinės valstybės kūrimas, jūrinių idėjų propagavimas. Vėliau „Jūros“ korporacija buvo įkurta ir Vilniaus universitete. Į Korporantų judėjimą įsijungė daug aktyvių studentų ir dirbančių jaunuolių, kurie vėliau tapo žymiais mokslo, kultūros, sporto veikėjais. Prie „Jūros“ korporacijos judėjimo prisidėjo ir to meto žymūs Lietuvos politikai, mokslininkai, kultūrininkai: profesorius, generolas ir Lietuvos atstovas Pietų Amerikai Teodoras Daukantas, VDU profesorius Jonas Šimoliūnas, literatūros klasikas profesorius dr. Vincas Krėvė-Mickevičius, diplomatas Ignas Šeinius, Mažosios Lietuvos patriarchas Martynas Jankus, valstybės veikėjai Ernestas Galvanauskas, Vaclovas Sidzikauskas, laivų kapitonai Zigmas Domeika, Liudas Stulpinas, VDU rektorius prof. Dr. Mykolas Römeris, geografas prof. dr. Kazys Pakštas, prof. dr. Steponas Kolupaila, dr. Jo-

istorijos motyvus) skyrėsi pobūdžiu (specializacija), o buvo panašios jūrinės veiklos populiarinimu (ir siekiu didinti jūros reikšmės supratimą Lietuvos visuomenėje) kaip pagrindiniu tikslu. Galėjo skirtis šių organizacijų priemonės ir (ar) veikimo taktika, bet pagrindinis tikslas buvo kaip nors susijęs su jūrinės valstybės kūrimu ir stiprinimu.

Įvairiose tarpukario Lietuvos jūrinėse visuomeninėse organizacijose dažnai veikė tie patys žmonės. Kartais jie priklausė dviem ar net trimis skirtingoms organizacijoms. Pavyzdžiui, Stanislovas Kuizinas priklausė ne tik Lietuvos jūrininkų sąjungai, bet ir Lietuvos jūrų skautams, taip pat daug padėjo steigiant ir vėliau Lietuvos moterų tautiniam laivynui remti sąjungai.⁵⁶¹ S. Kuizinas tarnavo Lietuvos kariuomenėje, savanoris, 1923 m. laikraštyje „Lietuva“ išspausdino straipsnį „Lietuvos prekybos laivyno reikalu“, kreipėsi į buvusius jūrininkus, kviesdami į buvusius jūrininkus, kviesdamas jungtis į Lietuvos jūrininkų sąjungą; buvo tarp pagrindinių sąjungos kūrėjų, valdybos sekretorius.⁵⁶² Skleidė tautinio laivyno kūrimo idėją, nuo 1928 m. žurnalo „Karys“ redaktorius.

Kai kurie galėjo padėti kitoms organizacijoms, nors ir joms nepriklausė, pavyzdžiui, Juozas Andžejauskas, kuris buvo Lietuvos jūrininkų sąjungos narys, nors ir nebuvo jūrų skautu, tačiau „1924 m. mokė jūreivystės teorijos ir praktikos pirmuosius Klaipėdos jūrų skautus“.⁵⁶³ Kitas pavyzdys – Aleksandras Azguridi ne tik priklausė LJS, bet ir 1922–1925 m. mokė jūrų skautus taisyklingai irkluoti, buriuoti, aiškino kitus laivybos dalykus.⁵⁶⁴ Bronius Platakis savanoriu stojo į Lietuvos kariuomenę, karo laivyno karininkas, 1923 m. majoras, Lietuvos jūrininkų sąjungos kūrimo iniciatorius; sąjungos valdybos narys.⁵⁶⁵

Lietuvos moterų sąjunga tautiniam laivynui remti įsteigta generolo Vlodo Nagevičiaus iniciatyva, kuris buvo šios organizacijos garbės narys; pats V. Nagevičius priklausė LJS.⁵⁶⁶ Alfonsas Jurskis ne tik tarnavo Lietuvos kariuomenėje, bet ir buvo LJS narys.⁵⁶⁷ Teodoras Reingardas priklausė LJS bei redagavo žurnalą „Inkaras“.⁵⁶⁸ Teodoras Daukantas buvo bene veikliausias jūrinių visuomeninių organizacijų dalyvis, nes priklausė ne tik LJS, bet ir buvo skautų šefo pavaduotojas, korporacijos „Jūra“ narys, tarnavo Lietuvos kariuomenėje

nas Šliūpas ir daugybė kitų.“ – VAITEKŪNAS, Stasys. Mintys ir gyvenimai, skirti jūrai. In GUSTAITIS, Algirdas. *Lietuvių studentų korporacija „Jūra“ Lietuvos universitetuose*. Klaipėda, 1998, p. 1–2.

⁵⁶¹ Lietuvos moterų sąjunga tautiniam laivynui remti. *Mažosios Lietuvos enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-11-15]. Prieitis per internetą: <<https://www.mle.lt/straipsniai/lietuvos-moteru-sajunga-tautiniam-laivynui-remti>>.

⁵⁶² ADOMAVIČIUS, R.; ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 361.

⁵⁶³ Ibid., p. 291.

⁵⁶⁴ JURGĖLA, Petras. *Lietuviškoji skautija*. New York, 1975, p. 189.

⁵⁶⁵ ADOMAVIČIUS, R.; ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 391.

⁵⁶⁶ Ibid., p. 384; Lietuvos moterų sąjunga tautiniam laivynui remti. *Mažosios Lietuvos enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-11-15]. Prieitis per internetą: <<https://www.mle.lt/straipsniai/lietuvos-moteru-sajunga-tautiniam-laivynui-remti>>.

⁵⁶⁷ ADOMAVIČIUS, R.; ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 347.

⁵⁶⁸ Ibid., p. 396.

bei kariniame jūrų laivyne, buvo Lietuvos šaulių sąjungos centro valdybos pirmininkas bei Lietuvos moterų tautiniam laivynui remti sąjungos garbės narys.⁵⁶⁹

Vytautas Babarskis 1938 04–1939 03 buvo žurnalo „Jūra“ administratorius, priklausė LJS.⁵⁷⁰ Feliksas Marcinkus priklausė LJS ir jūrų skautams.⁵⁷¹ Zigmas Domeika 1936 12–1938 01 buvo žurnalo „Jūra“ atsakingasis redaktorius, priklausė korporacijai „Jūra“, LJS ir jūrų skautams.⁵⁷² Bronius Krikštopaitis 1939 03 buvo žurnalo „Jūra“ atsakingasis redaktorius, Lietuvos jūrininkų sąjungos Klaipėdoje valdybos narys.⁵⁷³ Liudvikas Stulpinas priklausė LJS ir korporacijai „Jūra“.⁵⁷⁴ Adomas Daugirdas 1935–1938 m. buvo žurnalo „Jūra“ atsakingasis redaktorius, priklausė Lietuvos jūrininkų sąjungai bei buvo pirmasis laivo „Prezidentas Smetona“ kapitonas.⁵⁷⁵ Jonas Šimoliūnas buvo 1924 m. Lietuvos jūrininkų sąjungos vicepirmininkas, korporacijos „Jūra“ narys, 1934 m. Jūros dienos organizacinio komiteto pirmininkas, 1939 06–1940 05 žurnalo „Mūsų jūra“ atsakingasis redaktorius.⁵⁷⁶ Liudvikas Serafinas buvo jūros skautas, 1935 01 įstojo į Lietuvos jūrininkų sąjungos Klaipėdos skyrių, labai daug rašė į žurnalus „Jūra“, „Mūsų jūra“, latvių laikraščius.⁵⁷⁷

Vladas Bakūnas rašė straipsnius spaudoje („Jūra“, „Lietuvos Keleivis“, „Vakarai“, „Lietuvos Aidas“, „Karys“, „Trimitas“), 1938–1939 m. redagavo žurnalą „Jūra“, propagavo LJS idėjas Klaipėdos radifone pusvalandinėse laidose, taip pat buvo jūrų skautas, Lietuvos jūrininkų sąjungos Klaipėdoje narys.⁵⁷⁸ Stasys Dagys 1935 08–1938 03 buvo žurnalo „Jūra“ administratorius, priklausė Lietuvos jūrininkų sąjungos Klaipėdos skyriui. Povilas Labanauskas pradėjo savo karjerą jūrų skautuose – jaunimo jūrinėje organizacijoje, kurios viena iš pagrindinių veiklų buvo jūrinės propagandos skleidimas.⁵⁷⁹ P. Labanauskas tęsė karjerą Lietuvos kariniame jūrų laivyne daug prisidėdamas prie jo sukūrimo.⁵⁸⁰

⁵⁶⁹ Ibid., p. 322–323; VOVERIS, Vytautas. Lietuvos šaulių sąjunga. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-11-15]; Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-sauliu-sajunga/>>; Lietuvos moterų sąjunga tautiniam laivynui remti. *Mažosios Lietuvos enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-11-15]. Prieitis per internetą: <<https://www.mle.lt/straipsniai/lietuvos-moteru-sajunga-tautiniam-laivynui-remti>>.

⁵⁷⁰ ADOMAVIČIUS, R.; ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 297.

⁵⁷¹ Ibid., p. 375.

⁵⁷² Ibid., p. 327.

⁵⁷³ Ibid., p. 358.

⁵⁷⁴ Ibid., p. 409.

⁵⁷⁵ Ibid., p. 320.

⁵⁷⁶ Ibid., p. 414.

⁵⁷⁷ Ibid., p. 403.

⁵⁷⁸ Ibid., p. 304.

⁵⁷⁹ Apie Povilo Labanausko veiklą jūrų skautuose yra pateikiami tokie biografijos faktai: „Nuo 1922 m. priklausė pirmajam jūros skautų būriui. 1924 m. pirmajame skautų plaukime Kauņas–Klaipėda buvo valties „Ruonis“ vadas. 1924 02 04–1927 03 18– Lietuvos jūrų skautijos administracijos skyriaus vedėjas. 1927–1928, 1935–1937 m. – Vyriausiojo skautų štabo Jūrų skautų skyriaus vadas.“ – „Prezidentas Smetona“: *Apie Lietuvos karo laivą...*, p. 38.

⁵⁸⁰ ADOMAVIČIUS, R.; ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 366.

Vincas Krėvė-Mickevičius, 1922–1924 m. buvęs Lietuvos šaulių sąjungos centro valdybos pirmininku, priklausė korporacijai „Jūra“.⁵⁸¹ Ignas Šeinius, kuris priklausė korporacijai „Jūra“, 1936–1939 m. buvo laikraščio „Vakarai“ redaktoriumi.⁵⁸² Vaclovas Sidzikauskas 1935 m. buvo Lietuvos vakarų sąjungos pirmininkas, priklausė korporacijai „Jūra“.⁵⁸³ Kazys Pakštas priklausė korporacijai „Jūra“ ir buvo vienas iš Lietuvos vakarų sąjungos veikėjų.⁵⁸⁴ Steponas Kolupaila buvo „Naujoji Romuva“ bendradarbis, priklausė korporacijai „Jūra“, nuo 1933 m. dalyvavo jūrų skautų veikloje.⁵⁸⁵ Matas Šalčius Lietuvos šaulių sąjungos centro valdybos pirmininkas ir žurnalo „Trimitas“ redaktorius.⁵⁸⁶

Stasys Vainoras nuo 1935 m. buvo Lietuvos jūrininkų sąjungos Klaipėdoje narys, 1935 08–1937 05 ir 1940 01–05 žurnalų „Jūra“ ir „Mūsų jūra“ techninis redaktorius.⁵⁸⁷ Vladas Nausėdas, panaudojęs motyvą apie „nustūmimą nuo jūros, nuo 1939 m. buvo vienas iš žurnalo „Vairas“ redaktorių.⁵⁸⁸ Bronys Stundžia buvo Jūrų skautas, nuo 1938 04 studentų korporacijos „Jūra“ narys, 1939 05 išrinktas į kolektyvą žurnalui „Mūsų jūra“ talkininkauti, 1940 04 – korporacijos komendantas.⁵⁸⁹ Kazys Pauža nuo 1926 m. buvo Lietuvos skautų sąjungos narys, nuo 1929 m. Šaulių sąjungos narys, 1935–1937 m. vadovavo Klaipėdos jūrų skautams (budžiams), Lietuvos jūrininkų sąjungos narys Kaune, 1939 m. vasarą dalyvavo organizuojant Jūros savaitę.⁵⁹⁰

Ne tik skirtingų visuomenės organizacijų nariai dažnai (bet ne visada) buvo tie patys, bet ir pačios organizacijos buvo susijusios tarpusavyje įvairiais ryšiais (pavyzdžiui, per pagalbą, paramą ir t. t.). Šias visuomenines organizacijas taip pat vienijo bendri tikslai (pavyzdžiui, siekis sukurti tautinį prekybinį laivyną, didinti jūros

⁵⁸¹ VOVERIS, V. Op. cit.; VAITEKŪNAS, S. Mintys ir gyvenimai..., p. 1.

⁵⁸² VAITEKŪNAS, S. Mintys ir gyvenimai..., p. 1; „Vakarai“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-11-16]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/vakarai-1/>>.

⁵⁸³ VAITEKŪNAS, S. Mintys ir gyvenimai..., p. 1; Lietuvos Vakarų sąjunga. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-11-16]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvas-vakaru-sajunga/>>.

⁵⁸⁴ VAITEKŪNAS, S. Mintys ir gyvenimai..., p. 1–2; Lietuvos Vakarų sąjunga...

⁵⁸⁵ „Naujoji Romuva“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-11-16]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/naujoji-romuva/>>; VAITEKŪNAS, S. Mintys ir gyvenimai..., p. 1–2; ADOMAVIČIUS, R.; ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 355.

⁵⁸⁶ Matas Šalčius. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-11-16]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/matas-salcius/>>.

⁵⁸⁷ ADOMAVIČIUS, R.; ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 426.

⁵⁸⁸ BŪTĖNAS, Julius. „Vairo“ žurnalo redaktoriai. *Lietuvos žurnalistų sąjungos tinklapis* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-11-16]. Prieitis per internetą: <http://naujas.lzs.lt/lt/naujienos/zurnalistikos_istorija/archive/p119/vairo_zurnalo_redaktoriai.html>.

⁵⁸⁹ ADOMAVIČIUS, R.; ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 411.

⁵⁹⁰ Ibid., p. 389.

reikšmės supratimą Lietuvos visuomenėje) ir bendra veikla (pavyzdžiui, 1934 m. Jūros diena, jūrinės propagandos sklaida ir t. t.).

Vis dėlto būtent LJS išliko nors ir ne vienintele, bet pagrindine ir nuosekliausia ne tik jūrinės propagandos, bet ir jūrinės istorijos motyvų skleidėja tarpukario Lietuvoje, kurios poveikis visuomenei buvo didžiausias. „LJS aktyviai propagavo savo idėjas periodinėje spaudoje.“⁵⁹¹ „Žurnalo „Jūra“ leidėjai – LJS K ir Lietuvos moterų tautiniam laivynui remti sąjunga.“⁵⁹² LJS kartu su dalimi inteligentijos bei kultūrinio ir politinio elito atstovų pradėjo viso tarpukario metu vykusį darbą – lietuvius paversti jūrine tauta, o Lietuvą – jūrine valstybe. Siekiant šio tikslo buvo labai svarbu įveikti tradiciškai „kontinentinį“ lietuvių visuomenės mentalitetą ir padėti geriau suprasti jūros reikšmę. Lietuvos jūrininkų sąjunga buvo svarbi tuo, kad ne tik nuolat kėlė lietuviško prekybinio laivyno klausimą bei siekė savo iniciatyvoms valdžios institucijų paramos, bet ir populiarino jūrines idėjas visuomenėje.

Viena didžiausių ir sėkmingiausių viešų akcijų, kurios tikslas buvo jūrinių idėjų sklaidimas ir jūros reikšmės suvokimo įtvirtinimas lietuvių visuomenėje buvo 1934 m. įvykusi Jūros diena.⁵⁹³ Lietuvių dar reikėjo supažindinti su jūra, nes nemaža dalis lietuvių visuomenės (ypač gyvenanti labiau nuo jūros nutolusiose vietovėse) jos dar net nebuvo mačiusi; iš dalies dėl to ir buvo organizuojama 1934 m. Jūros diena Klaipėdoje, į kurią, remiantis oficialiais spaudoje skelbiamais duomenimis, iš visos Lietuvos atvyko apie 60 000 dalyvių.⁵⁹⁴ „Lietuvos jūrininkų sąjunga, Klaipėdos jūrininkų draugija, Lietuvos moterų tautiniam laivynui remti sąjunga, jūrų skautai, aktyviai remiami Lietuvos vyriausybės ir įvairių organizacijų 1934 m. rugpjūčio 11–12 d. Klaipėdoje surengė pirmąją Jūros dieną.“⁵⁹⁵ „Dar po dvejų metų (1936 m. gegužės 31 d.) buvo švenčiama Akademinė jūros diena. <...> Tą kartą kalbėjęs Klaipėdos pedagoginio instituto dėstytojas Antanas Bendoravičius pranašiskai pasakė, kad Lietuva „neteks laimės, jeigu bus atstumta nuo savo gaivintojos jūros, ji skurs ir vys, jei nesinaudos visos žmonijos turtu – jūra“.“⁵⁹⁶ Taigi motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo naudojamas ne vien tik spaudoje, bet ir viešose kalbose.

Lietuvos jūrininkų sąjungos nariai rašė spaudoje straipsnius. Savo leidinyje „Jūra“ (vėliau pervadintame „Mūsų jūra“) skleidė motyvus apie „nustūmimą nuo jūros“⁵⁹⁷ ir

⁵⁹¹ ADOMAVIČIUS, R. Lietuvos jūrininkų sąjunga..., p. 21.

⁵⁹² Ibid., p. 23.

⁵⁹³ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis...*, p. 139–141.

⁵⁹⁴ Ibid., p. 140.

⁵⁹⁵ BUTKUS, V. Jūreivystės populiarinimas..., p. 94.

⁵⁹⁶ VAITEKŪNAS, Stasys. Klaipėdos kraštas po Pirmojo pasaulinio karo, krašto prijungimo reikšmė laivybos plėtrai. In *Jūrininkų rengimas Lietuvoje jūreivystės istorijos retrospektyvoje*. Sud. Viktoras SENČILA. Klaipėda, 2008, p. 88.

⁵⁹⁷ KLIMAITIS, P. Trečiojo nepriklausomybės dešimtmečio uždavinys. *Jūra*, 1938, Nr. 2 (30), p. 41; ALANTAS, V. Lietuva – jūros valstybė. *Mūsų jūra*, 1940, Nr. 3 (10), p. 67; SLIŽYS, B. Lietuva buvo ir vėl bus jūrų tauta. *Jūra*, 1936, Nr. 6 (10), p. 6; GALVANAUSKAS,

apie „valstybę nuo jūros iki jūros“^{598, 599}. Lietuvos jūrininkų sąjungos archyvuose dokumentuose galima išvelgti motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“: „Didžiosios Lietuvos Jūrininkų Sąjungos vardu mes, jos atstovai, turime didžios garbės pasveikinti, Jus, mūsų kolegas, Mažosios Lietuvos su garsia ir nepamirštama diena Jūsų su mumis susijungimo po bendrą vėliavą. Per kelis amžius mes buvom nuo Jūsų atskirti, kas kenksmingai atsiliepė kaip mūsų Nemuno prekybos gyvenime, taip lygiai ir į Jūsų gimtinių Klaipėdos Kraštą ir miestą, kurie atskirti nuo Hinterlando ir prekybos arterijos Nemuno nuo tos pačios gdynės nustojo savo svarbios reikšmės Hanzos prekyboje.“⁶⁰⁰ Įdomu tai, kad viename dokumente matyti, kad LJS savo požiūrį perėmė iš istorikų: „Istorikai sako, kad buvusi milijono kv. km. Lietuvos kunigaikštija neteko savo nepriklausomybės ir tragiškai žuvo, kai tik neteko laisvo išėjimo į jūrą.“⁶⁰¹

1935 metų rugpjūčio mėnesį buvo išleistas pirmas ir tuo metu vienintelis jūrininkystės žurnalas „Jūra“, kurio turiniu tiesiogiai rūpinosi spaudos darbuotojai St. Vainoras ir V. Bakūnas, kurie rengdavo savo ir autorių užsakytus analitinius straipsnius.⁶⁰² „Žurnalas buvo gana populiarius, jo tiražas siekė iki 5000 egzempliorių.“⁶⁰³ Lietuvos moterų tautiniam laivynui remti sąjunga⁶⁰⁴ 3000 Lt skyrė žurnalui „Jūra“ leisti tokiu

G. Lietuvos jūrinė politika. *Jūra*, 1936, Nr. 7 (11), p. 3; JURGĖLA, P. Amerikos lietuviai nepamiršta tėvynės pajūrio. *Jūra*, 1936, Nr. 3 (7), p. 8; REMEIKA, J. Klaipėda Napoleono laikais. *Jūra*, 1937, Nr. 12 (28), p. 352; Praeitis ir ateitis. *Jūra*, 1938, Nr. 1 (29), p. 3.

⁵⁹⁸ Neatleiskime pradėtos jūrinės veiklos. Šventosios uostas ir prekybos laivynas lieka ir toliau pagrindiniai mūsų jūrininkystės uždaviniai. *Mūsų jūra*, 1939, Nr. 4, p. 118; Planingu darbu į jūrą. *Mūsų jūra*, 1939, Nr. 5–6, p. 147; Jūreiviška dvasia skverbiasi ir į senąjį Vilnių. *Mūsų jūra*, 1940, Nr. 4 (11), p. 119.

⁵⁹⁹ Jūrinės minties raida ir jūrinės organizacijos Lietuvoje. *Mūsų jūra*, 1939, Nr. 2, p. 43; Neatleiskime pradėtos jūrinės veiklos. Šventosios uostas ir prekybos laivynas lieka ir toliau pagrindiniai mūsų jūrininkystės uždaviniai. *Mūsų jūra*, 1939, Nr. 4, p. 118; Planingu darbu į jūrą. *Mūsų jūra*, 1939, Nr. 5–6, p. 147; SERAFINAS, L. Tautinis laivynas – valstybės prestižo klausimas. *Jūra*, 1936, Nr. 1 (5), p. 6; KLIMAITIS, P. Trečiojo nepriklausomybės dešimtmečio uždavinys. *Jūra*, 1938, Nr. 2 (30), p. 41; S. T. Jūrų vėjai Almae Matris sienose. *Jūra*, 1938, Nr. 5 (33), p. 147; ALANTAS, V. Lietuva – jūros valstybė. *Mūsų jūra*, 1940, Nr. 3 (10), p. 67; SLIŽYS, B. Lietuva buvo ir vėl bus jūrų tauta. *Jūra*, 1936, Nr. 6 (10), p. 6; GALVANAUSKAS, G. Lietuvos jūrinė politika. *Jūra*, 1936, Nr. 7 (11), p. 3; JURGĖLA, P. Amerikos lietuviai nepamiršta tėvynės pajūrio. *Jūra*, 1936, Nr. 3 (7), p. 8; VALSONO-KAS, R. Kova dėl Baltijos krantų. *Jūra*, 1937, Nr. 2 (16), p. 36; REMEIKA, J. Šventosios uostas praeity. *Jūra*, 1937, Nr. 3 (19), p. 72; Praeitis ir ateitis. *Jūra*, 1938, Nr. 1 (29), p. 3.

⁶⁰⁰ Žodis Didžiosios Lietuvos jūrininkų sąjungos į Mažosios Lietuvos jūrininkus pakeliant jūrininkų sąjungos vėliavą Klaipėdoje. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau LCVA), f. 1744, ap. 1, b. 28, l. 30.

⁶⁰¹ Jo Ekscelencijai Ponui finansų ministrui, 1939-05-19. LCVA, f. 1744, ap. 1, b. 21, l. 6.

⁶⁰² BUTKUS, V. Jūreivystės populiarinimas..., p. 93.

⁶⁰³ ADOMAVIČIUS, R. Lietuvos jūrininkų sąjunga..., p. 24.

⁶⁰⁴ „Jūrininkų sąjungai į pagalbą atėjo 1923 metų spalio mėnesį susikūrusi Lietuvos moterų sąjunga tautiniam laivynui remti (nuo 1936 m. vadinosi Lietuvos moterų tautiniam laivy-

būdu prisidėdama ir prie jūrinės istorijos motyvų sklaidos.⁶⁰⁵ 1937–1939 m. Klaipėdos radiofone LJS idėjas propagavo, jūrinį sąjūdį ir jūrinės reikšmės supratimą propagavo laida (R. Adomavičiaus teigimu – „pusvalandinė“, o V. Butkaus – „valandinė“), kurią vedė „Jūros“ bendradarbis V. Bakūnas.⁶⁰⁶ Todėl motyvai galėjo skliti plačiai.

Vytautas Smailys teigia, kad šalies visuomeninė veikla, nukreipta jūrinei idėjai plėtoti, buvo fenomenali pagal aktyvumą ir mastus.⁶⁰⁷ „Tarpukariu <...> Lietuvos visuomenė, ypač inteligentija ir jaunimas, visomis išgalėmis palaikė ir propagavo Lietuvos kaip jūrų valstybės kūrimą, rėmė ir skatino šį procesą, neleido vyriausybei pamiršti jūros reikalų.“⁶⁰⁸

LJS prisidėjo prie tautinio prekybinio laivyno atsiradimo⁶⁰⁹, o jūrų skautai prisidėjo prie karinio laivyno atsiradimo⁶¹⁰. Jūrų skautai aktyviai jūriniais klausimais pasisakydavo Lietuvos spaudoje, „Jūros“ pusvalandžiuose per radiją.⁶¹¹ K. Jurgėla užmezgė glaudžius draugovės ryšius su Jūrininkų S-ga, Moterų Sąjunga Tautiniam Laivynui Remti ir užsienio jūros skautais.⁶¹²

LJS štabo rūpesčiu, nuo 1925 . visiems LJS vienetams buvo nemokamai siunčiama, be kita ko, dienraštis „Lietuva“, žurnalai „Karys“ ir „Trimitas“,⁶¹³ kuriuose buvo gausu jūrinės istorijos motyvų

Kita organizacija, prisidėjusi prie motyvų sklaidos, buvo Lietuvos vakarų sąjunga – viena pagrindinių organizacijų, turėjusių palaikyti bei stiprinti Klaipėdos krašto

nui remti draugija). Karininkų ramovėje sąjungos narės rengdavo labdaros balius, organizuodavo loterijas, rinkliavas ir surinktomis lėšomis rėmė jūrininkus ir jų organizacijas. 1924 metų vasarą jos suteikė 14 000 Lt paskolą Lietuvos jūrininkų sąjungai, skyrė pašalpą besimokantiems jūrininkams, 1000 Lt paaukėjo karo fondui, materialiai rėmė studentų korporaciją „Jūra“, 3000 Lt skyrė žurnalui „Jūra“ leisti.“ – BUTKUS, V. Jūreivystės populiarinimas..., p. 93.

⁶⁰⁵ Ibid., p. 93.

⁶⁰⁶ ADOMAVIČIUS, R. Lietuvos jūrininkų sąjunga..., p. 24; BUTKUS, V. Jūreivystės populiarinimas..., p. 94.

⁶⁰⁷ SMAILYS, V. Op. cit., p. 48.

⁶⁰⁸ Ibid., p. 48.

⁶⁰⁹ LJS nusipelnė „kuriant Lietuvos laivyną, rengiant profesionalius Lietuvos jūrininkus, siekiant pakeisti kontinentinį valdininkų ir verslininkų mąstymą ir pratinti Lietuvą prie jūros.“ – ADOMAVIČIUS, R. Lietuvos jūrininkų sąjunga..., p. 19.

⁶¹⁰ „Taip jau atsitiko, kad Lietuvos jūreivystės istorijoje buvo pirmieji šalyje ne tik inkarą įsikėlę į savo simboliką ir pradėję nešioti jūreivišką uniformą. Jie, kas reta net Pasaulio jūrų skautų istorijoje, jūriniu sąjūdžiu yra labai daug prisidėję, padėdami „sujūrinti“ Lietuvos tautą ir ypač sukurti šalies karinį laivyną.“ MALKEVIČIUS, Algimantas. Lietuvos jūrų skautų tarnavimas Lietuvos – jūrų valstybės – idėjai. In *Jūreivystės raida Lietuvoje: mokslinės konferencijos medžiaga*. Klaipėda, 2003, p. 89.

⁶¹¹ Ibid.

⁶¹² JURGĖLA, P. *Lietuviškoji skautija...*, p. 189.

⁶¹³ JURGĖLA, P. *Lietuviškoji skautija...*, p. 197.

ir Lietuvos ryšius.⁶¹⁴ Jai priklausė Kazys Binkis, Zenonas Ivinskis, Povilas Pakarklis, Kazys Pakštas, Justas Paleckis, Jonas Pauperas, Antanas Salys, Vaclovas Sidzikauskas (pirmininkas 1935 m.), Pranas Skardžius, Paulius Slavėnas (pirmininkas 1936–1939 m.), Vincas Vileišis ir kt.⁶¹⁵ Dalis jų įvairiuose Lietuvos spaudos leidiniuose skleidė motyvus apie „nustūmimą nuo jūros“: Z. Ivinskis⁶¹⁶, J. Pauperas⁶¹⁷, V. Sidzikauskas⁶¹⁸, V. Vileišis⁶¹⁹ ir tik K. Pakštas panaudojo motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“.⁶²⁰ Šios sąjungos Klaipėdoje nuo 1936 sausio iki 1939 kovo leistame dienraštyje „Vakarai“ esama jūrinės istorijos motyvų.⁶²¹ Jų buvimą dienraštyje galima

⁶¹⁴ „1933 m. Lietuvos politikos kursui Klaipėdos krašte pakrypus forsuoto integravimo linkme, viena aktyviausių organizacijų, toliau turėjusių stiprinti Lietuvos ir Klaipėdos vienybės ryšį bei šitaip palaikyti prolietuvišką tapatybės orientavimą Klaipėdos krašte, <...> tapo Lietuvos ir Klaipėdos kultūrinio bendradarbiavimo sąjunga (vėliau Lietuvos vakarų sąjunga). Pagrindiniu jos veiklos siekiu tapo Lietuvos ir Klaipėdos saitų stiprinimas, orientuotas į auditoriją tiek Lietuvoje, tiek Lietuvoje, tiek ir į prolietuviškai nusiteikusius gyventojus Klaipėdos krašte. Įgyvendindami šį siekį sąjungos nariai rengė paskaitas, skaitė pranešimus, rašė spaudoje, <...> parengė veikalus, kuriuose buvo kritikuojamos naujos vokiečių mokslininkų teorijos, neigusios lietuvių „istorines teises“ į Klaipėdos kraštą.“ – SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis...*, p. 139. „Ši Lietuvos vakarų sąjungos veikla tam tikra prasme buvo svarbi ir prolietuviškos tapatybės ideologijos palaikymui Klaipėdos krašte, kadangi aktyvesni vietos gyventojai įvairiomis formomis taip pat buvo įtraukti į sąjungos veiklą. Eventualiai tai leido išplėsti prolietuvišką tapatybės ideologiją palaikančią komunikacijos terpę, nors daugelis jos dalyvių ir buvo už Klaipėdos krašto ribų.“ – Ibid., p. 143.

⁶¹⁵ Lietuvos Vakarų sąjunga...

⁶¹⁶ IVINSKIS, Zenonas. Senosios Lietuvos ūkis. *Vairas*, 1934, Nr. 7, p. 291; IVINSKIS, Zenonas. Lietuvos praeities ir dabarties kryžkelės. *Naujoji Romuva*, 1933-03-26, Nr. 117, p. 290–291; IVINSKIS, Z. Lietuvos vakarų sienos... 1933-04-16, p. 371, 372; 1933-04-23, Nr. 121, p. 385–386.

⁶¹⁷ PAUPERAS, J. Pajūrio krašto lietuviai. *Naujoji Romuva*, 1934-04-29, Nr. 173 (17), p. 361–363.

⁶¹⁸ SIDZIKAUSKAS, V. Klaipėdos krašto ūkis seniau ir dabar. *Vairas*, 1935, Nr. 6, p. 180; SIDZIKAUSKAS, V. Šią vasarą pašvėskime jūrai. *Vakarai*, 1936-07-09, p. 2.

⁶¹⁹ VILEIŠIS, V. Maž. Lietuva ir Klaipėdoje istorijos eigoje. *Vairas*, 1936, Nr. 5, p. 511–512.

⁶²⁰ PAKŠTAS, Kazys. Lietuviško dinamizmo gairės. *XX amžius*, 1939-02-20, Nr. 41 (793), p. 3.

⁶²¹ PULAUSKAS, M. Kaip tapau jūros sūnumi. Jūreiviški prisipažinimai. *Vakarai*, 1936-01-10, Nr. 8, p. 2; Jūra – raktas Lietuvos laisvės. *Vakarai*, 1936-01-15, Nr. 12, p. 1; ŽVIRBLIS. Mūsų Jūrinės Tradicijos. *Vakarai*, 1936-02-28, Nr. 49, p. 2; MATUSAS, J. Kaip prūsai kovėsi su vokiečiais ties Klaipėda. *Vakarai*, 1936-05-17, Nr. 114, p. 7; GRIGOLAITIS, J. Jūra ir laisvė. *Vakarai*, 1936-05-31, Nr. 125, p. 3; PR, St. Jei atiduočiau Palangą, verktų visa Lietuva. *Vakarai*, 1936-05-31, Nr. 125, p. 5; SIDZIKAUSKAS, V. Šią vasarą pašvėskime jūrai. *Vakarai*, 1936-07-09, Nr. 157, p. 2; NARSUTIS, E. Op. cit., p. 3; ANYSAS, M. Klaipėdos uostas seniau ir dabar. *Vakarai*, 1936-12-18, Nr. 294, p. 2; ŠLAŽA, J. Klaipėda prūsų ordinui valdant. *Vakarai*, 1937-03-19, Nr. 65, p. 2; BAKŪNAS, V. Op. cit., p. 1; VĖLĖNAITIS, J. Kaip gyvena Palangos krašto pajūriškiai. *Vakarai*,

paaikškinti šios sąjungos keliamais tikslais: Lietuvos vakarų sąjunga „siekė stiprinti Klaipėdos krašto ryšius su kitomis Lietuvos vietomis, organizavo Klaipėdos krašto sukilimo minėjimus, gaivino jūrines tradicijas, rengė literatūros konkursus jūros tema, parodas, leido leidinius. Stengėsi atremti nacių propagandą ir kėslus Klaipėdos kraštą prijungti prie Vokietijos.“⁶²² Taigi motyvai buvo skleidžiami sąmoningai ir kryptingai. Išanalizavus dienraštyje „Vakarai“ esančius jūrinės istorijos motyvus, atsiskleidžia beveik visas lietuvių jūrinės praeities konstravimas – nuo „nustūmimo nuo jūros“, iki lietuvių jūreivystės įgūdžių klausimų ir t. t. Labai svarbu ir tai, kad šiuose Klaipėdos integracijos į Lietuvą siekių bei bandymo atremti nacionalsocialistų revanšizmą kontekstuose tampa aišku, kodėl lietuviams buvo reikalinga konstruoti savo tautos jūrinę praeitį, ir būtent taip, kaip tai buvo daroma, nes viską galima paaikškinti tuometinės dabarties aktualijomis ir parodyti dabarties ir tolimos praeities ryšį, praeities įvykių bei procesų priežastis ir pasekmes tuometinei dabarčiai. Lietuvos vakarų sąjunga buvo gal net svarbesnė (arba bent jau ne mažiau svarbi nei Lietuvos jūrininkų sąjunga) jūrinės istorijos motyvų sklaidoje ir įtvirtinant jūrinės istorijos motyvus.

Atskirai aptartinas Kazio Pakšto vaidmuo. Jis bendradarbiavo su LJS ir priklausė Lietuvos vakarų sąjungai⁶²³. Nors ir nebuvo istorikas, jis naudojo jūrinės istorijos motyvus. Pavyzdžiui, savo 1929 m. knygoje „Baltijos respublikų politinė geografija“ jis panaudojo vieną motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“⁶²⁴ ir du motyvus apie „nustūmimą nuo jūros“.⁶²⁵ Ši knyga buvo „nepaprastai sparčiai į latvių ir lenkų kalbas išversta“.⁶²⁶ Savo 1934 m. knygoje „Baltijos jūra“ K. Pakštas panaudojo du motyvus apie „nustūmimą nuo jūros“.⁶²⁷ Ši knyga 1934 m. rugpjūčio 12 d. įvykusios pirmosios Jūros dienos proga buvo atspausdinta pakartotinai.⁶²⁸ „<...> Lietuvos jūrininkų sąjunga 1935 m. sostinės valdžiai nusiuntė memorandumą, kuriame buvo suformuluoti svarbiausi jūrų valstybės kūrimo uždaviniai, atitikę tris pirmuosius K. Pakšto siūlymus.“⁶²⁹ Kadangi K. Pakštas bendradarbiavo ne tik su Lietuvos vakarų sąjunga,

1938-03-30, Nr. 74 (680), p. 5; Jūrų inspektoriaus ats. gen. T. Daukanto paskaita. *Vakarai*, 1938-03-23, Nr. 68 (674), p. 2.

⁶²² Lietuvos Vakarų sąjunga...

⁶²³ Ibid.

⁶²⁴ PAKŠTAS, K. *Baltijos respublikų politinė geografija...* 1929, p. 127–128.

⁶²⁵ Ibid., p. 122, 129.

⁶²⁶ VAITEKŪNAS, S. *Klaipėdos kraštas...*, p. 83.

⁶²⁷ PAKŠTAS, Kazys. *Baltijos jūra. Jos fizinė ir antropogeografinė studija*. Klaipėda, 1934, p. 66, 71–72.

⁶²⁸ VAITEKŪNAS, S. *Klaipėdos kraštas...*, p. 87–88.

⁶²⁹ Ibid., p. 84. Pirmi trys Kazio Pakšto siūlymai buvo tokie: „1. Reikia steigti Jūros departamentą; jam pavesti visus jūros reikalus administruoti ir diriguoti. 2. Steigti Jūrininkystės mokyklą, kurios namai jau seniai tušti stovi Klaipėdoje prie pat jūros kranto. 3. Kurti tautinį laivyną galbūt pusiau valdiškomis, pusiau privatinėmis lėšomis, suteikiant jam ypatingų lengvatų savam uoste ir transporte.“ – PAKŠTAS, Kazys. Lietuvos jūreiviniai uždaviniai. *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 15 (223), p. 339–341.

bet ir su Lietuvos jūrininkų sąjunga, galima teigti, kad jis svariai prisidėjo prie jūrinės istorijos motyvų sklaidos. Taigi K. Pakštas šiam poskyriui yra svarbus tuo, kad jo naudojami jūrinės istorijos motyvai turėjo galimybę plisti ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijoje ir Lenkijoje.

Jūrinės istorijos motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ bei kitus jūrinės istorijos motyvus naudojo ir tarpukario Lietuvos kariuomenė: „Pasibaigus nepriklausomybės kovoms, Lietuvos kariuomenė ir toliau liko valstybės institutu, kuris veik nuosekliausiai naudojosi kolektyvinės atminties potencialu. Jis pasitelktas ugdant karių patriotizmą ir lojalumą, etninei bendruomenei primenant: „Visi mes esame sūnūs tų didvyrių, kurie savo žygiais ir darbais Lietuvą viso pasaulio akyse iki padangių buvo iškėlę. Visi mes esame ainiai tų karžygių, kurių kardas siekė ir Juodųjų jūrų pakraščius, ir Maskvos Kremliaus sienas ir Griunvaldo laukus.“⁶³⁰ Šie pacituoti teiginiai paaiškina, kodėl daug įvairių istorinių motyvų (ne tik apie „valstybę nuo jūros iki jūros“) buvo galima aptikti būtent specializuotoje karybai skirtoje tarpukario Lietuvos spaudoje (nors jų galima aptikti ne vien tik ten). Taigi visai pagrįstai galima teigti, kad istoriniai motyvai tikrai nebuvo joks atsitiktinumas, o buvo kuriami ir platinami su tam tikru tikslu.

Anot Vytauto Jokubausko, viena iš tarpukario Lietuvoje karo istorijai „deleguotų“ funkcijų buvo patriotinis ir pilietinis karių ir plačiosios visuomenės švietimas.⁶³¹ Lietuvos kariuomenės kariai buvo viena iš pagrindinių tikslinių auditorijų (visuomenės grupių), nors šis istorinis motyvas (kaip ir kiti istoriniai motyvai) taip pat buvo skirtas ir kitoms visuomenės grupėms. Lietuvos šaulių sąjungos leidinyje „Trimitas“ (leistame 1920–1940) buvo istorinių motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“.⁶³² Taip pat šiame leidinyje buvo konstruojama lietuvių tautos jūrinė praeitis (tai buvo daroma nebūtinai panaudojant motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“; dažniau tai buvo daroma rašant apie senovės prūsų bei kuršių laivybą, karinius jūrinius žygius ir t. t.).⁶³³ Šiame leidinyje taip pat galima įžvelgti polemiką dėl Vytauto Didžiojo jūrinės politikos (ne)

⁶³⁰ PETRAUSKAS, R.; STALIŪNAS, D.; MAČIULIS, D. Op. cit., p. 77. Išnašoje nurodoma, kad knygoje esanti citata apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ paimta iš: TOMKUS, J. Lietuva, tėvyne mūsų... *Karys*, 1925-06-18/24, Nr. 25, p. 104.

⁶³¹ JOKUBAUSKAS, Vytautas. Section of Military History in Lithuanian Army Staff (1935–1940). *Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture = Journal of the University of Latvia. History*, 2019, No. 7–8, pp. 141–142.

⁶³² BAGDONAS, M. Ugdyme meilę jūrai. *Trimitas*, 1937-07-29, Nr. 30 (867), p. 699; QUI. Klaipėdos krašto likimas istorijos posūkiuose. *Trimitas*, 1939-01-12, Nr. 2 (943), p. 28.

⁶³³ MATUSAS, J. Prūsų laivynas ties Klaipėda prieš 680 metų. *Trimitas*, 1936-03-12, Nr. 11 (796), p. 248–249; MATUSAS, J. Klaipėdos senovė. *Trimitas*, 1937-01-14, Nr. 2 (839), p. 33; MATUSAS, J. Iš Klaipėdos lietuviškos senovės. *Trimitas*, 1938-12-07, Nr. 49 (938), p. 1177; MATUSAS, J. Klaipėdos kraštas XIII-ame amžiuje. *Trimitas*, 1939-11-23, Nr. 47 (988), p. 39; MATUSAS, J. Senovės prūsų žemė ir jos likimas. *Trimitas*, 1940-03-21, Nr. 12 (1005), p. 309.

buvimo.⁶³⁴ „Trimitas“ buvo vienas populiariausių leidinių tarpukario Lietuvoje, jį galėjo skaityti ne tik šauliai.⁶³⁵ „Trimito“ populiarumą galėjo nulemti ne tik tai, kad tai buvo tarpukario Lietuvoje įtakingos šaulių sąjungos leidinys, bet ir tai, kad leidinys buvo sumanytas kaip nepartinis.⁶³⁶ Leidinys buvo svarbus kariuomenei skleidžiant istoriją visuomenėje.⁶³⁷ Istorikas ir kunigas Jonas Matusas buvo vienas aktyviausių lietuvių tautos jūrinės praeities konstruktoriaus bei skleidėjo. Naujojo šaulių sąjungos vado sumanymu 1938 m. Kultūros ir švietimo skyrius beveik visuose daliniuose įvykdė „Lietuvos istorijos ir lietuvių kalbos kursas“; Lietuvos istorijos programą sudarė dr. J. Matusas.⁶³⁸ Taigi šis autorius turėjo geras galimybes ne tik skleisti, bet ir įtvirtinti savo lietuvių tautos jūrinės praeities interpretaciją. „Trimitas“ siekė prisidėti prie lietuvių „artinimo prie jūros“.⁶³⁹ Teoriškai šaulių sąjunga galėjo prisidėti ir prie motyvo apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ paplitimo lietuvių tautinėje kultūroje, tačiau šio

⁶³⁴ BAGDONAS, M. Ugdykime meilę jūrai. *Trimitas*, 1937-07-29, Nr. 30 (867), p. 699; QUI. Klaipėdos krašto likimas istorijos posūkiuose. *Trimitas*, 1939-01-12, Nr. 2 (943), p. 28; MATUSAS, J. Lietuvis ir jūra. *Trimitas*, 1939-08-03, Nr. 31 (972), p. 745.

⁶³⁵ Nors Vytautas Jokubauskas teigia, kad „„Trimito“ (ir jame skleistų idėjų) poveikis tiek šauliams, tiek bendrai Lietuvos visuomenei tarpukariu sunkiai išmatuojamas“, tačiau taip pat pažymi, kad „„Trimito“ prenumeravimas į namus ir jo skaitymas – du skirtingi dalykai, nes leidinį buvo galima skaityti ir darbe, bibliotekoje (tarpukariu buvo mažiausiai 996 šaulių bibliotekos) arba pasiskolinus iš kaimynų“. – JOKUBAUSKAS, Vytautas. Periodinio leidinio turinio kiekybinė analizė: 1920–1940 m. „Trimito“ atvejis. *Istorija*, 2019, t. 116, Nr. 4, p. 80–81. Mindaugo Nefo teigimu, „neabejotina ir tai, jog „Trimitą“ skaitė ne tik šauliai, bet ir platesnės visuomenės grupės. <...> [Ir] šalia ginklo jis [„Trimitas“, – *aut. past.*] simbolizavo kitą dalį šaulių veiklos – kultūrinę, informacinę, per kurią buvo auklėjami ne tik šauliai, bet ir į laikraščio skaitytojų gretas patekusi visuomenės dalis.“ – NEFAS, Mindaugas. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Vilnius, 2019, p. 271. Istorikų teiginius apie „Trimito“ sklaidą ne tik patvirtina, bet ir papildo Algimanto Čekuolio atsiminimuose aprašytas didelis ne tik „Trimito“, bet ir kitų tarpukario Lietuvos spaudos leidinių poveikis skaitytojams. – ČEKUOLIS, Algimantas. *Medinė kaukė. Tikroji mano istorija.* Vilnius, 2024, p. 19.

⁶³⁶ „Centro valdyba vedamajame straipsnyje rašo, kad naujasis laikraštis turi „auklėti visuomenėje pilietinę, demokratinę sąmonę, neperkoštą per bet kokią partinį koštuvą. <...> Visi lietuviai čia išsitemkdavo ir susikalbėdavo“. – MATUSAS, Jonas. *Šaulių sąjungos istorija.* Kaunas, 1939, p. 115, 131, 124–131.

⁶³⁷ Jono Matuso, kunigo ir istoriko, parašiusio ne vieną straipsnį į „Trimitą“, teigimu, „Trimite“ dažnai pasirodo istorinių rašinių. Tam daug padeda Sąjungos vado plk. Pr. Saladžiaus istorinė nuovoka ir mūsų praeities darbų ir žygių meilė“. – *Ibid.*, p. 136.

⁶³⁸ *Ibid.*, p. 108.

⁶³⁹ „O kitais metais „Trimite“ nagrinėjami net toki klausimai, kaip valstybės gynimas iš jūros pusės ir nuodingosios dujos. Apskritai, 1927 m., labai daug rašoma laivininkystės ir jūrininkystės klausimais. Straipsnyje „Lietuvos laivynas ir šauliai“ praktiškai pamokoma, kaip pačiam pasidirbti laivelį. Vadinasi, šaulių laikraštis jau prieš keliolika metų letuvį artino prie jūros ir tai ne tuščiais žodžiais, bet praktiškai.“ – *Ibid.*, p. 137.

teiginio įrodymui trūksta duomenų.⁶⁴⁰ Istoriniai motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ taip pat buvo naudojami ir Lietuvos kariuomenės leidiniuose „Kardas“⁶⁴¹, „Karys“⁶⁴² bei „Mūsų žinynas“.⁶⁴³ Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ šiuose leidiniuose pasitaikydavo rečiau.⁶⁴⁴ Taigi kariuomenė prisidėjo prie motyvų sklaidos, nes karo istorija buvo skleidžiama kryptingai ir organizuotai, siekiant šviesti ne tik karius, bet ir visuomenę.⁶⁴⁵

Motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ atpažįstamas daugelyje tarpukario Lietuvos spaudos leidinių: „Krivulė“⁶⁴⁶, „Ekonomika“⁶⁴⁷, „Mūsų Pajūris“⁶⁴⁸, „Jaunoji karta“⁶⁴⁹,

⁶⁴⁰ „Dar ypatingai rūpintasi geografija ir istorija. Jau 1922 m. būriams išdalyta 300 Lietuvos žemėlapių, kuriuos reikėjo iškabinti valdybų būstuose. Pertvarkius Sąjungą, šie dalykai ypatingai glojami.“ – Ibid., p. 108. Deja, nenurodytas nei žemėlapių autorius ir (ar) pavadinimas, nei tai, ar jame buvo vaizduojama Lietuvos Respublika, ar LDK, todėl žemėlapių nepavyko identifikuoti. Sakinio kontekstas leidžia tik spėti, kad tai galėjo būti ir LDK vaizduojantis žemėlapis.

⁶⁴¹ Jūros vaidmuo ir Vilniaus problema. *Kardas*, 1937-07-15, Nr. 14–15 (268–269), p. 325–326; Klaipėdos atvadavimo sukaktuvės. *Kardas*, 1934-01-15, Nr. 2 (179), p. 23.

⁶⁴² KAP B. Klaipėda. *Karys*, 1923-02-14/21, Nr. 7, p. 79–81; SIDZIKAUSKAS, V. Lietuva – jūros valstybė. *Karys*, 1936-09-03, Nr. 36 (911), p. 872; BUTKUS, S. Klaipėdos krašto atvadavimo sukaktuvės minint. *Karys*, 1928-01-14/18, Nr. 3 (451), p. 37–38; KAP. B. Pasakutinių žemaičių kova. *Karys*, 1922-04-13, Nr. 15 (151), p. 174; J., P. Klaipėdos krašto praeitis. *Karys*, 1933-01-12, Nr. 2 (719), p. 38.

⁶⁴³ S., J. Lietuvos Klaipėdos kultūrinio bendradarbiavimo sąjungos įsisteigimo proga. *Mūsų žinynas*, 1933, t. 26, Nr. 101, p. 201; ŠLEŽAS, P. Mindaugas Lietuvos karalius. *Mūsų žinynas*, 1934, t. 27, Nr. 117, p. 534.

⁶⁴⁴ Mūsų senovė ir dabartis. *Kardas*, 1937-09-01, Nr. 17 (271), p. 381; VASILIAUSKAS, A. Nepriklausomybės keliu. *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 2 (155), p. 195; DIČIUS. Kaip senovės lietuviai kariaudavo. *Karys*, 1931-09-10, Nr. 37 (641), p. 740.

⁶⁴⁵ Plačiau apie Lietuvos kariuomenės vaidmenį skleidžiant istoriją visuomenėje rašė SAFRONOVAS, V.; KILINSKAS, K.; MAČIULIS, D. Op. cit.; JUZEFOVIČIUS, Romualdas. Istorinė švietėjiška karo mokslų draugijos veikla 1923–1933. *Karo archyvas*, 2002, t. 17, p. 181–194; JOKUBAUSKAS, Vytautas. Karo istorija ir jos svarba Lietuvos kariuomenei tarpukariu. *Karo archyvas*, 2017, t. 32, p. 161–217; JOKUBAUSKAS, Vytautas. Karo istorija tarpukariu Lietuvoje ir dvi Karo mokslų draugijos (1921–1933 m.). *Istorija*, 2018, t. 112, Nr. 4, p. 33–66; JOKUBAUSKAS, Vytautas. Periodinio leidinio turinio kiekybinė analizė: 1920–1940 m. „Trimito“ atvejis. *Istorija*, 2019, t. 116, Nr. 4, p. 78–108; JOKUBAUSKAS, Vytautas. Activities of the History Section of the Society of Military Sciences in Lithuania (1923–1933). *Vēsture: avoti un cilvēki = History: Sources and People*, 2019, vol. XXII, pp. 94–101; JOKUBAUSKAS, V. Section of Military History...

⁶⁴⁶ K. S. Klaipėdos uostas. *Krivulė*, 1923, Nr. 2., p. 5.

⁶⁴⁷ LUKAŠEVIČIUS, A. Op. cit., p. 113.

⁶⁴⁸ BENDORAVIČIUS, A. Mūsų pajūris..., p. 4.

⁶⁴⁹ Išėjimas į jūrą – savo jėgomis pasitikėjimo nuopelnas. *Jaunoji karta*, 1933-01-15, p. 1; NAUSĖDAS, Vl. Jūra ir lietuvių siela. *Jaunoji karta*, 1934-08-12, Nr. 32 (169), p. 521; GERUTIS, A. Sukaktuvėms praėjus. *Jaunoji karta*, 1935-01-20, Nr. 3 (192), p. 46; BEN-

„Tėvų žemė“⁶⁵⁰, „Vairas“⁶⁵¹, „Vakarai“⁶⁵², „Naujoji Romuva“⁶⁵³, „Lietuva“⁶⁵⁴, „Jaunoji

DORAVIČIUS, Antanas. Gamta priskyrė Klaipėdą mums. *Jaunoji karta*, 1935-02-10, Nr. 6 (195), p. 110; NAUBURAS, E. Kovos dėl Klaipėdos. *Jaunoji karta*, 1935-06-23, Nr. 25 (214), p. 530–531; STANKEVIČIUS, B. Kur džiūsta tinklai prie marių... *Jaunoji karta*, 1935-06-20, Nr. 26 (215), p. 555; ŠVĖGŽDINIS, P. Vytautas ir Klaipėda. *Jaunoji karta*, 1938-01-21, Nr. 3 (348), p. 60.

⁶⁵⁰ DAUMANTAS, A. Lietuva ir germanai. *Tėvų žemė*, 1933-12-10 d, Nr. 1, p. 2; TIJŪNĖLIS, J. Lietuvos Klaipėda. *Tėvų žemė*, 1934-01-16, Nr. 1, p. 1–2; KOLUPAILA, S. Mūsų jūra! *Tėvų žemė*, 1934-08-15, Nr. 13, p. 1.

⁶⁵¹ NOREIKA, L. Palanga. *Vairas*, 1914-06-20, Nr. 12, p. 2; IVINSKIS, Z. Senosios Lietuvos ūkis..., p. 291; DAUMANTAS, A. Dvylika metų mūsų Klaipėdai. *Vairas*, 1935, Nr. 2, p. 224; SIDZIKAUSKAS, V. Klaipėdos krašto ūkis seniau ir dabar. *Vairas*, 1935, Nr. 6, p. 180; VILEIŠIS, V. Maž. Lietuva ir Klaipėdoje istorijos eigoje. *Vairas*, 1936, Nr. 5, p. 511–512; PRYŠMANTAS, V. Lietuvių kovos..., p. 601–607; U., A. Klaipėdos krašto ribos. *Vairas*, 1938, Nr. 13, p. 824–825; V. A. Pabaltijo santarvės vaidmuo. *Vairas*, 1939, Nr. 5, p. 81; G., J. Politinė kova dėl Baltijos. *Vairas*, 1939, Nr. 27, p. 508; G., I. Lietuvos istorinė dvasia. *Vairas*, 1939, Nr. 31, p. 595; ŠTUOPIS, P. Aisčių vienybės klausimu. *Vairas*, 1939, Nr. 39, p. 792.

⁶⁵² PULAUSKAS, M. Kaip tapau jūros sūnumi. Jūreiviški prisipažinimai. *Vakarai*, 1936-01-10, Nr. 8, p. 2; Jūra – raktas Lietuvos laisvės. *Vakarai*, 1936-01-15, Nr. 12, p. 1; ŽVIRBLIS. Mūsų jūrinės tradicijos. *Vakarai*, 1936-02-28, Nr. 49, p. 2; MATUSAS, J. Kaip prūsai kovėsi su vokiečiais ties Klaipėda. *Vakarai*, 1936-05-17, Nr. 114, p. 7; GRIGOLAITIS, J. Jūra ir laisvė. *Vakarai*, 1936-05-31, Nr. 125, p. 3; PR, St. Jei atiduočiau Palangą, verktų visa Lietuva. *Vakarai*, 1936-05-31, Nr. 125, p. 5; SIDZIKAUSKAS, V. Šią vasarą pašvėskime jūrai. *Vakarai*, 1936-07-09, Nr. 157, p. 2.

NARSUTIS, E. Op. cit., p. 3; ANYSAS, M. Klaipėdos uostas seniau ir dabar. *Vakarai*, 1936-12-18, Nr. 294, p. 2; ŠLAŽA, J. Klaipėda prūsų ordinui valdant. *Vakarai*, 1937-03-19, Nr. 65, p. 2; BAKŪNAS, V. Op. cit., p. 1; VĖLĖNAITIS, J. Kaip gyvena Palangos krašto pajūriškiai. *Vakarai*, 1938-03-30, Nr. 74 (680), p. 5; Jūrų inspektoriaus ats. gen. T. Daukanto paskaita. *Vakarai*, 1938-03-23, Nr. 68 (674), p. 2.

⁶⁵³ GALVANAUSKAS, G. Klaipėdos uosto užnugarys. *Naujoji Romuva*, 1938-01-15, Nr. 1–2 (363–364), p. 47; PAUPERAS, J. Pajūrio krašto lietuviai. *Naujoji Romuva*, 1934-04-29, Nr. 173, p. 361–363; BENDORAVIČIUS, Antanas. Baltija. *Naujoji Romuva*, 1934-08-19, Nr. 188–189, p. 553; TIJŪNĖLIS, J. Lietuviai ir Baltijos jūra. *Naujoji Romuva*, 1934-10-14, Nr. 197, p. 728–729; ŠLEŽAS, Paulius. Vytauto Didžiojo kovos dėl Žemaičių ir Klaipėdos. *Naujoji Romuva*, 1932-05-01, Nr. 18 (70), p. 409, 410, 412, 413; ŠLAŽA, M. Klaipėdos krašto reikšmė Lietuvos valstybei. *Naujoji Romuva*, 1933-01-22, Nr. 108, p. 77; GALVYZDIS, S. Klaipėdos krašto su Lietuva vieningumo reikalu. *Naujoji Romuva*, 1933-01-22, Nr. 108, p. 74–75; IVINSKIS, Z. Lietuvos praeities ir dabarties kryžkelės..., p. 290–291; IVINSKIS, Z. Lietuvos vakarų sienos... 1933-04-16, p. 371–372, 385–386.

⁶⁵⁴ Pasaulio akyvaizdoje. *Lietuva*, 1919-01-12, Nr. 2, p. 1.

Lietuva⁶⁵⁵, „Klaipėdos žinios“⁶⁵⁶, „Lietuvos žinios“⁶⁵⁷. Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ taip pat dažnai pasitaiko įvairiuose leidiniuose: „Vakarai“⁶⁵⁸, „Naujoji Romuva“⁶⁵⁹, „Lietuva“⁶⁶⁰, „Jaunoji Lietuva“⁶⁶¹, „Klaipėdos žinios“⁶⁶², „Lietuvos žinios“⁶⁶³. Galima teigti, kad motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo kur kas labiau paplitęs tarpukario Lietuvos spaudoje negu motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ (ne tik specializuotoje jūrinėje, bet, ir pavyzdžiui, karinėje ar kultūrinėje, ekonominėje, akademiniėje).

Svarbūs yra ne tik daugiau nei vieną kartą pasikartojantys straipsnių autoriai (Antanas Bendoravičius, Zenonas Ivinskis, A. Daumantas, Vladas Pryšmantas, Vaclovas Sidzikauskas, Vladas Bakūnas, J. Tijūnėlis, Paulius Šležas), bet ir tie, kurie skleidė motyvus kitur (ne spaudoje) (pavyzdžiui, istorikas Jonas Matusas). Iš lietuviškoje periodinėje spaudoje motyvus skleidusių autorių Zenonas Ivinskis, Kazys Pakštas, J. Pauperas, Vaclovas Sidzikauskas, Vincas Vileišis priklausė Lietuvos vakarų sąjungai.⁶⁶⁴ Kas buvo tekstų autoriai? Antanas Bendorius (geografas, visuomenės veikėjas, ateitininkų narys⁶⁶⁵), Vladas Nausėdas (pedagogas, kultūros tyrinėtojas, tyrinėjo Mažosios Lietuvos kultūros ir švietimo istoriją⁶⁶⁶), Albertas Gerutis (diplomatas, spaudos darbuotojas, 1933–35 dirbo Klaipėdos krašto gubernatūroje; vienas Prekybos instituto steigėjų⁶⁶⁷), Emilis Martynas Nauburas (mokytojas, Klaipėdos krašto pedagoginio

⁶⁵⁵ VOSYLIUS, B. Mūsų žemė – mūsų jūra. *Jaunoji Lietuva*, 1937, Nr. 1, p. 8.

⁶⁵⁶ DARGVAINIS. Anglas rašytojas apie Klaipėdą. *Klaipėdos žinios*, 1925-01-30, Nr. 25 (301), p. 1; PRYŠMANTAS, Vladas. Lietuva ir jūra. *Klaipėdos žinios*, 1925-03-22, Nr. 68 (344), p. 1; Palanga. *Klaipėdos žinios*, 1925-04-02, Nr. 77 (353), p. 2; BRUŽAS, A. Jūra ir Jūros Draugija. *Klaipėdos žinios*, 1925-08-02, Nr. 176 (452), p. 1; PRYŠMANTAS, V. Jūrų reikšmė..., p. 4.

⁶⁵⁷ PRYŠMANTAS, Vladas. Mums reikia jūrinio charakterio („Jūros“ korp. dviejų metų su kaktį minint). *Lietuvos žinios*, 1940-04-01, Nr. 72, p. 8.

⁶⁵⁸ RAULINAITIS, V. Karaliaus Mindaugo Universitetas Klaipėdoje. *Vakarai*, 1936-11-15, Nr. 267, p. 3; NARSUTIS, E. Op. cit., p. 3; BAKŪNAS, V. Op. cit., p. 1.

⁶⁵⁹ ŠLEŽAS, P. Lietuva ir Lenkija. Jų santykiai nuo seniausių laikų ligi šių dienų. *Naujoji Romuva*, 1938-05-01, Nr. 17 (379), p. 401; VETUSIUS. Italas apie Lietuvą ir Vilnių. *Naujoji Romuva*, 1934-10-14, Nr. 197, p. 739.

⁶⁶⁰ Prancūzai apie lietuvius. *Lietuva*, 1919-09-10, Nr. 198, p. 2; Čekai ir Lietuva. *Lietuva*, 1921-10-26, Nr. 241 (769), p. 1; Niekados! *Lietuva*, 1927-12-03, Nr. 274 (2657), p. 1.

⁶⁶¹ N-TIS, M. Valingai ateitin. *Jaunoji Lietuva*, 1937, Nr. 6–7, p. 306; ŠT.-VISVYDAS, D. Laisvės varpams gaudžiant. *Jaunoji Lietuva*, 1938, Nr. 2, p. 50.

⁶⁶² PRYŠMANTAS, V. Jūrų reikšmė..., p. 4.

⁶⁶³ S., J. Prof. Lord apie Lietuvą. *Lietuvos žinios*, 1923-09-27, Nr. 215, p. 1.

⁶⁶⁴ Lietuvos Vakarų sąjunga...

⁶⁶⁵ Antanas Bendorius. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/antanas-bendorius/>>.

⁶⁶⁶ Vladas Nausėdas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/vladas-nausedas/>>.

⁶⁶⁷ Albertas Gerutis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/albertas-gerutis/>>.

instituto lektorius, tyrinėjo Bandužių, Dvylių, Labrenčiškės kapinynus⁶⁶⁸), Steponas Kolupaila (Lietuvos geodezininkas, hidrologas, spaudos darbuotojas, technikos mokslų daktaras⁶⁶⁹), Liudas Noreika (politikas, žurnalistas, teisininkas, pedagogas, visuomenės veikėjas⁶⁷⁰), Zenonas Ivinskis (istorikas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikas⁶⁷¹), Vaclovas Sidzikauskas (teisininkas, diplomatas, 1936–1940 dėstė Prekybos institute, 1937–1939 m. Lietuvos Vakarų sąjungos pirmininkas, bendradarbiavo periodiniuose leidiniuose „Teisinių žinios“, „Naujoji Romuva“, „Lietuvos ūkis“⁶⁷²), Vincas Vileišis (ekonomistas, publicistas, Mažosios Lietuvos gyventojų tautinių ir socialinių bei ekonominių santykių tyrėjas⁶⁷³), Vladas Pryšmantas (teisininkas, istorikas, paveldosaugininkas, muziejininkas⁶⁷⁴), Povilas Štuopis (Mažeikių valstybinės gimnazijos direktorius, mokytojas, dėstė istoriją, bendradarbiavo spaudoje, ištraukė į vietos tautininkų organizacijos veiklą⁶⁷⁵), Jonas Matusas (kunigas, istorikas, istorijos mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto docentas⁶⁷⁶), Jonas Endrikis Grigolaitis (žurnalistas, visuomenės veikėjas⁶⁷⁷), Martynas Anysas (teisininkas, istorikas, diplomatas⁶⁷⁸), Vladas Bakūnas (žurnalistas, nuo 1927 dirbo Klaipėdos krašto įstaigose, 1938–1939 redagavo žurnalą „Jūra“, bendradarbiavo laikraščiuose „Lietuvos aidas“, „Trimitas“, „Karys“, Klaipėdos krašto („Lietuvos keleivis“, „Vakarai“) spaudoje⁶⁷⁹), Gediminas Galva (ekonomistas, spaudos darbuotojas. E. Galvanausko

⁶⁶⁸ Emilis Martynas Nauburas. *Lietuvos archeologijos draugijos tinklapis* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://lad.lt/nauburasemilis/>>.

⁶⁶⁹ Steponas Kolupaila. *Wikipedia.lt* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <https://lt.wikipedia.org/wiki/Steponas_Kolupaila>.

⁶⁷⁰ Liudas Noreika. *Wikipedia.lt* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <https://lt.wikipedia.org/wiki/Liudas_Noreika>.

⁶⁷¹ Zenonas Ivinskis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/zenonas-ivinskis/>>.

⁶⁷² Vaclovas Sidzikauskas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/vaclovas-sidzikauskas/>>.

⁶⁷³ Vincas Vileišis. *Mažosios Lietuvos enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://www.mle.lt/straipsniai/vincas-vileisis/>>.

⁶⁷⁴ Vladas Pryšmantas. *Wikipedia.lt* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <https://lt.wikipedia.org/wiki/Vladas_Pry%C5%A1mantas>.

⁶⁷⁵ Povilas Štuopis. *Mažeikių krašto enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <https://mke.lt/Povilas_%C5%A0tuopis>.

⁶⁷⁶ Jonas Matusas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-matusas/>>.

⁶⁷⁷ Jonas Endrikis Grigolaitis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-endrikis-grigolaitis/>>.

⁶⁷⁸ Martynas Anysas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/martynas-anyas/>>.

⁶⁷⁹ Vladas Bakūnas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/vladas-bakunas/>>.

brolis, rašė ekonomikos temomis, Lietuvos ūkį siejo su tarptautine ekonomika, įžvelgė Lietuvą esant tranzito šalimi, siūlė steigti ūkio reguliavimo tarybą, ūkio tyrimo institutą, aukštąsias prekybos ir jūreivystės mokyklas⁶⁸⁰), Jonas Pauperas (evangelikų liuteronų kunigas, spaudos bendradarbis, dėstytojas, visuomenės veikėjas⁶⁸¹), Paulius Šležas (istorikas, aktyviai dalyvavo skautų veikloje⁶⁸²), Pranas Viktoras Raulinaitis (politikas, teisininkas, profesorius, bendradarbiavo įvairiuose laikraščiuose, žurnaluose ir profesiniuose leidiniuose⁶⁸³).

Išanalizavus pagrindinius straipsnių autorių biografijos faktus (konkrečiai – profesines veiklas), galima teigti, kad tekstų autoriai, nors ir užsiėmė skirtingomis veiklomis, jų biografijose galima įžvelgti tam tikrų panašumų. Dažniausiai jie buvo visuomenės veikėjai ir (arba) žurnalistai, istorikai, teisininkai, akademinio pasaulio atstovai, mokytojai, tarp jų buvo ir dvasininkų bei ateitininkų, skautų. Kartais jiems buvo būdingos net kelios sritys iš išvardytų. Pavyzdžiui, Jonas Matusas buvo ir kunigas, ir istorikas. Neretai jie domėjosi istorija ir (arba) jų veikla buvo kaip nors susijusi su istorija, nors ne visi buvo profesionalūs istorikai pagal išsilavinimą. Straipsniai pasirodydavo visus metus, tačiau dalis, kuriuose pasitaikydavo istorinių motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“, dažniau išeidavo Klaipėdos krašto prijungimo metinių minėjimo proga. Lietuvos atveju didesnę kryptingą ir organizuotą šių dviejų jūrinės istorijos motyvų skleidimą būtų galima įžvelgti ne tik ir ne vien tik įvairiose visuomeninėse organizacijose, bet ir švietimo sistemoje, t. y. leidžiant vadovėlius. Tačiau buvo ir pavienių autorių interpretacijų. Dažniausiai tokie pavyzdžiai buvo sutinkami spaudoje, bet buvo ir pavienių autorių, kurie savo iniciatyva skleidė jau egzistuojančius jūrinės istorijos motyvus kartais juos interpretuodami savaip ar pritaikydami prie savo idėjų. Ne visada yra lengva ar apskritai įmanoma tiksliai nustatyti, ar lietuvių autoriai jūrinius motyvus kūrė patys, ar tik atkartoję (perfrazavo) kitų lietuvių autorių jau išsakytas mintis. Tikėtina, kad jie labiausiai sklido visuomenėje būtent per periodinę spaudą (ir kitas priemones). Lietuvoje du iš trijų jūrinės istorijos motyvų buvo tikrai pasklidę plačiai.

Istorinis motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ tarpukario Lietuvoje buvo paplitęs tiek, kad jau buvo tapęs vadovėline tiesa; ši teiginį įrodo ne tik motyvų

⁶⁸⁰ Gediminas Galva. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/gediminas-galva/>>.

⁶⁸¹ PULOKAS, Kęstutis. Pirmasis išeivijos evangelikų liuteronų bažnyčios vadovas kun. lic. Jonas Pauperas. *Mokslo Lietuva*, 2021-07-24 [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<http://mokslolietuva.lt/2021/07/pirmasis-iseivijos-evangeliku-liuteronu-baznycios-vadovas-kun-lic-jonas-pauperas/>>.

⁶⁸² Paulius Šležas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/paulius-slezas/>>.

⁶⁸³ Pranas Viktoras Raulinaitis. *Lietuvos Respublikos Seimo tinklapis* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35544&p_k=1&p_t=158670>.

paplitimas (motyvą galima aptikti tiek vadovėliuose, tiek istorikų darbuose, tiek politikų viešose kalbose), bet ir chronologinės ribos (motyvas aptinkamas viso tarpukario laikotarpiu).⁶⁸⁴ Motyvo apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ įtvirtinimas įvyko ne vėliau kaip XX a. ketvirtame dešimtmetyje (ypač nuo dešimtmečio vidurio šis motyvas sutinkamas kur kas dažniau), o gal net ir anksčiau, nes motyvas tarpukario Lietuvoje randamas jau 1918 m. Istorinis motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ tarpukario Lietuvoje buvo paplitęs tiek, kad buvo tapęs vadovėline tiesa; šį teiginį įrodo ne tik motyvo paplitimas (motyvą galima aptikti tiek vadovėliuose, tiek istorikų darbuose), bet ir chronologinės ribos (motyvas aptinkamas viso tarpukario laikotarpiu).⁶⁸⁵ Reikšmių

⁶⁸⁴ MATULAITIS, S. Op. cit., p. 35; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1918, p. 25–26, 35–36, 41–42, 46, 50, 80–81, 83, 100; MILAŠIUS, O. Op. cit.; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1919, p. 45, 103; ŠALČIUVIENĖ-GUSTAITYTĖ, A. Op. cit., p. 54, 55; ALEKNA, A. *Lietuvos istorijos pradžiamokslis...*, p. 14; ŠINKŪNAS, P. *Krašto mokslo vadovėlis...* 1928, p. 71, 73; PAKŠTAS, K. Baltijos respublikų politinė geografija ... 1991, p. 183; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1934, p. 18, 19; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Lietuvos istorija...*, p. 69, 83–84; SUŽIEDELIS, S. Op. cit., p. 16, 30, 82, 145, 146, 168; SMETONA, Antanas. Vytauto Didžiojo metai. In SMETONA, A. *Pasakyta parašyta...*, p. 157; SMETONA, Antanas. Vasario 16 d. minint. In *Ibid.*, p. 158–159; SMETONA, Antanas. Rugsėjo 8 diena – Tautos šventė. In *Ibid.*, p. 162; SMETONA, Antanas. Vytautiškai. In *Ibid.*, p. 163; SMETONA, Antanas. Dubingiuose. In *Ibid.*, p. 289; SMETONA, Antanas. Politinės gairės (gruodžio 15 d.). In *Ibid.*, p. 329; SMETONA, Antanas. Auklėjimo pagrindas – teisingumas. In *Ibid.*, p. 340; NORKUS, J. *Istorijos vadovėlis...* 1936, p. 106; ŠLEŽAS, P.; ČIŽIŪNAS, V. *Lietuvos istorija ketvirtam pradžios mokyklos skyriui...*, p. 79; GENIUŠAS, J. Op. cit., p. 50–51, 77; GERUTIS. Op. cit., p. 182; TRINKŪNAS, J. Op. cit., p. 350, 373; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Istorijos vadovėlis...*, p. 96, 119; REMEIKA, J. Op. cit., p. 84, 145; TARVYDAS, S. Op. cit., p. 270, 318–319; MERKELIS, A. Op. cit., p. 388–389.

⁶⁸⁵ ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1918, p. 46; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1919, p. 83; JANULAITIS, A. Op. cit., p. 186; SMETONA, A. Nustatymas Lietuvos sienų su Latvija..., p. 39, 42, 45; KLIMAITIS, P. *Lietuvos istorija...* 1921, p. 11; RIMKA, A. *Lietuvos ūkis...*, p. 17–18, 102; RIMKA, A. *Lietuvos prekybos santykiai...*, p. 42–43, 44, 46, 47, 48, 56, 60–61; NORKUS, J. *Visuotinė istorija...* 1927, p. 273; NORKUS, J. *Visuotinė istorija...* 1928, p. 280–281; PAKŠTAS, K. Baltijos respublikų politinė geografija... 1991, p. 184; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...*, 1934, p. 7, 15, 25, 29, 32–33, 60; *Jogaila...* 1935, p. 89–90; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Lietuvos istorija...*, p. 72; SUŽIEDELIS, S. Op. cit., p. 8–10, 54, 89–90, 94–95, 113, 130–131, 137; SIDZIKAUSKAS, V. *Klaipėdos krašto ūkis...*, p. 3, 5, 11, 12–13, 15, 19. SIDZIKAUSKAS, V. *Savo jūros sargoje...*, p. 18. NORKUS, J. *Istorijos vadovėlis...* 1936, p. 91–92, 147, 160; ŠLEŽAS, P.; ČIŽIŪNAS, V. *Lietuvos istorija ketvirtam pradžios mokyklos skyriui...*, p. 96; ŠLEŽAS, P.; ČIŽIŪNAS, V. *Lietuvos istorija penktam pradžios mokyklos skyriui...*, p. 92; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Istorijos vadovėlis...*, p. 99–100, 139–140; MATUSAS, J. *Lietuvių kultūra...*, p. 10; REMEIKA, J. Op. cit., p. 99, 102, 129–130, 131–132, 138–140, 142, 144; TARVYDAS, S. Op. cit., p. 269, 298, 392, 400; NORKUS, J. *Istorijos vadovėlis...* 1939, p. 172; IVINSKIS, Z. Lietuvos prekybiniai santykiai..., p. 102, 107, 114, 115, 125; TRUMPA, V. Op. cit., p. 208, 209.

cirkuliavimas spaudoje yra argumentas, kad sklaida jau vyksta. Teiginį, kad motyvas buvo įsitvirtinęs tarpukario laikotarpiu, pagrindžia tokie argumentai: 1) motyvą galima sutikti iš esmės viso tarpukario laikotarpiu (1918–1940 m.) ir netgi ankstesnio laikotarpio tekstuose (iki pirmojo Pasaulinio karo).⁶⁸⁶ Tačiau laikotarpyje iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos motyvas sutinkamas rečiau. Tai galima paaiškinti tuo, kad laikotarpiu iki Pirmojo pasaulinio karo tiesiog apskritai buvo mažiau tekstų lietuvių kalba ir lietuviškai rašiusių autorių (lyginant su tarpukariu)⁶⁸⁷; 2) motyvą galima sutikti įvairiuose tarpukario autorių (dažniausiai istorikų) parašytuose tekstuose, kurie pasirodė skirtingu metu, tai leidžia teigti, kad motyvas tarpukariu jau buvo paplitęs; 3) motyvą galima rasti tarpukario Lietuvos istorijos vadovėliuose, taip pat masiniuose renginiuose ir išskilmėse pasakytose viešose kalbose. Tai reiškia, kad motyvas cirkuliavo viešumoje ar kad motyvą bandė įdiegti Lietuvos visuomenei. Buvo ir pavienių autorių interpretacijų, ir sąmoningo jūrinės istorijos motyvų skleidimo. Vieningos visuotinės nuomonės (interpretacijos), kurią skleistų kokia nors organizacija, nebuvo. Vis dėlto galima išskirti Kazį Pakštą kaip itin aktyvų savo interpretacijos skleidėją. Jo tekstuose esama įvairių jūrinės istorijos motyvų. Į tai reikia atkreipti dėmesį, nes jis, nors ir nebūdamas istoriku, dažnai naudojo istorinius argumentus (vadinas, perimtus iš kitur, turbūt iš tuometinių Lietuvos istorikų). Jūrinės istorijos motyvai (apie „nustūmimą nuo jūros“ ir apie „valstybę nuo jūros iki jūros“) buvo plačiai pasklidę (kaip rodo daugybė empirinių faktų, esančių antrame skyriuje). Jūrinės istorijos motyvas apie tautos kolonijinę praeitį nebuvo paplitęs lietuvių tautinėje kultūroje, šis motyvas taip ir liko tik S. Daukanto tekstuose.

Tenka sutikti su Venanto Butkaus nuomone, kad „Vertinant tarpukario Lietuvoje vykusį jūrinį sąjūdį, matyt, reikėtų pabrėžti, kad ne tik Lietuvos jūrininkų sąjunga ir kitos jūrinę idėją plėtojančios organizacijos, bet ir šalies visuomenė, ypač inteligentija ir jaunimas, nuoširdžiai palaikė ir propagavo Lietuvos kaip jūrų valstybės kūrimą, rėmė ir skatino šį procesą.“⁶⁸⁸

Jūrinės istorijos motyvų apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ sklaida peržengė lietuvių, gyvenusių vien Lietuvoje. Pvz., kunigo Antano Jusaičio (nuo 1905 m. gyvenusio JAV ir aktyviai besireiškusio JAV lietuvių visuomeninėje veikloje, vėliau grįžusio į Lietuvą⁶⁸⁹) knygoje, kuri buvo išversta į anglų kalbą, būtent šis motyvas buvo panaudotas

⁶⁸⁶ KRAŠEVSKIS, J. I. Op. cit., p. 640; ŠLIŪPAS, Jonas. Lietuviai ir Lenkai. In „*Lietuviai ir lenkai*“ (1887). *Jono Šliūpo pozicija...*, p. 81–82; SKIRMUNTT, K. *Istorija Lietuvos...*, p. 76, 99–100; ZANAVYKAS, S. Op. cit., p. 10, 11; MAIRONIS. Op. cit., p. 86, 100, 122; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1911, p. 17–18; KLIMAITIS, P. *Lietuvos istorija...* 1912, p. 91; Pirmutinis žodis. *Lietuvos aidas*, 1917-09-06, Nr. 1, p. 1.

⁶⁸⁷ GIEDA, A. Op. cit., p. 53.

⁶⁸⁸ BUTKUS, V. Jūreivystės populiarinimas..., p. 94.

⁶⁸⁹ JUSAITIS, Patricijus. Pratarmė. In JUSAITIS, Antanas. *Lietuvių tautos istorija ir dabartiniai siekiniai tautišku atžvilgiu 1918–1919*. Vilnius, 2012, p. 7.

net keturis kartus.⁶⁹⁰ Joje taip pat užsiminta apie tai, kad, anot Tacito, senovės lietuviai plaukiojo jūrose.⁶⁹¹ Įdomu ir tai, kad šioje knygoje (anksčiau negu K. Pakštas) jau buvo iškelta LDK kunigaikščių „istorinių klaidų“ idėja apie ekspansijos į rytus „klaidingumą“, vietoje to pateikiant alternatyvą: ekspansiją vakarų kryptimi užimant teritorijas prie Baltijos jūros nuo Vyslos iki Narvos tokiu būdu sujungiant prūsus ir latvius su Lietuva.⁶⁹² Maža to, knygoje pateikiama ne tik jūros svarbos būsimai Lietuvos valstybei argumentų⁶⁹³, bet ir keliama bendros lietuvių ir latvių valstybės idėja, kuri remiasi ne vien tik etnografinio bendrumu, bet ir geografiniais bei ekonominiais jūros panaudojimo argumentais (panašiu laiku kaip ir J. Šliūpas kėlė identišką idėjas).⁶⁹⁴

Pavyko aptikti vieną lietuvių jūrinės istorijos motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ Prancūzijos diskurse. Jis yra lietuvių autoriaus Oskaro Milašiaus straipsnyje „Lenkija ir Lietuva“, pasirodžiusiame 1918 m. prancūzų kalba Prancūzijoje: „<...> XIV amžiuje ji [Lietuva – aut. past.] suskilo į dvi dalis: vakarinę su Pomeranija ir Mažąja Lietuva, būsimos Prūsijos užuomazgą, ir rytinę, apimančią Didžiąją Lietuvą ir Žemaitiją, – asmenine sąjunga prie Lenkijos prisijungusią kunigaikštystę. Viduramžiais pirmą kartą Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė tęsėsi nuo Brandenburgo iki Maskvos vartų ir nuo Baltijos per Baltąją Rusiją ir Ukrainą iki Juodosios jūros.“⁶⁹⁵ Tokiu būdu šis jūrinės istorijos motyvas teoriškai galėjo patekti iš lietuviakalbio diskurso į prancūzakalbį diskursą (galima išskirti tokią prielaidą). Šiuo atveju svarbu ne tai, ar šis konkretus jūrinės istorijos motyvas iš lietuviakalbio diskurso į prancūzakalbį pateko būtent per Oskarą Milašių, o paties įvairių jūrinės istorijos motyvų patekimo iš vienos šalies diskurso į kitos šalies diskursą „mechanizmas“.

Svarbi motyvų sklaidos lietuvių tautinėje kultūroje priemonė buvo „Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuvėms paminėti albumas 1430–1930“.⁶⁹⁶ Albumo įvadinėje dalyje, kurią parašė istorikas Paulius Šležas, ne tik esama įvairių istorinių motyvų (įskaitant ir apie „valstybę nuo jūros iki jūros“⁶⁹⁷, nors joje buvo ir kitų motyvų). Albume taip pat yra žemėlapis, vaizduojantis Lietuvą kaip „valstybę nuo jūros iki jūros“ („Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė Vytauto Didžiojo laikais“)⁶⁹⁸ bei paveikslas „Vytautas Didysis prie Juodųjų jūrų“.⁶⁹⁹ Į šį albumą patekęs 1930 m. Jono Mackevičiaus

⁶⁹⁰ JUSAITIS, Antanas. *The History of the Lithuanian Nation and Its Present National Aspirations*. Philadelphia, 1918, pp. 1–2, 15–16, 127, 143–144.

⁶⁹¹ Ibid., p. 7.

⁶⁹² Ibid., pp. 15–16.

⁶⁹³ Ibid., pp. 84–85.

⁶⁹⁴ Ibid., pp. 88–90.

⁶⁹⁵ MILAŠIUS, O. Op. cit.

⁶⁹⁶ *Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuvėms paminėti albumas 1430–1930* [1933]. Kaunas, 2008.

⁶⁹⁷ Ibid., 5.

⁶⁹⁸ Ibid., 2.

⁶⁹⁹ Ibid., 17.

čiaus tapytas paveikslas „Vytautas Didysis prie Juodųjų jūrų“ buvo nutapytas Karo muziejaus užsakyму. Karo muziejus buvo sudėtinė kariuomenės dalis. Beje, šio muziejaus užsakyму buvo nutapyta ir daugiau šiam poskyriui aktualių paveikslų.⁷⁰⁰ Jie savo tematika sutampa su lietuvių tautiniu istoriniu naratyvu, taigi rodo lietuvių tautinės istoriografijos įtaką lietuvių tautinei kultūrai. Taip pat albume yra pavaizduotas „Vytauto Didžiojo jubiliejinis medalionas“ su Lietuvos „nuo jūros iki jūros“ žemėlapis atvaizdu.⁷⁰¹ Atsižvelgiant į tai, kad tai buvo jubiliejinis leidinys, skirtas visai Lietuvos visuomenei, galima teigti, kad tai buvo itin veiksminga priemonė istoriniams motyvams įtvirtinti lietuvių tautinėje kultūroje (ypač motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“).

Klaipėdos pedagoginio instituto lektorius geografas, visuomenės veikėjas Antanas Bendoravičius [Antanas Bendorius – *aut. past.*] rašė: „Mielas Kolega, Akademike! Tu nori, kad Lietuva amžinai būtų nepriklausoma. Bet ji neteks laisvės, jei bus nustumta nuo savo gaivintojos jūros. Tu nori, kad Tėvynė būtų turtinga. Bet ji skurs ir vargs, jei nesinaudos turtų šaltiniu – jūra. <...> Bet ji bus nustelbta, jeigu liktų ištumta iš pažangos ir gerbūvio kelio – jūros. <...> Mano šiems trims teiginiams geografijsu istorija duoda iškalbingiausių įrodymų. *Lietuvos imperija, apėmusi 1 000 000 kvadratinų kilometrų plotą, tragiškai žuvo, netekusi tik 100 km pajūrio* [kursyvu pažymėta tekste – *aut. past.*]. Dėl to kas valdo Nemuno žiotis, tas valdo visos Lietuvos likimą. <...> Ir mums niekas netrukdytų šioj beribėj erdvėj semtis Dievo duotų gėrybių. Kas išjudins ir pakreips mūsų artojų tautą į jūrą? Kas įsamonins 3 mil. lietuvių, kad be jūros nėra Lietuvos? Kas sukurs prekybos laivyną? Kas suorganizuos pajūrio apsaugą? Kas vairuos mūsų laivus po plačiąsias vandenynų erdves? Atsakymas vienas: jaunoji lietuvių šviesuomenė. <...> Nenorėkime susilyginti su norvegais, bet turime pasivyti brolius latvius ir estus. Tuomet tik užtikrinsime Tėvynei laisvą, garbingą ir turtingą

⁷⁰⁰ „Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejuje Vytautui skirta ekspozicijos salė, kurioje centrinę vietą užima Vytauto skulptūra, sukurta skulpt. Vlodo Grybo 1934 m. muziejaus užsakyму. Svarbiausioje muziejaus salėje eksponuojami Lietuvos valdovų portretai, tapyti žymių tarpukario Lietuvos dailininkų (J. Mackevičiaus, P. Kalpoko, V. Didžioko, J. Janulio, J. Vienožinskio ir kt.). Valdovų galerija, kurią sudaro 30 portretų, prasideda Mindaugu ir baigiasi Stanislovu Augustu Poniatovskiu. Greta valdovų portretų kabo paveikslai, vaizduojantys svarbiausius mūsų, vykusius iki Vytauto laikų ir jam gyvam esant („Saulės mūsų“, 1236 m., dail. A. Krūka; „Durbės mūsų“, 1260 m., dail. V. Norkus; „Mūsų prie Mėlynųjų Vandenų“, 1362 m., dail. P. Griušys; „Žalgirio mūsų“, 1410 m., dail. I. Rudolfas – J. Mateikos paveikslas kopija). Savo vietą čia rado ir vienas vertingiausių Vytauto Didžiojo karo muziejuje saugomų dailės kūrinių – dailininko J. Stykos paveikslas „Vytauto priesaika“.“ – Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejus. *Vilniaus universiteto tinklapis Magnus Ducatus Lithuaniae* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-10-07]. Prieitis per internetą: <<http://www.mdl.projektas.vu.lt/memoria/lietuvos-istorijos-naratyvai-ir-atminties-vietos/zalgirio-musio-atmintys/prioritetiniai-paveldo-objektai/kauno-muziejus/>>.

⁷⁰¹ *Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuvėms paminėti albumas 1430–1930* [1933]. Kaunas, 2008, p. 38.

rytojų.⁷⁰² Iš šios citatos matome, kad „nustūmimas nuo jūros“ tarpukariu galėjo būti suvokiamas labai plačiai ir nebūtinai buvo susijęs tik su tautos jūrine praeitimi, bet ir su dabarties procesais bei ateities perspektyva.

Ernesto Galvanausko brolio, ekonomisto ir spaudos darbuotojo Gedimino Galvos⁷⁰³ straipsnyje yra naudojamas motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“: „Lietuviai keliems amžiams buvo nublokšti nuo jūros. Melno sutartimi lietuviai prieina prie Baltijos tik ties Palanga. Lietuvos valstybė tamsios srovės nešama prie sunykimo. Slenka drumzlini priklausomybės metai. Pokariniai demokratiški laikai leidžia įsikurti Nepriklausomai Lietuvai. Vienas stambiausių lietuvių laimėjimų, – tai priėjimas prie jūros. Šį kartą laimine ne romantišką Palangą, bet amžiams pasmerktą Klaipėdos uostą.“⁷⁰⁴

Tačiau įdomu tai, kad jūrinės istorijos motyvų naudojimas po Palangos (1921 m.) ir Klaipėdos (1923 m.) prijungimo prie Lietuvos ne tik niekur nedingsta, bet net dar labiau suintensyvėja ir niekur nedingsta viso tarpukario metu. Tai susiję su lietuvių visuomenės nuostatų formavimu. Tai buvo daroma dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui, dėl Klaipėdos priklausomybės Lietuvai „neužtikrintumo“ (po nacionalsocialistų atėjimo į valdžią Vokietijoje Lietuvai nuolat didėjo grėsmė prarasti Klaipėdos kraštą). Tarpukario Lietuvoje istorikai plėtojo ir skleidė istorinius motyvus – jie tą darė ne tik knygoje, bet ir periodinėje spaudoje. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad motyvų sklaida viso tarpukario laikotarpiu užsiėmė ne politikai, o istorikai ir (arba) kitų profesijų atstovai (žurnalistai, teisininkai, muziejininkai) arba tiesiog visuomenėje aktyvūs žmonės, kurie, pavyzdžiui, buvo tiesiogiai susiję su Lietuvos vakarų sąjunga. Tačiau jūrinės istorijos motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ lietuvių tautiniame istoriniame naratyve ir tautinėje historiografijoje egzistavo ir prieš Klaipėdos prijungimą, ir jau po

⁷⁰² BENDORAVIČIUS, Antanas. Jūrinė pareiga. *Jūra*, 1936, Nr. 5, (9), p. 7. Antanas Bendoravičius buvo Lietuvos geografų narys, parengė geografijos kurso programą gimnazijoms, geografijos vadovėlių. – Antanas Bendorius. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024 08 29]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/antanas-bendorius/>>. A. Bendoravičius panaudojo savo tekste motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“, nes jam rūpėjo perteikti jaunajai kartai jūros reikšmės supratimą; anot jo, būtent „jaunoji lietuvių šviesuomenė“ turėjo „išjudinti ir pakreipti mūsų artojų tautą į jūrą“. A. Bendoravičiaus biografijos faktų visuma leidžia tai interpretuoti kaip sąmoningą, o ne atsitiktinį motyvo panaudojimą. Tekstas buvo skirtas tikslinei auditorijai ir turėjo konkretų švietėjišką tikslą – paskatinti domėtis jūra.

⁷⁰³ Daugiau apie jį žr.: Gediminas Galva. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024 08 29]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/gediminas-galva/>>. Gedimino Galvanausko brolis Ernestas Galvanauskas priklausė Lietuvos vakarų sąjungai. – Lietuvos Vakarų Sąjungos suvažiavimas. *Vakarai*, 1937-05-24, Nr. 116 (419). Prekybos institutas, kuriame dirbo Gediminas Galvanauskas, buvo įsteigtas Ernesto Galvanausko iniciatyva. – GALVA, Gediminas. *Ernestas Galvanauskas: politinė biografija*. Čikaga, 1982, p. 379.

⁷⁰⁴ GALVANAUSKAS, G. Lietuvos jūrinė politika. *Jūra*, 1936, Nr. 7 (11), p. 1.

prijungimo. Todėl galima pagrįstai teigti, kad tai nebuvo susiję vien tik su Klaipėdos prijungimu prie Lietuvos 1923 m., politinė panauda galėjo slypėti ir kitur.

Kas ir kodėl paskatina visų trijų motyvų „aktualizavimą“ vienu ar kitu metu (teritorinės pretenzijos, politiniai įvykiai, tarptautinis kontekstas, vidaus ir (ar) užsienio politikos poslinkiai ar kitos priežastys)? Jūrinės istorijos motyvų aktualizavimas nebūtinai buvo susijęs su konkrečiu laiku ar konkrečiais įvykiais. Lietuvoje visuomenės veikėjai, bandydami daryti įtaką valstybės politikai, galėjo aktyviau pasitelkti jūrinės istorijos motyvus savo tekstuose tiek kaip istorinius argumentus, tiek kaip istorinius pavyzdžius norėdami įtikinti tiek valstybę, tiek visuomenę imtis tam tikrų veiksmų. Jūrinės valstybės idėjos sklaida galėjo būti vykdoma per jūrinės istorijos motyvus (pavyzdžiui, Klaipėdos krašto prijungimo proga arba 1934 m. Jūros dienos proga). Jūros šventės ir įvairūs renginiai buvo svarbūs, nes jų metu buvo patogų ir efektyvų skleisti jūrinės istorijos motyvus. Palangos ir Šventosios ruožas galėjo būti „prisimintas“ (tai nereiškia, kad anksčiau jo neprisiminė) po 1939 m. Klaipėdos krašto netekimo to meto Jūros šventėse Šventojoje. Lietuvos konfliktas su Vokietija dėl Klaipėdos krašto tikrai galėjo iššaukti jūrinės istorijos motyvų eksploatavimo suintensyvėjimą. Kiekvieną suintensyvėjimą sukėlė konkrečios išorinės ir vidinės priežastys.

Jūrinės istorijos motyvuose kartais buvo rašoma apie „Vytauto Didžiojo istorines klaidas“. Kaip politikai supranta praeitį, pagal tai ir imasi ją „taisyti“ įvairiais politiniais sprendimais (pavyzdžiui, bandydami integruoti Klaipėdos kraštą, plėtoti jūrinę politiką ir t. t.). Aktyvios jūrinės politikos pradžia Lietuvoje galėjo būti valdžios reakcija į visuomenės nuomonę ir (arba) lūkesčius dėl jūrinės valstybės kūrimo, kurie tarpukariu buvo sužadinti net ne kartą, t. y. 1923 ir 1934 m. Ketvirtame XX a. dešimtmetyje jūrinės istorijos motyvai Lietuvoje jau buvo tiek pasklidę (ypač spaudoje, nors ne tik), kad buvo tapę savaime suprantamomis vadovėlinėmis tiesomis. Todėl visuomenė, kurios viltys ne kartą jau sužadintos, tikėjosi iš valstybės politikų kažkokių konkrečių tam tikrų sprendimų dėl laivyno, jūros ir t. t. Žinoma, būta ir objektyvių aplinkybių (konfliktas su Vokietija), tačiau motyvai tik ideologinis fonas, o tam, kad jie taptų politiniais sprendimais, reikia konkrečių objektyvių aplinkybių palankios kombinacijos, nes neužtenka, kad yra daug rašoma spaudoje; tai parodo visuomenės nuotaiką ir lūkesčius, bet nebūtinai priveda prie konkrečių veiksmų ir pokyčių.

Strateginiai išskaičiavimai viena, bet juos reikia pagrįsti prieš visuomenę ir gal politikus. „Tarpukariu, 1923–1924 m., Lietuva įsitvirtino Klaipėdos uoste, bet tik XX a. 4-ajame dešimtmetyje pradėjo vykdyti aktyvią jūrinę politiką. Įkurti valstybiniai prekybos ir karo laivynai, prekių srautai nukreipti jūrų keliais, per visuotines Jūros dienas visuomenė supažindinta su jūrine kultūra, propaguotas buriavimas – jūrinis sportas.“⁷⁰⁵ „Beje, lygiai kaip Lenkijos ir jos „koridoriaus“ atveju, Lietuvoje moksliniais argumentais ir praeities pavyzdžiais stengiasi parodyti, kad Klaipėdos uosto

⁷⁰⁵ ADOMAVIČIUS, Romualdas; UBIS, Edvinas. *Laivų modeliai. Lietuvos jūrų muziejaus rinkiniai prabyla*. Klaipėda, 2021, p. 173.

priklausymas Lietuvai yra „natūrali“, pačiai Klaipėdai naudingiausia būklė, kadangi Lietuva esanti „natūralus“ jos ekonominis užnugaris.“⁷⁰⁶ Lietuvoje egzistavusios jūrinės organizacijos buvo visuomeninės, o ne valstybinės. Šios organizacijos aktyviai naudojo ir skleidė jūrinės istorijos motyvus. Tai prisidėjo prie Lietuvos jūrinės politikos aktyvesnio įgyvendinimo, nes šių organizacijų veikla pasitarnavo kaip politinio spaudimo iš visuomenės politiniam elitui priemonė. Jūrinėmis idėjomis ir motyvais paveikta visuomenė sukūrė aktyvesnės jūrinės politikos lūkestį, į kurį vertė reaguoti ir geopolitinės aplinkybės (Vokietijos ekonominė blokada).

Vadinamoji „jūrinė propaganda“ buvo viena iš pagrindinių priemonių, skirtų keisti lietuvių visuomenės nuostatomis. Jūrinės istorijos motyvai buvo viena iš daugelio priemonių platesniame jūrinės propagandos kontekste. Šios priemonės neretai buvo naudojamos kartu ir sąveikavo tarpusavyje, todėl į jūrinės istorijos motyvus ir jų sklaidą reikia matyti būtent tokia kontekste. Nors Lietuva neturėjo tokių atskirų didelių specializuotų valstybinių institucijų, skirtų būtent jūros propagandai, Baltijos jūrai ir t. t., kaip pavyzdžiui, Lenkijos Baltijos institutas, tam tikrų analogų galima atrasti ir Lietuvoje. Vytauto Didžiojo universiteto socialinių ir politinių mokslų institutas 1935 m. išleido keletą leidinių, skirtų Klaipėdos kraštui, Mažajai Lietuvai ir t. t.⁷⁰⁷ Juos galima įvardyti kaip poleminius (bent kai kuriuos iš jų), nukreiptus į vokiečių argumentų ir pretenzijų į Klaipėdos kraštą nuneigimą bei Lietuvos valstybės istorinių teisių į Klaipėdos kraštą argumentuotą pagrindimą.⁷⁰⁸ Vytauto Didžiojo universiteto socialinių ir politinių mokslų institutas 1935 m. išleido knygelę – Vaclovo Sidzikausko „Klaipėdos krašto ūkis seniau ir dabar“.⁷⁰⁹ Šiame leidinyje esama gausu įvairių jūrinės istorijos motyvų (ypač apie „kovas dėl Baltijos jūros“ arba „*dominium maris baltici*“).⁷¹⁰ Tai yra ir jūrinė propaganda, ir kartu jos bei jūrinės istorijos motyvų platesnis kontekstas. Jūrinė propaganda buvo platesnių kontekstų (teritorinių pretenzijų ir t. t.) dalis. Šiuo konkrečiu atveju tai buvo valstybinė, o ne privati (visuomeninė) iniciatyva.

Kadangi istoriniai motyvai neretai buvo susiję su jūrine propaganda, iš jos poveikio sėkmės netiesiogiai galima spręsti ir apie motyvų poveikį. Mykolo Limbos atvejis rodo didelį jūrinės propagandos poveikį: „Visus planus sumaišė naujai atsidaręs Jūrų skyrius. Negaliu iki šiol paaiškinti, kas mane paskatino pereiti į jį. Turbūt tai, kad po Klaipėdos prijungimo buvo skleidžiama jūrinė propaganda, visi laikraščiai rašydavo, jog turime „susijūrinti“. Taigi nutariau tapti jūreiviu.“⁷¹¹ Nors tai tiesiogiai nieko ne-

⁷⁰⁶ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis...*, p. 141.

⁷⁰⁷ SIDZIKAUSKAS, V. *Klaipėdos krašto ūkis...*; PAKARKLIS, Povilas. *Mažoji Lietuva vokiečių mokslo šviesoje*. Kaunas, 1935; PAKARKLIS, Povilas. *Vokiečiai apie Mažąją Lietuvą*. Kaunas, 1935; VILEIŠIS, Vincas. *Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*. Kaunas, 1935.

⁷⁰⁸ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis...*, p. 150.

⁷⁰⁹ SIDZIKAUSKAS, V. *Klaipėdos krašto ūkis...*

⁷¹⁰ Pavyzdžiui: SIDZIKAUSKAS, V. *Klaipėdos krašto ūkis...*, p. 3, 5.

⁷¹¹ BUTKUS, V. *Jūrininkų skyrius...*, p. 97.

pasako apie jūrinės istorijos motyvų sklaidą ir jos poveikį, tačiau netiesiogiai leidžia spręsti ir apie jūrinės istorijos motyvų poveikį, nes jūrinė propaganda dažnai buvo skleidžiama kartu su jūrinės istorijos motyvais. Teodoras Reingardas savo atsiminimuose tarpukario Lietuvos laivybos situaciją XX a. trečiame dešimtmetyje vertino kaip neišnaudotą potencialą, o Lietuvos visuomenę – kaip abejingą jūriniams klausimams.⁷¹²

Tačiau XX a. nuo ketvirtro dešimtmečio vidurio suaktyvėjus jūrinei propagandai, situacija ėmė sparčiai keistis: „Artėjant šių metų Jūros šventei, kuri, kiek žinoma, šįmet vadinsis Jūros Savaitė, iškyla reikalas susirūpinti ir tinkama šios paskirties propaganda. Surodoji pereitais metais pirmoji Jūros Dienos propagandinė akcija davė pagrindo manyti, kad toji propaganda iš tikrųjų randa atbalsio ir kad geriausių vaisių galėtų duoti tik tada, kai šis darbas, kaip ir visas jūrinis vaikimas, tęstųsi ne trumpą laikotarpį, bet visą laiką, ir kad tam darbui vadovautų žmonės, kurie pažįsta pajūrio ir jūros gyvenimą.“⁷¹³ Pavyzdžiui, 1940 m. buvo įvardytos Lietuvos jūrininkų sąjungos pastangos ir konstatuota, kad jos pradėjo duoti konkrečių rezultatų (įskaitant ir didesnį visuomenės susidomėjimą).⁷¹⁴

⁷¹² „Lietuvai tada priklausė gan didelis Baltijos kranto ruožas su gerai įrengtu Klaipėdos uostu, tačiau ji dar neturėjo nė vieno laivo su savo vėliava ir visas prekes per šį uostą išveždavo ir įsiveždavo kitų šalių laivais. Nuo pat vaikystės buvęs jūrininku, aš visomis jėgomis siečiau, kad Lietuva turėtų nuosavą prekinį laivyną: parašiau į laikraščius keletą straipsnių, žadindamas lietuvių visuomenės susidomėjimą jūra ir laivynu, aiškinau, kiek lėšų valstybė praranda, mokėdama svetimšaliams frachtus už prekių gabenimą, ir kad tokios nedidelės valstybės, kaip Danija, Norvegija bei Švedija praturtėjo tikrai todėl, kad laiku įsitaisė nuosavus išpuodingo dydžio prekinis laivynus. Tačiau šalies visuomenė – kaip ir bet kurioje kitoje *žemyninėje* valstybėje – mano raginimams kurti savą laivyną liko kurčia [paryškinta autoriaus; žodis „žemyninėje“ buvo parašytas kursyvu prisiminimų tekste – *aut. past.*] Būtent todėl aš išėjau dimisijon ir pats ėmiausi akcinės laivybos bendrovės organizavimo.“ – REINGARDAS, Teodoras. *Jūrininkas, karininkas, mirtininkas*. Šiauliai, 2000, p. 115.

⁷¹³ Lietuvos Moterų Draugijos tautiniam laivynui remti Valdybai Kaune Savo laikraščio reikalavimai. *LCVA*, f. 1744, ap. 1, b. 28, l. 23.

⁷¹⁴ „Todėl buvo ir toliau ieškota priemonių, leisti savą laikraštį – žurnalą, kuris praskintų jūriškam žodžiui kelią į lietuvių širdį ir smegenis. 1929 m. Lietuvos Jūrininkų Sąjunga surado galimybių leisti jūrinei propagandai žurnalą Klaipėdoje. Jis buvo pamėgtas mūsų visuomenės, ypač jaunosios kartos, kuri buvo bepradedanti įžiūrėti, kokie veikimo laukai jai prasideda anapus horizontų, plačiajame jūros pasaulyje. Jūrininkų Sąjunga stengėsi ir kitomis propagandinėmis priemonėmis įskiepyti plačiuose tautos sluoksniuose norą pažinti jūros pasaulį ir parodyti, kokios naudos iš jos gali turėti mūsų ekonominis bei kultūrinis gyvenimas. Ji ėmėsi iniciatyvos suburti didžiasias organizacijas ir suruošti jūros dienas, jūros savaites, kad jūrininkystė, savi laivai prekėms gabenti ir pajūriui saugoti pasirodytų taip reikalingi, kaip tatai supranta kiekvienas kitas Baltijos, Skandinavijos ar Šiaurės pajūrio gyventojas. Jūrininkų Sąjungos dėtos pastangos, kad ir pamažu, pradėjo rodyti savo vaisius. Domėjimasis jūra per tą laiką žymiai padidėjo, o per tai padidėjo ir

Laivų pavadinimai tarpukario Lietuvoje niekaip nebuvo susiję su jūrinės istorijos motyvų sklaida. Pavyzdžiui, vienintelio karo laivo pavadinimas buvo „Prezidentas Smetona“, o pasienio apsaugos policijos laivų pavadinimai („Savanoris“, „Lietuvaite“, „Šaulys“, „Aitvaras“, „Žaibas“, „Partizanas“⁷¹⁵) taip pat nieko bendro neturėjo su istoriniais motyvais. Prekybinių laivų pavadinimai („Jūratė“, „Kastytis“, „Klaipėda“, „Palanga“, „Maistas“, „Kretinga“, „Utena“, „Šiauliai“, „Marijampolė“, „Panevėžys“, „Kaunas“, „Trakai“, „Lydis“, „Neringa“, „Nida“, „Venta“⁷¹⁶) irgi neturėjo nieko bendro nei su motyvu apie „nustūmimą nuo jūros“, nei su motyvu apie „valstybę nuo jūros iki jūros“.

Apibendrinant galima teigti, kad jūrinės istorijos motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ ir „valstybę nuo jūros iki jūros“ tarpukario Lietuvos visuomenėje buvo paplitę tiek, kad buvo tapę savaime suprantamomis vadovėlinėmis tiesomis. Lietuvos visuomenę buvo bandoma paveikti ar angažuoti šiais motyvais gana stipriai, nes įvairių jūrinės istorijos motyvų (ne tik apie „nustūmimą nuo jūros“ ir apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ bet ir kitų) buvo gana daug. To laikotarpio amžininkų vadinamoji „jūrinė propaganda“ buvo veiksmingas įrankis ne tik platinant įvairius lietuvių jūrinės istorijos motyvus (neapsiribojant vien tik motyvais apie „nustūmimą nuo jūros iki jūros“ ir apie „valstybę nuo jūros iki jūros“), bet ir konstruojant konkrečią tautos jūrinės praeities sampratą. Nors jūrinės istorijos motyvai buvo skirti visai Lietuvos visuomenei, galėjo egzistuoti tam tikros „tikslinės auditorijos“, į kurias buvo kiek labiau orientuojamasi, t. y. tokios kaip studentija, inteligentija, kariuomenė ir t. t. Esminį vaidmenį skleidžiant ir įtvirtinant jūrinės istorijos motyvus lietuvių tautinėje kultūroje už tautinės istoriografijos ribų atliko įvairios jūrinės ir visuomeninės organizacijos, kurios įvairiais ryšiais dažnai buvo susijusios tarpusavyje. Joms pavyko įtvirtinti motyvus lietuvių visuomenėje.

3.3. Lenkų atvejis

Prie motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“ ir „valstybę nuo jūros iki jūros“ sklaidos ir įtvirtinimo lenkų tautinėje kultūroje labiausiai prisidėjo visuomeninės ir valstybinės organizacijos, skleidusios jūrines idėjas bei jūrinę propagandą. Iš jų pati didžiausia buvo Jūrų ir kolonijinė lyga (*Liga Morska i Kolonialna*, LMiK). Lenkijoje veikė ir speciali mokslinė institucija – Baltijos institutas. Šių organizacijų tikslai, nors ir labai panašūs, vis dėlto nebuvo vienodi. Baltijos institutas labiau specializavosi mokslinėje

konkrečių jūrininkystės reikalų supratimas sutinkamose įstaigose ir organizacijose. Įsisteigę stipri laivų bendrovė Lietuvos Baltijos Lloydas, jūrose pasirodė laivai garsiną Lietuvos vardą ir tarnauja savo šalies gerovei pakelti.“ – Jo Ekscelencijai Ponui švietimo ministrui, 1940-01-12. *LCVA*, f. 1744, ap. 1, b. 44, l. 9–10.

⁷¹⁵ SURGAILIS, G. Op. cit., p. 152–159.

⁷¹⁶ ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 120.

veikloje ir tyrimų sklaidoje, o LMiK labiau užsiėmė „jūrine propaganda“ ir švietė visuomenę. Bet abi skleidė jūrines idėjas visuomenėje.

Kiek supaprastintai galima teigti, kad visuomenė, paveikta jūrinės istorijos motyvų, pradeda reikalauti valdžios jų įgyvendinimo. Arba kaip tik priešingai: valdžia priima sprendimus, o visuomenė su jais sutinka, nes jau yra paveikta jūrinių idėjų, kurios buvo skleidžiamos valdžios. Michaelio W. Deano teigimu, Jūrų ir kolonijinė lyga reprezentavo realią spaudimo grupę, pajėgią formuoti vyriausybės politiką per viešosios nuomonės mobilizaciją, pritraukiant tūkstančius į kasmetines „Jūros dienas“ ir pasigirti narių skaičiumi, kuris labai greitai pakilo nuo 70 000 1933 m. iki 990 000 praėjus tik penkeriems metams.⁷¹⁷

Tiek visuomenė galėjo skleisti jūrinės istorijos motyvus ir daryti spaudimą valdžiai dėl jūrinės politikos, tiek valdžia galėjo skleisti jūrinės istorijos motyvus siekdama angažuoti visuomenę jūrinės politikos sprendimams. Vis dėlto remiantis šaltiniais galima teigti, kad labiau pagrįsta būtų teigti, jog Lenkijoje buvo siekiama skleisti jūrines idėjas „iš viršaus“, t. y. iš suprantančio jūros reikšmę politinio, kultūrinio, mokslineo ir kt. elito, jūros reikšmės nesuprantančiai Lenkijos visuomenei. Net 1939 m. tarpukario Lenkijos spaudoje dar buvo konstatuojama, kad rytinėse Lenkijos žemėse esantys kaimai „per mažai žino apie Lenkijos priėjimą prie jūros“ (ir jo politinę bei ekonominę svarbą).⁷¹⁸ Tačiau buvo ir kitokių nuomonių, teigiančių, kad jūrinių idėjų sklaida duoda rezultatų, nes Lenkijos visuomenė praėjus keliolikai metų nuo priėjimo prie jūros gavimo pradėjo geriau suprasti ekonominę ir politinę jūros reikšmę.⁷¹⁹

⁷¹⁷ DEAN, M. W. Op. cit., p. 91.

⁷¹⁸ „Ką kaimas žino apie Lenkijos priėjimą prie jūros ir apie jo ekonominę bei politinę svarbą tau? „Neperdėsiu, jei atsakysiu, kad jis per mažai žino, ir net rytinėse Abiejų Tautų Respublikos žemėse galima susidurti su kaimais, kurių gyventojai dar nėra girdėję apie lenkišką Baltijos jūrą. Nereikėtų ieškoti priežasčių kaimo pasyvume nacionaliniams klausimams, arba taip pat teigia, bet sugedusioje organizacijoje bendradarbiaujant su žemės ūkio ir socialinėmis institucijomis ir švietimo bei kultūros mokyklos, kurios negali sudominti kaimą ir padaryti jį naudingą darbe.“ – KRZOWSKI. Co wieś wie o polskim morzu. *Polska na Morzu*, 1939, Nr. 7, s. 14; „Tačiau ne visoje Lenkijoje Lenkijos jūrinės galios suvokimas pasiekia kaimo jaunimo protus. Pavyzdžiui, jaunimas iš Rytų pasienio, o net dažnai iš centrinių vaivadijų mažai žino apie Lenkijos karinio ir prekybinio laivyno plėtrą, jūrą, apie Lenkijos Gdynės uostą. Jis sužino apie Lenkijos prieigos svarbą prie jūros mokykloje ar per radiją, bet tai yra atsitiktiniai, atsitiktiniai pranešimai dažniausiai pateikiami per šventes, susijusias su Jūros švente arba kolonijinėmis dienomis. Kaimo jaunimas bręsta politiškai, socialiai, kultūriškai ir ekonomiškai, todėl galėtų būti gausus ir sveikas darbo elementas plečiant Lenkijos laivyną apskritai, nes kaimas ir valstybė turi apsiginkluoti bendromis pastangomis jūrą, kad ten taip pat būtų veiksmingų priemonių gynybai ir puolimui.“ – KRZOWSKI, Paweł. Na morze! – Ja syna wam dają. *Polska na Morzu*, 1939, Nr. 8, s. 14.

⁷¹⁹ O znaczeniu wizyt morskich. *Polska na Morzu*, 1938, Nr. 9, s. 2; URSUS, J. Przed „Tygodniem Morza”. *Polska na Morzu*, 1937, Nr. 7, s. 2.

Sunku nustatyti tikslų istorinių motyvų sklaidos lūžio tašką Lenkijos atveju, bet Lenkijos valstybės atkūrimas 1918 m. tikriausiai gali būti laikomas tuo momentu, nuo kurio suintensyvėja motyvų plėtojimas ir sklaida. Tai gali būti aiškinama naujų valstybės institucijų įsteigimu (taigi ir susidariusiomis palankesnėmis sąlygomis ir aplinkybėmis kryptingai kurti ir skleisti jūrinės istorijos motyvus). Geresnės sąlygos susidarė ir visuomeninių organizacijų veiklai. Neatsitiktinai ir LMiK buvo įkurta 1918 m.

Dvi pagrindinės tarpukario Lenkijos jūrinės propagandos institucijos bei organizacijos („Liga Morska i Kolonialna“⁷²⁰ ir „Instytut Bałtycki“⁷²¹) ir jų veikla jau buvo analizuotos istoriografijoje; pats „Instytut Bałtycki“ apie save tarpukariu yra išleidęs ne vieną savo veiklą apibendrinančią brošiūrą ar straipsnį.⁷²² Šios institucijos ir organizacijos leido knygas, publikavo straipsnius, kūrė ir skleidė jūrinę propagandą, organizavo viešas paskaitas bei renginius, dalyvavo propagandinėje kovoje dėl Lenkijos pajūrio teritorijų parūpindami argumentų pretenzijoms į šias teritorijas pagrįsti ir t. t.

Pagrindinė tarpukario Lenkijos organizacija, atsakinga už jūrinės propagandos turinį ir tam tikru mastu už jo sklaidą buvo 1925–1926 m. Torunėje įkurtas Baltijos institutas (*Instytut Bałtycki*). 1931 m. institutas įkūrė padalinį ir naujosios Lenkijos jūrinį charakterį geriausiai reprezentavusioje Gdynėje. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje į Gdynę buvo perkelta pagrindinė instituto būstinė. Šis institutas sutelkė skirtingas kompetencijas. Jo iniciatoriumi laikomas geografas, konsulo ir valstybės tarnautojo (vaivados) funkcijas prieš tai atlikęs Stanisław Srokowski (1872–1950), vadovavęs institutui iki 1926 m. vasaros. Antrasis direktorius buvo teisės istorikas ir visuomenininkas Teodor Tyc (1896–1927), bet dėl ankstyvos mirties jis vadovavo trumpai. Po to institutui vadovauti buvo pakviestas ichtiologas Józef Borowik (1891–1968), kuris ir kuravo tolesnę jo veiklą. Ta veikla buvo organizuota tinkliniu principu ir, be istorijos, apėmė tokias sritis kaip geografia, ekonomika, sociologija, demografija ir netgi kažkiek archeologija (priešistorė), etnografija ir filologija. Kaip teigia Klausas Richteris, iš esmės instituto atstovavo, jos paties žodžiais, „jauniausią iš Lenkijos mokslo šakų – jūros mokslą“, bet kartu jis teikė „mokslines žinias Gdynės uosto statyboms, tačiau taip pat ir propagandą, kuri buvo specialiai nukreipta į vokiečių revizionizmo

⁷²⁰ HUNCZAK, T. Op. cit.; DĄBROWSKI, P. Op. cit.; HACKMANN, J. *Ostpreußen und Westpreußen...*

⁷²¹ PIOTROWSKI, Bernard. *W służbie nauki i narodu. Instytut Bałtycki w latach 1925–1939*. Poznań, 1991; GRZECHNIK, M. *Regional Histories and Historical Regions...*, pp. 31–68; POŚWIATA, Bartosz. *Naukowa uprawa morza. Instytut Bałtycki w latach 1925–1951. Dzieje Najnowsze*, 2020, t. 52, Nr. 4, s. 5–24.

⁷²² BOROWIK, Józef. *Pięć lat pracy Instytutu Bałtyckiego (1927–1932)*. Toruń, 1932; *Krótkie wiadomości o Instytucie Bałtyckim w Toruniu*. [Toruń, 1933]; *Concise Information about the Baltic Institute*. [Toruń, 1934]; *Działalność wydawnicza Instytutu Bałtyckiego: sprawozdanie przedłożone Komisji Redakcyjnej Instytutu Bałtyckiego w dn. 21.VI.1935 r.* Toruń, 1935; *Wydawnictwa Instytutu Bałtyckiego*. Toruń, 1936; BOROWIK, Józef. *The Work and Publications of the Baltic Institute*. Gdynia, 1936.

paneigimą“.⁷²³ Baltijos institutas taip pat leido du žurnalus: kas ketvirtį pasirodantį „Jantar“ ir nuo 1935 m. žurnalą anglų kalba „*Baltic Countries: a Survey of the Peoples and States on the Baltic with special regard to their History, Geography and Economics*“ (1937 m. pakeitė pavadinimą į „*Baltic and Scandinavian Countries*“).⁷²⁴

Šios institucijos leidiniuose motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo ir pasklidęs, ir kryptingai skleidžiamas. Tai buvo platesnės jūrinės propagandos ir kartu argumentacijos dėl pajūrio teritorijų, gautų po Pirmojo pasaulinio karo, integrali dalis.⁷²⁵

Jūrų ir kolonijinė lyga išaugo iš organizacijos, kuri kelis kartus keitė savo pavadinimus. 1918 m. įsteigta Varšuvoje kaip lenkų jūreivystės plėtojimo draugija „Bandera Polska“, 1919 m. gegužę ji pasivadino Lenkijos laivininkystės lyga (kitais pavadinimais: *Liga Żegluga Polska*), o 1924 m. balandį – Jūrų ir upių lyga (*Liga Morska i Rzeczna*) ir tik 1930 m. spalį gavo pavadinimą „*Liga Morska i Kolonialna*“. Pirmasis jos pirmininkas buvo Vilniuje gimęs viceadm. Kazimierz Porębski (1872–1933). Nuo 1928 m. vadovavimą perėmė konsulas, aktyvus Lenkijos kolonijinės veiklos propaguotojas Kazimierz Głuchowski (1885–1941). Pakeitus pavadinimą, 1930 m. nauju pirmininku tapo div. gen. Gustaw Orlicz-Dreszer (1889–1936), o 1936 m. pirmininko funkcijas perėmė brg. gen. Stanisław Kwaśniewski (1886–1956). Lyga buvo masinė organizacija, turėjusi skyrių kiekvienoje vaivadijoje ir sugebėjusi išaugti iki 992 780 narių (1939 m.). Svarbiausi ir ilgiausiai tarpukariu jos leisti leidiniai buvo kartą į mėnesį pasirodydavę „*Morze*“ (1924–1939 m.), „*Polska na Morzu*“ (1934–1939 m.) bei kartą į ketvirtį leistas „*Sprawy Morskie i Kolonialne*“ (1934–1939 m.).

Lygos leidiniuose „*Bandera Polska*“⁷²⁶ ir „*Polska na Morzu*“⁷²⁷ galima aptikti ne-gausių motyvų apie tautos kolonijinę praeitį, kurie labiau primena pavienių autorių interpretacijas. Nepaisant to, vis dėlto galima identifikuoti tam tikras tendencijas: leidyne „*Bandera Polska*“ buvo rašoma apie lenkų susidūrimus su vokiečių kolonizacija Viduramžiais ir XVIII–XIX a., t. y. šiuose motyvuose vokiečiai yra vaizduojami kaip

⁷²³ RICHTER, K. Op. cit., pp. 232–233.

⁷²⁴ GRZECHNIK, M. *Intermarium...*, p. 86.

⁷²⁵ Pavyzdžiui, Poznanėje esanti lenkų mokslininkų grupė siekė perorientuoti Lenkijos politiką iš tradicinės pietryčių politikos į šiaurės vakarų politiką, nukreiptą Baltijos jūros link ir besinaudojančia jūros teikiamaomis galimybėmis. – GRZECHNIK, M. *Regional Histories and Historical Regions...*, pp. 38–39.

⁷²⁶ INGARDEN, Roman. Znaczenie ekonomiczne wybrzeża i portów własnych dla Polski. *Bandera Polska*, 1919, Nr. 1, s. 25, 26, 27; BĄKOWSKI, Franciszek. Pomorze Polskie. *Bandera Polska*, 1919, Nr. 1, s. 63, 65; KURNATOWSKI, Jerzy. Ujście Wisły. *Bandera Polska*, 1919, Nr. 2, s. 52; WENDA, Tadeusz. Pierwszy polski port morski. *Bandera Polska*, 1921, Nr. 5–8, s. 143.

⁷²⁷ „Dni Morza“. Polacy! *Polska na Morzu*, 1939, Nr. 7, s. 2; K. S. Polacy na szerokim świecie. *Polska na Morzu*, 1939, Nr. 7, s. 5; ZAHORA, F. Rocznik Morski i Kolonialny. *Polska na Morzu*, 1938, Nr. 9, s. 15; WODNIAK. Bajka czy prawda? *Polska na Morzu*, 1938, Nr. 9, x. 12; Z. Życia kol szkolnych. *Polska na Morzu*, 1937, Nr. 10, s. 14.

„kolonijinė“ tauta, o lenkai – kaip patyrę vokiečių kolonizacijos poveikį. O leidinyje „Polska na Morzu“ nėra motyvų apie lenkų tautos kolonijinę praeitį, tačiau yra rašoma apie tuometinės dabarties kolonijinius klausimus tarpukario Lenkijoje. Leidinyje „Praca na Morzu“ lenkų kolonializmas irgi suvokiamas kaip tuometinės dabarties, o ne praeities dalykas.⁷²⁸ Lenkų autorių požiūrį į savo kolonijinę praeitį parodo leidinyje „Sprawy Morskie i Kolonialne“ esantys du straipsniai.⁷²⁹

Panašiose tendencijos kitų organizacijų leidiniuose. 1933–1939 m. Akademinės jūrų sąjungos (*Akademicki Związek Morski*) kartu su Lyga leistame „Szkwał“ ne tik nėra jokių motyvų apie lenkų tautos kolonijinę praeitį, bet yra straipsnis, kuriame netgi teigiama, kad „Lenkija nedalyvavo XIX a. kolonijų lenktynėse“.⁷³⁰ Kitas straipsnis, esantis Prekybos laivyno mėnraštyje „Praca na Morzu“⁷³¹ geriausiai reprezentuoja, kaip lenkų autoriai konstravo savo tautos kolonijinę praeitį. Jo esmę galima nusakyti perfrazuojant tuometinės tautinės lietuvių historiografijos frazę „ieškokime lietuvių Lietuvos istorijoje“ į frazę „ieškokime lenkų globalioje kolonijinių procesų istorijoje“. Taigi lenkai netapatino savo kolonijinės istorijos su konkrečiomis teritorijomis ar valstybiniais dariniais, jie tai darė pro ryškių lenkų kilmės istorinių asmenybių kolonijinių pasiekimų prizmę. Maža to, šiame straipsnyje, kuris pasirodė 1939 m., šie kolonistai vadinami „pamirštais“, straipsnis skatina juos prisiminti ir integruoti į lenkų tautos kolonijinių siekių bei pasiekimų (kuriuos, kaip teigiama, „pasisavino kitos tautos“) istoriją.

Tad galima teigti, kad nebuvo vieningos interpretacijos dėl lenkų tautos kolonijinės praeities; šios kolonijinės praeities (ne)buvimas ir traktavimas labiau primena pavienių autorių interpretacijas.

Dažniausiai lenkai būdavo interpretuojami kaip tauta, kuri susidūrė su vokiečių kolonizacija ir jos padariniais. Apie užjūrio kolonijas lenkų autoriai rašė retai, o jei-gu taip darė, tai tik ieškodami lenkų kilmės asmenybių veiklos pėdsakų globalioje kolonizacijos istorijoje. Nors tarpukario Lenkijoje egzistavo (tiksliau būtų teigti, kad buvo bandomas kryptingai kurti) kolonijinis diskursas, vis dėlto lenkų historiografijoje būtų gana sunku aptikti jūrinės istorijos motyvų apie lenkų tautos ir (arba) Lenkijos valstybės kolonijinę praeitį. Tačiau tai nereiškia, kad lenkų kolonijinės praeities problema ar klausimas apskritai neegzistavo lenkų visuomenėje. Geriausiai tarpukario lenkų visuomenės (arba bent jau organizacijos Jūrų ir kolonijinė lyga) požiūrį į savo

⁷²⁸ WACHOWIAK, Andrzej. Idea – jako podstawa czynu morskiego. *Praca na Morzu*, 1939, Nr. 3, s. 75.

⁷²⁹ ZIELIŃSKI, Stanisław. Potrzeby piśmiennictwa z zakresu spraw morskich, migracyjnych i kolonialnych. *Sprawy Morskie i Kolonialne*, 1934, z. 2, s. 7; WĄSOWICZ, Józef. Przegląd nazw geograficznych pochodzenia polskiego. *Sprawy Morskie i Kolonialne*, 1939, z. 1, s. 98.

⁷³⁰ WALCZAK, Jan. Zagadnienie kolonialne a młode pokolenie. *Szkwał*, 1935, Nr. 1, s. 27.

⁷³¹ Polskie tradycje morskie i kolonialne. *Praca na Morzu*, 1939, Nr. 7–8, s. 241–242.

kolonijinės praeities (ne)buvimą apibendrina ši citata iš 1934 m. leidinio „Sprawy morskie i kolonjalnie“.⁷³² Beje, įdomu tai, kad ši požiūrį atspindi ir pagrindžia taip pat ir kito šios organizacijos leidinio „Morze“ turinys ir jame analizuojamos temos bei problemos. Jame lenkų tautos jūrinė kolonijinė praeitis pateikiama nebent tik per atskirų lenkų tautybės asmenybių, Ankstyvaisiais naujaisiais laikais dalyvavusių kitų Europos tautų kolonijiniuose projektuose, prizmę. Abiejų Tautų Respublika leidinyje „Morze“ nėra reprezentuojama nei kaip jūrinė, nei kaip kolonijinė valstybė, o lenkai nėra reprezentuojami kaip jūrinė ir (ar) juo labiau kolonijinė tauta. Apsiribojama pavienių lenkų kilmės asmenybių įvairios jūrinės veiklos (pavyzdžiui, pasiekimais kitų šalių kariniuose laivynuose ir t. t.) Ankstyvaisiais naujaisiais laikais aprašymais. Vadinasi, paminėta citata atspindi daugiau nei vien tik pacituoto straipsnio autoriaus požiūrį, bet ir platesnių Lenkijos visuomenės sluoksnių nuomones.

Jūrų ir kolonijinės lygos leidiniuose iš visų trijų istorinių motyvų dažniausiai pasitaikydavo motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“. Matyt, tai nėra atsitiktinumas, nes ir lenkų tautinėje istoriografijoje būtent šis motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ pasitaikydavo dažniausiai iš visų trijų motyvų, netgi galima teigti, kad tai apskritai buvo labai dažnas motyvas. Motyvą apie nustūmimą nuo jūros buvo galima rasti leidiniuose „Bandera Polska“⁷³³, „Polska na Morzu“⁷³⁴, „Szkwał“⁷³⁵, „Sprawy Morskie i

⁷³² „Jūrų reikalai, kolonijiniai reikalai – nauji terminai šiuolaikiniam lenkui, senosios kartoms terminai bent jau abejingi. Turėjome priėjimą prie jūros, labai rimto Baltijos pakrantės ruožo, bet mums trūko supratimo apie priėjimo prie jūros svarbą, o kolonijos mūsų nedomino. Geriausiu atveju Abiejų Tautų Respublika teikė diplomatinę pagalbą savo vasalui Jokūbui Kurlandiečiui, kai jis užėmė Tobago salą Karibų jūroje arba Šv. Tomo Afrikos pakrantėje. Kitų tautų lenktynėse, užkariaujant tolimes kraštus mes nedalyvavome nei kaip tauta, nei kaip valstybė, tik pavieniai lenkai tyrė patys užsienio šalyse, jie persekiojo netikėlius jūrose ir užkariavo Braziliją olandams, užkariavo Madagaskarą prancūzams.“ – ZIELIŃSKI, S. Potrzeby piśmiennictwa..., s. 7.

⁷³³ INGARDEN, R. Op. cit., s. 21–23, 25, 26, 28, 29, 41; BĄKOWSKI, F. Op. cit., s. 62–63; KURNATOWSKI, J. Op. cit., s. 52, 54–55; ZWIERKOWSKI, Jerzy. Gdańsk jako port polski. *Bandera Polska*, 1921, Nr. 1–2, s. 1; WENDA, T. Op. cit., s. 1.

⁷³⁴ „Dni Morza“..., s. 2; 1920–1935. *Polska na Morzu*, 1935, Nr. 2, s. 3; Piętnaście lat. *Polska na Morzu*, 1935, Nr. 2, s. 4; PROROK, Leszek. Gospodarcze znaczenie Gdańska w przeszłości. *Polska na Morzu*, 1938, Nr. 8, s. 5; MARINUS. Noc Kupaty. Słowiańskie święto wód i morza. *Polska na Morzu*, 1934, Nr. 6, s. 13; LIPSKI, Stanisław. Gdańsk. *Polska na Morzu*, 1939, Nr. 6, s. 4–6; PORAJ, Stanisław. Dzieje słowian lechickich. *Polska na Morzu*, 1939, Nr. 8, s. 10; SOBANSKI, Zygmunt. Działwa szkolna nas uczy. *Polska na Morzu*, 1934, Nr. 10, s. 11; D. B. Wędrówki polskiego zboża. *Polska na Morzu*, 1938, Nr. 5, s. 6–7; Gdańsk a Polska. *Polska na Morzu*, 1935, Nr. 11, s. 13.

⁷³⁵ PORAJ, Stanisław. Gdańsk – niegdys perla Rzeczypospolitej. *Szkwał*, 1936, Nr. 11, s. 5; ZADROŻNY, Stanisław. Złoty Rog. *Szkwał*, 1937, Nr. 1, s. 1; Polityka morska Rzeczypospolitej po odzyskaniu niepodległości. *Szkwał*, 1939, Nr. 2, s. 15; Rada i zarząd główny ligi morskiej i kolonjalnej. *Szkwał*, 1935, Nr. 4, s. 1; PORAJ, Stanisław. Monarchja Bolesławów. *Szkwał*, 1935, Nr. 10, s. 4.

Kolonialne⁷³⁶. Beje, iš visų šių leidinių tik „Sprawy Morskie i Kolonialne“ pasitaikė pavienio autoriaus interpretacija apie „nustūmimą nuo Juodosios jūros“.⁷³⁷ Visais kitais atvejais motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ tarpukario Lenkijos organizacijos *Liga Morska i Kolonialna* spaudoje buvo susijęs su nustūmimu nuo Baltijos jūros. Leidinyje „Praca na Morzu“⁷³⁸ motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“ pavyko aptikti tik vieną kartą. Svarbu paminėti, kad motyvo apie „nustūmimą nuo jūros“ turinys tarpukario Lenkijos spaudoje buvo toks pat kaip ir lenkų tautinėje istoriografijoje. Kitaip tariant, spaudoje buvo skleidžiamas toks pat motyvas kaip ir istoriografijoje. Žinoma, kiekvienas autorius perteikė šį istorinį motyvą savaip, bet jo esmė buvo tokia pati.

Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ Lygos spaudoje tarpukariu pasitaikydavo rečiausiai iš visų trijų aptariamų istorinių motyvų; netgi galima teigti, kad apskritai pasitaikydavo itin retai.⁷³⁹ Tai tiesiogiai koreliuoja su šio motyvo paplitimu lenkų tautinėje istoriografijoje. Kaip atsitiktinę pavienio autoriaus interpretaciją galima paminėti motyvą apie Lietuvą kaip „valstybę nuo jūros iki jūros“.⁷⁴⁰

Baltijos institutas savo leidinyje „Baltic Countries“ irgi dažniausiai skleidė būtent motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“; jo būta itin daug.⁷⁴¹ *Instytut Bałtycki* tarpukario

⁷³⁶ Czas – Kraków z 9 lutego 1920 r. Nr 36 i 37. *Sprawy Morskie i Kolonialne*, 1936, z. 4, s. 142; GÓRSKI, Karol. Polskie posiadłości na Krymie. *Sprawy Morskie i Kolonialne*, 1938, z. 4, s. 51.

⁷³⁷ GÓRSKI, K. Polskie posiadłości na Krymie..., s. 37–55.

⁷³⁸ HUBERT, W. Polska żegluga morska za Stanisława Augusta. *Praca na Morzu*, 1939, Nr. 6, s. 197.

⁷³⁹ PORAJ, Stanisław. Od morza do Morza. *Szkwał*, 1936, Nr. 1, s. 4–5; Inwestycje morskie w debatach sejmowych. Kronika miesięczna. *Szkwał*, 1937, Nr. 3; PORAJ, Stanisław. Nasi sąsiedzi nad Bałtykiem. Wielkie księstwo Litewskie i jego unia z Polska. *Szkwał*, 1937, Nr. 3, s. 10, 11; Kronika miesięczna. Polska od morza do morza. *Szkwał*, 1937, Nr. 11; Dziennik Powszechny – Warszawa z 11 lutego 1920 r. Nr 40. *Sprawy Morskie i Kolonialne*, 1936, z. 4, s. 140.

⁷⁴⁰ PORAJ, S. Nasi sąsiedzi..., s. 10.

⁷⁴¹ KONOPCZYŃSKI, W. Poland and Sweden..., pp. 19, 20, 21–22, 24–25, 26, 27, 28; CLAPHAM, John Harold. The Project for an Anglo-Polish Treaty (1782–1792). *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 1, pp. 33–34, 35; SMOLEŃSKI, J. Coastal Barriers..., pp. 48–49, 50–51; TYSZKOWSKI, K. Op. cit., p. 119; SEMKOWICZ, W. Op. cit., s. 121–122; MAKOWSKI, J. [Review of: ZUNDELEWICZ, J. *Les rapports...*], p. 134; ŁOWMIANSKI, H. Op. cit., pp. 144–145; BODNIAK, S. Op. cit., p. 272; WIDAJEWICZ, J. The Western Slavs..., pp. 1–12, 5, 11–12; PIWARSKI, Kazimierz. The Baltic Policy of King John Sobieski. *Baltic Countries*, 1936, Vol. 2, No. 1, pp. 24–29; KOCZY, L. Op. cit., pp. 149–150, 150–151, 152, 153, 161, 162, 175; MÜNCH, H. Op. cit., p. 288; LUTMAN, R. [Review of: GARNIER, Jean-Paul. *La tragédie de Dantzig*. Preface by Jules CAMBON. Paris, 1935.] *Baltic Countries*, 1936, Vol. 2, No. 2, p. 293; MAKOWSKI, J. [Review of: TAUBE, M. „Le Statut juridique de la Mer Baltique jusqu’au début du XIX-e siècle” & PUSTA, C. R. „Le Statut juridique de la Mer Baltique à partir du XIX-e siècle”. In *Recueil des Cours*, 1935, III (52, 53).] *Baltic Countries*, 1936, Vol. 2, No. 2,

Lenkijoje leistame leidinyje „Baltic Countries“ dominuojanti lenkų tautos kolonijinės praeities interpretacija yra susijusi su vokiečių kaip „kolonizatorių“ tautos susidūrimais su lenkų tauta; šiose interpretacijose neretai polemizuojama su vokiškais vokiečių kolonizacijos Viduramžiais interpretacijomis.⁷⁴² Apie lenkų įsitraukimą į kolonizacijos procesus Brazilijoje XVII a. leidinyje „Baltic Countries“ buvo tik vienas

p. 316; SERAPHIM, P. Changes in the Structure of Baltic Trade. *Baltic Countries*, 1936, Vol. 2, No. 2, pp. 225–234; NIESIOŁOWSKI, A. Op. cit., p. 253; BOROWIK, Józef. The Work and Publications of the Baltic Institute. *Baltic Countries*, 1936, Vol. 2, No. 2, pp. 265, 266, 267; HILCHEN, F. [Review of: LÜTGENS, R. *Die deutschen Seehäfen*. Karlsruhe, 1934.] *Baltic Countries*, 1936, Vol. 2, No. 2, p. 312; DE MONFORT, H. Op. cit., p. 321; WILDER, J. A. Op. cit., pp. 1, 2; GÓRSKI, K. The Monastic States..., p. 48; ANCEL, J. Op. cit., pp. 52–54, 56; ZAJĄCZKOWSKI, S. [Review of: PARADOWSKI, J. *Osadnictwo w ziemi chełmińskiej w wiekach średnich. Studia z dziejów społecznych i gospodarczych*. Lwów, 1936.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, pp. 131–132; MAKOWSKI, J. [Review of: MORROW, Ian F. D. *The Peace Settlement in the German-Polish Borderlands*. London, 1936.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, p. 151; GOLDMANN, S. Op. cit., p. 160; OŻGA, S. [Review of: MAINZ, Karl. *Der polnische Außenhandel*. Berlin, 1935.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, pp. 161–162; ROSE, W. J. The Vistula Basin..., pp. 92–93; ROSE, William J. Poland – The First Twenty Years. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1939, Vol. 5, No. 1, pp. 32–33; ZAJĄCZKOWSKI, S. [Review of: SCHUMACHER, Bruno. *Geschichte Ost- und Westpreussens*. Königsberg, 1937.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1939, Vol. 5, No. 1, p. 63; BOROWIK, Józef. *The Work and Publications...*, pp. 3–5, 6–7, 10–11; KUTRZEBA, Stanisław. Danzig and Poland in History. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1938, Vol. 4, No. 3, pp. 301, 305; ZEEH, E. Op. cit., pp. 315, 316, 317, 319, 320; BOWMAN, F. J. Op. cit., p. 258; MAŁOWIST, M. Op. cit., pp. 418–419, 422; SZYSZKOWSKI, S. Z. [Review of: SERAPHIM, Peter Heinz. *Die Ostseehäfen und der Ostseeverkehr*. Berlin, 1937.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 3, pp. 544–545, 545–546; PIWARSKI, K. Lithuanian Participation...; STASIEWSKI, B. [Review of: WOJCIECHOWSKI, Zygmunt. *Mieszko I and the Rise of the Polish State*. Toruń-Gdynia, 1936.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 2, p. 344; PIWARSKI, Kazimierz. [Review of: *Etienne Batory...*], pp. 345–346; TYMIENIECKI, K. Op. cit., pp. 356, 357; HERBST, S. [Review of: SCHMIDT, Axel. *Dominium maris baltici*. Berlin, 1936.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 2, p. 358; LEPSZY, C. [Review of: KONOPCZYŃSKI, Władysław: *Dzieje Polski Nowożytej*. 2 Vols. Cieszyn, 1936.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 2, pp. 361–363; OLSZEWICZ, W. [Review of: HAHN, R. „Entwicklung des Absatzes und der wirtschaftlichen Lage der polnischen Kohleindustrie in den Jahren 1923–1935“. In *Ostraum-Berichte*. Breslau, 1936, S. 1–222 & BLITEK, K. „Zarys stanu technicznego polskiego przemysłu węglowego.“ In *Przegląd Górniczo-Hutniczy*. Katowice, 1936.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 2, p. 388.

⁷⁴² SMOLEŃSKI, J. Coastal Barriers..., p. 50; ŁOWMIAŃSKI, H. Op. cit., pp. 165–166; KOCZY, L. Op. cit., pp. 149, 150; MÜNCH, H. Op. cit., p. 288; GORZUCHOWSKI, S. Op. cit., p. 418; TYMIENIECKI, K. Op. cit., p. 356; DYBOSKI, R. Op. cit., p. 380.

straipsnis (recenzija).⁷⁴³ Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ šiame leidinyje beveik nepasitaikydavo, išskyrus du atvejus, kai buvo naudojamas tuometinei dabarčiai aptarti⁷⁴⁴ ir vieną atvejį praeičiai apibūdinti⁷⁴⁵. Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ leidinyje „Baltic Countries“ pasitaikydavo netgi dar rečiau negu Jūrų ir kolonijinės lygos spaudoje.

Suprantama, Lenkijos atveju kalbama apie motyvų, kurie jau buvo įsitvirtinę anksčiau, tolesnę sklaidą. Motyvų kilmė ankstyvesnė. Antai dar Adomas Mickevičius savo kūryboje naudojo įvairius literatūrinius Baltijos jūros motyvus kurdamas Lenkijos literatūrinį vaizdinį, kuriame buvo svarbi jūra. Jį tą daryti įkvėpė didelė J. Lelewelio istorinės geografijos ir kartografijos įtaka.⁷⁴⁶ Tokiu būdu jau tuomet įvyko „valstybės nuo jūros iki jūros“ perkėlimas iš lenkų istoriografijos į lenkų tautinę kultūrą. Kadanagi A. Mickevičius buvo labai įtakingas lenkų tautinės kultūros formuotojas, turėtume suvokti, kad lenkų visuomenėje motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ plito ir per literatūrą, ne tik per tautinę istoriografiją ir (arba) spaudą. Tai nutiko dar XIX a. Štai kodėl pastangos skleisti šį jūrinės istorijos motyvą jau galėjo remtis solidžiu pagrindu. Sklaida palengvina angažavimąsi, istoriniais pavyzdžiais grindžiamų idėjų rėmimą. 1918 m. lenkų visuomenė (ypač politinis elitas) jau žinojo *intermarium* idėją nepriklausomai nuo to, ar jai pritarė (J. Piłsudskio šalininkai) ar atmetė (R. Dmowskio sekėjai). Šis motyvas tuo metu jau buvo įtvirtintas tautinėje kultūroje.

Tačiau pažvelgę į Lenkijos laivų pavadinimus, šio motyvo panaudojimo beveik nerasime. Anot Vytauto Jokubausko, 1939 m. Lenkija turėjo 9 karo laivus.⁷⁴⁷ Tai buvo 5 povandeniniai laivai („Rys“, „Wilk“, „Zbik“⁷⁴⁸ bei „Orzeł“ ir „Sep“⁷⁴⁹) ir 2 eskadriniai minininkai („Wicher“ ir „Burza“)⁷⁵⁰, minavimo laivas „Gryf“⁷⁵¹ bei 2 eskadriniai minininkai „Błyskawica“ ir „Grom“.⁷⁵² Nė vienas iš šių laivų pavadinimų nebuvo susijęs nei su istoriniais motyvais apie „nustūmimą nuo jūros“, nei apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, nei apie lenkų tautos kolonijinę praeitį.

⁷⁴³ DENUCE, J. [Review of: WARNSINCK, J. C. M. *Christoffel Artichewsky. Poolsch krijgsoverste in dienst van de West-Indische Compagnie in Brazilië 1630–1639. Een proeve tot eerherstel*. The Hague, 1937.] *Baltic and Scandinavian Countries*, 1938, Vol. 4, No. 2, pp. 259–260.

⁷⁴⁴ Editorial policy. *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 1, [no page number]; Editorial policy. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, [no page number].

⁷⁴⁵ DE MONTFORT, H. Op. cit., p. 150.

⁷⁴⁶ ZAWADZKA, D. Op. cit., s. 229.

⁷⁴⁷ JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014, p. 71.

⁷⁴⁸ STOKER, D. J. *Britain, France and the Naval Arms Trade...*, p. 104.

⁷⁴⁹ Ibid., pp. 134–135.

⁷⁵⁰ Ibid., p. 104.

⁷⁵¹ Ibid., pp. 105–106.

⁷⁵² Ibid., pp. 135–136.

Jūrinė propaganda buvo vykdoma siekiant paremti valstybės vykdomą jūrinę politiką ir pakeisti žmonių „kontinentinį“ mentalitetą į „jūrinį“. Tokios pastangos tikrai nebūtų dedamos tokiu atveju, jeigu lenkų visuomenei tarpukariu būtų buvęs būdingas jūrinis mentalitetas. Kuo labiau konkrečios visuomenės mentalitetas buvo kontinentinis, tuo didesnės pastangos buvo dedamos jo keitimui į jūrinį. Į jūrinės propagandos sklaidimą įėjo ir jūrinės istorijos motyvų sklaida. Analizuojant šiuos tris jūrinės istorijos motyvus pavyko išvelgti svarbią tendenciją: motyvų paplitimas tarpukario Lenkijos spaudoje tiesiogiai koreliuoja su lenkų tautinėje istoriografijoje esančių motyvų paplitimu. Taigi motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“ lenkų tautinėje istoriografijoje buvo daugiausia, motyvų apie tautos kolonijinę praeitį buvo gerokai mažiau, o apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo labai mažai. Atitinkamai tai atsispindėjo ir tarpukario Lenkijos spaudoje: motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo labai daug, motyvų apie tautos kolonijinę praeitį buvo irgi nemažai, bet kur kas mažiau negu apie „nustūmimą nuo jūros“, o motyvai apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo labai reti. Apibendrinant galima teigti, kad bent jau lenkų tautinėje istoriografijoje kuo daugiau konkretaus motyvo pasitaikydavo – tuo daugiau ir būdavo skleidžiama tarpukario Lenkijos spaudoje.

3.4. Vokiečių atvejis

Vokiškasis atvejis skiriasi nuo visų aptartųjų tuo, kad jūrinės istorijos motyvų sklaida ten prasidėjo gerokai anksčiau. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą ji jau buvo gerokai išibėgėjusi ir įtraukusi panašaus masto masines organizacijas kaip Jūrų ir kolonijinė lyga, kuri Lenkijoje išplėtojo veiklą tik tarpukariu, dar XIX–XX a. sandūroje. Tačiau ir ten jūrinės istorijos motyvų sklaida sutapo su nacionalizmo ideologijos plitimu. Šiame procese ypač svarbų vaidmenį atliko Laivyno lyga (*Flottenverein*) – karinio laivyno plėtojai paremti Alfredo von Tirpitzo iniciatyva 1898 m. įkurta organizacija, turėjusi skyrius visoje Vokietijoje, kuri per pirmuosius 15 metų išaugo nuo 79 tūkst. iki 1,125 mln. narių.

Laivyno lyga buvo tikriausiai galingiausias ir įtakingiausias Vokietijos jūrinį aktyvumą propagavęs veikėjas, kurį be viso to, palaikė daugelis įstaigų, puoselėjusių nacionalizmą „iš apačios“.⁷⁵³ Tirpitzo indėlis į jos kūrimą buvo turbūt pats didžiausias; populiarindamas Vokietijos karinio jūrų laivyno idėją plačiuosiuose visuomenės sluoksniuose, jis turėjo tikslą įtikinti Reichstagą suteikti būtiną finansavimą karinio jūrų laivyno statybai.⁷⁵⁴ „Visoje Vokietijoje buvo organizuojami masiniai mitingai už karinio jūrų laivyno plėtrą. Politiniai ir pramonės lyderiai buvo kviečiami dalyvauti

⁷⁵³ CONRAD, Sebastian. *Globalization and the Nation in Imperial Germany*. Cambridge, 2010, pp. 17–18.

⁷⁵⁴ HERWIG, H. H. Op. cit., p. 40.

karinio jūrų laivyno apžvalgose, karininkai palaikė Reichstago deputatus, populiarius žurnalai ir knygos šlovino laivyno istoriją, o karinio jūrų laivyno uniformos tapo madingos vaikams, įskaitant šešis kaizerio sūnus.⁷⁵⁵ Jūrinė propaganda Vokietijoje buvo ištis intensyvi, ir, panašu, kad efektyvi, nes jai skleisti buvo pasitelkiami ne tik akademikai ar visuomeninės organizacijos, bet ir tuo metu atsiradusi masinė medija (kino filmai, laikraščiai ir t. t.) bei kitos priemonės.⁷⁵⁶

Naujųjų medijų svarbą kuriant modernią Vokietiją yra tyrusi Corey Ross. Nors ji netyrė jūrinės istorijos motyvų, pateikė svarbių faktų ir įžvalgų apie tuometinių Vokietijos nacionalistinių organizacijų informacijos sklaidą ir jos efektyvumą. Būtent trys C. Ross minimos radikaliosios vokiečių nacionalizmo atmainos organizacijos (*Deutscher Flottenverein*, *Alldeutscher Verband* ir *Deutsche Kolonialgesellschaft*) daugiausia prisidėjo prie „jūrinės propagandos“ skleidimo Vokietijoje dešimtmečiais iki Pirmojo pasaulinio karo.⁷⁵⁷ Tą lėmė jų veiklos specifika: organizacijos fokusavosi atitinkamai į laivyno plėtros, rūpinimosi vokiečiais, kurie gyvena už reicho ribų ir kolonijų poreikio Vokietijai aktualinimo klausimus. Visi jie iš esmės liko svarbūs ir tarpukariu, nors Versalio sutartis Vokietijos reicho laivyno apribojo, o kolonijas iš jo atėmė. Nepaisant to, tarpukariu kolonijinis diskursas Vokietijoje sėkmingai egzistavo toliau net ir nebeturint kolonijų. Kaip rašo Woodruff D. Smith, „vokiečių kolonializmas nemirė 1919 m. Iš tikrųjų kolonijinis judėjimas tapo kai kuriais atvejais labiau populiariu ir geriau organizuotu negu bet kada anksčiau.“⁷⁵⁸ Tą patvirtina ir kiti tyrimai. Antai *Deutsche Kolonialgesellschaft*, 1887 m. sujungta iš kelių anksčiau veikusių draugijų su 15 tūkst. narių, o 1914 m. išaugusi iki 42 tūkst., tuo metu „darė spaudimą kolonijinės imperijos plėtrai“. Bet po 1919–1920 m., kai Vokietija užjūrio valdas prarado, ji vėl „atgaivino savo senesnę platformą, skatinusią Vokietijos kolonijinę politiką kaip kolonijų susigrąžinimą“.⁷⁵⁹

Taigi jūrinė propaganda radosi dar kaizeriniame reiche (Vokietijos imperijoje) ir ten buvo skleidžiama ne tik „iš apačios“, bet ir „iš viršaus“. Dalis Vokietijos imperijos valdančiųjų sluoksnių (visų pirma kaizeris Vilhelmas II ir A. von Tirpitzas) bandė įtikinti parlamentą ir (ypač) visuomenę karinio jūrų laivyno plėtros būtinumu. Tai turėjo rimtų pasekmių to meto tarptautinei situacijai, nes potencialiai galėjo pakeisti galių balansą Europoje. Britų imperija į tai negalėjo nereaguoti, ir ši įtempta tarptautinė situacija buvo itin palankus kontekstas jūrinės istorijos motyvų aktualizavimui

⁷⁵⁵ Ibid.

⁷⁵⁶ Plačiau ir išsamiai ši tema (lyginant Britų imperiją ir Vokietijos imperiją tarpusavyje) buvo analizuojama čia: RÜGER, J. *The Great Naval Game...*, pp. 50–139.

⁷⁵⁷ ROSS, Corey. *Media and the Making of Modern Germany. Mass Communications, Society, and Politics from the Empire to the Third Reich*. Oxford, 2010, p. 197.

⁷⁵⁸ SMITH, W. D. Op. cit., p. 450.

⁷⁵⁹ WEMPE, Sean Andrew. *Revanants of the German Empire. Colonial Germans, Imperialism & the League of Nations*. Oxford, 2019, p. 124.

viešajame tuometinės Vokietijos imperijos diskurse. Po 1919 m. kontekstas pasikeitė: Vokietija tapo „Versalio gėda“ prisiėmusia „karo pralaimėtoja“, kurios jūrinės ir kolonijinės plėtros ambicijos buvo naujosios tarptautinės tvarkos suvaržytos. Bet tos suvaržymo sąlygos davė priešingą efektą.

Vokiškų jūrinės istorijos motyvų apie tautos kolonijinę praeitį nėra įmanoma suprasti ir paaiškinti be platesnio istorinio konteksto. Kaip ir daugeliu kitų atveju, šis motyvas neegzistavo pats savaime izoliuotai nuo kitų kontekstų ir procesų, kurie jį supo. Svarbu yra nustatyti ne tik tai, kada buvo pirmą kartą panaudotas šis motyvas, bet ir tai, kada apytiksliai jis tapo intensyviai eksploatuojamas. Šį motyvą galėtų padėti atskleisti ir suprasti įvairūs kontekstai: politinis, karinis, ekonominis, socialinis, kolonijinis, istoriografinis.

Prūsijos kunigaikštystės (vėliau – Prūsijos karalystės) kolonijų istorija buvo labai kukli. Galima pagrįstai teigti, kad Prūsija nebuvo kolonijine valstybe ir net nesiekė tokia tapti.

Iš tikrųjų modernus kolonializmas buvo naujas reiškinyss Vokietijos istorijoje, nes pirmoji Vokietijos kolonija buvo įgyta tik 1884 m.⁷⁶⁰, tačiau praeityje ieškant kolonializmo įrodymų buvo nueita taip toli į praeitį, kad jų buvo ieškoma ir atrandama Viduramžiais (Hanzos sąjungoje, Prūsijos bei Livonijos užkariavime ir t. t.), t. y. tuo laikotarpiu, kai nebuvo ne tik modernaus kolonializmo, bet net ir Amerikos žemynas dar nebuvo žinomas tuometiniams europiečiams. Jūrinės istorijos motyvai apie tautos kolonijinę praeitį turėjo tarsi apjungti praeitį su dabartimi ir brėžti ateities trajektorijas. Šia prasme tai buvo tarsi mažesnė vokiečių tautinio istorinio naratyvo versija, kai visa tautos istorija bandoma pateikti ir paaiškinti vienu konkrečiu istoriniu motyvu.

Prasminiais ryšiais šis jūrinės istorijos motyvas buvo sujungtas su kai kuriais kitais vokiečių tautinio istorinio pasakojimo elementais. „Vokiečių tautiškumas ir pretenzijos į jūrą buvo neatskiriamai susiję su Hanzos pavyzdžiu. Pakankamai dažnai tai buvo asocijuojama su anglų ir vokiečių varžybomis. Daugelis autorių, rašančių apie *deutsche Hanse*, matė „Anglijoje“ pagrindinę priežastį, kodėl [Hanzos] sąjunga buvo pasmerkta.“⁷⁶¹ Taip buvo kuriamas jūrinis mentalitetas. Jūrinio mentaliteto (kad ir kaip būtų bandoma jį apibrėžti) viena esminių sudedamųjų dalių yra gilių jūrinių tradicijų turėjimas. Jų neturint, jas reikėjo „sukurti“. Kaip pastebėta istoriografijoje, pradėtas kurti naujasis Vokietijos imperijos karinis jūrų laivynas beveik neturėjo jokių jūrinių tradicijų, todėl buvo ne tik naudojamas Prūsijos (kuri taip pat beveik neturėjo gilių jūrinių tradicijų) sausumos karinių pajėgų paveldas ir tradicijos, bet ir atsigręžta į Hanzos sąjungos jūrinį paveldą.⁷⁶²

Hanzos sąjungos praeitis „pasisavinta“ iš dalies buvo ir todėl, kad siekta pavaizduoti Vokietijos imperiją kaip valstybę, turinčią galias ir senas jūrines tradicijas.

⁷⁶⁰ SMITH, W. D. Op. cit., p. 430.

⁷⁶¹ RÜGER, J. *The Great Naval Game...*, p. 156.

⁷⁶² Ibid., pp. 154–155.

Hanzos sąjungos laikai buvo matomi kaip jūrinės galios ir prekybos aukso amžius. Šiuo jūrinės istorijos motyvu buvo norima parodyti vokiečius kaip jūrininkų ir pirklių tautą, turinčią galias jūrines tradicijas, kuri bene pirmoji pradėjo kolonizacijos procesus. Vis dėlto Vokietiją parodyti kaip jūrinę valstybę buvo gerokai kebliau negu parodyti vokiečius kaip jūrinę tautą. Skirtingi „vokiški“ valstybiniai ir ekonominiai dariniai, egzistavę iki Vokietijos imperijos sukūrimo, turėjo skirtingą jūrinę (arba kur kas dažniau – kontinentinę) praeitį. Dažniausiai buvo siekiama Vokietijos imperiją tapatinti su Hanzos sąjungos istorija. Kaip jau buvo pastebėta istoriografijoje, toks tapatinimas buvo gana problematiškas.⁷⁶³ Anot vokiečių istoriko Theodoro Lindnerio (kuris, kaip ir kiti jo amžininkai, bandė „atgaivinti“ Hanzos sąjungos praeitį ir pritaikyti ją prie to meto Vokietijos imperijos politinių ir kultūrinių reikmių), Hanzos sąjunga netgi niekada nebuvo viduramžiškos Šv. Romos imperijos dalimi.⁷⁶⁴ Nepaisant šių nurodytų keblumų, Hanzos sąjungos istoriją vis tiek buvo stengiamasi panaudoti tuometinėms reikmėms. Jūrinės istorijos motyvas apie tautos kolonijinę praeitį turėjo kurti vokiečių kaip užkariautojų ir kolonizatorių tautos įvaizdį, kuris buvo susijęs su kitais vokiečių tautinio istorinio naratyvo siužetais – „civilizacijos nešimu“, „veržimusi į Rytus“, „krikščionybės nešimu“, „kultūros nešimu“ ir t. t.⁷⁶⁵ Šis motyvas daugiausia buvo susijęs su Prūsijos ir Livonijos užkariavimu XIII a. Jūrinės istorijos motyvų, susijusių su Hanzos sąjunga, kūrimas buvo vienas iš nedaugelio galimų būdų „sukonstruoti“ vokiečių jūrinę praeitį.

Vokietijos imperijos karinių laivų sąrašas iki 1898 m. tik vienas iš 32 karo laivų turėjo pavadinimą „Hansa“ (taigi tiesiogiai susijęs su vokiečių tautos kolonijine praeitimi).⁷⁶⁶ Nei vienas iš vėlesnių *Kriegsmarine* karinių laivų pavadinimų nebuvo niekaip susijęs su vokiečių tautos kolonijine praeitimi.⁷⁶⁷

Konstruojant vokiečių tautos jūrinę praeitį buvo bandoma pasisavinti ne tik Baltijos jūrą, bet ir sausumos teritorijas, buvusias Baltijos jūros pakrantėje. Pavyzdžiui, kaip „Vokietijos valstybė“ žemėlapyje yra vaizduojama ne tik Šv. Romos imperija ir (ar) kitos „vokiškos“ žemės, bet ir Prūsijos bei Livonijos teritorijos.⁷⁶⁸ Nors kito tos pačios knygos žemėlapių legendoje vis dėlto yra taškeliais ir brūkšneliais išskirtos atskiros „vokiškos“ teritorijos Baltijos jūros pakrantėje, šiame žemėlapyje „Deutsches Reich“ priskirtos teritorijos yra vaizduojamos ta pačia juoda spalva, o tame pačiame puslapyje žemiau esančiame žemėlapyje (vaizduojančiame 1466 m. Baltijos jūros regiono

⁷⁶³ Ibid., p. 157.

⁷⁶⁴ Ibid.

⁷⁶⁵ Plačiau apie vokiečių „Rytų mitą“ XIX–XX a.: LIULEVICIUS, V. G. *The German Myth...*; LIULEVICIUS, Vejas Gabriel. *War Land on the Eastern Front. Culture, National Identity and German Occupation in World War I*. Cambridge, 2005.

⁷⁶⁶ SONDHAUS, L. Op. cit., p. 239.

⁷⁶⁷ PORTER, D. Op. cit., pp. 13, 14, 18.

⁷⁶⁸ HUBATSCH, W. Op. cit., S. 93.

politinę situaciją) – pilka spalva pažymėtos „Deutsches Reich“ priskirtos teritorijos.⁷⁶⁹ Reformaciją Baltijos jūros regione 1525 m. vaizduojančiame žemėlapyje „Deutsches Reich“ pažymėtas ta pačia spalva kaip ir Livonija (kitai išskirta tik Lenkijos suverenitetui atitekusi „Preussen“ teritorija), o Ordino valstybių žlugimą vaizduojančiame žemėlapyje yra aiškiai išskirta, kad tai yra Ordino valstybės, o ne „Deutsches Reich“ ar jo dalis.⁷⁷⁰ Baltijos jūra buvo suvokiama kaip vokiečių „vidaus ežeras“. Apie tai galima spręsti iš to, kad Baltijos jūra vokiškose knygose kartais vadinama „vokiečių“ arba „germanų jūra“. Buvo bandoma pasisavinti ne tik Baltijos, bet ir Šiaurės jūrą (nors galbūt ne taip intensyviai). Protestantų istorijos faktai buvo svarbūs motyvams kurti, nes pasinaudojant jais buvo realizuojamas siekis pavaizduoti Baltijos jūros regioną ne tik kaip „germanišką“, „vokišką“, bet ir „protestantišką“. Pavyzdžiui, vienos knygos skyriuje pavadinimu „Baltijos jūra kaip protestantų jūra“ teigiama, kad kovų dėl Baltijos jūros metu („Dominium maris baltici“) dėl Švedijos galios protestantizmas įsigalėjo Baltijos jūros regione, tokiu būdu ją paversdamas protestantų jūra.⁷⁷¹

3.5. Trečio skyriaus lyginamasis apibendrinimas

Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ peržengė istorinio pasakojimo ribas ir pasklido plačiau bei buvo integruotas į lietuvių ir lenkų nacionalines kultūras. Šis motyvas buvo sutinkamas ir kituose šaltiniuose (ne vien tik istoriografijoje), kas leidžia teigti apie jo paplitimą anapus tautinės istoriografijos ribų. Motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ taip pat buvo pasklidęs anapus lietuvių ir lenkų tautinių istoriografijų ribų ir tapęs nacionalinės kultūros dalimi. Prie to daugiausia prisidėjo periodinė spauda ir visuomeninės organizacijos (ypač jūrinės, nors vien ne tik) bei valstybinė švietimo sistema ir istorijos mokslo populiarinimas bei įvairūs renginiai, šventės, akcijos ir t. t. Motyvas apie tautos kolonijinę praeitį taip pat buvo integruotas į latvių nacionalinę kultūrą. O motyvas apie tautos jūrinę kolonijinę praeitį buvo tapęs vokiečių nacionalinės kultūros integralia dalimi, nes jis buvo itin aktyviai skleidžiamas vokiečių diskurse naudojantis tuometėmis naujomis medijomis, pasiekiančiomis didžiąją visuomenės dalį bei valstybiniais – administraciniais ir kitokiais resursais. Tie motyvai, kurių nebuvo (arba beveik nebuvo) konkrečiose tautinėse istoriografijose, nebuvo tapę (ir net negalėjo tapti) integralia konkrečių tautinių kultūrų dalimi. Vokiečių ir latvių atveju tai buvo motyvai apie „nustūmimą nuo jūros“ ir apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, o lietuvių ir lenkų atveju – motyvai apie tautos jūrinę kolonijinę praeitį. Tais atvejais, kada motyvai pasklido už tautinių istoriografijų ribų ir pateko į nacionalines kultūras

⁷⁶⁹ Ibid., S. 94.

⁷⁷⁰ Ibid., S. 95.

⁷⁷¹ JAHREISS, Hermann. *Europa – germanische Gründung aus dem Ostseeraum* [1933]. 2. Aufl. Heidelberg-Berlin-Magdeburg, 1939, S. 23–24.

ar netgi tapo jų integralia dalimi, buvo dedamos daugelį metų trukusios didelės ir kryptingos visuomeninių organizacijų, privačių iniciatyvų ir valstybės pastangos tam, kad tai įvyktų. Tautos jūrinės praeities konstravimas šiais keturiais atvejais iš pradžių buvo būdingas tik nedideliam ratui istorikų, intelektualų, politinio elito atstovų ir t. t. Vėliau jūriniai motyvai buvo skleidžiami ir įtvirtinami visuomenėje per jūrines ir visuomenines organizacijas, valstybines institucijas bei spaudą. Tokiais būdais motyvai pasklido už tautinių istoriografijų ribų ir tapo integralia tautinių kultūrų dalimi. Netgi motyvų sklaidos priemonės šiais keturiais atvejais buvo labai panašios: istoriografija, istorijos populiarinimo knygos, vadovėliai, spauda, viešos politikų (ir ne tik) kalbos, vieši masiniai renginiai (šventės, minėjimai ir t. t.), kartais radijas, jūrinių ir visuomeninių organizacijų veikla, valstybinių institucijų veikla, paveikslai, žemėlapiai ir t. t. Skirtingais atvejais jų panaudojimo mastą ir intensyvumą nulėmė įvairūs resursų kiekis. Galima teigti, kad visi trys motyvai peržengė tautinių istoriografijų ribas ir pasklido tarp ne mažiau kaip vienoje (o kartais ir dviejose) nacionalinėse kultūrose. Motyvai nacionalinėse kultūrose plito komunikacinėje erdvėje (ypač latvių, lietuvių ir lenkų atveju iki Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos valstybių nepriklausomybių paskelbimo 1918 m., kol dar nebuvo galimybės tą daryti institucionalizuotai). Tokių atvejų, kai tam tikri motyvai, kurie buvo būdingi istoriografijoje, liko tik konkrečioje istoriografijoje ir nepateko į tautinę kultūrą, nebuvo, t. y. jeigu motyvas buvo konkrečioje tautinėje istoriografijoje, tai vėliau patekdavo ir į konkrečią tautinę kultūrą bei tapdavo integralia tos kultūros dalimi.

IV

Marinistiniai motyvai istorijoje ir politika

Ketvirtame disertacijos skyriuje aptariama, kaip ir kodėl istorikų sukurti bei plėtojami konkretūs jūrinės istorijos motyvai buvo arba nebuvo pasitelkiami politikų Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Vokietijos atvejais. Tai ir yra šio skyriaus objektas. Analizuojama jau nebe motyvų, sukurtų tautinių istoriografijų (aptartų antrame skyriuje), sklaida tautinėse kultūrose (nagrinėta trečiame skyriuje), o tai, kas ir kodėl bei kokiomis priemonėmis ir kokiems politinės panaudos tikslams pasiekti juos pasitelkdavo. Šio skyriaus tikslas – parodyti, kad jūrinės istorijos motyvai buvo instrumentalizuojami ar naudojami kovojant politinius mūšius (tiek vidaus, tiek užsienio).

4.1. Latvių atvejis

Kada latvių politikai pirmą kartą pasitelkė jūrinės istorijos motyvus? Atsakymas į šį klausimą priklauso nuo to, ką laikome politiku ir politine veikla. Kartais tokiu vadinamas ir latvių nacionalinio judėjimo pradininkas Krišjānis Valdemārs (1825–1891), kuris antroje XIX a. pusėje ne tik pats aktyviai propagavo jūreivystę ir laivybą, bet ir kūrė latvių valstiečiams skirtas liaudiškas jūreivystės mokyklas.⁷⁷² Latvijoje, Ainažiu gyvenvietėje, 1864 m. buvo įkurta pirmoji Krišjānio Valdemāro

⁷⁷² ŠĪMANIS, G. Op. cit., 43.–65. lpp.

jūreivystės mokykla.⁷⁷³ Pats jis jūrinės istorijos motyvų neplėtojo, nebuvo istorikas. Bet K. Valdemārs buvo latvių nacionalinio judėjimo ideologas, ir šiuo atveju svarbu, kad latvius jis laikė jūrine tauta, kuri dėl 600 metų trukusios baudžiavos prarado savo jūrinius įgūdžius, bet susiklosčius palankioms aplinkybėms gali juos atgaivinti.⁷⁷⁴ Toks požiūris į tautos ir jūros santykį praeityje yra bent iš dalies panašus (kai kuriais atžvilgiais netgi beveik identiškas) į lietuvių istoriografijos (ypač į antrame skyriuje jau aptartą istoriko Simono Daukanto) požiūrį. Pirmąjį tekstą šia tema, „Dėl latvių ir estų jūrininkystės įgūdžių“, K. Valdemārs publikavo dar 1857 m. Tartu leistame savaitraštyje vokiečių kalba „Das Inland“.⁷⁷⁵

Šiuolaikinėje jūreivystės istorijos publicistikoje ši publikacija vertinama kaip „pirmas viešas pasisakymas, kuriame kalbama apie tai, kad Baltijos pajūryje gyvenusios tautos iki vokiečių ekspansijos turėjo puikių jūrininkų, kad būtina padėti dabartiniams pajūrio gyventojams sugrįžti prie jūros verslų ir taip pakelti jų pragyvenimo lygį. Šiame straipsnyje pirmą kartą carinėje Rusijoje nuskambėjo reikalavimas steigti jūreivystės mokyklas, kuriose galėtų mokytis pakrančių žvejai ir apskritai paprasti pajūrio gyventojai.“⁷⁷⁶ Kadangi tyrimo metu nepavyko aptikti jokių ankstesnių bandymų konceptualizuoti latvių jūrinę praeitį, sukurtą iki K. Valdemāro publikacijos, šiuo atveju tenka konstatuoti: net kai nelaikome K. Valdemāro politiku, o tik tautinio judėjimo ideologu, latviškasis atvejis rodo, kad ne istorikai pirmieji pradėjo rašyti apie jūrinės praeities motyvus, o visuomenininkai, kurie jų darbus veikė. Būtų sunku įrodyti tiesioginę K. Valdemāro įtaką latvių istorikams: istoriniuose tekstuose sunku išžvelgti sekimą K. Valdemāru; latvių istorikai tarpukariu kūrė konkrečius jūrinės istorijos motyvus apie kuršių gentį bei Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas, tačiau, skirtingai negu K. Valdemārs, jie neskyrė dėmesio abstraktiems svarstymams apie latvių tautos jūrinę praeitį, jos (ne)buvimą ir (ar) jūrinės praeities praradimo priežastis. Nepaisant to, K. Valdemāro darbai svarbūs ideologiniu požiūriu formuojant latvių tautinio istorinio naratyvo kontūrus.

Ar pats K. Valdemārs šiuo atveju turėjo politinių išskaičiavimų, susijusių su latvių tautos jūrinės praeities vaizdavimu? Tam tikrą politinės panaudos siekį lyg ir rodytų ši citata: „Žymios jūrų prekybos pabudimas ir plėtra mūsų pakrantėse, dalyvaujant vietiniams gyventojams, niekam nepadarytų jokios žalos nei šiose provincijose, nei visoje plačioje imperijoje, nei apskritai žmonijai – priešingai, atneštų naudos.“⁷⁷⁷ K. Val-

⁷⁷³ BALČIUS, Mikelis. *Iš Šventosios praeities*. Palanga, 2016, p. 70.

⁷⁷⁴ WOLDEMAR, C. Op. cit., S. 108. Plg. nuorodą 510.

⁷⁷⁵ W–R, C. [Christian Woldemar], Ueber die Befähigung des Letten und Esten zum Seewesen. *Das Inland*, 6. Mai 1857, Nr. 18, Sp. 289–296; 13. Mai 1857, Nr. 19, Sp. 305–314.

⁷⁷⁶ BUTKUS, Venantas. Mes neturėjome tokių žmonių. 2008-02-15. *Dienraščio „Klaipėda“ tinklapis* [interaktyvus], [žiūrėta 2023-01-12]. Prieitis per internetą: <<https://klaipeda.diena.lt/dienrastis/jura/mes-neturejome-tokiu-zmoniu-127370>>.

⁷⁷⁷ WOLDEMAR, C. Op. cit., S. 108–109.

demārs, kadangi jo siekiui sukurti sąlygas vietiniams gyventojams plėtoti prekybą, jūreivystę ir laivybą turėjo pritarti Rusijos imperijos valdžios institucijos, privalėjo atsižvelgti į politinius šių klausimų aspektus: šis siekis negalėjo kenkti Rusijos imperijos interesams. K. Valdemārs tarsi nepiršo nieko visiškai nauja, jis siūlė „atkurti“ praeityje buvusius latvių jūreivystės įgūdžius. Šiame siūlyme netgi galima išvelgti sumaniai užslėptą jo siekį pasinaudoti prieš Baltijos vokiečius nukreiptomis Rusijos imperijos nuostatomis turint tikslą gerinti latvių socioekonominę padėtį. Taip K. Valdemārs galbūt naudojosi Pabaltijo gubernijų politine konjunktūra, t. y. kylančiu Baltijos vokiečių ir Rusijos imperijos valdžios konfliktu, kuriame Rusijos imperija galėjo pasinaudoti atsirandančiu latvių nacionaliniu judėjimu ir jo antivokiškais nuostatomis.⁷⁷⁸ Be viso to, K. Valdemāro tekste tiesiogiai nenurodoma, bet galima suprasti, kad dėl latvių tautos jūreivystės įgūdžių praradimo yra kaltinamas 600 metų trukęs vokiečių valdymas (įvardijamas kaip „baudžiava“). Tačiau jis pats antivokiškų nuostatų dar nedemonstravo; galų gale ir jo tekstas pasirodė vokiečių kalba. Taigi panašu, kad vienintelis lūkestis, kurį turėjo Krišjānis Valdemārs, naudodamas motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“, buvo paskatinti latvius susidomėti jūra ir kartu įtikinti Rusijos imperijos valdžią jūreivystės mokyklų šiame regione steigimo būtinumu.

Kitas motyvas – apie tautos kolonijinę praeitį, tuo metu dar nei buvo paplitęs, nei tapo kokių nors konkrečių politinių sprendimų pagrindu.

Visiškai kitokią situaciją turime praėjus šešiams dešimtmečiams po K. Valdemāro teksto pasirodymo. Latvių visuomenė per tą laiką patyrė sparčią modernizaciją. Miestai – vietos, kuriose ikimoderniose visuomenėse paprastai telkdavosi aktyvesni jūros naudotojai – jau buvo geroku mastu apgyvendinti latviakalbių. Latvių tautinės kultūros formavimasis jau buvo įsibėgėjęs, sparčiai vyko jų socialinė emancipacija, o 1917 m. revoliucinė atmosfera Rusijoje generavo jų politinės nepriklausomybės siekį. Per tą laiką, kaip minėta ankstesniuose skyriuose, istoriografijoje latvių kalba jau radosi vietos ir jūrinės istorijos motyvams. Tačiau atvejų, kurie rodytų, kad šie motyvai labai rūpėtų naujosios Latvijos politikams, nedaug.

Vienas galimas paaiškinimas – jie dar nebuvo tapę tvirta tautinės kultūros dalimi. Motyvų įtvirtinimas joje dar tik vyko. Be to, Latvijoje tarpukariu nebuvo jokių atskirų valstybinių ar pusiau valstybinių specializuotų „jūrinės propagandos“ institucijų, kokių būta, pavyzdžiui, Lenkijoje. Joms būta ir mažesnio poreikio (Latvija turėjo užtekčiai pajūrio, o užjūrio kolonijinės veiklos plėtoti neketino). Tačiau svarbus ir kitas dalykas – nuo K. Valdemāro laikų buvo toli pažengta į priekį rengiant latviakalbį laivininkystės personalą.⁷⁷⁹ Latvija nuo pat pradžių tapo valstybe, kuri rodė aiškius rūpinimosi

⁷⁷⁸ *Latvijas kultūras vēsture...*, 150. lp.; VANAGS, P. Op. cit., p. 1156.

⁷⁷⁹ „Unikalus to meto reiškinys buvo jūreivystės mokyklos. Palyginti nedidelėje Latvijoje veikė 10 valstybės išlaikomų jūreivystės mokyklų (penkios aukštesniosios ir penkios žemesniosios). Jos rengė profesionalius kapitonus ir šturmanus, turinčius gerą vardą ne tik Rusijoje, bet ir daugelyje pasaulio uostų bei jūrų. Jūrininko profesija tarp latvių buvo gana

savo laivynu ženklus.⁷⁸⁰ Iš dalies tą lėmė perimtas iš Rusijos imperijos laikų paveldas – laivai ir trys dideli jūrų uostai – Rygoje, Liepojoje ir Ventspilyje. Iš dalies faktas, kad Latvija jau buvo toli pažengusi urbanizacijos linkme, ypač šiuose trijuose miestuose, ir ši urbanizacija pirmiausia reiškėsi kaip latviakalbių kontingento augimas.

Tačiau kartu, net priimant faktą, kad dalis latvių istoriškai užsiėmė įvairia jūrine veikla, žvejyba, laivyba ir t. t., tautokūros procese vis tiek liko būtinybė papildomai įtvirtinti jūrinę kryptį. Kartu svarbų vaidmenį atliko antivokiška latvių tautinio judėjimo laikysena (pirma socialine, paskui, ypač 1915/1917–1918 m. vokiečių okupacijos ir vėlesnių karų dėl nepriklausomybės kontekste – ir platesne prasme). Baltijos vokiečių įtaką socialinę, politinę, kultūrinę, akademinę įtaką, taip pat ir jų istoriografiją naujojoje Latvijos valstybėje reikėjo atsverti visais lygmenimis. Pagaliau egzistavo ir trečias veiksnys – tam tikras poreikis ideologiškai atremti naująją Latvijos valstybę į kokią nors „savą“ istorinį pirmtaką, panašiai kaip lietuviai, kurie paskelbė nepriklausomybę, deklaravo jį „atkuriantys“, t. y. besiorientuojantys į Didžiosios Kunigaikštystės simbolinį tęstinumą. Konkrečiai – nutiesti tiltus tarp moderniosios Latvijos iš Viduramžių kuršių pasaulio bei Latvijos ir kadaise jos teritorijoje egzistavusio Lietuvos ir Lenkijos vasalo – Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystės (hercogystės). Šie faktoriai daugiausia lėmė, kad tautinėje istoriografijoje ir tautiname istoriniame naratyve latvių kontekste aptarti jūrinės istorijos motyvai liko aktualūs.

Kartu jie lėmė, kad svarbiausias jūrinės istorijos motyvas, kuris buvo pasitelkiamas politinei panaudai, buvo motyvas apie tautos kolonijinę praeitį. Jis buvo naudojamas tarpukario Latvijos istorijos politikoje kaip politinės kovos prieš likusios Baltijos vokiečių kultūrinės, akademinės, simbolinės ir kitokios įtakos tarpukario Latvijoje priemonė (tai ypač suaktyvėjo po 1934 m. perversmo, kai įsigalėjo Kārlio Ulmanis'o diktatūra). Ypač autoritarinis Latvijos režimas matė būtinybę viešai pabrėžti Kārlis'o Ulmanis'o rūpestį jūriniais klausimais (Denisso Hanovso teigimu, režimo lyderis net buvo viešai giriamas, šalia įvairių kitų epitetų, kaip „latvių jūreivių draugas“).⁷⁸¹ Kar-

populiari. 1914 m. iš 570 jūreivystės mokyklų auklėtinių 72 proc. buvo latviai.“ – BUTULIS, I.; ZUNDA, A. Op. cit., p. 96. Anot Ginto Šimano, per 51 metus šios mokyklos paruošė daugiau nei tūkstantį diplomuotų laivų kapitonų ir šturmanų Latvijos ir Rusijos prekybiniam laivynui; tais metais jūreivystės mokyklose mokėsi daugiau nei 3000 mokinių. – ŠIMANIS, G. Op. cit., 56. lp.

⁷⁸⁰ „Po karo, 1920 m., Latvijai priklausė 45 laivai. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, 1940 m. pradžioje, su Latvijos vėliava plaukiojo 103 laivai. <...> Nuo 1924 m. Latvijoje iš valstybės biudžeto laivynas kasmet būdavo subsidijuojamas 1 mln. latų suma, šalyje palankiai buvo sutvarkyti laivininkystės rėmimo ir paskolų gavimo įstatymai.“ – ADO-MAVIČIUS, R. Op. cit., p. 15.

⁷⁸¹ HANOV, Deniss; TĒRAUDKALNS, Valdis. The Return of the Gods? Authoritarian Culture and Neo-Paganism in Interwar Latvia, 1934–1940. In *Latvia – A Work in Progress? 100 Years of State- and Nation-Building*. Ed. by. David J. SMITH. Stuttgart, 2017, pp. 91.

tu K. Ulmanis'o taip pat nebuvo vengiama lyginti ir su Kuršo kunigaikščiu Jokūbu Ketleriu.⁷⁸² Tai yra svarbu, nes parodo nors ir netiesioginį motyvą apie tautos kolonijinę praeitį pasitelkiamą politinei panaudai per įvairias simbolines sąsajas.

Kai kuriems latvių visuomenininkams palyginti K. Ulmanis'į su XVII a. Kuršo kunigaikščiu Jokūbu netrukde nei šio „vokiška“ kilmė, nei tai, kad „latviai“ jo Jokūbo Ketlerio valdose turėjo baudžiauninkų statusą.⁷⁸³ Tarpukariu tai nebuvo didelė kliūtis latviams simboliškai „pasisavinti“ Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų praeitį, nes buvo galima remtis teiginiu, kad dauguma Kuršo gyventojų tuo metu buvo latviai.⁷⁸⁴ Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorija itin tiko įvairiems vokiečių istoriografijos teiginiams atremti, nes leido įtvirtinti latvių tautinį istorinį naratyvą net daugiau nei keliais būdais iš karto. Vidžemės (ar juo labiau Latgalos) istorija tam nebūtų tiek tikusi. Visa tai buvo susiję su latvių istorikų siekiu formuoti alternatyvą Baltijos vokiečių siūlomam Latvijos istorijos interpretacijos „monopoliui“. Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorija labai tiko tokiam istoriografiniam atkirčiui. Latvius tai leido bandyti parodyti kaip istorijos subjektus, bet ir išvelgti jų praeityje valstybingumo pradmenis. Tapatinimasis su kuršiais, kurie ten gyveno iki Vokiečių ordino atsikraustymo, Latvijoje tarpukariu taip pat egzistavo, bet jis nebuvo tiek pat naudingas, mat kuršiai nesukūrė savo valstybės. Jie galėjo tikti nebent kaip jūrinės tautos ar genties pavyzdys (tautos jūrinė praeitis), bet ne valstybės. Kita vertus, simbolinis „vokiškos“ Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorijos „pasisavinimas“, jas paverčiant „latviškomis“, buvo naudingesnis ir valstybinės istorijos tęstinumui, ir bandymams įveikti vokiečių dominavimą. Kartu Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštis Jakobas, kaip matėme, tarnavo konsoliduojant K. Ulmanis'o režimą, kuriant „tautos vado“ įvaizdį.

Be viso to, nors ir laikina, bet akivaizdi Kuršo kunigaikštystės ekonominė sėkmė negalėjo nebūti pateikiama kaip (tegl ir netiesioginis) sektinas pavyzdys ir (ar) tautinio pasididžiavimo šaltinis latviams. Šioje kunigaikštystėje vyko aktyvi prekyba, pramonės veikla, laivų statyba ir laivyba bei kitos ekonominės veiklos. Ideologiškai konstruodami ryšį su Kuršo kunigaikštystės ir jos užjūrio kolonijų istorija, latvių istorikai ir politiniai veikėjai galėjo nesunkiai konstruoti savo tautos praeitį kaip jūrinę ir netgi kolonijinę (šiuo atžvilgiu nė kiek nenusileisdami kitoms Europos tautoms). Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istorija tarsi papildė latvių tautinį istorinį naratyvą labai svarbiu elementu, tarpukariu tapusiu svarbia latvių istorinės savimonės dalimi.

Catherine'a Gibson teigia, kad Kuršo kunigaikštystės užjūrio kolonijos yra iki šiol apibūdinamos latvių nacionaliniame diskurse kaip „jų“ kolonijinė Ankstyvųjų naujųjų

⁷⁸² Anot Mārtiņš'o Mintaus'o, „Kuršo kunigaikštystė buvo mėgstamiausia to meto tyrimų tema, „tai buvo dar vienas būdas autoritariniam režimui įgyti savotišką istorinį pagrindimą pasitelkiant asociacijas su idealizuotu kunigaikščio Jokūbo Ketlerio (1610–1682) įvaizdžiu, lyginant su Ulmanis'u kaip naujuoju *pater patriae*.“ – MINTAURS, M. Op. cit., p. 101.

⁷⁸³ HANOVŠ, D.; TĒRAUDKALNS, V. *Laiks, telpa, vadonis...*, 59. lpp.

⁷⁸⁴ Žr. nuorodą 466.

laikų praeitis.⁷⁸⁵ Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų pavyzdys buvo susijęs su verslumu, jūriniu mentalitetu, racionalumu, iniciatyvumu ir t. t., jau nekalbant apie tai, kad šios valdos praeitis apskritai turėjo žadinti tautinio pasididžiavimo jausmą savo šalies praeitimi. Kunigaikščio Jokūbo Ketlerio istorinis įvaizdis latvių tautinėje historiografijoje buvo labai palankus. Tai buvo racionalaus ir efektyvaus valdymo pavyzdys. Pagal palankų latvių istorikų požiūrį, iš visų Latvijos istorijos laikotarpių J. Ketlerio valdymo laikotarpis galėtų būti lyginamas nebent tik su švedų aukso amžiumi (Švedijos valdymo Livonijoje laikotarpiu), apie kurį, anot S. Pivoro, liaudies žodinėje tradicijoje buvo išlaikyti labai geri atsiminimai.⁷⁸⁶ Taigi motyvo politinė panauda buvo susijusi ir su latvių visuomenės tautinio pasididžiavimo ugdymu.

Pastangos įtraukti į latvių tautinę kultūrą ir pasitelkti ką tik aptartai politinei panaudai Kuršo kunigaikštystę ir su jos praeitimi susijusius jūrinės istorijos motyvus apie Kuršo užjūrio kolonijas leidžia teigti, kad tokiu būdu buvo bandoma konstruoti modernios tautos jūrinę praeitį (kartu ir jūrinį mentalitetą). Galima sakyti, kad jūrinės istorijos motyvo apie Kuršo kunigaikštystės kolonijas politinė panauda vis dėlto egzistavo, bet ji nebuvo tiesioginė, ją reikia interpretuoti.

Latvijoje nebuvo kuriamas joks kolonijinis diskursas, kuris būtų susijęs su užjūrio kolonijų įgijimu (t. y. tiesiog nebuvo nieko panašaus į tuos procesus, kurie vyko, pavyzdžiui, XIX a. Vokietijoje ar tarpukario Lenkijoje). Latvijos politikų parlamentinėse diskusijose apie karinio laivyno kūrimą taip pat vargu ar rasime pavyzdžių, kai buvo apeliuojama į Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų bei kunigaikščio Jokūbo Ketlerio karo laivyno istoriją kaip argumentų šaltinį Latvijos karinio laivyno kūrimo klausimui aptarti. Svarbesni buvo finansinių resursų panaudojimo klausimai bei diskusijos apie tai, ar Latvijai apskritai reikia karinio jūrų laivyno.⁷⁸⁷ Nors latvių politikai vis dėlto nutarė kurti karinį jūrų laivyną⁷⁸⁸, tai nebuvo niekaip susiję su jūrinės istorijos motyvu

⁷⁸⁵ GIBSON, C. *Geographies of Nationhood...*, p. 168.

⁷⁸⁶ PIVORAS, S. *Lietuvių ir latvių pilietinės savimonės raida...*, p. 48.

⁷⁸⁷ „Opozicija įrodinėjo, kad Latvijai nereikia karinio jūrų laivyno, ji per skurdi karo laivams statyti ir prižiūrėti, o pinigus geriau išleisti kitur. Kiti tvirtino, kad Latvijai reikia galingo laivyno. 1922 m. kovo mėnesio kalboje Latvijos prezidentas Janis Čakstė abu šiuos požiūrius apibūdino kaip „klaidingus“ ir paragino Latviją rasti vidurio kelią. Čakstė norėjo nedidelio, gerai aprūpinto laivyno, kuriame būtų keli vidutinio dydžio laivai ir keli povandeniniai laivai. Jis paragino sukurti karines jūrų pajėgas, skirtas užkirsti kelią „galimiems priešiškiems išsilaipinimams“, kurie akivaizdžiai reikšė sovietus, ir apsaugoti Latvijos neutralumą karo atveju regione.“ – STOKER, D. J. *Britain, France and the Naval Arms Trade...*, p. 56.

⁷⁸⁸ 1924 m. balandžio 10 d. Latvijos Seimas galiausiai priėmė Latvijos jūrų gynybos įstatymą ir paskyrė beveik 10 milijonų latų ketveriems metams. – Ibid., p. 57. Latvijai siekiant sukurti „mažą, bet modernų“ karo laivyną, prasidėjo konkurencija tarp Anglijos ir Prancūzijos dėl karo laivų pardavimo Latvijai. Prancūzai laimėjo kontraktą visų pirma todėl, kad pažadėjo teorinį ir praktinį įgulos apmokymą, o Britų Admiralitetas pasiūlė tik teorinį apmokymą; laivų kaina buvo antraeilis dalykas. 1926 m. Latvijos karinis laivynas

politine panauda (nepaisant to, kad tai buvo vienas svarbiausių Latvijos jūrinės politikos sprendimų tarpukariu).

Dėl šių priežasčių Kuršo kunigaikštystės kolonijų istorija buvo labiau simbolinis dalykas, netinkantis tiesmukai politinei panaudai (tokiai, kaip, pavyzdžiui, lietuvių ir lenkų atveju istorinio motyvo apie „nustūmimą nuo jūros“ naudojimas teritorinėms pretenzijoms grįsti). Motyvas kur kas labiau tiko latvių tautos jūrinės praeities konstravimui, negu konkretiems jūrinės politikos sprendimams pagrįsti. Todėl atsakymų į klausimus apie šio motyvo politinę panaudą reikėtų ieškoti latvių tautinėje istoriografijoje ir jos polemikoje su Baltijos vokiečių istoriografija. Motyvas labai tiko siekiui parodyti latvių tautą kaip jūrinę, turinčią jūrevystės įgūdžių bei pasižyminčią jūriniu mentalitetu.

Latvių visuomenė, turėdama daugiau objektyvių galimybių antroje XIX a. pusėje ir tarpukariu koncentruotis į praktinę jūrinę veiklą, mažiau naudojo jūrinės istorijos motyvų negu lietuvių ir lenkų visuomenės. Todėl ne tokia aktuali buvo ir tiesioginė motyvo politinė panauda, tam tiesiog nebuvo jokios būtinybės. Pats motyvas apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas galėjo būti panaudojamas politiškai nebent netiesiogiai – Baltijos vokiečių istorinį motyvą pateikiant iš latvių perspektyvos. Tai buvo tarpukario Latvijos istorijos politikos dalis, Baltijos vokiečių istoriografijos ir politinės bei kultūrinės ir netgi simbolinės įveikos būdas. Motyvą reikėtų traktuoti ne vien tik kaip tiesiog „pasisavinimą“, į jį tektų žiūrėti platesniame tarpukario Latvijos politikų keliamų uždavinių latvių istorikams kontekste.

Kuršo kunigaikštystės ir jos kolonijų istoriografinės interpretacijos pirmiausia atsirado Baltijos vokiečių istoriografijoje ir jos liudijo (žvelgiant iš Baltijos vokiečių autorių perspektyvos) Kuršo teritorijos bei istorijos „savumą“, „vokiškumą“. Livonija buvo laikoma Viduramžių vokiečių „kolonija“, „civilizacijos forpostu“ ir t. t. Baltijos vokiečiai ne tik laikė save „kolonizatoriais“, bet ir pabrėžė savo indėlį į šio krašto „civilizavimą“ (kaip jie tai suprato – „civilizacinės misijos“ prasme).⁷⁸⁹ Tai buvo iš dalies panašu į tai, kas tuo metu cirkuliavo Vokietijos imperijos vokiečiakalbiame diskurse bei istoriografijoje („Drang nach Osten“ ir t. t.) ir turėjo tam tikrų sąsajų. Tam tikra prasme latvių istorikai „sulatvino“ Baltijos vokiečių jūrinės istorijos motyvą. Sunku būtų buvę ši motyvą panaudoti tiesmukai antivokiškumui, nes Kuršo kunigaikštis Jokūbas Ketleris buvo teigiama istorinė figūra latvių tautiniame istoriniame pasakojime. Kadangi nebuvo įmanoma paneigti ar vaizduoti neigiamai Kuršo kunigaikštystės pasiekimų ir jos kolonijų istorijos Jokūbo Ketlerio laikais, beliko tai „pasisavinti“ ir teigti, kad tai yra ne Baltijos vokiečių, o latvių tautos istorijos dalis.

pasipildė keturiais karo laivais, pirktais iš Prancūzijos. Tai buvo Prancūzijoje pastatyti du povandeniniai laivai „Ronis“ ir „Spidola“, taip pat du minininkai „Viesturs“ ir „Imanta“. – STOKER, D. J. Undermining the *Cordon Sanitaire*..., pp. 171–172, 175.

⁷⁸⁹ Plačiau apie Baltijos vokiečių požiūrį į save kaip „kolonizatorius“: IJABS, Ivars. Another Baltic Postcolonialism: Young Latvians, Baltic Germans, and the emergence of Latvian National Movement. *Nationalities Papers*, 2014, Vol. 42, No. 1, p. 90.

Latvijoje jūrinės istorijos motyvas apie tautos kolonijinę praeitį intensyviausiai viešajame diskurse cirkuliavo viso tarpukario laikotarpiu būtent dėl istorikų darbų ir istorijos vadovėlių, kurie jį perkėlė ir į tautinę kultūrą. Nepavyko išvelgti šio motyvo cirkuliavimo ir (ar) politinės panaudos aiškių intensyvumo pakilimų ar nuosmukių, matyt, todėl, kad šio motyvo dinamika buvo palaikoma daugmaž tolygiai viso tarpukario laikotarpiu. Teoriškai motyvo eksploatavimas galėjo suintensyvėti tik Kārlis'o Ulmanis'o valdymo laikotarpiu (1934–1940 m.), bet šią prielaidą dar reikėtų tirti detaliau.

Apibendrinant galima teigti, kad šios ir kitos čia aptariamoms aplinkybėms sudarė prielaidas latvių jūrinės istorijos motyvui apie Kuršo kunigaikštystę ir jos kolonijas būti pasitelkiamam politinei panaudai, net jeigu ji buvo netiesioginė ir labiau susijusi su simboline tarpukario Latvijoje išlikusios Baltijos vokiečių įtakos įveika naudojantis istorijos politika.

4.2. Lietuvių atvejis

Kitokį vaidmenį nei Krišjānis Valdemārs latvių tautinėje kultūroje, lietuvių tautinėje kultūroje suvaidino Simonas Daukantas – pirmasis autorius, apie lietuvių jūrinės istorijos motyvus prabilęs lietuvių kalba. Skirtingai nei Valdemārs, jis turėjo istoriko išsilavinimą. Todėl lietuviškuoju atveju politinę panaudą tų jūrinės istorijos motyvų, kuriuos sukūrė istorikai, įmanoma pavaizduoti daug aiškiau, ir tą įmanoma padaryti per Daukanto idėjų recepciją.

Pirmas kontekstas, kuriame Daukanto idėjų politinė recepcija aiškiai matoma, susijęs su tais žmonėmis, kurie, skirtingai nei Daukantas, jau galėjo svarstyti, kokia turėtų būti Lietuvos valstybė, ir daryti tai formuodami savo politines vizijas ir lūkesčius. Pvz., neabejotiną įtaką Daukanto samprata apie lietuvius ir latvius kaip vieną tautą, kuri iki Vokiečių ordino atėjimo gyveno teritorijose, esančiose tarp Rygos ir Karaliaučiaus, darė įtaką Jonui Šliūpai – S. Daukanto biografui ir latviams simpatizavusiam bendros Lietuvos ir Latvijos jūrinės valstybės idėjos kūrėjui ir propaguotojui.⁷⁹⁰ J. Šliūpas norėjo „atkurti“ jo įsivaizduojamą vieningą senovės baltų tautą ar valstybę, tiksliau, sukurti jos sampratą ir ją įtvirtinti lietuvių visuomenės erdvinėje vaizduotėje. Bendrą „panbaltišką“ tapatybę jis konstravo taip, kad numatoma bendra „lietuv-latvių“ valstybė savo teritorinėmis ribomis sutapo su S. Daukanto „senovės lietuvių teritorijomis“ ir uostais (nuo Rygos iki Karaliaučiaus).⁷⁹¹ Ši J. Šliūpo politinė

⁷⁹⁰ Plačiau apie šią Lietuvos-Latvijos bendros jūrinės valstybės idėją ir jos genezę rašoma šios disertacijos autoriaus straipsnyje: KULEVIČIUS, Valentinas. Priėjimas prie Baltijos jūros kaip lietuvių politinis siekis: XIX a. pabaiga–XX a. pradžia. In *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. 38). Sud. Vygantas VAREIKIS, Silva POCYTĖ. Klaipėda, 2019, p. 28–33.

⁷⁹¹ S. Daukantas rašė: „Vokiečiams užgulus jūrinės jų pilis, beje: Klaipėdos, Liepojos, Lielupio ir Daugavos, kad nebegalėjo patys su svečia šalia per jūrą beprekioti, <...>.“ – DAU-

vizija, aiškiausiai suformuluota per Pirmąjį pasaulinį karą, kilo iš S. Daukanto pasakojimo apie „senovės lietuvių nustūmimą nuo jūros“. Bet šio motyvo politinė panauda (idėja, kad įsivaizduojamas praeities darinys gali būti „prikeltas“ ateityje, įgaudamas bendros Lietuvos-Latvijos jūrinės valstybės su uostais nuo Rygos iki Karaliaučiaus pavidalą) nebuvo vien karo padarinys. J. Šliūpas apie tai rašė jau anksčiau, dar prieš karą.⁷⁹²

Kitas politinės panaudos pavyzdys pavyzdys – trečiame skyriuje jau aptarta kunigo Antano Jusaičio knyga ir jos išplatinimas JAV politikams. Pirmą, knygoje buvo daug jūrinės istorijos motyvų (ne tik apie „valstybę nuo jūros iki jūros“⁷⁹³, bet ir apie

KANTAS, Simonas. Budas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių [1845]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. I, p. 479; „Užgynė lietuviams ir žemaičiams perkrikštams ne vien miestuose gyventi, bet karčemininkais ir gaspadninkais būti, todėl Rygoj, Liepojoj, Klaipėdoj ir Karaliaučijūnė vieno lietuviu nei žemaičio prekėjo ar dailidės iki šios dienos nėra, kaip tiktai vieni prašaleičiai vokiečiai.“ – DAUKANTAS, Simonas. Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje [1850]. In DAUKANTAS, S. *Raštai...*, t. II, p. 395. J. Šliūpo tekstuose buvo suformuluota gana aiški bendros lietuvių ir latvių jūrinės valstybės samprata. Šią sampratą jis aktyviausiai plėtojo Pirmojo pasaulinio karo metais (1917–1918 m., t. y. karui einant į pabaigą). J. Šliūpas rašė: „<...> šalis susisiečia su Baltijos jure, ir tad įgiję savosna rankosna Klaipėdą, Liepoją ir Rygą, o galbūt ir Karaliaučių, Lietuviai ir Latviai turi gana prigimties šaltinių, kad pataptų viena iš kilčiausiųjų nacijų, nežiūrint į šalies mažumą“. – ŠLIŪPAS, Jonas. *Lietuvių-latvių respublika ir šiaurės tautų sąjunga: rinkinys straipsnių ir paskaitų*. Stockholm, 1918, p. 25.

⁷⁹² „Net nesusiprantame, kad mūsų šalis, turtinga upėmis ir giriomis, gulėdama Baltijos pajūryje, gali atlošti įžymę rolę ir civilizacijoje ir polytikoje. Užmirštame, kad Mažoji Lietuva yra mūsų šalis, kad Tilžė, Karaliaučius ir Klaipėda, nors Vokiečiais šiandien apgyventi miestai, vis gi yra centrai lietuviško gyvenimo. Latvija su Liepojom, Ryga, Dunaburgu, taip pat augštai pakilusi yra išdarbystoje, apšvietime ir polytiškame susipratime. Didžioji gi Lietuva dvasiškai ėmė atgyti. Visur steigiami ukio ir jaunimo rateliai, dauginasi skaičius mokyklų, turime savo nors cenzuruotą pressą. Tad Mažoji Lietuva, Latvija ir Didžioji Lietuva nemažą turi įiegą, ir jeigu panlituanizmo idėja įsikerėtų, jeigu ryšiai tarp Prūsų Lietuvių, Latvių, Žemaičių ir Lietuvių Augštiečių drutinami butu, kas gali abejoti, juog su laiku musu šalis šiaur-vakriuose tiek sverti galētu, kiek atgimstanti Lenkija, arba minėtoji augščiaus Rumenija! Jeigu šiandien negalima dar svajoti apie Lietuvos federatyvišką respubliką, tai vis gi laikas pamanyti bent apie autonomiją ir artesnį susirišimą viso mūsų padermės sąnarių. Ypačiai jeigu kiltų karė tarp Austrijos ir Maskolijos, į kurią turės įsimašyti ir Vokietija, ne butų daug sunkenybių įsteigti – jeigu ne federatyvišką Lietuv-Latvijos respubliką, tai bent šalį gauti autonomiškai suvienytą, su centru Vilniuje, Kaune ar Rygoje. Tad nenusiminkime galutinai dėl savo tautos ateities! Moninkimės, vienykimės, lavinkimės polytikoj, ir ateis laikas, kada paspjis saulutė ir į Lietuvos padanges. O jeigu snausime ar miegosime, jeigu nemylėsime savo krašto ir žmonių, pasmaugs mus kaimynai: Maskoliai ar Vokiečiai ar Lenkai! Platinkime idėją panlituanizmo ir federatyviškos Lietuv-Latvių respublikos!“ – ŠLIŪPAS, Jonas. Šis bei Tas iš Chronikos. *Laisvoji mintis*, 1913, Nr. 36, p. 856–857.

⁷⁹³ JUSAITIS, A. *The History of the Lithuanian Nation...*, pp. 1–2, 15–16, 127, 143–144.

„nustūmimą nuo jūros“⁷⁹⁴, vadinasi, jie nebuvo atsitiktiniai). Antra, knyga buvo išversta į anglų kalbą ir joje buvo novatoriškai konstruojama lietuvių tautos jūrinė praeitis (ne vien per jūrinės istorijos motyvus. Trečia, komentuodama praeitį, knyga kartu projektavo potencialią jūrinę ateitį (būsima Lietuva matoma ne tik su Klaipėda ir Palanga, bet netgi galbūt konfederacijoje su Latvija.⁷⁹⁵ Šioje knygoje, sulaukusioje ir atgarsio JAV spaudoje bei netgi palankių atsiliepimų iš ją skaičiusių politikų ir diplomatų, kuriems buvo įteikta,⁷⁹⁶ tarptautinei auditorijai buvo formuojama Lietuvos, kuri turi turėti ne tik ekonomiškai, bet ir istoriškai pagrįstą priėjimą prie jūros, politinė vizija. A. Jusačio knyga ir buvo skirta įtakingų politikų nuomonei paveikti Lietuvai naudinga linkme.⁷⁹⁷ Ir dar vienas motyvo apie „nustūmimą nuo jūros“ politinės panaudos pavyzdys.

Politinės praktikos šis motyvas veikė ne vien už būsimosios Lietuvos ribų (J. Šliūpas JAV ir Švedijoje, A. Jusaitis JAV). Juo naudojosi ir Lietuvos Tarybos nariai, o tai aiškiai parodo įdirbį, kurį buvo padarę istorinių darbų lietuvių kalba autoriai, plėtodami jūrinės istorijos motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“.⁷⁹⁸ Tiesa, Lietuvos Tarybos gretose vyravo kursas į savarankišką Lietuvos valstybę (be Latvijos). Nepaisant to, formuluodami viziją apie šios valstybės sienas tiek su Vokietija, tiek su Latvija, Tarybos nariai plačiai naudojo argumentais, kuriuos grindė kadaise įvykusi „nustūmimu nuo jūros“ ir noru tai „atitaistyti“. Tai aiškiai matyti jų argumentacijoje dėl Palangos–Šventosios ruožo prie Baltijos.

Faktas apie Ankstyvaisiais naujaisiais laikais egzistavusį Šventosios uostą, kurio nebeliko nuo XVIII a., lietuvių tautiniame istoriniame naratyve paplito jau po Pirmojo pasaulinio karo. Iki tol Palangos ir Šventosios pajūrio ruožas jau buvo įsivaizduojamas kaip simbolinė „senovės lietuvių“ kovų su Vokiečių ordinu dėl priėjimo prie jūros vieta. Pavyzdžiui, tai matyti Lietuvos Tarybos nario Mykolo Biržiškos 1918 m. dėstytuose argumentuose.⁷⁹⁹ Bet jis jau formulavo ir naują argumentą apie tai, kad

⁷⁹⁴ Ibid., pp. 84–85.

⁷⁹⁵ Ibid., pp. 88–90.

⁷⁹⁶ Šie politikų ir diplomatų atsiliepimai apie knygą yra pateikiami čia: JUSAITIS, A. *Lietuvių tautos istorija...*, p. 83–101.

⁷⁹⁷ Antano Jusačio knygos anglų kalba antras papildytas 1919 m. leidimas buvo įteiktas JAV prezidentui W. Wilsonui, prieš šiam išplaukiant į Paryžiaus taikos konferenciją. Patricijus Jusaitis, nors ir pervertindamas knygos reikšmę, teigia: „Ši knyga suvaidino didžiulį vaidmenį. Daugeiui pasaulio diplomatų tai buvo vienintelis informacijos šaltinis, suteikęs objektyvias žinias apie Lietuvos istoriją ir jos žmonių siekius. 3000 šios knygos egzempliorių buvo išsiuntinėti įvairių pasaulio valstybių diplomatinėms tarnyboms. Knygos parašymą inspiravo Antano Jusačio susitikimas su Jonu Basanavičiumi, 1916 m. atvykusi į Ameriką ieškoti ten esančios lietuvių visuomenės paramos, darant poveikį JAV vyriausybei.“ – JUSAITIS, P. Op. cit., p. 8.

⁷⁹⁸ RIMKA, A. *Lietuvos ūkis...*, p. 17–18, 102; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1918, p. 46; JANULAITIS, A. Op. cit., p. 186; KLIMAITIS, P. *Lietuvos istorija...* 1912, p. 11, 15; ALEKNA, A. *Lietuvos istorija...* 1919, p. 83; MAIRONIS. Op. cit., p. 150.

⁷⁹⁹ „Vien siauras, žemaičių ginamas Palangos pajūris (ligi Šventosios upės, – 2 mylių platumo) neleido kryžieviams su kalavininkais susisiekti ir dar labiau įsigalėti.“ – BIRŽIŠKA, M. Op. cit., p. 9.

Šventoji kadaise buvo „mūsų“ uostas, praradęs reikšmę dėl „svetimųjų“ – Rygos ar Švedijos – įtakos.⁸⁰⁰ Taigi vėl – jūrinės istorijos motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“, tik jau modifikuotas, ne vien daukantinis.

Suprantama, kad jūrinės istorijos motyvai nebūtinai vaidindavo lemiančio politinius sprendimus argumento vaidmenį; dažniausiai jie būdavo tarsi papildomais argumentais ar pavyzdžiais, pateikiamais greta kitų argumentų, pavyzdžiui, etnografinio, ekonominio, kultūrinio, religinio, geopolitinio, karinio ir t. t. Šios paletės, o ne vieno argumento, naudojimas taip pat aiškiai matyti latvių ir lietuvių diskusijose apie Palangos ir Šventosios ruožo priklausomybę 1919–1921 m. laikotarpiu.⁸⁰¹ Tačiau verta pastebėti, kad yra teigiama, jog Arbitražo komisijos dėl Lietuvos ir Latvijos sienos komisijos pirmininkui James'ui Young'ui Simpsonui padarė įspūdį argumentas apie anglų prekybos kontorą Šventosios uoste XVII a., kas galėjo netiesiogiai prisidėti prie palankaus lietuviams sprendimo.⁸⁰²

Antanas Smetona derybose dėl Lietuvos sienos su Latvija tikrai naudojo jūrinės istorijos motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“.⁸⁰³ Nors tą žinome tik iš buvusio Valstybės

⁸⁰⁰ „Senovėje tačiau Lietuvai ji buvo itin svarbi, nes jos įtakoje buvo Šventoji, mūsų vienintelis jūros uostas. Dar, Vytautas, sako, norėdamas atidaryti Lietuvai nuo vokiečių nepriklausantį „langą“ Europon, panaujinęs tą uostą; tad reikėtų suprasti uostą ir seniau čion buvus, tik gal buvus apleistą. <...> Sako, dar 1625 m. Švedų karalius Augustas Adolfas, Rygos pirklių įprašytas, užpildinęs Šventąją akmenimis, kurių parsigabenęs 9 jūrių laivais Yra tačiau užsilikusi žinia, jog 1685 m. anglų pirklys Horstas čionai įsisteigęs savo kontorą, ir tiktai XII-sis švedų Karolis Šventuosį panaikinęs. Bene bus jis du kartu naikintas ir vėl naujintas.“ – *Ibid.*, p. 94.

⁸⁰¹ „Lietuvos su Latvija sienų sprendimas iš tikrųjų buvo sunkus ir painus. Arbitražo Komisijai reikėjo žingsnis po žingsnio pereiti visa buvusioji administracijos siena, ir, ginčytinus klausimus sprendžiant, vaduotis kalbiniu, istoriniu, etnografiniu, ekonominiu ir dar kitokiais požiūriais. Sienos klausimas Lietuvai buvo gana palankiai išspręstas. Svarbiausia, kad jai buvo priskirtas Palangos kraštas su buvusiu Šventosios uostu, tuo būdu sudarant jai išėjimą į jūrą.“ – MERKELIS, A. Op. cit., p. 266.

⁸⁰² „Sienų Arbitražo Komisijos pirmininkas, prof. Simpsonas, sutiko su Lietuvių sienos delegacijos išrodymais ir atiteisė Palangos sritį su Šventosios žiotimis Lietuvai. Popės ežero ir jo apylinkės jis nerado galima imti iš Latvijos. Kad Lietuvai reikia turėti uostas Baltijos pajūryje, jam radosi aišku, ypač išrodžius, jog Šventosios žiotyse jau yra buvusi Lietuvos prieplauka, anglų prekybos kompanijos atstovo Horsto dar 16-amžiuje įtaisyta. Tą prieplauką sunaikinę švedai, kariaudami su Lietuva ir Lenkija pradžioje 18-kio ar pabaigoje 17-kio amžiaus. Mat, Rygos pirkliai bijoję konkurencijos, tai ir įprašę švedų tai padaryti. Taip bent pasakoja Balinskis savo viršum mūsų minėtoje knygoje. Jei prie Šventosios yra buvusi prieplauka, tai gali dabar būti įsteigtas uostas. Ta mintis labiausiai, tur būt, įtikino prof. Simpsoną. Papės ežeras, neturėdamas tradicijų, atrodė jam abejotinas uosto reikalui. Antra vertus, atiduodant jį Lietuvai, tektų susitikti su dideliu Latvijos pasipriešinimu.“ – SMETONA, A. Nustatymas Lietuvos sienų su Latvija..., p. 45.

⁸⁰³ „Senovės Lietuva gerai suprato ir įvertino jūros svarbumą. Abu Vokiečių Ordinu, Kryžievių ir Kardininkų, vienas iš pietų ir vakarų, antras iš žiemų, stengėsi visokiomis priemo-

Prezidento ataskaitos, tikėtina, kad šį jūrinės istorijos motyvą jis naudojo kaip papildomą argumentą ir derybų metu, o ne vien tik šioje ataskaitoje, kuri viešai buvo paskelbta po to, kai Palanga 1921 m. jau buvo prijungta prie Lietuvos.

Kitas to paties jūrinės istorijos motyvo politinio panaudojimo atvejis susijęs su Klaipėdos klausimu ir Lietuvos bandymais įsitvirtinti pajūrio ruože, kuris 1920–1939 m. buvo žinomas kaip Klaipėdos kraštas. Šiuo atveju motyvo politinė panauda Lietuvoje užsiėmė ne politikai, o istorikai, kitų profesijų atstovai (žurnalistai, teisininkai, muziejininkai ir t. t.) arba tiesiog visuomenininkai, susiję su tokiomis organizacijomis kaip Lietuvos vakarų sąjunga. Tai istorikas Zenonas Ivinskis⁸⁰⁴, diplomatas bei Lietuvos vakarų sąjungos pirmininkas (1937–1939 m.) Vaclovas Sidzikauskas⁸⁰⁵, ekonomistas ir istorikas Vincas Vileišis⁸⁰⁶, teisininkas, istorikas, paveldosaugininkas, muziejininkas Vladas Pryšmantas⁸⁰⁷, istorikas ir kunigas bei ateitininkas Jonas Matusas⁸⁰⁸, spaudos ir radijo žurnalistas bei žurnalo „Jūra“ redaktorius (1938–1939 m.) Vladas Bakūnas⁸⁰⁹, istorikas ir skautas Paulius Šležas.⁸¹⁰ Tačiau pažvelgus į laikotarpį, kada ši jų veikla pasireiškė, nesunku pastebėti, kad jis sutampa su politinėmis aktualijomis – Lietuvos bandymais įsitvirtinti Klaipėdoje, išlaikyti ten savo įtaką ir konflikto su Vokietija dėl Klaipėdos paūmėjimo laikotarpiu. Taigi jūrinės istorijos motyvų politinis aktualizavimas iš pradžių buvo susijęs su Lietuvos teritorinėmis pretenzijomis, o vėliau – su suverenumo Klaipėdoje gynimu nuo Vokietijos pretenzijų ir bandymais integruoti Klaipėdą į Lietuvą.

Ar būta kitokių, labiau „vidinių“ jūrinės istorijos motyvų politinio eksploatavimo stimulų? Atrodo, kad taip, bet panašu, kad šie „vidiniai“ stimulai pernelyg dažnai nebuvo svarbūs patys savaime, bet veikė tik subordinuoti aukščiau aptartiesiems. Tą

nėmis nustumti lietuvių tautą nuo Baltijos pajūrio. Bet tai jiems nepavyko: Didysis kunigaikštis Vytautas 1422 metų sutartimi su Kryževiais galutinai atsiėmė Lietuvai Palangą ir tokiu būdu abu Ordinu buvo visam laikui nuo kits kito atskirtu. Ligi kurio daikto į šiaurę nuo Palangos seniau ėjo Lietuvos siena pajūriu, sunku tiksliai pasakyti. Užėmusi Lietuvą, Rusija rado tą sieną ligi Šventosios upės. Palangos sklipą atidalijo ir priskyrė į Kuršą rusų vyriausybė 1817 m., grovo Mykolo Tiškevičiaus įprašyta.“ – *Ibid.*, p. 39.

⁸⁰⁴ IVINSKIS, Z. Senosios Lietuvos ūkis..., p. 291; IVINSKIS, Z. Lietuvos praeities ir dabarties kryžkelės..., p. 290–291; IVINSKIS, Z. Lietuvos vakarų sienos...1933-04-16, p. 371–372; 1933-04-23, p. 385–386.

⁸⁰⁵ SIDZIKAUSKAS, V. Klaipėdos krašto ūkis seniau ir dabar. *Vairas*, 1935, Nr. 6, p. 180; SIDZIKAUSKAS, V. Šią vasarą pašvėskime jūrai. *Vakarai*, 1936-07-09, Nr. 157, p. 2.

⁸⁰⁶ VILEIŠIS, V. Maž. Lietuva ir Klaipėdoje istorijos eigoje. *Vairas*, 1936, Nr. 5, p. 511–512.

⁸⁰⁷ PRYŠMANTAS, V. Lietuva ir jūra..., p. 1; PRYŠMANTAS, V. Jūrų reikšmė..., p. 4; PRYŠMANTAS, V. Lietuvių kovos..., p. 601–607; PRYŠMANTAS, V. Mums reikia jūrinio charakterio..., p. 8.

⁸⁰⁸ MATUSAS, J. Kaip prūsai kovėsi su vokiečiais ties Klaipėda. *Vakarai*, 1936-05-17, Nr. 114, p. 7.

⁸⁰⁹ BAKŪNAS, V. Op. cit., p. 1.

⁸¹⁰ ŠLEŽAS, P. Vytauto Didžiojo kovos..., p. 409–410, 412–413.

pirmiausia rodytų faktas, kad jūrinės istorijos motyvai nebūtinai visuomet buvo susiję tik su Palangos–Šventosios ruožu ir (ar) Klaipėdos kraštu, bet ir su prūsais, kuršiais ir „senovės latviais“, kurie istoriškai gyveno kur kas didesniame pajūrio ruože. Šiame kontekste „vidinė“ priežastimi galbūt galėtų būti laikoma jaunosios kartos ugdymas siekiant jai perteikti suvokimą, kad tarpukario Lietuva turi efektyviai išnaudoti savo buvimą prie jūros, nes, be kita ko, praeityje dėl jūros daug kovota.

Tai aiškiai matyti visuomeninėje, bet politiškai sankcionuotoje 1934 m. Jūros dienos kampanijoje. Iš vienos pusės istoriografijoje ji laikoma Klaipėdos integravimu, jos simbolinio pasisavinimo kampanija: „Jūros simbolį naudojant kaip lietuvių ir Klaipėdos mentalinio suartinimo priemonę, taip pat buvo apeliuojama į praeities vaizdinius. Gana plačiai buvo paplitę teiginiai, esą „senovės lietuviai“ iš esmės turėjo jūreivystės įgūdžius, ir tik dėl „vokiečių“ ekspansijos XIII a. jie šiuos įgūdžius praradę.“⁸¹¹ Iš kitos pusės kampanijos objektas buvo ne vien Klaipėda, bet jūra, nemažai daliai gyventojų dar atrodžiusi svetima, ir su ja susiję Lietuvos lūkesčiai.

Todėl čia matome ir pastangas keisti lietuvių mentalitetą iš kontinentinio į jūrinį. Ypač tam tiko motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“. Jis galėjo vaizduoti tautą praeityje tiek kaip kontinentinę, tiek kaip jūrinę, bet laikui bėgant praradusią savo „jūriškumą“. Šis jūrinės istorijos motyvas turėjo paaiškinti ar netgi padėti konstruoti tautos santykį su jūra praeityje ir dabartyje, nurodyti jo kilmės šaltinį, t. y. atsakyti į klausimą, kodėl tauta yra jūrinė arba kontinentinė tuometinėje dabartyje. Reikėjo įvardyti, kokios priežastys nulėmė lietuvių jūrinės praeities praradimą, kas dėl to kaltas, ir pasiūlyti, kaip reikia spręsti šią problemą (kurti prekybinį laivyną ir t. t.). Jūrinės istorijos motyvai tam labai tiko, nes suteikė galimybę trumpai ir vaizdžiai įvardyti problemą bei nurodyti galimus jos sprendimo būdus ar tiesiog tautos ir (ar) valstybės raidos trajektorijas. Faktas, kad šio motyvo eksploatavimo suaktyvėjimas tiksliai sutampa su 1934–1938 m. (nors jis egzistavo ir buvo naudojamas visą tarpukarį),⁸¹² kai

⁸¹¹ SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis...*, p. 141.

⁸¹² K., S. Klaipėdos uostas. *Krivulė*, 1923, Nr. 2, p. 5; LUKAŠEVIČIUS, A. Op. cit., p. 113; BENDORAVIČIUS, A. Mūsų pajūris..., p. 4; Išėjimas į jūrą – savo jėgomis pasitikėjimo nuopelnas. *Jaunoji karta*, 1933-01-15, p. 1; NAUSĖDAS, V. Jūra ir lietuvio siela. *Jaunoji karta*, 1934-08-12, Nr. 32 (169), p. 521; GERUTIS, A. Sukaktuvėms praėjus. *Jaunoji karta*, 1935-01-20, Nr. 3 (192), p. 46; BENDORAVIČIUS, A. Gamta priskyrė Klaipėdą mums..., p. 110; NAUBURAS, E. Kovos dėl Klaipėdos. *Jaunoji karta*, 1935-06-23, Nr. 25 (214), p. 530–531; STANKEVIČIUS, B. Kur džiūsta tinklai prie marių... *Jaunoji karta*, 1935-06-30, Nr. 26 (215), p. 555; ŠVĖGŽDINIS, P. Vytautas ir Klaipėda. *Jaunoji karta*, 1938-01-21, Nr. 3 (348), p. 60; DAUMANTAS, A. Lietuva ir germanai. *Tėvų žemė*, 1933-12-10, Nr. 1, p. 2; TIJŪNĖLIS, J. Lietuvos Klaipėda. *Tėvų žemė*, 1934-01-16 d, Nr. 1, p. 1–2; KOLUPAILA, S. Mūsų jūra! *Tėvų žemė*, 1934-08-15, Nr. 13, p. 1; NOREIKA, L. Palanga. *Vairas*, 1914-06-20, Nr. 12, p. 2; IVINSKIS, Z. Senosios Lietuvos ūkis..., p. 291; DAUMANTAS, A. Dvylika metų mūsų Klaipėdai. *Vairas*, 1935, Nr. 2, p. 224; SIDZIKAUSKAS, V. Klaipėdos krašto ūkis seniau ir dabar. *Vairas*, 1935, Nr. 6, p. 180; VILEIŠIS, V. Maž. Lietuva ir Klaipėdoje istorijos eigoje. *Vairas*, 1936, Nr. 5, p. 511–512;

Lietuva sukatyvinio visą savo jūrinę politiką ir ėmė kurti valstybinį prekybos laivyną, šiuo klausimu iškalbingas.

Kad su tuo susijusi ilgalaikė lietuvių visuomenės transformacija yra prioritetas, dalis lietuvių visuomenininkų, taip pat tų, kurie bent laikinai dalyvavo politinėje veikloje, puikiai suvokė. Į lietuvių visuomenę jie žvelgė kaip į vis dar pernelyg kontinentinę, kad išvelgtų jūros teikiamas galimybes. Pavyzdžiui, J. Šliūpas teigė, kad „Jures svarbą supranta visos pajūroje gyvenančiosios tautos, išskyrus tik Lietuvius, kurių inteligentijos dalis svajonėmis, o ne realiais tautos reikalais gyvena ir tebegyvena“.⁸¹³ Teodoras Daukantas savo atsiminimuose teigė, kad Lietuva XX a. 3-iajame dešimtmetyje dar buvo *žemyninė* valstybė.⁸¹⁴ Jūrinės istorijos motyvas apie „nustūmimą nuo

PRYŠMANTAS, V. Lietuvių kovos..., p. 601, 602, 603, 604–605, 606–607; U., A. Klaipėdos krašto ribos. *Vairas*, 1938, Nr. 13, p. 824–825; V., A. Pabaltijo santarvės vaidmuo. *Vairas*, 1939, Nr. 5, p. 81; G., J. Politinė kova dėl Baltijos..., p. 508; G., I. Lietuvos istorinė dvasia. *Vairas*, 1939, Nr. 31, p. 595; ŠTUOPIS, P. Aisčių vienybės klausimu. *Vairas*, 1939, Nr. 39, p. 792; PULAUSKAS, M. Kaip tapau jūros sūnumi. Jūreiviški prisipažinimai. *Vakarai*, 1936-01-10, Nr. 8, p. 2; Jūra – raktas Lietuvos laisvės. *Vakarai*, 1936-01-15, Nr. 12, p. 1; ŽVIRBLIS. Mūsų Jūrinės Tradicijos. *Vakarai*, 1936-02-28, Nr. 49, p. 2; MATUSAS, J. Kaip prūsai kovėsi su vokiečiais ties Klaipėda. *Vakarai*, 1936-05-17, Nr. 114, p. 7; GRIGOLAITIS, J. Jūra ir laisvė. *Vakarai*, 1936-05-31, Nr. 125, p. 3; PR., St. Jei atiduočiau Palangą, verktų visa Lietuva. *Vakarai*, 1936-05-31, Nr. 125, p. 5; SIDZIKAUSKAS, V. Šią vasarą pašvėskime jūrai. *Vakarai*, 1936-07-09, Nr. 157, p. 2; NARSUTIS, E. Op. cit., p. 3; ANYSAS, M. Klaipėdos uostas seniau ir dabar. *Vakarai*, 1936-12-18, Nr. 294, p. 2; ŠLAŽA, J. Klaipėda prūsų ordinui valdant. *Vakarai*, 1937-03-19, Nr. 65, p. 2; BAKŪNAS, V. Op. cit., p. 1; VĖLĖNAITIS, J. Kaip gyvena Palangos krašto pajūriškiai. *Vakarai*, 1938-03-30, Nr. 74 (680), p. 5; Jūrų inspektorius ats. gen. T. Daukanto paskaita. *Vakarai*, 1938-03-23, Nr. 68 (674), p. 2; GALVANAUSKAS, G. Klaipėdos uosto užnugarys. *Naujoji Romuva*, 1938-01-15, Nr. 1–2 (363–364), p. 47; PAUPERAS, J. Pajūrio krašto lietuviai. *Naujoji Romuva*, 1934-04-29, Nr. 173 (17), p. 361, 362–363; BENDORAVIČIUS, A. Baltija..., p. 553; TIJŪNĖLIS, J. Lietuviai ir Baltijos jūra. *Naujoji Romuva*, 1934-10-14, Nr. 197, p. 728–729; ŠLEŽAS, P. Vytauto Didžiojo kovos..., p. 409, 410, 412, 413; ŠLAŽA, M. Klaipėdos krašto reikšmė Lietuvos valstybei. *Naujoji Romuva*, 1933-01-22, Nr. 108, p. 77; GALVYZDIS, S. Klaipėdos krašto su Lietuva vieningumo reikalu. *Naujoji Romuva*, 1933-01-22, Nr. 108, p. 74, 75; IVINSKIS, Z. Lietuvos praeities ir dabarties kryžkelės..., p. 290, 291; IVINSKIS, Z. Lietuvos vakarų sienos..., 1933-04-16, p. 371, 372, 385, 386; Pasaulio akyvaizdoje. *Lietuva*, 1919-01-12, Nr. 2, p. 1; VOSYLIUS, B. Mūsų žemė – mūsų jūra. *Jaunoji Lietuva*, 1937, Nr. 1, p. 8; DARGVAINIS. Anglas rašytojas apie Klaipėdą. *Klaipėdos žinios*, 1925-01-30, Nr. 25 (301), p. 1; PRYŠMANTAS, V. Lietuva ir jūra..., p. 2; BRUŽAS, A. Jūra ir Jūros Draugija. *Klaipėdos žinios*, 1925-08-02, Nr. 176 (452), p. 1; PRYŠMANTAS, V. Jūrų reikšmė..., p. 4. PRYŠMANTAS, V. Mums reikia jūrinio charakterio..., p. 8.

⁸¹³ ŠLIŪPAS, J. *Lietuvių-latvių respublika*..., p. 128.

⁸¹⁴ „Lietuvai tada priklausė gan didelis Baltijos kranto ruožas su gerai įrengtu Klaipėdos uostu, tačiau ji dar neturėjo nė vieno laivo su savo vėliava ir visas prekes per šį uostą išveždavo ir įsiveždavo kitų šalių laivais. Nuo pat vaikystės buvęs jūrininku, aš visomis jėgomis

jūros“ galėjo „logiškai“ paaiškinti tokią lietuvių jūrinio mentaliteto stoką, nurodyti jos istorines priežastis ir pasekmes lietuvių tautos bei Lietuvos valstybės likimui, o kartu skatinti „taisyti istorines klaidas“ – raginti lietuvius „sugrįžti prie jūros“. „Grįžimas“ prie jūros turėjo būti visų pirma mentalinis, integruojant jūrą į lietuvių kultūrą, politiką ir ekonomiką. Bet jis galėjo būti suprantamas ir fiziškai: skirtingai nei Latvija, Lietuva tarpukariu dar buvo menkai urbanizuotas kraštas; vienintelis didmiestis prie jūros ir jūrų uostas – erdvė, kuriose telkėsi „jūrinių“ profesijų žmonės – buvo iš esmės nelietuviškas. Tad fizinis Klaipėdos „atlietuvinimas“ (vėlgi išplaukiantis iš Daukanto įtvirtintos logikos apie pajūrį, kuris iš „senovės lietuvių“ buvo atimtas) taip pat buvo „grįžimo“ dalis, pateisinama jūrinės istorijos motyvais. Štai ir K. Pakštas, kaip ir dalis kitų Lietuvos autorių, manė, kad lietuviai turėjo jūrinę praeitį, bet ją prarado, todėl nėra jūrinė tauta: „<...> ilgai išbuvusi nuo jūros nustumta, Lietuva neteko jūrininkų tradicijų, pamėgimo ir net sugebėjimų“.⁸¹⁵ „Mes esame pajūrinė tauta, bet dar ne jūreiviška. Tačiau prieš tūkstantį ar net daugiau metų baltai yra buvę ir geri jūrininkai.“⁸¹⁶ Jūrą K. Pakštas suvokė beveik kaip visų socialinių ir ekonominių Lietuvos problemų sprendimą, tarsį savotišką panacėją. Kartu nebuvo pamirštama „nustūmimo nuo jūros“ ir „grįžimo“ prie jos pavaizduoti kaip šimtamečių kovų Klaipėdos uosto bei krašto dalį (Vaclovo Sidzikausko 1936 m. knygelė yra geriausias to pavyzdys, nors tikrai ne vienintelis).⁸¹⁷

Jūrinės istorijos motyvai Lietuvoje cirkuliavo viso tarpukario metu. Juos aktualizuoti kuriuo nors laikotarpiu paskatino teritorinės pretenzijos, politiniai įvykiai, tarptautinis kontekstas, vidaus ir (ar) užsienio politikos poslinkiai ar kitos priežastys. Jūra tarpukario Lietuvoje buvo iki galo dar nepanaudotas išteklis, kuriame slėpėsi daug politinių ir ekonominių, taip pat visuomenės mentaliteto formavimo ir tapatybės konstravimo galimybių. Tam tereikėjo suaktyvinti viešajame diskurse jau egzistavusius dalykus: jūrinės istorijos motyvus, jūrinės idėjas ir t. t. Iš pradžių visuomenės entuziazmą pakurstė Klaipėdos krašto prijungimas. Vėliau jūriniais klausimais nuosekliai rūpinosi tik nedidelė visuomenės dalis, kuri stengėsi palaikyti šiuos klausimus viešojoje erdvėje. Tačiau tai, kol politinės ir ekonominės būtinybės verčiamos neįsitraukę vyriausybė ir su ja susiję agentai, ir liko tiesiog tik nuomonėmis bei raginimais

siekiau, kad Lietuva turėtų nuosavą prekinį laivyną: parašiau į laikraščius keletą straipsnių, žadindamas lietuvių visuomenės susidomėjimą jūra ir laivynu, aiškinau, kiek lėšų valstybė praranda, mokėdama svetimšaliams frachtus už prekių gabenimą, ir kad tokios nedidelės valstybės, kaip Danija, Norvegija bei Švedija praturtėjo tikrai todėl, kad laiku įsitaisė nuosavus įspūdingo dydžio prekinis laivynus. Tačiau šalies visuomenė – kaip ir bet kurioje kitoje *žemyninėje* [kursyvu parašyta tekste – *aut. past.*] valstybėje – mano raginimams kurti savą laivyną liko kurčia. Būtent todėl aš išėjau dimisijon ir pats ėmiausi akcinės laivybos bendrovės organizavimo.“ – REINGARDAS, T. Op. cit., p. 115.

⁸¹⁵ PAKŠTAS, K. *Baltijos respublikų politinė geografija...* 1929, p. 122.

⁸¹⁶ PAKŠTAS, K. *Baltijos jūra...*, p. 76.

⁸¹⁷ SIDZIKAUŠKAS, V. *Savo jūros sargyboje...*

viešajame diskurse. XX a. 3-iojo dešimtmečio antroje pusėje, kai jau buvo išspręstas Klaipėdos krašto priklausomybės klausimas, tačiau nebuvo imamasi didesnių pastangų jūrinėje politikoje (neskaitant Klaipėdos uosto modernizavimo), spaudoje jūrinės istorijos motyvų būdavo mažiau. Tuo metu (1929 m.) gana objektyviai Lietuvos kaip jūrinės valstybės tuometinę būklę ir problemas įvertino K. Pakštas.⁸¹⁸ Jis tuo metu lietuvius laikė vis dar kontinentine tauta, kuri nepanaudoja priėjimo prie jūros teikiamų galimybių.⁸¹⁹ Visuomenėje jau būta balsų, raginusių politikus imtis aktyvesnių sprendimų jūrinės politikos ir ekonomikos srityse (pvz., kuriant Lietuvos prekybinį laivyną), tačiau lūžis įvyko tik antroje XX a. ketvirto dešimtmečio pusėje, kai kilo Vokietijos ir Lietuvos santykių krizė.⁸²⁰ Todėl galima sutikti su istoriografijoje jau kurį laiką palaikoma mintimi,⁸²¹ kad antras svarbus visos valstybės mastu jūrinių motyvų suaktualinimas prasidėjo 1934 m., kai tarp Vokietijos ir Lietuvos paaštrėjus įtampai atsirado būtinybė gręžtis į jūrą. Antanas Smetona, 1934 m. organizuodamas Jūros dieną, suvokė būtinybę konsoliduoti Lietuvos visuomenę užsienio grėsmių (kaip antai Vokietijos ir Lenkijos nepuolimo pakto) kontekste. Pavyzdžiui, A. Smetonos kalboje 1934 m. Jūros dienos proga buvo išvelgiamas tęstinumas tarp kryžiuočių ir nacių siekių Klaipėdos krašte; labai svarbu ir tai, kad šioje kalboje buvo panaudoti motyvai apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ ir apie „nustūmimą nuo jūros“.⁸²² Taigi politinė motyvų panauda čia akivaizdi.

Čia verta akcentuoti, kad iš visų lietuvių jūrinės istorijos motyvų „nustūmimo nuo jūros“ motyvas vis dėlto politiškai eksploatuotas dažniausiai. Tai galima paaiškinti didesniu šio motyvo pritaikomumu politinėms aktualijoms spręsti Lietuvos kontekste tarpukariu. Kito motyvo apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ kažkiek aktyvesnį politinį naudojimą galima užčiuoti pirmiausia Palangos–Šventosios ruožo kontekste. Šis ruožas lietuvių istorinėje vaizduotėje reprezentuotas kaip strategiškai ir istoriškai svarbi lietuvių tautos ir (ar) Lietuvos valstybės kovų su „vokiečiais“ bei kryžiuočiais vieta, kurios niekada nebuvo užėmęs Vokiečių ordinas ir kuri sutrukdė abiem ordino atšakoms susijungti.

Nors apskritai motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ gerokai mažiau tiko jį tiesiogiai panaudoti politiniams siekiams, jis buvo tinkamas kitiems praktiniams

⁸¹⁸ „Nereikia manyti, kad kontinentinės sostinės ministeriai ar parlamentas greit supras pajūrio valstybės uždavinius. Štai septyni metai Lietuvos pajūrys tvarkomas iš Kauno, o nėra dar nei jūrų mokyklos, nei tautinio laivyno pradžios, nors apie tai mokama pakalbėti ir net parašyti.“ – PAKŠTAS, K. *Baltijos respublikų politinė geografija...* 1929, p. 154.

⁸¹⁹ „Tik liūdna darosi matant šį pajūrį lietuvių beveik nenaudojamą: net per 6 metus valdydama tą pajūrį, Lietuva nesugebėjo Klaipėdoje atgaivinti buvusios čia jūrų mokyklos ir neįstengė duoti tinkamos pradžios tautiniam laivynui. Vadinas, net pajūrį valdydami, mes pasiliecame kontinentine tauta ir atsiribojame nuo palaimingos jūrų įtakos, palikdami ją kitiems sunaudoti.“ – *Ibid.*, p. 103.

⁸²⁰ ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 23–27, 46–47, 82–100.

⁸²¹ Plg. SAFRONOVAS, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis...*, p. 139–141.

⁸²² SMETONA, Antanas. Jūros diena. In SMETONA, A. *Pasakyta parašyta...*, p. 297–300.

tikslams (istorinės tapatybės konstravimui, tautinio pasididžiavimo jausmo stiprinimui, patriotiniam jaunimo auklėjimui ir t. t.). Pavyzdžiui, jį ne kartą savo viešose kalbose naudojo Lietuvos prezidentas Antanas Smetona. Šį motyvą galima aptikti ne tik 1934 m. Jūros dienos proga jo sakytoje viešoje kalboje, bet taip pat ir kitose prezidento viešose kalbose bei straipsniuose.⁸²³ Tačiau apskritai motyvas apie „valstybę

⁸²³ „Lietuva ruošiasi 1930 metais iškilmingai minėti savo Didįjį Kunigaikštį Vytautą, kurs buvo sukūręs didžiąją valstybę nuo Baltijos ligi Juodųjų jūrų. Nuo jo mirties šiemet sueis 500 metų. Jis buvo geriausias karys, didžiausias kariuomenės vadas ir išmintingiausias valdovas. Jis mūsų galybės idealas.“ – SMETONA, Antanas. Vytauto Didžiojo metai. In SMETONA, A. *Pasakyta parašyta...*, p. 157. „Dar labiau lenkiamės žilajai Lietuvos senovei, kad jos vadai, didieji kunigaikščiai, yra palikę mums didingos valstybės tradicijų. Tujų vadų tarpe visų pranašiausias Vytautas Didysis, didžia išmintimi ir drąsiu pasiryžimu kūręs, ūgdęs ir valdęs Lietuvos imperiją nuo Baltijos ligi Juodųjų jūrų, žvaliai budėdamas pavojų sukuryje, iš visų pusių ją saugodamas nuo smalsiųjų priešų. Kad jis buvo ir uoliausias krikščionijos globėjas, tai liudija ir daugybė jo inkurtų bažnyčių Lietuvoje. Vytauto imperija buvo tvirta siena, už kurios galėjo vakarų šalys ramiau gyventi ir ugdyti paveldėtą iš romėnų civilizaciją. Taigi Lietuvos senovė turi kultūros nuopelnų ir kitoms tautoms. Mūsų senovės paveikslas sunkiausiu metu drąsino Daukantą Basanavičių, Kudirką ir kitus tautos žadintojus gaivinti viltį, kad Lietuva atgis. Ji tikrai atgijo, bet jau ne palti imperija, siekusi didžiųjų Dniepro, Dono ir Dniestro upių, o tik mažutė, nors ir pati garbingoji jos dalis. Susiaurėjo mūsų valstybės ribos, palikome prie Baltijos jūrų, kur esame insigvenę iš nebeatmenamų amžių.“ – SMETONA, Antanas. Vasario 16 d. minint. In *Ibid.*, p. 158–159. „Lietuvos prakilniųjų vadų dėka lietuvių tauta išliko gyva. Dabar ji ne tik gyva, bet ir atgavusi nepriklausomą gyvenimą. Mūsų atstatytoji valstybė, tėra mažutė dalelė Vytauto imperijos, palikusi vien prie Baltijos jūrų. Bet šiandien ir žmonijos siekimai yra kitokie: ne tautos valstybėms, o valstybės tautoms.“ – SMETONA, Antanas. Rugsėjo 8 diena – Tautos šventė. In *Ibid.*, p. 162. „Visokiomis progomis laisvoji Lietuva minėjo šiemet Vytauto Didžiojo darbus. Apžvelgę jo gyvenimą, matome nepaprastą mūsų tautos dramą, kurios vyriausias asmuo yra Kęstučio ir Birutės sūnus. Tarytum koks pasakiškas karžygys, išmestas iš tėviškės ir atimtas viso palikimo, grūmiasi in visas puses, ligi pagaliau atsiseda Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio sostan, surenka visas Gediminaičių žemes, padidina jas savo sėkmingais žygiais ir sužiedžia jas vieningon didžiulėn valstybėn nuo Baltijos ligi Juodųjų jūrų. Nepaprasto proto, stangios valios ir ypatingai prakilnios išminties būta Gedimino anūko, Gedimino žemių tėvonies, kad tokiuo smarkių sukurių metu, kaip XIV amžiaus pabaiga ir XV pradžia, pavyksta jam pačiam iškilti kitiems nepasiekiamom augštumon ir iškelti jon Lietuvos šalis. Nepaprasta valstybe, didžiule imperija Europos rytuose tapo Lietuva Vytauto Didžiojo tvirtose rankose. Ir Šv. Sostas ir Romos Imperatorius vertina jo galybę, skaitosi su juo, kaip su pranašiausiu ano meto valdovu.“ – SMETONA, Antanas. Vytautiškai. In *Ibid.*, p. 163. „Tokia traginga jūsų buitis dar labiau didina mūsų ilgesį, mūsų norą atgauti Vilnių, kur mūsų protėviai senovėje steigė valdžią, mokėjusią sukurti galingą didžią valstybę nuo Baltijos ligi Juodųjų Jūrų.“ – SMETONA, Antanas. Dubingiuose. In *Ibid.*, 1992, p. 289. „Lietuvos imperija viduramžyje siekė nuo jūros ligi jūros. Tuomet lietuviai stengė sukurti plačią valstybę, o šiandien siekia parodyti savo tautišką savybes bendrame žmonijos dvasinių gėrybių lobyne.“ – SMETONA, Antanas. Politinės gairės (gruodžio 15 d.). In *Ibid.*, p. 329. „Pravartu čia kiek užsiminti ir apie

nuo jūros iki jūros“ tarpukario Lietuvos spaudoje buvo naudojamas gana retai, be to, visą tarpukario laikotarpį jis pasirodydavo be išvargiamų aktyvesnio naudojimo suintensyvinimų.⁸²⁴

4.3. Lenkų atvejis

Lenkiškasis jūrinės istorijos motyvų politinės panaudos atvejis panašus į lietuviškąjį tuo, kad čia ši panauda suintensyvėjo per Pirmąjį pasaulinį karą ir pirmiausia tarnavo kaip argumentas teritorinėms pretenzijoms (Lenkijos „išėjimui prie jūros“). Tačiau lenkiškajame kontekste turėjo svarbos (žymiai daugiau nei ką tik aptartu lietuvių atveju) ir kiti veiksniai. Be poreikio būsimajai Lenkijai įgyti („atgauti“) jūrų uostą Vyslos žiotyse, pradėto ypač intensyviai artikuliuoti XX a. pradžioje ir per Pirmąjį pasaulinį karą, jūrinės istorijos motyvų politinė panauda lenkams turėjo prasmę ir kitame – slavų ir germanų, imperinės ir nacionalinės tvarkų priešpriešų – kontekste, kuris suaktualėjo dar XIX amžiuje.

Prie to prisidėjo ir bendras su nacionalinės idėjos masiškėjimu susijęs kontekstas (panašus į lietuviškąjį) – lenkų autoriai lenkus laikė kontinentine tauta, o jūros reikšmės supratimas XIX–XX a. pr. lenkų visuomenei dar buvo naujas dalykas.⁸²⁵ Tačiau (bent jau priešakinėse visuomenės grupėse) šiuo klausimu XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje lenkai, atrodo, pažengė toliau nei lietuviai, arba Lenkijos politikai valstybės kūrimo pradžioje bent jau veikė žymiai ryžtingiau nei Lietuvos.⁸²⁶

lietuvių būdo ydas, paveldėtas iš senovės ir paskiau insigytas. Jie linę in ekspansiją ir in kosmopolitizmą, in tolimą erdvę ir in laimės jieškojimą svetur. Tas palinkimas senovėje nuvedė juos ligi Juodųjų Jūrų.“ – SMETONA, Antanas. Auklėjimo pagrindas – teisingumas. In *Ibid.*, p. 340.

⁸²⁴ RAULINAITIS, V. Karaliaus Mindaugo Universitetas Klaipėdoje. *Vakarai*, 1936-11-15, Nr. 267, p. 3; NARSUTIS, E. Op. cit., p. 3; BAKŪNAS, V. Op. cit., p. 1; ŠLEŽAS, P. Lietuva ir Lenkija. Jų santykiai nuo seniausių laikų ligi šių dienų. *Naujoji Romuva*, 1938-05-01, Nr. 17 (379), p. 401; VETUSIUS. Italas apie Lietuvą ir Vilnių. *Naujoji Romuva*, 1934-10-14, Nr. 197, p. 739; Prancūzai apie lietuvius. *Lietuva*, 1919-09-10, Nr. 198, p. 2; Čekai ir Lietuva. *Lietuva*, 1921-10-26, Nr. 241 (769), p. 1; Niekados! *Lietuva*, 1927-12-03, Nr. 274 (2657), p. 1; N-TIS, M. Valingai ateitin. *Jaunoji Lietuva*, 1937, Nr. 6–7, p. 306; ŠT.–VISVYDAS, D. Laisvės varpams gaudžiant. *Jaunoji Lietuva*, 1938, Nr. 2, p. 50; PRYŠMANTAS, V. Jūrų reikšmė..., p. 4; S., J. Prof. Lord apie Lietuvą. *Lietuvos žinios*, 1923-09-27, Nr. 215, p. 1.

⁸²⁵ DOPIERAŁA, B. Op. cit., s. 14–15.

⁸²⁶ Geras pavyzdys čia galėtų būti karinio laivyno poreikio suvokimas. Įsaką Karo reikalų ministerijai dėl Lenkijos karinio laivyno įsteigimo tuometis „valstybės viršininkas“ J. Piłsudski pasirašė ir konkretų asmenį (Bogumił Nowotny) laivyno vadu (sekcijos viršininku ministerijoje) paskyrė dar 1918 m. lapkričio 28 d. – *Monitor Polski*, 30 Listopada 1918 r., Nr. 217, s. 1. Tuo metu Lenkija dar neturėjo jokio išėjimo į jūrą. Plg. Lietuvoje kariuomenės vadas įsakė įsteigti Lietuvos karinį laivyną 1935 m. rugpjūčio 1 d., praėjus dvylikai metų po to, kai buvo įgyta Klaipėda. – SURGAILIS, G. Op. cit., p. 12–21.

Potencialas jūrinės istorijos motyvams politiškai eksploatuoti egzistavo anksti. Kaip rašo Bogdanas Dopierała, jau Joachimasis Lelewelis suprato jūros reikšmę ir siekė ją perduoti lenkų visuomenei. „Tautinių sukilimų epochoje Lenkijos ryšių su jūra atnaujinimo klausimą iškėlė Joachimasis Lelewelis, pabrėždamas, kad būtent Lenkijai praeityje buvusios prūsų žemės su Gdansku ir Karaliaučiumi buvo skolingos už savo klestėjimą.“⁸²⁷ Vėlesni Lenkijos istorikai toliau plėtojo Lenkijos ir jūros problematiką. Taigi idėja, kad būsimoji Lenkija turi „atgauti“ Pamarį (Vakarų Prūsiją), ėmė cirkuliuoti gana anksti. XIX–XX a. sandūroje ją jau aiškiai artikuliuavo tokie lenkų autoriai, kaip vienas iš endekų (tautinių demokratų) ideologų Janas Ludwik Popławski.⁸²⁸ Pirmojo pasaulinio karo pradžioje tarptautinėje arenoje ją jau skleidė tokie lenkų politikai kaip Roman Dmowski ir Ignacy Paderewski. Ši idėja (teritorinė pretenzija) rėmėsi, be kitų dalykų, ir teisingumo atkūrimo logika būtent todėl, kad išplaukė iš „nustūmimo nuo jūros“ istorijos motyvo.

Tačiau kitas jūrinės istorijos motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, ko gero, pirmiau buvo perimtas ne iš istorikų darbų. Jau XIX a. pabaigoje lenkų visuomenininkų gretose jis buvo labai paplitęs kaip idėja, koncepcija, vizija, kurios apraiškos lenkų istoriografijoje retos, bet kurią visų pirma diktavo lenkų visuomenės lyderių svarstymai apie geopolitinę lenkų padėtį.⁸²⁹ Šiuo svarstymus savo ruožtu provokavo dvi XIX a. išryškėjusios įtampos –permanentinio šimtmečius trunkančio slavų ir germanų konflikto idėja⁸³⁰ bei imperinės tvarkos ir nacionalinio apsisprendimo principo konflikto idėja.

Visa tai sudarė palankias prielaidas ilgainiui lenkiškajame politiniame kontekste pirmiausia naudoti du jūrinės istorijos motyvus – apie „nustūmimą nuo jūros“ ir „valstybę nuo jūros iki jūros“. Trečiasis motyvas apie kolonijinę veiklą užjūryje praeityje, kaip minėta, aktualumo lenkų visuomenėje tarpukariu neįgavo: nepaisant to, kad tuo metu joje plėtojosi kolonijinis diskursas, susijęs su planingos lenkų emigracijos ir kolonizacijos kituose žemynuose idėjomis.

⁸²⁷ DOPIERAŁA, B. Op. cit., s. 14.

⁸²⁸ „Vakarų Prūsija nuo XIII a. kelis kartus keitė savo fizinį pavidalą. Iš lenkiškojo pamaro krašto Vokiečių ordino valdymo laikais ji virto vokišku kraštu. XV a. politinės ir ekonominės priežastys skatino jo trauką į Lenkiją. Valdoma Lenkijos, Vakarų Prūsija įgijo (ypač politiškai) lenkišką pobūdį taip aiškiai ir stipriai, kad aspiracijų susijungti su Lenkija radosi ir kaimyninėse vokiškai kalbančiose provincijose – Pomeranijoje ir Rytų Prūsijoje. Gdansko ir Torunės vokiečiai aktyviai protestavo prieš Prūsijos dalyvavimą padalijimuose. <...> Nėra abejonių, kad, politinėms sąlygoms kintant, lenkiškumas gana greitai laiku vėl paims viršų Vakarų Prūsijoje. Pvz., jeigu ši provincija būtų sujungta su karalyste, netgi valdoma Rusijos, pirmiausia Gdanskas, o paskui ir kitų miestai greitai įgytų lenkišką pobūdį.“ – POPLAWSKI, Jan Ludwik. Jubileusz pruski [1901]. In POPLAWSKI, Jan Ludwik. *Pisma polityczne*. T. I. Kraków-Warszawa, 1910, s. 241.

⁸²⁹ DOPIERAŁA, B. Op. cit., s. 16–47.

⁸³⁰ Ibid., s. 15.

Motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ ištakas, kaip minėta, reikia sieti su lenkų politiku grafu Adamu Jerzy'iu Czartoryskiū, kuris dar XIX a. viduryje bene pirmasis iškėlė ir pagrindė Lenkijos ateities viziją, kurios esmė buvo Vidurio Europos federalinė tautų sąjunga, siekianti Kaukazą ir nukreipta prieš Rusiją, – jo nuomone, šio plano realizavimas būtų padėjęs Lenkijai iškilti kaip regioninei galiai.⁸³¹ XIX a. pabaigoje ši idėja lenkų diskurse jau buvo tvirtai įleidusi šaknis. Kaip rašo S. Troebstas, „Lenkijos valstybės atkūrimo projektas, dėl kurio lenkų nacionalinis judėjimas plūšėjo po trečiojo šalies padalijimo, lėmė, kad jūra per kurį laiką grįžo į diduomenės, bajorijos, dvasininkijos, miestiečių ir inteligentijos mentalinį žemėlapį. XIX a. pabaigoje „Jogailaičių“ programa – Lenkijos „nuo Juodosios iki Baltijos jūros“ – tapo savaime suprantamu dalyku plačiam visuomenės ir politikų spektrui, kuris apėmė nuo mistinių Vernyhoros [legendinio kazokų pranašo – *aut. past.*] garbintojų iki Ukrainos anarchistų, nuo socialistinių Piłsudskio sekėjų iki etnocentrizmą propagavusių Dmowskio šalininkų.“⁸³² Tai gi motyvas (nuorodos į kadaise esą egzistavusią „Jogailaičių programą“ vaidmenyje) jau XIX a. buvo politiškai aktualus ir net kūrė tam tikrą bendrumą tarp gana skirtingų buvusioje ATR teritorijoje gyvenusių visuomenės grupių.

„Valstybė nuo jūros iki jūros“ (lenkų diskurse vartotos sąvokos *intermarium, międzymorze, od morza do morza*) Lenkijoje buvo ne vien jūrinės istorijos motyvas, kaip, pavyzdžiui, Lietuvoje. Kartu tai buvo užsienio politikos arba geopolitinės strategijos idėja, kurią iš visų veikiančiųjų Lenkijos politikų labiausiai palaikė Józef Piłsudski ir jo aplinkos „federalistai“. ATR tęstinumo viziją jie perkėlė į platesnį siekį sukurti Lenkijos vadovaujamą atsvarą Vokietijai ir Rusijai Vidurio Rytų Europoje. Toji atsvara turėjo apimti regioną tarp trijų – Baltijos, Juodosios ir Adrijos – jūrų. Tai buvo susiję ir su XIX a. lenkų mesianizmo idėja ir projekcijomis ne į praeitį, bet į dabartį bei ateitį. Siekta minėtame regione sukurti Lenkijos vadovaujamą ir dominuojamą valstybių sąjungą, kuri turėjo atsverti Vokietijos ir Rusijos keliamas grėsmes Lenkijai ir Vidurio Rytų Europai. Šią sąjungą turėjo sudaryti Baltarusija, Čekoslovakija, Estija, Jugoslavija, Lietuva, Latvija, Lenkija, Rumunija, Ukraina, Vengrija ir galbūt Suomija.⁸³³ Suprantama, ši J. Piłsudskio aplinkos idėja nebuvo įgyvendinta: pirmiausia todėl, kad buvusios ATR tautos buvo pernelyg toli pažengusios plėtodamos savo nacionalizmus ir matė save kaip atskiras nuo Lenkijos idėjos nacionalines valstybes.⁸³⁴ Nepaisant to, Lenkijos užsienio politika visą tarpukarį orientavosi

⁸³¹ IŠTOK, R.; KOZIAK, T. Op. cit., p. 90.

⁸³² TROEBST, S. Op. cit., p. 310.

⁸³³ JURKOWSKA, M. Op. cit., s. 430.

⁸³⁴ „Yra keletas priežasčių, kodėl nepavyko įgyvendinti plano. Šiai idėjai pasipriešino ne tik Rusija, bet ir dauguma Vakarų valstybių (išskyrus Prancūziją), kurios baiminosi dėl didėjančios Lenkijos svarbos tarptautinėje arenoje. Taip pat buvusios Abiejų Tautų Respublikos tautos, kurios siekė nepriklausomybės: lietuviai, ukrainiečiai ir baltarusiai, nesidomėjo įstojimu į sąjungą. Sienų konfliktai tarp Lenkijos ir jos kaimynių – Sovietų Rusijos, Ukrainos, Lietuvos ir Čekoslovakijos taip pat sumažino šansus Piłsudskio koncepcijos

į sąjungininkų Vidurio Rytų Europoje paiešką siekdama tokiu būdu užtikrinti ne tik Lenkijos valstybės saugumo interesus ar didinti Lenkijos įtaką šiame regione, bet ir pačios valstybės išlikimą.⁸³⁵

Šiame kontekste galima pateikti ne vieną pavyzdį, kaip jūrinės istorijos motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo pasitelkiamas politikų. Antai J. Piłsudskis 1922 m. pavasarį Vilniuje pasakė tokią kalbą, kurioje šį motyvą panaudojo.⁸³⁶ J. Piłsudskiui suvokus, kad nepavyks įgyvendinti *intermarium* geopolitinės koncepcijos, jūrinės istorijos motyvo apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ aktualumas sumažėjo. Tačiau vėliau, jau J. Piłsudskiui mirus, *intermarium* idėją dar bandė atgaivinti jo artimas pasekėjas Józef Beck (1932–1939 m. buvo Lenkijos užsienio reikalų ministras).⁸³⁷ J. Beckas ieškojo sąjungų su tokiomis šalimis kaip Rumunija. Tai buvo tiesioginis motyvo įgyvendinimas praktiškai ir politinė panauda, nors ir labai besiskirianti nuo motyvo apie „nustūmimą nuo jūros“ politinės panaudos.⁸³⁸

Stevenas Seegelis J. Piłsudskio *intermarium* įvardija kaip „strategiją“.⁸³⁹ Politinę šiojo *intermarium* panaudą galima interpretuoti ir kaip alternatyvią R. Dmowskio idėjomis politinę koncepciją, kuri buvo skirta ne vien tik užsienio, bet ir vidaus politikai, t. y. ne vien tik kaip Lenkijos ateities vizijos siūlymą, bet ir asmeninių J. Piłsudskio ambicijų įgyvendinimą. Todėl bandymus įgyvendinti *intermarium* idėją praktiškai

įgyvendinimui. Lenkijoje pagrindinis „Intermarium“ federacijos idėjos priešininkas buvo „Tautinės demokratijos“ vadovas Romanas Dmowski, siekęs sukurti etniškai vienodą Lenkijos valstybę ir tautinių mažumų polonizacijos. Galiausiai – federacijos projekto įgyvendinimą sugriovė Vidurio ir Rytų Europos šalių karas su Rusija (1919–1921).“ – *Ibid.*

⁸³⁵ *Intermarium* „projekto nesėkmė paskatino Piłsudskį iš naujo interpretuoti federacijos idėją ir sukurti Baltijos ir Balkanų valstybių aljanso koncepciją. Sąjungoje Lenkija, Baltijos šalys, Skandinavija, Čekoslovakija, Vengrija, Rumunija, Jugoslavija, Bulgarija, Italija ir Graikija turėjo būti sujungtos susitarimais. Tada ji driektųsi ne tik tarp Baltijos ir Juodosios jūrų, bet ir tarp Viduržemio jūros ir Arkties vandenyno. Deja, ir ši sąjunga nebuvo įgyvendinta, viena vertus, dėl įtemptų Lenkijos santykių su Lietuva ir Čekoslovakija, kita vertus – dėl likusių šalių tarpusavio kivirčių. Vienintelis šios koncepcijos pasiekimas yra Lenkijos ir Rumunijos aljansas.“ – *Ibid.*, s. 430–431.

⁸³⁶ „Brangus mylimas Vilniau, tave sostine padarė – reikia tai atvirai pasakyti – ne lenkiška ranka, o didžios pastangos lietuvių tautos, kada ji grūmėsi rūsčioje ir didžioje kovoje su visu ją supančiu pasauliu, neišskiriant nė Lenkijos. Nepaprasta valia pagoniškos Lietuvos didvyrių, kurie tada statė didžią valstybę nuo jūros ligi jūros, nuo garsiųjų Maskvos sienų ligi pat drumstos Vyslos krantų, valia didžiųjų karžygių, didingų savo jaudinančia Kęstučio ir Algirdo sandora, taip pat didžių istoriniuose Vytauto ir Jogailos ginčiuose, – iškėlė šias sienas, pastatė pamatus mūsų miesto, savo sostinės.“ – NALENČ, Darija; NALENČIUS, Tomašas. *Juzefas Piłsudskis. Legendos ir faktai*. Vilnius, 1991, p. 248.

⁸³⁷ LARUELLE, Marlene; RIVERA, Ellen. *Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium* (IERES Occasional Papers, March 2019). Washington, DC, 2019, p. 6.

⁸³⁸ Kronika miesieczna. Polska od morza do morza. *Szkwał*, 1937, Nr. 11.

⁸³⁹ SEEDEL, S. Op. cit., p. 274.

galima laikyti tiesiogine istorinio motyvo apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ politinė panauda.

Skirtingai nei motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, kurio panaudojimas buvo siejamas su Jogailaičių paveldu ir buvo labiau būdingas su J. Piłsudskio aplinkai (t. y. vadinamiesiems „federalistams“ politikams ir istorikams), jūrinės istorijos motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ galėjo būti labiau susijęs su R. Dmowskio endekų aplinka ir vadinamąja Piastų Lenkijos koncepcija. Kai kada teigiama, kad pirmoji idėja Lenkiją geopolitiškai labiau gravitavo į sausumą bei Rytus, o antroji – į Baltijos jūrą ir Vakarus. Tačiau *intermarium* nebuvo vien draugiškos kooperacijos tarp valstybių paieškos. Šiaip ar taip per šią koncepciją siekta tokios kooperacijos, kurioje Lenkija dominuotų Rytų Europoje. Šią koncepciją skatino atsvaros ne tik Rusijai, bet ir Vokietijai bei jų imperinėms pretenzijoms idėja. „Nustūmimo nuo jūros“ motyvo politinis eksploatavimas irgi buvo skatinamas antivokiškumo, bet šis motyvas tiko lokalesniems kontekstams. Pirmia, jis tiko Lenkijos valstybės pretenzijų į priėjimą prie jūros pagrindimui istoriniais argumentais.⁸⁴⁰ Antra, jis tiko jūrinės propagandos tikslams bei siekiamis integruoti po Pirmojo pasaulinio karo gautas teritorijas (Pamarių arba Vakarų Prūsiją) į Lenkijos sudėtį, nes Pamaris buvo vaizduojamas kaip politiškai, ekonomiškai ir geografiškai integrali Lenkijos valstybės dalis nuo pat jos atsiradimo.⁸⁴¹

Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo išplitęs ir politiškai naudojamas dar XIX a., o didesnė motyvo apie „nustūmimą nuo jūros“ panauda matoma pirmoje XX a. pusėje. Tai buvo tiesiogiai susiję su Lenkijos priėjimo prie Baltijos jūros noru ir priėjimo prie jūros gavimu bei siekais jį išsaugoti. Lenkijos visuomenėje vis intensyvějantys svarstymai apie jūros reikšmę lenkų tautai ir Lenkijos praečiai bei atečiai tęsėsi visą XIX a. ir buvo būdingi Lenkijos politinės minties raidai. Jų kontekstai buvo iš dalies panašūs į lietuvių, bet visiškai skyrėsi nuo latvių ir vokiečių. Esminis skirtumas buvo tas, kad Lenkijoje išėjimo prie jūros poreikis buvo labiau integruotas į politinę mintį jau XIX a. Per Pirmąjį pasaulinį karą lenkų politikai ne tik Vakarų Prūsiją su Gdansku, bet ir dalį Rytų Prūsijos jau įsivaizdavo kaip būsimosios Lenkijos dalį. Šią viziją drąsino ir gana abstraktus Woodrow Wilsono „14 punktų plano“ 13 punktas apie būtinybę Lenkijai suteikti priėjimą prie jūros.⁸⁴² Tačiau labiausiai plėtoti ir pasitelkti politinei panaudai motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“ Lenkijos politikai skatino Pirmojo pasaulinio karo rezultatai, kurie, tiesa, galiausiai buvo „įforminti“ ne taip, kaip jie tikėjosi, mat Lenkija gavo priėjimą prie jūros, bet negavo vokiečių dominuojamo Gdansko (jis buvo paskelbtas laisvuju miestu).⁸⁴³

⁸⁴⁰ GÓRSKI, K. *Pomorze...*, s. 5–6; RYBCZYŃSKI, M. Op. cit., s. 52; GÓRSKI, K. *The Monastic States...*, p. 48.

⁸⁴¹ GÓRSKI, K. *Pomorze...*, s. 12–13; RYBCZYŃSKI, M. Op. cit., s. 6–7; SMOLEŃSKIS, V. Op. cit., p. 23.

⁸⁴² SEEGL, S. Op. cit., pp. 270–271.

⁸⁴³ Plačiau apie Dancigo padėtį po Pirmojo pasaulinio karo ir jo provokiškas laikysenas tarpukariu žr.: KIMMICH, Christoph M. *The Free City. Danzig and German Foreign Policy, 1919–1934*. New Haven and London, 1968.

Negavusi Gdansko, Lenkija gautame pajūrio ruože pirma (kol nebuvo patvirtintas Gdynės statybos projektas) turėjo tenkintis Pucku – nedideliu uosteliu ant jūros kranto su 2,5 tūkst. gyventojų, dauguma kurių taip pat buvo vokiečiai. Būtent Puckas buvo susijęs su bandymais kurti Lenkijos laivyną XVI a. (tuo metu tą lėmė Gdansko pasipriešinimas). Dabar būtent jame 1920 m. vasario 10 d. įvyko „Lenkijos tuoktuvių su jūra“ ceremonija. Taigi tai buvo panašu į lietuviškąją Palangos–Šventosios ruožo atvejį. Tačiau Lenkija gautame pajūrio ruože įsitvirtino anksčiau ir sparčiau negu Lietuva savajame. Lenkija ėmėsi „įsisavinti“ pajūrį ir jūrą beveik iš karto (netgi išsyk beveik nuo nulio pradėjo statyti milžinišką Gdynės uostą ir perorientavo eksportą per Gdynę),⁸⁴⁴ o Lietuvos valstybė aktyvesnės jūrinės politikos ėmėsi tik nuo XX a. 4-ojo dešimtmečio vidurio⁸⁴⁵. Tačiau Lenkijai įsitvirtinti prie jūros irgi nebuvo lengva, daugeliu atžvilgių tai galima lyginti su Lietuvos įsitvirtinimu prie jūros.⁸⁴⁶ Kaip rašė Feliks Rostkowski 1933 m., ankstesnės lenkų kartos nieko nepadarė dėl įsitvirtinimo prie jūros, todėl dabar reikėjo viską kurti nuo nulio. Anot jo, pradinis Pamaro gavimo entuziazmas greitai atslūgo, o visi pirmieji privačios iniciatyvos bandymai kurti prekybinį Lenkijos laivyną baigėsi nesėkme. Tik Jūrų ir kolonijinės lygos „intensyvus propagandinis darbas“ įtikino visuomenę Gdynės uosto kūrimo būtinumu, o J. Piłsudskis konkrečiais politiniais sprendimais rūpinosi Gdynės uosto plėtra.⁸⁴⁷ Taigi Lenkijos įsitvirtinimo prie jūros procesas buvo labai panašus į procesus, kurie vyko Lietuvoje.

Ypač atkreiptinas dėmesys į tai, kad motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ galėjo tapti pagrindu (neneigiant objektyvių politinių, geopolitinių ir ekonominių priežasčių bei aplinkybių) kurti ir plėtoti Gdynės uostą, nes įvairiuose tarpukario Lenkijos

⁸⁴⁴ SERAPHIM, P. *Changes in the Structure...*, pp. 229–231; PRAZMOWSKA, Anita J. The role of Danzig in Polish-German relations on the eve of the Second World War. In *The Baltic and the Outbreak of the Second World War*. Ed. by John HIDDEN, Thomas LANE. Cambridge, 1992, pp. 75–77. Plačiau apie Gdynės uosto statybas: MIELCZAREK, R. Op. cit.

⁸⁴⁵ ADOMAVIČIUS, R. Op. cit., p. 82–111.

⁸⁴⁶ „Norėdamas pažadinti lietuvių visuomenės tautines ambicijas, parodyti, kaip galima tapti jūrine valstybe, K. Pakštas rėmėsi Lenkijos pavyzdžiu. „Nežiūrint materialinio skurdo, – rašė jis, – intelektualinis atgimusias Lenkijos gyvenimas veikliai bujoja ir pasireiškia įvairiomis kryptimis. Lenkijos šiaurės langelis į Baltiją vokiečių pastangomis tapo didelių tarptautinių ginčų, abejonių objektu. Bet lenkai parodė nemažą budrumo, atsparumo, jūrinėmis tezėmis sąmonino tautą, mokė vertinti jūrą, savo pajūrį. 1926 m. Torunėje įsteigtas Baltijos institutas, Jūrinė ir kolonijinė lyga, kitos organizacijos, kurių rengiamos pasakaitos, leidiniai, jūros šventės, plačios diskusijos daug prisidėjo, kad būtų sukurtas savo prekybos, karo laivynas, jūreivystės mokyklos, imtasi kitų įsitvirtinimo jūroje priemonių. Lenkų tauta, – pabrėžė K. Pakštas, – vis dėlto labai kontinentiška ir šitas jūron pasukimas nebuvo lengvas nei psichologiškai, nei materialistiškai. Tačiau tvirtas pasiryžimas jau daug ką nugalėjo ir išvedė Lenkiją į plačius pasaulio vieškelius.“ – PŠIBILSKIS, Vygintas Bronius. *Kazys Pakštas: tarp vizijų ir realybės*. Vilnius, 2003, p. 250.

⁸⁴⁷ ROSTKOWSKI, F. Op. cit., s. 3–5.

leidiniuose dažniausiai pasitaikydavo būtent motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“, kuris kartais buvo susijęs būtent su Gdanskio miesto istorija.⁸⁴⁸ Taip motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ galėjo tapti (ir tapo) kai kurių tarpukario Lenkijos jūrinės politikos sprendimų pagrindu.

Motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo susijęs su labai konkrečiais politiniais siekiais – priėjimo prie jūros gavimu ir jo išlaikymu, taip pat su Lenkijos teritorinėmis pretenzijomis Vokietijai į Rytų Prūsiją. Neatsitiktinai šis motyvas aktyviau naudotas ir labiau paplito būtent 1918 m. ir toks išliko viso tarpukario laikotarpiu. Konkretus jūrinės istorijos motyvo apie „nustūmimą nuo jūros“ pasitelkimas politinei panaudai yra Szymono Askenazy'io knygos atvejis: „Jis perrašė ir patobulino seną esė „Dancigas ir Lenkija“ („Gdańsk a Polska“), skirtą Taikos konferencijoje dalyvavusiai Lenkijos delegacijai. Knyga palaikė Lenkijos teises į Gdanską ir buvo išversta į kelias kalbas.“⁸⁴⁹ Šioje knygoje, kuri pirmą kartą pasirodė lenkų kalba dar 1919 m. pradžioje (o vėliau ir prancūzų bei vokiečių kalbomis),⁸⁵⁰ buvo motyvų apie „nustūmimą nuo jūros“⁸⁵¹. Nepriklausomybę paskelbusios Lenkijos valstybės vienas pagrindinių interesų buvo gauti ir išlaikyti priėjimą prie jūros. Motyvas buvo skirtas ir vidaus, ir užsienio auditorijai, nes jį galima rasti tiek lenkakalbiuose, tiek anglakalbiuose lenkų autorių parašytuose tekstuose ir brošiūrose.⁸⁵²

Didžioji dauguma leidinių, kuriuose pavyko aptikti šį motyvą, paprastai buvo išleisti arba Baltijos instituto, arba Jūrų ir kolonijinės lygos. Tai rodo, kad šie motyvai buvo plėtojami ir skleidžiami sąmoningai ir kryptingai. Kalbant apie „nustūmimą nuo jūros“, šis motyvas buvo naudojamas ir polemikoje su vokiečių autoriais dėl vadinaimo „koridoriaus“.⁸⁵³ Dėl didelių politinės panaudos galimybių šis motyvas buvo labiausiai paplitęs Lenkijos diskurse. Pavyzdžiui, atlikus mokslinio žurnalo „Baltic Countries“ analizę, nesunku pamatyti, kad jame absoliučiai dominuoja būtent motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“.⁸⁵⁴ Šiame moksliniame žurnale beveik nėra motyvo apie „valstybę nuo jūros iki jūros“.⁸⁵⁵ Panaši situacija ir su kitais tarpukario Lenkijos

⁸⁴⁸ ASKENAZY, S. *Gdańsk a Polska...*; FEDOROWICZ, Z. Op. cit.

⁸⁴⁹ „He rewrote and developed an old essay, Danzig and Poland (Gdańsk a Polska), for use by Polish delegation participating in the Peace Conference. The book supported Poland's rights to Gdańsk and was translated into several languages.“ – WRÓBEL, Piotr J. Szymon Askenazy (1865–1935). In *Nation and History...*, p. 234.

⁸⁵⁰ Prefatory Note. In ASKENAZY, Simon. *Danzig & Poland*. [London, 1921.]

⁸⁵¹ ASKENAZY, S. *Danzig & Poland...*, pp. 46–47.

⁸⁵² Ibid.; *The Port of Danzig*. Warsaw, 1929; KOCZY, L. Op. cit., pp. 149–150, 150–151, 152, 153, 161, 162, 175.

⁸⁵³ TYMIENIECKI, K. Op. cit., p. 356; SZYSZKOWSKI, S. Z. Op. cit., pp. 545–546; KUTRZEBA, S. Op. cit., p. 301.

⁸⁵⁴ Žr. nuorodą 741.

⁸⁵⁵ Motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ šiame žurnale pavyko aptikti vos tris kartus. Žr.: Editorial policy. *Baltic Countries*, 1935, Vol. 1, No. 1, [no page number]; Editorial

leidiniais, kuriuose motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“ galima aptikti itin dažnai, o motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ yra gerokai retesnis. Tai galima paaiškinti tuo, kad motyvo apie „nustūmimą nuo jūros“ aktualumas ir tinkamumas politinei panaudai buvo didelis viso tarpukario metu.

„Nustūmimas nuo jūros“ turėjo būti akcentuojamas tam, kad lenkai savo pajūrį suvoktų ne tik kaip savą, bet ir kaip tokį, už kurį šimtmečiais vyko kova. 1926 m. vienas iš Baltijos instituto Torunėje steigėjų ir pirmasis direktorius (1925–1926) Stanisławas Srokowski publikavo brošiūrą, kurioje teigiama, kad gautos pajūrio teritorijos visuomenės ir valdžios nėra suvokiamos kaip integrali ir nedaloma Lenkijos tautinės teritorijos dalis; negana to, buvo konstatuota, kad kai kurie mano, jog nėra verta ginti Pamario teritorijos karo atvejų.⁸⁵⁶ Lenkijoje Baltijos institutas ketvirto dešimtmečio viduryje turėjo labai panašių nuogastavimų kaip ir lietuvių intelektualai (pavyzdžiui, K. Pakštas): „lenkai nesuvokia jūros kaip savo valstybės dalies“, „praras valstybę, jei praras jūrą“, „lenkai neidentifikavo savęs su jūra, skirtingai nei su Tatrų kalnais, Vilniaus miestu ar Ukraina; jūros nebuvo nei lenkų mene, nei literatūroje, lenkai nesi-domėjo jūra“ ir t. t.⁸⁵⁷ Todėl buvo siekiama populiarinti jūrą lenkų visuomenėje.

Būtent todėl „nustūmimas nuo jūros“ buvo aktualiausias Lenkijos visuomenei jūrinės istorijos motyvas ir pagal politinę panaudą, ir pagal poreikius konstruojant lenkų tautos ir Lenkijos valstybės jūrinę praeitį. Buvo teigiama, kad lenkų visuomenė nesuvokė jūros reikšmės praeityje (Viduramžiais ir Ankstyvaisiais naujaisiais laikais), todėl šį suvokimą reikėjo įdiegti tarpukariu. Pavyzdžiui, J. Makłowiczius teigė, kad lenkų visuomenė (neskaitant kai kurių karalių, pavyzdžiui, Žygimanto Augusto, Vladislovo Vazos) jūrine politika nesi-domėjo: „Lenkų visuomenei mažai rūpėjo jūra, nors kai kurie karaliai budriai grąžino dėmesį į ją. <...> Apleidusi jūrą Lenkija ėmė griūti. Rusija ir Prūsija įsiviešpatavo prie Baltijos.“⁸⁵⁸ Lenkų diskurse šimtmečius trukusi „kova dėl Pamario“ ir „Dominium maris Baltici“ savo esme buvo analogiški lietuvių diskurso „kovoms dėl Klaipėdos krašto“ bei „Dominium maris Baltici“ motyvui, kuris irgi buvo naudojamas lietuviškuose tekstuose.⁸⁵⁹

Versalio taikos sutartis, nors ir suteikė Lenkijai priėjimą prie jūros (numatytą Wo-odrow Wilsono 14 punktų programoje),⁸⁶⁰ bet nesuteikė šimtaprocentinių garantijų, kad šį 74 km pajūrio ruožą pavyks išlaikyti savo sudėtyje. Tačiau Vokietijos revizionizmas, nukreiptas prieš Versalio sistemą, kėlė pavojų Lenkijos priėjimui prie jūros būtent dėl tos priežasties, kad šio priėjimo prie jūros garantas buvo Versalio sistemos

policy. *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. 3, No. 1, [no page number]; DE MONTFORT, H. Op. cit., p. 150.

⁸⁵⁶ GRZECHNIK, M. *Regional Histories and Historical Regions...*, p. 39.

⁸⁵⁷ Ibid., p. 44–45.

⁸⁵⁸ MAKŁOWICZ, J. Op. cit., s. 5–6.

⁸⁵⁹ RYBCZYŃSKI, M. Op. cit., s. 6–7.

⁸⁶⁰ PRAZMOWSKA, A. J. Op. cit., p. 75.

egzistavimas. Todėl Lenkija visą tarpukarį dėjo dideles pastangas integruoti šį pajūrio ruožą. Visų pirma tai buvo ekonominės ir politinės pastangos.

Lenkijos priėjimo prie jūros problemą Versalio taikos sutartis išsprendė tik iš dalies: lenkai gavo siaurą pajūrio ruožą, tačiau negavo itin svarbaus Dancigo (Gdansko) uostamiesčio, kuris Versalio taikos sutartimi buvo paskelbtas laisvuoju miestu. Lenkija tuo metu neturėjo aiškos jūrinės politikos ir nebuvo ekonominės būtinybės plėsti eksporto jūra, nes tuo metu Vokietija buvo pagrindinė Lenkijos eksporto partnerė.⁸⁶¹ Lenkija, bijodama galimos pakrantės blokados, kariniais ir strateginiais sumetimais svarstė apie karinio uosto įkūrimą.⁸⁶² Taip nutiko todėl, kad ribotos galimybės naudotis Gdansko uostu vertė ieškoti alternatyvų. Lenkai manė, kad ateityje gali tekti kariauti dviem frontais (su Vokietija ir Sovietų Sąjunga), todėl norėjo turėti savo karinį uostą, per kurį reikalui esant galėtų gauti karinę pagalbą iš užsienio (visų pirma iš artimiausios to meto sąjungininkės – Prancūzijos).⁸⁶³ Tačiau reikėjo ne tik pajūrio teritorijas integruoti į Lenkiją (jos ekonominę bei logistinę struktūrą ir t. t.), bet ir visuomenę įtikinti, kad šios teritorijos yra „savos“. Maža to, tarpukario Lenkijos visuomenei dar reikėjo įrodinėti jūros reikšmę.⁸⁶⁴ Todėl tarpukario Lenkijos autorių tekstuose neatsitiktinai pasirodydavo teiginių apie jūros reikšmę valstybei bei tautai ir kad ši reikšmė nebuvo tinkamai įvertinta praeityje.⁸⁶⁵

Šiame kontekste reikia matyti įvairias pastangas „sujūrinti“ Lenkijos visuomenę (įskaitant jūrinę propagandą, jūrinių organizacijų veiklą, istorinių motyvų kūrimą bei sklaidą, įvairius renginius, pavyzdžiui, Jūros dienos Gdynėje 1932 metais.⁸⁶⁶ „Gdynia tapo lenkų galimybių simboliu. Jos dėka, – sakė J. Piłsudskis ceremonijoje, skirtai „Jūros dienoms“ – Lenkija supranta, kaip svarbu yra turėti jūrą kaip svarbią šalies ekonomikos dalį. Tai yra pagrindas jos galios, jos autonomijos ir jos ateities.“⁸⁶⁷). Lenkijoje buvo jaučiamas poreikis konstruoti tautos jūrinę praeitį (juo labiau kad Lenkija šimtmečius buvo kontinentinė valstybė). Todėl buvo jaučiamas ir poreikis plėtoti istorinius motyvus bei skleisti jūrinę propagandą. Tuo užsiėmė ne tik visuomeninės organizacijos, bet ir valstybinės institucijos (taip pat mokslo institutai).

Ekonominės aplinkybės ir valstybės taktiniai bei strateginiai tikslai buvo ne mažiau (o gal net labiau) svarbūs politiniams sprendimams negu istoriniai motyvai. „1939 m. vasario 10 d. Gdynėje už suaukotas lėšas įsigyto povandeninio laivo „Orzeł“ pirmą viešą pasirodymą matė 30 000 žmonių, o tai rodo, kad per vieną kartą pasikeitė lenkų požiūris į jūrą ir ka-

⁸⁶¹ PRAZMOWSKA, A. J. Op. cit., p. 76.

⁸⁶² Ibid.

⁸⁶³ Ibid.

⁸⁶⁴ Od wydawnictwa. *Bandera Polska*, 1919, Nr. 1, s. 3; O znaczeniu wizyt morskich. *Polska na Morzu*, 1938, Nr. 9, s. 2; ZADROŻNY, Stanisław. *Złoty Rog. Szkwał*, 1937, Nr. 1, s. 1.

⁸⁶⁵ INGARDEN, R. Op. cit., s. 28; „Dni Morza“..., s. 2; Na F.O.M. *Polska na Morzu*, 1934, Nr. 11, s. 4; URSUS, J. Op. cit., s. 2; SOBANSKI, Z. Op. cit., s. 11.

⁸⁶⁶ GENIENĖ, Zita. *Lietuvos jūrinės kultūros raida 1925–2014. Jūros šventės*. Klaipėda, 2015, p. 14.

⁸⁶⁷ LENKIEWICZ, Antoni. *Józef Piłsudski: Hero of Poland*. Lawrence, NJ, 2019, p. 197.

rinį jūrų laivyną. Tuo metu Gdynė buvo judriausias Baltijos jūros uostas.⁸⁶⁸ Šis atvejis yra geras pavyzdys, kaip jūrinė propaganda nukreipia visuomenę iniciatyvoms, kurios tampa konkrečiais sprendimais (šiuo atveju – povandeninio laivo įsigijimu). O jūrinėje propagandoje neretai būdavo istorinių motyvų. Jie buvo svarbūs visuomenės mobilizavimui.

Tokių poreikį galėdavo nulemti valstybės geopolitinės padėties pokyčiai – jos pa-blogėjimas ar pagerėjimas. Motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo tinkamiausias įvairiai politinei panaudai. Pamarys, Gdanskas, Gdynė ir t. t. buvo tos temos, su kurio-mis buvo galima sieti šį motyvą. Jis tapo politinių sprendimų pagrindu atsiradus būti-nybei (pavyzdžiui, kai prireikė statyti Gdynės uostą, nes nepavyko gauti visos Gdans-ko kontrolės). „1918 m. lapkričio 28 dieną, 291 Olivos mūsų metinių dieną, Józefas Piłsudskis kaip valstybės vadovas pateikė įstatymą dėl lenkų laivyno sukūrimo.“⁸⁶⁹ Šis faktas apie Lenkijos karinio jūrų laivyno steigimą Olivos mūsų metinių dieną yra labai simboliškas ir rodantis akivaizdžias pretenzijas ne tik į ATR ir (ar) Lenkijos ka-ralystės istorinį simbolinį paveldą, bet ir į Lenkijos valstybės jūrinių tradicijų tęstinu-mą. Būtent tokia platesniame (jūrinės politikos) kontekste reikia matyti lenkiškus (ir ne tik) istorinius motyvus. Motyvai peržengė istorijos mokslo ribas ir buvo susi-pynę su politiniais, ekonominiais, ideologiniais ir kitais veiksniais. Jie neegzistavo patys savaime atskirai nuo kitų visuomenės kontekstų ir nebuvo tiesiog vien tik knygų autorių sukurtas dalykas, kuris ir pasilikdavo tik siaurame specialistų rate.

Motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ labiausiai buvo paplitęs ir skleidžiamas dėl politinės panaudos. Motyvai turėjo padėti integruoti Lenkiją į Baltijos jūros regioną ir šį į lenkų visuomenės erdvinę vaizduotę. Istorinis motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ turėjo padėti konstruoti istorinį ir geografinį suvokimą apie Lenkijos teritoriją ne tik Viduramžiais, bet ir tarpukariu, taip sujungiant praeitį ir dabartį. Tokiu būdu buvo ku-riama Lenkijos pajūrio regiono, kuris yra integrali Lenkijos valstybės ir istorijos dalis, samprata. Akcentuojant Baltijos jūrą tarsi buvo siekiama pasukti atgal link Piastų Len-kijos sampratos. Teiginį, kad visuomenės norėta paveikti labai stipriai, galima argu-mentuoti tuo, jog buvo deklaruojamas „tautos charakterio keitimas“ iš „kontinentinio“ į „jūrinį“.⁸⁷⁰ Taigi buvo siekiama iš esmės pakeisti šimtmečiais nusistovėjusį tautos mentalitetą. Tai buvo ne vien tik lozungai, bet ir tam tikri sprendimai (uostų kūrimas, laivyno kūrimas ir t. t.). Nėra tikslo mobilizuoti visuomenę, jeigu nėra tikslo priimti konkrečių politinių sprendimų. Tačiau įvairios grupės taip pat galėjo mobilizuoti visuo-menę ir taip daryti spaudimą valdžios institucijoms dėl jūrinės politikos (t. y. šis pro-cesas galėjo būti abipusis). Apie bandymus paveikti šiais motyvais galima spręsti iš to, kiek dėmesio buvo skiriama istorinių motyvų kūrimui ir sklaidai. Tarpukario Lenkijos atveju galima teigti, kad jūrinę propagandą kryptingai skleidė tam skirtos valstybinės institucijos ir kad tai nebuvo vien tik pavienių entuziastų pastangos.

⁸⁶⁸ BUDZBON, P. Op. cit., p. 35.

⁸⁶⁹ LENKIEWICZ, A. Op. cit., p. 197.

⁸⁷⁰ ZARUSKI, M. Potrzeby naszego jachtownictwa morskiego. *Szkwał*, 1936, Nr. 5, p. 1.

4.4. Vokiečių atvejis

Priešingai lenkiškajam atvejui, vokiečių tautiniame istoriniame naratyve buvo pirmiausia naudojamas motyvas apie tautos jūrinę kolonijinę praeitį. Tą lėmė kitokie vokiškosios tautokūros išeities taškai. Kai XIX a. vokiečiai pradėjo svarstyti apie tai, kad Vokietija nėra vien geografinė erdvė, bet turi tapti ir realiu politiniu subjektu, priėjimo prie jūros klausimas šiame vokiškosios transformacijos projekte nebuvo aktualus. „Vokiškoji“ pakrantė – daugiausia valdoma Prūsijos – jau driekėsi nuo Emdeno prie Šiaurės jūros vakaruose iki Mėmelio (Klaipėdos) prie Baltijos jūros rytuose. Šioje pakrantėje buvo ne vienas nuo Viduramžių besiplėtojęs, vokiečiakalbių apgyvendintas jūrų uostas su į jūrininkystę įsitraukusiais gyventojais – Brėmenas, Hamburgas, Liubekas, Rostokas, Ščecinas (Štetinas), Gdanskas (Dancigas). Esminiai klausimai buvo, kaip jų „hanzietiškas“ tapatybes transformuoti į „vokiškas“ ir ką būsimoji Vokietija ketina su šiais uostais daryti. Ši kitokių politinių aktualijų specifiška ir nulėmė, kad kolonijiniai jūrinės istorijos motyvai buvo aktualiausi.

Kolonijinis diskursas vokiečiakalbiuose kraštuose egzistavo dar iki 1848 m. Frankfurto parlamento, pirmą kartą demokratiniiais būdais bandžiusio įgyvendinti viešingos Vokietijos sumanymą.⁸⁷¹ Kai 1871 m. jau kitomis sąlygomis buvo paskelbtas Vokietijos reichas, nuo aktyvios kolonijinės politikos jis kurį laiką buvo atsiribojęs. Pirmąsias kolonijas Reichas įgijo tik 1884 m.⁸⁷² Vis dėlto aktyviausias jūrinės istorijos motyvų apie tautos kolonijinę praeitį politinio eksploatavimo periodas buvo susijęs ne vokiškųjų kolonijų atsiradimu Afrikoje ir Okeanijoje, o su XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje ypač suintensyvėjusiais ir kaizerio Vilhelmo II paramą įgijusiais planais plėtoti imperinį karinį laivyną ir paversti Vokietiją tuo, kas vadinta *Seemacht*.⁸⁷³ Šiai transformacijai užtikrinti buvo reikalingas visuomenės palaikymas. Tai kūrė pirmą svarbų jūrinės istorijos motyvų politinio pasitelkimo impulsą. Antras impulsas susijęs jau su kitu politiniu kontekstu nacionalsocialistinio reicho laikotarpiu. Kaip teigia Wo-

⁸⁷¹ M. P. Fitzpatrickas aprašo įdomų epizodą, kai Frankfurto parlamente 1848 m. po Johanno Tellkampfo kalbos buvo teigiama, kad susirinkę delegatai jau gerai suprato argumentą apie valstybės nukreiptą emigraciją, o knygos apie kolonializmo tematiką jau buvo rašomos daugiau kaip 20 metų, taigi politikas savo kalboje kartojo tai, kas tuo metu jau ir taip buvo gerai žinoma. – FITZPATRICK, M. *Liberal Imperialism...*, p. 28.

⁸⁷² SONDHAUS, L. Op. cit., p. 154.

⁸⁷³ Apie Hanzos sąjungos istoriją rašiusių pagrindinių istorikų veikalai pasirodė ir suintensyvėjo būtent kaizerio Vilhelmo II valdymo metu. Dauguma jų pasirodė po 1897 m., t. y. kai A. Tirpitzas buvo paskirtas karinio jūrų laivyno vadu ir netrukus pradėjo kaizerio remiamą ambicingą Vokietijos imperijos karinio laivyno plėtros programą, kuri buvo nukreipta prieš Britų imperiją. – RÜGER, J. *The Great Naval Game...*, pp. 154–159. Apie *Seemacht* ideologiją žr. HOBSON, Rolf. *Imperialism at Sea: Naval Strategic Thought, the Ideology of Sea Power, and the Tirpitz Plan, 1875–1914*. Boston, Leiden, 2002.

jų sugrąžinimą pavertė nacių tikslu. Kai 1938 m. atsirado galimybė atgauti kolonijas, jei Hitleris atsisakytų savo kontinentinių siekių, jis nedvejodamas atmetė pasiūlymą. Remti kolonializmą dėl pranašumo vidaus politikoje buvo viena, bet Hitleris nenorėjo kartoti to, kas, jo nuomone, buvo Bismarko kolonijinė klaida.⁸⁷⁴

Vokiškasis istorinis diskursas siūlė politikams rinktis iš temų tiek apie „jūrinį“, tiek apie „kontinentinį“ kryptingą kolonializmą. Antruoju atveju ėjo kalba apie vokiečių kolonizaciją Viduramžiais rytuose, „Drang nach Osten“ idėją. Šis praeities rezervuaras buvo politiškai pasitelkiamas kituose kontekstuose – argumentuojant vokiečių politiką rytinėse (lenkakalbių apgyvendintose) imperijos teritorijose kaizerinio reicho periodu, svarstant apie civilizacinę vokiečių „misiją“ skleisti savo *Kultur* barbariškajame slavų pasaulyje. Su jūros eksploatavimu ir ekspansija per jūrą jis buvo menkliau susijęs. Savo ruožtu pirmasis atvejis pirmiausia skatino atsigręžti į Hanzos sąjungos istoriją, nors ja nebuvo apsiribojama; tam labai tiko ir Vokiečių ordino ekspansijos Baltijos jūroje faktai, kurie buvo transformuoti į „vokiečių ekspansiją“ į Livoniją ir Prūsiją. Vokiečių ordino Viduramžiais ten sukurtos politinės struktūros dabar buvo vaizduojamos ne tik kaip „vokiškos“, bet ir kaip pirmosios dvi Vokietijos užjūrio kolonijos.

Vokietija, nors ir buvo imperialistinė valstybė, kuri vykdė ekspansinę užsienio politiką, iki pat Vilhelmo II laikų nebuvo jūrinė valstybė. Ją kolonijine valstybe galima laikyti tik iš dalies, tiksliau būtų teigti, kad Vokietija siekė tapti kolonijine valstybe, šiuo atžvilgiu lygiaverte kitoms kolonijinėms Europos valstybėms. Ankstyvaisiais naujaisiais laikais Vokietija (skirtingai negu Ispanija, Portugalija, Prancūzija, Didžioji Britanija, Olandija ir t. t.) nebuvo centralizuotas politinis vienetas, aktyviai dalyvaujantis globaliuose kolonijiniuose procesuose. Būtent todėl buvo galima gręžiamasi į Viduramžių kolonizacijos procesus, kurių politiniam eksploatavimui geras sąlygas sukūrė patys istorikai: Dietrichas Schäferis tvirtino, kad Hanzos sąjunga esą buvo „pirmoji pasaulyje kolonijinė valstybė“.⁸⁷⁵

Jūros istorijos motyvo apie kolonijinę praeitį politinio naudojimo pikas buvo pasiektas XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje.⁸⁷⁶ Tai sutapo su Vilhelmo II valdymo

⁸⁷⁴ SMITH, W. D. Op. cit., p. 450.

⁸⁷⁵ „Taip, ponai, vargu ar reikia jums, nuolat sekantiems spaudą ir dalyvaujantiems viešajame gyvenime, pasakoti, kokios pajėgos veikė jūrinėje agitacijoje. Savaime aišku, kad Kariniam jūrų laivynui buvo įkurtas atskiras spaudos biuras <...>. Taip pat žinoma, kad po šalį knibždėte knibžda agitatorių, laivyno garsiakalbių. <...> Laimei, taip pat randame nemažai universiteto dėstytojų, kurie su dideliu užsidegimu kelia fanfarą už laivyną pačiomis netikėčiausiomis progomis, <...> neatsilieka ir istorikai – p. Dietrichas Schäferis Heidelberge parašė savo brošiūrą, kad įrodytų mums šio laivyno būtinybę – tai savaime suprantama iš vokiečių profesorių.“ – FRÖHLICH, M. *Imperialismus...*, S. 160.

⁸⁷⁶ Apie tai galima spręsti iš Hanzos sąjungos istorijai skirtų darbų pasirodymo datų: DAE-NELL, Ernst. *Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts*. Leipzig, 1897; LINDNER, T. Op. cit.; STEIN, W. *Beiträge...*; SCHÄFER, D. *Die deutsche Hanse...* 1903; DAENELL, E. *Die Blütezeit...*; DENICKE, H. *Von der deutschen*

laikotarpiu (1888–1918 m.), taip pat ir su Vokietijos imperialistinės politikos zenitu. Kaizeris Vilhelmas II, didelis Alfredo Thayerio Mahano idėjų gerbėjas, jau siekė jas primesti Vokietijos imperijos kariniam jūrų laivynui kaip pagrindinę doktriną.⁸⁷⁷ Maždaug tuo metu pradėta aktyviai plėtoti *Weltpolitik* idėja, karinio jūrų laivyno kūrimo bei plėtros projektai, konfrontacija su Anglija.

Vokietijos visuomenės pokyčiai (socialinės struktūros, technologiniai, modernizacija ir t. t.), įvykę XIX a., irgi prisidėjo prie būtent šio jūrinės istorijos motyvo aktyvios sklaidos ir įtvirtinimo. Antai Vokietijos liberalai ne tik siekė kolonializmu išspręsti socialinį klausimą, bet taip pat matė Anglijos liberalizmą, imperializmą ir nacionalizmą kaip sektiną pavyzdį.⁸⁷⁸ Taigi šio jūrinės istorijos motyvo aktualizavimą paskatino virtinė priežasčių: teritorinės pretenzijos (užjūrio kolonijų siekis, Bismarcko kolonijinė politika⁸⁷⁹), tautokūros procesas (Vokietijos suvienijimas ir tolesnis jos vidinės konsolidacijos siekis), tarptautinis kontekstas (agresyvi užsienio politika), vidaus ir užsienio politikos (*Weltpolitik*) poslinkiai. Jie lėmė intensyvų kolonijinio diskurso eksploatavimą visuomenėje⁸⁸⁰, diskusijas apie planingą emigraciją⁸⁸¹, *Lebensraum* ir „Drang nach Osten“ idėjas).

Pagrindinė priežastis, kaip ir kodėl marinistiniai motyvai iš istorinės vaizduotės buvo perkelti į politinių sprendimų lygmenį, buvo susijusi su poreikiu pateisinti politinius sprendimus. Jų politinės panaudos kontekstas buvo ganėtinai įvairus, bet kartu ir

Hansa...; STEIN, Walther. *Zur Entstehung und Bedeutung der deutschen Hanse*. Leipzig, 1911; VOGEL, W. Op. cit.; SCHULZ, F. Op. cit.; BARTHOLD, F. W. Op. cit.

⁸⁷⁷ „Buvo pateikti užsakymai, kad Mahano „Influence of Sea Power“ būtų išversta į vokiečių kalbą. „Karinio jūrų laivyno Biblija“ buvo išleista serijiniu būdu Vokietijos žurnaluose, jos kopijos buvo dedamos į kiekvieną karo laivą, o karinio jūrų laivyno biuras išplatino apie 8000 nemokamų kopijų.“ – HERWIG, H. H. Op. cit., p. 40.

⁸⁷⁸ FITZPATRICK, M. *Liberal Imperialism...*, pp. 209–210.

⁸⁷⁹ „Nepaisant to, 1884–1886 m. Afrikoje buvo įkurta nemažai neoficialių kolonijų ar protektoratų: Kamerūne, Togolande, Pietvakarių Afrikoje, Rytų Afrikoje, taip pat viena ar dvi Ramiajame vandenyne. <...> Bismarckui imperinė politika buvo naudingiausia siekiant užtikrinti ekonominį stabilumą namuose ir taip nuraminti ekonomines interesų grupes, nuo kurių jis priklausė.“ – ABRAMS, Lynn. *Bismarck and the German Empire, 1871–1918*. London and New York, 1995, p. 21.

⁸⁸⁰ Kaip pasekmė debatai apie emigraciją šioje eroje koncentravosi daugiausia į jos nukreipimą; būtinybė nukreipti egzistuojančius emigracijos srautus į Reicho kontroliuojamas teritorijas tapo svarbiausiu argumentu naudojamu debatuose apie kolonijas XIX a. aštuntame ir devintame dešimtmėčiuose. – CONRAD, S. *Globalization...*, pp. 277–278. Taigi kolonijiniai ir emigracijos klausimai vokiškajame diskurse kartais buvo tarpusavyje glaudžiai susiję ir papildė vienas kitą.

⁸⁸¹ S. Conradas teigia, kad „ypač Vokietijai noras nukreipti emigracijos srautus į užjūrio vietas buvo vienas iš stipriausių argumentų šaliai įkurti savo kolonijinę imperiją. Nuo 1884 m. Vokietijos Reichas pradėjo įgyti teritorijas Afrikoje paverčiant jį kolonijine galia.“ Šis teiginys gali būti argumentas tezei, kad jūrinės istorijos motyvai buvo tiesiogiai ar netiesiogiai susiję su politiniais tikslais ir ekonominėmis bei socialinėmis aplinkybėmis. – *Ibid.*, p. 38.

labai konkretus: tikro ar tariamo praeities ir dabarties tęstinumo parodymas⁸⁸², tautos jūrinės praeities konstravimas, tautos ir valstybės vienybės siekis iškeliant kolonijinius ir laivyno kūrimo tikslus, valstybės ir visuomenės konsolidacija⁸⁸³, vidiniai šalies politiniai procesai (rinkimai ir t. t.⁸⁸⁴), paramos laivynui kurti siekimas visuomenėje⁸⁸⁵, užsienio politikos krypties pokyčių pateisinimas, siekis atsverti socializmo ideologijos plitimą ir t. t.⁸⁸⁶

Jūrinės istorijos motyvai negalėjo atsirasti anksčiau nei XIX a., nes dar XVIII a. Prūsijos karalystė buvo kontinentinė valstybė (ir netgi pati save tokia laikė⁸⁸⁷). Be to, ir istoriografija Vokietijoje XVIII a. buvo dar tik pradiniuose savo raidos etapuose.⁸⁸⁸ Per XIX a. situacija kardinaliai pasikeitė, kai vokiečiakalbėje erdvėje ne tik progresavo istoriografijos raida, bet patys istorikai aktyviai įsitraukė į tautokūros ir „nacionalinių interesų“ gynimo procesus. Istorikas Leopoldas von Ranke 1879 m. parašė kreipimąsi dėl vokiečių kolonijų Afrikoje.⁸⁸⁹ Vienas pagrindinių Vokietijos jūrinės praeities konstruotojų istorikas D. Schäferis pats priklausė jūrine propaganda užsiimančiai organizacijai. Toks įsitraukimas į politinius procesus apskritai buvo būdingas to meto Vokietijos imperijos akademiniams sluoksniams ir ne kartą jau buvo pastebėtas istoriografijoje.⁸⁹⁰ Akademinių sluoksnių įsitraukimas į politinius procesus Vokietijoje aukščiausią tašką pasiekė Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse ir karo metu.⁸⁹¹

Vienas pagrindinių jūrinės propagandos tikslų buvo gauti kuo didesnę visuomenės ir politikų paramą nuolatiniam karinio jūrų laivyno plėtros planams.⁸⁹² Kolonijinė

⁸⁸² Jano Rügerio teigimu, „vokiečių tautiškas ir pretendavimas į jūrą buvo tokiu būdu neatskiriama susiję su Hanzos pavyzdžiu. Pakankamai dažnai tai buvo asocijuojama su anglų ir vokiečių varžybomis. Daugelis autorių, rašančių apie *Vokiečių Hanzą*, matė „Anglijoje“ pagrindinę priežastį, kodėl Sąjunga buvo pasmerkta.“ Pasak jo, tokio požiūrio (interpretacijos, kad dėl Hanzos sąjungos žlugimo yra kalta Anglija) laikėsi tokie autoriai kaip Friedrichas Schulzas, Theodoras Lindneris ir Dietrichas Schäferis. – RÜGER, J. *The Great Naval Game...*, pp. 156–157.

⁸⁸³ CHICKERING, Roger. *Imperial Germany and the Great War, 1914–1918*. Cambridge, 2014, pp. 8–9.

⁸⁸⁴ BARANOWSKI, Shelley. *Nazi Empire. German Colonizism and Imperialism from Bismarck to Hitler*. Cambridge, 2010, p. 29.

⁸⁸⁵ ABRAMS, L. Op. cit., p. 39.

⁸⁸⁶ CRAIG, Gordon A. *Vokiečiai*. Vilnius, 1995, p. 293.

⁸⁸⁷ „Antrajame „Politiniame testamente“, parašytame 1768 m., Frydrichas [Didysis – aut. past.] pažymėjo, kad „Prūsija yra kontinentinė galia. Jai reikia geros armijos, bet nereikia laivyno.“ – SONDHAUS, L. Op. cit., p. 241.

⁸⁸⁸ Vis dėlto naujausioje istoriografijoje toks nusistovėjęs požiūris yra kvestionuojamas teigiant, kad modernios istoriografijos ištakos Vokietijoje siekia dar XVII a. pabaigą (t. y. gerokai iki Herderio ir Prancūzijos revoliucijos). – ESKILDSSEN, K. R. Op. cit., pp. 1–2.

⁸⁸⁹ SONDHAUS, L. Op. cit., p. 154.

⁸⁹⁰ FRÖHLICH, M. *Imperialismus...*, S. 84.

⁸⁹¹ CRAIG, G. A. Op. cit., p. 293–294.

⁸⁹² HOBSON, R. Op. cit., pp. 192–193, 236–246.

jūrinė ekspansija ir užjūrio kolonijų įgijimas turėjo atrodyti kaip turinti tęstinumą iš tolimesnės praeities politika, o ne kaip visiškai naujas reiškinys, koks iš esmės ir buvo. Tai turėjo būti ne tiek kažko naujo kūrimas, bet sugrįžimas prie praeities, vokiečių tautos „aukso amžiaus“, kuris Vokietijos kaizerio Vilhelmo laikais politiškai angažuoti istorikų buvo siejamas su Hanzos sąjungos klestėjimo laikais.⁸⁹³

„Giluminė“ priežastis, lėmusi jūrinės istorijos motyvų politinį eksploatavimą, buvo ekonominė globalizacija, vykusi ilgajame XIX amžiuje. Jūra tuo metu buvo pradėta sąmoningai suvokti kaip politinės ir ekonominės galios šaltinis (bent jau politinio, intelektualinio kultūrinio elito lygmeniu⁸⁹⁴). Jūrinės istorijos motyvai apie kolonijinę vokiečių tautos praeitį buvo susiję su visuomenės ruošimu kolonijinei politikai bei pasaulinei konfrontacijai, t. y. skirta *Weltpolitik* pateisti. Kaip rašo Roger Chickering, „Vokietijos dalyvavimas užjūrio kolonializme prasidėjo vėlai, XIX a. devintame dešimtmetyje, bet jis tapo tiek pat garsus ir provokatyvus, kiek jo didžiausias viešas šalininkas imperatorius Vilhelmas II. Tai buvo lydimas nenumaldomų karinio jūrų laivyno statybų, kurios padarė Vokietiją antra Europos jūrine galia po Didžiosios Britanijos.“⁸⁹⁵ Sebastian Conrad savo ruožtu akcentuoja Pirmojo pasaulinio karo svarbą kolonijinės politikos ir retorikos tęstinumui: idėjos, kurios anksčiau buvo gana atsitiktinai suformuluotos ir neturėjo ketinimų būti realizuotos, Pirmojo pasaulinio karo metu aktyviai plito visuomenėje.⁸⁹⁶ Šiame kontekste pagrindiniu (bet ne vieninteliu) Vokietijos konkurentu tarptautinėje politikoje tapo Britų imperija. Tai atsispindėjo ir jūrinės istorijos motyvų politinėje panaudoje viešojoje retorikoje.

Be to, kolonijiniai diskursai taip pat buvo susiję su emigracijos klausimais ir jų sprendimo būdais: S. Conrado teigimu, nuo 1840 m. emigracija tapo svarbia tema vokiečių viešuose debatuose, o tų, kurie prieštaravo emigracijai, buvo mažuma. Dauguma komentatorių matė emigraciją kaip efektyvų būdą sumažinti socialines problemas ir „gyventojų perteklių“; viešajame suvokime emigracija buvo matoma kaip svarbus būdas spręsti socialines problemas ir sumažinant skurdą.⁸⁹⁷ Kaizerinio reicho laikotarpiu, stebint nevaldomą emigraciją į JAV, buvo bandoma vokiečių emigrantų srautą „suvaldyti“, nukreipti jį kitur – ypač į Afriką, bet taip pat į Pietų Ameriką, Levantą ir Australiją, steigti „tikras“ vokiečių kolonijas.⁸⁹⁸ Įdomu tai, kad labai panašiai (nau-

⁸⁹³ RÜGER, J. *The Great Naval Game...*, pp. 154–159.

⁸⁹⁴ A. T. Mahano darbai neliko vien tik teorijomis. Į juos buvo atsižvelgiama ir priimant praktinius sprendimus: Mahano idėjos paveikė Theodore'o Rooseveltto mąstymą ir buvo populiarios bei įtakingos ne tik Mahano gimtinėje JAV, bet ir Vokietijoje ir Japonijoje. Šios idėjos buvo realizuojamos praktikoje kuriant šių valstybių jūrinę karinę galią. Plg. *The Legacy of American Naval Power: Reinvigorating Maritime Strategic Thought*. Ed. by Paul WESTERMEYER. Quantico, 2019, pp. 12–13.

⁸⁹⁵ CHICKERING, R. Op. cit., p. 2.

⁸⁹⁶ CONRAD, S. *Globalization...*, p. 175.

⁸⁹⁷ Ibid., p. 276.

⁸⁹⁸ Ibid., pp. 277, 281–282.

dojant beveik identiškus argumentus) emigracijos problema vėliau buvo aptarinėjama tarpukario Lenkijoje keliant „planingos emigracijos“ idėją. Šios idėjos atgarsių galima rasti ir Lietuvoje tarpukariu, konkrečiai – geografo K. Pakšto tekstuose, kuriuose svarstyta lietuvių planingos emigracijos galimybė.

Apibendrinant galima teigti, kad jūrinės istorijos motyvų apie jūrinę kolonijinę veiklą praeityje politiniam eksploatavimui Vokietijos imperijos viešajame diskurse buvo daugiau nei užtektinai pagrindo. Jūra buvo pasinaudota mobilizuojant tautą, ją nukreipiant ekspansiniams Vokietijos imperijos užsienio politikos tikslams.

4.5. Ketvirto skyriaus lyginamasis apibendrinimas

Visi trys motyvai (apie „nustūmimą nuo jūros“, apie „valstybę nuo jūros iki jūros“, apie tautos kolonijinę praeitį) buvo pasitelkiami politinei panaudai, tačiau ne visais disertacijoje aptartais atvejais jie buvo vienodai aktualūs. Pavyzdžiui, motyvas apie „nustūmimą nuo jūros“ buvo pasitelkiamas politinei panaudai lietuvių ir lenkų visuomenėse, bet nebuvo pasitelkiamas politinei panaudai latvių ir vokiečių visuomenėse. Motyvas apie „valstybę nuo jūros iki jūros“ buvo pasitelkiamas politinei panaudai lietuvių ir lenkų visuomenėse, bet nebuvo pasitelkiamas politinei panaudai latvių ir vokiečių visuomenėse. Motyvas apie tautos kolonijinę praeitį buvo pasitelkiamas politinei panaudai latvių ir vokiečių visuomenėse, bet nebuvo pasitelkiamas politinei panaudai lietuvių ir lenkų visuomenėse. Visais atvejais konkretūs motyvai (nors ir nevienodu intensyvumu) buvo pasitelkiami politinei panaudai tik tose visuomenėse, kurių tautinėse istoriografijose jie buvo įsitvirtinę.

Motyvus politikai (ir ne vien tik jie, bet ir, pavyzdžiui, visuomenės veikėjai) naudojo skirtingiems užsienio ir (arba) vidaus politikos tikslams. Motyvai buvo naudojami pagrįsti teritorinėms pretenzijoms, įrodyti ir pabrėžti konkrečių pajūrio teritorijų, uostų ir (ar) upių žiočių politinę priklausomybę ir ekonominę, geografinę bei kultūrinę integralumą, istoriniam tęstinumui pabrėžti, šviesti visuomenes populiarinant jūrinę kultūrą bei didinti suvokimą apie jūros reikšmę politinei bei ekonominei tautų ir valstybių nepriklausomybei, istoriografinėse polemikose ir propagandoje, skatinti visuomenių įsitraukimą į jūrinės valstybės kūrimą (raginant dalyvauti jūrinėse organizacijose, rinktis jūrinės profesijas, aktyviai palaikyti valstybės vykdomą jūrinę politiką ir t. t.), populiarinti ir (arba) palaikyti karinio ir (ar) prekybinio laivyno kūrimo idėjas, pateisinti vykdomą užsienio ir (ar) vidaus politiką ir (ar) šios politikos pokyčius, geopolitinėms idėjoms konstruoti, tautų jūrinės praeities konstravimui, visuomenių konsolidacijai, tautokūros procesams paspartinti, moderniai nacionalinei tapatybei konstruoti, patriotizmui ugdyti ir skatinti ir daugeliui kitų tikslų (kurie neretai buvo susiję tarpusavyje).

Lietuvos ir Lenkijos atvejais motyvų politinį aktualizavimą vienu ar kitu metu paskatindavo teritorinės pretenzijos, politiniai įvykiai, tarptautinis kontekstas, vidaus

ir (ar) užsienio politikos poslinkiai ir kitos priežastys. Vokietijos atveju motyvų aktualizavimą paskatino politiniai įvykiai, tarptautinis kontekstas, vidaus ir (ar) užsienio politikos poslinkiai. Svarbus skirtumas, kad lietuviai ir lenkai naudojo jūrinės istorijos motyvus teritorinėms pretenzijoms dėl „priėjimo prie jūros“ pagrįsti, o latviai ir vokiečiai to nedarė. Lietuvių politiniai ir visuomenės veikėjai pretenzijoms į teritorijas pagrįsti naudojo tik motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“, o lenkų politiniai ir visuomenės veikėjai pretenzijoms į teritorijas pagrįsti naudojo ne tik motyvą apie „nustūmimą nuo jūros“, bet ir motyvą apie „valstybę nuo jūros iki jūros“.

Esminė aplinkybė, nulėmusi motyvų panaudą (ir jo intensyvumą) buvo ilgalaikių tikslų, susijusių su jūrine politika (nors nebūtinai vien tik su ja), kryptingas siekimas. Kuo didesnis buvo poreikis įtraukti visuomenę į jūrinę politiką (arba jai pačiai ją formuoti), tuo aktyvesnis buvo ir motyvų politinis panaudojimas. Tačiau motyvų politinį naudojimą kartais skatindavo ir visuomenės spaudimas politikams, kuris buvo nukreiptas į aktyvesnės jūrinės politikos reikalavimą.

Išvados

1. Latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių jūrinės praeities konstravimas buvo regioninis reiškiny, o ne pavienis atvejis. Regioniniu šį reiškinį vadinti leidžia tai, kad jūrinės praeities konstravimas buvo būdingas visoms disertacijoje tirtoms Pietrytinio Baltijos jūros pakrantės regiono visuomenėms (latvių, lietuvių, lenkų, vokiečių). Regioniniu šį reiškinį galima laikyti ir dėl to, kad jūrinės praeities konstravimas rėmėsi bendra regiono istorine praeitimi. Tokia išvada leidžia koreguoti ankstesnį požiūrį, esą tik viena tautinė kultūra (pavyzdžiui, lietuvių) buvo vienintelė kontinentinė visuomenė Pietrytiniame Baltijos jūros regione, o kitų šio regiono visuomenių santykis su jūra esą buvęs ne toks komplikotas. Pirmiausia Lietuvos istoriografijos kontekste, bet ja neapsiribojant, tai naujas požiūris. Kiekvieną atvejį, įskaitant lietuvių, tyrimas parodė ne kaip atskirą unikalų ir izoliuotą, bet kaip dalį panašių procesų, kurie nuo XIX a. vidurio iki XX a. vidurio vyko ir kitose Pietrytinio Baltijos jūros regiono visuomenėse. Todėl atliktas tyrimas visų pirma svarbus, nes parodo Pietrytiniame Baltijos jūros regione nuo XIX a. vidurio iki XX a. vidurio vykusį tautinių kultūrų sąryšių su jūra kūrimo procesą, kaip susijusį su tautokūra ar jos net paskatintą. Jūrinė praeitis kiekvienai darbe nagrinėtai tautai buvo reikalinga siekiant atkreipti tų visuomenės dalių, kurios iki tol jūrai, laivybai ir jūreivystei buvo abejingos, dėmesį į potencialiai jūros teikiamą ekonominę ir politinę naudą tautoms ir valstybėms. Tautų jūrinės praeities konstravimu istorikai siekė paaiškinti jūros reikšmę tautų ir (ar) valstybių likimui,

kartu parodydami neigiamas jūros neįvertinimo praeityje pasekmes. Tuo jie ne tik aiškino praeitį ir dabartį, bet ir skatino keisti ateitį.

2. Tai, kad vienos visuomenės (latviai, vokiečiai) save laikė jūrinėmis, o kitos (lietuviai, lenkai) – kontinentinėmis, yra ne istoriškai sąlygota duotybė, o kultūrinis konstruktas. Tai, ar modernios latvių, lietuvių, lenkų, vokiečių visuomenės laikė save jūrinėmis ar kontinentinėmis, priklausė ne tik ir ne tiek nuo objektyvių kriterijų, kiek nuo to, kaip šių visuomenių tautinės istoriografijos pasirinko konstruoti tautų jūrinę praeitį. Visais keturiais atvejais tautinės kultūros jūrinės istorijos motyvus plėtojo todėl, kad šių kultūrų nešėjai jautė nevisavertiškumą dėl nepertraukiamų jūrinių tradicijų ir jūrinio aktyvumo praeityje. Jų kontaktai su jūra buvo labiau epizodiški. Tautų jūrinę praeitį nacionalizmas konstravo veikiamas modernizacijos ir visuomenės transformacijos procesų, kurie perkūrė ankstesnius tapatumus suteikdami naujus moderniosioms tautoms. Į tautų jūrinės praeities konstravimą reikia žiūrėti kaip į integralią šių tautokūros procesų dalį, bet jų rezultatą matyti atsižvelgiant į konkrečių visuomenių socialinės struktūros skirtumus. Miestai buvo vietos, kur tradiciškai telkėsi aktyvesni jūros naudotojai, tad ten, kur tautinės kultūros kūrimas sutapo su sparčia urbanizacija (vokiečių ir latvių atveju) jūrinės praeities konstravimas davė kitokį rezultatą nei ten, kur ta urbanizacija vyko lėčiau.

3. Rengiant disertaciją atliktas tyrimas leidžia teigti, kad jūrinės praeities konstravimo procesas pagal savo vidinę logiką latvių, lietuvių, lenkų, vokiečių visuomenėse buvo beveik identiškas. Jūrinės praeities kūrimas neapsiribojo atitinkamų motyvų plėtojimu tautinėse istoriografijose; šie motyvai buvo perkeliama į tautines kultūras, o vėliau ir pasitelkiami užsienio ir (arba) vidaus politikoje. NAGRINĖTOS visuomenėse šis procesas vyko tokiais etapais: iš pradžių motyvus plėtojo negausus intelektualinio, kultūrinio, politinio elito atstovų būrys. Vėliau į jų sklaidą įsijungdavo visuomeninės organizacijos ir (arba) valstybinės institucijos, istorikai, švietimo įstaigos. Ir tik kada šiuo etapu motyvai tapdavo integralia tautinių kultūrų dalimi, tuomet politikai juos instrumentalizuodavo. Taip pat darbas parodė, kad šiais keturiais atvejais konkrečias jūrinės praeities sampratas tautinių istoriografijų autoriai bei tautų politinio ir kultūrinio elito atstovai bandė perteikti visuomenei gana panašiai. Jie taikė panašius sklaidos būdus ir priemones, ėmėsi panašių argumentų ir lozungų.

4. Poreikį konstruoti tautų jūrinę praeitį latvių, lietuvių, lenkų, vokiečių tautinės istoriografijos atliepė pasirinkdamos skirtingus istorijos įvykius (dėl skirtingos tautų praeities ir istorinės patirties). Tačiau visus juos galima priskirti vienam iš trijų disertacijoje analizuotų motyvų. Lietuvių ir lenkų istorikai atitinkamų tautų praeitį interpretavo kaip neįjūrinę tvirtindami, kad 1) šios tautos XIX–XX a. pradžioje neturėjo priėjimo prie jūros; 2) šioms tautoms nebuvo būdingas kolonijinis diskursas; 3) lietuvių ir lenkų tautos praeityje sukūrė iš esmės kontinentines „valstybes nuo jūros iki jūros“. Latvių ir vokiečių istorikai savo tautų praeitį pasirinko interpretuoti kaip jūrinę: 1) sakydami, kad šios tautos visada turėjo priėjimą prie jūros; 2) plėtodami

suvokimą apie atitinkamų tautų kolonijinę veiklą praeityje; 3) netaikydami „valstybės nuo jūros iki jūros“ sampratos vokiečių ir latvių praeičiai.

Tautinių istoriografijų atstovai galėjo rinktis iš didelės istorinių faktų įvairovės, kuri leido jiems interpretuoti tautų praeitį ir kaip jūrinę, ir kaip kontinentinę. Tačiau konkretų būdą, kaip konstruoti tautų jūrinę praeitį, daugiausia lemdavo istorikų formuojama tautinių istorijos naratyvų struktūra bei pasirinkimas, ką iš praeities naudoti dabarčiai legitimuoti. Lietuvių ir lenkų naratyvų struktūroje didelis vaidmuo teko kovų su Vokiečių ordino siužetui, kuris suteikė kontekstą „nustūmimo nuo jūros“ motyvui, davusiam logišką paaiškinimą, kodėl lietuviai ir lenkai esą stokojo jūrinio aktyvumo. Nors šiuo motyvu tautinių istoriografijų atstovai siekė formuoti jūrinę tapatybę, parodyti, kad žiloje senovėje viskas buvo kitaip nei dabar, iš tiesų motyvas tik patvirtino lietuvių ir lenkų, kaip kontinentinių tautų, modernią tapatybę. Savo ruožtu faktas, kad latvių ir vokiečių tautinės istoriografijos motyvo apie „nustūmimą nuo jūros“ neplėtojo, ne mažiau nei šiose istoriografijose paplitę motyvai apie tautos kolonijinę praeitį prisidėjo prie to, kad latviai ir vokiečiai save labiau suvokė kaip jūrinės tautos.

5. Šioje disertacijoje pirmą kartą ištirti trys jūrinės istorijos motyvai (apie „nustūmimą nuo jūros“, „valstybę nuo jūros iki jūros“ ir tautos kolonijinę praeitį) kaip latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių tautinių istorijos naratyvų integrali dalis. Ši analizė leidžia teigti, kad nors buvo įvairių turinio niuansų ir skirtumų, šiais keturiais atvejais jūrinės praeities konstravimo modelis buvo ganėtinai panašus. Visais atvejais jūrinės istorijos motyvai teigė, kad tautos esą turėjo jūreivystės įgūdžių bei aktyviai užsiėmė jūrine laivyba praeityje, tačiau tuos įgūdžius prarado dėl įvairių priežasčių. Šias priežastis galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: 1) jūreivystės ir laivybos įgūdžiai prarasti dėl kitų tautų neigatyvios įtakos (pavyzdžiui, kitų tautų karinės, politinės ar ekonominės ekspansijos); 2) įgūdžiai prarasti dėl to, kad senieji valdovai, gyvenę Viduramžiais ir (arba) Ankstyvaisiais naujaisiais laikais, esą nesuprato jūros reikšmės, nevykdė nuoseklios jūrinės politikos ir t. t.

Latvių, lietuvių, lenkų ir vokiečių jūrinės praeities konstravimas buvo tiesiogiai priklausomas nuo to, kaip tautinių istoriografijų kūrėjai vaizdavo konkrečią tautą santykyje su kitomis tautomis. Todėl laikui bėgant keičiantis tautiniams istorijos naratyvams, atitinkamai keisdavosi ir jūrinės praeities konstravimas. Nors hipotetinių alternatyvų, kuo užpildyti jūrinės praeities spragas, Baltijos jūros regiono istorijoje būta kiekvienos tautos arsenale, nacionalizmo ideologija, griežtai atskirsdama sava nuo svetimo, neleido motyvams plėtoti panaudoti visų tam tinkamų istorinių faktų.

6. Jūrinės istorijos motyvai iš esmės yra tautinių istoriografijų produktas. Jie radosi tik pasikeitus ankstesnėms ikinacionalinėms istorijos rašymo paradigmoms bei įsigalėjus istorizmui. Motyvų plėtojimas buvo susijęs su tokiais procesais kaip istorijos institucionalizacija, profesionalizacija ir istorikų aktyviu įsitraukimu į politiką bei tautokūros procesus. Kitų naujų disciplinų, pavyzdžiui, tokių kaip geografinė ir geopolitika, intensyvi raida taip pat kai kuriais atvejais bent iš dalies prisidėjo prie

būtinybės konstruoti tautų jūrinę praeitį, nes jos darė įtaką tautinėms istoriografijoms. Geresnės galimybės motyvams sklisti visuomenėje užtikrina spaudos išplitimas į žemuosius visuomenės sluoksnius, aktyvus visuomeninių organizacijų kūrimasis, privilomo visuotinio valstybinio švietimo atsiradimas.

7. Jūrinės istorijos motyvai padėjo tautokūros procese aktualizuoti jūrą. Dėl šių motyvų sklaidos ir jų politinio eksploatavimo jūros tema nemažai rašyta viešajame diskurse (teoriškai tai turėjo didinti visuomenių susidomėjimas jūra ir jos teikiamomis politinėmis bei ekonominėmis galimybėmis, ypač palyginus su ankstesniais laikotarpiais, nors receptijos visuomenėje klausimas šioje disertacijoje atskirai nebuvo nagrinėjamas). Šiame diskurse ypač domėtasi laiku neįvykusio jūros reikšmės įvertinimo pasekmėmis tautų ir (ar) valstybių likimui. Tautų ir (ar) valstybių suklestėjimo bei žlugimo priežastys sietos su tuo, kaip tos tautos ir (ar) valstybės praeityje sugebėjo (arba nesugebėjo) pasinaudoti jūros teikiamomis galimybėmis. Dar XIX a. viduryje jūros reikšmės supratimą tautos ir (ar) valstybės likimui reflektavo nebent tik siauras politinio, kultūrinio bei intelektualinio elito (įskaitant ir tautinės istoriografijos atstovus) būrys. Tačiau dėl šio elito pastangų skleidžiant ir įtvirtinant tautų jūrinę praeitį, XX a. viduryje toji praeitis tapo ne tik integralia tautinių kultūrų dalimi, bet ir buvo pasitelkiama politinei panaudai (vadinasi, iš jos jau tikėtasi politinės grąžos). Tai leidžia suvokti, kaip tautinių istoriografijų kūrėjų atliktas darbas ilgainiui prisidėjo prie to, kad jūra imtų domėtis naujosios tautinės kultūros nešėjai iš visuomenės sluoksnių, kuriems iki tol domėjimasis jūra buvo visiškai nebūdingas. Nacionalizmo plėtra analizuotuose visuomenėse nuo XIX a. vidurio iki XX a. vidurio reiškė ir jūrinės istorijos motyvų plėtrą, nes jie tapo integralia nacionalizmo ideologijos dalimi.

Šios disertacijos išvados nepretenduoja į galutinį proceso išaiškinimą. Atlikus ateityje papildomus tyrimus (pavyzdžiui, detalesnę motyvų sklaidos vokiečių tautinėje kultūroje ir Vokietijos politikoje analizę), jie gali koreguoti kai kuriuos disertacijos teiginius, detalizuoti proceso suvokimą. Tačiau čia suformuluotų disertacijos išvadų ši papildoma analizė stipriai koreguoti neturėtų, nes disertacijoje pristatytos medžiagos išvadų teiginiams pagrįsti pakanka.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

1. ŠALTINIAI

1.1. Nepublikuoti šaltiniai

1.1.1. Archyvų dokumentai

1. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)*, f. 1744 – Lietuvos jūrininkų sąjunga

1.1.2. Rankraštyų dokumentai

1. AMERIKOS LIETUVIAI. Mieli Broliai, Kurie brangioje tėvynėje gyvendami turite neszti sunkų jungą svetimtauczių! [atsišaukimas, 1893]. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-06]. Prieitis per internetą: <<https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0002006256>>.

1.2. Publikuoti šaltiniai

1.2.1. Periodiniai leidiniai

1. „Ausra“ (1883 m.)
2. „Baltic and Scandinavian Countries“ (1937–1939 m.)
3. „Baltic Countries“ (1935–1936 m.)
4. „Bandera Polska“ (1919 m., 1921 m.)
5. „Beiträge zur Kolonialpolitik und Kolonialwirtschaft“ (1899–1903 m.)
6. „Ekonomika“ (1936 m.)
7. „Izglītības Mēnešraksts“ (1942 m.)
8. „Jaunoji karta“ (1933–1935 m., 1938 m.)
9. „Jaunoji Lietuva“ (1937–1938 m.)
10. „Jūra“ (1935–1939 m.)
11. „Kardas“ (1934 m., 1937 m.)
12. „Karys“ (1922–1923 m., 1925 m., 1927–1928 m., 1931 m., 1933 m., 1936 m.)
13. „Klaipėdos žinios“ (1925 m.)
14. „Krivulė“ (1923 m.)
15. „Kuģniecības gada grāmata“ (1925–1930 m.)
16. „Laisvoji mintis“ (1913 m.)
17. „Lietuva“ (1919 m., 1921 m., 1927 m.)
18. „Lietuvos aidas“ (1917 m.)
19. „Lietuvos žinios“ (1923 m., 1940 m.)
20. „Morze“ (1924–1939 m.)
21. „Mūsų jūra“ (1939 m., 1940 m.)
22. „Mūsų pajūris“ (1935 m.)
23. „Mūsų žinynas“ (1933–1934 m., 1938 m.)
24. „Naujoji Romuva“ (1932–1935 m., 1938 m.)
25. „Die Ostsee. Deutsche Zeitschrift für Wirtschaft und Kultur der Ostseeländer“ (1918 m.)
26. „Polska na Morzu“ (1934–1939 m.)
27. „Praca na Morzu“ (1939 m.)
28. „Sprawy Morskie i Kolonialne“ (1934 m., 1936 m., 1938–1939 m.)
29. „Szkwał“ (1935–1939 m.)
30. „Švietimo darbas“ (1921 m.)
31. „Tėvų žemė“ (1933–1934 m.)
32. „Trinitas“ (1936–1940 m.)
33. „Vairas“ (1914 m., 1934–1939 m.)
34. „Vakarai“ (1936–1938 m.)
35. „Volk und Reich. Politische Monatshefte“ (1937 m.)
36. „XX amžius“ (1939 m.)

1.2.2. Atsiminimai, dienoraščiai ir kiti egodokumentai

1. GALVA, Gediminas. *Ernestas Galvanauskas: politinė biografija*. Čikaga, 1982.
2. REINGARDAS, Teodoras. *Jūrininkas, karininkas, mirtininkas*. Šiauliai, 2000.
3. ČEKUOLIS, Algimantas. *Medinė kaukė. Tikroji mano istorija*. Vilnius, 2024.

1.2.3. Publikuoti šaltiniai ir jų rinkiniai

1. DAUKANTAS, Simonas. *Istorija Žemaitiška*. T. I–II. Parengė Birutė VANAGIENĖ. Vilnius, 1995.
2. DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. T. I–II. Sud. Vytautas MERKYS. Vilnius, 1976.
3. DAUKANTAS, Simonas. *Vertimai ir sekimai* [1846]. Vilnius, 1984.
4. GVAGNINI, Alexandri. *Sarmatiae Evropeae descriptio*. Spirae, 1581.
5. HERDER, Johann Gottfried. *Idėjos žmonijos istorijos filosofijai*. T. 2. Vilnius, 2021.
6. KRAŠEVSKIS, Juzefas Ignacas. *Lietuva. Senovės istorija, teisė, kalba, tikėjimas, papročiai, dainos, priežodžiai, padavimai ir t. t.* [1847–1850]. Vilnius, 2022.
7. *Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*. Sud. Reda GRIŠKAITĖ. Vilnius, 1996.
8. LEPNERIS, Teodoras. *Prūsų lietuvis* [1744]. Parengė Vilija GERULAITIENĖ. Vilnius, 2011.
9. LIETUVIS, Mykolas. *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius* [1615]. Vilnius, 1966.
10. *Lietuvos geopolitika*. Sud. Stasys VAITEKŪNAS. Vilnius, 1991.
11. NARBUTAS, Teodoras. *Lietuvių tautos istorija* [1838]. T. 3. [Iš. parašė] Reda GRIŠKAITĖ. Vilnius, 1994.
12. PRETORIJUS, Matas. *Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla*. T. 2. Sud. Ingė LUKŠAITĖ. Vilnius, 2004.
13. RADZIWIŁŁ, Krzysztof. *Sprawy wojenne i polityczne 1621–1632*. Paryž, 1859.

1.2.4. Atlasai ir kartografija

1. *Atlass ar septinpacmit lantkahrtehm*. Jelgawā, Tehrpatā, 1861 [interaktyvus], [žiūrėta 2025-01-26]. Prieitis per internetą: <<http://dom.lndb.lv/data/obj/34452.html>>.
2. BARONS, Krišjānis. *Lantkahrte no latweeschu semmes*. Tērbata, Jelgava, 1859 [interaktyvus], [žiūrėta 2025-01-26]. Prieitis per internetą: <<http://dom.lndb.lv/data/obj/34423.html>>.
3. *Latvijas karte*. Rīga, 1921. [interaktyvus], [žiūrėta 2025-01-27]. Prieitis per internetą: <https://lv.wikipedia.org/wiki/Att%C4%93ls:Latvijas_karte_J_Roze_1921.jpg>.
4. SILIŅŠ, Matīss. *Latvijas karte*. Rīga, 1889 [interaktyvus], [žiūrėta 2025-01-27]. Prieitis per internetą: <https://lv.m.wikipedia.org/wiki/Att%C4%93ls:1889._gada_Latvijas_karte.png>.

1.2.5. Istoriografiniai šaltiniai, istorijos vadovėliai, istorijos sintezės

1. ABERBERGS, Jānis. *Latvijas vēstures bilžu paskaidrojumi*. 1. serija. Rīgā, 1924.
2. ALEKNA, Antanas. *Lietuvos istorija*. Kaunas, 1911.
3. ALEKNA, Antanas. *Lietuvos istorija*. Antroji pataisytoji ir padidintoji laida. Kaunas, 1918.
4. ALEKNA, Antanas. *Lietuvos istorija*. Praplatintoji laida. Kaunas, 1919.
5. ALEKNA, Antanas. *Lietuvos istorija*. Šeštas trumpesnis pataisytas leidimas. Kaunas, 1934.
6. ALEKNA, Antanas. *Lietuvos istorijos pradžiamokslis*. Kaunas, 1925.
7. ARBUSOW, Leonid. *Grundriß der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. 2. Aufl. Mitau, 1890.
8. ARBUSOW, Leonid. *Grundriß der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. 4. Aufl. Riga, 1918.
9. ASKENAZY, Simon. *Dantzig & Poland*. [London, 1921.]
10. ASKENAZY, Szymon. *Gdańsk a Polska*. Warszawa, 1919.
11. BAGIŃSKI, Henryk. *Polska i Bałtyk: zagadnienie dostępu Polski do morza*. London, 1942.
12. BAGIŃSKI, Henryk. *Wolność Polski na morzu*. Kirkcaldy-Fifeshire, 1942.
13. BAGIŃSKI, Henryk. *Zagadnienie dostępu polski do morza*. Warszawa, 1927.
14. BARONIENĖ, Elena. *Geografijos pradžia*. 2-oji laida. Kaunas, 1934.
15. BARTHOLD, Friedrich Wilhelm. *Die Geschichte der deutschen Hanse* [1851]. Bd. 1–2. Neue Ausgabe. Magdeburg, Leipzig, 1909.
16. BIRKERTS, Antons. *Latvijas vēsture*. Rīgā, 1926.
17. BIRŽIŠKA, Mykolas. *Lietuvos geografija (Vidurinėms mokykloms vadovėlis)*. Vilnius, 1918.
18. BOBRZYŃSKI, Michał. *Dzieje Polski w zarysie*. T. 1–2. Warszawa, 1887–1890.
19. BOROWIK, Józef. *Pięć lat pracy Instytutu Bałtyckiego (1927–1932)*. Toruń, 1932.
20. BOROWIK, Józef. *The Work and Publications of the Baltic Institute*. Gdynia, 1936.
21. BIRKERTS, Antons. *Latvijas vēstures hrestomātija*. Rīgā, 1920.
22. BRAČS, Jūlijs; VEINBERGS, Fridrihs. *No aistu vēstures: aistu politiskās vēstures meti no valsts izcelšanās līdz mūsu laikiem = Iš aisčių istorijos: aisčių politinės istorijos bruožai nuo valstybės įsikūrimo ligi mūsų laikų*. Rīgā, 1934.
23. BRASTINŠ, Ernests. *Latvijas pilskalni*. Rīga, 1926.
24. BUKOWIECKA, Zofia. *Jak Polska za Jagiellonów urosła od morza do morza. Opowiadania*. Warszawa, 1909.
25. BUNDURS, Žanis. *Senās latvju kolonijas Gambija Tobago* [1934]. Rīga, 1992.
26. CHUDZIŃSKI, Henryk. *Droga do morza: studium komunikacyjno-polityczne*. Gdynia, 1937.
27. *Concise Information about the Baltic Institute*. [Toruń, 1934].
28. CRUSE, Karl Wilhelm. *Curland unter den Herzögen*. Bd. 1. Mitau, 1833.
29. CZARTORYSKI, Adam. *Essai sur la Diplomatie*. Paris, Marseille, 1830.

30. CZOŁOWSKI, Aleksander. *Marynarka w Polsce. Szkic historyczny*. Lwów-Warszawa-Kraków, 1922.
31. DAENELL, Ernst. *Die Blütezeit der deutschen Hanse. Hansische Geschichte von der zweiten Hälfte des 14. bis zum letzten Viertel des 15. Jahrhunderts*. 2 Bände. Berlin, 1905.
32. DAENELL, Ernst. *Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts*. Leipzig, 1897.
33. DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, Vanda. *Istorijos vadovėlis. Penktam ir šeštam pradžios mokyklos skyriui*. Kaunas, 1938.
34. DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, Vanda. *Lietuvos istorija. Vadovėlis gimnazijoms*. Kaunas, 1935.
35. DEHN, Paul. *Von deutscher Kolonial und Weltpolitik*. Berlin, 1907.
36. DENICKE, Harry. *Die Hansestädte, Dänemark und Norwegen von 1369 bis 1376*. Halle, 1880.
37. DENICKE, Harry. *Von der deutschen Hansa. Eine historische Skizze*. Berlin, 1884.
38. *Deutschland als Kolonialmacht. Dreißig Jahre deutsche Kolonialgeschichte*. Berlin, 1914.
39. *Dostęp do morza – Zagadnienie pomorskie – Wspólnota bałtycka: IV sprawozdanie Dyrekcji I. B. przedłożone Komisjom Naukowym i Walnemu Zgromadzeniu w dniach 21–22 czerwca 1935 r.* Toruń, 1936.
40. DROYSEN, Johann Gustav. *Geschichte der preußischen Politik*. 14 Theile. Berlin, 1855–1886.
41. DUNIN-MARCINKIEWICZ, Z. *Polska i jej dostęp do morza: w świetle historycznym, etnograficznym i gospodarczym*. Warszawa, 1931.
42. *Działalność wydawnicza Instytutu Bałtyckiego: sprawozdanie przedłożone Komisji Redakcyjnej Instytutu Bałtyckiego w dn. 21.VI.1935 r.* Toruń, 1935.
43. ENGELHARDT, Alexis von. *Die deutschen Ostseeprovinzen Rußlands. Ihre politische und wirtschaftliche Entwicklung*. München, 1916.
44. FABRI, Friedrich. *Bedarf Deutschland der Colonien? Eine politisch-ökonomische Betrachtung*. Gotha, 1879.
45. FABRI, Friedrich. *Fünf Jahre deutscher Kolonialpolitik*. Gotha, 1889.
46. FEDOROWICZ, Zygmunt. *Czem jest Gdańsk dla Polski?* Warszawa, 1920.
47. FRANKIEWICZ, Czesław. *Historja Pomorza w zarysie*. Toruń, 1927.
48. *Frontem do morza i Pomorza: materiał dla urządzających obchody, akademje, odczyty, pogadanki szkolne i t.p. w czasie „Miesiąca Pomorza” (od 16.XI.–16.XII.1930 r.)*. Poznań, 1930.
49. GABRYS, Juozas. *Geografijos vadovėlis, skiriamas Lietuvos mokyklai*. [Vilnius,] 1910.
50. *Gdynia i morze*. Gdynia, [1938].
51. GENIUŠAS, Juozas. *Lietuvos istorijos vadovėlis pradžios mokyklų IV skyriui*. Kaunas, 1937.
52. GERUTIS [Mečislovas Vasiliauskas]. *Rūtelė. Geografija ir istorija IV pradžios mokyklos skyriui*. IV dalies II knygos. II-sis pataisytas ir naujai programai pritaikytas leidimas. Kaunas-Marijampolė, 1937.
53. GINTERS, Valdemārs. *Etnogrāfija*. Rīga, 1939.

54. GINDRICH, Władysław. *O Polsce na morzu*. Warszawa, 1933.
55. GINSBERT, Julian. *Czy Bałtyk jest morzem zamkniętym?* Warszawa, 1938.
56. *Gospodarcze znaczenie morza dla Polski*. Oprac. K. SIECZKOWSKI, S. ZIĘBA. Kraków, 1934.
57. GÓRSKI, Karol. *Pomorze wczoraj i dziś*. Lwów, 1934.
58. GRĪNS, Aleksandrs. *Latvijas vēsture pamatskolām*. Rīgā, 1939.
59. HANDELMANN, Heinrich. *Die letzten Zeiten hansischer Übermacht im skandinavischen Norden*. Kiel, 1853.
60. HASSERT, Kurt. *Deutschlands Kolonien. Erwerbungs- und Entwicklungsgeschichte, Landes- und Volkskunde und wirtschaftliche Bedeutung unserer Schutzgebiete*. Leipzig, 1899.
61. HENNING, Fritz; THIES, Johann. *Völkerringen im Ostseeraum*. Leipzig, 1939.
62. HERING, Ernst. *Der deutsche Ritterorden*. Leipzig, 1943.
63. HINTZE, Otto. *Die Hohenzollern und ihr Werk. Fünfhundert Jahre vaterländischer Geschichte*. Berlin, 1915.
64. HUBATSCH, Walther. *Im Bannkreis der Ostsee. Grundriß einer Geschichte der Ostseeländer in ihren gegenseitigen Beziehungen*. Marburg, 1948.
65. HUBERT, Witold. *Morze Polskie*. Warszawa, 1926.
66. HÜNEMÖRDER, Friedrich. *Deutsche Marine- und Kolonialgeschichte im Rahmen einer Geschichte der Seefahrt und des Seekrieges*. Kiel, 1903.
67. IVINSKIS, Zenonas. Lietuvos prekybiniai santykiai su užsieniu XVI amžiuje ir jų vaidmuo ano meto Europos prekyboje. *Praeitis*, [1940] 1992, t. 3, p. 100–125.
68. YČAS, Jonas. Redaktoriaus žodis. In SMOLEŃSKI'S, Vladislovas. *Lenkų tautos istorija*. Kaunas, 1925.
69. JAHRREISS, Hermann. *Europa – germanische Gründung aus dem Ostseeraum* [1933]. 2. Aufl. Heidelberg-Berlin-Magdeburg, 1939.
70. *Jak Polska pracuje na morzu i dlaczego żąda dostępu do kolonii*. [s.l.], 1939.
71. JANOWSKI, Aleksander. *Nad polskim morzem*. Warszawa, 1919.
72. JANULAITIS, Augustinas. *Lietuvos visuomenės ir teisės istorija*. Tilžė, 1920.
73. *Jogaila*. Red. Adolfas ŠAPOKA. Kaunas, 1935.
74. JUSAITIS, Antanas. *The History of the Lithuanian Nation and Its Present National Aspirations*. Philadelphia, 1918.
75. JUSAITIS, Antanas. *Lietuvių tautos istorija ir dabartiniai siekiniai tautišku atžvilgiu 1918–1919* [1918–1919]. Vilnius, 2012.
76. JUŠKEVIČS, Jānis. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. Rīgā, 1931.
77. JUŠKĒVIČS, Jānis. *Kurzemes hercogi un viņu laikmets*. Rīgā, 1935.
78. KIESELBACH, G. Arnold. *Die wirtschaftlichen Grundlagen der deutschen Hanse und die Handelsstellung Hamburgs bis in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts*. Berlin, 1907.
79. KLIMAITIS, Pranas. *Lietuvos istorija. Vadovėlis pradedamoms mokykloms*. Vilnius, 1912.
80. KLIMAITIS, Pranas. *Lietuvos istorija. Vadovėlis pradedamosioms mokykloms. Penktasis leidimas*. Kaunas, 1921.

81. KONECZNY, Feliks. *Dzieje Polski za Jagiellonów*. Kraków, 1903.
82. KONECZNY, Feliks. *Dzieje Polski za Piastów*. Kraków, 1902.
83. KONOPCZYŃSKI, Władysław. *Dzieje Polski nowożytnej*. T. 2: 1648–1795. Warszawa, 1936.
84. KRAWCZYŃSKI, Stanisław. *Polska a Bałtyk*. Warszawa, 1928.
85. KROLLMANN, Christian. *Der deutsche Orden in Preußen*. Elbing, 1935.
86. KRÓLIŃSKA, Janina. *Nasze morze*. Lwów – Warszawa – Kraków, 1926.
87. *Krótkie wiadomości o Instytucie Bałtyckim w Toruniu*. [Toruń, 1933].
88. KRZYWIEC, Benedykt Andrzej. *Polska polityka wojenno-morska*. Warszawa, 1934.
89. LAHAINE, Ludwig. *Die Hanse und Holland von 1474 bis 1525*. München und Leipzig, 1918.
90. LANDERS, Kārlis. *Latvijas Wehsture. Kultur-wehsturiski apzerejumi*. Otrā daļa. Peterburgā, 1908.
91. LANGE, Gerda. *Īsa Latvijas vēsture*. Rīgā, 1931.
92. *Latviešu vēsture*. I sējums 1 daļa. Red. Francis BALODIS, Augusts TENTELIS. Rīgā, 1938.
93. LELEWEL, Joachim. *Atlas do dziejów polskich z dwunastu krajobrazów*. Warszawa, 1829.
94. LELEWEL, Joachim. *Dzieje Litwi i Rusi aż do unji z Polską w Lublinie 1569 zawartej opowiada*. Poznań, 1844.
95. LELEWEL, Joachim. *Dzieje Polski*. Warszawa, 1829.
96. LELEWEL, Joachim. *Historya Polska do końca panowania Stefana Batorego*. Poznań, 1863.
97. LELEWEL, Joachim. *Historiczna parallela Hiszpanii z Polską w wieku XVI, XVII, XVIII* [1820]. Warszawa, 1831.
98. LELEWEL, Joachim. *Odkrycia Karthagów i Greków na Oceanie Atlanckim*. Warszawa, 1821.
99. LEWANDOWSKI, Janusz. *Morze źródłem potęgi Rzeczypospolitej*. Warszawa, 1939.
100. *Lietuvos istorija*. Red. Adolfas ŠAPOKA. Kaunas, 1936.
101. LINDNER, Theodor. *Die deutsche Hanse. Ihre Geschichte und Bedeutung; für das deutsche Volk dargestellt*. Leipzig, 1899.
102. LUDEN, Heinrich. *Allgemeine Geschichte der Völker und Staaten des Mittelalters*. Jena, 1824.
103. MAIRONIS [Jonas Mačiulis]. *Lietuvos istorija su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu*. Petropolis, 1906.
104. MAKŁOWICZ, J. *O znaczeniu morza dla Polski*. Poznań, 1930.
105. MASCHKE, Erich. *Das Germanische Meer. Geschichte des Ostseeraums*. Berlin, Stuttgart, 1935.
106. MASS, Konrad. *Die Deutsche Hanse*. Jena, 1926.
107. MATULAITIS, Stasys. *Lietuvių tautos istorija*. Voronežas, 1918.
108. MATUSAS, Jonas. *Lietuvių kultūra senais laikais (iki 16-to amžiaus)*. Kaunas, 1939.
109. MATUSAS, Jonas. *Šaulių sąjungos istorija*. Kaunas, 1939.

110. MILAŠIUS, Oskaras. Lenkija ir Lietuva. [originalas paskelbtas *L'Affranchi*, 1918, Nr. 3]. *Hieronymus.lt* [interaktyvus], [žiūrėta 2022-10-04]. Prieitis per internetą: <<https://hieronymus.lt/oskaras-milasius-straipsniai/>>.
111. MILENUSZKIN, Walenty Zygmunt. *Przepisy drogi na morzu*. Londyn, 1942.
112. MIKELSONS, Reinholds. *Latvijas vēsture*. Rīgā, 1948.
113. NEUDECK, Georg; SCHRÖDER, Heinrich. *Das kleine Buch von der Marine. Ein Handbuch alles Wissenswerten über die deutsche Flotte, nebst vergleichender Darstellung der Seestreitkräfte des Auslandes*. Kiel und Leipzig, 1902.
114. NORKUS, Jonas. *Istorijos vadovėlis. V ir VI pradžios mokyklos skyriams*. Kaunas, 1936.
115. NORKUS, Jonas. *Istorijos vadovėlis. V ir VI pradžios mokyklos skyr.* III-ji laida. Kaunas, 1939.
116. NORKUS, Jonas. *Visuotinė istorija vidurinei mokyklai*. Kaunas, 1927.
117. NORKUS, Jonas. *Visuotinė istorija vidurinei mokyklai*. II-sis pataisytas leidimas. Kaunas, 1928.
118. *Obrona Pomorza: praza zbiorowa*. Red. Józef BOROWIK. Toruń, 1930.
119. *Od morza na ocean, od wybrzeża do kolonji: dzieje – myśli – fakty*. Warszawa, 1934.
120. *Okręty wojenne na strażę dróg morskich (do użytku młodzieży na „Dni Morza” 1938 r.)*. Warszawa, 1938.
121. OLINS, Peter Z. *The Teutonic Knights in Latvia*. Riga, 1928.
122. PAKARKLIS, Povilas. *Mažoji Lietuva vokiečių mokslo šviesoje*. Kaunas, 1935.
123. PAKARKLIS, Povilas. *Vokiečiai apie Mažąją Lietuvą*. Kaunas, 1935.
124. PAKŠTAS, Kazys. *Baltijos jūra. Jos fizinė ir antropogeografinė studija*. Klaipėda, 1934.
125. PAKŠTAS, Kazys. *Baltijos respublikų politinė geografinė. Politinės geografijos problemos, nagrinėjamos atsižvelgiant į Baltijos tautų likimą*. Kaunas, 1929.
126. PAKŠTAS, Kazys. *Baltijos respublikų politinė geografinė [1929]*. In *Lietuvos geopolitika*. Sud. Stasys VAITEKŪNAS. Vilnius, 1991, p. 35–238.
127. PALECKIS, Justas. *Latvija*. Kaunas, 1938.
128. PAWŁOWSKI, Stanisław; JAKUBSKI, Antoni; FISCHER, Adam. *Z polskiego brzegu: przyroda i lud*. Lwów-Warszawa, 1923.
129. PFICNERIS, Jozefas. *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas [1930]*. Vilnius, 1989.
130. *Poland and the Sea*. Warsaw, 1936.
131. POMMERS, Antonijs. *Latvijas vēsture*. Rīgā, 1930.
132. *The Port of Danzig*. Warsaw, 1929.
133. POPŁAWSKI, Jan Ludwik. *Pisma polityczne*. T. I. Kraków-Warszawa, 1910.
134. RANCĀNS, Nikodems. *Latvijas Wēsture. II daļa (1118–1924). V. un VI. Pamatskūlu kl. kurss*. Daugpilē, 1924.
135. RANKE, Leopold. *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*. 6 Bände. Berlin, 1839–1847.
136. RANKE, Leopold. *Friedrich der Große. Friedrich Wilhelm IV. Zwei Biographien*. Leipzig, 1878.

137. REINSTEIN, Franciszek. *Polskie morze*. Warszawa, 1920.
138. REMEIKA, Jonas. *Lietuvos praeties vaizdai*. Kaunas, 1939.
139. RICHTER, Alexander von. *Geschichte der dem russischen Kaiserthum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen bis zur Zeit ihrer Vereinigung mit demselben*. Theil II: *Die Ostseelände in ihrer provinziellen Entwicklung*. 3. Band. *Kurland unter den Herzögen 1562–1795*. Riga, 1858.
140. RIMKA, Albinas. *Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais*. Kaunas, 1925.
141. RIMKA, Albinas. *Lietuvos ūkis. Statistikos tyrinėjimai*. Antrasis leidimas. Kaunas, 1922.
142. RYBCZYŃSKI, Mieczysław. *Wisła pomorska*. Toruń, 1934.
143. ROSTKOWSKI, Feliks. *Zadania Polski na Atlantyku*. Toruń, 1933.
144. SARTORIUS, Georg. *Geschichte des hanseatischen Bundes*. 3 Theile. Göttingen, 1802–1808.
145. SARTORIUS, Georg Friedrich. *Urkundliche Geschichte des Ursprunges der deutschen Hanse*. Hrsg. von J. M. LAPPENBERG. 2 Bände. Hamburg, 1830.
146. SCHÄFER, Arnold. *Geschichte des siebenjährigen Krieges*. 3 Bände. Berlin, 1867–1874.
147. SCHÄFER, Dietrich. *Deutsche Geschichte*. Bd. 1: *Mittelalter*. Jena, 1922; Bd. 2: *Neuzeit*. Jena, 1919.
148. SCHÄFER, Dietrich. *Deutschland zur See. Eine historisch-politische Betrachtung*. Jena, 1897.
149. SCHÄFER, Dietrich. *Die deutsche Hanse*. 2., verb. Aufl. Jena, 1914.
150. SCHÄFER, Dietrich. *Die Hanse*. Bielefeld [u.a.], 1903.
151. SCHÄFER, Dietrich. *Die Hanse und ihre Handelspolitik*. Jena, 1885.
152. SCHÄFER, Dietrich. *Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark: hansische Geschichte bis 1376*. Jena, 1879.
153. SCHIEMANN, Theodor. Herzog Jakob von Kurland. In *Das Baltenbuch: die baltischen Provinzen und ihre deutsche Kultur*. Hrsg. von Paul ROHRBACH. Dachau, 1916, S. 16–19.
154. SCHULZ, Friedrich. *Die Hanse und England von Eduards III. bis auf Heinrichs VIII. Zeit*. Berlin, 1911.
155. SERAPHIM, Ernst; SERAPHIM, August. *Geschichte Liv-, Est-, und Kurlands: von der „Aufseglung“ des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich*. 2. Band. Reval, 1896.
156. SERAPHIM, Ernst; SERAPHIM, August. *Livländische Geschichte: von der „Aufseglung“ des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich*. 3. Band: *Die Geschichte des Herzogtums Kurland*. 2. Aufl. Reval, 1904.
157. SIDZIKAUSKAS, Vaclovas. *Klaipėdos krašto ūkis seniau ir dabar*. Kaunas, 1935.
158. SIDZIKAUSKAS, Vaclovas. *Savo jūros sargyboje*. Kaunas, 1936.
159. SIEDLECKI, Michał. *Wpływ morza na psychikę narodową*. Warszawa, 1930.
160. SKIRMUNT, Konstancja. *Idea jagiellońska – a polityka kresowa*. Wilno, 1925.
161. SKIRMUNT, Konstancija. *Istorija Lietuvos trumpai apskaita*. New York, 1887.
162. ŚLAWSKI, Stanisław. *Dostęp Polski do morza o interesy Prus Wschodnich*. Gdańsk, 1925.

163. SMETONA, Antanas. *Geografijos pradžia. Parašyta sekant A. Kruber'į, S. Grigorjev'ą, A. Barkov'ą ir S. Čefranov'ą*. Vilnius, 1915.
164. SMETONA, Antanas. *Pasakyta parašyta* [1935]. Kaunas, 1992.
165. SMOLEŃSKI, Jerzy. *Morze i Pomorze*. Poznań, 1932.
166. SMOLEŃSKI'S, Vladislovas. *Lenkų tautos istorija*. Kaunas, 1925.
167. SMOLEŃSKI, Władysław. *Dzieje narodu polskiego*. Kraków, 1919.
168. SOBIESKI, Waclaw. *Historja Polski*. Kraków, 1931.
169. SOBIESKI, Waclaw. *Der Kampf um die Ostsee: von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*. Leipzig, 1933.
170. SOBIESKI, Waclaw. *Walka o Pomorze*. Poznań-Warszawa-Wilno-Lublin, 1928.
171. STEIN, Walther. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Hanse bis um die Mitte des fünfzehnten Jahrhunderts*. Giessen, 1900.
172. STEIN, Walther. *Die Hanse und England: ein hansisch-englischer Seekrieg im 15. Jahrhundert*. Leipzig, 1905.
173. STEIN, Walther. *Zur Entstehung und Bedeutung der deutschen Hanse*. Leipzig, 1911.
174. STELMACHOWSKA, Bożena. *Rok obrzędowy na Pomorzu*. Toruń, 1933.
175. STRUCK, Hermann; EULENBERG, Herbert. *Skizzen aus Litauen, Weissrussland und Kurland*. Berlin, 1916.
176. SUŽIEDELIS, Simas. *Įytautas Didysis ir jo žygiai*. Kaunas, 1935.
177. SVENNE, Oto. *Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām*. Rīgā, 1925.
178. SZELAŁOWSKI, Adam. *Walka o Bałtyk (1544–1621)*. Lwów, 1904.
179. SZELAŁOWSKI, Adam. *Walka o Bałtyk*. Wydanie drugie, przejrane i uzupełnio-
ne. Lwów-Poznań, 1921.
180. SZUJSKI, Józef. *Dzieje Polski*. T. 1–4. Lwów, 1862–1866.
181. SZUJSKI, Józef. *Historyi polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście*.
Warszawa, 1880.
182. SZUJSKI, Józef. *Opowiadania i roztrząsania historyczne (pisane w latach 1875–
1880)*. Warszawa, 1882.
183. ŠALČIUVIENĖ-GUSTAITYTĖ, Antanina. *Pradedamoji geografija*. Kaunas, 1924;
2-oji papildyta ir pataisyta laida: Kaunas, 1927.
184. ŠINKŪNAS, Pelikšas. *Europa. Geografijos vadovėlis progimnazijai ir gimnazijai*.
IV leidimas. Kaunas, 1938.
185. ŠINKŪNAS, Pelikšas. *Geografijos vadovėlis IV-am skyriui ir I-mai klasei*. Kaunas,
1934.
186. ŠINKŪNAS, Pelikšas. *Krašto mokslo vadovėlis (istorijos pradžiamokslis). IV-tam
pradžios mokyklos skyriui ir I-ai vidurinės mokyklos klasei*. Kaunas, 1928.
187. ŠINKŪNAS, Pelikšas. *Krašto mokslo vadovėlis (istorijos pradžiamokslis)*. Kaunas,
1932.
188. ŠINKŪNAS, Pelikšas. *Lietuva. Geografijos vadovėlis V sk. ir prirengiam. gimnazi-
jos klasei*. Kaunas, 1938.
189. ŠLEŽAS, Paulius; ČIŽIŪNAS, Vaclovas. *Lietuvos istorija ketvirtam pradžios mo-
kyklos skyriui*. Kaunas, 1936.

190. ŠLEŽAS, Paulius; ČIŽIŪNAS, Vaelovas. *Lietuvos istorija penktam pradžios mokyklos skyriui*. Kaunas, 1936.
191. ŠLIŪPAS, Jonas. *Lietuvių-latvių respublika ir šiaurės tautų sąjunga: rinkiny straipsnių ir paskaitų*. Stockholm, 1918.
192. ŠMITS, Pēteris. *Latviešu mītoloģija*. Rīga, 1926.
193. ŠVĀBE, Arveds. *Latvijas vēsture*. Rīgā, 1925.
194. ŠVĀBE, Arveds. *The Story of Latvia*. Stockholm, 1949.
195. ŠVĀBE, Arveds. *The Story of Latvia and Her Neighbours*. Edinburgh, 1946.
196. ŠVĀBE, Arveds. *Straumes un avoti*. Rīgā, 1938.
197. *Światopogląd morski*. Red. Józef BOROWIK. Toruń, 1936.
198. TARVYDAS, Stanislovas. Geopolitika [1939]. In *Lietuvos geopolitika*. Sud. Stasys VAITEKŪNAS. Vilnius, 1991, p. 239–402.
199. TAUBE, Karol; SOCHA, Michał. *Frontem do morza*. Warszawa, 1934.
200. TORNIUS, Valerian. *Die Baltischen Provinzen*. 3. Aufl. Leipzig und Berlin, 1918.
201. TORNIUS, Valerian. *Das Land der Deutschherren und der Hansa im Osten: Bilder aus den deutschen und russischen Ostseeprovinzen in Vergangenheit und Gegenwart*. Berlin, 1917.
202. TREITSCHKE, Heinrich. *Deutsche Geschichte im neunzehnten Jahrhundert*. 5 Teile. Leipzig, 1879–1894.
203. TREITSCHKE, Heinrich. Das deutsche Ordensland Preußen. *Preußische Jahrbücher*, 1862, Bd. 10, S. 95–151.
204. TREITSCHKE, Heinrich. *Das deutsche Ordensland Preussen*. Leipzig, 1915.
205. TRINKŪNAS, Jonas. *Spindulėlis. Skaitymai, gamta, istorija ir geografija. IV-jam pradžios mokyklos skyriui*. Kaunas, 1937.
206. TRUMPA, Vincas. Nauja medžiaga Štumdorfo deryboms. *Praeitis*, [1940] 1992, t. 3, p. 206–212.
207. UPELNIEKS, Kristaps. *Kurzemes kuģniecība un kolonijas XVII g. simtenī*. Liepājā, 1930.
208. *Das Überseeische Deutschland. Die deutschen Kolonien in Wort und Bild*. Bd. 1. Bearb. von Franz HUTTER. 2 Aufl. Stuttgart, Berlin, Leipzig, 1911.
209. VEIT, Valentin. *Kolonialgeschichte der Neuzeit*. Tübingen, 1915.
210. VENTMALNIEKS, A. [Ādolfs Ģērsons.] *Latvijas vēsture*. Valmierā-Cēsis, 1923.
211. VIJŪKAS-KOJELAVIČIUS, Albertas. *Lietuvos istorija*. Kaunas, 1989.
212. VILEIŠIS, Vincas. *Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*. Kaunas, 1935.
213. VYDŪNAS [Vilius Storosta]. *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių* [1932]. Vilnius, 2001.
214. *Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuvėms paminėti albumas 1430–1930* [1933]. Kaunas, 2008.
215. VOGEL, Walther. *Kurze Geschichte der Deutschen Hanse*. München und Leipzig, 1915.
216. VOIGT, Johannes. *Geschichte Preußens: von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. 9 Bände. Königsberg, 1827–1839.
217. WIDAJEWICZ, Józef. *Słowianie zachodni na Bałtyku*. Toruń, 1933.
218. *Wydawnictwa Instytutu Bałtyckiego*. Toruń, 1936.

219. WOLDEMAR, Christian. *Ueber die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen, nebst Notizen und Aphorismen in Bezug auf die industriellen, intellectuellen und statistischen Verhältnisse der Letten und Esten und der drei baltischen Provinzen überhaupt*. Dorpat, 1857.
220. ZEIFERTS, Teodors. *Īsa Latvijas vēsture*. Rīgā, 1928.
221. ZEIFERTS, Teodors. *Trumpa Latvijos istorija. Mokyklai ir visuomenei*. Kaunas, 1927.
222. ZAKRZEWSKI, Stanisław. *Bolesław Chrobry Wielki*. Lwów-Warszawa-Kraków, 1925.
223. ZANAVYKAS, Stanyslovas [Jonas Mačiulis]. *Apsakymai apie Lietuvos praeigą* [1886]. Tilžė, 1891.
224. ZAWADZKA, Danuta. Bałtyk Mickiewicza – literatura i geografia. *Slupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska*, 2010, Nr. 8, s. 221–229.
225. ZĀLĪTE, Pēteris. *Vācu varas pastari Latvijā*. Rīgā, 1925.
226. ZĀLĪTIS, Frīdis. *Latvijas vēsture: skolām un pašmācībai*. Rīgā, 1932.
227. МЕЧ, С. П. *Trumpas žemės aprašymas: pirmieji geografijos uždaviniai su apsakymėliais ir kitais pasiskaitymais* [vadovėlis]. Vilnius, 1906.

2. LITERATŪRA

2.1. Tyrimai, tiriamoji publicistika

1. ABRAMS, Lynn. *Bismarck and the German Empire, 1871–1918*. London and New York, 1995.
2. ABULAFIA, David. *The Boundless Sea: A Human History of the Oceans*. London, 2019.
3. *Admirālis Teodors Spāde*. Sast. Mārtiņš BISTERS, Juris CIGANOVŠ. Rīga, 2002.
4. ADOMAVIČIUS, Romaldas; ADOMAVIČIUS, Romualdas. *Prie Lietuvos laivyno ištakų. Žmonės ir laivai*. Klaipėda, 2018.
5. ADOMAVIČIUS, Romas. Lietuvos jūrininkų sąjunga 1923–1940 m. In *Jūrėivystės raida Lietuvoje: mokslinės konferencijos medžiaga*. Klaipėda, 2003, p. 19–24.
6. ADOMAVIČIUS, Romualdas. *Jūrinis savarankiškumas. Lietuvos prekybos laivyno kūrimosi istorija (1921–1940 m.)*. Klaipėda, 2012.
7. ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities*. London, 1983.
8. ANDERSON, Benedict. *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius, 1999.
9. ARNSTAD, Henrik. Swedish sailor songs, popular culture and maritime national identities, 1918–1960. *International Journal of Maritime History*, 2023, Vol. 35, No. 4, pp. 589–621.
10. *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession 1800–2005*. Ed. by Ilaria PORCIANI, Lutz RAPHAEL. New York, 2010.
11. BAÁR, Monika. *Historians and Nationalism. East-Central Europe in the Nineteenth Century*. Oxford, 2010.
12. BAÁR, Monika. History-writing. In *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*. Vol. 1. Ed. by Joep LEERSEN. Amsterdam, 2018, pp. 122–127.
13. BALČIUS, Mikelis. *Iš Šventosios praeities*. Palanga, 2016.
14. BARANOWSKI, Shelley. *Nazi Empire. German Colonizism and Imperialism from Bismarck to Hitler*. Cambridge, 2010.
15. BARONAS, Darius; MAČIULIS, Dangiras. *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*. Vilnius, 2010.
16. BEISER, Frederick C. *The German Historicist Tradition*. Oxford, 2011.
17. BEKKER, C. D. *Swastika at sea: the struggle and destruction of the German Navy 1939–1945*. London, 1953.
18. BELLAMY, Martin. *Christian IV and his Navy. A Political and Administrative History of the Danish Navy, 1596–1648*. Boston, 2006.
19. BENTLEY, Michael. *Modern Historiography. An Introduction*. London, 2005.
20. BERGER, Stefan. Building the Nation Among Visions of German Empire. In *Nationalizing Empires*. Ed. by Stefan BERGER, Alexei MILLER. Budapest, 2015, pp. 247–308.
21. BERGER, Stefan. National Historiographies in Transnational Perspective: Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries. *Storia della storiografia*, 2006, No. 50, pp. 3–26.

22. BERGER, Stefan. The Power of National Pasts: Writing National History in Nineteenth- and Twentieth-Century Europe. In *Writing a Nation. A Global Perspective*. Ed. by Stefan BERGER. New York, 2007, pp. 30–62.
23. BERGER, Stefan; CONRAD, Christoph. *The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*. Houndmills, 2015.
24. BERGER, Stefan; DONOVAN, Mark; PASSMORE, Kevin. Apologias for the nation-state in Western Europe since 1800. In *Writing National Histories. Western Europe since 1800*. Ed. by Stefan BERGER, Mark DONOVAN, Kevin PASSMORE. London and New York, 1999, pp. 3–14.
25. BILMANIS, Alfred. Latvia's Contribution to Historical Science. *American Slavic and East European Review*, 1945, Vol. 4, No. 3/4, pp. 163–173.
26. BISKUP, Marian. *Gdańska flota kaperska w okresie wojny trzynastoletniej 1454–1466*. Gdańsk, 1953.
27. BŁACHOWSKA, Katarzyna. *Wiele historii jednego państwa. Obraz dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1569 roku w ujęciu historyków polskich, rosyjskich, ukraińskich, litewskich i białoruskich w XIX wieku*. Warszawa 2009.
28. BOLIN, Per. *Between National and Academic Agendas: Ethnic Policies and 'National Disciplines' at the University of Latvia, 1919–1940*. Stockholm, 2012.
29. BONČKUTĖ, Roma. Alberto Vijūko-Kojalavičiaus veikalo *Historia Litwana* recepcija Simono Daukanto darbe *Istorija Žemaitiška. Senoji Lietuvos literatūra*, 2009, kn. 27, p. 353–376.
30. BONČKUTĖ, Roma. Aleksandro Guagninio ir Motiejaus Strijkovskio kronikos – Simono Daukanto šaltiniai. In *Archivum Lithuanicum*, 2023, t. 25, p. 181–194.
31. BONČKUTĖ, Roma. Johannes Voigto *Geschichte Preußens* (1827–1839) nuorodos Simono Daukanto veikale *BUDA Senowęs-Lėtuwiū Kalnienū ėr Zámajtiū* (1845). *Archivum Lithuanicum*, 2021, t. 23, p. 269–298.
32. BONČKUTĖ, Roma. Simono Daukanto *Būdo* recepcija Maironio *Apsakymuose apie Lietuvos praeigą* (1891). *Archivum Lituanicum*, 2019, t. 21, p. 165–192.
33. BONČKUTĖ, Roma. Simono Daukanto istoriografijos „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ spausdinimo Prūsijoje istorija. In *Kultūriniai saitai abipus Nemuno: Mažosios Lietuvos reikšmė Didžiajai Lietuvai spaudos draudimo metais (1864–1904)* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. X). Sud. Silva POCYTĖ, Rimantas SLIUŽINSKAS. Klaipėda, 2004, p. 40–47.
34. BOOCKMANN, Hartmut. *Vokiečių ordinas. Dvylika jo istorijos skyrių*. Vilnius, 2003.
35. BUDZBON, Przemysław. *The Polish Navy 1918–45. From the Polish-Soviet War to World War II*. Bloomsbury, 2022.
36. BUMBLAUSKAS, Alfredas. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštija ir jos tradicija*. Vilnius, 2010.
37. BUMBLAUSKAS, Alfredas. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos paveldo „dalybos“ ir „Litva / Lietuva“ distinkcijos konceptas. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“*. Red. Alfredas BUMBLAUSKAS, Grigorijus POTAŠENKO, Šarūnas LIEKIS. Vilnius, 2008, p. 15–66.

38. BURLEIGH, Michael. *Germany turns Eastwards. A Study of Ostforschung in the Third Reich*. London, 2002.
39. BUTKUS, Venantas. Jūreivystės populiarinimas Lietuvoje tarpukariu. In *Jūrininkų rengimas Lietuvoje jūreivystės istorijos retrospektyvoje*. Klaipėda, 2008, p. 89–94.
40. BUTKUS, Venantas. Jūrininkų skyrius prie Kauno aukštesniosios technikos mokyklos 1923–1925 metais. Praktika suomių burlaiviuose. In *Jūrininkų rengimas Lietuvoje jūreivystės istorijos retrospektyvoje*. Klaipėda, 2008, p. 95–108.
41. BUTKUS, Venantas. Mes neturėjome tokių žmonių. 2008-02-15. [interaktyvus], [žiūrėta 2023-01-12]. Prieitis per internetą: <<https://klaipeda.diena.lt/dienrastis/jura/mes-neturejome-tokiu-zmoniu-127370>>.
42. BUTKUS, Zenonas. Lietuvos ginčas su Latvija dėl Šventosios ir Palangos (1918–1921 m.). In *Ėlija. Šventoji. Šventoji: paribio ženklai*. Red. Audronė KAUKIENĖ. Klaipėda, 2007, p. 8–20.
43. BUTULIS, Ilgvars; ZUNDA, Antonijs. *Latvijos istorija*. Vilnius, 2020.
44. BŪTĖNAS, Julius. „Vairo“ žurnalo redaktoriai. [interaktyvus], [žiūrėta 2024-11-16]. Prieitis per internetą: <http://naujas.lzs.lt/lt/naujienos/zurnalistikos_istorija/archive/p119/vairo_zurnalo_redaktoriai.html>.
45. CENTKOWSKI, Jerzy; ZYGNER, Leszek. Poland. In *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession 1800–2005*. Ed. by Ilaria PORCIANI, Lutz RAPHAEL. London, 2010, pp. 156–159.
46. CHICKERING, Roger. *Imperial Germany and the Great War, 1914–1918*. Cambridge, 2014.
47. COHRS, Patrick O. *The New Atlantic Order. The Transformation of International Politics, 1860–1933*. Cambridge, 2022.
48. *A Companion to Nineteenth-Century Europe 1789–1914*. Ed. by Stefan BERGER. Oxford, 2006.
49. CONRAD, Sebastian. *German Colonialism. A Short History*. Cambridge, 2012.
50. CONRAD, Sebastian. *Globalization and the Nation in Imperial Germany*. Cambridge, 2010.
51. CRAIG, Gordon A. *Vokiečiai*. Vilnius, 1995.
52. CREVELD, Martin van. *A History of Strategy: From Sun Tzu to William S. Lind*. Helsinki, 2015.
53. DABROWSKI, Patrice M. *Commemorations and the Shaping of Modern Poland*. Bloomington and Indianapolis, 2004.
54. DĄBROWSKI, Przemysław. Geneza Ligi Morskiej i Kolonialnej w Wilnie – struktura prawna i działalność w okresie dwudziestolecia międzywojennego. *Studia prawnno-ekonomiczne*, 2016, t. XCIX, s. 29–41.
55. DEAN, Michael W. Imperial Ambitions: The Campaign for Czechoslovak Colonies on the Eve of the Paris Peace Conference. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 2022, Jhg. 71, Hf. 1, pp. 81–100.
56. DEIST, Wilhelm. *Flottenpolitik und Flottenpropaganda. Das Nachrichtenbureau des Reichsmarineamtes 1897–1914*. Stuttgart, 1976.

57. DEMENTAVIČIUS, Justinas. *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*. Vilnius, 2015.
58. *Deutsche Marinen im Wandel: vom Symbol nationaler Einheit zum Instrument internationaler Sicherheit*. Hrsg. von Werner RAHN. München, 2005.
59. DOMAŃSKA, Ewa. (Re)creative Myths and Constructed History: The Case of Poland. In *Myth and Memory: in the Construction of Community. Historical Patterns in Europe and Beyond*. Ed. by Bo STRÅTH. Bruxelles, Bern, Berlin, Frankfurt/M., New York, Wien, 2000, pp. 249–262.
60. DOPIERAŁA, Bogdan. *Wokół polityki morskiej drugiej Rzeczypospolitej*. Poznań, 1978.
61. *Dzieje historiografii Pomorza Gdańskiego i Prus Wschodnich 1920–1939 (1944). Kierunki, ośrodki, najwybitniejsi przedstawiciele*. Red. Andrzej TOMCZAK. Toruń, 1992.
62. ESKILDSEN, Kasper Risbjerg. *Modern Historiography in the Making. The German Sense of the Past, 1700–1900*. London, 2022.
63. FIKTUS, Paweł. Pojęcie „kolonii” oraz „kolonializmu” w dyskursie polityczno-prawnym Ligi Morskiej i Kolonialnej. In *Varia doctrinalia*. Red. Łukasz MACHAJ. Wrocław, 2012, s. 111–121.
64. FITZPATRICK, Matthew. A Fall from Grace? National Unity and the Search for Naval Power and Colonial Possessions, 1848–1884. *German History*, 2007, Vol. 25, No. 2, pp. 135–161.
65. FITZPATRICK, Matthew. *Liberal Imperialism in Germany. Expansionism and Nationalism 1848–1884*. New York, 2008.
66. FREEMAN, John. *The Duchy of Courland's Colonial Networks and Encounters from the Baltic to Atlantic: 1638–1698*. PhD thesis. Cambridge, 2021.
67. FREEMAN, John. The struggle for neutrality: An examination of the Duchy of Courland in the Baltic and Atlantic, 1642–1698. *Atlantic Studies*, 2023, Vol. 20, No. 1, pp. 2–32.
68. FRÖHLICH, Michael. *Imperialismus. Deutsche Kolonial- und Weltpolitik 1880–1914*. München, 1994.
69. GELLNER, Ernest. *Nations and Nationalism*. London, 1983.
70. GELLNER, Ernest. *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius, 1996.
71. GENIENĖ, Zita. *Lietuvos jūrinės kultūros raida 1925–2014. Jūros šventės*. Klaipėda, 2015.
72. *German Colonialism and National Identity*. Ed. by Michael PERRAUDIN, Jürgen ZIMMERER. New York, 2011.
73. *German Colonialism in a Global Age*. Ed. by Bradley NARANCH, Geoff ELEY. Durham and London, 2014.
74. GIBSON, Catherine. *Geographies of Nationhood. Cartography, Science, and Society in the Russian Imperial Baltic*. Oxford, 2022.
75. GIBSON, Catherine. Mapping Latwija. Matīss Siliņš and Latvian Cartographic Publishing in the 1890s. In *Defining Latvia. Recent Explorations in History, Culture, and Politics*. Ed. by Michael LOADER, Siobhán HEARNE, Matthew KOTT. Budapest, 2022, pp. 39–61.

76. GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*. Vilnius, 2017.
77. GOŃCZYŃSKI-JUSSIS, Filip. Wychowanie morskie w działalności i publicystyce Ligi Morskiej i Kolonialnej na przykładzie Lubelszczyzny. *Meritum*, 2014, t. VI, s. 89–101.
78. GÓRNY, Maciej. *Kreślarze ojczyzn. Geografowie i granice międzywojennej Europy*. Warszawa, 2017.
79. GÓRSKI, Tadeusz. *Polska Flota Wojenna 1939–1959 na tle flot europejskich*. Gdańsk, 2001.
80. GRABSKI, Andrzej Feliks. *Zarys historii historiografii polskiej*. Poznań, 2000.
81. GRZECHNIK, Marta. Intermarium: the Baltic and the Black seas on the Polish mental maps in the interwar period. *Revista Română de Studii Baltice și Nordice / The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies*, 2014, Vol. 6, No. 1, pp. 81–96.
82. GRZECHNIK, Marta. *Regional Histories and Historical Regions. The Concept of the Baltic Sea Region in Polish and Swedish Historiographies*. Frankfurt am Main, 2012.
83. GUSTAITIS, Algirdas. *Lietuvių studentų korporacija „Jūra“ Lietuvos universitetuose*. Klaipėda, 1998.
84. ĢĒRMANIS, Uldis. *Latvių tautos nutikimai*. Kaunas, 1998.
85. ĢĒRMANIS, Uldis. *Latviešu tautas piedzīvojumi*. 2. izd. Stockholm, 1974.
86. HACKMANN, Jörg. *Ostpreußen und Westpreußen in deutscher und polnischer Sicht. Landeshistorie als beziehungsgeschichtliches Problem*. Wiesbaden, 1996.
87. HACKMANN, Jörg. „Zugang zum Meer“: Die Ostsee in der polnischen Historiografie. In *NORDEUROPA forum. Zeitschrift für Politik, Wirtschaft und Kultur*, 2/2004, 14. Jahrgang (7. der N. F.), S. 43–66.
88. HANOVŠ, Deniss; TĒRAUDKALNS, Valdis. *Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā 1934–1940*. Rīga, 2012.
89. HANOVŠ, Deniss; TĒRAUDKALNS, Valdis. The Return of the Gods? Authoritarian Culture and Neo-Paganism in Interwar Latvia, 1934–1940. In *Latvia – A Work in Progress? 100 Years of State- and Nation-Building*. Ed. by. David J SMITH. Stuttgart, 2017, p. 91–105.
90. HANSEN, Jason D. *Mapping the Germans: Statistical Science, Cartography, and the Visualization of the German Nation, 1848–1914*. Oxford, 2015.
91. HARTWIG, Dieter. Maritime Aspekt im Denken und Handeln Friedrichs des Großen. In *Deutsche Marinen im Wandel: vom Symbol nationaler Einheit zum Instrument internationaler Sicherheit*. Hrsg. von Werner RAHN. München, 2005, S. 41–60.
92. HERWIG, Holger H. *‘Luxury’ Fleet. The Imperial German Navy 1888–1918*. New York, 2014.
93. HIDEN, John; SALMON, Patrick. *The Baltic Nations and Europe: Estonia, Latvia and Lithuania in the Twentieth Century*. London and New York, 1994.
94. HOBSBAWM, Eric J. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge, 1990.
95. HOBSON, Rolf. *Imperialism at Sea: Naval Strategic Thought, the Ideology of Sea Power, and the Tirpitz Plan, 1875–1914*. Boston, Leiden, 2002.
96. HROCH, Miroslav. *Mažosios Europos tautos. Istorinė perspektyva*. Vilnius, 2012.

97. HUNCZAK, Taras. Polish Colonial Ambitions in the Inter-War Period. *Slavic Review*, 1967, Vol. 26, No. 4, pp. 648–656.
98. IGGERS, Georg G. *The German Conception of History. The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present*. Middletown, 1983.
99. IGGERS, Georg G.; WANG, Q. Edward. *A Global History of Modern Historiography*. New York, 2013.
100. IJABS, Ivars. Another Baltic Postcolonialism: Young Latvians, Baltic Germans, and the emergence of Latvian National Movement. *Nationalities Papers*, 2014, Vol. 42, No. 1, pp. 88–107.
101. IŠTOK, Robert; KOZIĄK, Tomáš. Międzymorze as a Polish Geopolitical Concept. *Folia geographica*, 2009, Vol. 14, pp. 89–97.
102. JOKUBAITIS, Alvydas. Pratarė. Filosofas tarp modernybės ir postmodernizmo. In BERLIN, Isaiah. *Vienovė ir įvairovė: žvilgsniai į idėjų istoriją*. Vilnius, 1995, p. 9–19.
103. JOKUBAUSKAS, Vytautas. Activities of the History Section of the Society of Military Sciences in Lithuania (1923–1933). *Vēsture: avoti un cilvēki = History: Sources and People*, 2019, vol. XXII, pp. 94–101.
104. JOKUBAUSKAS, Vytautas. Karo istorija ir jos svarba Lietuvos kariuomenei tarpukariu. *Karo archyvas*, 2017, t. 32, p. 161–217.
105. JOKUBAUSKAS, Vytautas. Karo istorija tarpukariu Lietuvoje ir dvi Karo mokslų draugijos (1921–1933 m.). *Istorija*, 2018, t. 112, Nr. 4, p. 33–66.
106. JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014.
107. JOKUBAUSKAS, Vytautas. Periodinio leidinio turinio kiekybinė analizė: 1920–1940 m. „Trimito“ atvejis. *Istorija*, 2019, t. 116, Nr. 4, p. 78–108.
108. JOKUBAUSKAS, Vytautas. Section of Military History in Lithuanian Army Staff (1935–1940). *Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture = Journal of the University of Latvia. History*, 2019, no. 7–8, pp. 131–148.
109. JURGĖLA, Petras. *Lietuviškoji skautija*. New York, 1975.
110. JURKOWSKA, Monika. Kulturowe i polityczne aspekty mitu Międzymorza. In *Odessa i Morze Czarne jako przestrzeń literacka*. Red. Jarosław ŁAWSKI, Natalia MALIUTINA. Białystok-Odessa, 2018, s. 429–451.
111. JUZEFOVIČIUS, Romualdas. Istorinė švietėjiška karo mokslų draugijos veikla 1923–1933 m. *Karo archyvas*, 2002, t. 17, p. 181–194.
112. *Jūrininkų rengimas Lietuvoje jūreivystės istorijos retrospektyvoje*. Sud. Viktoras SENČILA. Klaipėda, 2008.
113. *Das Kaiserreich transnational. Deutschland in der Welt 1871–1914*. Hrsg. von Sebastian CONRAD, Jürgen OSTERHAMMEL. Göttingen, 2006.
114. KAUBRYS, Saulius; TAMOŠAITIS, Mindaugas. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų: metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013.
115. KELLY, Patrick J. *Tirpitz and the Imperial German Navy*. Bloomington, 2011.
116. KERAUTRET, Michel. *Prūsijos istorija*. Vilnius, 2018.
117. KIMMICH, Christoph M. *The Free City. Danzig and German Foreign Policy, 1919–1934*. New Haven and London, 1968.

118. KOCZOROWSKI, Eugeniusz. *Flota Polska w latach 1587–1632*. Warszawa, 1973.
119. KOWALSKI, Marek Arpad. *Dyskurs kolonialny w drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa, 2010.
120. KRUTULYS, Titas. *Istoriniai pasakojimai Lietuvos periodinėje spaudoje lietuvių kalba 1904–1944 m.* Vilnius, 2023.
121. KULEVIČIUS, Valentinas. In Search for Alternatives to German Domination: the Construction of the Maritime Past in Latvian and Lithuanian national historiography. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 2024, No. 1 (121), pp. 64–93.
122. KULEVIČIUS, Valentinas. Priėjimas prie Baltijos jūros kaip lietuvių politinis siekis: XIX a. pabaiga–XX a. pradžia. In *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. 38). Sud. Vygantas VAREIKIS, Silva POCYTĖ. Klaipėda, 2019, p. 23–47.
123. KENCIS, Toms. [Latvian] Mythology. In *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*. Vol. 2. Ed. by Joep LEERSEN. Amsterdam, 2018, pp. 1160–1162.
124. LAMANAUSKAITĖ GERIGUIS, Lina. Discovering the Lithuanian Reinscription of *Robinson Crusoe*: A Literary Construct of Nineteenth Century Cultural, Political and Historical Discourses in Lithuania. *Lituanus*, 2008, Vol. 54, No. 4, pp. 61–75.
125. LAMBI, Ivo Nikolai. *The Navy and German Power Politics, 1862–1914*. New York, 2020.
126. LARUELLE, Marlene; RIVERA, Ellen. *Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium* (IERES Occasional Papers, March 2019). Washington, DC, 2019.
127. *Latvijas kultūras vēsture*. Red. Austra AVOTIŅA. Rīga, 2003.
128. LEERSEN, Joep. Hyphenated Germans and Romantic Nationalism. In *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*. Vol. 2. Ed. by Joep LEERSEN. Amsterdam, 2018, pp. 984–987.
129. *The Legacy of American Naval Power. Reinvigorating Maritime Strategic Thought*. Ed. by Paul WESTERMEYER. Quantico, 2019.
130. LENKIEWICZ, Antoni. *Józef Piłsudski: Hero of Poland*. Lawrence, NJ, 2019.
131. „Lietuviai ir lenkai“ (1887). *Jono Šliūpo pozicija ir valstybingumo vizijos XIX a. pabaigoje*. Red. Arūnas VYŠNIAUSKAS. Vilnius, 2016.
132. *Lietuvos erdvinės sampratos ilgaime XIX šimtmetyje: straipsnių rinkinys*. Sud. Darius STALIŪNAS, Vilnius, 2015.
133. LIULEVICIUS, Vejas Gabriel. *The German Myth of the East: 1800 to the Present*. Oxford, 2009.
134. LIULEVICIUS, Vejas Gabriel. *War Land on the Eastern Front. Culture, National Identity and German Occupation in World War I*. Cambridge, 2005.
135. LYOTARD, Jean-François. *Postmodernus būvis. Ataskaita apie žinojimą*. Vilnius, 2010.
136. MACKIEWICZ, Marta. Uwagi nad ideą jagiellońską w historiografii polskiej przelomu XIX i XX wieku. *Folia Iuridica Wratislaviensis*, 2014, vol. 3 (2), s. 9–24.

137. MACZAK, Antoni. National Traditions in the Historiography of the State: The Case of Poland. In *Visions sur le développement des États européens. Théories et historiographies de l'État moderne. Actes du colloque de Rome (18-31 mars 1990)* (Publications de l'École française de Rome, 171). Éd. par Wim BLOCKMANS, Jean-Philippe GENET. Rome, 1993, pp. 235–248.
138. MAČIULIS, Dangiras. Apie dvi propagandines kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje. *Inter-studia humanitatis*, 2009, Nr. 9, p. 119–138.
139. MAČIULIS, Dangiras. Atminties kultūros raiška Šiaulių miesto kraštovaizdyje. In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2011, p. 113–132.
140. MAČIULIS, Dangiras. Kraštotyros muziejai ir kolektyvinė atmintis Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2013, t. 37, p. 249–272.
141. MAČIULIS, Dangiras. Kražių skerdynės: nuo įvykio iki laisvės kovų simbolio. *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, 2013, t. 16, p. 25–47.
142. MAČIULIS, Dangiras. Laikinosios sostinės kolektyvinės atminties kraštovaizdis. In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2011, p. 133–156.
143. MAČIULIS, Dangiras. Lietuvių nacionalinis judėjimas ir Tautos muziejaus kūrimas. In *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*. Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2013, p. 137–153.
144. MAČIULIS, Dangiras. Pasisavinant Mažąją Lietuvą. Vienijančios kolektyvinės atminties konstravimas Lietuvoje tarpukariu. In *Erdvių pasisavinimas Rytų Prūsijoje XX amžiuje* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIV). Sud. Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2012, p. 212–229.
145. MAČIULIS, Dangiras. *Tautinė mokykla: žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką*. Vilnius, 2017.
146. MAČIULIS, Dangiras. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius, 2005.
147. MAČIULIS, Dangiras; STALIŪNAS, Darius. *Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės valstybės projekte (XIX a. pab.–1940 m.)*. Vilnius, 2015.
148. MAISCHAK, Lars. *German Merchants in the Nineteenth-Century Atlantic*. Cambridge, 2013.
149. MALAHOVSKIS, Vladislavs. Faktoriai, formavę religinę (katalikiškąją) tapatybę: Latgalos pavyzdys istoriniame kontekste. *Logos*, 2017, t. 91, p. 132–141.
150. MALKEVIČIUS, Algimantas. Lietuvos jūrų skautų tarnavimas Lietuvos – jūrų valstybės – idėjai. In *Jūreivystės raida Lietuvoje: mokslinės konferencijos medžiaga*. Klaipėda, 2003, p. 89–92.
151. MASTIANICA, Olga. *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*. Vilnius, 2016.

152. MASTIANICA, Olga; STALIŪNAS, Darius. „Lietuva – tai Lenkijos tęsinys“: teritorinis Lietuvos vaizdinys lenkiškajame diskurse. In *Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX šimtmetyje*. Sud. Darius STALIŪNAS. Vilnius, 2015, p. 175–201.
153. MERKELIS, Aleksandras. *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. New York, 1964.
154. MIDDELL, Matthias. Germany. In *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession 1800–2005*. Ed. by Ilaria PORCIANI, Lutz RAPHAEL. London, 2010, pp. 159–166.
155. MIELCZAREK, Ryszard. *Budowa portu handlowego w Gdyni w latach 1924–1939*. Gdańsk, 2001.
156. MINTAURS, Mārtiņš. Perspectives of the Cultural History in Latvia: The 20th century and beyond. In *Culture History in Europe. Institutions – Themes – Perspectives*. Ed. by Jörg ROGGE. Wetzlar, 2011, pp. 91–123.
157. MISĀNS, Ilgvars. Akademische Geschichtsschreibung in Lettland zwischen Selbstbezogenheit, Politisierung und Verwestlichung. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 2013, Neue Folge, Bd. 61, Hf. 3, S. 373–378.
158. MUHLACK, Ulrich. German Enlightenment Historiography and the Rise of Historicism. In *A Companion to Enlightenment Historiography*. Ed. by Sophie BOURGAULT, Robert SPARLING. Boston, 2013, pp. 249–305.
159. NALENČ, Darija; NALENČIUS, Tomašas. *Juzefas Pilsudskis. Legendos ir faktai*. Vilnius, 1991.
160. NAŁĘCZ, Daria. The Evolution and Implementation of the Intermarium Strategy in Poland: A Historical Perspective. In *The Intermarium as the Polish-Ukrainian Linchpin of Baltic Black Sea Cooperation*. Ed. by Ostap KUSHNIR. Newcastle upon Tyne, 2019, pp. 1–18.
161. *Nation and History: Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War*. Ed. by Peter BROCK, John D. STANLEY, Piotr J. WRÓBEL. Toronto, 2006.
162. *Nationalizing empires*. Ed. by Stefan BERGER, Alexei MILLER. Budapest, 2015.
163. *Nationalizing the Past. Historians as Nation Builders in Modern Europe*. Ed. by Stefan BERGER, Chris LORENZ. New York, 2010.
164. NEFAS, Mindaugas. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Vilnius, 2019.
165. NEUMANN, Maciej. *Flota II Rzeczypospolitej i jej okręty*. Łomianki, 2013.
166. NIKŽENTAITIS, Alvydas. Jogailos įvaizdis lietuvių visuomenėje. In *Nacionalizmas ir emocijos (Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.)* (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 17). Red. Vladas SIRUTAVIČIUS, Darius STALIŪNAS. Vilnius, 2001, p. 56–67.
167. NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Vytauto ir Jogailos įvaizdis Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse*. Vilnius, 2002.
168. NORKUS, Zenonas. *Nepasiskelbusioji imperija*. Vilnius, 2009.
169. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2011.

170. ONKEN, Eva-Clarita. *Demokratisierung der Geschichte in Lettland*. Hamburg, 2003.
171. *The Oxford History of Historical Writing*. Vol. 4: 1800–1945. Ed. by Stuart MACINTYRE, Juan MAIGUASHCA, Attila PÓK. Oxford, 2011.
172. PAINE, Lincoln. *The Sea and Civilization: A Maritime History of the World*. London, 2015.
173. PETRAUSKAS, Rimvydas; STALIŪNAS, Darius; MAČIULIS, Dangiras. *Kas laimėjo Žalgirio mūšį? Istorinio paveldo dalybos Vidurio ir Rytų Europoje*. Vilnius, 2012.
174. PETRONIS, Vytautas. *Constructing Lithuania: Ethnic Mapping in Tsarist Russia, ca. 1800–1914*. Stockholm, 2007.
175. PIOTROWSKI, Bernard. *W służbie nauki i narodu. Instytut Bałtycki w latach 1925–1939*. Poznań, 1991.
176. PIVORAS, Saulius. Baltvokiečių švietėjų poveikis lietuvių žadintojui Simonui Daukantui. *Senoji Lietuvos literatūra*, 2019, kn. 48, p. 72–92.
177. PIVORAS, Saulius. *Lietuvių ir latvių pilietinės savimonės raida*. Kaunas, 2000.
178. PIVORAS, Saulius. Politinės mąstysenos tradicijos Simono Daukanto istoriografijoje: respublikonizmas ir verslumas. *Darbai ir dienos*, 2018, t. 70, p. 89–111.
179. PIVORAS, Saulius. *Virtus Lituana. Politinė mintis Simono Daukanto istoriografijoje*. Kaunas, 2022.
180. PLAKANS, Andrejs. Death and Transfiguration: Reflections on World War I and the Birth of the Latvian State. In *Latvia – A Work in Progress? 100 Years of State- and Nation-Building*. Ed. by David J. SMITH. Stuttgart, 2017, pp. 29–53.
181. PLAKANS, Andrejs. *Glausta Baltijos valstybių istorija*. Vilnius, 2021.
182. PLAKANS, Andrejs. *Historical Dictionary of Latvia*. Second Edition. Plymouth, 2008.
183. PLAKANS, Andrejs. Latvian Historiography. In *A Global Encyclopedia of Historical Writing*. Vol. II. Ed. by Daniel Robert WOOLF. New York, London, 1998, pp. 545–546.
184. PLAKANS, Andrejs. *The Latvians. A Short History*. Standford, 1995.
185. PLAKANS, Andrejs. Looking Backward: The Eighteenth and Nineteenth Centuries in Inter-War Latvian Historiography. *Journal of Baltic Studies*, 1999, Vol. 30, No. 4, pp. 293–306.
186. PORTER, Brian A. Who Is a Pole and Where is Poland? Territory and Nation in the Rhetoric of Polish National Democracy before 1905. *Slavic Review*, 1992, Vol. 51, No. 4, pp. 639–653.
187. PORTER, David. *The Kriegsmarine: facts, figures and data for the German navy, 1935–45*. London, 2018.
188. POŚWIATA, Bartosz. Naukowa uprawa morza. Instytut Bałtycki w latach 1925–1951. *Dzieje Najnowsze*, 2020, t. 52, Nr. 4, s. 5–24.
189. PRAZMOWSKA, Anita. The role of Danzig in Polish-German relations on the eve of the Second World War. In *The Baltic and the Outbreak of the Second World War*. Ed. by John HIDDEN, Thomas LANE. Cambridge, 1992, pp. 74–94.

190. „Prezidentas Smetona“: apie Lietuvos karo laivą ir jo įgulą. Sud. Romaldas ADOMAVIČIUS, Romualdas ADOMAVIČIUS. Klaipėda, 2019.
191. PŠIBILSKIS, Vygintas Bronius. *Kazys Pakštas: tarp vizijų ir realybės*. Vilnius, 2003.
192. PULOKAS, Kęstutis. Pirmasis išeivijos evangelikų liuteronų bažnyčios vadovas kun. lic. Jonas Pauperas. *Mokslo Lietuva*, 2021-07-24. [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<http://mokslolietuva.lt/2021/07/pirmasis-iseivijos-evangeliku-liuteronu-baznycios-vadovas-kun-lic-jonas-pauperas/>>.
193. RAUCH, Georg von. *The Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania. The Years of Independence 1917–1940*. London, 1974.
194. RICHTER, Klaus. *Fragmentation in East Central Europe. Poland and the Baltics, 1915–1929*. Oxford, 2020.
195. ROSS, Corey. *Media and the Making of Modern Germany. Mass Communications, Society, and Politics from the Empire to the Third Reich*. Oxford, 2010.
196. RUTA, Adam. Jednodniowski Ligi Morskiej i Kolonialnej. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 2007, t. X, z. 2 (20), s. 285–297.
197. RÜGER, Jan. *The Great Naval Game. Britain and Germany in the Age of Empire*. Cambridge, 2007.
198. ŘEZNÍK, Miloš. [Polish] History-writing. In *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*. Vol. 2. Ed. by Joep LEERSEN. Amsterdam, 2018, pp. 1254–1256.
199. SAFRONOVAS, Vasilijus. Apie istorinio regiono virsmą vaizduotės regionu. Mažosios Lietuvos pavyzdys. *Istorija*, 2012, t. 86, p. 66–80.
200. SAFRONOVAS, Vasilijus. Bandymas formuoti alternatyvą: lietuviškojo didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas Prūsijos Lietuvoje XIX–XX amžių sandūroje. In *Daugiareikšmės tapatybės tarpuerdvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX–XX amžiais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIII). Sud. Vasilijus SAFRONOVAS, Nijolė STRAKAUSKAITĖ, Lina MOTUZIENĖ. Klaipėda, 2011, p. 69–103.
201. SAFRONOVAS, Vasilijus. Borusianistinio didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas Rytų Prūsijos provincijoje XIX–XX amžių sandūroje: atvejo analizė provincijos kontekste. In *Daugiareikšmės tapatybės tarpuerdvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX–XX amžiais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIII). Sud. Nijolė STRAKAUSKAITĖ, Vasilijus SAFRONOVAS, Lina MOTUZIENĖ. Klaipėda, 2011, p. 31–68.
202. SAFRONOVAS, Vasilijus. *The Creation of National Spaces in a Pluricultural Region. The Case of Prussian Lithuania*. Boston, 2016.
203. SAFRONOVAS, Vasilijus. Istorijos pasakojimo prieštaros Lietuvoje tarpukariu: 1795–1918 metų laikotarpis vadovėliuose. *Istorija*, 2021, t. 123 (3), p. 4–44.
204. SAFRONOVAS, Vasilijus. *Kampf um Identität. Die ideologische Auseinandersetzung in Memel/Klaipėda im 20. Jahrhundert*. Wiesbaden, 2015.
205. SAFRONOVAS, Vasilijus. *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriame regione: Prūsijos Lietuvos atvejis*. Vilnius, 2015.
206. SAFRONOVAS, Vasilijus. *Praeitis kaip konflikto šaltinis: Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011.

207. SAFRONOVAS, Vasilijus; KILINSKAS, Kęstutis; MAČULIS, Dangiras. *Išgyventoji istorija Lietuvoje tarpukariu: vaidmenys, patirtys, vadovėliniai pasakojimai ir atminimo politika*. Klaipėda, 2022.
208. SANFORD, George. *Historical Dictionary of Poland*. 2nd edition. Lanham, MD, Oxford, 2003.
209. SCHMOKEL, Wolfe W. *Dream of Empire: German Colonialism, 1919–1945*. New Haven and London, 1964.
210. SCHULZE, Hagen. *The Course of German Nationalism. From Frederick the Great to Bismarck, 1763–1867*. Cambridge, 1991.
211. *The Search for Normality. National Identity and Historical Consciousness in Germany Since 1800*. Ed. by Stefan BERGER. New York, Oxford, 2003.
212. SEEGL, Steven. *Mapping Europe's Borderlands: Russian Cartography in the Age of Empire*. Chicago and London, 2012.
213. SELENIS, Valdas. Istorizmas ir lietuvių tautinio savitumo problema. *Logos*, 2016, Nr. 89, p. 64–70.
214. SELENIS, Valdas. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*. Vilnius, 2007.
215. [SIRUTAVIČIUS, Vladas; STALIŪNAS, Darius.] Pratarmė. In *Nacionalizmas ir emocijos (Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.)* (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 17). Red. Vladas SIRUTAVIČIUS, Darius STALIŪNAS. Vilnius, 2001, p. 7–8.
216. SMAILY, Vytautas. Lietuvos kaip nepriklausomos jūrų valstybės formavimasis 1990–2000 m. In *Jūreivystės raida Lietuvoje: mokslinės konferencijos medžiaga*. Klaipėda, 2003, p. 45–55.
217. SMITH, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, 1986.
218. SMITH, Anthony D. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius, 1994.
219. SMITH, Woodruff D. Colonialism and Colonial Empire. In *Imperial Germany. A Historiographical Companion*. Ed. by Roger CHICKERING. London, 1996, pp. 430–453.
220. SONDHAUS, Lawrence. *Preparing for Weltpolitik: German Sea Power before the Tirpitz Era*. Annapolis, 1997.
221. SOOMAN, Imbi; McFARLANE, Jesma; TĒRAUDKALNS, Valdis; DONECKER, Stefan. From the Port of Ventspilis to Great Courland Bay: The Curonian Colony on Tobago in Past and Present. *Journal of Baltic Studies*, 2013, Vol. 44, No. 4, pp. 503–526.
222. STALIŪNAS, Darius. Lietuvos idėja „Aušroje“. *Archivum Lithuanicum*, 2013, t. 15, p. 271–292.
223. STALIŪNAS, Darius. Pabaigos žodis. In *Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX šimtmetyje*. Sud. Darius STALIŪNAS. Vilnius, 2015, p. 305–309.
224. STALIŪNAS, Darius. The Pre-1914 Creation of Lithuanian „National Territory“. In *Spatial Concepts of Lithuania in the Long Nineteenth Century*. Ed. by Darius STALIŪNAS. Boston, 2016, pp. 189–238.
225. STALIŪNAS, Darius. *Savas ar svetimas paveldas? 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuviška atminties vieta*. Vilnius, 2008.
226. STATKUS, Nortautas. *Etniškumas ir nacionalizmas: istorinis ir teorinis aspektas*. Vilnius, 2003.

227. STOKER, Donald J. *Britain, France and the Naval Arms Trade in the Baltic 1919–1939. Grand Strategy and Failure*. London, 2003.
228. STOKER, Donald J. Undermining the *Cordon Sanitaire*: Naval Arms Sales and Anglo-French Competition in Latvia, 1924–1925. *Journal of Baltic Studies*, 1997, Vol. 28, No. 2, pp. 171–180.
229. SURGAILIS, Gintautas. *Lietuvos karinis laivynas 1935–1940*. Vilnius, 2003.
230. ŠĪMANIS, Gints. *Krišjānis Valdemārs. Apgaismības centieni*. Rīga, 2005.
231. ŠNĒ, Andris. Latvia. In *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession 1800–2005*. Ed. by Ilaria PORCIANI, Lutz RAPHAEL. New York, 2010, pp. 82–83.
232. THER, Phillip. Deutsche Geschichte als imperiale Geschichte. Polen, slawophone Minderheiten und das Kaiserreich als kontinentales Empire. In *Das Kaiserreich transnational: Deutschland in der Welt 1871–1914*. Hrsg. von Sebastian CONRAD, Jürgen OSTERHAMMEL. Göttingen, 2006, S. 129–148.
233. TILL, Geoffrey. *Sea Power: A Guide for the Twenty-First Century*. London, 2004.
234. TROEBST, Stefan. “Intermarium” and “Wedding to the Sea”: Politics of History and Mental Mapping in East Central Europe. *European Review of History*, 2003, Vol. 10, No. 2, pp. 293–321.
235. VAITEKŪNAS, Stasys. Klaipėdos kraštas po Pirmojo pasaulinio karo, krašto prijungimo reikšmė laivybos plėtrai. In *Jūrininkų rengimas Lietuvoje jūreivystės istorijos retrospektyvoje*. Sud. Viktoras SENČILA. Klaipėda, 2008, p. 89–94.
236. VAITEKŪNAS, Stasys. Mintys ir gyvenimai, skirti jūrai. In GUSTAITIS, Algirdas. *Lietuvių studentų korporacija „Jūra“ Lietuvos universitetuose*. Klaipėda, 1998, p. 1–2.
237. VANAGS, Pēteris. [Latvian] Political-historical developments. In *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*. Vol. 2. Ed. by Joep LEERSEN. Amsterdam, 2018, pp. 1156–1157.
238. VĖBRA, Rimantas. *Lietuvių tautinis atgimimas XIX amžiuje*. Kaunas, 1992.
239. VILIŪNAS, Giedrius. Vytauto Didžiojo kultas tarpukario Lietuvoje. In *Nacionalizmas ir emocijos (Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.)* (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 17). Red. Vladas SIRUTAVIČIUS, Darius STALIŪNAS. Vilnius, 2001, p. 68–102.
240. WANDYCZ, Piotr S. *Laisvės kaina. Vidurio Rytų Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties*. Vilnius, 1997.
241. WEMPE, Sean Andrew. *Revanants of the German Empire. Colonial Germans, Imperialism & the League of Nations*. Oxford, 2019.
242. WESTFALEN, Hagen. Der Professor II – Exkurs: Heinrich von Treitschke. *Geschichten aus der deutschen Provinz*. 1. April 2016 [interaktyvus], [žiūrėta 2025-02-14]. Prieitis per internetą: <<https://deutschesgeschichtenblog.wordpress.com/2016/04/01/der-professor-ii-exkurs-heinrich-von-treitschke/>>.
243. WOLZ, Nicolas. *From Imperial Splendour to Internment. The German Navy in the First World War*. Barnsley, 2015.
244. *Writing History. Theory & Practice*. Ed. by Stefan BERGER, Heiko FELDNER, Kevin PASSMORE. London, 2003.

245. *Writing the Nation. A Global Perspective*. Ed. by Stefan BERGER. New York, 2007.
246. WRÓBEL, Piotr J. Szymon Askenazy (1865–1935). In *Nation and History: Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War*. Ed. by Peter BROCK, John D. STANLEY, Piotr J. WRÓBEL. Toronto, 2006, pp. 221–245.
247. WRZESIŃSKI, Wojciech. *Prusy Wschodnie w polskiej myśli politycznej 1864–1945*. Olsztyn, 1994.
248. ZAWADZKA, Danuta. Bałtyk Mickiewicza – literatura i geografia. In *Slupskie Prace Filologiczne Seria Filologia Polska*, 2010, Nr. 8, p. 229.
249. ZELČE, Vita. Jānis Krodzinieks – Latvijas Republikas pirmā arhīva direktors. *Latvijas Arhīvi*, 2001, Nr. 2, 151.–155. lpp..
250. ZELČE, Vita. The New Latvians. In *Latvia and Latvians: collection of scholarly articles*. Ed. by Jānis STRADIŅŠ. Vol. II. Riga, 2018, pp. 347–376.
251. ŽAROMSKIS, Rimas. *Baltijos jūros uostai*. Vilnius, 2008.

2.2. Enciklopedijos, vardynai, žinynai

1. ADOMAVIČIUS, Romualdas; UBIS, Edvinas. *Laivų modeliai. Lietuvos jūrų muziejaus rinkiniai prabyla*. Klaipėda, 2021.
2. BERNSONE, Ilze; BLŪMFELDS, Edgars; MIKLĀVS, Aigars. *Latvijas Republikas tirdzniecības flote un tās traģiskais liktenis 1940–1945*. Rīga, 1994.
3. Emilis Martynas Nauburas. *Lietuvos archeologijos draugijos tinklapis* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <<https://lad.lt/nauburasemilis/>>.
4. Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejus. *Vilniaus universiteto tinklapis Magnus Ducatus Lithuaniae* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-10-07]. Prieitis per internetą: <<http://www.mdl.projektas.vu.lt/memoria/lietuvos-istorijos-naratyvai-ir-atminties-vietos/zalgirio-musio-atmintys/prioritetiniai-paveldo-objektai/kauno-muziejus/>>.
5. *Latvijas jūrniecības vēsture 1850–1950: enciklopedija*. Red. Ilze BERNSONE. Rīgā, 1998.
6. *Latviešu burinieki*. Sast. Ilze BERNSONE. Rīga, 1998.
7. *Mažosios Lietuvos enciklopedija* [interaktyvi versija]. Prieitis per internetą: <<https://www.mle.lt/>>
8. MIKLĀVS, Aigars. *Jūrniecības izglītība Latvijā no 18. gs. II puses līdz mūsdienām*. Rīga, 1999.
9. POPE, Arvis. *Burinieku gadsimts Latvija. Pa latviešu jūrniecības vēstures lappusēm*. Rīga, 1989.
10. Povilas Štuopis. *Mažeikių krašto enciklopedija* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <https://mke.lt/Povilas_%C5%A0tuopis>.

11. Pranas Viktoras Raulinaitis. *Lietuvos Respublikos Seimo tinklapis* [interaktyvus], [žiūrėta 2024-09-01]. Prieitis per internetą: <https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35544&p_k=1&p_t=158670>.
12. PRIEDĪTIS, Ērichs Ēriks. *Latvijas kara flote 1919–1940*. Rīga, 2002.
13. SPEIČYTĒ, Brigita. Daukantas. In *Šaltiniai.info* [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-22]. Prieitis per internetą: <<http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1041>>.
14. ŠTRAUHMĀNIS, Jānis. *Latvijas ostas*. Rīga, 2000.
15. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvi versija]. Prieitis per internetą: <<https://www.vle.lt/>>.
16. Wikipedia, laisvoji elektroninė enciklopedija [versijos lietuvių ir anglų kalbomis]. Prieitis per internetą: <<https://lt.wikipedia.org/>> ir <<https://pl.wikipedia.org/>>.
17. ZALSTERS, Arturs Eižens. *Hercoga Jēkaba burinieki*. Rīga, 2002.

APIE DISERTANTĄ

2013 m. baigęs Klaipėdos Vydūno gimnaziją, studijavo istoriją Klaipėdos universitete. 2017 m. čia apgynė bakalauro baigiamąjį darbą „Jūrinės valstybės koncepcijos tarpukario Lietuvoje suvokimas ir problematika“ ir baigė istorijos bakalauro studijas su pagyrimu. 2017–2019 m. studijavo Baltijos šalių istoriją ir 2019 m. apgynė magistro baigiamąjį darbą „Lietuvos kaip jūrinės valstybės koncepcija XX a.: ištakos, raida ir įgyvendinimas“. 2019 m. įstojo į Klaipėdos universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto istorijos ir archeologijos krypties jungtinę doktorantūrą. 2019–2025 m. rengė disertaciją tema „Tautokūra ir jūriškumas: istorinių įrodymų kūrimas ir sklaida pietrytinėje Baltijos jūros pakrantėje“ (darbo vadovas – prof. dr. Vasilijus Safronovas). 2024 m. apdovanotas Lietuvos jūrų muziejaus įsteigta Profesoriaus Kazio Pakšto premija. Mokslinių tyrimų interesai: jūrinės valstybės klausimas ir jo istorija Lietuvoje.

MOKSLO PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. KULEVIČIUS, Valentinas. In Search for Alternatives to German Domination: The Construction of the Maritime Past in Latvian and Lithuanian National Historiography. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls = Journal of the Institute of Latvian History*, 2024, No. 1 (121), pp. 64–93. DOI <https://doi.org/10.22364/lviz.121.03>.
2. KULEVIČIUS, Valentinas. Priėjimas prie Baltijos jūros kaip lietuvių politinis siekis: XIX a. pabaiga–XX a. pradžia. In *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. 38). Sud. Vyngantas VAREIKIS, Silva POCYTĖ. Klaipėda, 2019, p. 23–47. DOI <https://doi.org/10.15181/ahuk.v38i0.2075>.

MOKSLO PRANEŠIMŲ SĄRAŠAS

1. KULEVIČIUS, Valentinas. Daugpilio Universitete 2023 m. sausio 26–27 d. įvykusioje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Daugavpils University Faculty of Humanities International Scientific Conference XXXIII Scientific Readings“ 2023 m. sausio 27 dieną nuotoliniu būdu buvo perskaitytas pranešimas pavadinimu „A State Between Two Seas“: An Element of Maritime History as Part of the Lithuanian National Historical Narrative“.
2. KULEVIČIUS, Valentinas. Kijevo „Ukrainian State Dragomanov University“ įvykusioje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Central-Eastern and South-Eastern Europe through the Ages: scientific conference dedicated to the memory of Felix Shabuldo“ 2023 m. kovo 14 d. nuotoliniu būdu buvo perskaitytas pranešimas pavadinimu „Was Interwar Lithuania a Maritime State?“.

Doctoral Dissertation Summary

This dissertation investigates the construction of the maritime past within Latvian, Lithuanian, Polish and German national cultures during the age of nationalism. Covering the second half of the nineteenth century and the first half of the twentieth century, it examines the national historical narratives, the motifs (certain narrative elements or units) of maritime history embedded within them, and the dissemination of these motifs beyond historiographical discourse. It argues that motifs of maritime history became essential tools in shaping interpretations of maritime past in each of the four national cultures.

Specifically, the dissertation focuses on three motifs: the motif of a nation's colonial past (referring to the nation's colonial experience overseas in the distant past); the motif of the 'intermarium state' (referring to the seas — particularly the Baltic and the Black Sea — as symbolic boundaries of the nation in the past); and the motif of isolation from access to the sea (referring to the influence of other nations in pushing the nation away from access to the sea in the past). Through a comparative analysis of their circulation within specific national contexts, the dissertation offers insights into both the internal logic of the motifs and their broader social and political functions.

Research problem. There is no consensus — either among historians or in public discourse — on how to define a maritime or continental nation. Nevertheless, it is often speculated that the Latvian, Lithuanian, Polish and German nations perceive

themselves in these terms. The origins of such assertions have not been sufficiently examined. This dissertation seeks to address this gap by proposing an analytical framework through which the maritime or continental character of a nation is viewed as a culturally constructed product of nationalist ideology rather than an objective or self-evident reality. To illustrate this perspective, four seemingly disparate national cases are subjected to comparative analysis.

Relevance and novelty of the research. What might be termed the construction of the maritime past of the Baltic Sea nations has so far received only fragmentary scholarly attention. Jan Rüger, for example, has discussed how the legacy of the Hanseatic League contributed to the image of the German Empire as a maritime colonial power.¹ The notion of the ‘intermarium state’ has been extensively studied within Polish mental maps.² Marta Grzechnik has analysed Polish efforts during the interwar period to forge a connection with the sea through historiography.³ Jörg Hackmann previously outlined the debates within Polish historiography concerning access to the Baltic Sea.⁴ However, none of these studies have sought to systematically analyse national historiographies with the explicit aim of identifying and analysing motifs of maritime history. Among Lithuanian historians, only Vasilijus Safronovas has addressed the construction of Lithuania’s maritime past.⁵ The Latvian case, by contrast, remains virtually unexamined, apart from the work published by the author of this dissertation, which contains some of the findings elaborated here.⁶

¹ RÜGER, Jan. *The Great Naval Game. Britain and Germany in the Age of Empire*. Cambridge, 2007, pp. 154–159.

² GRZECHNIK, Marta. Intermarium: the Baltic and the Black seas on the Polish mental maps in the interwar period. *Revista Română de Studii Baltice și Nordice / The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies*, 2014, Vol. 6, No. 1, pp. 81–96; TROEBST, Stefan. “Intermarium” and “Wedding to the Sea”: Politics of History and Mental Mapping in East Central Europe. *European Review of History*, 2003, Vol. 10, No. 2, pp. 293–321.

³ GRZECHNIK, Marta. *Regional Histories and Historical Regions. The Concept of the Baltic Sea Region in Polish and Swedish Historiographies*. Frankfurt am Main, 2012.

⁴ HACKMANN, Jörg. „Zugang zum Meer“: Die Ostsee in der polnischen Historiografie. *NORDEUROPAforum Zeitschrift für Politik, Wirtschaft und Kultur*, 2/2004, 14. Jahrgang (7. der N.F.), S. 43–66.

⁵ SAFRONOVAS, Vasilijus. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 139–141; SAFRONOVAS, Vasilijus. *Kampf um Identität. Die ideologische Auseinandersetzung in Memel / Klaipėda im 20. Jahrhundert*. Wiesbaden, 2015, S. 104–106; SAFRONOVAS, Vasilijus. *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriame regione: Prūsijos Lietuvos atvejis*. Vilnius, 2015, p. 209–210; SAFRONOVAS, Vasilijus. *The Creation of National Spaces in a Pluricultural Region. The Case of Prussian Lithuania*. Boston, 2016, pp. 299–300.

⁶ KULEVIČIUS, Valentinas. In Search for Alternatives to German Domination: The Construction of the Maritime Past in Latvian and Lithuanian national historiography. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 2024, No. 1 (121), pp. 64–93.

Thus, in relation to the three specific motifs analysed in this dissertation, existing historiography has thus far only considered the dissemination of the motif of the ‘intermarium state’ in Polish national culture and, to a lesser extent, the construction of a colonial past within the German context. The motif of isolation from access to the sea has not received any focused analysis. Nor has the circulation of the ‘intermarium state’ motif within Lithuanian historiography been explored. In most instances, both the prevalence and the origins of these three motifs within national historiographies have not even been touched upon.

Although some research has been carried out on the dissemination of these motifs, particularly in the German,⁷ Polish⁸ and Lithuanian⁹ contexts (e.g. studies on maritime propaganda and relevant associations), the Latvian case has been overlooked in this respect so far. Likewise, the political instrumentalisation of these motifs has received scant attention — again, with the Latvian example being particularly under-researched, especially with regard to the motif of the colonial past.

Accordingly, this dissertation contributes original insights into a relatively unexplored area. Moreover, previous studies have tended to focus on individual national cases, lacking a comparative dimension — a shortcoming that this research also seeks to address.

By adopting a comparative approach, the dissertation offers a new perspective on the relationship between national cultures and the sea. It reveals both commonalities and divergences between the cases, contributing to a more nuanced understanding of the construction of the maritime past in the Baltic Sea region.

⁷ DEIST, Wilhelm. *Flottenpolitik und Flottenpropaganda. Das Nachrichtenbureau des Reichsmarineamtes 1897–1914*. Stuttgart, 1976; HERWIG, Holger H. *‘Luxury’ Fleet. The Imperial German Navy 1888–1918*. New York, 2014; RÜGER, Jan. *The Great Naval Game...*

⁸ RUTA, Adam. Jednodniowski Ligi Morskiej i Kolonialnej. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 2007, t. X, z. 2 (20), s. 285–297; FIKTUS, Paweł. Pojęcie „kolonii” oraz „kolonializmu” w dyskursie polityczno-prawnym Ligi Morskiej i Kolonialnej. In *Varia doctrinalia*. Red. Łukasz MACHAJ. Wrocław, 2012, s. 111–121; GOŃCZYŃSKI-JUSSIS, Filip. Wychowanie morskie w działalności i publicystyce Ligi Morskiej i Kolonialnej na przykładzie Lubelszczyzny. *Meritum*, 2014, t. VI, s. 89–101; HUNCZAK, Taras. Polish Colonial Ambitions in the Inter-War Period. *Slavic Review*, 1967, Vol. 26, No. 4, pp. 648–656; DĄBROWSKI, Przemysław. Geneza Ligi Morskiej i Kolonialnej w Wilnie – struktura prawna i działalność w okresie dwudziestolecia międzywojennego. *Studia prawno-ekonomiczne*, 2016, t. XCIX, s. 29–41; HACKMANN, Jörg. *Ostpreußen und Westpreußen in deutscher und polnischer Sicht. Landeshistorie als beziehungsgehistorisches Problem*. Wiesbaden, 1996; GRZECHNIK, M. *Regional Histories and Historical Regions...*, pp. 31–68.

⁹ ADOMAVIČIUS, Romas. Lietuvos jūrininkų sąjunga 1923–1940 m. In *Jūreivystės raida Lietuvoje: mokslinės konferencijos medžiaga*. Klaipėda, 2003, p. 19–24; ADOMAVIČIUS, Romaldas; ADOMAVIČIUS, Romualdas. *Prie Lietuvos laivyno ištakų. Žmonės ir laivai*. Klaipėda, 2018.

The relevance of this research lies in its contribution to understanding how relationships with the sea emerged within modern national cultures of the Baltic Sea region. It addresses how and why Latvian, Lithuanian, Polish and German national cultures adopted differing attitudes to the sea, even though all four had or eventually gained access to the Baltic Sea during the period under study.

Research aims and objectives. The primary aim of this research is to examine how the maritime past was constructed within Latvian, Lithuanian, Polish and German national cultures through historical motifs and to understand the rationale behind these constructions. At the centre of this investigation lies a central question: why did some national cultures come to define themselves as ‘maritime’, while others identified themselves as ‘continental’ (or landlocked)?

To achieve this aim, the dissertation pursues four key objectives:

1. To discuss the Latvian, Lithuanian, Polish and German national historical narratives that developed during the emergence of modern national cultures (nineteenth to early twentieth centuries). This involves determining to what extent these narratives allowed for the emergence of motifs of maritime history, and why certain historical facts known to national historians did not evolve into such motifs. It tests the hypothesis that the selection of maritime history facts suitable for motif construction depended on the structure and ‘boundaries’ of each national narrative. In other words, only those motifs that aligned with the underlying essence and trajectory of a given national narrative were likely to emerge, while incompatible facts were excluded from the motif-building process.

2. To conduct a comparative analysis of motifs of maritime history in Latvian, Lithuanian, Polish and German national historical narratives. This objective seeks not only to identify the similarities and differences in motif content but also to investigate the factors that contributed to these differences. It further seeks to explain why certain motifs appeared prominently in some national contexts but were absent or marginal in others.

3. To determine the extent to which these motifs were integrated into broader national cultures constructed in the nineteenth and early twentieth centuries. Specifically, it examines whether the motifs remained confined to the sphere of historiography or whether they spread more broadly through society. Where such dissemination occurred, the objective is to understand the conditions under which it unfolded, including the mechanisms and agents involved. It also addresses instances where motifs failed to reach wider public acceptance.

4. To assess whether motifs of maritime history were utilised for political purposes, and to analyse the circumstances that influenced their political application or the lack thereof. This includes identifying which motifs were relevant to political actors, the contexts in which they were mobilised, and the purposes they served. It also aims to

highlight the similarities and differences in the political use of these motifs across the four national cases studied.

Methodology and approach. Two principal methods underpin this research: public discourse analysis and the comparative method. Public discourse analysis was selected for its effectiveness in identifying the impact of communication acts on shaping meaning, which is especially relevant given that all sources examined in the dissertation were analysed through the lens of their potential influence on the public. The comparative method is central to the study's design, allowing for a synchronic examination of the four national cases. Additional methods include critical historiographical analysis, source criticism, content analysis of particular concepts, and other techniques typical of works in intellectual history.

The dissertation is theoretically grounded in the field of nationalism studies. As Anthony D. Smith has outlined, this field evolved into three dominant approaches: (1) the perennialist (or primordialist) approach; (2) the modernist (or constructivist) approach, which gained prominence in the 1980s as a challenge to perennialist interpretation of nationalism (notably represented by Ernest Gellner, Eric Hobsbawm, Benedict Anderson¹⁰); and (3) the ethnosymbolist approach, which seeks to synthesise aspects of the previous two (advocated by Smith himself¹¹). Drawing on Anthony D. Smith's tripartite model, the dissertation aligns primarily with the modernist approach, viewing nationalism as a framework for sustaining a sense of national belonging within the context of industrial-era transformations. According to this perspective, a sense of national belonging is maintained through the accumulation and dissemination of resources of national culture.

The narratological approach is also central to this dissertation,¹² particularly because the research involves analysing and structuring national historical narratives. Here, historiography is analysed through a lens of storytelling: the content of the historical motifs (understood as recurring structural elements), encoded in historiography and used in various storylines of the narrative, is identified, the circumstances of the emergence of these motifs examined, the roles and functions of characters within them analysed, and the influence of specific authors and intellectuals on their development assessed.

The relevance and applicability of these methods and approaches are supported by prior studies. Marta Grzechnik's comparative historical analysis, previously cited,¹³ illustrates the strength of this methodological framework in similar contexts.

¹⁰ ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities*. London, 1983; GELLNER, Ernest. *Nations and Nationalism*. London, 1983; HOBSBAWM, Eric J. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge, 1990.

¹¹ SMITH, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, 1986.

¹² The main reference work is WHITE, Hayden. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore, London, 1973.

¹³ GRZECHNIK, M. *Regional Histories and Historical Regions...*

In Lithuanian historiography, a narratological approach has also been adopted in the recent dissertation by Titas Krutulys,¹⁴ which explored how the Lithuanian press in the early twentieth century contributed to the creation of historical narratives.

Accordingly, the dissertation can be classified as a contribution to intellectual history (or the history of ideas), since it investigates the motifs of maritime history as culturally constructed concepts that shape national historical understanding.

Sources. The primary sources used in this dissertation consist predominantly of selected texts from Latvian, Lithuanian, Polish, and German historiography, dating from the mid-nineteenth to the mid-twentieth century. Given the focus on the construction of the maritime past within national historical narratives, these historiographical works provide the central evidence base. Priority was given to those texts that exerted the greatest influence on the formation and development of national narratives, including general histories of nations or states and widely used school textbooks. Rather than attempting a comprehensive survey of all relevant national historiography, the research focused on the most significant works — those most likely to contain or reflect motifs of maritime history. Special attention was paid to how these texts depicted the relationship between the nation and the sea.

In addition to historiographical texts, a range of supplementary sources were employed to trace the dissemination of maritime motifs beyond historical writing. Periodicals were especially important in revealing how specific motifs of maritime history entered public debates and were used for political purposes. This aspect is particularly relevant to the third and fourth chapters of the dissertation. Other types of sources, such as maps, were also consulted as needed to support specific arguments.

Sources were selected on the basis of their contribution to the overarching aim and objectives of the dissertation. The combination of historiography and broader public materials allowed for a more holistic view of how maritime pasts were constructed, disseminated, and instrumentalised in the Baltic region.

Structure of the work. The dissertation is structured to reflect the chronological and analytical progression of the research. It begins by outlining the national historiographical frameworks within which motifs of maritime history were developed, then moves on to a comparative analysis of the motifs themselves. This is followed by an investigation into the broader dissemination of these motifs within national cultures and their application in political contexts.

Accordingly, the work is divided into four chapters:

Chapter One examines the Latvian, Lithuanian, Polish, and German national historical narratives, providing the necessary context for understanding the development of maritime motifs. It investigates how the structure and themes of these narratives either enabled or constrained the emergence of such motifs.

¹⁴ KRUTULYS, Titas. *Istoriniai pasakojimai Lietuvos periodinėje spaudoje lietuvių kalba 1904–1944 m.* Daktaro disertacija. Vilnius, 2023.

Chapter Two focuses on the identification and comparative analysis of the specific motifs of maritime history within each of the four historiographies. This chapter highlights both the commonalities and divergences in motif content, framing them in relation to each nation's broader historical experiences and ideological currents.

Chapter Three addresses the dissemination of these motifs within the wider national cultures. It explores how maritime motifs extended beyond academic historiography.

Chapter Four investigates the political uses of maritime motifs. It analyses how and why political actors drew on historical narratives featuring the sea.

This structure ensures that the dissertation remains coherent and logically sequenced, enabling a comprehensive examination of the maritime motifs from their inception in historiography to their broader cultural and political ramifications.

The research led to the following conclusions:

1. The Latvian, Lithuanian, Polish, and German cases demonstrate that the construction of the maritime past was not an isolated or unique occurrence, but rather a regional phenomenon characteristic of the societies along the south-eastern Baltic Sea coast. This conclusion is supported by the fact that such efforts were characteristic of all the societies along the south-eastern Baltic coast studied in this dissertation. Moreover, the construction of maritime pasts was based on shared historical experiences within the region. This challenges earlier interpretations — particularly evident in Lithuanian historiography — that portrayed certain national cultures, such as Lithuanian, as inherently continental in contrast to others with supposed maritime traditions. This dissertation instead reveals that each case, including the Lithuanian one, participated in comparable processes that unfolded across the south-eastern Baltic region from the mid-nineteenth to the mid-twentieth century. Thus, the findings contribute to a broader understanding of how national relationships with the sea were not only shaped by geography, but also actively constructed through nationalist ideologies as part of modern nation-building. In all cases, historians engaged in this process aimed to construct maritime past to engage segments of society that had previously shown little interest in maritime issues and to highlight the economic and political value of the sea for the nation and/or the state. By shaping these national maritime pasts, they sought to demonstrate both the past importance of the sea and the negative consequences of failing to recognise this. In doing so, they not only offered explanations for past shortcomings but also offered visions for a maritime future.

2. The tendency for some nations (e.g. Latvians and Germans) to regard themselves as maritime, and others (e.g. Lithuanians and Poles) as continental, was not merely a reflection of historical or geographical realities. Rather, it was a culturally constructed outcome shaped by the ways in which national historiographies represented the maritime past. The extent to which modern societies in Latvia, Lithuania, Poland, and Germany perceived themselves as maritime or continental depended more on how national historiographies chose to represent the maritime past than on any objective

circumstances. In each case, national cultures developed motifs of maritime history in response to a perceived lack or loss of maritime traditions and activities. Their historical interaction with the sea had often been sporadic. The emergence of maritime motifs was a result of nationalism operating under the broader conditions of modernisation and social transformation. In this context, older identities were reshaped, and new national identities were forged. The way these national maritime pasts evolved was also shaped by the specific social structure of each society. Cities have traditionally served as centres where the most active users of the sea have been concentrated; therefore, in those cases where the construction of national culture coincided with rapid urbanisation — such as in the German and Latvian contexts — the resulting construction of a maritime past took a different course compared to societies where urbanisation proceeded more slowly.

3. The research carried out in this dissertation suggests that the process of constructing the maritime past followed a strikingly similar internal logic across all four national cases. The construction of the maritime past was not limited to the development of relevant motifs in national historiographies. These motifs were not confined to the academic sphere of historiography; they were disseminated more broadly into national culture and subsequently incorporated into political discourse. In all studied cases, this process unfolded in stages: it began with the efforts of a relatively small group of intellectuals, cultural figures, and political elites to develop the motifs; it was then taken up by public associations, state institutions, historians, and educational bodies to disseminate them; and only once the motifs had been integrated into national cultures were they utilised by political actors. In addition, the dissertation revealed that in all four cases, the authors of national historical writings and the political and cultural elites used similar channels, strategies, and even slogans to transmit specific conceptions of the maritime past to the public.

4. The Latvian, Lithuanian, Polish, German national historiographies responded to the need to construct maritime pasts for nations conceived as mass-based constructs by selecting historical episodes suitable to their unique experiences and backgrounds. Yet all of these episodes could be associated with one of the three key motifs analysed in the dissertation. Lithuanian and Polish historians tended to portray their nations as non-maritime, arguing that (1) their territories were landlocked in the nineteenth and early twentieth centuries; (2) they lacked a tradition of overseas colonial activity; and (3) their historic states were, in essence, continental ‘intermarium’ powers. Latvian and German historians, by contrast, claimed that (1) their nations had continuous access to the sea; (2) they had engaged in colonial activities in the past; and (3) they had never formed ‘intermarium’ configurations. Each national historiography had ample historical material to support either maritime or continental interpretations. However, the specific construction of maritime past was largely shaped by how historians structured national narratives and what elements of the past they chose to highlight to

legitimise the present. The storyline of the struggle against the Teutonic Order played a significant role in shaping the Lithuanian and Polish national narratives, providing a coherent context for the motif of ‘isolation from access to the sea’. This motif offered a logical framework within which to explain the alleged absence of maritime activity among Lithuanians and Poles. Although representatives of national historiographies employed the motif in attempts to construct a maritime identity — suggesting that the situation in ‘deep antiquity’ differed from the present — it ultimately served to reaffirm modern identities of Lithuanians and Poles as continental nations. In contrast, the fact that Latvian and German national historiographies did not incorporate the motif of ‘isolation from access to the sea’, and instead predominantly featured motifs related to the nation’s colonial past overseas, contributed to a more deeply rooted self-perception among Latvians and Germans as maritime nations.

5. This dissertation represents the first comprehensive study to examine the three motifs of maritime history within Latvian, Lithuanian, Polish, and German national historical narratives. The analysis shows that although the content of these motifs varied, the underlying pattern of constructing the maritime past was similar across all four cases. A recurring theme in each case was the portrayal of the nation’s ‘ancestors’ as possessing maritime skills and engaging in seafaring, with these skills subsequently lost over time. The reasons for this loss generally fell into two categories: (1) the negative influence of other nations, through military, political, or economic expansion; and (2) internal failures, such as native rulers’ lack of awareness of the sea’s importance or inconsistent maritime policies in Medieval and/or Early Modern period. The construction of the maritime past of Latvians, Lithuanians, Poles and Germans was strongly influenced by how national historiographies depicted the nation in relation to others. Consequently, as national narratives evolved, so too did maritime motifs. While each nation had access to a range of events from Baltic Sea history that could have been used to enrich their maritime pasts, the exclusivist tendencies of nationalism — often grounded in language or ethnicity — limited which elements were seen as appropriate for inclusion.

6. The emergence of maritime motifs was closely linked to the broader transformation of historiography. These motifs did not develop under earlier pre-national historical paradigms but only gained prominence with the rise of historicism and the institutionalisation and professionalisation of historical scholarship. Their growth was also influenced by the increasing engagement of historians in political and nation-building projects. Parallel developments in disciplines such as geography and geopolitics contributed to this trend by shaping how national boundaries and interests were understood. Furthermore, societal changes — including the spread of mass literacy, the rise of public associations, and the introduction of compulsory universal public education — facilitated the broader dissemination of maritime motifs among the general population.

7. Ultimately, motifs of maritime history contributed to framing the relevance of the sea in the process of nation-building. Their dissemination and eventual political utilisation led to an expansion of maritime discourse in the public sphere. While this dissertation does not examine public reception directly, it suggests that the increased presence of maritime topics in newspapers and public communications likely boosted awareness and interest in the sea. This discourse often framed national success or failure in relation to the ability to utilise the sea timely and effectively. The reasons for the rise and fall of nations and/or states were closely tied to the extent to which they had managed — or failed — to seize the opportunities historically offered by the sea. By the mid-nineteenth century, awareness of the sea's significance for the fate of a nation and/or a state was largely limited to a narrow circle of political, cultural, and intellectual elites, including representatives of national historiography. However, through the sustained efforts of these elites to construct, disseminate, and legitimise notions of a national maritime past, such ideas had, by the mid-twentieth century, become embedded within broader national cultures and had entered the sphere of political utility — thus acquiring an expected political payoff. In this way, the work of historians in shaping maritime pasts played a crucial role in expanding maritime awareness among segments of society that had previously remained disengaged from such issues. The rise of nationalism across the four societies also meant the development of motifs of maritime history and facilitated their integration into dominant frameworks of national ideologies.

These conclusions are not offered as a 'final' or absolute explanation of the processes involved. Further research — such as more detailed analyses of the circulation of maritime motifs in German national culture and politics — may refine some of the arguments of this dissertation and elaborate on the understanding of the whole process. Nonetheless, the conclusions presented here would probably not be significantly altered by this additional analysis, as they are supported by a substantial body of material and offer a well-founded contribution to understanding the cultural construction of maritime pasts in the Baltic region.

Klaipėdos universiteto leidykla

Valentinas Kulevičius

JŪRINĖS PRAEITIES KONSTRAVIMAS PIETRYTINĖJE BALTIJOS JŪROS PAKRANTĖJE
(XIX A. VIDURYS–XX A. VIDURYS): ISTORINIŲ ĮRODYMŲ KŪRIMAS IR SKLAIDA

Mokslo daktaro disertacija

BUILDING A MARITIME PAST ALONG THE SOUTH-EASTERN BALTIC SEA COAST
(MID-19TH TO MID-20TH CENTURY): THE DEVELOPMENT AND DISSEMINATION OF
HISTORICAL EVIDENCE

Doctoral dissertation

Klaipėda, 2025

SL 1335. 2025 07 14. Apimtis 22,17 sąl. sp. l. Tiražas 20 egz.

Klaipėdos universiteto leidykla, Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda

Tel. (8 46) 398 891, el. paštas: leidykla@ku.lt, interneto adresas: <http://www.ku.lt/leidykla/>

Spausdino UAB „Vita Litera“, Savanorių pr. 137, 44146 Kaunas

